DAVID AND SYLVIA STEINER YIZKOR BOOK COLLECTION

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 14065

Tykocin Memorial Book

Sefer Ṭiḳṭin

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY – NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
YIZKOR BOOK PROJECT

NEW YORK, NEW YORK AND AMHERST, MASSACHUSETTS

•

MAJOR FUNDING FOR THE
YIZKOR BOOK PROJECT WAS PROVIDED BY:
Harry and Lillian Freedman Fund
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
David and Barbara Margulies
The Nash Family Foundation
Harris Rosen
David and Sylvia Steiner
Ruth Taubman

•

Original publication data

TITLE	Sefer Ṭikṭin / katvu ye-ʾarkhu M. Bar-Yuda, Ts. Ben-Naḥum.
IMPRINT	880-02 Tel Aviv : Irgun yotsʻe Ṭikṭin be-Yiśraʻel, 719 [1959]
DESCRIPT	606 p. : ill., facsims., ports. ; 24 cm.
SUBJECT	Jews -- Poland Tykocin.
	Tykocin (Poland) -- Ethnic relations.
	Holocaust, Jewish (1939-1945) -- Poland -- Tykocin.
ADD'L NAME	Bar-Yuda, M.
	Ben-Nachum, Z.
ADD'L TITLE	Sefer Tiktin; history of the Jewish population, its growing and upbringing, its destrucion and devastation

THIS BOOK MEETS A.N.S.I. STANDARDS FOR
PAPER PERMANENCE AND LIBRARY BINDING.

PRINTED IN THE U.S.A.

16.25

B01

ספר טיקטין

תולדות הישוב היהודי בעיר
פריחה שגשוג שואה וחורבן
פרקי הנצחה לקדושים הי"ד

SEFER TIKTIN

history of the jewish population
its growing and upbringing,
its destruction and devastation,
chapters in memory of the kdoshim.

SEFER TIKTIN

Edited by:
M. BAR-YUDA Z BEN-NACHUM

PUBLISHED BY „IRGUN YOZEJ TIKTIN" IN ISRAEL / TEL-AVIV / 1959

ספר טיקטין

כתבו וערכו
מ. בר־יודא צ. בן־נחום

בהוצאת ארגון יוצאי טיקטין בישראל / תל־אביב / תשי״ט

ועד ההוצאה:

הר"ר יוסף פינס, ישראל כהן, עו"ד מנחם טמיר (טורק)
חיים שאול פינס, מנחם כהן, אליעזר פריץ,
סגן אלוף הרב יהודה שולמן.

PUBLISHING BOARD:

J. Pines, I. Cohen, Adv. M. Tamir (Turek), Ch. S. Pines,
M. Cohen, E. Pritz, Lt. Col. Rabbi I. Shulman

נדפס בישראל
Printed in Israel

דפוס „הפועל המזרחי" ת"א, רח' הרצל 78, טלפון 84458

מוקדש לקדושי טיקטין

והגדת לבנך...

איבער פיר הונדערט יאר האט עקזיסטירט דער ישוב פון יידן אין טיקטין.
אכצן (ח"י) דורות פון ערלעכע יידן, טרייע דער תורה און אירע געבאטן, האבן אויפגעשטעלט די בערימטע טיקטין, וועלכע האט געדינט אלס זיך פלאץ פארן „ועד ארבע ארצות" אין געווען איינער פון די צענטערן פון יידישן גייסטיגען לעבען אין פוילישען יידנטום.
אכצן (ח"י) דורות פון תלמידי חכמים, לומדים, בערימטע כלל־טוער און גרויסע רבנים וועלכע האבן פארשפרייט תורה ליכט איבער אלע נאנטע און ווייטע יידישע קהלות.
אכצן (ח"י) דורות פון יידן הארעפאשניקעס, דורכגעדרונגענע מיט ליבע צום פאלק ישראל און צום אידעאל פון שיבת ציון, יידען בערימט מיט זייערע גוטע, ערהאבענע אייגענשאפטען און מדות טובות, וועלכע האבן זיי בעקאנט געמאכט אין די ארומיגער געגענד מיטן נאמען „טיטקינער יחסנים".
א וויכטיקע און פיל זייטיגע שפענדונג האט בייגעשטייערט טיקטין צו דער פיל פארביגע קולטור־שאפונג פון מזרח אייראפעישען יידנטום, וועלכע האט געשפרודעלט מיט לעבן, און האט געשפענדעט א וויכטיגען און פיל ווערטיגען חלק צום פרעכטיגען בנין און מעכטיגען אפוס פון פוילישן יידנטום אין זיינע אלע שאטירונגען און זיין ספעציפישן לעבענס־ארט, וועלכער איז גענצלעך חרוב געווארן אין דער שרעקליכער פערניכטונגס אקציע אין פעריאד פון דער צווייטער וועלט מלחמה דורך דער פארשאלטענער נאצישער חיה.
ס'איז חרוב געווארן א שטאט און זי איז מער ניטא...
מיט'ן ווילן אויפצושטעלן א דענקמאל פאר די קומענדע דורות, באמיהען מיר זיך מיט עהרפורכט, צו דערציילן איר געשיכטע, צו פארשטעלן איר לעבנס שטייגער, צו מאלן איר געשטאלט און אויסזען און אזוי ארום איר רעקאנסטרואירען פון אירע רואינען און איר אוועקשטעלן, אויף וויפיל אונזערע כוחות וועלן אונז דערמעגליכן, ווי זי האט אויסגעזען אין די צייטן פון איר גלאנץ און אויפשוואונג, בליהען און געפאלענקייט, ארימקייט און וועגעטאציע — זינט די ערשטע טעג פון איר אנטשטייאונג ביז דעם לעצטען טאג פון חורבן.
זאל דינען דער בוך אלס אייביקער מאנומענט פאר אונזער שטאט טיקטין, זאל ער דערוועקן דאס פערגאסענע און דערציילען פאר די קינדער, די פאסירונגען פון זייערע עלטערן אין גלות. זאל דער בוך באהויכן מיטן גייסט פון דער שטאט אונזערע קינדער און זאל ער דינען אלס אייביגער צייכען פאר די קומענדע דורות.
שטיל און מיט אנאראפגעלאזענעם קאפ שטייען מיר איבער די קברים פון אונזערע אונפארגעסליכע טייערע קדושים הי"ד.
אייער אנדענק וועט אייביק בלייבן אין אונזער הארץ.

דער קאמיטעט.

והגדת לבנך...

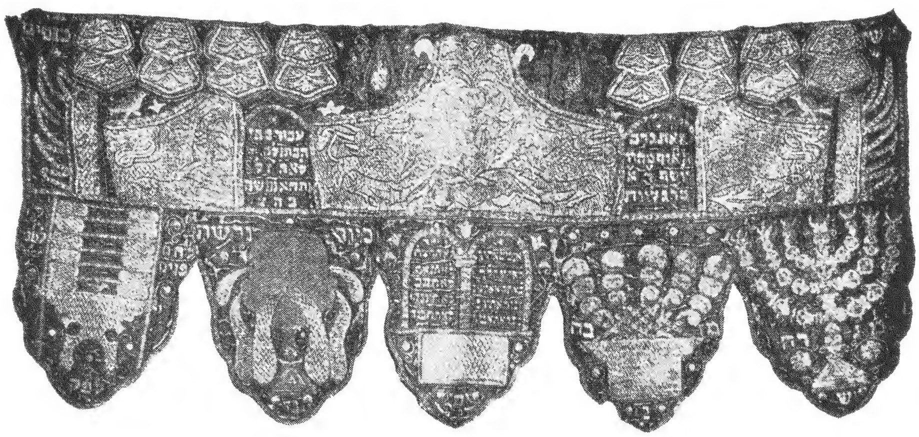
למעלה מארבע מאות שנה התקיים ישוב יהודי בטיקטין.
ח״י דורות של יהודים נאמנים ומסורים לתורה ולמצוות הקימה טיקטין, עיר ואם בישראל, מנהיגת „גליל טיקטין״ בועד הארצות, מרכז תרבותי־רוחני חשוב של יהדות פולין.
ח״י דורות של תלמידי חכמים, לומדים, עסקנים נודעים ורבנים גדולים שיצאו מתוכה להרביץ תורה ולהפיץ אורה בכל קהילות ישראל.
ח״י דורות של יהודים פשוטי־עם החדורים אהבת ישראל והבריות וחיבת ציון עמוקה ונודעים בתכונותיהם ומדותיהם התרומיות והנעלות כששמם כ„יחסני טיקטין״ יוצא לפניהם בקרב אחינו בכל אתר ואתר.
תרומה נכבדה ורבת פנים תרמה טיקטין לכל אותו הפסיפס הרבגוני והתוסס של יהדות מזרח אירופה שופעת החיים והוסיפה נדבך חשוב ורב ערך לאותו בנין הפאר והאפוס הנאדר של יהדות פולין על כל גוניה והווי חייה המיוחד, אשר נחרב עד היסוד בימי השואה הנוראה בתקופת מלחמת העולם השניה ונהרס על ידי החיה הנאצית הארורה.
חרבה העיר ואיננה עוד...
ובכדי להקים לה יד ושם לדורות, באים אנו בזה, ביראת הכבוד ובהכנעה, לשחזר את תולדותיה, לתאר את הוי חייה, להעלות את דמותה וצורתה ובכך ל„קוממה״ מהריסותיה ולהציגה, כיד ה׳ הטובה עלינו, כפי שהייתה ונראתה בימי זוהרה, שגשוגה ושפלותה, פריחתה וגידולה, עניה ומרודיה, מאז ראשית ימיה ועד חורבנה.
ישמש ספר זה מצבת זכרון לעירנו טיקטין. יעיר את הנשכחות ויספר לבנים ספור אבותיו בגולה. ישפיע מרוחה של העיר על בנינו ויהא גל־עד, למען ידעו הבאים אחרינו.
דומם ובראש מורכן נעמוד על קברותיהם של קדושינו־יקירינו הי״ד.
זכרונכם יחיה בלבנו לעד!

הועד.

ארון הקודש העתיק בבית הכנסת הגדול (ה„שול”) של טיקטין

בעמוד ממול: שריד מן החורבן — החלק העליון של הפרוכת

טִיקְטִין שׁוֹקְעָה בְּעַרְפִלֶּיהָ, אֵיךְ אֶקְרַע מָסַךְ הַזְּמָן!
אֵד כָּבֵד כִּסָּה הָאָרֶץ, מַה־בְּהִתְפַּזְּרוֹ יִתְגָּל:
יַעַר וְנָהָר וָעִיר.
יוֹם – חֲרִיק מַשּׂוֹר יַגִּיעַ מִן הַיַּעַר הַנִּכְרָת
וּמִן הַנָּהָר יָרִיעַ זְמִיר־פּוֹעֵל עִם עֶרֶב רָד.
אֶת הַשַּׁחַר מִי יָעִיר?

יְהוּדִי יָעִיר הַשַּׁחַר בִּתְפִלִּין שֶׁל שֵׂכֶל־לֵב.
יְהוּדִי „יַחְסָן־טִיקְטִינִי" עוֹלָם־יָהּ כֻּלּוֹ אוֹהֵב:
לַחַשׁ־צַמָּרוֹת בְּלִי סוֹף...
עִיר וּבָהּ בָּתֵּי־הַכְּנֶסֶת וְהַ„גֶּרֶר־שְׁטִיבְּל"—חֵן
וְזִמְרַת־חָסִיד נִרְכֶּסֶת, וְלַמְדָן סוּגְיוֹת טוֹחֵן,
וּמַשָּׁק עוֹלֶה מֵחוֹף.

קוֹל מִן הַנָּהָר יַגִּיעַ, סוֹחֲרִים בְּנֵי עַם וָעַם.
הַגְּזָעִים—דוֹבְרוֹת נִקְשָׁרוּ, עַל הַמַּיִם מִסָּעָם
מִטִּיקְטִין אֶל שָׁם־הָרָחֵק...
וּבָעֶרֶב מְדוּרוֹת־אֵשׁ נִצָּתוֹת עַל הַדּוֹבְרוֹת
וּסְבִיבָן יָשִׂיחוּ חֶרֶשׁ וּמַעֲשִׂיּוֹת עוֹבְרוֹת
עַל קֹר־קֹטֶב וְחֹם־חֵיק...

טוֹב הַלַּיְלָה לְסַפֵּר בּוֹ מַעֲשֶׂה עַתִּיק נוֹשָׁן.
קֹר—גָּלוּת וְחֹם—בַּבַּיִת, רַק בַּבַּיִת הַיָּשָׁן —
אֶרֶץ־צְבִי וִירוּשָׁלֵם.
שָׂא עֵינֶיךָ לָרָקִיעַ, פֵּשֶׁר שְׁאַל מִכּוֹכָבִים:
עַד מָתַי תִּשְׂרֹף־תַּגִּיהַ אֵשׁ־נַפְשׁוֹת־הַנִּכְאָבִים
וְהַלֵּב אֵינוֹ שָׁלֵם?

יְרוּשָׁלַיִם מְרַחֶפֶת עַל פְּנֵי־מַיִם כְּמַלְאָךְ...
וּבָעִיר רִנָּה עוֹבֶרֶת וּשְׁמוּעָה מֵאָח אֶל אָח:
כּוֹס נִשְׁבֶּרֶשׁ, קוֹל חָתָן...
וּכְבוּדַת־הָרַב נוֹסַעַת אֶל הָאָרֶץ הַקְּדוֹשָׁה —
צָהֳלָה טִיקְטִין, יוֹדַעַת מִקְּטַנֶּיהָ עַד רֹאשָׁהּ:
אוֹת־מָשִׁיחַ לָהּ נִתָּן...

— — — — — — — — —

נְהַר הַנַּרְוָה שׁוּב שׁוֹקֵעַ וְטוֹבֵעַ וְאֵינוֹ.
הִתְגַּלְגֵּל עָב בָּרָקִיעַ וְכִבָּה אֶת זִיו עֵינוֹ.
חֹשֶׁךְ. פֶּתַע קוֹל נִגְדָּם:
אֵי טִיקְטִין לִי וְהוֹרוֹדְנָה, וְאֵי לוֹמְז׳ה, בְּיַלִיסְטוֹק
וּבְנוֹת־פְּלֶשֶׁת אֵיךְ תִּרְקֹדְנָה עֲלֵי־קֶבֶר רֹן—וּשְׂחוֹק!
מִי הִדְלִיק לַפִּיד־שֶׁל־דָּם!!!

א. יוֹאָב

הרקע ההיסטורי
לישוב היהודי בטיקטין

הגירת היהודים מגרמניה ומאוסטריה לפולין

בשלהי המאה החמש עשרה ובתחילת המאה השש עשרה בא לפולין נחשול של פליטים יהודיים אשר גורשו מכמה ערים בגרמניה ובאוסטריה. שלא כגרמניה ואוסטריה עדיין הייתה פולין רחוקה מאותו הדחק והצפיפות של אוכלוסין יהודיים, שהיה גורם בדרך כלל לנעילת השערים בפני הנודדים או גם לגירושם ומתוך כך זכו הפליטים ליחס נוח מצד השלטונות, הפריצים והאכרים, דבר שסייע לא במעט לקליטתם המהירה בפולין, ולא זו בלבד, אלא שאף זכו לזכויות יתירות על זכויותיהם בעבר בגרמניה ובאוסטריה, כי בעוד ששם הצטמצמו עסקיהם במסחר הכסף וברוכלות בלבד עסקו בארצם החדשה בכל ענפי התעשיה היוצרת והמעבדת, לרבות חקלאות, בעיקר כחוכרים, ובמקצת אף כעובדי אדמה.

לא בדרך ישרה הגיעו יהודים אלו לפולין. תחילה פנו לביהם ולמהרן אלא ששם לא ישבו זמן רב ונאלצו, יחד עם היהודים המקומיים, לעזוב את מקום מושבם ולתור להם ארץ אחרת. מחוז נדודיהם היתה בעיקר העיר קרקא וסביבתה.

מלך פולין באותם ימים, זיגמונט הראשון, שהיה עסוק באותה תקופה במלחמות רבות אשר אכלו את אוצרותיו, ראה בעין יפה את הגירת היהודים לארצו, שכן ידע שצפויה לו הכנסה רבה מהם, וידע גם שהגירה זו מביאה עמה תרבות גבוהה.

פרנסות היהודים

היהודים עסקו בעיקר בתווך ובבנקאות. העשירים שבהם היו חוכרים את מכסי המלכות (מכסי הגבול והדרכים) או מסי המדינה (על צרכי אוכל ומשקאות), שמשו סוכנים כספיים של הממשלה, רכזו בידם כספים והשפעה והוו בחיי הכלכלה של פולין כוח שאין להתעלם ממנו. לאחר זמן השתמשו בכספיהם לחכירת אחוזות המלכים והאצילים, בה הייתה כרוכה הזכות למכור משקאות, לנצל את מכרות המלח, את היערות ויתר אוצרות האדמה. כן עסקו גם ביצוא מקנה הארץ וזמרתה לארצות חוץ.

כמו כן לא נעדרו בין היהודים בעלי מלאכה אומנים בכל מקצועות התעשיה הזעירה.

מלחמה כלכלית

באותם הימים הורגשה שאיפה בקרב הפולנים העירוניים להתבצר וליטול לידיהם את כל המסחר והמלאכה כשם שעשו זאת בני מעמדם בגרמניה. אך מעמד האצילים היה כאבן נגף בדרכם ואלו הצרו את צעדיהם. האצילים כבר רכשו לעצמם את כל הזכויות הפוליטיות והם חתרו לבסיס חמרי והדבר מצא את בטויו בשרשרת תקנות אשר מטרתן האחת הייתה הגבלת העירונים.

אך אם המלחמה באצילים היא קשה ולא היתה לעירונים אפשרות להרחיב את מעמדם על חשבון האצילים, הנה יותר קל ונוח לעשות זאת על חשבון החנוונים ובעלי המלאכה היהודים. למלחמה זו ב„בלתי מאמינים" היו להם לעירונים בני ברית חשובים. דוקא בזמן ההוא (תחילת המאה השש עשרה) התעצמה התנועה הפרוטסטנטית והקלירוס הקתולי, אשר ראה בכך סכנה לנפשו, הגביר את ארגונו והסתער על הפרוטסטנטים, אך תוך כך הוא תקף גם את היהודים. אבל האצילים, אשר ראו ביהודים משקל נגדי מול שאיפות ההתפשטות של העירונים, והשתמשו ביהודים כמתווכים למוצריהם, תמכו בהם. כן נהנו היהודים מחסדו של המלך, כך, שפרט להתפרצות איבה מקומית פה ושם לא נשקפה סכנה למעמדם של היהודים.

שאלת היהודים ב„סיים״ הפולני

בשנות השלשים של המאה השש עשרה נעשתה שאלת היהודים סלע מחלוקת בועד הצירים הפולני (הסיים). בסיים שהתכנס בשנת 1538 בעיר פיאטריקוב הותקנה תקנה האוסרת על היהודים להיות פקידי מכס. כן נאסר עליהם לסחור ללא רשיון מטעם המלך או מועצת העיר. בינתיים תבעו לעצמם האצילים את הזכות של „מגיני היהודים״ באחוזותיהם, הם היו רגילים לשלוט כמלכים באחוזותיהם, שבכמה מהם היו ערים נושבות בהמוני יהודים, משועבדים להם בתשלומי מסים, בחכירת נכסים ובזכות המסחר ולכן מיחו נגד החוק החדש המבטל את זכויותיהם.

בסיים שנתכנס בשנת 1539 הכריז זיגמונט הראשון שהיהודים היושבים בנחלות האצילים רשאים להנות מאפוטרופסות של בעלי האחוזות אלא שעל ידי כך ניטל מהם המגן מצד המלך ושריו: „יגן על היהודים מי שמפיק מהם תועלת״. בתוקף החלטה זו נתחלקו יהודי פולין ליהודים של המלך ול„יהודים פרטיים״.

באמצע המאה השש עשרה אנו מוצאים סימני מלחמה זו גם בערי ליטא, כמו וילנא, בריסק והורודנא.

אלה היו הגורמים שהגדירו את מצבם של יהודי פולין במאה השש עשרה שבמחציתה הראשונה נוסדה קהילת טיקטין.

עו״ד מנחם טמיר (טורק)

ט י ק ט י ן

תולדות העיר

בחלקה הצפוני של פולין, על גדות הנהר נרווה (NARWA), המהווה בכמה מחלקיו גבול טבעי בין המדינות פולין וליטא, שכנה לה העיירה טיקטין.

טיקטין היתה בת נאמנה ומסורה לישראל, וכעיירה יהודית טיפוסית זכתה להקים דורות רבים של תלמידי חכמים, לומדים, עסקנים נודעים ורבנים גדולים שיצאו מתוכה והשכילה לחנך ולגדל על ברכיה דורות רבים של יהודים נאמנים ומסורים, שומרי תורה ומצוות, יהודים „פשוטי עם" החדורים אהבת ישראל ואהבת הבריות ונודעים בתכונותיהם ומדותיהם התרומיות והנעלות כשׁמם כ„יחסני טיקטין" יוצא לפניהם.

כאמור שכנה העיירה בגבול הצפוני של פולין, בפלך לומז'ה, ליד ביאליסטוק שגדלה לצידה, ובמרחק כ־160 ק"מ מורשא בירת פולין.

בתיאור הכללי על צורתה של העיר, הרכב אוכלוסייתה וגיבושה החברתי והסוציאלי, כפי שהוא בא לידי ביטוי לראשונה במסמך ממלכתי סטאטיסטי מדויק של הסקר הגיאוגרפי שנערך בשנת 1892 — מוצאים אנו את העיירה טיקטין במצב מפותח למדי.

ככל יתר אחיותיה העיירות הסמוכות לה, בנויה גם טיקטין בסגנון הבניה הכפרי המקובל של כפר ליטאי טיפוסי. רובה בתי עץ וחמר וחלקה בתי אבן המשמשים בעיקר כמקום משכן למוסדות ההנהלה של העיר והאזור.

מתוך 440 הבתים שנמצאו בעיר בשלהי המאה התשע עשרה, בהתאם לעדותו של הסקר הנ"ל, היו למעלה מארבעים וארבעה בניני אבן, ביניהם

מרכז טיקטין ממעוף הציפור

מספר בתי גזית מפוארים, בהם שכנו כל המוסדות הצבוריים והמנהליים של העיר. גוש בנינים זה שנמצא במרכזה של העיירה, סביב רחבת כיכר השוק הגדולה, היווה את גרעין היסוד להתפתחותה של העיר.

בהמשך לאותה העדות האוטנטית, נמצאו בשנת 1892 בין בניני הפאר של העיר, שתי כנסיות שבלטו בצריחיהן הזקופים והמתנשאים. האחת היא הכנסיה הגדולה — האיזורית על שם „השלישיה הקדושה", השניה כנסיה קטנה יותר שנבנתה על יסודותיו של מנזר עתיק יומין שתולדותיו לוטים ערפל ומסתורין.

בין יתר מוסדות הצבור בעיר מונה הסקר את בית המחסה ל־23 נכי המלחמה, רובם מאמיני הדת הרומית־קטולית, מושב זקנים, בית ספר עממי SZKOLA בית המשפט המחוזי, בית המועצה המקומית, בית הדאר והטלגרף ומשרדו הראשי של הרגנט, הלא הוא הממונה על העיירה מטעם המלכות.

ביחס למוסדות הצבור היהודיים אין הסקר מגלה בקיאות מיוחדת במינה, הוא מונה רק את בית הכנסת המרכזי, ה„שול", בה בשעה שבאותה

שנה היו בעיירה ארבעה בתי כנסת לפחות (השול, בית המדרש, חברת חומש, חברת משניות) בלי לקחת בחשבון את ה„שטיבל" של חסידי גור ואת יתר מוסדות הצדקה והחנוך של הקהילה היהודית.

כאמור התרכזו כל אותם בניני המוסדות בטבורה של העיירה, לא הרחק מרחבת כיכר השוק הגדולה, כשחמשה עשר רחובות שאך בחלקם מרוצפים אבני דרך הולכים ומתמשכים הימנה וחוצים את העיירה לאורכה ולרוחבה.

הרכב האוכלוסיה

בשלהי המאה התשע עשרה נמצאו בטיקטין 5303 תושבים, מהם כ־73 אחוז יהודים.

במשך ארבע מאות שנות קיום הישוב היהודי בטיקטין, מתוך מנין יהודי הורודנא אשר התישבו בטיקטין בשנת 1522, צמח וגדל ישוב יהודי

רחוב פילסודסקיעגו — „די גאלדענע גאס"

ניכר בכמותו ובכוח חיוניותו הרב, שהלך והתעצם משנה לשנה והפך במרוצת השנים לרוב בנינה ומנינה של העיר טיקטין.

שורת המספרים הבאה הלקוחה מתוך הסקר הסטטיסטי של מפקד האוכלוסין בשנת 1892, מראה בעליל את שלבי התפתחותו של הישוב היהודי בעיר.

כך אנו מוצאים שבשנת 1826 היו בטיקטין 1777 יהודים לעומת 1398 נוצרים. ואילו בשנת 1840 מוצאים אנו בעיר 3372 יהודים לעומת 1391 נוצרים. עליה ניכרת זו במספר היהודים בעיר שניזונה גם מהגידול הפנימי המתמיד אך בעיקר מתוך ההגירה הגוברת של יהודי הסביבה שנהרו בהמוניהם אל המטרופולין, יש ליחס בעיקר למצבה הכלכלי המשופר של העיירה באותן השנים.

העליה מורגשת גם לקראת סוף המאה התשע עשרה, כשבשנת 1860 אנו מונים בעיר 3545 יהודים לעומת 1293 נוצרים, 61 מאמינים בני הכת האוונגלית ו־11 מוסלמים. באותו זמן הגיע הרכב האוכלוסיה לידי יציבות מסוימת, כשהוא נע ביחס מספרי של שני שליש לשליש כשיד היהודים תמיד על העליונה.

פרנסת העיר

עיסוקם העיקרי של הנוצרים תושבי טיקטין לא היה שונה מזה של יתר הפלחים הפולנים והליטאים בסביבה, שמצאו את פרנסתם בעבודת האדמה ובניהול משקי עזר זעירים.

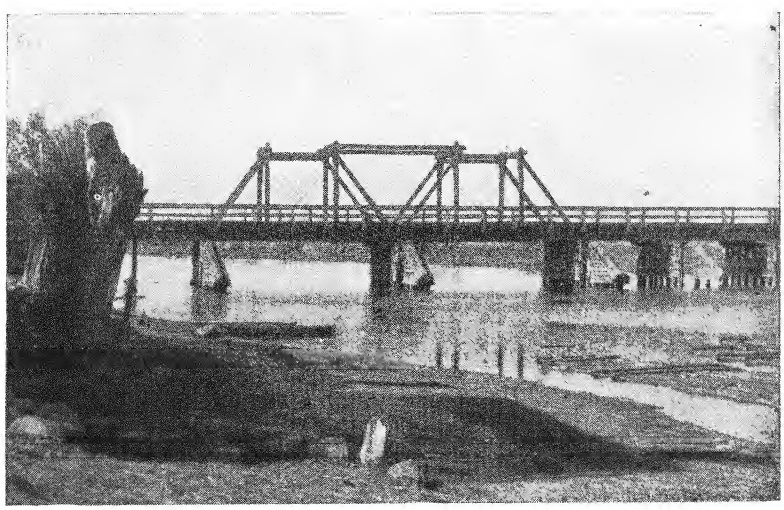
הסקר יודע לספר על 230 חוות זעירות של משקי עזר, על 120 סוסים, על למעלה מארבע מאות פרות וקרוב לשמונה מאות ראשי צאן ובקר שנמצאו בשנת 1892 בעיירה.

האדמות המעובדות היו בעיקר שדות פלחה, גני ירק ושדות מרעה נרחבים שגבלו עם היערות שסגרו על העיירה מכל עבריה. יערות אלה

סיפקו גם הם מקורות פרנסה לרבים מתושבי העיירה ובעיקר ליהודים שריכזו בידיהם את סחר העצים. (עיין לקמן בפרק „פרנסות היהודים״).

בין מפעלי התעשיה הזעירה והמפותחת יותר של העיר יש למנות את עשר טחנות הקמח הגדולות, חמשת המאגרים הגדולים לחיטה ולשעורה ושורת בתי המלאכה והחנויות, ארבעים ושבעה במספר, שרובם הגדול נמצאו במרכז העיירה והיו בבעלות יהודים. בתי מלאכה וחנויות אלה היוו מקור פרנסה לכמאתיים בתי אב שעסקו בפרקמטיה ובסיפוק צרכי העיירה בלבוש ובמאכל.

הסחר החפשי התנהל בעיקר בימי השוק שהתקיימו פעמיים בשבוע, בימי השלישי והששי. נוסף לכך נערכו גם ששה ימי שוק גדולים בשנה, הם היארמארקים (JARMARK), אליהם היו נוהרים כל איכרי הסביבה כדי להצטייד בשוק הטיקטינאי הזול בכל צרכיהם במזון ובלבוש.

הראשון מתוך תשעה הגשרים שעל הנרווה בטיקטין

לדמותה וצורתה של העיר

על דמותה של העיר וצורתה הארכיטקטונית למדים אנו במידת מה מתוך מה שמצאנו כתוב במלון הגיאוגראפי משנת 1892. אמנם אין עדות זו בבחינת תמונה פוטוגראפית שיהיה בה תיאור נאמן ומדוייק של העיר

ה„שררה׳ס זיידע" — אנדרטת סטיפן צ׳רניצקי

על כל סמטאותיה, חצרותיה ובניניה, — אך בהסתמך על העדויות ומספר תמונות אוטנטיות ששרדו מהשואה, יש בידינו תרשים כללי של העיר על קוויה הארכיטקטוניים הבולטים. מה גם שדברים אלה אומתו בידי מספר יוצאי טיקטין בישראל, השומרים על טריות זכרונם עוד מלפני שישים שבעים שנה, ואשר בליבם נשתמרה תמונה מדוייקת של העיר כפי שנראתה לקראת סוף המאה הי״ט.

במרכז העיר ברחבת הכיכר שלפני הכנסיה כפולת־הצריחים, התנשאה אנדרטת־אבן ענקית לזכרו של סטפן צ׳רניצקי. אנדרטה זו הוקמה בשנת 1770 בידי יאן קלמנס ברניצקי מצאצאיו של אותו גיבור לאומי, שעה שכיהן בטיקטין כראש העיר וכהטמן ראשי לכל האיזור.

האנדרטה הבנויה מאבן שיש יקרה, נושאת את דמות דיוקנו של המנהיג הדגול במצב של מתן פקודה „לקרב!״ כשידו הימנית נושאת השרביט פשוטה לפניו כמצוה. על כן מיוחד למרגלות האנדרטה רשומה כתובת בשפה הלטינית, המספרת ומתארת את מעללי גבורתו של המנהיג הגדול סטיפן צ׳רניצקי, הגבור הלאומי של פולין.

בקרב היהודים נקראה האנדרטה משום מה בשם „שרע זעידע״ או „שרע׳ס זעידע״. צירוף מילים בלתי מובן זה השתלשל והשתבש ממקורו הראשוני של השם „שרר׳ס זעידע״ (סבו של השר), כינוי האמיתי וההולם את תוכן האנדרטה.

לפי גירסה אחרת נקראה בתחילה האנדרטה בפי היהודים בשם העברי „שררה זדון״, כנוי בו נהגו היהודים לכנות את אנשי השררה למיניהם. היהודים טשטשו את השם בכונה תחילה ל„שר׳ס זעידע״ או „שררה׳ס זיידע״ על מנת לא לעורר עליהם את חמת המציק, לאחר שאחד מבני טיקטין אמנם נעצר בעוון בזיון הרשות כשקרא לאנטרטה „שררה זדון״.

הכיכר שבמרכזה עמדה האנדרטה, היתה מרוצפת אבנים כשאליה מובילים מספר רחובות מרכזיים של העיר.

„הדרך אל החיים" — כביש הגישה לטיקטין

„ארבע דרכים לעיר טיקטין" — כדברי המשורר סמיעטיצקי „האחד מוביל לחיים והשלושה לבתי הקברות" (בית העלמין היהודי במערב העיר, בית הקברות הנוצרי במזרחה, ובצפונה בית הקברות הגרמני).

„הדרך אל החיים" — הדרך בת שבעת הקילומטרים המוליכה אל הכביש הראשי ורשא—ביאליסטוק, ששימש עורק תחבורה חיוני והוה גורם כלכלי חשוב באזור.

הנרווה שהיה המולך בכיפה ושימש בימים עברו עורק התחבורה העיקרי של האזור — ירד מגדולתו, ואתו טיקטין. לא עוד נזקקו איכרי הסביבה לטיקטין על מנת לשלוח דרכה את מוצריהם ולקנות בה תוצרת מדינות הים שהגיעה אליה על פני הנרווה. הכביש הראשי ומסילת הברזל תפסו את מקומו.

ריחוקה של טיקטין מעורקי התחבורה החדשים היה אחד הגורמים החשובים לירידתה הכלכלית. ערים אחרות עלו על פניה ותפסו את מקומה. דרך הגישה בת שבעה הקילומטרים נשארה דרכה אל החיים.

דברי ימי טיקטין באספקלרית אירועים הסטוריים

שנת 1437 היא השנה המשוערת ליסודה של העיירה טיקטין. בהתאם למספר עדויות הסטוריות בנה אותה יאן גסטולד, מושלה של העיר סמולנסק. לפי אותן העדויות מחרים יאן גסטולד, לפי צו מלכותי מיוחד, עשירית מאדמותיהם של חמש העיירות הסמוכות: לופוחובה, קולש, אודרודה, רדולה ורוגובה וביחד עם 9 הקטר קרקעות מהעיירה פשחודוב והאחו הגדול של שדליסקו היא יוצר את הגרעין הראשון לעיר טיקטין.

בשנת 1452 עולה גסטולד לגדולה, מתמנה למושלה הראשי של וילנא וחוזר לטיקטין לבנות בתוכה כנסיה קטנה ומספר מזבחות ששימשו אחרי כן (בשנת 1745) כאבן יסוד לבנינה של כנסית האבן הגדולה כפולת הצריחים, שהפכה לחלק בלתי נפרד מנופה של העיר.

בשנת 1522 נוסד הישוב היהודי בטיקטין. בתחילת אותה שנה מרשה אולבריכט גסטולד, יורשו של יאן גסטולד, לעשרה יהודים מהורודנא להתישב בטיקטין ואף נותן להם כתב הרשאה הקובע את זכויותיהם (ראה להלן „תולדות יהודי טיקטין").

בשנת 1542, לאחר מותו ללא יורשים של סטיפן גסטולד, יורשו של אולבריכט, עוברת העיר לידי המלך. טיקטין ואזורי הספר שלידה נועדו איפא לשמש קו הגנה בפני הפולשים הליטאים מצפון מזרח פולין.

בשנת 1568 מבקר בטיקטין המלך זיגמונט אוגוסט ומצווה את מושל העיר יאן שימקביץ' לבנות לו ארמון במרכז העיר ולהרחיב את שטח שיפוטה.

הארמון המבוצר בטיקטין הפך במרוצת הימים לתחנת קבע של המלך במסעותיו המלכותיים. לשם הוא העביר את אוצרותיו, מסמכיו המלכותיים ואוסף ספריו העשיר.

בשנת 1569 מסר המלך את הארמון לידי עוזרו הנאמן, מזכירו האישי והספרן המלכותי לוקס גורניצקי שנמצא בעיר עוד משנת 1565 כממונה על העברת אוצר המלך והספריה המלכותית מוילנא.

המבצר הטיקטינאי שימש מחסן מלכותי לכלי נשק מכל הסוגים, בין השאר גם נשק ארטילרי. (בשנת 1610 הצטייד המלך באטורי בתותחים ממחסני טיקטין, בעזרתם הצליח בכבושיו בגדנסק וביתר מסעותיו הצבאיים, ביניהם המצור הממושך על סמולנסק).

לאחר מותו נקבר המלך זיגמונט אוגוסט במבצר הטיקטינאי ובהתאם לצו מיוחד של הסיים שניתן בשנת 1581 ואושר סופית בשנת 1611 נקבעו שלשה ימי אבל ממלכתיים לזכרו, אשר נערכו בטיקטין.

בשנת 1630 מוצא המלך זיגמונד השלישי ופמליתו מחסה ומפלט במבצר הטיקטינאי.

המלך וולאדיסלב הרביעי, בציינו לשבח את הלוחם האמיץ ברטולומאי קיצקי יליד טיקטין, משחרר את ביתו מכל תשלומי מס ומכס ובשנת 1642 מקבלים כל תושבי טיקטין, נוצרים כיהודים, הנחות מיוחדות מאת וולאדיסלב הרביעי.

בעת מלחמת פולין שבדיה נכבשה טיקטין על ידי הצבא השבדי ומטהו הכללי, על 500 קציניו, השתכן במבצר הטיקטינאי. הוילנאים, שהיו בני בריתם של השבדים במלחמה זו, קברו במבצר הטיקטינאי את מנהיגם הנערץ יאנוש ראדזיוויל.

בשנת 1657 חזר הצבא הפולני תחת פקודו של גוסיבסקי וכבש את טיקטין, גירש את הפולשים השבדים וזרק את גופתו של ראדזיוויל מתוך קברו. בקרב זה נהרס חלק ניכר של העיר וחומותיו המבוצרות של הארמון נהרסו כמעט כליל.

בשנת 1660 הופיע בטיקטין סטיפן צ׳רניצקי, מצביאם המהולל של צבאות פולין והביא עמו עשרים תותחים כבדים שלקח בשבי בקרב שליד פולונקה שנערך באותה שנה, והציבם על חומות המבצר.

בישיבה מיוחדת של הסיים הפולני שנערכה בשנת 1661 החלט למסור את העיר טיקטין במתנה לסטיפן צ׳רניצקי כפרס אישי עבור השגיו וזכויותיו הצבאיים הרבים. ב־18 ליוני אותה שנה מוסר מושלה החדש של העיר הצהרה פומבית, בה הוא מבטיח לשמור ולקיים את זכויותיהם המיוחדות של תושבי טיקטין.

בשנת 1703 עוברת שוב העיר תחת שלטונם של הליטאים הפולשים הנתמכים על ידי הצבא השבדי וממליכים בה את הנסיך לשצינסקי כמלך כל אזורי פולין הכבושים. מלך שבדיה קרל ה־12 מסר את טיקטין לבעל בריתו הנאמן לשצינסקי בהתחשב בערכה האסטרטגי החשוב.

בהסכמת הסיים הפולני בלובלין צרו צבאות פולין על העיר טיקטין ובשנת 1705 עבר שם המלך פרידריך אוגוסט דוכס סכסוניה (המכונה אוגוסט השני), עודד את רוחם של הצרים והכריז את המניפסט נגד הכתרתו של לשצינסקי בידי השבדים. באותו מעמד הוא חידש את נס הנשר הלבן ופנה להורודנא לועידת המלכים עם פטר הראשון.

העיר עברה שוב לידי הפולנים וסטיפן צ׳רניצקי המשיך להיות אדונה עד שעברה לידי משפחת ברניצקי כתוצאה מנשואי אלכסנדרה, בתו של צ׳רניצקי חשוך הבנים, עם יאן ברניצקי, מצביא צבאות פולין.

אליזבט ברניצקי, מצאצאי משפחת האצילים הנודעת המקורבת לשושלת המלכותית של פולין, נישאה ליאן קלמנס וכך עברה טיקטין לבעלותו. יאן קלמנס הוסיף רבות לבנינה ופיתוחה של העיר. הוא יסד בה בתי ספר ובית חולים ובנה את הכנסיה הגדולה ברוב פאר והדר. הוא שיפר את מראה העיר והציב בה אנדרטת זכרון לכבוד סטיפאן צ׳רניצקי סבו, היא ה„שרר׳ס זעידע״.

בשנת 1808, לאחר מות אליזבט ברניצקה, אשתו של יאן קלמנס, עברה טיקטין, וגם ביאליסטוק הסמוכה לה, לרשותו של יאן פוטוצקי, אשר

ויתר על העיירה ביאליסטוק לטובת הממשלה ואילו את טיקטין שמר לעצמו ולצאצאיו. היורשים האחרונים של טיקטין נמנו על בני משפחת האצולה רוסטבורוב.

למעלה ממאה ועשרים שנה, משנת 1795 עד סוף מלחמת העולם הראשונה, היתה טיקטין וסביבתה תחת השלטון הרוסי. מאבקה של פולין לעצמאותה השתקף בדברי ימי טיקטין, עת שוחררה לתקופה קצרה עם חלקי פולין הצפוניים, במרידות של 1830 ו־1863.

במחצית השניה של המאה התשע עשרה סללו הרוסים רשת כבישים באזור הכבוש, בעיקר למטרות איסטרטגיות. כביש גישה באורך של שבעה ק״מ חבר את טיקטין לצומת יז׳בו.

בשלהי המאה הונחו לראשונה פסי רכבת באזור, מביאליסטוק לגרייבו, במרחק של כ־12 ק״מ מטיקטין. ריחוקם של הכביש והמסילה מטיקטין פגע בה מאד ומאז נמצא מצבה הכלכלי בירידה מתמדת.

במלחמת העולם הראשונה נכבשה טיקטין על ידי הגרמנים ואז נוספו לנופה מספר גשרים. בתום המלחמה, כאשר זכתה פולין בעצמאותה, סופח אליה גליל טיקטין.

בשנת 1920 הסתבכה פולין במלחמה עם הבולשביקים ואז סבלה טיקטין מאורעות מלחמה נוספת אשר נתנו את אותותיהם בעיקר בגשרים שנשרפו ונבנו מחדש.

היהודים שהיוו את רוב בנינה ומנינה של העיר, נטלו חלק פעיל בשרשרת האירועים ההיסטוריים הנזכרים.

לא לחינם זכו איפוא יהודי טיקטין ליחס מיוחד מצד מושליה ושליטיה של העיר בכל התקופות. כאחת הדוגמאות הקלאסיות משמשת הכרזתו הפומבית של סטיפן צ׳רניצקי בשנת 1661, בה זיכה את כל תושבי העיר, יהודים כנוצרים, בשויון זכויות מלא.

לאור סקירה היסטורית זו מובנת השתלבותו של הישוב היהודי בטיקטין במערכת המאבק המדיני והפוליטי של שליטי פולין.

תולדות יהודי טיקטין

תחילת הישוב היהודי בטיקטין

עד שנת 1522 לא היה ישוב יהודי בטיקטין פרט אולי לכמה יהודים בודדים שישבו בה, אך ידיעות על כך אין בידינו. בעשירי למרץ 1522 התישבו בטיקטין עשרה יהודים מהורודנא ברשותו של בעל העיר הנסיך אולברכט גשטולד. התעודה שנתן להם הנסיך אולברכט הנה למעשה המסמך הראשון ממנו ניתן ללמוד על התישבות יהודים בטיקטין.

תושבי הפלך של אולברכט התפרנסו רובם מחקלאות וממלאכה, אך חסרים היו הסוחרים שיקנו את תוצרת האכרים ויספקו להם את צרכיהם. ועד המאה השש עשרה לא היה יריד קבוע באזור שטיקטין שמשה לו בירה. נמצא, שהיהודים, שרובם עסקו במסחר, עשויים היו למלא חלל ריק בטיקטין, לשרת את כלכלת המחוז ולתפוס בה עמדה מכובדת. קרוב לודאי שעשרה היהודים הראשונים הללו קבלו עדוד מאדון העיר להתישב בה ולסחור אותה וכמובן להעשירה ולהגדיל את הכנסותיו. מכל מקום הם נתקבלו יפה ועדות לכך הכתב הקובע את זכויותיהם.

כתב זה דן בעיקר בזכויותיהם כסוחרים. הרשות נתנה להם לסחור במה שלבם חפץ, אף במלח ובמשקאות. כן נקבע להם מקום לבנין חנויותיהם ליד בית המועצה, היינו במרכז העיר. הם שוחררו ממסים במשך שלש השנים הראשונות לשבתם בטיקטין. הכתב קובע כמו כן שבמקרה של סכסוך בין יהודי ליהודי — ידון בו הרב. סכסוך בין יהודי ואינו יהודי ימסר לראש המועצה ואם אין היהודי מסכים — לבעל העיר עצמו. בכתב זה מרשה

אולבריכט לכל היהודים להתישב בטיקטין או לעזבה מתי שירצו „ובלבד שלא יהיו מורדים במלכות״.

למרות שבאותם הימים היה נוהג מסוים בשפיטת היהודים, והיתה חלוקה סכמטית של משפטיהם, כמו ההבדל בין משפט בו היהודי הוא התובע ובין משפט בו היהודי הוא הנתבע וכן אם יריבו של היהודי הנו אציל, עירוני, כומר או איכר, הנה דברים אלו לא נתפרשו במסמך זה של אולבריכט גשטולד. אך באותו כתב נקבע להם מקום לבנין בתים, בית כנסת ובית קברות.

גידול והתפתחות

הישוב היהודי בטיקטין הלך ורב, הלך והתבסס. אט אט נשתחררה הקהילה הקטנה מתלותה בקהילת האם הורודנא, היהודים הכו שרשים במקום, מסחרם פרץ והתארגנו חיי קהילה עצמאיים. תעודות מאותם הימים מעידות על עסקי חכירה ומסחר של יהודי טיקטין בארץ ומחוצה לה. רבים מיהודי הורודנא, שהמקום שם נעשה צר להם, התישבו בטיקטין, והקהילה הטיקטינאית החלה לעשות לה שם בלמדניה ובסוחריה. כמובן סייעו לכך יחסו הטוב של בעל העיר והתנאים הנוחים שקבע ליהודים. אפיני הוא כתב המלך אל אולבריכט גשטולד שלא יכניס „חדשות״ והחוכרים שלו, יהודי טיקטין, לא יגבו מתושבי הורודנא, יהודים ובלתי יהודים, שום מכסים אחרים פרט למכסי המלח והשעוה.

בשנה הארבע עשרה לישוב היהודי בטיקטין נעתר אולבריכט לבקשת היהודים והכניס תיקון בכתב הראשון שנתן להם בשנת 1522. התקון קובע שבכל המשפטים שבין יהודי ואינו יהודי ידון הרב יחד עם ראש המועצה ואם הם, הרב וראש המועצה, לא יגיעו לכלל הסכמה, אז ידון בזה בעל העיר עצמו. תיקון זה ניתן בוילנא בשנת 1536.

בשנת 1576 מקבלות זכויות יתר אלה בשביל היהודים תוקף ממלכתי על ידי באטורי, מלך פולין, המרשה להם בין היתר לסחור בכל הערים והעיירות המלכותיות והנסיכויות בסחר חופשי, ככל העולה על רוחם.

עלילה

אם גם שפר גורלם של היהודים בטיקטין הרי לא פסחו עליהם פורעניות ועלילות שהם מנת חלקם של יהודים בכל גולה.

סמוך לערוב ימיו של אולבריכט היה הדבר. יהודי פולני ששמו לא נודע העליל לפני המלך זיגמונט על יהודי ליטא עלילה נוראה. הורודנא נזדעזעה, בריסק רעשה, טיקטין המתה, אוסטראה זעקה. יהודי ליטא ווהלין קראו לאלוקים ושלחו שתדלניהם אל המלך זיגמונט.

וזה דבר העלילה אשר הוגש אל המלך זיגמונט. יהודי ליטא עומדים לעזוב כביכול את ארץ מלכותו ולצאת עם כל רכושם לארץ ישראל, לטורקיה ולארצות אחרות. ולא זו בלבד אלא שהם גם קונים וחוטפים ילדים נוצרים, מלים אותם לפי דת ישראל ועומדים לקחת עמהם ילדים אלה בעזבם את ליטא. המעליל ידע גם לספר על 50 ילדים נוצרים שהומתו על ידי יהודי טיקטין וערים אחרות, ואף מסר למלך שמות חמשה עגלונים העוסקים בהברחת הילדים המהולים אל מעבר לגבול. המלך התיחס לדברים ברצינות ושואה גדולה נראתה באופק.

בפקודת המלך הוקמה ועדה שעליה הוטל לברר את האשמות הכבדות. כל הקהילות הגדולות שלחו משלחות לוילנא והצליחו בסופו של דבר לשכנע את ועדת החקירה שמעולם לא מלו ילדים נוצרים ואף לצאת לטורקיה לא היה בדעתם, מלבד יהודים אחדים אשר עלו ירושלימה, או הגרו לטורקיה, ברשות המלך.

אף המלך הכיר אחרי חקירה ודרישה שדברי העלילה מחוסרים יסוד שהרי אבות הילדים המומתים והגזולים לא היו מחשים ולא נתקבלה אף תלונה אחת בנדון לא מן ההורים ולא מפקידי המלכות ומושלי הערים.

הפרשה נסתיימה בזה שהמלך הוציא כתב, שלמעשה לא חדש מאומה, והוא אך מחזק את החוקים הישנים בדבר היחסים בין יהודים ונוצרים כגון האסור לקנות שבויים נוצרים, לשכור אמות נוצריות, להחזיק משרתים נוצרים יותר משנה אחת, וכדומה. כן הודגש איסור היציאה לטורקיה ללא רשיונו המיוחד של המלך.

לערך באותו זמן מת הנסיך אולבריכט, אך הדבר לא השפיע לרעה על המשך התפתחות הישוב היהודי בטיקטין. בשנת 1552 היו בטיקטין 37 בתי אב בעוד שבבריסק היו אז 25 בתי אב ובהורודנא (בשנת 1566) ששים.

מצבם הכלכלי של יהודי טיקטין

על מצבם הכלכלי של יהודי טיקטין תעיד חלוקת המס שנערכה בשנת 1563. מתוך 4000 שאק, שהוטלו על הקהילות היהודיות בליטא הוטל על יהודי טיקטין להעלות 100 שאק, בעוד שיהודי הורודנא העלו 200 שאק. בשנת 1566 הוטלו על טיקטין 170 שאק, על הורודנא מאתיים.

בשנים הראשונות למלכותו אשר וולאדיסלב הרביעי את זכויות היהודים בטיקטין, אך בשנת 1633, בשבתו בקרקוב, בטל את הסעיף הדן בשפיטתם.

לפי בקשתם המיוחדת של יהודי טיקטין, אחרי השתדלויות רבות, חזר ואשר וולאדיסלב הרביעי בשנת 1639, בשבתו בוילנא, את כל זכויות יהודי טיקטין, מהן נהנו בעיר זו מימים ימימה.

כפי שנכתב לעיל, במבוא ההסטורי, היתה מלחמה כלכלית בין העירונים והיהודים בפולין בשל רשות המסחר והישיבה מחוץ לגיטו. כן התארגנו חברות בעלי מלאכה, משני הצדדים, אשר התחרו זו בזו. מלחמה כלכלית זו לא פסחה אף על טיקטין. היהודים תבעו את זכויותיהם המובטחות משכבר בכמה כתבים של המלך (כמו כתב האשור שנתן להם סטיפן בטורי בשנת 1576 או זה של וולאדיסלב בשנת 1639). אך יחד עם זאת גם השתדלו להתפשר ולבוא לידי הסכם עם העירונים. ואמנם מדי פעם הושג הסכם ונעשתה פשרה בין היהודים והעירונים. פנקס הקהל בטיקטין מספר על כתב פשרה שנעשה בשנת 1646 ע״י נציגי שני הצדדים ונחתם ליתר תוקף גם על ידי הכומר הסוכן הטיקטיני ואחרים מנכבדי המקום. ברם, גורלו של הסכם זה לא היה טוב מהסכמים שקדמו לו והכתב לא הועיל יותר משהועילו הכתבים שנשעו אחריו. הסכסוכים בין היהודים והעירונים התמידו עוד במשך שנים רבות.

הועדים הגליליים

אותו תהליך שכתוצאה ממנו נוסדה קהילת טיקטין, היינו היציאה מן העיר הגדולה והקמת קהילת בת התלויה בקהילת האם בכל השרותים הקהילתיים, כמו רב, בית דין, בית עלמין וכו׳ ואשר הולכת ומשתחררת מתלות זו ככל שהיא מתפתחת ומתבססת, לא היה אופיני להורודנא וטיקטין בלבד. תהליך זה החל כבר בסוף המאה הארבע עשרה בפולין גדול, ויציאה זו מן הטרקלין הפכה להיות מנת חלקה של כמעט כל קהילה גדולה בפולין במאות שלאחריה. אך קשר אחד נשאר בין הקהילות ומבחינה אחת הן לא נותקו זו מזו.

המדינה גבתה את מסיה מהקהילה המרכזית, קהילת האם, ועל זו הוטל לחלק את נטל המסים בין בנותיה ושכנותיה הקטנות. תשלום המסים המשותף דרש ארגון בין קהילתי שזכה בעדוד שרי האוצר הפולניים, אשר חסרים היו את הזרוע האדמיניסטרטיבית לשם גבית המט בכל הקהילות. כך נוצרו הועדים הגליליים.

„גליל טיקטין"

בתחילה היו ארבעה ועדים גליליים („ארצות"). בשנת 1551 מונה המלך זיגמונט אוגוסט, באחד הקיומים שלו, חמשה ועדים גליליים, שהוא קרא להם „איפרכיות".

במשך הזמן התפוררו ה„ארצות" ובמחצית השניה של המאה השבע עשרה מגיע מספרן לעשר ויותר.

באותו זמן היתה טיקטין בשיא פריחתה ושגשוגה. כבר היתה אחת הקהילות הנודעות כ„ערים ואמהות", לא רק שעמדה ברשות עצמה אלא שלטה בשכנותיה הקטנות וקיימה השפעתה על בנותיה העוטרות אותה מסביב, שהיו מאוגדות בגליל טיקטין. גליל טיקטין, אשר כלל גם את ביאליסטוק (אשר נקראה „ביאליסטוק הסמוכה לטיקטין") היה אחד החשובים בועד הארצות הפולני, אליו השתייכו גם גלילות ליטא.

ועד הארצות וועד הקהילות הראשיות

בשנת 1623 פרשו גלילות ליטא מועד הארצות והקימו ועד לעצמם שנקרא ועד הקהילות הראשיות, והיה יחידה אדמיניסטרטיבית עצמאית.

טיקטין היתה אמנם בתוך פולין אך שכנה ממש על גבול פולין—ליטא. נהר הנרווה, שעל שפתו שכנה העיר, סימן את הגבול בין שתי המדינות. ראשוני המתישבים היהודיים בטיקטין אף באו מהורודנא שבליטא והיו השפעות גומלין, תרבותיות ופיננסיות, בין ליטא וטיקטין. הטיקטינאים עצמם אף הם לא ראו עצמם פולנים כבני ורשא או לובלין ובודאי לא כבני מזריטש או לבוב. אף על פי כן נטתה טיקטין להצטרף לועד הארצות הפולני. ואמנם, בתוקף היותה בתוך גבולות פולין (משנסתפחה אליה בשנת 1569) צורפה לועד הארצות הפולני. הועד הליטאי ערער על הכללת גליל טיקטין לועד הפולני ומלחמה כבדה התנהלה בין שני הועדים על גורלה של טיקטין. זה אומר כלה שלי וזה אומר כלה שלי.

מחלוקת הורודנא—טיקטין

למה חפצה טיקטין להצטרף לועד הפולני? הסיבה לכך היא מחלוקת ממושכת עם הורודנא בדבר ההגמוניה על ארבעה ישובים אשר שכנו בין טיקטין והורודנא. ארבעה הישובים הנידונים הם זבלודובה, הורודוק, חורושטש וסילקוב. מחלוקת זו הובאה בשנת שע״ד לפני בית דינם של הגאונים ואחרי כן, בשנת שפ״א אף לפני בית הדין הגבוה בועד הארצות ושניהם פסקו לטובת טיקטין.

מחלוקת זו נמשכה שנים רבות. הורודנא, ואף ארבעה הישובים הנידונים, לא קבלו עליהם את הדין עד שבסוף שנת שפ״ב הוזהרו על ידי הועד בנדוי, חרם ושמתא. אחרי אתראה חמורה זו שקטה המחלוקת למשך עשרים שנה, אף שהורודנא לא השלימה עם צירוף זבלודובא והישובים לגליל טיקטין.

לאחר שפרשו קהילות ליטא מועד הארצות והקימו ועד עצמאי שלהם שוב הרימה הורודנא ראש ובעדוד זבלודובא ויתר הישובים הנידונים מרדה בפסק הועד. בהתחשב במעמדה המכובד של הורודנא בועד הליטאי שוב לא החרימה ועד הארצות ובישיבת הועד בלובלין בשנת ת״ד חולקה הממשלה על ארבעת הישובים הללו בין טיקטין והורודנא באופן שהורודנא תמשול בהם בעניני התמנות הקהל ועסקי „אורדנא״ וטיקטין בעניני דין ומשפט בתור „בית דין הגדול״ שלהם. אך גם פשרה זו לא זכתה להסכמת הצדדים והמריבות נמשכו עוד שנים רבות, כשטיקטין והורודנא גוברות זו על זו חליפות.

הננו מביאים את מאמרו של שמעון דובנוב, שהופיע ב„ספר היובל לסוקולוב״, הדן במלחמת הועדים על טיקטין ובמחלוקת טיקטין—הורודנא.

מאמר חשוב זה של ההסטוריון הגדול בעל „דברי ימי עם עולם״, שופך אור על אחת הפרשיות המרתקות בתולדות „ועד הארצות״ הפולני ו„ועד הקהילות״ הליטאי, ומקומה של טיקטין במאבק על ההגמוניה שביניהם.

רישומו של מאבק זה ניכר בהתפתחות חיי הקהילות באזור המריבה, ומוצא את בטויו בפנקסי הועדים ובפנקס טיקטין. מספר תעודות נאמנות שהועתקו מתוך פנקס טיקטין מובאות במאמר שלפנינו.

א.

טיקטין (TYKOCIN), שהיא כעת עיר קטנה בפלך לאמזא במחוז מאַזאָוויעצק, היתה במאה השש עשרה אחת מקהלות ישראל הנודעות לשם. במאה השבעה עשרה הופיעה לפנינו בתור קהלה מרכזית העומדת בראש „גליל" של קהלות וישובים קטנים. מתחלה נחשבה העיר טיקטין לחלק של מדינת מאזאביא (מאזי בלשון הפנקסים) בפולין הפנימית, אך מפני שהיתה קרובה לליטא נספחה אליה בתקופה הנזכרת ותהי לעיר הגבול בין ליטא לפולין. בחלוקת המדינות או „הארצות" לעניני מסים ו„כרגא דמלכא" היתה טיקטין נחשבת כחלק ממדינת ליטא, ובסוף המאה הט"ז הננו רואים אותה משלמת „סכום מדיני" לקופת הועד של שלש או ארבע הארצות, שגם ליטא היתה אחת מהן עד שיסדה לה ועד בפני עצמה. אחרי שנוסד „ועד קהלות הראשיות" בליטא (בשנת שפ"ג), בתור מרכז מיוחד ונפרד מועד הארצות בפולין, היתה טיקטין לסלע המחלוקת בין שני הועדים, ושניהם היו אוחזין בה והשתדלו כל אחד „לפרוש את מצודתו" עליה, זאת נראה מתעודה אחת עתיקה, שנשארה לזכרון בפנקס טיקטין. מרוב זוקן, הכתב שבה מטושטש ואותיות רבות אינן נכרות, כי הדיו שבו נכתבה כבר הפך לבן; אך התכן העקרי של התעודה נשמר בשלמותו, והיא כוללת אגרת שלוחה מחברי „ועד הארצות" דפולין למנהיגי קהלת טיקטין בבקשה שתצטרף לאגודת הקהלות הנכנסות בחוג השפעת הועד הזה. האגרת הזאת תעיד לפנינו בזה הלשון (בהפסקות המלות המטושטשות):

„שפע ברכה רבה וארוכה וכו' (ל)הולכי בדרך נכוחה, יושבי ק"ק טיקטין יצ"ו וכל אחינו בית ישראל היושבים בגלילות ההם כולם יעמדו על הברכה חיים ושלום.

מהודענא למכ"ת כי פה לובלין בעת התאספנו ראשי עם יחד הגיענו מכתבכם אשר הראיתם לנו חיבה וברצונכם להכניס ראשכם בעובי הקורה... בנושא המסים ועולים. והנה יפה דברתם נכונה כי כן שורת הדין נותן, בהיות כי דינא דמלכותא דינא, וכבר יצאה גזרה זאת מפי המלך להיות מחוז שלכם מצורף למדינת פולין בכל עניני המדינות, וא"כ מי יבא אחרי המלך אשר כבר עשהו לבטל גזרתו. הלא דבר המלך שלטון ומי יאמר לו

מה תעשה. וראוי לנו לכולנו לבוא אחד..... ולקיים..... מאמרו לכן אהובינו אחינו כורתי בריתנו הננו באים עמכם בדבר הברית להיות לעם אחד בכל ענייני עסקי המדינות ורוח אחד יהיה לכולנו לעמוד איש איש בצד ימין רעהו לעזור ולהועיל ונתנהג עמכם כמנהיגנו (כעם) ? שאר קהלות קדושות יצ"ו מקדמת דנא, השייכים ומצורפים אלינו ולא תהיו גרועים מהם בשום דבר בעולם..... בענייני צרכי המדינות תהיו נחשבים כאחד מהם להתעסק ולפקוח על ענייניכם ועל עסקיכם להעמיד הכל במעמד נכון. ובכל דבר..... נכללים בכללנו בכלל אחד ובאגודה אחת. וכמו כן אתם יהיו מתנהגים עמנו לשמור ולעשות ולקיים ככל המוטל עליכם, ודבר אחד לא יעדר, כמו ששאר קהלות סרים למשמעתנו מיתנהגים עמנו לישא בעול עמנו, כן גם אתם תעשון, ודבר אחד לא יפול ארצה. איש את אחיו יעזרו ולא תהיו נסוגים אחור בכל ענייני צרכי המדינות פולין יצ"ו. ובאם מדינת ליטא יעמדו נגדיכם להכניע אתכם ולצרף עמהם הלא (אנ)אחנו מוכנים ומזומנים לעמוד בצד ימינכם להושיע לכם עזרה.... שלא יהיה להם פתחון פה נגדיכם, רק בשלום הויחו(?), וכל מי..... עם ק"ק טיקטין ואגפיה, ואז נהיה כולנו בהתאחדות.... המדינות, דהיינו קליין פולין וגרוש פולין ומדינות.... וואלין.... בלבולים או בקשה למלך יר"ה... עם ק"ק טיקטין... בכל שאר דברים שהם... כל הארבע ארצות... המדינות רבני... פה ק"ק לובלין... י"ג סיון...

הועתק אות באות מגוף הפנקס דייני המדינות יצ"ו:

„יום... ב׳ תמוז שפ"ט (שמ"ט) ? לפ"ק. נא׳ אהרן בהר"ר ישראל נתן זצ"ל דיין דק"ק יצ"ו איש פוזנן; מנחם המכונה מענקא ב"ר... דיין דק"ק; נא׳ יששכר אהרן... נא׳ יקותיאל בלא"א מ׳ אליקים זצלה"ה אשכנזי דיין דמדינת וואלין; נא׳ משה בלא"א מו׳ מאיר זיץ מלובלין".

חסרון התעודה הזאת הוא שבסופה מטושטשות איזה מלות הנוגעות לחלוקת „הארצות" ויחוסן לאגודת הועד, וגם בפרט השנה מוטל בספק — אם לקרותו שפ"ט או שמ"ט? כפי הנראה יותר קרובה לאמת הקריאה הראשונה, כי עפ"ז יתישב הדבר שועד ארבע ארצות (פולין) קורא לטיקטין שתצטרף אליו ולא לועד קהלות ליטא שנוסד מקרוב בשנת שפ"ג. עוד פרטים רבים נלמוד מפי התעודה הנ"ל אם נקראה בעיון. אבל לע"ע די לנו לדעת, שועד הארצות בפולין בתקופה הראשונה לקיומו התאמץ להרחיב

חוג ממשלתו או השפעתו על הקהלות והתחרה בזה עם הועד או אגודת הקהלות הראשיות של מדינת ליטא. בנוגע לגליל טיקטין, שעמד על הגבול בין פולין וליטא, השיג „ועד הארצות" את מבוקשו, ובמאה השבע־עשרה הננו רואים את טיקטין נכנסת באגודת הקהלות העומדות תחת הנהגת ועד פולין. אין ספק שהיו בזמן ההוא סבות נכבדות שהעידו את קהל טיקטין להספח אל אגודת פולין ולהבדל מקהלות ליטא שביניהם היתה נחשבת במאה הקודמת. בפנקס אשר לפנינו נמצאו איזה פסקים המפיצים אור על הסבות האלה.

עוד כמה שנים קודם יסוד „ועד הקהלות הראשיות" בליטא, התפרץ ריב חזק בין אחת הקהלות האלה, הורודנא, וקהלת טיקטין בדבר הסביבות ו„הישובים" הסמוכים לשתיהן. לסלע המחלוקת היו ה„ישובים" (ערים קטנות) זבלודאווי, הארדק וחורושטש, שכל אחת משתי הקהלות התאמצו להכניסם תחת כנפי „הגליל" שלהן ולמשול בהם בעינני מסים וארנוניות, דין ומשפט וכדומה. ריב הורודנא וטיקטין בא לפני בית דינם של „הגאונים", ואח"כ גם לפני בי"ד הגבוה ב„ועד הארצות", ושניהם פסקו לטובת טיקטין; אך הורודנא לא נתפשרה עם אויבתה ותוסיף לריב ולהתוכח עמה. כה ארך הדבר עד שנת שפ"א (1621), אשר בה נתחדש הריב ועלה עוד הפעם לפני בית דינו של הועד. וזה אשר החליט הועד לפי הפסק הנעתק בפנקס טיקטין:

„על אודות שנתעצמו לפנינו לדין יושבי ק"ק הארדני והאלוץ כהר"ר שמואל במהר"ר משה מבריסק עם מבוררי יושבי ק"ק טיקטין עבור הישובים זבלודאוורי וחוואורשטש והארדק והאריכו למעניתם בטענותיהם, והנה ראה ראינו שתי ראיות: פסק האלופים הגאונים יצ"ו ופסק ראשי ומנהיגי הארצות יצ"ו, ועיינו היטב היטב בדבריהם. מצאנו שכדבריהם כן הוא כוווו כדת וכהלכה כנתנה מסינו ככה, ופסקנו והחזקנו. ואף שדבר הגאונים אינן צריכין חיזוק, שהפסק הראשון שפסקו הגאונים הוא בתקפו ובגבורתו ואין שום פקפוק בעולם ונגישה, בפרט שהגאון האלוף המרומם ר"מ ואב"ד מהר"ר דוד אב"ד מבריסק היה אחד מהגאונים שפסקו בין יושבי ק"ק הארדני ובין יושבי ק"ק טיקטין, וגם הפסק השני שפסקו ראשי אלפי ארצות יצ"ו שהק"ק זבלודאווי וחוואורשטש והארדק הם שייכים ומצורפים לק"ק טיקטין לכל דברים הנזכרים בפסק הראשון של הגאונים יצ"ו. אך את זה מצאנו

שהק״ק זבלודאווי הם פטורים ממסים ועולים שאינם מחויבים ליתן לק׳ טיקטין בהיות שיש להם ב״ה (בית הכנסת) וחזן, ובית קברות, חוץ מצרכי הרבנות חחויבים הם ליתן לק״ק טיקטין ככל שאר הסביבות השייכות לק״ק טיקטין, כנזכר בפסק מנהיגי הארצות יצ״ו... כל הנ״ל יקוים בה״ח ובקנס אלף זהובים הגוריים. ואיזו איש אשר ימרה את פינו ולא ישמע את דברינו ככל אשר כתבנו ילכו בחרם למפרע, והרשות נתונה לרדוף אותו בכל מיני רדיפות בעולם. כה דברינו הנועדים ביריד תמוז השפ״א לפ״ק פה ק״ק לובלין. הק׳ יעקב בלא״א אברהם ר״י זצלה״ה משעברשין; ונא׳ משה בלא״א החסיד מהר״ר שמואל הלוי זללה״ה מפפורג(?) ; ונא׳ יצחק בלא״א הגאון החסיד מהר״ר פנחס הלוי זצ״ל הורוויץ מקראקא; ונא׳ מרדכי בלא״א מהר״ר יודא ליאן זללה״ה; ונא׳ יצחק ב״ר משה ז״ל איש פוזנא; ונא׳ שמואל ב״ר יהושע סג״ל איש הורוויץ״.

לפסק הועד הזה רצוף בהעתקה הפסק שיצא ממנהיגי הארצות לפני ירחים אחדים בשנה הנ״ל, המקיים חלק אחר מהחלטת הגאונים הראשונה שהעיר זבלודאווי שייכת לטיקטין: „על אודות החילוקים שהיו בין אנשי ק״ק טיקטין ובין אנשי ק״ק זבלודאווי מצאנו ופסקנו: שהפסק הראשון שפסקו ביניהם הגאונים הוא בתקפו, שהק״ק זבלודאווי היא שייכת ומצורפת לק״ק טיקטין לכל דברים הנזכרים בהפסק הראשון. אך לע״ע מצאנו שהם פטורים ממסים ועולים שאינם מחויבים ליתן לק׳ טיקטין, בהיות שיש להם ב״ה חזן, ושמש ובית הקברות, חוץ מצרכי רבנות הם מחויבים ליתן לק׳ טיקטין ככל שאר הסביבות וכ׳... דברי ראשי המדינות דשלש ארצות. יום ו׳ י״ט אדר שפ״א לפ״ק. נא׳ מאיר בלא״א כהר״ר דוד זצ״ל ה״ה שמש דק״ק לובלין הכו׳ וחו׳ בצווי ראשי אלפי ישראל דג׳ ארצות יצ״ו פה ק״ק לובלין״.

לא עברה שנה מזמן הפסק הזה — והנה הפעם לעינינו אזהרה חמורה מועד הארצות למנהיגי קהלת הורודנא ולרבה האב״ד, דלא קיבלו עליהם את הדין, — וזה לשונה:

„רב שלומים ואורך ימים טובים ונעימים, לעד ולעולמים יהיו מקוימים, לאהו׳ אחינו היקרים והנעימים... ראשי ומנהיגי עדה הקדושה אבן הראשה ק״ק הארדנא יצ״ו, וע״ש מלכם בראשם האלוף המרומם עטרת תפארת ישראל ר״מ ואב״ד מהר״ד יהודא יצ״ו.

„הנה לשלום יצאנו לקראת מכ״ת, כי שמענו תלונות בני ישראל אחינו יושבי ק״ק טיקטין אשר המה מלינים עליכם שמכ״ת מערערים על פסק הגאונים והגבול שגבלו ראשונים ורוצים להרס המצב אשר גבלו וליקח בזרוע יושבי ק״ק זבלודאוו תחת יד ממשלתם להשתרר ולמלוך עליהם ביד חזקה. ובאמת פליאה נשגבה בעינינו למה זה המכשלה הזאת יצא(ה) מתחת ידכם, הלא ידוע למכ״ת פסקי הגאונים, ודבר זה וכיוצא בזה לא נהיית מיום הוסדה על הארץ לעלות על דעת ראשי הקהל לערער על פסקי הגאונים ולהתנגד נגדינו ולהפיל דברינו ארצה. וגם מקרוב פעם שנית החזיקו בכל תוקף גזרתנו אחר שערערו על פסק הראשון. ע״כ אהובינו באנו כמזכירין שאל תעשו כזאת ותמשכו ותסתלקו על ידיכם מהם ותשבו בשלום במחניכם, ואל נא תהא מריבה בינינו. ואם לא תשגיחו לדברי הגאונים ולא תשימו לבכם לדברינו ותאמרו נואש לדברינו, אזי תדעו נאמנה שנצא לקראתכם בקשת נחושה זרועותינו, ונעקל הסחורות שלכם בלובלין ובכל מקום שידנו מגעת עד שבהכרח תשמעו לקולנו ותצייתו לדברינו, לכן אהובינו אל תחזיקו במחלוקת וכלך מדרך זו, ואז כל העם יבואו על מקומם בשלום, ודי ההערה זו לחכמים ונבונים. ובכן תשבו בטח ושאנן כזית רענן ותזכו לביאת ששמו ינון. — כה דברינו יום ב׳ ר״ח טבת שפ״ב לפ״ק הנועדים לפה ק״ק לובלין. ואם יש לכם איזו טענות ודברים, הלא היריד סמוך לפניכם, אשר יתאספו שמה בעלי תריסין, ומי בעל דברים יגש אליהם ושלים. נאום מאיר בלא״א כהר״ר דוד זצ״ל שמש דק״ק לובלין. כותב וחותם בצווי ראשי אלפי ישראל דג׳ ארצות יצ״ו״.

אך לא עם קהלות הורודנא לבדה היה על הועד להלחם, כי אם גם עם אותם ה„ישובים״, שלמרות פסק הגאונים והועד לא חפצו להצטרף לגליל טיקטין ויבחרו „בממשלת״ הורודנא. „ביריד הסמוך״ בלובלין, לאחר חצי שנה מזמן הפסק הקודם, נאלץ הועד לפנות ליושבי הישובים הנ״ל באזהרה ותוכחה כזאת:

„השוכן חנה, שלומכם ישנה, בכל עת ועונה. לאהו׳ יושבי ק״ק זבלודאוו׳ וחוואַרשטש והארדק יצ״ו.

„לעצור במלין לא נחשה מקרוא בגרון אליכם, שזה פעמים ושלש אמרתם נואש לדבורי הגאונים ומנהיגי הארצות יצ״ו ולא שמעתם לדברי

המורים ונתתם כסף (כתף?) סוררת כנגדם, וכן לא יעשה, ע״כ באנו להזהיר אתכם שעל ארבע לא תשיבו שום דבר ושימו יד לפה, ודבר א׳ מן הפסקים שיש ביד אנשי ק״ק טיקטין לא יפול ארצה, וכל דבריהם יהיו שרירין וקיימין הן שפסקו כבר הגאונים, הן שפסקו מנהיגי הארצות יצ״ו ביריד גראמניץ שפ״א וביריד דהאידנא, וכל אשר ימרה את פינו ויפעור את פיו לחלוק וליצא לריב ולחרחר מדון נגדנו, אזי תדער נאמנה שקנאין פוגעין בו בכל עונשים וקנסות. לכן מהיום והלאה לא ירים איש ידו ורגלו לחלוק על דברינו. ומכ״ש על דברי הגאונים בח״ח שיהא מופרש ומובדל מכל קדושת ישראל, פתו פת כותיים, יינו יין נסך, בעילתו בעילת זנות, ולא יצרפו אותו לשום דבר שבקדושה, ולא יעשו לבניו חופה וקידושין, ולא ימולו את בניו, ויהיה גדול עונשם מנשוא, ומצודתו מצודת נח״ש יהא פרוסה למפרע עליו, ולא יוכל להיות נמלט, ונפרסם קלונו ברבים, והרשות נתונה ביד יושבי ק״ק טיקטין לרדוף את העובר עד חרמה, כדי שלא יהא עוד קצף לפני עדת בני ישראל ראשי ומנהיגי הארצות יצ״ו. והשומע לדברינו ולגזרתנו לקיים יזכה לחיים. כה דברי הנועדים ביריד תמוז השפ״ב לפ״ק פה ק״ק לובלין. — (פה באו על החתום ששה מנהיגי הועד הנקובים למעלה שחתמו את שמם גם על הפסק הקודם מיריד תמוז שפ״א).

ב.

מכל האמור למעלה הננו רואים שועד ארבע הארצות עמד לימין טיקטין במשפטה על הורודנא ע״ד ההגמוניה הגלילית. הפסקים הנזכרים יצאו בשנת שפ״א — שפ״ב, ובשנת שפ״ג כבר נתאגדו שלש קהלות הראשיות בליטא — בריסק, הורודנא ופינסק — ויסדו להם ועד מרכזי מיוחד, כאלו היתה מגמתו להפקיע א״ע מתחת ממשלת ועד הארצות בפולין. אין כל ספק שריב הורודנא וטיקטין היה אחת מהסבות הרבות שהעירו את קהל הורודנא — שיצא חייב בדינו לפני ועד הארצות — לחזק את מוסדות הועד הליטאי החדש, ואת קהל טיקטין — שיצא זכאי בדין הנ״ל — להבדל לגמרי מקהלות ליטא ולהתחבר אל אגודת הקהלות בפולין הנכנסות בחוג ממשלת ועד הארצות.

יסוד ועד המרכזי בליטא, שקהלת הורודנא היתה אחת ממחולליו, אמץ את ידי מנהיגי הקהלה הזאת לעמוד במרדה נגד פסקי ועד הארצות, אחרי אשר גם זבלודאוו ויתר הישובים נמשכו אחריה, למרות כל ה„חרמות" והאיומים מצד ועד פולין. ואם אמנם היתה הורודנא נוטה להודות במקצת בפסקים הנ"ל, אך לא חפצה לסלק את ידיה מהעיקר — שהישובים צריכים לעמוד תחת שלטון מנהיגיה ובית דינה „הגדול". בשת תי"ג, כאשר נתאספו חברי ועד הארצות בעיר יערוסלוב, שלח הועד לראשי ומנהיגי הורודנא ולרבה האב"ד ר' משה אגרת תוכחה בסגנון זה (בקיצור):

„בעצם היום הזה נשמע באזנינו הצעת דברי קובלנא... (של) מנהיגי ק"ק טיקטין ע"י שלוחם... על מעלתכם בענין אשר מעלתכם אינכם מתנהגים עמהם לפי תוקף הכתבים ופסקים שבידם מהאלופים הגאונים הרבנים בצרוף... מנהיגי הארצות, עד אשר רום מעכ"ת נתאמצים למשוך לבי דינא רבה דמעלתכם את הישובים שלהם דהי' ע"ק זבלודאוו חווארשטץ ואהרדק וגם ווסילקאוו, אשר חדשים מקרוב נתישבו בתוכם אנשי חווארשטץ, השייך להם... לא יאומן כי יסופר... כי תמיה נפלאה על ב"ד יפה רמה ונשאה בישראל כמעלתכם אשר אינם מקיימים דברי... מנהיגי הארצות בצירוף גאוני ארץ ולפרוץ חלילה את אשר גבלו הראשונים. ואם כן מה הועילו חכמים בתקנתם. ע"כ נא אהובינו בקשתנו שחלילה למעלתכם לשלוח יד בהישובים הנ"ל בשום דבר שבעולם רק,... שמנהיגי ק"ק טיקטין יהיו מוחזקין בישובים הנ"ל ויהיו שייכים להם כמאז ומקדם... ואם יהיה למעלתכם איזה דין ודברים על זאת, מלא יש ת"ל אלקינו ושופטים בישראל ותשלחו כתב... לפני השולחן הטהור מושב זקני' גאוני ארץ ליריד גרמניץ הסמוך תי"ד ל' ושמה יקום הדין לפני הגאונים כנהוג שביניכם... ותוקף גזרתנו על שני הצדדים הנ"ל שיבאו לצ"ד (לציית דין) זה לזה ביריד גראמניץ הנ"ל... יגבה כל צד את עדותיו וזכיותיו... ועד המשפט חלילה למעלתכם לשלוח יד בהישובים הנ"ל. ובזה יהיה למעלתכם שלום מא"ה ומאתנו האלופים... מנהיגי ארצות יצ"ו. היום יום ד' י"א אלול תי"ג ל' פה יריד יערסלב".

באגרת זאת הננו שומעים דברי בקשה ותוכחה רבה, ולא דברים קשים ואיומים כבאגרת הקודמת משנת שפ"ב. ועד הארצות הרגיש שהורודנא איננה כעת קהלה פשוטה, אך „קהילה ראשית" עומדת בראש ועד ליטא ומושלת

בכיפה. הפעם שמעה הורודנא לקול הועד ותשלח את באי כחה לדין עם טיקטין בועד הסמוך בלובלין בשנת תי״ד (ביריד גראמניץ, כלומר בסוף החרף). שם נבחר בית דין מיוחד מגדולי הרבנים לשפוט בין שתי הקהלות. נראה שכל אחד מהצדדים הציעו לפני השופטים טענות והוכחות הראויות להתקבל. ולכן הוכרח הבית דין לנטות מדרך הועד הקודמת; בפעם הזאת לא פסק את הדין לטובת טיקטין בלבד, רק עשה פשרה בין שני הצדדים באופן שהורודנא וטיקטין יחלקו ביניהן את הממשלה בישובים. וזה אשר יצא מפי הב״ד:

„על אודות החילוקים אשר היו בין האלופים הרוזנים ראשים ומנהיגים דק״ק הורודנא ובין האלופים וכו׳ דק״ק טיקטין ע״ד הפסק הקדום שביניהם.. ונפלו חילוקים ביניהם בפירוש דברי הפסק הנ״ל איך יתנהגו בדין שבין איש לחברו בק״ק זבלודאווי, ואנחנו ח״מ נתבררנו לדין... ובכן זאת אשר מצאנו... כל החילוקים שיהיו בק״ק זבלודאווי, מחמת עסק הנהגת האורנדא דק״ק הנ״ל, הן הנהגת חזקת האורנדא, הן הנהגת וסדר שינהג האורנדר עם יחידים מהקהל, באם שלא יתנהגו כסדר שנעשה להם כבר, וכן בענין הנהגות עשיות התמנות הקהל — בענין זה שייך ק״ק זבלודאווי לק״ק הארצדנא; וזולת זה לכל דבר שבעולם שייך ק״ק זבלודאווי לק״ק טיקטין, והם ב״ד הגדול של ק״ק זבלאדוי וכל הכנסות שכר ב״ד שיהיה ע״י עסק האורנדי הנ״ל וע״י עסק התמנות הקהל שייך גם לק״ק הארנדא... וכל הכנסות שכר ב״ד שבק״ק זבלודאווי שייך לק״ק טיקטין הב״ד הגדול שלהם, זולת שכר ב״ד מעשיות התמנות הקהל ועסקי האורנדא... ובענין המשפטים שבין איש לחברו בדיני ממונות שיהיו בין אנשי ק״ק זבלודאווי יתנהגו ככה: עד סך שלשים זהובים יש רשות ביד אנשי ק״ק זבלודאווי לדון בעירם בפני הב״ד שלהם. ומי בעל דברים יגש אליהם, וכ״א מבעלי דינים מחוייב לצ״ד שם בעירם בפני הב״ד שלהם. ומסך שלשים זהובים ומעלה הרשות ביד כל אחד הן התובע הן הנתבע לקרב משפטם לק״ק טיקטין לב״ד הגדול שלהם. והב״ד דק״ק טיקטין יכולים ורשאים לקנוס ולענוש את אנשי ק״ק זבלודאווי בממון ובשאר עונשים כפי שיראה בעיניהם לפי העת והצורך. רק להעביר א׳ ממבוררי הקהל ממנוי שלו או להעניש אחד מהם לגזור עליו שיהא אסור לבוא במנוי הקהל, בדבר הזה אין כח ביד הב״ד דק׳ טיקטין להעניש אחד מאנשי ק״ק

זבלודאווי עונש כזה. — זאת אשר מצאנו לפרש דברי פסק הגאונים הנ״ל. וכפי פירוש הזה יתנהגו עד כלות חמש שנים מהיום, ויקוים כל הנ״ל בכל תוקף ועונשים שבעולם. זה הדבר אשר יצא מפינו אנחנו המבוררים הנ״ל ביומא דשוקא ביריד גראמניץ. יום ב׳ ה׳ ניסן תי״ד ל׳ פה ק״ק לובלין יצ״ו. –– נא׳ הטרוד יהושיע העשיל בן לא״א הגאון מוהר״ר יעקב זצלה״ה: ונא׳ דוד הוא הקטן בלא״א מוהר״ר שמואל לוי זלה״ה; ונא׳ יונה בן מוהר״ר ישעיה ז״ל תאומים מפראגא (?); ונא׳ משה בן מהר״ר יצחק ז״ל מקראקא; ונא׳ הצעיר באלפי יודא בלא״א הח״ר בנימין וואלף יצ״ו איש טראפא״.

ע״פ החלטה זאת נתחלקה קהלת זבלודאווי בין שתי רשויות: קהל הורודנא משל בה בעניני התמנות הקהל ובעסקי אורנדא, וקהל טיקטין — בעניני דין ומשפט בתור „בית דין גדול״ שלה. מצב בלתי טבעי כזה לא היה יכול להתכונן לארך ימים, ולכן אחרי חמש השנים שנקבעו לקיום הפסק הנ״ל נתחדשה המחלוקת ע״ד זבלודאווי וסביבותיה. בשנת תכ״ח התודעו בעיר לענטשני מנהיגי ארבע ארצות פולין ומנהיגי מדינת ליטא, ושם נבררו גדולי הרבנים לפשר סכסוכים רבים שנתהוו בין שני הועדים במשך כמה שנים. ובמספר הסכסוכים האלה היה גם עסק זבלודאווי והישובים, אך הועד החליט שאין מקום למשפט הזה בלענטשני וצריך הוא להתברר בלובלין ביריד גראמניץ לשנה הבאה (תכ״ט), בב״ד מיוחד אשר נברר משני הצדדים. לא נדע אם נעשה כדבר הזה בועד הסמוך או לא, אך משני הפנקסים שבידינו — של קהלת טיקטין ושל קהלת זבלודאווי — הננו רואים שאחרי כל הפסקים לא נתפשרו קהלות טיקטין והורודנא, והתחומים שנגבלו בממשלתם בזבלודאווי לא נשמרו לעולם. לרוב היתה קהלת זבלודאווי סרה למשמעת הורודנא לא רק בעניני התמנות הקהל, אך גם בעניני דין ומשפט. בפנקס זבלודאווי הישן נרשמו פקודות ערוכות לקהל העיר הזאת ממנהיגי טיקטין והורודנא (בתקופת הזמן ת״ל ות״ס), אך רובן מהורודנא וחתומות בידי חברי „בית דין הגדול״ שלה. הסדר הזה, המתנגד להחלטת „ועד הארצות״, נתאשר ע״י רבני ומנהיגי ליטא, ולכן בכל פעם כאשר התאמצה טיקטין להגן על זכותה בהנהגת זבלודאווי, היו מוחים בה מנהיגי ליטא בכל תוקף. משנת תנ״ד נשמרה בפנקס זבלודאווי אגרת מראשי קהל הורודנא ורבניה לקהל זבלודאווי בזה הלשון:

„אחד״ש... באנו הלום אודות עסקי קהלתכם עם רוזני ק״ק טיקטין... וזה עברו שלש שנים שהתחילו ק׳ טיקטין להעביר עליכם שעת הדין ולפרוץ גדר וגבול להגאונים הקדמונים ופסקים שלהם. כאשר ידוע להמאוה״ג שהיו פ״ק הורודנא בעסק הנ״ל, והם אין אדונים בדבר זה לצאת נגד קהלתכם בשום חרם ונדוי. וכבר שדינו בהו נרגא בכל הכתב חרמות שיצא מהם... ואנחנו תמיד מפקיעים אותם (אתכם) מחרמות ונדויים שלהם ע״פ תוקף ממשלת עוז שבידינו. בכן כאז כן עתה באנו להודיע למע״ל שלא לחוש לדבריהם כלל ולא ישמעו לקול המולן שאון המון דבריהם, להבהיל כדרכיהם... להשתרר עליהם בחרם ונדוי, וכו׳... יום א׳ י״ז אדר תי״ו נו״ן זיי״ן לפ״ק פ״ק הורודנא. נאום שמחה כהן רפאפורט״ (ועוד עשרה חתומים).

על זה התאוננו עוד הפעם מנהיגי טיקטין בישיבת ועד הארצות. בשנת ת״ס ערך הועד אגרת „לראשי מנהיגי הקהלות״ וגם להרבנים של הקהלות הראשיות דמדינת ליטא. הועד קובל על מנהיגי הורודנא „שמעקמין נגד ק״ק טיקטין בנדון הישובים זבלודאווי וכו׳ ״ ועוברים על פסקי הגאונים שהחליטו „שאין להם (לקהל הורודנא) על הישובים הנ״ל זולת שני דברים: היינו עסקי אורנד״ש והתמנות (הקהל)... ועתה מתנכלים ומבקשים להשתרר ולהשתעבד בהם״. **ואינם רוצים להודות שמנהיגי טיקטין „הם הבדה״ג (בית דין גדול) בישובים הנ״ל כפי שפסקו הקדמונים.** „נעוינו משמוע — מוסיף הועד — ונבהלנו מראות כי לא נשמע ולא נראה כזאת בכל תפוצות ישראל. יש לאל ידנו הרמה למעבד דינא לנפשנו בכל מיני יכלת, אך באנו מקודם להודיע הדבר לרום מכת״ר... ובקשתנו למען האמת והשלום יוכיחו על פניהם (של קהל הורודנא)... ויפריעו אותם ממעשיהם... כי נכנסו לפני ולפנים משורת הדין עם ק״ק הורודנא ופתחנו בשלום כדרכינו תמיד, ומעתה נדע כדת מה לעשות ולא נוותר מכבודנו... ונעשה מה שביכלתנו... שבודאי יתחרטו ק״ק הורודנא״...

תחת האגרת הזאת, הכתובה בישיבת ועד הארצות ביערוסלב ביומא דשוקא ז׳ חשון ת״ס, חתומים גדולי הרבנים כמו: ר׳ נפתלי הכהן מפוזנן, ר׳ אריה לייב מקרקא, ר׳ שאול מקרקא, ר׳ מרדכי זיסקינד רוטנברג מלובלין, ר׳ יואל היילפרין (מאוסטראה?) ועוד.

כן ארכה המלחמה בין הורודנא וטיקטין ע״ד הישובים לערך כמאה שנה, ועוד לא הגיעה לקצה. שני מוסדים ראשיים — „ועד הארצות בפולין״ ו„ועד קהלות בליטא׳ — התקוממו זה כנגד זה, שלשה דורות של „גאונים״ מפורסמים התנגחו זה עם זה — ומי נצח? — „מלחמת״ הורודנא וטיקטין היתה רק פרט אחד מהריב הישן בין פולין וליטא ע״ד ההיגמוניא, ריב „הפולנים״ ו„הליטאים״ שנשארו עד היום כשני טפוסים עטנוגרפיים מתנגדים זה לזה במחנה היהדות.

ג.

ומה היה גורל טיקטין בהנהגה הכללית, אחרי שנפרדה העיר הזאת מאגודת הקהלות בליטא ונכנסה בגדר ועד הארצות בפולין? — בישיבות הועד השתתפו, כנודע, ראשי „הארצות״, כלומר הקהלות הראשיות: פוזנן — מפולין גדול, קראקא — מפולין קטן, לבוב — מרוסיה (פודוליא וגליציה), לאדמור או אוסטרהא (או קרעמניץ) — מוואלין. מיתר הקהלות הגדולות היו מתקבלים לישיבות הועד רק במקרה מנהיג א׳ מכל קהלה, שהיה להגליל, וגם זאת אחרי השתדלות רבה מצד הגליל. כן הננו רואים שגליל טיקטין, אף שנכנס באגודת ה„ארצות״ עוד בשנת שפ״ט, לא היה לו מנהיג קבוע „בועד ארבע הארצות״ כארבעים שנה, רק בשנת ת״ל התעוררו ראשי קהל טיקטין להשתדל לפני הועד בענין זה. וזה שנרשם בפנקס טיקטין משנה הנ״ל:

„האלופים הקצינים מנהיגי עדה הקדושה דק״ק יצ״ו הציעו דבריהם לפנינו, כאשר הם קהלה קדושה ומפוארה מאז ומקדם... ע״כ צעקו ככרוכיא שיהיה גם להם מנהיג א׳ לישב במושב שולחן הטהור דד״א (ד׳ ארצות) יצ״ו. הגם כי הרוזנים מנהיגי ארצות כתבו בפנקס... שלא להוסיף עוד שום מנהיג מאותן קהלות וגלילות שעדיין לא היה להם איזה מנהיג עד היום. ע״ז צעקו: חדא שלא עליהם נאמר תיקון ההוא המבואר בפנקס הנ״ל לפ״ד. שנית שאין בכח רוזני ארצות לעשות תקונים בדבר הנוגע בהם בעצמם. בכן משכנו ידינו עכשיו ולא נזקקנו להם. באשר יש עוד חזון למועד. כ״ד המאורות הגדולים הרבנים דד״א יצ״ו. יום ב׳ כ״ג אלול ת״ל פה יריד יערסלב, נאום

משה בן מהר״ר יצחק ז״ל מקראקא; ונא׳ הק׳ צבי הירש באמ״ו הח׳ מוהו״ר זכרי׳ זצ״ל החו׳ בק׳ לבוב; ונא׳ שמואל בקראי שמו שמעלקי באמ״ו הרה״ג מ׳ מאיר ז״ל החו׳ בק״ק אוסטרא; ונא׳ הק׳ יוסף הלוי הורוויץ; ונא׳ יצחק מקראקא חו׳ בק״ק טיקטין לט״ע״.

ראשי קהל טיקטין הוסיפו להשתדל ולתבוע את המגיע להם „לפי כבודם״, ואחרי שתי שנים השיגו מבוקשם באופנים מוגבלים, כאשר נראה מהחלטת הועד הזאת:

„האלופים הקצינים מהר״ר יעקב במו׳ שמואל ומהר״ר מאיר במה״ר יונה, משולחים מן העדה הקדושה... ק״ק טיקטין יצ״ו. נגשו לפנינו בשליחות הקהלה ומענה בפיהם: איך שמכמה שנים נתעוררו נגד כבוד ארצות יצ״ו לדבר משפט עמהם להיות להם מנהיג בשלחן הטהור דרוזני ד א׳ כא׳ (כאחד) מאתנו, באמרם באשר הם מעולם ושנים קדמוניות מיום היותם קהלה, הם קהלה בפני עצמם, קהלה מפוארה מוכשרת ומושלמת לכל הכבוד כא׳ מהקהלות יצ״ו, וזעקתם כי רבה: למה נגרע, ונתגלגל הדבר עד שיצא מפי כבוד הרבנים מו״צ דד״א יצ״ו שבזיעד הזה יוחרץ הדין בענין תביעתם הנ״ל וע״כ נגשו לפנינו עתה לעשות קנצי למיליהם והאריכו למעניתם, ונענו ראשיהם אלינו שלא לדבר משפט עמנו, זאת אשר יצא מפינו יעשו ויהיו להם לרצון. בכן כאשר שמענו דבריהם נכונים ונכוחים ואנחנו הרואים שהם קהלה מפוארה וראויה לחלוקות כבוד. על כן זאת אשר מצאנו בהסכמת ורצון כולנו: שבתוך ארבעה שנים מהיום, דהיינו מן ועד יערסלב תל״ב עד יערסלב תל״ו ועד בכלל יהי׳ לק״ק הנ״ל בוועד א׳ מנהיג לסירוגין. בתוך מנהיגי ד״א יצ״ו, ובפיום הראשון יהי׳ בגראמניץ תל״ג, ואח״כ ישבו בכל שנה פעם א׳ עד יריד יערסלב תל״ו הנ״ל. ובתנאי כפול הותנה עמהם שבתוך הזמן הנ״ל לא יעלו על דעתם ומחשבתם לבקש שיהי׳ להם פרנס הועד, ולא רב אב״ד מקהלתם בתוך רבני מ״צ דד״א. ובועד יערסלב תל״ו רשות לק״ק הנ״ל לבוא לפני השלחן הטהור דרוזני ד״א דוקא להציע דבריהם לבקש יפוי כח. ובוועד ורשה הסמוך כנ״ל. כבדנו את ק״ק הנ״ל שישלחו לשם מנהיג א׳, והוצאות המנהיג יהיה כשאר מנהיגים אשר יהי׳ שמה אי״ה. כ״ד האלופים... המנהיגים דד״א יצ״ו בהתוועדות קדש ביומא דשוקא שהוא

זמן קהלה לכל. היום יום ה׳ י׳ ניסן תל״ב לפ״ק פה ק״ק לובלין. כ״י פ״הועד (פרנס הועד): ובתנאי כפול ומשולש כ״ז שיהא להם הסכום עכ״פ לא פחות כאשר הוא לע״ע. הק׳ אברהם בלא״א מו׳ נתן סג״ל זצ״ל; ח׳ הגאון מוהרר״י זלה״ה מקראקא; הק׳ צבי הירש ב״ר שלמה ז״ל שפירא מקרקא; ונא׳ יעקב ב״ר יואל ז״ק ז״ל מפוזנא; ונא׳ הצעיר לבית לוי בן הגה״ג מו׳ שלמה סגל ז״ל מלבוב; ונא׳ יעקב ב״ר אהרן ראובן זצ״ל אשכנזי מלובלין; ונא׳ אהרן הק׳ אוירעבוך מלובלין; ונא׳ מאיר ב״ר יוסף זצ״ל אשכנזי מלאדמיר; ונא׳ אהרן מכונה זעליג בהח׳ מו׳ יהודה ליב זצ״ל איש פורט רפא; הק׳ משה הלוי לנד׳ נקרא ר׳ משה ר ישעיש גליל חעלמא; ונא׳ יעקב ב״ר יונה כ״ץ זצ״ל מלובמלא״.

אחרי עבור ארבעת השנים שנקבעו ע״פ הפסק הזה וקהלת טיקטין עמדה ב„נסיון״, השתדלו ראשי הקהלה לחזק מצבה בועד הארצות, ולקבוע שם השתתפות משולח מצדם ל„עולם״, — ולסוף השיג מטרתם בלי כל הגבלת זכיות, כאשר תעיד ההחלטה הקצרה משנת תל״ח, וזה לשונה: „היום הזה מלאנו בקשת קציני מנהיגי הקהלה דק״ק טיקטין יצ״ו מה שמבואר בדף שהציעו לדבריהם, בענין היות להם מנהיג בשלחן דד״א יצ״ו לעולם, ועניננו להם ראשינו להיות לק״ק הנ״ל תמיד בכל וועד דד״א מנהיג קבוע לדורי דורות, ובאופן המבואר בוך ושונ. כנ״ל בדף דהאידנא — כ״ד האלופים... רוזני ד״א יצ״ו. יום ד׳ ד׳ סיון תל״ח לפ״ק פה לובלין. הצעיר באלפי ישראל בא״א מו״ה שמואל ז״ל מטרנפאל; ונא׳ הק׳ יששכר בער מקראקא; ונא׳ יצחק זעליג ו׳ יואלש מקוקא; ונא׳ משה יהודה זעלקי היילפרין מפוזנא; יחיאל מיכל ברנ״ה ז״ל מפוזנאן; אהרן אויערבך מלובלין; מרדכי ר׳ שמערלש מלובלין; יושיע העשיל בן אב״ד דלבוב והגליל יצ״ו; מנחם מענדיל במוהר״י מיכל מלבוב; יוסף ר׳ משש (ר״ל בן ר׳ משה) מאוסטרא; יהודה לייב פרעגער מפינטשוב, אשר איש מבית לוי מלבוב; אביגדור כהן מקראטשין, אברהם ברי״ל מלוצק; יעקב כהן איש פורט רפא; מנחם מענדיל מגליל לבוב מבראד יוסף ב״ר אליהו סג״ל חענטשינר מקאליש; צבי הירש ב״ר שמשון מייזלש מבעלזא; יהודה ליב ב״ר נפתלי יצחק ז״ק מפרעמסלא; מאיר ב״ר יוסף מטורבין; בנימן דמתקרי בונם ב״ר טודרוס מפרעמסלא״.

בפסקי ועד הארצות הננו רואים רק לעתים רחוקות מספר גדול של

חתומים כזה (עשרים ואחד). סבת הדבר היא שבפעם הזאת החליט הועד בענין הנוגע לעצם הקונסטיטוציה שלו, בהכניסו במספר חבריו חבר חדש — משולח מקהלת טיקטין. ובמקרים כאלה דרוש היה „יפוי כח״ מיוחד, כלומר הסכמת כל חברי הועד. החברים החתומים פה בסדר כזה: שנים או שלשה מכל קהלה גדולה — פוזנן, קראקא, לובלין, לבוב, ואחד אחד מכל יתר הקהלות והגלילות, כמו: אוסטרא, פינטשוב, קראטשין, לויצק, בראד, קאליש, בעלזא, טורבין, ופרעמסלא (רק מהאחרונה ב׳ חברים).

עוד כללים רבים נוכל ללמוד מהתעודות שהעתקנו למעלה בעניני הנהגת „ועד הארצות״ ויחוסו להקהילות ול„ועד הקהילות הראשיות״ בליטא. איזה כללים עיקריים נסיתי לקבוע בחקירתי זאת על יסוד החומר שאספתי, ועל היתר יעמוד מעצמו הקורא הרגיל להתבונן בתעודות עתיקות ולהציל מפיהן דבר אמת אודות חיי אבותינו בימים ההם.

שמעון דובנוב

(מתוך מאמרו „ועד הארצות בפולין ויחוסו אל הקהילות״ בספר היובל לסוקולוב)

מאבקה של טיקטין על ההגמוניה

בעוד שטיקטין — הקהילה הפיליאלית של הורדונא לשעבר — נלחמת עם זו בדבר הגמוניה גלילית, הטילה את מרותה ביד קשה על הכפופות לה ואף טעמה טעם התמרדות על ידי שכנותיה.

*

אנו יודעים שבימים קדמונים אסור היה ליהודים לגור בגליל מאזוביה, כי תושבי הגליל הזה לא נתנו להם להתישב שם. והנה בפנקס טיקטין נמצא כרוז שנכרז בבית הכנסת בקהל עם ביום דכניסתא רבה, צום גדליה ת״ל לפ״ק: „שאסור לכל איש יהודי לדור במאזוביה". לא משום גזירתה של הממשלה או מפני שהשרים אסרו זאת על היהודים אלא מפני שיש תקנת קדמונים האוסרת על היהודים לדור שם. „מאחר עס איז ידוע לכל, דאָס איז איין תקנת קדמונים, דאָס קיין בר־ישראל זאָל ניט וואנין במדינת מאזי׳׳".

האיסור היה חשוב כל כך בעיני הקהל שבטיקטין, עד שהחליט: „שמחויבים הקהל לרדוף אותם האנשים (הדרים במאזוביה) בחרמות ושמתות ובכל כפיה כלה גרש יגרשו אותם משם. וכל פרנס החודש מחויב להשגיח בהשגחה פרטית על זה. ובאם שאיזה פרנס־חודש יציע דבריו בפני הקהל להציל איזה יחיד, וליתן לו חנינה, לתת לו ארכא על איזה משך, דינו חרוץ ליתן קנס עשרה טאלר בלי הנחה. רק לקיים התקנה הנ״ל".

הנימוק שהקהל נתן בכרוזו להתחדשות האיסור הישן בכל תוקף ועוז הוא: שעד אז היה שלום ליהודים באותו הגליל ועל כן לא שם לב לעוברים על תקנת הקדמונים. ואך לאחר שגברה הרשעה וגליל מאזוביה נהיה למקום „דשכיחא היזיקא", הוא מוצא את עצמו מוכרח לעצור בעד היהודים להתישב שם ולהכריח את היושבים שם זה כבר ואפילו את אלה שהשתקעו שם, לצאת מן הגליל ההוא כי: „מאחר עס איז כפשוטה צוגיגאנגין היינו כמחריש, האבין לאזין שטיין כדקאי קאי, ועכשיו גלות המר איז זיך בעוונותינו הרבים מתגבר הרשעה ובכל יום חורקים שיניהם שוני־רשעים עלינו, בכן זענין מיר מחזיק תקנות קדמונינו".

ואולם אותו הכרוז לא הועיל כנראה לעצור בעד היהודים הבאים לקבוע דירתם במאזוביה ואותם שדרו שם מכבר, על אחת כמה וכמה שלא יצאו משם. ולאחר שעברו שתים וחצי שנה פנה הקהל בטיקטין אל „ועד ארבע ארצות" שהיה אז בלובלין, וביקש ממנו שהוא יאסור לגור במאזוביה ויעזור לקהל טיקטין ברדפו את האנשים הגרים שם. ואף הפעם לפני ועד ארבע־ארצות, גילה הקהל ההוא את כל הדברים אשר בגללם הוא מתאמץ כל כך למנוע בעד היהודים מלהתישב ומלגור במאזוביה. נוסף על הנימוק שגליל מאזוביה הוא מקום סכנה ליהודים הוסיף הקהל עוד שני נימוקים: „היהודים היושבים במאזוביה מקפחים את מחיתם של בני קהילת טיקטין, וגורמים להם להזיקות אשר לא כדת". ומלבד זאת אינם נשמעים לקהל טיקטין ו„אם נתחייבים בדיניהם (של קהל טיקטין) חרם מחמת איזה משפט וחיוב, נשמטים מסביבותיהם תחת שאר קהילות וישובים".

הנימוקים האלה ישרו בעיני האלופים, הקצינים מנהיגי ארבע ארצות יצ"ו, וביום ה' י' ניסן תל"ב מסר הועד לאלופים הקצינים מנהיגי ק"ק טיקטין יצ"ו כתב שבו נאמר בין השאר: „תוקף גזירותינו גזירת נחש שתעמוד לעזור לק"ק טיקטין להדוף ולרדוף אנשים רעים כאלו בכל מיני רדיפות שבעולם כחפץ נפשם, וכל מי שישא פנים לאיזה מהאנשים ההם, הרי הנושא פנםי יעמוד תחתיהם לכל האנשים שבעיר".

(עפ"י ע. נ. פרנק: העירונים והיהודים בפולין").

*

נהוג בטופוגרפיה של ה„ארצות" לדרוש זהות בין „ארץ" פודלשיה וגליל טיקטין, אבל לא בצדק. כבר בידיעות הקדומות ביותר אנו מוצאים כברת ארץ זו מפורדת ומפולגת לגלילות אחדים. הראשונה לעצמאות מלבד טיקטין היתה ונגרוב שכבר בשנת שנ"ה (1595) אנו מוצאים אף אותה משלמת לקופת ועד הארצות „סכום מדיני" בפני עצמה. במשך הזמן קבל גליל ונגרוב גם רשות השתתפות קבועה בישיבות הועד וכך נשתותה לגמרי בזכויותיה עם טיקטין. נגד ההגמוניה של ונגרוב יצאה צ'כנובצי ובראשית המאה השמונה־עשרה נעשתה גם היא לגליל. פודלשיה נחלקה איפוא לשלשה גלילות: גליל טיקטין, גליל ונגרוב וגליל צ'רנובצי, כשגליל טיקטין הוא

הגדול שבגלילות פודלשיה ושקול כנגד שני הגלילות האחרים גם יחד, כפי שמעיד חשבון מס הגוגולת של פודלשיה שנערך בשנת תע"ז (1717).

בספרו „תולדות היהודים ברוסיה" מונה בלבן גליל רביעי בפודלשיה הוא גליל מזריטש. אך אין זה מסתבר כי אלמלא כן היה גם גליל מזריטש מופיע בתוך גלילות פודלשיה בחשבון המס משנת 1717.

בשנת תמ"ט (1689) בא לפני בית הדין של הועד משפט בין גליל טיקטין וקהילת מזריטש, המופיעה בתור קהילה המושלת בכמה ישובים שבסביבה והיא קובלת על מנהיגי טיקטין שלא נתנו לישובים אשר מסביב לגראד מעלניק לפרוע לה למזריטש כרגא דמלכא, באמרם שכל הסביבות הללו שייכות לטיקטין. מסתבר שכתוצאה מאי הבנה נסתפחו ישובים אלו למזריטש, בהערכה שנעשתה על ידי שמאי המדינה. בית הדין פסק שבדיעבד ישלמו הישובים בפעם זו למזריטש ובהערכה הבאה יוחזרו הישובים לבעליהם, היינו לגליל טיקטין. מזריטש ניסתה אמנם להחזיק באותם הישובים אך אחרי פסק דין נוסף של הועד נשתקע הענין.

גליל טיקטין, דוגמת הגלילות האחרים, נחלק לכמה קהילות ראשיות שכל אחת מהן משלה בישובים הסמוכים אליה, בעוד טיקטין מושלת בכולן יחד. הקהילות הראשיות בגליל טיקטין היו סמייטיטש, באדקי ואורלי. טיקטין משלה בהן בעיניני דין ומשפט (בית הדין הגדול), מסים וארנונות וכגדולה שבכולן נטלה על עצמה החלק הארי בתשלום מסי הגליל. אך במשך הזמן פחתה השתתפותן של באדקי ואורלי בתשלום המסים, בעוד חלקן של טיקטין וסמייטיש עולה משנה לשנה.

במשך הזמן גדלה ונתרחבה סמייטיש, וככל שהיא גדלה ומתפתחת הולכים ורבים סיכסוכיה עם טיקטין. סמייטיש חפצה לפרוק מעל עצמה את מרות טיקטין וליצור גליל לעצמה. פנקס טיקטין (דף שפ"א) מספר שבשנת תמ"ה הוכרחו מנהיגי סמייטיש — לדרישת „בית־הדין הגדול" — להשבע בבית הכנסת בטיקטין שיצייתו לטיקטין, יסורו למשמעתה וימלאו כל דרישותיה. אפס, מנהיגי סמייטיש לא שמרו את הבטחתם ואף חדלו לפרוע את חלקם בהוצאות הגליל. הדברים הגיעו לידי כך שועד הארצות מצא לנחוץ להטיל ביריד יערוסלב בשנת תנ"א, חרם חמור על מנהיגי סמייטיש, שאינם

נשמעים ל„קול הורים ומורים של בית הדין הגדול דק״ק טיקטין יצ״ו אונ׳ זיין פורק עול מלכותא דארעא, זיין ניט יוצא ידי חובתן בכרגא דמלכא, זיין זיך ניט משתתף בצרתן של ישראל״ וכו׳. **בשנת ת״ס באו לבסוף הסכסוכים בין טיקטין וסמייטיטש לפני בית הדין של הועד והוא פסק לטובת טיקטין:** „ק״ק סמייטיטש הם מעתה ומעולם לחלוטין ולצמיתות עלמין ישוב להבדה״ג ויפה דק״ק טיקאטין״. **כן נתחייבו נציגי סמייטיטש להשבע שיקיימו את פסק הדין.**

אך הסכסוך בין טיקטין וסמייטיטש לא נסתיים בזה. בי״ח טבת תפ״ו הוכרז בטיקטין חרם חמור על מנהיגי סמייטיטש „על סירובם והפקרותם בעת היותם משולחים להערכת סכום מקהלתם״. **אחד ממנהיגי סמייטיטש חזר בו מיד ובא לבקש סליחת הטיקטינים והם הפקיעו אותו מן החרם ויש לשער שגם חבריו עשו כמוהו. מכל מקום החיכוכים לא חדלו עד שהביאו בסופו של דבר להתבדלותה. המוחלטת של סמייטיטש מגליל טיקטין.**

(עפ״י פרופ. ישראל היילפרין: „תולדות היהודים בטיקטין״)

גזירת גרוש על פורעי־מוסר בטיקטין

בסוף המאה השבעה עשר באו האוכלוסים הלא־יהודיים בפולין לכל שדרותיהם לידי דמורליזציה שהשפיעה לרעה גם על החיים המוסריים של היהודים ופרצה, אם כי לפעמים רחוקות, פרצות באורח החיים הפטריארכלי של אבותינו בימים ההם. הציבור העברי ומנהיגיו: בתי הדין וועדי הקהל, עמדו בשעת חרום זו על המשמר ודיכאו תיכף בעונשים חמורים כל נסיון של פריצות ופריעת מוסר בגיטו העברי.

ציור מענין לתולדות אותם הנסיונות הבודדים של פריעת מוסר והאמצעים החריפים בהם אחז הציבור העברי בפולין במלחמתו נגדם, אנו מוצאים בתעודות אחדות אשר בפנקס הקהל בטיקטין.

הנדונים תושבי טיקטין הם: משפחת ראובן בר׳ פסח, הוא ואשתו ובניו „המורדים ופושעים אנשי רע ובליעל הפוקרים ימ״ש ובתם אשר היא

המופקרת ימ״ש, שרצחו ונאפו וחטאו והחטיאו אשר קצרה היריעה מהכיל את חטאם ורשעם״.

הידיעה הראשונה שהגיעתנו על דבר פעולתו של הקהל להחליש את השפעתה המזיקה של המשפחה הזאת, היא משנת תק״ז. מה היו האמצעים שאחז בהם שלטון הקהל לא ידוע לנו. נודע לנו רק שהדבר עלה בכסף ובהוצאות השתתפה לא רק קהילת טיקטין אלא גם שאר הקהילות הסרות למשמעתה, כי מעשיה של אותה משפחה נחשבו למזיקים גם בשביל קהילות הגליל. קהילת אורלה, אחת הקהילות הגדולות שבגליל טיקטין, נתנה באותה שנה (תק״ז) „עשרה זהובים — הוצאות ראובן״ **(פנקס טיקטין דף קפ״ז).**

בכסלו שנת תק״ט באו מעשיהם של ראובן ובני ביתו, לפני משפט שלטון הקהל בצרוף הרב ובתי הדין ונתקבלה על ידם החלטה זו: „עלה באשם ותעל צחנתם כי הגדישו לעשות מעשים רעים ופשעים וחטאים בגופם ובממון אשר ראובן בר׳ פסח ואשתו ובניו זרע מרעים בנים משחיתים ובתו אשר היא מופקרת ימ״ש. ונתברר הכל לפנינו בירור גמור כי גדלה חטאת הנערים עד מאד גם כי רצחו ונאפו, חטאו והחטיאו רבים בעו״ה. לזאת עלה במוסכם מרוזנים ונגידי הקהל ורוזנים זקני העדה בצרוף הגאון אב״ד ובצרוף הבית־דין; לגרש אותם מקהילתנו ולהרוס ולקעקע הבית של ראובן להיות ערי ערו עד היסוד בה, כדי שיהא למזכרת עון שלא יזכר ויפקד פה קהילתנו שמות הרשעים הנ״ל, שלא יהיה לראובן ואשתו ובתם הזונה ימ״ש ולבניו המורדים ופושעים אנשי רע ובליעל הפוקרים ימ״ש עד עולם, זכות בעירנו ובקהילתנו וכלה גרש יגרש מאחוזתנו כדי שיראו רבים ויוסרו ולהסיר המכשילה הזאת למען דעת כי אלוקים שופטים בארץ גם לרבות באיסור מוסיף אשר הוסיפו לעשות הרע, ר׳ משה חתן ר׳ פלטיאל ור׳ פייביש לארש טיק אשר נתברר לפנינו, שגם הוא היה בעדה הרעה הנ״ל, והשחיתו דרכם, וטמאו וירעו אשר קצרה היריעה מהכיל לפרוט חטאם ורשעם. בכן עלה במוסכם ג״כ וכל רוזנים נגידי הקהל ורוזני זקני העדה בצירוף הרב הגאון והבית דין, שיאבדו מתוך הקהל להיות כלה גרש יגרש מקהילתנו עד עולם. כתבנו וחתמנו יום ה׳ רח׳ כסלו תק״ט יחזקאל דיינא וספרא ונאום חיים דניאל כץ נאמן ושמש פה ק״ק״.

קיום פסק הגירוש נתקל בקשיים מרובים אבל כעבור שנים אחדות הוצא אל הפועל: בשנת תקי״א נאלץ ראובן על ידי רדיפות הקהל להתחייב שיעזוב עם בני־ביתו את טיקטין וגלילה וגם ישבע על כשספר התורה בזרועו, כפי הנוסח הבא: „נוסח השבועה שנשבע ראובן בר׳ פסח, בנו וחתנו בבית הכנסת דפה קהילתנו יצ״ו על דעת המקום ועל דעת הקהל בעשווערן מיר וספר תורה בזרועם, דאָס מיר אונזער גאַנץ געזונד טאָרין ניט קומען לק״ק טיקטין און מיר טאָרין ניט וואנען אין גאנץ גליל טיקטין און מיר טארין ניט טראכטין קיין תחבולה שבעולם און מיר זאָלין מאָנען אין טיקטי; או בגליל טיקטין וואָס געהערט קיין טיקטין. אוף דעם אלים שעוורין מיר בלי עורמה ובלי מירמה ובלי שום הוראת צד היתר בעולם היום יום ב׳ י״ב תשרי תקי״א לפ״ק נאום אליעזר ב״ה שמואל ז״ל שמש״.

(מתוך מאמרו של פרופ. ישראל היילפרין ב„ירחון למשפט העיוני והשימושי״, כרך ו׳).

טיקטין וארץ־ישראל

כקהילות אחרות בישראל הרימה אף טיקטין תרומות נכבדות לעזרת הישוב העברי בארץ־ישראל. שלוחים ושדרים הרבו לבקר בטיקטין ובני הקהילה נענו בעין יפה.

התעודות שלפנינו, המצוטטות מתוך פנקס טיקטין על ידי פרופ. ישראל היילפרין, נותנות לנו מושג על כמיהתם ושאיפתם של יהודי טיקטין לעלות ארצה ישראל ולהתישב בה אך משנבצר מהם הדבר התנדבו לתמוך בעין יפה בעניי ארץ־ישראל. במיוחד אמצה לעצמה קהילת טיקטין את הישוב היהודי בחברון. בשנת תקמ״ו בא לטיקטין שליח מיוחד מחברון על מנת להתרימם למען פדיון שבויים והקהל הטיקטיני הרים את תרומתו בעין יפה ומאז קבלה קהילת חברון רבע מתוך כל הכספים הנאספים למען ארץ ישראל בטיקטין.

בין השאר מספרות לנו תעודות אלו כיצד נפלה קהילת טיקטין קרבן לשקריו של חיים מלאך, מי שהציג עצמו בקהילת פולין כשליח עניי ארץ־ישראל ואף נתקבל בכל מקום בכבוד גדול בעוד שלאמיתו של דבר לא היה לו ולא כלום עם עניי ארץ־ישראל ומאוחר יותר אף היה מן הנוהגים אחרי כת שבתאי צבי.

א.

„בהיות כי עבר עלינו האיש הקדוש וטהור גברא רבא ו״קירא, תלמיד חכם האלוף החכם הכולל התורני המופלג כבוד מוהר״ר חיים במוהר״ר שלמה, המורגל בפומי דאינשי, ר׳ חיים מלאך, וניתן לידו כתב בחתימת־ידם של אלופי, רוזני, קציני, ראשי ומנהיגי קהילתינו יצ״ו, מסך ארבע מאות זהוב פולניים על עניי ארץ־ישראל, שמחויבים האלופים הקהל יצ״ו לשלם לעניי ארץ ישראל הסך הנ״ל. ובהיות הוברר הדבר שלא היה בידי מוהר״ר חיים הנ״ל שום שייכות למעות עניי א״י ולא אדון בדבר הזה.

בכן כשיוחזר הכתב הנ״ל ליד אלופי רוזני הקהל יצ״ו בתמימות ובשלימות, אזי מחויבים הקהל לשלם הסך הנ״ל לעניי ארץ־ישראל ליד איזה האלוף גבאי ארץ ישראל או ליד איזה משולח, שיהיה מירושלים עיר הקודש.

כתבתי וחתמתי בפיקוד׳ האלוף הראש הפה״ח הי״ו יו׳ א׳ כסלו תס״ט לפ״ק״.

(פנקס טיקטין דף רפ״ד)

ב.

„כן בא אלינו האיש זך וישר ה״ח החכם השלם כמוה״ר אלי גדליה בן החכם השלם הדיין המצוין כמוהר״ר נחמיה גדליה מחברון, — היא העיר בית קברות אבותינו, — בקובלנא רבה האיך שזה ימים ימימה ולא מטי לידם שום פרוטה מאתנו מכל הקופות והנדרים והנדבות אשר הורם ואשר הודב (נודב) לקופת ארץ־ישראל. ובכן הטינו אזנינו לשועת החכם השלם הנ״ל ואיצלנו לו ברכה מקופת ארץ־ישראל סך שני אדומים שהן ששים ושלשה זהובים פולניים וגם שלחנו לשקוד על בתי בני ישראל להרים נדבות

מהמתנדבים בעם, עם ה' חזקו ונתחזקו ליתן פדיון שבויים היושבים בשבי בקרית־ארבע היא חברון, ונפל לנדבה ההיא סך עשרים זהובים פולי' ואת הכל מסרנו לידי הרבני החכם השלם הנ"ל ועוד מעתה קבלנו עלינו בלי נדר באם זוס ושלום והשם ישמרנו שנשאר בגלות המר עוד איזה זמן, אזי מחויבים אנו והבאים אחרינו להפריש חלה ותרומות מקופת ארץ ישראל הקדושה, חלק רביעי ממה שימצא בתוך הקופה, לעיר הנ"ל (חברון) ויושלח דווקא על ידי הנהו כהנא שלוחי דרחמנא, שיביאו לכאן הפנקס פתוח והיד כותבת דלמטה וכן כתוב בהפנקס הנמצא אתו, עמו ביד הרבני החכם השלם הנ"ל: אבל אף־על־פי שיתמהמה אפילו הכי נחכה לו בכל יום שיבא משיח צדקנו, ויבנה עירנו ונשתטח על קברי אבותינו ונעלה לירושלים בשלוש פעמי רגלינו ולשם נביא זבחי קרבנותינו במהרה בימינו. אמן.

כ"ד הכותב וחותם בפקודת האלופים, רוזנים, נגידים, קצינים ומפורסמים, היום יום ד' ז' תמוז דהאי שתא, שנת גאלה תהיה לנו לפ"ק פה ק"ק טיקטין יע"א. נאום שלמה זלמן במהו' שמואל הלוי שמש מהכולל דמתא ק"ק הנ"ל".

„הן הן הדברים באמת וביושר נאמרים שקבלתי לידי מיד האלופים הקהל הנ"ל כמבואר לעיל בזה היום המבואר לעיל ולאות אמת חתמתי שמי צעיר... דק"ק חברון תובב"א הקטן אלי' גדלי'.

מחמת שה"ה החכם השלם הנ"ל עדיין לא קבל הסך הנ"ל וכבר כתבתי הכתב בפנקס ולא חתמתי שמי בתוכו לכן יהיה לזכרון כ(די) שלא יהיה מזה שום עכוב. שלמה זלמן הלוי הנ"ל.

אחר זה נתרחש נוסע (**על משקל „איתרחש ניסא" — המצטט**) שנסעו השני ראשים נגידים לדרכם נפגעו בו בהחכם השלם הנ"ל בק"ק סאקאלאיי וחתמו בחתימת ידם על הכתב בפנקס שלו". **(פנקס טיקטין דף שנ"ד)**

ג.

„לאות אמת שקבלתי לידי מקופת ארץ־ישראל לבד חברון סך שמונה עשר זהוב פוליש ולראיה באתי על החתום יום ב' ו' אדר הסמוך לניסן תקמ"ו לפ"ק פה ק"ק טיקטין יע"א. נאום חיים במהור"ר מנחם מטבריה"...

חברות בעלי מלאכה בטיקטין

באחד מאגפיו של בית הכנסת הגדול בטיקטין היה חדר תפילה שמם וחרב ששימש בימים עברו כבית הכנסת של „חברת חייטים". פנקסי ה„חברה" אבדו אך בפנקס הקהל נמצאו מספר תעודות המפיצות אור גם על פנה זו של חיי הקהילה.

מלבד חברת החייטים היו בטיקטין, לפי ידיעותינו, עוד שתי חברות: „חברת קצבים" („זובחי זבח") ושזרים. גם בטיקטין, כמו בהרבה קהילות אחרות, נהגו מדי שנה בשנה לבחור בחול־המועד־פסח בראשי הקהל ובגבאי החברות והמוסדות השונים הנתונים לפיקוחו (כגון: צדקה גדולה, תלמוד תורה, בקור חולים, בית הכנסת, בית המדרש וכו'). בטיקטין אנו מוצאים לפרקים בתעודות המינוים האלה של הקהל גם את ראשי הקצבים ודייניהם.

ראויה לציון התלות הגמורה של ה„חברה" בקהל, הבאה לידי ביטוי במינוי הגבאים על ידו. לא כן היה בדרך כלל בחברות בעלי מלאכה אחרות (ולא כן גם בחברת השזרים בטיקטין גופה), חברי החברה הם שבחרו במנהיגיה אמנם לפעמים בהסכמת הקהל אך גם בלעדיה.

על השזרים בטיקטין נשתמרו לנו שתי תעודות ושתיהן עוסקות בענין אחד, במתן זכות ישיבה ומלאכה לשני „שמוקלרים", שאחד מהם בא מזבלודובה הקרובה, השני ממקום לא ידוע לנו ושניהם רצו להתישב בטיקטין. כידוע היתה אז כל קהילה מעין יחידה מסוגרת מבחינה כלכלית, שהגנה, ברוח ימי הבינים, על סחר המקום ותוצרתו והגבילה או גם אסרה את סחרם ומלאכתם של זרים בתחומה, אם פגעו בבני הקהילה. בתעודה האחת (התעודה מחוסרת תאריך ואין לקבוע בבירור את זמנה) מחליט הקהל בחיוב בנוגע לזכות הישיבה נגד תשלום של כ"ה זהובים לקופת הקהל ובנוגע לזכות המלאכה הוא מחליט לבחור ב„שולחן מלא" ( ) שני מנהיגים שידונו עם „הגבאים דחברה קדישה שמוקלרש" ו„כאשר יצא מפיהם כן יקום". כידוע היתה לחברות אבטונומיה מסויימת בתוך הקהילה וייתכן שענין לנו כאן עם מנהג רגיל, להחליט באופן זה בענינים הנוגעים גם לקהל וגם לחברה. גם בפנקס הקהילה במינסק אנו מוצאים החלטה דומה: לשלוח שני מנהיגים שידונו יחד עם גבאי החברה בענין בעל מלאכה אשר

המרה את פי הקהל. אכן אין התעודה מפרשת למי היתה זכות ההכרעה בדיונים אלה, אם לגבאי החברה (הרוב) או לשני מנהיגי הקהל שהיו רק מיעוט.

בתעודה השניה משנת תע"ו אין הקהל נזקק לגמרי לדעתה של החברה שמקולרש (אולי לא התקיימה אז ואולי משום שהנדון בעיר הסמוכה ולא בעיר גופה) והוא נותן לאיש את זכות הישיבה והמלאכה, אך בתנאי שלא יעסוק בשום מלאכות אחרות. התעודה השניה יש בה ענין גם כדוגמא נאה — אף כי אין להתפס להכללות! — לאופיה של המלאכה היהודית הכפרית בזמן ההוא. אותו שמוקלר מכין את תוצרתו ומוכרה בעצמו ולכשתרצה הרי הוא גם אופה וגם קצב, גם יינן וגם עושה שכר, וימכור שחת ושעורה ונרות ומלח ודגים מלוחים וכו׳.

התעודות נתונות בזה ככתיבן ובלשונן: „הנעלה כהר"ר יעקב בהר"ר יהודה מק"ק זבלודאוו יצ"ו נגש לפנינו בשולחן מלא בהצעת דברים ובבקשתו והתחננו לקבל אותו לדור פה קהילתנו יצ"ו, כאשר האריך שיחו ומעניתו לפנינו. וכי ידענו את האיש ואת שיחו כי הוא תם וישר מעודו עד היום הזה על כן הסכמנו שיהי׳ להר"ר יעקב הנ"ל חזקת עירנו פה קהילתנו יצ"ו ונתן לקופ׳ הקהל חמשה עשר זהו׳ ועוד עשו ה מחויב ליתן. ובענין הנהגתו במלאכתו מלאכת שמוקלר הסכמנו שישבו שני מנהיגי׳ הקהל יצ"ו אשר יהיו נבחרים מאתנו בשולחן מלא עם הגבאי׳ בחברה קדישה שמוקלרש וכאשר יצא מפיהם כן יקום להתנהג בענין המלאכה הנ"ל, כ"ד לתוקף ועוז משה הקהל יצ"ו בשלחן מלא בחדר הקהל יצ"ו".

(פנקס טיקטין דף קכ"ט (קס"ט) ע"א).

„היום יום ו׳ ט"ו בטבת תע"א לפ"ק בא הנעלה כהר"ר יצחק אייזיק שמוקלר בר׳ נח והציע"ד (והצעת דבריו) בפני האלופי׳ רוזני׳ בשלחן מלא וקדוש, אשר נפשו חשקה לשבת ולהחזיק חנויות ביעזוואבני ולעסוק במלאכת שמוקלר והאריך למענותו. וזאת אשר יצא מפי קודש האלופי׳ הרוזני׳ בשלחן מלא אחר שבועה שנשבע פה קהילתנו יצ"ו בפארץ (?) (בספר תורה) בזרועו לאשר ולקיים האופני׳ האלו שאסור עליו עפ"י שבועתו הנ"ל להיות לו או לשום ב"ב (בעל בית) בכפר הנ"ל שום וויניצא ויין הויז ובריא הויז),

לא לבדו ולא ע״י שותף בשום ענין ולא להיו׳ בשום שכירו׳ הארדנא בכפר הנ״ל בשום ענין ולא לעסוק באפי׳ וקצבות כלל וכלל ולא להיו׳ ברשותו למכור הייא והאבער ונרות ומלח והערינג ולא למכור טיטון בכל ימי השבוע חוץ ביום א׳ שהוא יומא דשוקא. ובימי החול בלתי יומא דשוקא דשאי למכור על ליטרא ליהודי׳ ולא לערלי׳ וכל הנ״ל אסור עליו הן בעצמו הן ע״י שום שותפי׳ אך שיעסוק לו הר״ר אייזיק הנ״ל מלאכתו מלאכת שמוקלריי ולעסוק בחנויות כל הימים הוא ובניו באופן שיהיו מוכשרים מעשיהם לפי עיני רוזני הקהל יצ״ו. ועל איזה ענין ומחי׳ שיהי׳ איזה סכסוך לבד מחי׳ החנות ומלאכה הנ״ל יקוב הדין עפ״י פרוש שיפרשו האלופי׳ רוזני הקהל יצ״ו לפי העת ולפי הענין״.

(פנקס טיקטין דף נ״א (פ״א) ע״ב).

פרופ׳ ישראל היילפרין

טיקטין וביאליסטוק

בשנת תכ״א נרשם בפנקס טיקטין: „חזקת ארדנא דביאליסטק וזואד זפרוודהא, היינו אגפיה השייך להם, הוא של ק״ק טיקטין יצ״ו. כך היר מבואר בפנקס כתב יד הגאון הרב מוהר״ר משה ז״ל״. **באותה שנה נמסרה החזקה על ביאליסטוק להר״ר יעקב ב״ר משה סגל** „להם ולזרעם עולמית״.

רשימה בפנקס משנת תח״ן מספרת: „היום יום שני אחד עשר יום בהחודש מנחם תח״ן ש׳ מכרנו אנחנו הקהל להאחים היקרים והנעימים ה״ה כמר אהרן והר״ר משה בנו של הישיש כמר יצחק את החזקה דעיר ביאליסטק וכפר זוואד וכפר סטרישילצי וכפר בילסטק וכל השייכי׳ לזה שיהי׳ להאחי׳ הנ״ל לחלוטין ולצמיתות עולם להם ולזרעם עד סוף כל הדורות״. **ולהלן תנאי העיסקה.**

ביאליסטוק היתה באותם ימים עיירה קטנה, כפופה ל„בית הדין הגדול״ שבטיקטין, דוגמת עיירות וכפרים אחרים שבגליל. הכפר בילסטק אינו אלא ביאליסטושק, אחד מפרברי ביאליסטוק כיום.

קהילת טיקטין השתדלה לשמור על ההגמוניה שלה גם אחרי שנתפזר ועד הארצות ולא פעם דיכאה בכח החרם מרידות של קהילות וישובים שגדלו והשתדלו להעשות בלתי תלויים ב„בית הדין הגדול״.

בשנת תק״ח (1745) נעשה ישוב ביאליסטוק לעיירה בעלת זכויות מנדבורגיות שהחלה להתפתח בצעדים מהירים. במשך הזמן הפכה לאחת הקהילות החשובות בגליל טיקטין.

בשנת תקל״א (1771) מסרה טיקטין לביאליסטוק את הממשלה על חמישים ישובים קטנים שסביבה וכך היתה ביאליסטוק „קהילה ראשית״ בגליל טיקטין, בצד אורלה חורושטש והורודוק.

בקשר לאותה „העברת סמכויות״ נאמר בפנקס טיקטין: „הן היום נתונה מאתנו תעודה בתוסף(?) המון עם ה׳ בהתאסף ה״ה האלופי׳ רוזני׳ ונגידי ראשי ומנהיגי׳ בעלי אסופות צאן קדשים, בצירוף כבוד אדמו״ר הרב הגאון אב״ד ור״ם דקהילתנו יע״א, חתומי מטה בבית הועד בחדר הקהל לעיין ולפקח על עסקי אלופי הקהל דק״ק ביאליסטאק אשר זה כמה שני׳ שואלין ודורשין מאתנו ברבוי הפצרות את כל אחד מאתנו ופשיטא אותנו כולנו יחד להנחיל להם מעוטי עמים מעם ה׳ הסרים למשמעתנו מיושבי כפרים ועיירות בגליל שלנו מימים ימימה שיהא נחלקים ונפרדי׳ ושיכי׳ להם לכל דין ודת הן בדיני ממונות הן בדיני קנסות ובכל חוקי׳ ומשפטי׳ ישרי׳ הנוהגי׳ בגליל שלנו דק״ק אורלי. כן יהי׳ גם להם הישובי׳ הסרים למשמעתנו סניפים לק״ק ביאליסטאק ויהי׳ סרי׳ למשמעתם לכל דבר. והנה אחרי שמוע כל מבוקשתם פעם אחרי פעם ע״י נבחרי׳ שבאו אלינו מק״ק ביאליסטאק וכפי ראות עינינו שאלו כהוגן ובשנה זו המה בונין בית הכנסת חומה לכבוד ה והיום הזה לחלק יצאנו בנשיאת פנים לאלופי הקהל דק״ק ביאליסטאק על אופנים המבוארים למטה״.

„וזה יהי׳ דבר חוקם ומשפטם מהיום והלאה. וזה הדבר אשר ילכו בהם אלופי הקהל דק״ק ביאליסטאק. ויושר אמרינו הנעימים יהיו נטועים במס־ מורים ושמנו להם נתיבה ישרה לנטוע להם כרם ונחלה חשובה בתוקף ועוז לאוהבי׳ וזה יהי׳ מקום מבואם ומוצאם מהיום והלאה: שיהי׳ שייכים להם סרי׳ למשמעתם ק״ק חאראשץ עם הכפרים השייכים להם וכל הכפרים אחורי הנהר נארווא הנרשמים מעל וגם הכפרים שבין הכפרים האלו וגם הכפרים

אשר יתחדשו מחדש יהי׳ שייכי׳ להם וגם ק״ק הארדאק עם הכפרים השייכים להם מעתה ג״כ יהי׳ שייכים לק״ק ביאליסטאק, לסור למשמעתם לכל דבר כמו שהי׳ סרים למשמעתנו עד עתה אך אעפי״כ ק״ק ביאליסטאק וק״ק חאראשץ וק״ק הארדאק עם כל הישובים שלהם הנ״ל כולם יהי׳ שייכים לנו וסרים למשמעתנו כמו כל שאר הקהילות בגליל שלנו וסרים למשמעתנו, רק בזאת נאות לנו, באם שירצה התובע או הנתבע לקרב את משפטם לפנינו ואינם רשאי׳ אלופי הקהל דק״ק ביאליסטאק לעכב ע״י בשום כפי׳ ותחבולה שבעולם, אך למיגדר מילתא מכאן ולהבא שכל הרוצה לקרב משפטו לבדה״ג מחוייב לסלק להצד שכנגדו על הוצאה שלושה זהו׳ פו׳ וזה לחוק ולא יעבור כתוב וזה כמו תקנות אורלי להם בדבר הזה, וזולת זה, אצלנו לנו ברכה שק״ק חאראשץ מחוייבי׳ לקבל מאתנו אתרוג בכל שנה ושנה, וזה לחוק ולא יעבור. וגם זה לק״ק ביאליסטאק לחוק עולם שאינם רשאי׳ למנות בקהילתם רק שלשה ראשים עפ״י קלפי כנהוג ושלשה גבאים בחברא הקדישא ושלשה גבאי צדקה גדולה ולא יותר בשום אופן בעולם. וגם אינם רשאים לבוא על החתום שום ראש ומנהיג מקהילתם על איזה פיסקא דאומנתא ופיסקא דשמתא ושום כתב הצריך חתימת חבר בן חבר רק שיהי׳ הוא או אביו מוו ינו דוקא ולא בשום אופן ואמתלא שבעולם, גם באם שישתנה הסדר ויוחזר הדבר ליושנה בנידון כרגא דמלכא אזי מחויבים אלופי קהל ק״ק ביאליסטאק לעמוד לפנינו להערכות סכום להעריך אותם עם כל הישובים שלהם כנהוג בשאר קהילות הסרים למשמעתנו בגליל שלנו״.

„ובנדון הגולגולת המגיע לגנזי המלך יר״ה עפ״י קאנסטעטוצי׳ חדשה יעלו הישובים אחורי הנהר במספר נפשות ע״פ ליקווידאציא עפ״י קאמיסארן זעמי׳ בילסק עד היום מגיע דמי הגולגולת הנ״ל למספר שלנו ומהיום ידונו ולקבלת מישובים הנ״ל באמת ואמונה והמה מחויבים לגבות דמי גולגולת מישובי׳ הנ״ל השייכים להם מהיום והלאה כסף לגינזי המלך יר״ה בחוק ולא יעבור. ובנידון מי שירצה לקרב המשפט לפנינו האמור למעלה רשות בידי אלופי הקהל דק״ק ביאליסטאק לשפוט התובע עם הנתבע עד ששים זהו׳ פו׳ ומששים זהו׳ ואילך ילך כל אדם לבדה״ג, בזאת נאות לנו את כל פרטי כתבת דנא שאלופי קהל ק״ק ביאליסטאק מחוייבי׳ לסלק לקופת קהלתנו מדי שנה בשנה עפ״י קוויט של ראשי ומנהיגי ורוזני ונגידי קהלתנו דוקא כולם

ב׳חד ולא ע״י קוויט של מנהיג אחד, או שני׳ מנהיגי׳, סך מאה וששים זהו׳ פו׳ והתחלת הסילוק הסך הנ״ל מפסח תקל״א עד פסח תקל״ב, וכן להביא מפסח לפסח לימים הבאים לדורות ובפירוש אתמר באם שיסלקו אלופי הקהל דק״ק ביאליסטאק סך חמשה מאות זהו׳ פו׳ כפי שט״ח חי׳ אלופי הקהל הנ״ל אשר יש תחת ידינו אזי אחרי הסילוק ת״ק זהו׳ הנ״ל אינם מחוייבים להבא רק לסלק מאה זהו׳ בכל שנה ושנה לחוק עולם עד סוף כל הדורות״.

„וליתר תוקף ועוז קבלו על עצמם ה״ה הנבחרים דק״ק ביאליסטאק הנ״ל אשר ישנם פה עמנו היום ה״ה כבוד הנגיד המפורסם הרבני מו״ה זאב וואלף בהמנוח המפורסם מוה״ר דוד הלוי ממשפחת הורביץ וה״ה כבוד ונגיד מפורסם, הרבני מו״ה אברהם דוב בהישיש הרבני מו״ה צבי הירש יצ״ו הילל? קבלנו באלה ובשבועה חמורה בכל הקללות הארורים והשמתות הכתובים בתורת משה לאשר ולקים את כל פרטי הכתב הלז אשר נעשה בינינו לחוק עולם שלא למרוד בנו ושלא לסרב לנגדנו ונגד הפנקס דקיהלתנו יע״א, המיסד על אדני פז. כל הנ״ל קבלנו הנבחרים הנ״ל עליהם ועל זרעם לקיים את כל דברי האגרת הזאת עד עולם, ולא זו בלבד אלא גם התחייבו עצמן הנבחרים הנ״ל להשיג לנו תוקף ועוז בכתב מלא לאמץ ולחזק את כל הנעשה בעינינו היום להיות לנו למשמרת עד עולם, מאדוננו הדוכס היחסיד שר צבא הגדול יר״ה למען ידעו דור אחרון ויבינו לאשר ולקיים את כל פרטי אגרת הנ״ל לא יפול דבר ארצה וזה יהי׳ להם ולזרעם לחוק עולם עד עמוד הכהן לאורים לדור דורים בכל תוקף מעשה הקהל״.

„הכ״ד הבאים על החתום בכי טוב ביום שנאמר בו ב׳ פעמים כי טוב וביום טו״ב למב״י תו׳ קוף׳ למד׳ אלף׳ פה ק״ק טיקטין.

נאום	נאום
נאום	נאום
נאום	נאום
נאום	נאום
נאום	נאום
נאום	נאום
ואום	נאום
נאום	נאום

„וענתה בם צדקתם בהיום שהיטיבו אשר דברו חכמים ודברי חכמים אין צריכים חזוק אעפי״כ באנו אנחנו ח״מ לאמץ ולחזק את כל הנעשה על ידנו והננו מקבלים עלינו מהיום באלה ובשבועה, בחרם הגדול והנורא היב״ן ובאלות הכתובות בתורת משה ובכל ארורים ושמתות וחרמות עלינו ועל זרעינו שלא ירימו את ידינו מהיום ח״ו לסרב ולמרוד נגד בדה״ג באיזה אופן ותחבולה בעולם להרים ראשינו ולהעיז פנינו לבקש עוד מרוזני בדה״ג להוסיף לנו שום דבר קטן ופשיטא בדבר גדול ח״ו בשום אופן בעולם, ור״ל הנ״ל נתונה לנו מקהילתנו ק״ק ביאליסטאק בכל תוקף ועוז בכוח והרשאה בכתב מלא בח״י העדה הקדושה וידינו כידם ע״י הכתבים שמסרנו היום לרוזני בדה״ג יע״א וליתר תוקף ועוז באנו על החתום יום ג׳ טו״ב למב״י תקל״א פה ק״ק טיקטין״.

נאום זאב וואלף במוהר״ר דוד הלוי זצ״ל הורוויץ
נאום אברהם דוב במוהר״ר צבי הירש יצ״ו
ונאום ישראל במהור״ר הילל יצ״ו

*

הנה כי כן רואים אנו עדיין בשנת תקל״א (1771) את טיקטין המושלת בכיפה ובצידה ביאליסטוק „הסמוכה לטיקטין״ ונתונה למרותה. ביאליסטוק פרצה וגדלה אך במשך עשרות השנים הבאות, כפי שמעיד פנקס טיקטין, טרם זכתה בעצמאות והיתה סמוכה על שולחן „בית הדין הגדול״ בטיקטין.

בשנת תקנ״ה (1795) נגמר פנקס הקהל בטיקטין ואתו מגיעות לסופן גם תולדות הגליל טיקטין. זכר שלטונה של טיקטין הרודה בקהילות נשתמר במשך זמן רב בזכרונו של העם שהכתיר את בניה בתאר „טיקטינער יחסנים״ — יחסני טיקטין.

משה צינוביץ / רבני טיקטין

הרב מרדכי — רבה הראשון של טיקטין (שכ״ח 1568)

לפי המקורות שבידינו נוסדה הקהילה היהודית בטיקטין בשנת שי״ב. אותם המקורות מספרים על עשרה יהודים אשר הגיעו לראשונה לטיקטין, מהורודנה הסמוכה, אך אין לנו ידיעות האם בא עמהם רב או מורה הוראה, שינהל את חייהם הדתיים־הרוחניים.

יתכן ובשנים הראשונות היה מנין יהודים זה תלוי עדיין בקהילת האם הורודנה מבחינת ארגון חייו הדתיים ואולי אף היה נתון למרותו של הרב ואב״ד בהורודנה. מכל מקום, בשנת שכ״ח, שש עשרה שנה לאחר הוסד הקהילה, כבר מוצאים אנו עדות ראשונה על השתחררות קהילת טיקטין מתלות זו. טיקטין כבר זכתה ברב משלה. על כך אנו למדים מתוך המשפט אשר נתקיים באותה שנה ואשר אחד משלשת דייניו היה ר׳ מרדכי, רבה הראשון של טיקטין.

המשפט התנהל בין שני חוכרי מיסים, ר׳ מרדכי ברודאווקי ור׳ מנדל בן ר׳ פסח, מבריסק דליטא בדבר זכיון החכירה והוגש לפני המהרש״ל (ר׳ שלמה לוריא), ר׳ שמשון מפינסק ור׳ מרדכי מטיקטין, אך משנמשך המשפט למלה משנתיים ימים, ור׳ מרדכי נפטר בינתיים, נבחר במקומו ר׳ משה ליפשיץ (מחבר ספר „זכרון משה״).

הרב בנימין אהרן חריף — (ש"ן 1590)

בערך בשנת ש"ן אנו רואים כרב — אב"ד בטיקטין את הרב בנימין אהרן חריף שחתימתו מופיעה בין חתימות שלשים רבנים, על תקנה שחודשה באותם הימים. תקנה זו אוסרת להשתדל לזכות בכס רבנות בעזרת הלואה או מתנה, הן על ידי המועמד עצמו והן על ידי אחרים מתומכיו. כנראה היה רב טיקטיני זה מהרבנים המפורסמים בדורו כי בין הרבנים אשר חתמו על האיסור נמצאים גאונים כמהר"ם מלובלין, ר' מרדכי יפת (בעל ה„לבושים") ; ר' אפרים לונשיץ (בעל ה„כלי יקר" על התורה), ר' ישעיהו הורוביץ (השל"ה הקדוש), ר' יהושע פאלק הכהן (בעל הסמ"ע), ר' שמואל איידלש (המהרש"א) ואחרים.

בקשר להרב בנימין אהרן חריף לא שרדו בידינו ידיעות תולדתיות. הפרופיסור ישראל היילפרין, בספרו החשוב „פנקס ועד ארבע ארצות" מעיר בקשר לכך: „לא מצאתי זכרו לא משרידים מפנקס טיקטין ואף לא בקונטרס הזכרת נשמות השמור בבית הכנסת בטיקטין". אולם לפי המקור הנ"ל אין ספק שר' בנימין אהרן חריף היה רב ואב"ד בטיקטין.

הרב מנחם דוד בן יצחק (מהר"ם מטיקטין)

מתלמידיו של הרמ"א בקראקא וכפי הנראה בא משם לטיקטין. חיבר נימוקים לספר „מרדכי" לר' מרדכי בן הלל הכהן ונדפסו שניהם יחד בקראקא בשנת שנ"ז (1597). בדפוס אמסטרדם, בשנת ת"פ (1720) ניתוספו לספר האלפסי „חידושי אנשי שם" הכולל גם חידושי מהר"ם מטיקטין ומחידושי מהר"ם שפירא ושאר גדולים ומאז באו כל אלו יחד בספרי האלפסי שנדפסו מאז. לדברי רושמי רשומות השאיר אחריו מחבר טיקטיני זה שאלות ותשובות ודברי הגהות על ספרי מחברים שונים.

ב„חידושי אנשי שם", סוף מסכת יבמות מתואר מהר"ם מטיקטין „הגאון החסיד" ומובאים שם דבריו כיצד ראה בעצמו את הרמ"א עורך חופה וקידושין לעניה אחת בלל שבת קדש. „ורבים הביטו אחרי משה וצעקו עליו

על זה שעשה שלא כדין". והוא מאריך שם בראיות ברורות שהרמ"א בכל זאת נהג כדין (ראה שו"ת הרמ"א סימן קכ"ה). דבר זה אירע לפני שנת של"ב היות והרמ"א נפטר באותה שנה.

לפי דברי מהר"ם מטיקטין ערך הרמ"א קידושין אלה אחרי שכבר נתקדש היום, לפני תפילת מעריב, כי מתירא היה הרמ"א שהשידוך יתבטל. כפי הנראה לא הסכימו לזה גדולי הדור ומאז נתקנה תקנה בקרקא לבלי עשות בערב שבת חופה בעירם, והקפידו על תקנה זו כל הדורות, עד ימינו אנו.

אין אנו יודעים בודאות באילו שנים שימש מהר"ם כרב בטיקטין, והאם מילא בה גם תפקיד של אב"ד דמתא.

הרב שמואל אליעזר (מהרש"א)

נולד בקראקא בערך בשנת שכ"ה (1565) לאביו ר' יהודה הלוי „הגאון" מיוצאי חלציו של ר' עקיבא כהן „נשיא". נהיה חתנו של ר' משה ליפשיץ רבה של בריסק וגיסו של הגמ' משה אשכנזי בעל „זכרון משה" ונקרא „שמואל איידלש" על שם חמותו הגבירה מרת אידל שהיתה עשירה גדולה בפוזנא ופירנסה אותו ואת ישיבתו כל ימי חייה. לאחר שמתה חמותו עזב המהרש"א את פוזנא, ונסע לחלם שם נתקבל בשנת שס"ה (1605) כאב"ד ור"ם .בשנת שע"ה (1615) נתקבל כאב"ד ור"ם בלובלין ומשם נקרא להיות אב"ד טיקטין ואח"כ היה אב"ד ור"מ באוסטרהא (קהילת ראשית בווהלין), שם ניהל את ישיבתו הגדולה. נפטר ד' כסלו שצ"ב (1631).

לעומת דעה זו של ש. מ. חאנעס בספרו „תולדות הפוסקים" הסבור שהמהרש"א הגיע לטיקטין מלובלין, טוען הרב שמואל זינוויל כהנא בספרו „ענף עץ אבות" שהמרש"א כיהן כאב"ד טיקטין עוד לפני שנת שמ"ה, שנה בה החלה פעילותו כריש מתיבתא בפוזנא. מן הראוי לציין שחאנס, בשעה שהוא מזכיר את כהונתו של המהרש"א בטיקטין, איננו מוסיף תאר ר"מ לתאר אב"ד כפי שהוא עושה עת נתקבל המהרש"א כאב"ד בחלם, לובלין ואוסטרהא

אף עצם כהונתו של המהרש״א כאב״ד טיקטין שנויה במחלוקת. מנחם מנדל ביבר, בספרו „מזכרת לגדולי אוסטרהא״ בכתבו תולדות המהרש״א אינו „מזכרת לגדולי אוסטרהא״ בכתבו תולדות המהרש״א אינו מזכיר כלל שהיה אב״ד בטיקטין. לעומת זאת קבוע שמו של המהרש״א במסורת הטיקטינית ובאגדות המספרות עובדות ואירועים מתקופת כהונתו כרב ואב״ד בטיקטין. בעיקר ידועה אגדת הקמיע אשר טמן המהרש״א בנברשת הגדולה אשר בבית הכנסת הטיקטיני העתיק ואשר בזכותה ניצלו מפורעניות רבות.

שמו של המהרש״א התפרסם בכל העולם היהודי בעיקר על ידי פרושיו וחדושיו על הש״ס, בהלכה ובאגדה. כן נודע במידותיו הנעלות, בלבו הטוב ורוחו הנדיבה. ביתו היה פתוח לכל דיכפין ועל פתח ביתו היה חקוק הפסוק: „בחוץ לא ילין גר דלתי לאורח אפתח״.

על מצבתו באוסטרהא חקוק לאמור: „תנא דמלכא פה. מופת הדור, צניף הטהור, שמעו יצא ממזרח שמש עד מבואו, האיר כל חכמי ישראל בחיבורו הגדול שחידש בפלפולו ובחריפותו על גמרא פירוש רש״י ותוספות״.

הרב יהושע בר יוסף בעל שו״ת „פני יהושע״ ו„מגיני שלמה״

נולד בערך בשנת שנ״ג בוילנא, לאביו הלמדן והנגיד ר׳ יוסף. בימי בחרותו למד בישיבת ר׳ שמואל בן פייבוש (מקראקא) בפרמישלא ואחרי כן היה תלמיד הסמ״ע ומהר״ם מלובלין ובדבוק חברים עם ר׳ מאיר כ״ץ (אבי הש״ך) ור׳ שמואל זיינויל (חותן ה„חלקת מחוקק״). נשא לאשה את בתו של הלמדן והקצין ר׳ שמואל מבריסק דליטא ויצק מים על ידי חכמי בריסק הנודעים בהיותו שם סמוך על שולחן חותנו.

סדר זמן רבנותו בערים השונות שנוי במחלוקת בין החוקרים. לפי בעל „כלילת יופי״, הרב ר׳ חיים נתן דמביצר נתקבל תחילה כרב — אב״ד ור״ם בפרמישלא, אחרי כן בטיקטין, משם עבר להורודנא, משם ללבוב („חוץ לעיר״) ובסוף ימיו כר״ם בקראקא (שנת ת׳ לערך).

פרופ׳ ישראל היילפרין, המדייק תמיד בדבריו ואינו מוציא מתחת ידו בדרך כלל דבר שאינו מתוקן, כותב ב„פנקס ועד ארבע ארצות״ שלו שתחילה שימש ר׳ יהושע אב״ד ור״ם בטיקטין, משם יצא להורודנא, ורק לאחר מכן היה רבה של פרמישלא ולבוב („חוץ לעיר״). גם ש. ז. כהנא בספרו „ענף עץ אבות״ כותב שר׳ יהושע היה בטיקטין בראשונה.

ח. ד. פרידברג בספרו „לוחות זכרון״ כותב שר׳ יהושע שימש כאב״ד טיקטין בשנת שצ״ז ומשם נתקבל כר״ם בקראקא בשנת ת׳ (1640). אף הרב ראובן מרגליות מציין בספרו „לתולדות אנשי שם״ שהוא היה אב״ד טיקטין בשנת שצ״ח.

מבלי להסיק ברשימתי זו מסקנה סופית בנוגע לתאריך כהונתו המדויק של הרב יהושע בר יוסף בטיקטין, נעלה על כל ספק שקהילת טיקטין היתה באותם ימים אחת הקהילות המפורסמות בפולין ובליטא, שזכתה לרב חשוב זה. בשים לב לכך שרבי יהושע ניהל ישיבה בכל המקומות בהם כיהן כרב יש להניח שאף בטיקטין התרכזו סביבו רבים מתלמידיו. ביניהם: ר׳ שבתאי הכהן בעל הש״ך, ר׳ גרשון אוליף בעל „עבודת גרשוני״, ר׳ מנחם מנדל אוירבך בעל „עטרת זקנים״, האחים ר׳ צבי הירש אב״ד לבוב ולובלין ור׳ ארי׳ ליב „הגבוה״ אב״ד קראקא ואחרים.

רבי יהושע זכה להכרתם ולהוקרתם של גדולי ישראל בדורו. היה ידידו ועמיתו של הגאון ר׳ יואל סורקיש (הב״ח) והיה מראשי המדברים בעניני הוראה ואחד ה„משיבים״ המובהקים בזמנו. היה תקיף בהוראתו ולא נשא פני גדולים, עם זאת היתה עינו פקוחה למצב העגונות והיה בעל כחא דהיתירא בזה.

רבי יהושע חבר מאות קונטרסים בש״פ ותשובות לשאלות שנשאל על ידי רבנים מפורסמים. שני נכדיו, הגאון ר׳ יעקב יהושע פאלק בעל ה„פני יהושע״ ור׳ אליקום געץ מפוזן, אספו חלק מכתביו והדפיסום בשני ספרים: „מגיני שלמה״ הכולל תירוצים לקושיות והשגות בעלי התוספות על רש״י, ושו״ת „פני יהושע״. מלבד זה מפוזרות תשובותיו בשו״ת „גאוני בתראי״ בשו״ת הב״ח הישנות והחדשות, בספרי „גבורת אנשים״, בקונטרס התשובות בסוף סדר גיטין לר׳ אברהם שרענצעלס ובספר „בית אפרים״ להגאון ר׳ אפרים זלמן מרגליות מברודי.

בהקדמה לספר „מגיני שלמה" מוסר נכדו ר' אליקים געץ את הסיפור הבא: „דעו נא רבותי כי הגאון אמ"ז הגיד באזני תלמידיו בחייו שהגאון רש"י בא אליו והראה תמונתו בעצמו ובכבודו לפניו בשמחה גדולה ואמר לו בזה הלשון: אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא בשביל שאתה מציל אותי מפי האריות והכפירים, גבורים וחריפים בעלי התוספות ז"ל. אתיא לקבלך לעולם הבא עם כל תלמידי. וכן היה, שקודם מיתתו כמו חצי שעה שכבה נר ישראל היו אצלו גדולי ישראל דק"ק קראקא ואמר לפניהם בזה הלשון: פנו מקום שרבנו מאור עיניים הגאון רבנו שלמה יצחקי בא אלי וכל קדושיו עמו וקבלני בשמחה להראות לי דרך החיים באשר שעמדתי לימינו תמיד לתרץ קושיות התוספות על הרש"י...

בהיותו רב — אב"ד בטיקטין נשאלה לפניו שאלה המאפיינת מסחר היהודים בטיקטין בשנים ההן, אודות יהודי אשר נמצא הרוג לאחר שנעדר משיירת סוחרי יין־שרף אשר היו מחזרים על כפרי הסביבה ופניו כבר היו מושחתים והוא זוהה רק לפי זקנו. לאחר משא ומתן תלמודי הסכים רבי יהושע להתיר את העגונה בתנאי שגם הרב פתחיה בר יוסף יסכים לך. על פסק הלכה זה חתם: „יושע בן לא"א מהר"ר יוסף שליט"א הגר לע"ע בק"ק טוקאטיאן".

בשו"ת „פני יהושע" סימן ד' נמצאת תשובה מענינת של ר' יהושע בר יוסף ביחס לכתיבת שם העיר טיקטין בגיטין. וזה לשונו: „על דבר הגט הניתן בעיר טיקטין בבית דין של הרב ואב"ד ור"ם כמהר"ר יהודא שיחי' שנתקבל שם כמורה צדק והוציא מאן דהוא צורבא מדרבנן קול ענות איך שנכשל בג' טעויות: האחד כמנהג לכתוב שם העיר בגט—טיקטין. והרב הנ"ל כתב „טיקטין דמיתקריא טיקאטשין", כי חקר ודרש אודות גט שניתן לפנים ולא מצא ומתוך כך חקר אחר שם העיר ומצא הגויים כותבים טיקאטשין. גם כתב „דיתבא על נהר נרווא ועל נהר סטרושקא ועל מי מעינות וכו'". גם על זה ערער שלא לכתוב „על נהר סטרושקא" ולא אמר בו טעם. וטעם המסדר לפי שנהר סטרושקא אחורי הבתים ושותים המומים ושאר בהמות ומשתמשים בכביסה בימות החורף. עוד ערער שהיה לו לכתוב „על מי בארות" ולא „על מי מעינות" כי לדעתו רוב תשמישי העיר הוא מן הבארות".

בפסק דינו מאשר ר׳ יהושע כי מהיום והלאה לא יסדר שום רב גט בטיקטין אלא אם כן יכתוב „טיקטין דמיתקריא טיקאטשין" ודבר זה יכנס בפנקס שלא יכשלו עוד פיעם וגם לא להוציא לעז. פסק דין זה נושא את התאריך כ״ט תמוז שצ״ח (1638).

זכה לתורה וגדולה ועל בני משפחתו נמנו קצינים נגידים ופרנסים, מהם אף מנהיגי „ועד ארבע ארצות".

הרב אליעזר ליפמאן היילפרין (שצ״ו)

אין לנו פרטים מיוחדים לתולדות רב טיקטיני זה. חוקרי משפחות יוחסין בישראל מזהים אותו כבנו של הג״מ אברהם היילפרין אב״ד לבוב מחבר ספר „אהבת ציון", שהיה בנו של הג״מ משה אשכנזי היילפרין מחבר ספר „זכרון משה" שאביו, ר׳ זבולון אליעזר היה בן אשכנז.

על היות הרב אליעזר ליפמאן היילפרין אב בית דינה של טיקטין אנו מוצאים אצל רבים מחוקרי המשפחות. הרב יוסף כהן־צדק מוסר כי רב זה היה (בזיווג ראשון) חתנו של הגאון ר׳ זלמה לוריא הרש״ל („שם ושארית" ו„נצדק בקדש"), אולם דבר זה אינו מתקבל על הדעת היות והרש״ל נפטר בשנת של״ד.

לפי דברי ח. ד. פרידברג בספרו „לוחות זכרון" היה ר׳ ליפמן היילפרין רבה של טיקטין עד שנת שצ״ו—ז׳ (1636) אך הדבר טעון בירור.

מכל מקום ברור שבנו, ר׳ יצחק אייזיק היילפרין, הרב אב״ד טיקטין בשנות תכ״ז—תמ״ה.

מענין לציין שבחתימותיו אין ר׳ יצחק אייזיק הטיקטיני מזכיר בצד שם אביו את עובדת היותו אב״ד טיקטין.

שני בניו האחרים של הרב אליעזר לימפן, ר׳ אברהם היילפרין ור׳ בנימין וולף היילפרין, פרנסי קהילת לובלין, מילאו תפקיד חשוב בפעולות „ועד ארבע ארצות".

הרב יצחק אייזיק היילפרין (תכ״ז—תמ״א)

בן הג״מ אליעזר ליפמן היילפרין הנ״ל. בפנקס קהילת טיקטין מופיע שמו כאב״ד הקהילה בשנים תכ״ז—תמ״א (1667—1681). בהסכמתו לספרו של ר׳ יחיאל מיכל בר אריה ליב „שערי שמיים״ בשנת תל״ג חתם: „אייזיק בן אאמו״ר אליעזר ליפמן היילפרין חפ״ק טיקטין״. בשנת תל״ד נתן הסכמתו לספר „מגדל דוד״ של הרב דוד מלידה. כן נמצאת חתימתו בהגהות בכתב יד על הספר „באר שבע״ הנמצא באסיפת פרידלנד בלנינגרד—פטרבורג („דעת קדושים״ עמוד 58). מובא גם בספר „לחם הפנים״ על שולחן ערוך, יורה דעה סימן ל״ה ס״ק מ״א: „וכן מצאתי בכתב יד הגאון מהר״ר אייזיק אב״ד דק״ק טיקטין, אביו של ה״ה מוה״ר ליפמאן״. כן מופיע שמו של ר׳ יצחק אייזיק בפנקס טיקטין בתאריך י״ח שבט תל״ג בענין שני אתרוגים שנשלחו מטיקטין לישוב הקטן בימים ההם — ביאליסטוק.

באסיפת „ועד ארבע ארצות״ בפינטשוב בשנת תל״ג, התקיים בירור מיוחד בענין חוב שחב קהל טיקטין להרב הגאון ר׳ משה בן יצחק רבה של לובלין, חתנו של המהרש״א (בעל ה„מהדורא בתרא״ לספר המהרש״א). ר׳ משה כבר לא היה בחיים עת נתבררה תביעתו והופיע בבירור בנו ר׳ איסרל. כבוררים מטעם טיקטין הופיעו „האלוף התורני כמוהר״ר איסרל דיין והאלוף הראש והקצין כמוהר״ר יעקב בן שמואל״. כ„שליש״ באותו בירור תמנה ר׳ יצחק אייזיק רבה של טיקטין.

נשתמרו לנו פרטים נוספים על רב טיקטיני זה. אשתו ביילה היתה בתו של הר״ר מרדכי בן הגאון ר׳ דוד הלוי אב״ד לבוב, בעל ה„טורי זהב״. בנו אליעזר ליפמאן היילפרין היה חתן הגאון ר׳ יעקב שור אב״ד בריסק ושימש אב״ד טארניגרוד. בנו השני ר׳ יואל היה מגאוני דורו. היה אב״ד בקהילות המפורסמות ברודי, לויצק, אוסטרהא (שם נקרא „דער גרויסער ר׳ יואל״) ולבסוף בפינסק שבליטא.

שמו של ר׳ יואל היילפרין מופיע בפנקס טיקטין בשנת תמ״ב וכמה שנים לפני כן בקשר לחוב שקהל טיקטין חב לו וליתומים בני אחיו המנוח הרב אליעזר ליפמן, בסך תשעה אלפים ומאה זהוב (פנקס טיקטין, לפי הספר „פנקס ועד ארבע ארצות״).

הרב יואל היילפרין היה מוסיף לחתימותיו שם אביו החסיד יצחק אייזיק הרב דטיקטין כמו בהסכמתו על הספר „בית יעקב" שחיבר גיסו הרב הגאון ר' יעקב בר' שמואל אב"ד ור"ם צויזמיר.

ר' יעקב זה יצחק מים על ידי חותנו הרב יצחק אייזיק במשך שנים רבות בטיקטין. בספרו הנ"ל מביא הוא חדושי תורה ופסקי הוראה בעניני היתר עגונה מאת „המאור הגדול מ"ו חמי מוהר"ר יצחק אייזיק ר"מ ואב"ד טיקטין". בסימן כ"ג באותו ספר מספר הוא שחמיו נהג לאמר לעומר ולא בעומר בברכת ספירת העומר כן מספר הוא שבדין תורה אחד דן חמיו יחד עם ר' משה לימא (בעל „חלקת מחוקק") ור' יצחק אב"ד פוזנא.

משער ספרו הנ"ל של ר' יעקב אנו למדים גם שהרב ר' יצחק אייזיק שימש כאב"ד בקהילות אחרות פרט לטיקטין וז"ל: — — — ר"מ ואבד"ק צויזמר, חתן הרב המופלג המאור הגדול מוהר"ר יצחק אשר אור תורתו זורח בק"ק טיקטין ובכמה קהילות".

הרב אליעזר — (תמ"ט)

מקורות תולדתיים מעטים נשתמרו בידנו על רב טיקטיני זה, ששימש בה כאב"ד עד שנת המ"ט. (1689) יש לשער שהרב אליעזר היה כבר אב"ד בטיקטין שנים אחדות לפני שנת תמ"ט ואולי אף שימש כממלא מקומו של הרב הקודם ר' יצחק אייזיק היילפרין. על כל פנים החל משנת תמ"ט, משהופיעה בה אב"ד חדש, פסקה פעילותו של ר' אליעזר בטיקטין. כפי הנראה היה ר' אליעזר מתלמידיו המובהקים של הגאון ר' דוד הלוי בעל מחבר „טורי הזהב" (הט"ז) והוא אשר העתיק את חידושי רבו על שולחן ערוך „אורח חיים" ו„יורה דעה" ואף הוסיף עליהם השמטות והוספות רבות בהתאם לכתב היד המקורי שנמצא ברשותו.

הוספות והשמטות אלה נאספו ונקבצו בספר מיוחד „זהב מזוקק" שיצא לאור על ידי ר' יהודה לייב בר' ברוך וואהל שהיה חתנו של ר' חיים ממיר הנודע באוסף ספריו העשיר ושהיה גם גיסו של הרב אליעזר הנ"ל.

הרב יוסף לוינשתיין בספרו „דור דור ודורשיו" טוען שר' אליעזר מטיקטין נפטר בשנת תל"א, אך כאמור סברה זו משוללת כל יסוד ויש לשאר שטעה בדבר כפי שטעה בקשר לזמן פטירתם של רבנים אחרים.

מצויה בידנו הסכמתו של הרב אליעזר אשר נתן לספר „עולת יצחק" של הרב יצחק בן ישעיה מטרניגרד, אשר מיוחסת לשנת תמ"ט — השנה האחרונה לכהונתו של הרב אליעזר כאב"ד טיקטין.

הרב אריה יהודה לייב — (תמ"ט—תנ"ה)

בן הרב שמואל צבי הירש מקרקא, נכד הגאון ר' יואל סירקיש בעל מחבר ספר „בית חדש" (הב"ח).

ר' אריה יהודה לייב למד תורה אצל אביו—חורגו ר' דוד הלוי בעל „טורי־זהב" (הט"ז) כן היה תלמידו של הגאון הנודע „רבי ר' השיל".

בשנת תכ"ג, והוא רק בן כ"ג שנה, נתמנה להיות רב בעיירה סווירזש (שעל יד לבוב). במשך קרוב לעשר שנים שימש ברבנות בקומרנה (גליציה) ובין השנים תמ"ב—תמ"ט בזאמושץ ומשנת תמ"ט עד תנ"ה (1689—1695) ישב על כס רבנות קהילת טיקטין.

מתקופת כהונתו בטיקטין נשתמרו מספר הסכמות שנתן למחברים בני דורו במסגרת פעילותו באסיפת „ועד ארבע ארצות" בשנת תמ"ט. בין הרבנים המסכימים לספרו של הרב יוסף בן משה מפרמישלא — „צפנת פענח" מופיעה גם חתימתו של הרב אריה יהודה לייב בצד חתימותיהם של: הרב נפתלי הכהן אב"ד פוזנא, ר' שמחה רפופורט אב"ד דובנא, ר' יהודה יידל אב"ד קאוולי ואחרים מחשובי רבני הדור.

רב טיקטיני זה היה מגדולי הרבנים בזמנו ובשנת תנ"ח נקרא לשמש ברבנות בקהילת קרקא המעטירה. בעקבות התנגדותם של אישים אחדים מגליל קרקא וויתר ר' אריה יהודה לייב על משרה חשובה זו והעדיף לקבל את הרבנות בבריסק—דליטא המטרופולין של כל קהילות ליטא דאז.

בבריסק דליטא, מקום בה כהן בשעתו כאב"ד זקנו הגאון ר' יואל סירקיש (הב"ח), ואשר על שמו סיגל לעצמו ולבניו אחריו את הכינוי

„סירקין", — שימש ר' אריה יהודה לייב כרב ואב"ד במשך חמש עשרה שנה רצופות (תס"א—תע"ו).

חיבורו החשוב שו"ת „שאגת אריה" המכונה „שאגת אריה הקטן" ראה אור רק לאחר פטירתו בשנת תצ"ו. ר' אריה יהודה לייב אסף וסידר את התשובות מזקנו הב"ח, ברם גם אותן לא הספיק להדפיס בחייו והן ראו אור בשנת תקכ"ד בשו"ת „גאוני בתראי", שבסופם הודפסו גם שלוש תשובות מאת הרב אריה יהודה לייב.

ר' אריה יהודה לייב לקח חבל פעיל בארגון חייהן הדתיים של קהילות פולין וליטא. בעודו רב בקומרנא, נסע יחד עם אחיו החורג ישעיה הלוי (בנו של ה„ט"ז"), לתהות על קנקנו של שבתאי צבי בקושטא שקיבלם בסבר פנים יפות ואף הגיש להם בגד משי יקר, מתנה לבעל הט"ז אביהם.

בשנת ת"ס בהיותו אב"ד קרקא השתתף באסיפת „ועד ארבע ארצות" בעיר יערוסלב וביחד עם רבני קהלות גליליות אחרות הוציא פסק דין בקשר לסיכסוך ישן שבין קהילת טיקטין וסמיאטיץ שמרדה ולא רצתה להיות כפופה יותר לקהילת הגליל שלה — טיקטין. כן התברר בפניהם הריב הממושך שהיה בין טיקטין והורודנא בענין ההגמוניה על קהילות זבלודובי, הורודוק וחורושץ.

בקונטרס הזכרת נשמות, אשר בבית הכנסת בטיקטין, רשום שמו כדלהלן: „הגאון מ"ה ארי' יהודה לייב בהגאון מ"ה שמואל הירץ אב"ד דק"ק קראקא".

הרב משה זיסקינד רוטנבורג

בנו של הרב מרדכי זיסקינד רוטנבורג יוצא אשכנז, מי שהיה רב בווייצנהויזן שבאשכנז ואחרי כן רב ואב"ד בהורודנא ובלובלין.

תחילה שימש הרב משה זיסקינד ראב"ד בבריסק דליטא (אולי רב הקלויז). משם עבר לטיקטין ושימש בה אב"ד.

הודות לקשרי משפחתו הקודמים עם יהודי גרמניה, עבר לשם, ושימש, יחד עם הרב צבי אשכנזי (בעל ה„חכם צבי"), אב"ד לשלש הקהילות

המשותפות אה"ו (אלטונא, המבורג וונדסבק). משנחלקו שני הרבנים בשנת תס"ט, בענין תרנגולת שנשחטה ולא נמצא בה לב, פרש בעל ה„חכם צבי" מכהונתו והרב משה זיסקינד נותר אב"ד ור"ם יחידי בשלש קהילות אה"ו, אולם הוא לא האריך ימים בכהונתו זו כי נפטר, בחיי אביו, בשנת תע"ב.

ר' משה זיסקינד היה ידוע כגדול בתורה וחיבר „שו"ת מהר"ם זיסקינד" של אביו. בספר זה, משאלה כ"ה ואילך, הדברים של ר' משה. כמה מתשובותיו מפוזרות בספרים „יד אליהו" ו„מקום שמואל". הגאון רבי יחזקאל קצנלנבויגן, ממלא מקומו ברבנות אה"ו, כותב בהסכמתו על ספר זה: „הגאון המפורסם, ברק השנון, משה שפיר קאמר". כן נמצא בחליפת מכתבי שו"ת עם הגאונים ר' אהרן שמואל קיידנובר, ר' יאיר חיים בכרך (בעל ה„חוות יאיר") ועם גיסו הגאון ר' אברהם ברוידא אב"ד ור"ם פראג, מיץ ופפד"מ.

על ר' משה זיסקינד כרב ואב"ד טיקטין לא נשתמרו מקורות עובדתיים זולת מה שמובא בדברי ההקדמה לספר „שו"ת מהר"ם זיסקינד" שלפני שהיה אב"ד ורם דק"ק אלטונא והמבורג היה גם בכמה „ראשי קהילות במדינת ליטא בק"ק בריסק וק"ק טוקטין".

הרב נפתלי הירץ — (תס"א תס"ב)

בפנקס טיקטין ביום כ"ז אדר א' תס"א (1701) נמצא רשום: „היום הזה נתקבל למזל טוב... מוהר"ר נפתלי הירץ בר ישראל, אב"ד ור"ם דק"ק קאוולי (ווהלין — מ. צ.) לאב"ד ור"ם דקהילתנו".

חתימתו של ר' נפתלי הירץ מופיעה בפנקס טיקטין בתאריך י"א סיון תס"א בענין הערכת סכומי מסים המגיעים מקהילת סמיאטיטש אשר השתייכה לגליל טיקטין.

הרב נפתלי הירץ שימש כאב"ד טיקטין אך שנתיים ימים. בשלהי שנת תס"ב יצא לקובלי על מנת להביא את משפחתו לטיקטין כפי שהנו

כותב בפנקס: „עד ביאתי לנטות אהל". ברם, בינתיים נפטר חותנו הרב הגאון ר' משה פנחס חריף, והוא מיד נתקבל במקומו כרבה של לבוב ולא חזר עוד לטיקטין.

ר' נפתלי הירץ, כאביו הרב ישראל, נקרא בשם אשכנזי, כי משם באה משפחה זו לפולין. על גדלותו בתורה מובא בספר „ליקוטי שושנים" וחידושי תורה ממנו נמצאים בכמה מספרי מחברים בני דורו, ביניהם בספר „פני יהושע" (בסוף מסכת קידושין) לגיסו הגאון ר' יעקב יהושע פאלק. על מצבתו חרותים דברי שבח וכאר כעל אחד מגאוני הדור. זמן קצר היה מן הנוהים אחרי כת שבתאי צבי אולם במשך הזמן הפך להם לאויב (ראה „תורת הקנאות" לר' יעקב עמדן ו„קריה נשגבה" לשלמה בובר).

לאחר פטירתי התגוררה אלמנתו בטיקטין. היא מתוארת בפנקס טיקטין כ„הגבירה החשובה מרת רבקה בת מוהר"ר זלמן ז"ל" ונזכרת בו בקשר לשחרור שקבלה מתשלום מס מסויים לקהילה.

הרב אליהו שפירא — (תס"ב)

אחרי יציאת הרב נפתלי הירץ אשכנזי את טיקטין בשנת תס"ב, שלחו מנהיגי הקהילה כתב רבנות להרב אליהו שפירא אב"ד פראג. כפי הנראה קיבל הרב אליהו את רבנות טיקטין באותה שנה עצמה כפי שהוא מציין זאת בהסכמתו למהדורה חדשה של „שולחן ערוך" (דפוס דיהרנפורט תס"ב) — „ומצ"פ (מצודתי פרושה) על ק"ק טיקטין והגליל".

למרות שהמינוי להיות רבה ואב"ד של טקטין היה לו לכבוד רב, כפי שהוא מציין בעצמו בכתבי הסכמותיו הרבים לספרי המחברים בני דורו, בכל זאת מעולם לא נזדמן לו לבוא לטיקטין עצמה, והוא נשאר לשבת בעיר מולדתו פראג משם נהג ברבנות טיקטין. את סיבת אי השתקעותו בטיקטין יש ליחס נוסף על גורמים משפחתיים לעובדה שבאותה תקופה היתה פולין נתונה ב„מלחמת הצפון" והגישה לטיקטין שנמצאה באיזור הקרבות היתה כרוכה בסכנת נפשות.

רב נודע ופוסק מובהק היה ר׳ אליהו שפירא בדורו. בנעוריו למד תורה אצל הגאון ר׳ אברהם אבלי גומבינר בקאליש בעל „מגן אברהם״, ואצל אביו זקנו הגאון ר׳ אהרון שמעון שפירא.

תקופה מסויימת כיהן כרב בקהילת קאללין שבביהם וכעבור זמן מה נתקבל כדרשן וראש ישיבה בעיר מולדתו פראג.

ר׳ אליהו שפירא זכה לפרסום רב הודות לחידושיו וביאוריו לספר ה„לבוש״ להגאון ר׳ מרדכי יפה, בשם „אליהו רבא״ שראו אור בזולצבאך שנת תקי״ז, שנים רבות לאחר פטירת המחבר. כן, חיבר ספר חידושים על מספר מסכתות הש״ס בשם: „שישה שיטות מחידושי הלכות אליהו רבא״. (פיורדא תקכ״ח).

השאיר אחריו הרבה ספרים בכתב יד, בהם דרושים על חמישה חומשי התורה, חידושים וביאורים על ארבעה טורים ושאלות ותשובות רבות.

הרב אליהו שפירא נפטר בחיי אביו הרב בנימין וואלף שפירא, בשנת תע״ב בעיר מולדתו פראג. על מצבתו חרות לאמר: „החריף הגאון הגדול, מוכתר בנימוסין ומעוטר ביחוסין דרשן ור״מ פה, ראב״ד וו״מ בטיקטין והגליל, גאון ישראל וקדושו, רכבו ופרשיו. אליהו עלה גם דלה דלה למלחמה ולתפלה. ויגש אליהו״.

הרב יעקב בן הגאון רבי יצחק (תע״ב—תע״ד)

בין השנים תע״ב—תע״ד נזכר שמו של הרב יעקב בפנקס הקהל בעיקר בקשר לבירורים עם קהילת סמיאטיטש אשר העלתה מסים לקהילת טיקטין.

כפי הנראה היה ר׳ יעקב גדול בתורה. את חינוכו והשכלתו התלמודית קבל בודאי מאביו ר׳ יצחק בר׳ אברהם שהיה אב״ד בקהילות המפורסמות וילנא ופוזנא ומתנאר בפי חכמי התורה בזמנו כ„גאון״.

באלול תע״ד, בעודו בטיקטין, חתם ר׳ יעקב „ומצודתי פרושה בק״ק פוזנא והגליל״, היות ובאותו זמן קבל כתב רבנות משם. בכתב רבנות זה נאמר: „הגאון הגדול המופלג, עטרת ראשינו, מופת הדור, נר ישראל, עמוד הימיני, פטיש החזק... זכינו לראות עוזו וכבודו בבואו אל הקודש פנימה״. בפוזנא הוא כיהן שנים רבות והצטיין בעסקנות ציבורית, בין השאר במסגרת „ועד ארבע ארצות״.

*

בספר „אנשי שם״ לשלמה בובר כתוב לאמור: „בפנקס טיקטין כתוב (לפי עדותו של הרב יוסף לוינשטיין מסרוצק), אחרי שיצא מטיקטין הגאון יעקב בהגאון יצחק ז״ל (לפוזנא) למלא מקום אביו ברבנות, שלחו כתב רבנות להגאון ר׳ משה אב״ד הענא (הנוי בגרמניה) בהגאון אברהם ברוידא.

וביום ב׳ פרשת אלול תע״ח (1718) נתאספו לקבל פני הגאון מוה״ר יהושע אב״ד ליסקא בה״ר צבי, באם שלא יבוא הג״מ משה מהענא על שבת הבעל״ט פרשת שופטים״.

הנה כי כן נותרה קהילת טיקטין ללא רועה במשך ארבע שנים, מאחר ושני רבנים אלו אשר הוזמנו לשמש בה בקדש — לא באו.

הראשון, ר׳ משה ברוידא, בהסכמתו משנת תע״ד לספר „ברית שלום״ לר׳ פנחס בן פילטא אב״ד ור״ם בק״ק וולאדאווי, חותם אמנם „אב״ד הענא ומצ״פ (ומצודתי פרושה) לטיקטין והגליל״, אך אף שנתמנה כרבד של טיקטין — מסיבות שונות, הוא לא הגיע לשם. ההצעה למנותו כרבה של טיקטין יצאה כפי הנראה מבני פולין שלמדו בישיבת אביו הגאון ר׳ אברהם ברוידא בגרמניה, ביניהם אנו מוצאים גם טיקטיני אחד, ר׳ שבתאי בן משה הכהן, מחבר ספר „מנחת כהן״.

הרב השני אשר נקרא לבוא לטיקטין ולא בא, הלא הוא הגאון הידוע ר׳ יעקב יהושע פאלק אב״ד ליסקא בעל ה„פני יהושע״, שהיה נינו של בעל „מגיני שלמה״ מי שהיה אב״ד טיקטין.

הרב מאיר הלוי איש הורוביץ — מהר"ם מטיקטין—(תע"ט—תק"ג)

אור ליום א' כ"ח תשרי תע"ט נתאספו בני טיקטין לקבל פני הרב הגאון מאיר הלוי איש הורביץ אב"ד זלטשוב אשר בא טיקטינה לשמש בה אב"ד. עם בואו נפתרה שאלת הרבנות בטיקטין למשך עשרים וחמש שנות כהונתו בה.

מהר"ם היה נצר למשפחה שתואר הצידקות ואגדת „מופתים" דבקו בה מדורות. אביו ר' שמואל שמעלקי הלוי איש הורביץ אב"ד טארני (טרנוב), שהיה אחד הרבנים המפורסמים בדורות, הבטיח לבני ביתו לפני הסתלקותו בשנת תס"ב, שיענה ליוצאי חלציו לדורי דורות כאשר יבואו להתפלל על ציון מצבת קבורתו. אביו, ר' יהושע, נקרא „הארוך", כי בכל שבת ושבת היה גדל בקומתו, ובימות החול שב וחוזר לקומתו הרגילה.

ר' מאיר היה אחד הרבנים הגדולים והנודעים בדורו גם את דמותו עטרו אגדות (מהן מובאות ב„שם הגדולים החדש" ח"א אות מ') והוא נחשב לבעל מופת וצדיק הדור. בסוף הספר „נזיר ה'" כתב: „אף שזה כמה שנים שנגלה אלי מן השמים שראוי הייתי שתשרה שכינה עלי, אלא שאין צורי ראוי לכך". בני טיקטין היו נוהגים להשתטח על קברו בעת צרה.

היה חתנו של הגביר הנכבד בדורו ר' מנחם מאניס כ"ץ. אחרי פטירת אשתו נשא לאשה את הרבנית מאטיל בת הג"מ אפרים זלמן קצנלבויגן בהג"מ הרב שאול קצנלבויגן אב"ד ברוד, חלם ופינטשוב.

כותבי מגילות יוחסין בישראל אומרים שהיו לו שבעה בנים גדולי תורה מפורסמים. ביניהם יש לציין במיוחד את ר' צבי הירש הורביץ אב"ד צ'ורטקוב אבי שלשת הגאונים ר' פנחס הורביץ בעל „הפלאה" ו„המקנה", אב"ד פרנקפורט דמיין, ר' שמואל שמעלקי אב"ד ניקלשפורג ור' יעקב אב"ד ברוד וגלאגוי.

מהר"ם מטיקטן נפטר זקן ושבע ימים בשנת תק"ג והספידוהו גדולי הרבנים בדורו שתיארוהו כגדול התורה וצדיק הדור. בספר „זכר החיים" להגאון ר' חיים הכהן רפופורט אב"ד סלוצק ולבוב נדפס עליו הספד גדול וכבד שם מובא גם שמהר"ם השאיר אחריו חבילות כתבים של חדושי תורה

ושו״ת שהיו בידי בנו־חורגו הג״מ אפרים זלמן. לאחר מותו מילא בנו, ר׳ נפתלי תפקיד ראש־בית־דין בטיקטין.

קהילת טיקטין ידעה לכבד את משפחת רבה המנוח ופטרתה מתשלומי מסים לקהילה. פנקס טיקטין מספר בקשר לזה: „עלה במוסכם כל האסיפה זקני העדה שלמה נתנו חוק וקראפקי ומעשר דהאי שתא... ואין נקי חוץ אב״ד דקהילתנו ובתו הרבנית. והרבנית אלמנת המנוח הרב הגאון מהר״ם ז״ל ובנה מוהר״ר נפתלי יהיו פטורים באופן שלא יתעסקו בשום מו״מ (משא ומתן), רק בהלואה להעלו׳ רוחים לא יותר מחמשה עשר זהו׳ למאה זהו׳ פו׳ ולא יותר ואם יקבלו רוחים יותר מסך הנ״ל אזי ייחשב למו״מ מוחויבי ליתן הנתינה ככל אנשי קהילתנו״ (ראה „פנקס ועד ארבע ארצות״ לישראל היילפרין).

הרב שלום רוקח (תקט״ז—תקכ״ז)

בן הרב המפורסם ר׳ אליעזר רוקח אב״ד ברוד ואמסטרדאם, בעל המחבר „מעשי רוקח״ על המשניות. משפחת רוקח התיחסה אל גדולי הרבנים כמו הרב א. רוקח מגרמייזא שבמדינת אשכנז.

הרב שלום רוקח נחשב כאחד מגאוני הדור, ורבנים מפורסמים בני דורו מפליגים בשבחו. בשנת תק״ח השתתף בוועד זעלווי של מדינת ליטא ונתן שם את הסכמתו על הדפסת הסידור של הרב המקובל ר׳ אריה לייב עפשטיין אב״ד קענגסברג, שחובר וסודר בהתאם לנוסח האר״י הקדוש.

בשנת תקט״ז כאב״ד טיקטין, צירף את הסכמתו להסכמותיהם של רבנים מפורסמים בפולין ומחוצה לה, על הדפסת ש״ס אסמטרדאם. מבין ההסכמות האחרות שנתן בתור רבה של טיקטין, ראויה לציון זו, אשר נתן בשנת תקכ״ו — שנה אחת לפני פטירתו, על הספר „מאורי האש״ פירוש על התורה מאת הגאון ר׳ מאיר אב״ד אייזנשטאדט. ופירוש „כותנות אור״ מאת נכדו הגאון ר׳ אליעזר קאליר אב״ד זבלודובה ורבניץ.

הרב שלום רוקח נפטר בטיקטין בשנת תקכ״ז ועל ציון קברו אשר בטיקטין נמצא חרות: „פה נקבר הגאון החסיד צדיק יסוד עולם מוהר״ר שלום בהחסיד הנשיא (נשיא ארץ־ישראל) מהר״ר אליעזר זצוק״ל. בשנת יבוא שלום על משכבו לפ״ק, תנצב״ה.״

הרב הגאון ר׳ יוסף שטיינהארדט אב״ד פיורד״א בספרו על התורה „משביר בר״ כותב שורה של הספדים שנשא על פטירתם של רבנים וגאונים בני דורו. ביניהם נמצא „דרוש יהספד״ מיוחד על „ארבעה עמודי עולם״ שאחד מהם הוא „האחרון הכבוד״ החסיד המפורסם מו״ה שלום בן הגאון המפורסם מו״ה אליעזר מבראד זלה״ה, שהוא אב״ד דק״ק טיקטין במדינת ליטא, ונעשה פה (ההספד) פיורדא, במדינת באוואריה הגרמנית, יום ד׳ כ״ז סיון תקכ״ז, שהוא יום תענית צדיקים על שריפת ר׳ חנינא בן תרדיון וספר תורה עמו״.

בספר „דבר משולם״ לשאר בשרו ר׳ אברהם משולם זלמן בהרב הגאון „חכם צבי״ ואחי ר׳ יעקב עמדין מוצאים אנו „קינה״ על מות הרב הגאון המפורסם מו״ה שלום ז״ל אב״ד טיקטין.

תשובה אחת בהוראת היתר עגונה מאת הרב שלום רוקח, מוצאים אנו בספר שו״ת „תשובות שמואל״ מאת הרב הגאון רבי שמואל אב״ד אמדור ובסוף אב״ד גליל מינסק. למרות שר׳ שמואל הנ״ל חלק על פסק ההלכה של הרב שלום רוקח, מכל מקום כתב אודותיו ביראת כבוד והרוממות כראוי לגאוני הדור, וזה לשונו: „והנה אף כי שאינני כדאי להרהר אחרי דברי כבוד הגאון המפורסם מו״ה שלום נ״י אב״ד טיקטין יצ״ו, כי קטני עבה ממתני ומהראוי לי להחבא אל הכלים על תלות בי את החסרון ובודאי הדין עמו ובפרט בענין עגונא מצוה רבה להדר מה דאפשי״.

בענין התיר עגונה אחרת כותב ר׳ שמואל הנ״ל, שהיה אחד מגאוני הדור, כי אין הוא רוצה שיקבלו את חוות דעתו בנדון אלא אם כן יסכימו לדבריו „הני אשלי רברבי ה״ה כבוד הגאון המפורסם מו״ה שלום אב״ד טיקטין והרבנים המפורסמים היושבים אתו כסאות למשפט״. ר׳ שמואל מביא בספרו עוד תשובה אחת מר׳ שלום רוקח שניתנה בשנת תקי״א ואשר אליו מצרפים את חוות דעתם גם ר׳ שמואל וגם הרב המפורסם ר׳ יחיאל מיכל מרגליות מקראקא שהיה אב״ד דק״ק הורודנא.

בפנקס טיקטין נמצא רשום, שאחר פטירתו של הרב שלום רוקח, ויתרו בניו אחריו על החזקה לכסא הרבנות בטיקטין. מבין בניו יש לציין את הרב יהושע רוקח שהיה לאב״ד פינסק והרב זונדל רוקח אב״ד סאסוב — שהמשיכו מסורת אביהם הדגול ונחשבו לגדולי הדור אף הם.

הרב אשר קמץ — (תקכ״ז—תקכ״ח)

הרב הצדיק והמקובל האלוהי, רבי אשר קמץ נולד בטיקטין במחצית הראשונה של המאה הי״ח ואף זכה לשמש בה כאב״ד בשנים תקכ״ז—תקכ״ח (1767).

בצעירותו למד ר׳ אשר אצל הרב שלום רוקח אב״ד בטיקטין, „יצק מים על ידו״ ובמרוצת הזמן הפך לשמשו ותלמידו המובהק. במשך שנים רבות הסתיר והעלים את גודל למדנותו ורק במקרה, סמוך לפטירת רבו המובהק ר שלום רוקח אשר ציווה שימנו את ר׳ אשר שמשו כאב״ד בטיקטין, נודע דבר למדנותו של ר׳ אשר קמץ ברבים ושמע גדלותו וגאוניותו עשו להם כנפים בכל קהילות פולין וליטא.

בשנת תקכ״ז עם פטירת רבו המובהק, נתמנה ר׳ אשר קמץ כאב״ד טיקטין, אך כפי הנראה היה זה מינוי זמני, בחינת ממלא מקום בין מלכא למלכא, כי כבר שנה אחת לאחר מכן בשנת תקכ״ח מוצאים אנו את ר׳ אשר קמץ כאב״ד בקהילת ווישגרוד הקטנה והצעירה בהרבה מקהילת טקיטין המעטירה והרבתי בימים ההם.

בקהילה זו המשיך ר׳ אשר לשמש כאב״ד וכמרביץ תורה וממנה אף נתן בשנת תק״ל, את הסכמתו היחידה לספר „חגורת שמואל״ לר׳ שמואל בן עזריאל מלאנדסברג, כפי שהוא מציין זאת בעצמו בהסכמה, שאמנם בדרך כלל הוא מונע עצמו מלתת הסכמות אך מקרה זו הוא יוצא מן הכלל בשים לב לחשיבותו של הספר ולגודל ערכו של מחברו.

תקופת כהונתו של ר׳ אשר קמץ כאב״ד בעיר מולדתו טיקטין, היתה זמנית וקצרה מאד על כך אנו למדים מתוך ההקדמה לספר „פני אריה״

שחובר על ידי חתנו ר׳ אריה לייב כ״ץ בה הוא מציין כי חותנו „הגאון מוהר״ר אשר קמץ זללה״ה״ ואביו „הרב הגאון מוהר״ר משה כ״ץ זלה״ה — שני המאורות הגדולים ששימשו שניהם בכתר תורה בק״ק טיקטין המפוארה״, ואין הוא מזכיר כלל את דבר כהונתו של חותנו כאב״ד טיקטין.

בהמשך ההקדמה מספר ר׳ אריה לייב הנ״ל על טיב למדנותו וגדלותו של חותנו הרב הגאון ר׳ אשר קמץ וזה לשונו: „מאשר שמינה לחמו, יתן מימיו נאמנים, ה״ה כבוד מו״ר וחמי הגאון החסיד שהיה נקרא בשם כבודו ר׳ אשר קמץ מטיקטין, ולבסוף ימיו היה אב״ד ור״מ דק״ק ווישגרוד ושמה הרבה חכמה והרבה ישיבה, אליו יאספו עדרים, העמיד תלמידים הגונים וספונים... אולם בכתביו שלטו ידי זרים ונאבדו חידושיו הרבים״, והמחבר פונה בבקשה לכל מי שיש בידו מחידושיו של ר׳ אשר קמץ שימציא לו אותם והוא יראה להוציאם לאור.

מתוך דברי ההקדמה הנ״ל יש להסיק שגם ר׳ משה כ״ץ (אבי המחבר) שימש בכתר תורה בטיקטין יחד עם ר׳ אשר קמץ, כפי הנראה היה זה עוד בתקופת כהונתו של ר׳ שלום רוקח כאב״ד טיקטין.

על אביו ר׳ משה כ״ץ כותב ר׳ אריה לייב בספרו כדלהלן: „כבוד אבי מו״ר אשכול הכופר מדותיו תורניות ותרומיות לא יאומן כי יסופר, כרכא דכולא ביה, הגאון החסיד מהור״ר משה הכהן זללה״ה. אשר אור תורתו היה זורח בימים קדמים בק״ק טיקטין עיר ואם בישראל. שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו. וכל דבריו נאמרו בהקהל קהילות ברבים, בראש דר״ש משה, ובפי רבים מתהלכים חידושיו ושמועותיו, הנה אנוכי הצעיר לבית אבי, קטן הייתי בעת אשר לוקח מאיתי עטרת תפארתי ולא זכיתי לשמשו כראוי ולא הייתי נידון בהשיג יד להיות זוכה לדברים הרבה״.

בספר „פני אריה״ אשר דן בעיקר בישוב קושיות המרש״א על סדר מועד, מובאים כמו כן הרבה מחידושיהם של ר׳ אשר קמץ (חותנו של המחבר) ושל ר׳ משה כ״ץ (אבי המחבר). הספר זכה להסכמותיהם של חשובי הרבנים וגדולי הדור כמו; ר׳ אליעזר בר׳ צבי הירש אב״ד הורודנא והגלילות, ר׳ קלונימוס קלמן ליכטשטיין „החונה פה ק״ק ביאליסטוק (שנת תקמ״ו)״ הרב הגאון ר׳ יוסף קצנלבויגן אב״ד בריסק דליטה, שהיה נחשב כרב המדינה בימים ההם, וכן מצויה שם הסכמתו של ר׳ אפרים בנו של ר׳ אשר קמץ

הנ״ל (גיסו של המחבר) שגם הוא זכה לשמש ברבנות בקהילות אחדות בפולין—קטן.

המסכימים תמימי דעה ביחס לגדלותו בתורה של ר׳ ארהי לייב כ״ץ הנ״ל ומכנים אותו בתואר „הגאון״ ואילו את חותנו ר׳ אשר קמץ, אב״ד טיקטין לשעבר כ„הגאון החסיד המפורסם״.

הרב אפרים פישל (תקכ״ח—תקל״ז)

כקודמו רבי שלום רוקח היתה גם מצודתו פרושה במידת־מה על קהילת ביאליסטוק הצעירה „הסמוכה לטיקטין״. בשנת תקכ״ח נתן הוא את הסכמתו ליסוד „חברת תהילים״ שעל יד בית הכנסת הגדול אשר נבנה אז בביאליסטוק.

בשנת תק״ל נתן את הסכמתו לספר „ארבע שיטות״ למחבר בן טיקטין רבי יהושע שפירא, שהיה אב״ד בזאבלודובי ואב״ד ראשון בביאליסטוק. כאב״ד טיקטין והגליל הסכים לספר „ערכי הכנויים״ להגאון ר׳ יחיאל היילפרין אב״ד מינסק, בעל „סדר הדורות״. בראש הקדמה זו מתואר הוא כ„הגאון הגדול המפורסם״. לצדו של ר׳ אפרים פישל נתנו הסכמתם לספר זה גדולי הרבנים בדור כמו ר׳ שמואל אב״ד (אחרון) בוילנא, ר׳ דוד טעבלי אב״ד ליסא, ר׳ לוי יצחק אב״ד זליחוב אח״כ אב״ד (ברדיטשוב), יצחק הלוי מלבוב אב״ד חולם (אח״כ אב״ד לבוב), ר׳ שאול אב״ד לובלין, ר׳ בצלאל אב״ד אוסטרהא, ר׳ נפתלי הירץ אב״ד דובנא, ועוד גאונים מפורסמים.

כפי הנראה נתמנה ר׳ אפרים פישל כאב״ד טיקטין בשנת תקכ״ח, כי בשנה זו נרשם בפנקס טיקטין לאמור: „בדבר הרבנו׳ ביד הרב הגאון מוהר״ר אפרים פישל בהרב המאור הגדול מוהר״ר יהושע מבואר שם חוק ומשפט הרבנות כמו הרבנים הקודמים.... ופטור מכל הנתינות, רק קופצאוי מה שנותני׳ סוחרי אגולני (בסיטונות) להאידנא השייך לסקארב (האוצר המלכותי) מחויב הרב הגאון הנ״ל ליתן בכל שנה ושנה כפי הערכה שיהיה. ואודות בני הרב הגאון הנ״ל דינם כדיני הרבני׳ הקודמי׳ המבואר בפנקס באופן שלא לעשות שום מו״מ בעולם, ובאם שיעשו שום מו״מ בעולם אזי

מחויבי׳ ליתן כל הנתינות ככל א׳ מבני הקהילה״. (ראה „פנקס ועד ארבע ארצות״ לי. היילפרין).

מכאן יש לשער שר׳ אפרים פישל נתמנה כרבה של טיקטין בהיותו כבר בא בימים, והיו לו כבר אז בנים גדולים.

פרטים נוספים לתולדותיו לא נשתמרו בידינו. כפי הנראה הוא נפטר בטיקטין לפני שנת תקל״ז היות ובשנה זו כבר מופיע שם אב״ד חדש, הלא הוא הרב מרדכי בר׳ יצחק הלוי.

הרב מרדכי הלוי — (תקל״ז — תקע״ז)

הרב הגאון ר׳ מרדכי הלוי נחשב למיוחסים שברבני פולין, בעל שושלת היוחסין „העולה בקודש, מגזע גאונים ותרשישים, פרנסים ומנהיגים, שפיארו את יהדות פולין בשעתו״.

אביו ר׳ יצחק הלוי המכונה בתואר „גאון״ היה אב״ד בקהילות לעשנובי, חלם ובסוף ימיו אב״ד בקהילת קראקא המעטירה. אבי־זקנו הגאון ר׳ יהושע רייצעס ר״מ בקהילת לבוב נהרג על קידוש השם בערב חג השבועות תפ״ח ונחשב כאחד הקדושים הי״ד.

רבי יצחק הלוי היה, חתנו של הגאון ר׳ אריה לייב אב״ד אמסטרדם, שהיה כידוע נכדו של הגאון ר׳ השיל—אחד המיוחד שבין רבני פולין החריפים והיה זה ר׳ יצחק אשר יצא חוצץ נגד תנועת החסידות של הבעש״ט ואף „פרש את רשת החרם על החסידים החדשים״ במעמד פומבי בבית הכנסת הישן של קראקא בשנת תקמ״ו.

בניו אחריו המשיכו לכהן ברבנות בקהילות שונות ברחבי פולין. בנו ר׳ צבי דוד היה אב״ד בקהילת שברשין ואחרי מות אביו בשנת תקנ״ט ממלא מקומו ברבנות קראקא. בנו השני ר׳ מרדכי הלוי היה אב״ד בדזיאלושין ומשנת תקל״ז אב״ד בקהילת טיקטין.

המסורת המשפחתית מספרת׳ שכרנסי קהילת קרקא העדיפו את ר׳ מרדכי הלוי על אחיו ר׳ צבי דוד ואף הפצירו בו שיקבל על עצמו רבנות קהילתם, אך ר׳ מרדכי לא שעה להם כי לא רצה לנטוש את קהילת טיקטין החשובה אשר התחבבה עליו במיוחד, (ראה ספר „נחלת עולמים״).

בשבתו בשבת התחכמוני בקהילת טיקטין, הוציא ר׳ מרדכי הלוי מתחת ידו הסכמות הרבה, ביניהן; ההסכמה על ספר „שאגת אריה" (הקטן) על מסכת מכות מאת הגאון ר׳ אריה לייב אב"ד קריניב וראב"ד ביאליסטוק; על ספר „ערכי הכינויים" מאת הגאון רבי יחיאל היילפרין אב"ד מינסק בעל „סדר הדורות"; וכן על הדפסת ש"ס חדש בבית הדפוס העברי החדש שנוסד בנובידבור.

ר׳ מרדכי היה חתן דודו הגאון ר׳ צבי הירש בר׳ אריה לייב, הידוע בכינויו „ר׳ הירשיל לעוין" אב"ד בקהילות האלברשטאדט, מנהיים, לונדין ולבסוף בברלין בימיו של משה מנדלזון וחוגו בראשית דרכה של התפשטות תנועת ההשכלה בפרוסיה וגרמניה.

חלק מחידושיו בתורה של ר׳ מרדכי הלוי, מובאים בספר „גבעת שאול" שחובר על ידי שאר בשרו ר׳ שאול בן משה אב"ד לאמזא.

במשך ארבעים שנה שמש ר׳ מרדכי ברבנות טיקטין ופעל בה כרב ומנהיג העדה. בז׳ אייר שנת תקע"ז נקרא לישיבה של מעלה, ונקבר בבית העלמין הטיקטיני, שם מנוחתו כבוד.

בהספדו הרוגש, שנשא ר׳ משה זאב בעל „מראות הצובאות", על מות הרב הישיש ר׳ מרדכי הלוי הוא מתאר אותו כ„הרב הגאון הגדול המפורסם". (ראה „אגודת אזוב" — דרושים).

הרב משה זאב (תקע"ד—תקפ"ד)

בשנת תקע"ד עדיין שישמש הרב ר׳ מרדכי הלוי כרב ואב"ד טיקטין אך בשל זקנתו ומחמת חולשתו הגופנית נתקבל הרב ר׳ משה כרב משנה וכממלא מקום האב"ד. בשנת תקע"ז, כאשר נפטר רבי מרדכי, נתמנה הרב משה זאב רב ואב"ד טיקטין.

רבי משה זאב אשר התיחס אל הגאון ר׳ יעקב מרגליות מנירנברג מחד ואל המהר"ל מפרג, אל הגאון בעל „תרומת הדשן", הרמ"א והמהרש"א מאידך — התפרסם בעולם הרבנות כאחד מגדולי רבני ליטא. חיבורי „מראות הצובאות", הדן בעניני היתר עגונה, היקנה לו שם בין הלומדים וכשרונו

בעסקנות ציבורית, פעלו הרב בהקמת מוסדות לימוד וחסד. דרשותיו המצוינות וכשרונו לנאום ולהספיד — פירסמוהו בכל קהילות פולין וליטא בשם „ר' וועלוויל הטיקטיני" (ולאחר מכן, כאשר עבר לביאליסטוק, „ר' וועלוול הביאליסטוקאי"). גדולי הדור, שנתנו הסכמותיהם לספרו, עמדו על טיבו ור' חיים מוולוזין אף נוהג היה להימלך בדעתו בעניני הוראה, בצרכי ציבור, ובעניני ישיבתו המפורסמת. הגאון ר' עקיבא אייגר, רבן של כל בני הגולה קרא עליו: „נשיא ישראל, נזר הדור והגאון האמיתי".

מפעילותו הציבורית בטיקטין נשתמר לנו פרט אחד הקשור במכתב ששלח לקהילת לובלין להשתדל בענין ביטול הגזירה האוסרת על היהודים להתגורר במרחק של פחות משלש פרסאות מן הגבול.

בשנים תקפ"ד—תקפ"ה, בהיותו כבר רבה של ביאליסטוק הסמוכה, שהפכה בינתיים לכרך גדול ואף עלתה על אחותה הבכירה טיקטין, עסק בהוצאתם לאור של כתביו ותשובותיו בספרים „מראות הצובאות" ו„אגודת אזוב" ואת דרשותיו והספדיו אשר נשא בבית הכנסת בטיקטין במשך עשר שנות כהונתו בה.

בספרו „אגודת אזוב" סימן ב' חתומים על פסק דין בענין היתר עגונה, מלבד ר' משה זאב אב בית הדין בטיקטין גם שני דיינים טיקטינים: ר' יהודה ליב במוהרר"ל כהנא מ"מ ומו"צ ור' אריה ליב הלוי מו"צ.

כאשר נפטר בביאליסטוק בשנת תק"ץ התחמם עליו הרב ר' דוד מנובהרדוק בהספדו: „המפורסם לצדיק וגאון על ידו היתה (ביאליסטוק) כלילת יופי משוש כל הארץ לא הניח בגולה בדור הזה כמותו". יום מותו נקבע כיום אבל, בכי ומספד לדורות.

הרב אריה ליב

לאחר שהגאון ר' משה זאב יצא את טיקטין נתמנה ר' אריה ליב בן הרב מרדכי הלוי כרבה ואב בית דינה. זכות אבות עמדה לו בזה. הוא נקרא על שבי אבי סבו (מצד האם) ר' אריה ליב אמסטרדם שהיה כידוע נכדו של ר' העשיל מקראקא. אחי אביו היה הרב צבי דוד אב"ד קראקא. חותן אביו היה הגאון ר' הירש לוין מברלין וחוטים רבים אחרים קשרוהו עם המשפחות

המיוחסות והאצילות ביותר בורשא, קראקו ,לבוב, פיטרקוב, ברודי, ברלין, אמסטרדם, לונדון ועוד. הוא עצמו היה חתנו של הגביר הטיקטיני התלמיד חכם ר׳ יוסף ברוידא שהיה ידוע כגדול הלמדנים בסביבה ונושא ונותן בדברי תורה עם גאוני פולין וליטא.

בהיותו איש אמיד לא נזקק ר׳ אריה ליב לתשלום סדיר של משכורתו מקופת הקהל והוא הרבה לנסוע לחוץ לארץ. נהג לבקר תכופות בקניגסברג אצל גיסו האב״ד דשם ר׳ אהרן יהושע הרצפלד (נכד הפני יהושע), בלבוב אצל גיסו השני יוסף הכהן מיזעס, שהיה מנגידי קהילתו, ואצל גיסו השלישי, יעקב כהנא שפירא, מטרספולי הסמוכה לבריסק־דליטא. כאשר בא גיסו זה לבקרו בטיקטין הפך בקורו למאורע גדול בחיי העיירה כי עשיר גדול היה האיש ותורם ביד רחבה למוסדות הצדקה שבעיירה.

על גדלותו התלמודית של ר׳ אריה ליב אין לנו פרטים מיוחדים אולם נוסח מצבתו בבית החיים בטיקטין מוסר לנו גדולות גם על כך ;

א׳ריה דבי אלעי שפתיך ברור מללו בקבר ידוב׳ב
ר׳אש מפתח שפתיו תבענה תורה ותפל׳ה
י׳ענה בו צדקתו וכשרון פעלו אשר נה׳ג
ה׳שאיר אחריו ברכה חמד נחמד אשר מצא און
ל׳ו על ש״ס ותשובות ודרושים לכל חפציה׳ם
י׳פוצו מעינותיו וישת מעיין מילי׳ו
ב׳צאתם לאור על פני הארץ ולדרום עלי׳ה
מ׳רוב עונינו לוקח מאתנו עטרת ונאו׳ה
ראשינו ה״ה כבוד אדמו״ר הגאון הגדול
ד׳ורש טוב לעמו מוה״ר ארי׳ ליב זלה״ה הלוי
כ׳בוד ה׳ עליו יזרח, בן כבוד אדמו״ר הגאון
י׳חיד בדורו מו׳ מרדכי סגל זצוק״ל נ״ע
האב״ד ור״מ דפה קהלתנו נפ׳ בשם טוב
אור ליום ב׳ א׳ דחוה״מ סוכות שנת תקצ״ח לפ״ק.
תנצב״ה

(נוסח המצבה לקוח מתוך „לתולדות אנשי שם בלבוב״ מאת הרב ראובן מרגליות)

הרב יצחק אייזיק חבר — (תקצ״ז)

הגאון והמקובל האלוהי רב יצחק אייזיק חבר, נחשב כאחד הרבנים החשובים והמפורסמים ביותר בכל קהילות ליטא ואף זכה לתואר הרם של „גאון הדור״.

שימש ברבנות בקהילות ליטא הנודעות; פורוזובה, רוזינוי, וולקוביסק טיקטין ולבסוף כאב״ד בעיר המחוז סובאלק, שם מנוחתו כבוד בשנת תרי״ג.

שני חיבוריו התלמודיים הנודעים, „בית יצחק״ (בדיני קבוע וספיק־ספיקא) ושו״ת „בנין עולם״ — פרסמוהו עוד בחייו כאחד מגדולי התורה וההוראה המובהקים, אליו היו פונים בכל שאלות דת ודין המסובכות. ספרו „בית יצחק״ חלק שני הכולל ס״ד סימנים הדנים בהלכות בריירא החמורים, שיצא לאור שנים רבות לאחר פטירתו (וילנא תרע״א), זכה לתשומת לב גדולה בעולם התורה. שני הרבנים הגאונים ר׳ איציל מפוניבז ורבי אליהו ברוך קאמיי ממיר, מפליגים בשבחו של המחבר ומציינים אותו כ„הגאון האמיתי רבן של ישראל ארוך בדורו והאדם הגדול בענקים״.

יחד עם זאת היה ר׳ יצחק אייזיק חבר בקיא בחכמת הנסתר, אותה למד מפי הגאון המקובל ר׳ מנדל משקלוב בגרודנא עיר מולדתו.

דרכו בקבלה היתה כזו של הגאון ר׳ אליהו מוילנא, ובמספר ספריו בח״ן שהידוע בהם הוא ספר „פתחי שערים״ — הוא מסביר בארוכה את שיטת הגר״א בהתאם לזו של האר״י הקדוש ור׳ חיים ויטאל. בספרו „מגן וצינה״ גם הוא בחכמת הנסתר, מגן ר׳ יצחק אייזיק חבר על המסורת המייחסת את ספר הזוהר הקדוש להתנא האלהי רבי שמעון בר יוחאי, וסותר את דעות המערערים והמפקפקים בקדמותו של הספר בעיקר הוא יוצא חוצץ נגד דעתו של הארי ממודינא בעל מחבר ספר „הארי נוהם״. בין יתר חיבוריו בקבלה יש לציין ספרו „גנזי מרומים״ על מסכת אצילות, היא הברייתא בחכמת הקבלה בענין עשר הספירות.

הגאון רבי יצחק אייזיק חבר התפרסם גם כ„קדוש, פועל ישועות ובעל־מופת״ ורבים מבני ליטא נהרו אליו לקבל ברכתו ולהעזר ממנו בעצה ותושיה.

אגדות רבות היו מהלכות בעיירות ליטא הסמוכות לטיקטין וסובאלק, על תפילותיו קורעות השחקים, מופתיו ונפלאותיו שעשה בכוח חכמת הקבלה המעשית שהיתה נהירה לו מאד.

נאמן לשיטת הגאון מוילנא, היה בין המתנגדים החריפים לתנועת החסידות, ולחם בכל האמצעים נגד חדירתה של השפעה חסידית לקהילות ליטא בהן כיהן. במיוחד הקפיד על נוסח אשכנז שבתפילות וראה בכל מי שמכניס שינויים ותיקונים בנוסח התפילה האשכנזי המקובל, כפורץ גדר, שיש להתנגד לו בתוקף. מכאן אולי הסיבה שבאיזור השפעתו של ר׳ יצחק אייזיק חבר, לא נמצא בשעתו אף מנין אחד של חסידים.

הרב יצחק אייזיק חבר זכה לשני בנים רבנים מפורסמים וגדולי הדור אף הם: — הרב יוסף חבר רבה של קינישין וידוואבנה (נפטר תרל״ו) והרב משה רבינוביץ מדרטשין ממלא מקום אחיו הנ״ל ברבנות ידוואבנה. (נפטר תרנ״ג).

בנו רבי יוסף אשר נחשב לאחד המאורות הגדולים בזמנו והתפרסם בעיקר בעקבות ספרו „פרי מטה יוסף״ — הוציא לאור גם את חידושי אביו ר׳ יצחק אייזיק חבר רבה של טיקטין, ואף חיבר ספר מיוחד לזכרו בשם „נפש נקי״ בו הוא כותב אודות אביו הדגול: „שעסק בתורה לשמה עד שזכה לדברים הרבה שהבטיח עליהם רבי מאיר, ופתח שער לדופקי בתשובה ונתגלו לו רזי תורה ונפתחו לו שערי אורה ועשר ידות היו לו בזוהר הקדוש ובספרי האר״י ז״ל. תורת אמת היתה בפיו ושפתותיו שושנים נוטפות מור ואהלים. ורבים השיב מעוון וכמה היה מוסר את נפשו להעמיד את העם על הדין, האמת והשלום. פה מפיק מרגליות והיה מתחבט להשריש בלבות בני האדם שרשי האמונה״.

בין הספרים של ר׳ יצחק אייזיק חבר, אשר יצאו לאור לאחר מותו ראוי לציין את פירושו בדרך הקבלה על ההגדה בשם „יד מצריים״, ו„סדר זמנים״ בדיני תפילה וזמנה, המהווה ספר יסוד להשקפת ה„פרושים־מתנגדים״ בעניני מהות התפילה ומעלותיה.

הרב יהושע אייזיק שפירא — „ר׳ אייזל חריף״ (תר״ט—תרי״ג)

רבי אייזל נולד בעיירה גלובקי, פלך ווילנה, בשנת תקס״א. אביו, רבי יחיאל, תלמודי מופלג וצדיק תמים, היה מחסידי „הרב הזקן מליאדי״ ובגלל תמימותו ודרכו בקודש הוחזק „כבעל רוח הקודש״. אבי אביו רבי מרדכי היה מצד אמו מגזע רבי יחיאל היילפרין בעל „סדר הדורות״. את ראשית חינוכו קיבל רבי אייזל אצל אביו, והיה מדבר תמיד ברטט ומורא על כבוד אביו; הוא הציב לו ציון בספרו „נחלת יהושע״. בהיותו בן שבע יצא לו להילד אייזל שם „עילוי״, כינוהו גם בשם „ראש הברזל״. הוא שהה זמן קצר גם אצל האדמו״ר רבי אהרן מסטרוסליה אבל כעבור זמן־מה רואים אנו אותו כתלמיד הישיבה בקלויז בליומקס, במינסק. כבר במינסק התפרסם כגאון מופלא והתרועע עם הלמדנים ובעלי־בתים המפורסמים רבי זיסל רפופורט ורבי מיכל ישורון. באותם הימים והוא עודנו צעיר כתב עליו הרב החכם רבי זכריה ואלעש מלבוב „ארי שבחבורה, תני ומתני דלית ליה שיעורא. חריף ושנון בפלפול ובסברא״ („זכר ישעיהו״ סימנים כ״א, כ״ב, כ״ג). במינסק גם נשא אשה, בת נכבד אחד, והיה סמוך על שולחנו.

בשנת תקצ״ב, אחרי שחדלו מזונותיו בבית חותנו, כי ירד מנכסיו, נתקבל לפי המלצת חכמי מינסק לראש־ישיבה ודרשן בקלויז „חברה־קדישא״ בקהלה מפוארה זו. רבים היו נוהרים גם לדרשותיו, כי מלבד גדלותו התלמודית, היה גם ידען כביר בחכמת החקירה הדתית, פה מפיק מרגליות ובעל קול ערב, ואף יודע לצרף ולשלב למסגרת דרשותיו פרקי הסתכלויות מהווי החיים. באותו זמן הגדיל עוד ביתר שאת את שקדנותו בתורה. אחד מחבריו העיד עליו, שבתקופת מינסק, היה רבי אייזל מסיים כל חודש את הש״ס. וכבר אז ידעו יודעי חן לספר עליו, שהספיק לסיים את כל הש״ס ששים ותשע פעמים.

סמוך לאותו זמן ביקר רבי אייזל בווילנה, התוודע לרבי אברהם אבלי הראב״ד וקיבל ממנו היתר הוראה. רבי אברהם אבלי התפעל מאוד מלמדנותו של רבי אייזיל, ואמר עליו במעמד גדולי ווילנה: „קטן זה (רבי אייזל היה נמוך־קומה) הנהו גאון גדול״. לפי המלצתו של רבי אברהם אבלי נתמנה רבי אייזל לדיין ומו״ץ בקלאווריה, מחוז סובאלק, ולעוזרו של האב״ד הישיש

רבי לייב ברוידה. כשנפטר האב״ד, בשנת תקצ״ט, הוסיפו לו לרבי אייזל את התואר „ראב״ד״. (את התואר אב״ד מנעו ממנו בגלל צעירותו). אך, רבי אייזל לא נשאר זמן רב בקאלווארייה. הוא נסע אז לווארשה בקשר להדפסת ספרו הראשון „עמק יהושע״. שם התוודע להגאון האדמו״ר בעל „חידושי הרי״ם״, והגאון החסיד השתומם מאוד על עוצם חריפותו של הרב הליטאי הזה.

בימי שהותו בווארשה הציעו לו את כסא הרבנות בקהלת קוטנא החשובה, והסכים להצעה זו. ימי שבתו בקוטנא לא ארכו. קשה היה לו לרב ליטאי להסתגל לחיי קהילה פולנית, שברובה היתה חסידית. (הרב—אב״ד הקודם, רבי משה אהרן ברבי דוד, היה תלמידו של רבי שמחה בונם מפשיס־חה) אבל גם שם לא פסק פומיה מגירסא; היה שם לילות כימים בלימוד התורה, ונותן את רגליו במים קרים, כדי ששינת הלילה לא תתקפנו.

בינתיים נתפנה כסא הרבנות בקהילת טיקטין העתיקה, אחרי שרבה הקודם רבי יצחק אייזיק חבר, בעל „בנין עולם״, נתקבל לאב״ד בסובאלק. קהלת טיקטין קיבלה ברוב כבוד את רבי אייזיל לאב״ד. כאן ישב רבי אייזיל בשלווה נפשית, וכאן הדפיס בשנת תרי״א את חיבורו השני „נחלת יהושע״. כרב ואב״ד טיקטין הסכים ר׳ אייזיק שפירא על ספר „ברכת ראש״ על מסכת נזיר מאת המחבר הטיקטיני ר׳ אשר הכהן. בשנת תכי״ב נתן הסכמתו „שלא לשנות מכספי הצדקה של ר׳ מאיר בעל הנס למטרה אחרת״.

בטיקטין חונכו וגודלו לתורה ולמדות שני בניו של ר׳ אייזל חריף, ר׳ בעריש ור׳ משה שמקום למודם היה קבוע בבית המדרש הגדול המקומי בין שאר למדני העיירה. שני בניו אלה זכו אף הם לשמש רבנים ואב״ד בקהילות חשובות במדינות ליטא ופולין.

מידת חריפותו וכוח פלפולו היו נובעים ממקור של שכל בריא ומות הוגה ומעמיק, ודבריו היו שקולים ומדודים בפלס ההגין הישר וקרובים להאמת היחידה, אמיתה של תורה.

מבין אחד־עשר חיבוריו ידועים הם ביותר שלושת ספריו „עמק יהושע״, „נחלת יהושע״ ו„נועם ירושלמי״. ספרו הראשון „עמק יהושע״, (ווארשה תר״ב) והספר השני „נחלת יהושע״ (תרי״ב) עוררו תשומת לב מרובה בעולם התורה והרבנות, ואם כי עשויים המה במסגרת של שאלות־

ותשובות, הרי בעצם מבוארים בהם כמה סוגיות עמוקות בש"ס בבלי וירושלמי. הוא מביא בהם גם הרבה מפירושו הגדול על הירושלמי, שעסק כבר אז במקצוע זה. שני ספריו אלה זכו לתפוצה גדולה. חוגי הרבנים ובני־הישיבה ראו בהם כעין „שאגת אריה" שניהם נשאו ונתנו בדבריו וסייעו בהרבה לעוררי כוח המחשבה והחידוש התלמודי בין בני הישיבה והתורניים שבכל מקום ומקום. בממדים עוד יותר רחבים נעשה חיבורו השלישי המפורסם „נועם ירושלמי", שחיבר כבר אחר־כך בהיותו אב"ד בסלונים. בחיבורו זה שהוא ביאור רחב על התלמוד ירושלמי, כסדר המסכות, לכל פרק ופרק, מבאר הוא כמה ענינים והלכות עמוקות שבשני התלמודים יחד ומאיר כמה שמועות וסוגיות חמורות בספרות התלמודית. יש בו בחיבורו זה ענין רב אף מבחינה שימושית, מעשית, בזה שהגיה והבהיר את הנוסח המדוייק של הירושלמי מהשיבושים הרבים שנפלו בדפוסים הישנים, בחסר ויתיר וחילוף.

בשנת תרי"ג נתקבל לאב"ד בסלונים (כממלא מקומו של הגאון רבי בעריש אשכנזי שיצא ללובלין), וכאן ישב את עשרים שנות חייו האחרונות. קהילת סלונים, שהיתה מהחשובות בליטה, הגיעה למרום גדלותה עם בואו של רבי אייזיל לשעריה, וסימלה באותו זמן את החריפות הלמדנית.

הקהילות בהן שימש ר' אייזל כרב ואב"ד מצאו בו לא רק את עטרת החריפות, כי אם גם אב"ד ומדריך רוחני למופת, הדואג לבני עדתו. עם כל התמסרותו לחיבור ספריו והדפסתם, היתה עינו של רבי אייזיל צופיה גם על עניני העיר. נהג את רבנותו ביד רמה בלי משוא פנים לגבירים ואף בדרשותיו ידע לעורר את דעת הקהל לטובת מוסדות התורה והחסר שבעירו. מתקן בדקי הישיבה והתלמוד־תורה העירוניים ומקים להם בניינים חדשים. עוסק גם בצרכי ציבור כלליים ופרטיים ולפעמים משתף את עצמו באיסוף כספים מגבירים מקומיים לטובת עניים ומוסדות צדקה שונים. הוא היה מומחה גדול בביצוע דיני־תורה מסובכים, והיו פונים אליו ביישוב סיכסוכים אף ממקומות מרוחקים. ידוע הענין, שבסיכסוך ענייני ההנהלה בישיבת וולוז'ין בתקופת הנצי"ב ורבי יוסף דוב סולובייטשיק נמנה רבי אייזיל בין חבר הרבנים שלידיהם נמסר יישוב סיכסוך זה. אותו הדבר היה גם בסיכסוך ההנהלה בישיבת מיר, בין רבי חיים זלמן האב"ד ורבי חיים לייב הר"ם.

כשהיה שוהה בווילנה בקשר להדפסת חיבוריו המאוחרים היו גדולי ווילנה חרדים לקראת בואו. בהגהת ספריו טיפל לא אחר כי אם הגאון רבי שלמה הכהן, אחד מזקני מורי הצדק בווילנה. רבנים וותיקים היו מספרים על כוח השגתו, שבחצי שעה בלבד היה מקיף במוחו כל סוגיות הש"ס. בשנותיו האחרונות, כשכהו עיניו, והיה אחד קורא לפניו את דברי הגמרא, היה רב אייזיל אומר בעל־פה ממש את כל דברי הרש"י בלשונם, על כל מסכת שהיה קורא לפניו.

יש להקדיש דברים גם להנהגותיו של רבי אייזיל חריף ולשיחות־החולין שלו. רבי אייזיל מפורסם היה בכל רחבי פולין וליטה כאדם שנון ומחוכם. מאות פתגמים, אמרות, דברי הכמה ושיחות חולין שנעשו על טהרת הקודש, מתהלכים בעם בשמו.

כשם שהיה רבי אייזיל חריף מעמיק בלימוד דף גמרא, כך היה מעמיק בתפילתו. סידור התפילה שלו היה תמיד רטוב מדמעותיו אחר גמר תפילתו.

מיוצאי חלציו של הגאון רבי אייזיל חריף יש לציין את בנו רבי משה שפירא ואת חתנו רבי יוסילי שלופפר. רבי משה שפירא נחשב היה כאחד מגדולי הרבנים בשעתו בליטה. חיבר „פני משה" על פסחים. היה אב"ד בווקשנה, ווילקומיר וריגה. הצטיין כפיקח גדול ועסקן ציבורי מובהק. חתנו של רבי אייזיל, רבי יוסילי שלופפר, ידוע היה כחריף מפורסם. בישיבת וולוז'ין נקרא „העלוי מדינאבורג". ידועים שני חיבוריו של רבי יוסילי: „פורת יוסף" ו„מרכבת יוסף". הוא היה ידוע אף כדרשן מובהק.

הרב ר' יהושע

במשך תקופה קצרה, בין ר' אייזיל חריף ור' אשר כהן, שימש כפי הנראה רב — אב"ד טיקטין רב בשם ר' יהושע.

ר' יהושע נולד בעיירה באלבירוֹיִקי (פלך סובאלקי), היה תלמיד הגאון ר' חיים בוולוזין. לאחר ששימש רב בלודוונובה נתקבל כרבה של טיקטין אך בגין מריבות עזב את טיקטין ונתמנה רבה של זמברובה.

פרטים נוספים אודותיו לא נשתמרו פרט למה שמביא ב. צ. אייזנשטט

בספרו „חכמי ישראל באמריקה" שבנו, ד"ר שמואל בנין, לאחר שנתיתם מאביו, נתחנך אצל הגאון ר' יהושע יהודה ליב דיסקין בלומז'ה, אחרי כן למד בישיבה בביאליסטוק ובישיבת וולוז'ין, נטה להשכלה, הגר לארצות הברית ונתפרסם שם כחכם ובלשן.

הרב אשר כהן (—תרכ"ג)

בן טיקטין אשר הגיע לישיבת וולוזין בגיל י"ח, מיד משך אליו עיני הלומדים, והגאון ר' חיים, ראש הישיבה, כיבדו להגיד שיעורים לפני בני הישיבה.

בשנת תקע"ח, לאחר שלש שנים בוולזין, חזר לטיקטין עיר מולדתו. לאחר מכן התישב בקמניץ, מקום מגורי אשתו, וישב שם באהלה של תורה. בשנת תר"ח, בגלל „מצוקת הזמן" (כפי הנראה ירידה במסחר) נעשה רב ואב"ד בשרשוב. בתקופה זו הוציא לאור את חבורו „ברכת ראש" על מסכת נזיר, פירש"י ותוספות ופסקי הרמב"ם וגם בשיטת „טעם כעיקר". חיבורו זה עורר תשומת לב מרובה בעולם הלומדים והפך אחד הספרים המעטים המקובלים על לומדי נזיר. בין המסכימים לספרו זה: ר' אייזיל חריף, ר' מרדכי זקהיים מראזינוי ור' רפאל יום טוב ליפמן (בעל ה„עונג יום טוב"). ה„פתיחתא" הארוכה מתובלת יסודות דרושיים בהם מגלה המחבר את כוחו גם בדרוש ובחקירה דתית. מהדורה שניה של „ברכת ראש" הודפסה ע"י בנו ר' דוד בתוספת הגהות ותיקון שגיאות שנפלו במהדורה הראשונה.

בשנת תרט"ז הדפיס ר' אשר חבור שני, „ברכת ראש" על מסכת ברכות, ספר שאף הוא זכה להערכה ולהוקרה בקרב תופשי התורה.

בשנת תרכ"ג נאלץ ר' אשר לעזוב את טיקטין. כפי ששמעתי מאבי־אבי ר' יעקב צינוביץ, מראשי קהילת ידוובנה, שאביו ר' צבי הירש עזריאל היה יליד טיקטין, נאלץ ר' אשר לעשות זאת הואיל ונאשם על ידי השלטונות הרוסיים כאילו נטה לצד הפולנים אשר מרדו באותה שנה. ר' אשר התישב שוב בשרשובי, מקום רבנותו הקודם. מחמת חוליו נסע לפרוזינא

לדרוש שם ברופאים ומת שם מחוליו בשנת תרכ״ו ונטמן ליד קבר ידידו רבה של פרוזינא רבי שילם וב„אהל אחד ישכונו יחד״.

לאחר מותו הדפיס בנו ר׳ דוד כהן אשכנזי ספר נוסף שלו „שארית הברכה״ המכיל ביאורים על כמה ממסכתות הש״ס ובסופו דרושים לימים הנוראים ולשלש רגלים. כן מובאים בספר זה דברי תורה ששמע ר׳ אשר מרבו ר׳ חיים מוולוזין ושני הספרים על ר׳ שילם הנ״ל רבה של פרוזינא ו„על פטירת הרב הגאון הגדול עטרת תפארת ישראל צדיק ועניו כבוד קש״ת ר׳ יעקב מאיר פדוא ז״ל אב״ד בריסק דליטא״. בזמן יותר מאוחר יצא לאור חבור נוסף של ר׳ אשר, „ארחות חיים״ או „כתר הראש״. בהוצאת תלמוד בבלי של האלמנה והאחים ראם דפוס ווילנא נכללו הגהותיו למסכת נזיר, לפי כתב יד.

הרב רבי צבי הירש

כפי הנראה היה רבה של טיקטין אחרי הגאון ר׳ אשר הכהן. פרטים כל שהם לא עלה בידי להשיג. המקור היחידי ממנו ניתן ללמוד על היותו רבה של טיקטין הוא מודעה שנתפרסמה בחתימתו ב„המגיד״ 1868 בענין עגונה מטיקטין המחפשת באמצעות העתון את בעלה שעזבה ונדד למרחקים.

הרב אליעזר יצחק אייזיק עלקעס (—1890)

יליד הורודנא, גדול בתורה ודרשן מצוין. היה רב—אב״ד בסוכובוליה וגוניונדז, בסוף ימיו שימש רב—אב״ד בטיקטין ושם מנוחתו כבוד בשנת תר״ן.

כתב יד שהניח, בדרושי שו״ת וחידושי גפ״ת, ראיתי בספריה היהודית הקהילתית (עיונית) בביאליסטוק בשנת תרצ״ב. בין השאר מובאים שם מכתבים של הגאון ר׳ יצחק אלחנן אב״ד קובנה שהעריך מאד את ר׳ אליעזר יצחק והפליג בשבחו.

לפי ידיעה ב„הצפירה" 1889 (29) היה שם משפחתו של רב טיקטיני זה — עלקעס.

בנו יחזקאל היה מנכבדי הורודנא. לדברי הרב יוסף פינס שליט"א היה לו בן נוסף, משה, שהיה מורה צדק בטיקטין גם בימי הרב פנחס ז"ל.

משה צינוביץ

הרב שמעון דובער אנאליק

בימי חורפו נודע בשם „דער שווארצער עלוי" ולעת זקנתו נתפרסם כ„הרב משדליץ". שימש ברבנות שאקי ואוסטראווא, משם נתקבל להיות רב ואב"ד בטיקטין.

זקני טיקטין מספרים שחלפו מספר שבועות מאז הגיע העירה והוא טרם נשא דרשה בבית המדרש. נכנס אצלו ר' הירש פאלקס, אחד מיקירי קרתא ושאלו: ילמדנו רבנו, למה ניתנו קרני הוד למשה רבנו? בשבת הקרובה אתרץ קושיתך — השיב הרב ואמנם בשבת נשא דרשה בפני עדת טיקטין ומיד נתגלו קרני הוד התורה המאירים את דמותו.

ר' שמעון דובער היה מגדולי הלמדנים בדורו. בהקדמה לספרו „אורח משפט" אשר נערך והוצא לאור על ידי בנו הרב יהודה אריה ליב מספר הבן שעוד בבחרותו של ר' שמעון דובער שלח אחריו הגאון ר' יהושע אייזיק שפירא, הוא ר' אייזל חריף, מי שהיה אב"ד טיקטין בשנים תר"ט— תרי"ג, לבוא אליו לסלונים ולסייע בידו בסידור חבורו „נועם הירושלמי".

כותב ר' יהודה אריה ליב באותה הקדמה: „וביותר היה בהצטיינות לעקור הרים בפלפולו ולקרב הרחוקים ולקשר חבל בחבל באופן נפלא מאד". ומוסיף: „עוד יש תחת ידי כי"ק שלו ממכתבים אשר כתב לכ' חותנו הרב המאוה"ג המפורסם בתורתו ויראתו כקש"ת מוהר"ר ארי' כתריאל זצ"ל מוואלקימיר, אבי אמי הרבנית הצדקת מרת האנא חייענא תחי', אשר אז בעוד היה מיל"ח כתב לו חדושיו והראה שם גודל כוחו וזרועו בפלפול

עמוק וסברות ישרות ובבקיאת נפלאה. אמנם לא הוציא זה לפועל בכתב יד יען כי היה אהוב וחביב לו מכל. כתב יושר דברי אמת השייך להלכה למעשה לברר כל הלכה על מכונה מהש״ס והראשונים ע״ד רבותינו גדולי האחרונים ז״ל, כאשר יראה כל המעיין בספרו זה. וגם מתהילת צדקתו ויראתו למותר הוא להרבות לספר בזה כי רבו מספור מעלות מדותיו ופעולות צדקותיו אשר פעל ועשה תמיד בהצנע לכת. ואם באתי לכתוב מזה לא יכילו כמה גליונות״.

„וכבר נודע בשער בת רבים בכל מקומות משכן עוזו אשר שימש בכתר הרבנות משך שלש ושלושים שנה בכמה קהילות קדושות. בעיר שאקי, אוסטראווא, טיקטין ולאחרונה בעיר שעדליץ. בכל המקומות האלה וסביבותם יצא שמו ושמעו הטוב בגודל צדקתו ויראתו בכל כוח ועוז שלא לזוז אף כחוט השערה מכל מנהג ישראלי ועמל במסירות נפש להעמיד את הדת על תלה והצטיין בהנהגת הרבנות ברוח אומץ. ובצדקו שפט בעוז בכל הקהילות הקדושות בגאון משפטי התורה והיה עשוי לבלי חת ולא נשא פני איש ולא זז כחוט השערה מכל המדות המחויבות לשופט ישראל אשר פרטו ומנו בזה חז״ל״.

ר׳ שמעון דוב היה אהוב מאד על בני עדתו. נוסף לגדלותו בתורה היה דרשן בחסד ובדרשותיו בבית המדרש ריתק אליו המונים. אגדות רבות נקשרו בשמו והוא נחשב בטיקטין ומחוצה לה לצדיק וקדוש.

הצטיין גם בעסקנות צבורית פוריה ובין השאר יסד את חברת „סומך נופלים״ בטיקטין. הנהיג את עדתו בתקיפות ולא נשא פני איש והצטיין גם באמרות חריפות וקולעות. ר׳ איצ׳ה בוניס היה מספר מעשה באחד שבנה בית ובא עני וליקט מעט צרורות להבעיר אש. תפסו בעל הבית הביאו אל הרב וטען: „רבי, ער האָט געהאפט מיינע שפענער!״ השיבו הרב: „זהו שכתוב כי תבנה בית חדש, ראשי תיבות חאפט די שפענער״.

דעתו היתה מקובלת על כל בני העיר ואיש לא העיז לערער עליה. תקנות שתיקן היו נהוגות בטיקטין עד יומה האחרון. כמו האיסור שהטיל על עריכת קידושא־רבא מפוארת לכבוד החתן והכלה בשבת ערב נישואיהם, שלא לבייש את מי שאין לו.

את מירב זמנו עשה קודש ללימוד התורה. יומם ולילה היה שוקד על התורה בבית המדרש כשאשתו האנא חייענא מנהלת את כל עניני הבית והפרנסה ואף מוצאת זמן לעצמה לעסוק בפעילות ציבורית. מספרים היו בטיקטין שפעם אחת בא מבית המדרש הביתה לסעוד והיום יום כביסה היה ובמטבח קערת עמילן. הרבנית היתה עסוקה ואמרה לו שהכינה דייסה במטבח. הרב, שראשו ורובו היה שקוע תמיד בלימוד אכל בטעות את העמילן, חזר לבית המדרש ואילמלא חיפשה הרבנית את קערת העמילן ומצאה תחתה את הדיסה הוא אפילו לא היה מבחין בטעותו.

בשנת תרנ"ז הוצע לו כס הרבנות בשדליץ והוא עקר לשם. אך עד יומו האחרון היתה נודעת ממנו חיבה מיוחדת לבני טיקטין. כאשר עזב, ליותה אותו כל הקהילה לתחנת הרכבת בקינישין. לפתע בקש סליחת הקהל, קרא אליו את נחמן, בנו של לוי לב, שהיה מתמיד גדול ומהאריות שבצעירי הלומדים בטיקטין והתיחד עמו בחדר בתחנת הרכבת. שם שאלו מספר שאלות ובמקום הסמיכו להוראה. משבא ר' שמעון דוב לשדליץ קראו לבוא אליו ואף דאג לו לשידוך הגון.

זמן קצר אחרי עזבו את טיקטין נפטר ר' יענקלה לוינסון, אחת הדמויות הבולטות בטיקטין של אותם הימים. ר' שמעון דוב הצטער צער רב על שלא הודיעוהו מיד, שאילו ידע היה בא לטיקטין ללוותו ולהספידו.

זמן קצר אחרי כן, בשנת תרנ"ח או תרנ"ט, בא לטיקטין וישב בדין בסכסוך ירושה גדול בין יצחק טפרוביץ וגיסו אלקנה דורוטינסקי. הוא שהה בטיקטין מספר שבועות שהפכו חג לגבי בני העיירה. בקסמו האישי הרב ובהשפעתו הגדולה השיב את השלום על כנו.

גם בשדליץ זכה להערצה גדולה וגם שם, כבמקומות רבנותו האחרים, תקן תקנות לשמירת הדת ונגד ההשכלה. שם יסד אגודת „פרחי שושנים", ללמד תורה לבני הנוער מחוגי העובדים והפועלים ולא הרשה להקים „חדר מתוקן", נאמן לשיטתו עוד מימי בחרותו בעיר מולדתו ווילקומיר, שעה שלחם נגד הסופר העברי הידוע משה־ליב לילינבלום שהטיף להשכלה ולנטישת ארחות חיים מסורתיים בקרב הנוער בעיר זו.

בשדליץ באה לידי ביטוי נעלה עסקנותו הצבורית. בימי הפוגרום הידוע שהתחולל בשדליץ בשנת תרס"ו מסר נפשו לטובת בני קהילתו לפני

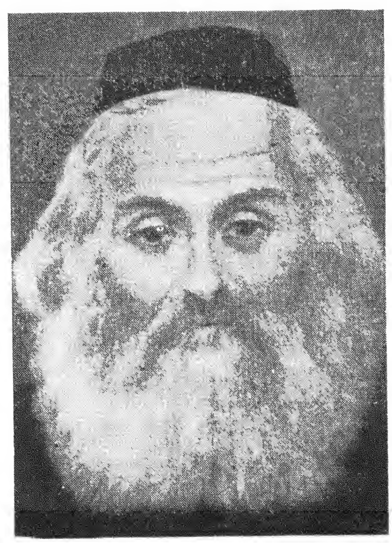
שלטון הפלך ובראותו שמאחורי ההתפרעויות עומדים השלטונות עצמם נפטר מרוב צער ועגמות נפש, בט׳ טבת תרס״ז.

בנו יחידו, הרב יהודה אריה ליב, היה רב במישניץ והיה קנאי גדול לדת כאביו. בשנת תרס״ח הוציא לאור את ספרו של אביו „אורח משפט״ על שולחן ערוך חושן משפט ואחרי כן את „אמרי רש״ד״ על התורה.

בהקדמתו לספר „אורח משפט״ כותב הוא: „ובצדקת יושרו ותום לבבו מסר נפשו עבור טובת הכלל והצלתם. וכאשר ידוע גם כן רוב פעלו ועמלו לאחרונה בעיר שעדליץ בעת הפרעות ר״ל, את כל אשר עשה שמה עבור הצלת העיר בסכנת נפשות ממש ואשר זה היה גם כן סיבת פטירתו כידוע לכל. והרבה יש לדבר מזה ואין כאן מקום להאריך״.

(מפי ר׳ יוסף פינס והרב יוסף פנחס לוינסון)

הרב צבי יהודה קוסלביץ

נולד בלוקבה שבפלך קובנה, למד בישיבות פולין וליטא ואף גלה למקום תורה, לישיבה הגדולה בפרסבורג המ־עטירה. שם משפחתו המקורי היה זקס אך שינהו לקוסלביץ כי על ידי כך הצליח להיפטר מהשרות הצבאי.

שימש כרב־אב״ד בראצק ובשנת תרנ״ז נתקבל כרבה של טיקטין. היה דרשן בחסד, למדן בעל שיעור קומה והתמדתו ושקדנותו בלימוד היו ללא גבול. התמסר במיוחד להרביץ תורה בקרב בני הנוער. יסד בטיקטין ישיבה קטנה, הר״ם היה ר׳ בערה ליב גליקמן ור׳ ישראל חיים שושקס ור׳ שמחה שמואל שולמן היו גבאי הישיבה.

ר׳ צבי יהודה קוסלביץ ממש לא הכיר צורת מטבע ואשתו רחל־

מיכלה, בתו של ר׳ יעקב קנציפוביץ מיקירי ביאליסטוק, היתה מנהלת את עניני הפרנסה ואף היתה מקבלת דמי פסק.

אחד מגיסיו חשק ברבנות סימיאטיטש ובקשו לסור לשם ולהשתדל בשבילו. באחת השבתות שבת שם ונשא דרשה ומיד חשקו בו בני סימיאטיטש ופצרו בו עד שניאות. כך עזב את טיקטין בשנת תרס״ח ונעשה רבה של סימיאטיטש.

בנו הרב שמואל, מחבר ספר „נתיבות שמואל״, ראש ישיבה — מתיבתא „תורה ודעת״ בברוקלין. בנו חיים זקס באפריקה הדרומית.

(מפי ר׳ יוסף פינס)

הרב אברהם צבי פנחס (תרס״ט—תרפ״ט)

נולד בשנת תרכ״ד בנובידבור שבפלך גרודנא לאביו הרבני ר׳ יצחק אייזיק שהיה נינו של הצדיק האציל ר׳ יצחק אייזיק אליאשברג מגבירי איוניץ, מי שיסד והחזיק את הישיבה הגדולה בוולוז׳ין יחד עם הגאון ר׳ איצלה מוולוז׳ין. כן היה נינו של הצדיק המפורסם בדורו של הגר״א, ר׳ אברהם מבאקשט.

עודו נער קטן התבלט בכשרונותיו היוצאים מגדר הרגיל ואביו הביאו אל הצדיק ר׳ מנדלי מדוברובה ולאחר כמה שנים היה משומעי לקחו של הגאון ר׳ משה טרופ בגרודנא. משם גלה לריזינוי ולמד תורה מפי הגאון ר׳ מרדכי גימפל יפה ואחרי כן עקר לאיישישוק, שם למד בחברותא עם אביו של ראש הרבנים לישראל זצ״ל, הרב הגאון ר׳ יואל הרצוג, רבה של לידז ופריז.

בגיל שש עשרה שנה נשא לאשה את חיה־גיטל בת הגאון ר׳ יצחק משה בנו של פרנסה המפורסם של קהילת ביאליסטוק, ר׳ שרגא פייבל קרעשעס ז״ל.

לאחר נשואיו נסע לישיבת וולוז׳ין והמשיך לשקוד על לימוד התורה. חבריו מאותם הימים, כמו הגאון ר׳ איסר זלמן מלצר זצ״ל, הגאון ר׳ משה מרדכי אפשטיין זצ״ל והרב שטיינמן מרחובות העידו שלא היה גבול לשקדנותו ובמשך שמונה־עשרה שעות יום יום היה לומד בהתעמקות נפלאה. שם למד בחברותא עם רבה של ארץ ישראל מרן הרב ר׳ אברהם יצחק הכהן קוק זצ״ל ושם נוצרה ידידות בין השניים, מיוסדת על אהבתם הציונית המשותפת.

במשך ארבעת שנות לימודו בישיבת וולוז׳ין עשה לו שם גם בצדקותו. מעולם לא דבר דברים בטלים. „מנעול קטן של כסף תלוי על פיו״ — היו אומרים בישיבה.

בגיל צעיר הוסמך על ידי הנצי״ב. גם הגאון ר׳ חיים סולוביצ׳יק, הגאון ר׳ שמואל מוהליבר, הגאון ר׳ משה בצלאל לוריא ואחרים גמרו עליו את ההלל.

בהיותו בן עשרים שנה התישב בבית חותנו בביאליסטוק. שם היה מנושאי כליו של ר׳ שמואל מוהליבר ונתגלה, נוסף כלמדן מופלג וחריף מוח, גם כעסקן ציבורי רב פעלים. במיוחד התבלט בארגון רשת שיעורי תורה בעיר.

בשנת תרמ״ח נתקבל כרבה של קופציבה ושלש שנים אחרי כן נקרא אל כס הרבנות בסרהיי. עיר זו הסמוכה לגרמניה הושפעה מתנועת ההשכלה ומעטים מתוכה פנו לישיבות. אף על פי כן אהבוהו בני סרהיי כאב ממש אך הוא תר אחרי קהילה תורנית יותר בה יוכל לחנך את בניו לתורה ולתעודה. קהילות רבות הציעו לו את כס הרבנות והוא קיבל את הצעת קהילת אוסטרולונקה, אך בגלל התנגדות שר הפלך הברון קורץ, שהאשים את הרב פנחס בציונות, לא יצא הדבר אל הפועל.

בשנת תרס״ט נתקבל כרב ואב״ד בטיקטין. בתחילה היתה בעיר התנגדות למינויו, בעיקר בחוגי החסידים ו„בעלי הבתים״ הנכבדים והלמדנים שהתרכזו סביב בית המדרש. אלו לא ראו בעין יפה שבטיקטין ישמש רב

שהוא חובב ציון בלבו ומרשה לעצמו לחרוג לפעמים מן המסגרות והדפוסים הנוקשים שהיו מנת חלקם של הרבנים בדורות האחרונים. אך תוך זמן קצר הפך הרב פנחס את ליבות כל בני טיקטין לאהבה אותו ומתנגדיו הפכו למעריציו הנלהבים.

במשך עשרים שנה כיהן הרב אברהם צבי פנחס כרבה של טיקטין. שם באו לידי ביטוי למדנותו המופלגת, בקיאותו בתורה וחריפות מוחו. שם נתגלתה במלא זוהרה אישיותו הגדולה והקורנת וכושר המנהיגות בו נתברך. הוא נשא את משרת הרבנות ברמה ולא רק תושבי טיקטין, אלא גם תושבי הכפרים והעיירות שמסביב, סרו למשמעתו והתיחסו לדבריו בדרך ארץ וביראת הכבוד. הוא היה גם נואם מזהיר והמונים נהרו לדרשותיו. אך בעיקר נתגלה כעסקן ציבורי מסור ופורה. טובת הציבור הינחתו בכל מעשיו ועל מזבח הכלל הקריב מדם התמצית של נשמתו הגדולה. ובטיקטין לא היה חסר מקום להתגדר בו. מרובים היו העניים ומרובים צרכי עמך ולבו של הרב פתוח לכל קשה יום והוא ממהר לנחם ולהרגיע לחזק ולסעוד. הוא עמד בקשר מכתבים הדוק עם יוצאי טיקטין בארצות הברית ודבריו היוצאים מן הלב נכנסו לליבותיהם והעזרה הגיעה גם משם.

הרב אברהם צבי פנחס, נוסף לגדלותו בתורה וביראה, היה פקח וממולח בדרך ארץ והויות העולם והתפרסם כפוסק הלכות בעל שיעור קומה. הוא היה אחד הרבנים החשובים והנכבדים בפולין ולא פלא איפוא שהזמינוהו לפשר ולפסוק במחלוקות בעניני קהילות שונות או בסכסוכים מסחריים מסובכים, כאשר הרבנים המקומיים לא הצליחו להשיב את השלום על כנו. בכל מקרה כזה היתה המשימה עולה בידו. הוא החליט את החלטותיו בהבנה יתירה ותמיד היה מצליח לשכנע את כל הצדדים ויחידים וקהילות קיבלו את פסקיו ללא ערעור.

סוחרי היערות הגדולים מרחבי רוסיה פולין וליטא היו מתאספים בביתו בסרהיי או בטיקטין והוא היה מסדר חוזים והסכמים למנוע תחרות פרועה ביניהם. בשנת 1905 קיבל מהסוחרים כתשעים אלף רובל זהב למען נפגעי הפרעות.

במלחמת העולם הראשונה, שעה שהגרמנים השתלטו על איזור טיקטין,

[illegible] הקהל [illegible]

בהתאסף [illegible] ועד [illegible] כל הקהל [illegible] והסכמת כולם [illegible]
הרבנים [illegible] הרב [illegible]
[illegible]
הכנסת [illegible] יהיו הכנסת [illegible]
[illegible] הכנסות [illegible] ונעשה ביום [illegible]
[illegible] לחודש [illegible] שנת [illegible] פה [illegible]

ונאום [illegible]
ונאום [illegible]
ונאום [illegible]
ונאום [illegible]
ונאום [illegible]

[illegible]

פנה מפקד הגייסות הגרמנים אל הרב פנחס ודרש דרישות כספיות מסוימות מבני הקהילה. „אם לא אקבל מיד מה שאני דורש" — אמר — „אעלה את העיר באש". הרב פנחס לא הרבה להסס ופנה אל מפקדתו של הגרמני. „עלי ללכת" — אמר — „זוהי שאלת פקוח נפש לעיר שלמה. בטוחני שרבונו של עולם יעמוד לימיני בשליחותי הקדושה".

בנו שרגא שנילוה אליו בדרכו מספר: „מיד כאשר נכנסנו למפקדה, ניגש אלינו המפקד הגרמני, שלף את אקדחו והצמידו ללבו של אבא. אין בפי מילים לתאר את מורא הרגע הזה. אך ישועת ה' כהרף עין. לפתע נתקבלה הוראה מן המפקדה הממונה שעל הצבא החונה בטיקטין לסגת מיד. נשתררה מהומה ואנו שוחררנו, והעיר טיקטין ניצולה. ואין זו אלא דוגמה אחת מני רבות למסירות נפשו של הרב פנחס למען בני קהילתו. בטיקטין ובערים אחרות בהן שימש בקודש".

מלחמת העולם הראשונה, שהביאה בעקבותיה דלות ומחסור סיפקה לו שטח חדש לפעילות; נדד בערי הסביבה, ארגן מקומות דיור לפליטים והטיל מכס על דגים שנועדו ליצוא על מנת לספק לחם לפי הטף. חיבה מיוחדת נודעה ממנו לנוער. הוא שלח כשבעים מצעירי טיקטין לישיבות גדולות ורבות מבנותיה לסמינר „בית־יעקב" בקראקא.

כל ימיו הטיף למען עליה לארץ ישראל, ולאחר ששלח ארצה את שני בניו ובתו עלה אף הוא בשנת תרפ"ח, בהיותו בן שישים וחמש. יום עזבו הכך יום שבתון בטיקטין וכל בני העיר מקטן עד גדול ליווהו כברת דרך ארוכה. הקהילה נפרדה בהתרגשות מרובה מרבה הנערץ.

התישב בתל־אביב והסתגר באוהלה של תורה. דחה משרות רבניות נכבדות וחשובות, בין השאר משרת ראב"ד בתל־אביב, רבה של מוסקבה ומגיד מישרים בוילנא ועסק בתורה ובעבודה עד סוף ימיו. העלה בכתב מחידושי תורתו שטרם ראו אור. ביום כ"א טבת תש"ד השיב נשמתו בטהרה. הוספד על ידי הרבנים הראשיים ונטמן בין קברות הגאונים בהר הזיתים.

במכתבו האחרון אל בנו שרגא כתב: „לבי ינבא לי שבני יקימו את צואתי ליסד גמ"ח בכל מקום שהייתי רב כי אולי נכשלתי בהוראה ובדין תורה וצרכי רבים". אכן דברים היכולים להאמר רק על ידי צדיק אמיתי כהרב אברהם צבי פנחס. (עפ"י בניו הרבנים יצחק־ליב ושרגא־פייבל)

הרב ישראל יעקב לידר (תרפ״ט—תרצ״א)

מבחירי הלומדים בישיבת וולוז׳ין. שימש רב־אב״ד בעיירה הרוסית קפולה. בימי המהפכה הבולשביקית נאסר ועונה קשות. בסוף שנות העשרים עבר לפולניה ונתקבל כרבה של לחוביץ. התפרסם כלמדן מופלג ונואם בחסד. בכנסיה של אגודת ישראל שעל פעיליה נמנה ריתק אליו את השומעים במשך שלש וחצי שעות.

בלחוביץ הקדיש את מיטב זמנו לישיבה הקטנה ולנערים הלומדים גילה אהבה מיוחדת ודאג לכל מחסורם. נוהג היה לאמר: יש לי ילדים בלי זקן (תלמידי הישיבה) וילדים עם זקן (בעלי הבתים) ואני מעדיף את הילדים ללא הזקן. ואמנם רכש את לבות תלמידיו באהבתו הגדולה ובכושר הסברתו המצוין וכאשר עמדה על הפרק שאלת בחירת רב בטיקטין, לאחר שהרב פנחס עלה לארץ ישראל, ניהלו תלמידיו בני טיקטין, שלמדו אצלו בלחוביץ, מערכה למענו ובשנת תרפ״ט הוזמן לדרוש בטיקטין.

בדרשתו הראשונה כבש בסערה את ליבות הקהל כולו ועוד באותו יום קיבל כתב רבנות.

הוא היה תקיף בהנהגת הקהילה ולא נשא פני איש, אך אותות הסבל ברוסיה ניכרו בו, הוא היה חלש וחולני ומקץ שנתיים, בשנת תרצ״ט, נפטר ונקבר בטיקטין.

(מפי יחזקאל מלרביץ)

הרב אברהם קלמנוביץ (תרצ״א—תרצ״ז)

למד בישיבת סלובודקה, נתקבל כרב בעיר רקוב שליד מינסק ואחרי כן היה מנהל כולל אברכים באוטבוצק. אחד הרבנים המפורסמים בפולניה, למדן בעל שיעור קומה ונואם בחסד, מן המקורבים לגאון ר׳ חיים עוזר גרודז׳ינסקי.

התבלט בעסקנותו הציבורית ורתם עצמו לפעילות עבור מוסדות התורה ואגודת ישראל. בעיקר פעל למען ישיבת מיר ובמשך הזמן נעשה

ZARZAD
Gminy Zydowskiej
w Tykocinie
pow. Wy- – owiecki
Dnia 10.VIII.1933 r.

בעה״שי״ת

. י׳ לאוגוסט בהתאספם חברי שלטון הקהלה העדתית יחד עם כל חברי עדתנו עיר טיקטין
יע״א, הוחלט בהסכם כללי לבחור לרב אב״ד ומנהיג לעדתנו. ולשים את עטרת הרבנות על ראש הרב
הגאון הגדול ומפורסם לתהלה ולתפארת וכו׳ ר׳ אברהם [illegible] קלמנוביץ [illegible], שליט״א
אלה התנאים הם!
הקהלה העדתית מקבלת וחובת ליתן להרב הנ״ל שליש מהכנסת השחיטה, כן הכנסות מס
השחיטה מוסר להרב בשלמות, אשר יעלה חמש מאות זהובים (500) לחודש בערך
כל ההכנסות הרבניות הקבועות בכל תקופות ועתות שייך להרב הנ״ל.
א הקהלה העדתית מחוייב ליתן להרב הנ״ל בית הרב עם דירה [illegible] ומשפחתו לפי כבוד
הרב שליט״א וחובה [illegible] את תפקידו בתור רב ומורה [illegible] לעדתנו בכל
הענינים [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
כל זה נעשה בהסכם כללי [illegible] החתום ברצוננו הטוב.
יום [illegible] לסדר „ברוך תהיה״ [illegible] טיקטין

[illegible signatures]

נחום שלום קמחווין
" גרשון גורדליאוו
" אפרים יצחק צבי יהודה [illegible]
" שמחה [illegible]
" דוד סקופוב
" מאיר [illegible]
" אברהם מרדכי [illegible]
" שמעון [illegible]
" [illegible]
" אייזיק חינסקי
" אברהם קופלמן
" חיים [illegible]
" חיים גרינגרס
" משה [illegible]
" מנחם [illegible]
" משה [illegible]
" פסח [illegible]
" צבי ריבוצקי
" [illegible]
" אברהם [illegible]
" יחזקאל הר' שמואל [illegible]
" [illegible]
" מאיר ברול
" [illegible] שווארץ
" אברהם [illegible]
" דוד [illegible]
" [illegible]
" [illegible]
" משה צבי [illegible]
" צבי הר' שמואל [illegible]
" חיים [illegible]
" משה [illegible]

" נחום משה [illegible]
" חיים [illegible]
" מאיר [illegible]
" חיים יהודה [illegible]
" חיים [illegible]
" חיים [illegible]
" [illegible]
" דוד גולדנסון
" אברהם [illegible]
" שמעון [illegible]
" יחזקאל [illegible]
" יוסף [illegible]
" משה [illegible]
" שלמה [illegible]
" פישל [illegible]
" יחזקאל [illegible]
" [illegible]
" יהושע [illegible]
" נתן [illegible]
" שמואל [illegible]
" [illegible]
" מרדכי [illegible]
" שמואל [illegible]
" [illegible]
" יוסף [illegible]
" פסח [illegible]
" צבי [illegible]
" אליעזר דוב [illegible]
" שלמה [illegible]
" משה [illegible]
" משה [illegible]
" מאיר [illegible]
"

נאום לוי [illegible]
נאום [illegible]
" " [illegible]
" " [illegible]
" " [illegible]
" " פינחס ספיר
" " יהודה [illegible]
[illegible]
[illegible]
נח [illegible]
[illegible]
נאום [illegible]
נאום [illegible]
נאום [illegible]
נאום [illegible]
" " [illegible]
" " משה [illegible]
" " [illegible]
" " [illegible]
" " [illegible]
" " נפתלי [illegible]
" " [illegible]
" " שמואל [illegible]
" " [illegible]
" " [illegible]
" " [illegible]
" " [illegible]
" " [illegible]
" " [illegible]
" " [illegible]
" " [illegible]
" " [illegible]
" " [illegible]
" " [illegible]

נאום [illegible]
נאום יעקב [illegible]
נאום [illegible]
נאום [illegible]
נאום שמחה ברוך [illegible]
נאום [illegible]
נאום [illegible]
נאום משה [illegible]
נאום [illegible]
" " [illegible]
" " [illegible]
" " [illegible]
" " [illegible]
" " [illegible]
" " [illegible]
" " [illegible]
" " [illegible]
" " [illegible]
" " [illegible]
" " [illegible]
" " [illegible]
" " [illegible]
" " שלום [illegible]
" " [illegible]
" " [illegible]
" " [illegible]
" " [illegible]
" " [illegible]
" " [illegible]
" " [illegible]
" " [illegible]
" " [illegible]
" " [illegible]
" " [illegible]
" " [illegible]
" " [illegible]

[illegible] [illegible] ועד [illegible]

אלי' דוד [illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible] ס[illegible]
דוב [illegible]
יצחק ק[illegible]
[illegible]
[illegible]
מאיר בר [illegible]
יעקב בר צבי [illegible]
יוסף [illegible]
[illegible]
ליפא [illegible]
[illegible]
[illegible]
שמואל [illegible]
[illegible]
יוסף מ[illegible]
משה כ"ץ [illegible]
חנא יהודה [illegible]
יצחק לייב [illegible]
אליעזר ג[illegible]
אברהם [illegible]
[illegible] בר יוסף [illegible]
יששכר [illegible]
יוסף [illegible]
[illegible]
שמואל [illegible]
צבי בר אברהם [illegible]
אברהם [illegible]
יוסף [illegible]
מרדכי [illegible]
[illegible]
[illegible]
אהרון [illegible]

חברי שלטון הקהלה

יושב ראש יוסף [illegible]
משה [illegible]
יעקב [illegible]
שלמה [illegible]
צבי [illegible]
יהושע [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

מנהלה. לזכותו יש לזקוף את העברת הישיבה מליטא לשנחאי ומשם לארצות הברית.

לאחר מות הרב ישראל יעקב לידר נתקבל כרב־אב"ד בטיקטין אך הקדיש מיטב זמנו לעסקנותו הציבורית הפוריה, במסגרתה נסע פעמים אחדות לארצות הברית ולבסוף השתקע שם.

גם בארצות הברית נרתם בעול עבודה ציבורית, הפך לאחד מראשי דברי היהדות החרדית ולאחר מלחמת העולם היה מראשי „ועד ההצלה", עומד בראש ישיבת מיר בארצות הברית ומפעילי אגודת הרבנים שם.

(מפי הרב יהודה שולמן)

הרב אבא סויאטיצקי (תרצ"ז—ת"ש)

עוד בהיותו רבה של בסקי היו בני טיקטין מחזרים אחרי הרב ר' אבא סויאטיצקי אך הוא העדיף את כס הרבנות של אוסטרוב מאזוביצק, עיר התעשיה ההומיה. אך משנתגלעה שם מחלוקת בקשר אליו בין החסידים למתנגדים, ובאותו זמן נתפנה כסא הרבנות של טיקטין, קיבל את הצעת קהילת טיקטין והיה לרבה האחרון.

רב זה כבש את ליבות בני עדתו, הדבקים בתורה ובמצוות וזונחיה כאחד, באישיותו הקורנת, בהבנתו העמוקה את החיים ובעיקר בקוי היסוד של אישיותו; הענוה וההסתפקות במועט. משקרב מועד בואו הכינו בני טיקטין קבלת פנים מפוארת אך מה נדהמו לראותו בעיר יומיים לפני המועד. הוא פשוט „חשש" מפני קבלת הפנים והקדים לבוא. ולא היתה זו התכנית היחידה של בני טיקטין שהוא ביטלה. משגונב לאזניו שהקהילה עומדת לקנות לו מעיל פרוה חדש התנגד לכך בתוקף. „מרובים העניים בטיקטין" — אמר — „יש מטרה חשובה יותר לכסף זה. אני שאיני הולך יותר מן המרחק שמביתי לבית המדרש בודאי איני צריך לזה". הוא גם דרש להחליף את דירת הרב הרחבה בדירה צנועה ולפי בקשתו אף הורידו בני טיקטין ממשכורתו את מס השמרים שמתמיד היווה חלק ממשכורתו של הרב.

הרב אבא סויאטיצקי או ר׳ אבאלה כפי שכינוהו אוהביו בני טיקטין היה למדן מופלג וגדול בתורה שמילא כרסו תורה בישיבות ליטא הגדולות. אביו היה רבה של רוז׳נקה ואשתו הניה חיה היתה אחותו של בעל ה„חזון איש״. בצד היותו גדול בתורה וחריף מוח היה בעל נשמה גדולה ולב רחמן ורחום. צרתם של בני טיקטין העניים נגעה לליבו והוא חי בתוכם ממש ללא כל מחיצות, שותף לשמחותיהם ולדאגותיהם. במידת אהבת החסד לא היה לו מתחרה בין הרבנים שידעה טיקטין לאחרונה. הרבה לעשות צדקה בגופו ובממונו ועסק בארגון סעד לנצרכים בעוד הוא עצמו חי חיי דוחק וצמצום.

ביום המר והנמהר התיצב עם אשתו בראש בני עדתו בכיכר השוק אך הם נשלחו על ידי המרצחים הנאציים חזרה לביתם. למחרת נלקחו עם שרידי העדה ונטמנו יחד עמהם בבור שביער לופוחובו. הי״ד.

(מפי פישל זלצמן)

חמישים שנותיה האחרונות
של טיקטין היהודית

היחסים בין היהודים והפולנים
בתי כנסיות ובתי מדרשות
פרנסה וכלכלה
מוסדות עזרה וסעד
אישים ודמויות
חינוך
ציונות ונוער
בני טיקטין מספרים
בני טיקטין למשפחותיהם

היחסים בין היהודים והפולנים

יש להבחין שלש תקופות בפרשת היחסים בין היהודים והפולנים בפולין במאה השנים האחרונות. התקופה הראשונה היא תקופת שעבודה של פולין לרוסיה, השניה, ימי פולין העצמאית עד מותו של פילסוצקי והשלישית, מאז מותו עד לאחר השואה.

עמדתם הכלכלית של היהודים היתה מתמיד לצנינים בעיני הפולנים, והשנאה שנבעה בעיקר מהבדלי המעמדות הכלכליים עוברת כחוט השני בשלש התקופות הנזכרות. בראשונה, בימי שלוט הרוסים, כאשר פולין נאבקה על עצמאותה, לא היו הפולנים מעונינים לעורר פוגרומים ופרעות ביהודים מחשש שהדבר יגרום להם נזק פוליטי וגם מעט חומר התעמולה האנטישמית וכתבי השטנה שהופצו, השפעתם היתה מועטת על השדרות הרחבות של העם כי הפולנים שנאנקו תחת עול השעבוד, ברובם הגדול טרם ידעו קרוא וכתוב.

בתקופה השניה, כאשר זכו הפולנים בעצמאותם, גברה והתחזקה אף האנטישמיות. הפולנים, שרצו להוכיח כי המה אדוני הארץ, החלו להתעלל ביהודים והתיחסו אליהם כאל נטע זר המנצל את האיכר והפועל וחי על חשבון הזולת. יהודים הוכו, הושלכו מקרונות הרכבת תוך כדי נסיעה ובערים רבות אף נערכו פוגרומים לפי מיטב המסורת של האנדקים הפולנים. אך העתונות הפולנית הסיחה את דעת הקהל מפרעות אלה והתיחסה אליהן כאל קטטות מקומיות. על מנת לאחז את עיני הקהל היתה המשטרה עורכת מעצרים מדומים ומשפטים מבוימים אך באורח מפתיע מעולם לא נעצרו האשמים האמיתיים והנאשמים שוחררו מתוך חוסר הוכחות. אך אף על פי

שרוחות אנטישמיות היו מנשבות בפולין, נבלמה האנטישמיות הפעילה על ידי פילסוצקי.

עם מותו של פילסוצקי חל מפנה ביחסים שבין הפולנים והיהודים. האנטישמים הפולנים, משראו ש„אבי היהודים" מת — הרימו ראש. הדי גל הפרעות שעבר על יהודי גרמניה הנאצית חיזק את ידם. חבלות בגוף ונזקים ברכוש נעשו מעשים שבכל יום. „יהודים עליך פולין" — יצאה הקריאה. „היהודים לפלסטינה" — שאג ההמון המוסת, שראש דאגתו היתה כיצד להפטר מהיהודים. גל גזירות חדשות לבקרים עבר על הישוב היהודי בפולין, זכויותיו קופחו ואפשרויות הפרנסה הוגבלו ונצטמצמו. בעיקר התנכלו לשחיטה היהודית מתוך טעמים הומניטריים כביכול אך לאמיתו של דבר התכוונו לנשל את היהודים מענף כלכלי חשוב של אספקת בשר, בו לא יכלו לעמוד בתחרות עם היהודים ששיוקו את בשר הטריפה במחירים מוזלים. שנאת היהודים הוחדרה לכל שכבות העם הפולני, בעיקר על ידי תעמולת הארס של הגיס החמישי שפנה אל האיכרים הפולנים ותבע: „מכרו לנו את תוצרתכם והטילו חרם על הסוחרים היהודיים". כך הפכה שנאת היהודים נחלת הכל.

הגרמנים שפלשו לפולין בשלהי שנת 1939 מצאו בעם הפולני שותף לדעה ביחס ל„בעית היהודים" ולא יפלא איפא שפולין היתה הארץ שנבחרה על ידי האשמדאי הנאצי להיות כבשן האש להשמדת יהודי אירופה.

*

רישומן של מאורעות אלו השתקף גם בטיקטין. עד מותו של פילסודסקי שררו יחסי שכנות תקינים בין היהודים והפולנים בטיקטין. היהודים השתלבו בחיי הכלכלה של העיר והאיזור כולו. רוב הסוחרים ואף רבים מבין בעלי המלאכה היו יהודים ומקורות הפרנסה באו בעיקר מהפולנים. בימי השוק השבועיים באו מאות כפריים העירה למכור את תוצרתם ולקנות את הדרוש להם והיהודים היו גם הלקוחות וגם הספקים העיקריים שלהם. יהודים אחרים חזרו על כפרי הסביבה, מהם רוכלים ניידים ומהם בעלי מלאכה אומנים במקצועות שונים, כמו חייטות, זגגות, נגרות וכדומה. אחרים חכרו חלקות אדמה, עבדוה ושמרוה כשהם מבלים חדשים

רבים בין הפולנים בודדים ומנותקים מהישוב היהודי וכל סכנה לא נשקפה להם. יהודי טיקטין היו נוהגים לשכור בתים במקומות הנופש בלזוקה וקוליש והאיכר הפולני שהשכיר את דירתו היה עוקר עם כל בני משפחתו, כדבר המובן מאליו, לגורן או לאורווה. כי עם הארץ שוחר שלום היה מטבעו והתיחס אל היהודים במידה מסוימת של יראת כבוד.

בעיר עצמה היה הנוער היהודי עוסק בפעילות ציונית בריש גלי. קבוצות צעירים יהודים שוטטו ברחובות המאוכלסים פולנים ושרו משירי ציון עד שעה מאוחרת בלילה ואין פוצה פה ומצפצף. עד שבאו האנדקים וקלקלו את השורה.

משמת פילסדסקי הכריז הכומר המקומי האנטישמי סדושקה: „האבא של היהודים מת" וסרב לצלצל בפעמוני הכנסיה לאות אבל. גילוי אנטישמי זה הפך במהירות לגל של שנאת ישראל שעבר על העיירה ואיים להציף את יהודיה. משנעצר הכומר על ידי הרשות בשל סרובו לכבד את זכרו של המנהיג, פרץ מרד של כל איכרי הסביבה. מאות פולנים באו העירה, מזוינים בקלשונים וקרדומים ולחמו במשך שלושה ימים עד שעלה בידם לשחרר את הכומר ממעצרו. התפרעויות אלה קיבלו אופי אנטישמי מובהק וסכנת פוגרום ריחפה מעל ראשי היהודים. הפוגרום אמנם נמנע אך ההתפרעויות סימלו תחילתה של תקופה קשה ליהודי טיקטין. שליחי האנדקים פשטו על הכפרים והפיצו את הסיסמה: „עמנו קודם לעם זר — אל תקנו אצל היהודים". בסמוך לחנויות היהודיות נפתחו חנויות של פולנים ומשמרות צעירים פולנים הוצבו לפתחי חנויות היהודים ומנעו מן הקונים להכנס. שמשות החנויות נופצו ופצצות סרחון הוטלו לתוכן. מקורות הפרנסה נסתתמו ושואה כלכלית איימה על יהודי טיקטין. בלילות שוטטו כנופיות צעירים חמומי מוח בחוצות העיר וכאשר תפסו יהודי הכוהו. הנוער היהודי שלא ראה כל עתיד בטיקטין עזבה בחלקו וחיפש את מזלו בערים גדולות ובארצות מעבר לים. היהודים כולם רצו לצאת מעמק הבכא כי כולם הרגישו שהם יושבים על לועו של הר געש העתיד להתפרץ כל רגע ומשאת נפשם היתה ארץ ישראל אך מרביתם לא זכו לעלות ומצאו את מותם בשואה הנוראה. הי"ד.

ישראל מאיר כהן

במרכזה של טיקטין, בשוק וברחובות הראשיים המובילים אליו גרו היהודים מזה דורות רבים ואילו בסימטאות הצדדיות וברחובות אשר סביב רחבת הכנסיה וכן במבואותיה של העיר מאחורי הכנסיה, בכיוון בית הקברות — גרו הפולנים. מאות שנים ישבו אלו בצד אלו ויחסי שלום שררו ביניהם. בפנקס הקהל כמו בכל מקור אחר אין עדות להתגרויות ומעשי איבה מצד האוכלוסיה הפולנית. פוגרומים ועלילות הדם שהיו מנת חלקם של קהילות רבות פסחו על טיקטין וסביבתה.

היחסים הטובים בין היהודים והפולנים באו לידי בטוי בקשרי המסחר והמלאכה שביניהם. הכפריים מכרו את רוב תנובת שדותיהם ליהודים, אם ביומא דשוקא ואם לרוכלים היהודים אשר היו מחזרים על הכפרים. בימי השוק היו האכרים מצטיידים בכל הדרוש להם בחנויות היהודים שסביב כיכר השוק. הפריצים, בעלי החוות הגדולות, היו מופיעים בדהרת כרכרותיהם הרתומות לסוסים אצילים ופטומים שמשרת לבוש מדי שרד נוהג בהם, והיו עורכים קניותיהם אצל היהודים או תופרים חליפה אצל חיט יהודי. מוסד אחר לו נזקקו הפריצים היו הרופא היהודי אברהם טורק שתכופות העדיפוהו על הרופא הפולני.

ככה התנהלו להם החיים בשקט ובבטחון, כשיחסי שכנות טובה וקשרי מסחר הדדיים שוררים בכל עד אשר קם והיה מה שנאמר בתוכה: „ישא עליך גוי מרחוק", הוא העם הגרמני מזרע עמלק שהטיל את ארסו, הרעיל את האוירה ושיבש את יחסי השכנות המשופרים.

בהשפעת תעמולת הארס של הגיס החמישי הגרמני בפולין קמו ארגונים אנטישמיים שעיקר מטרתם היתה לגזול את פרנסת היהודים ולמרר את חייהם. יהודי טיקטין היו קרבן לרדיפות ולהתעללויות עד שבא אותו יום מר ונמהר בו מצאו את מותם הטראגי בקבר האחים הסמוך לעיר מכורתם. תנצב"ה.

שמחה שולמן

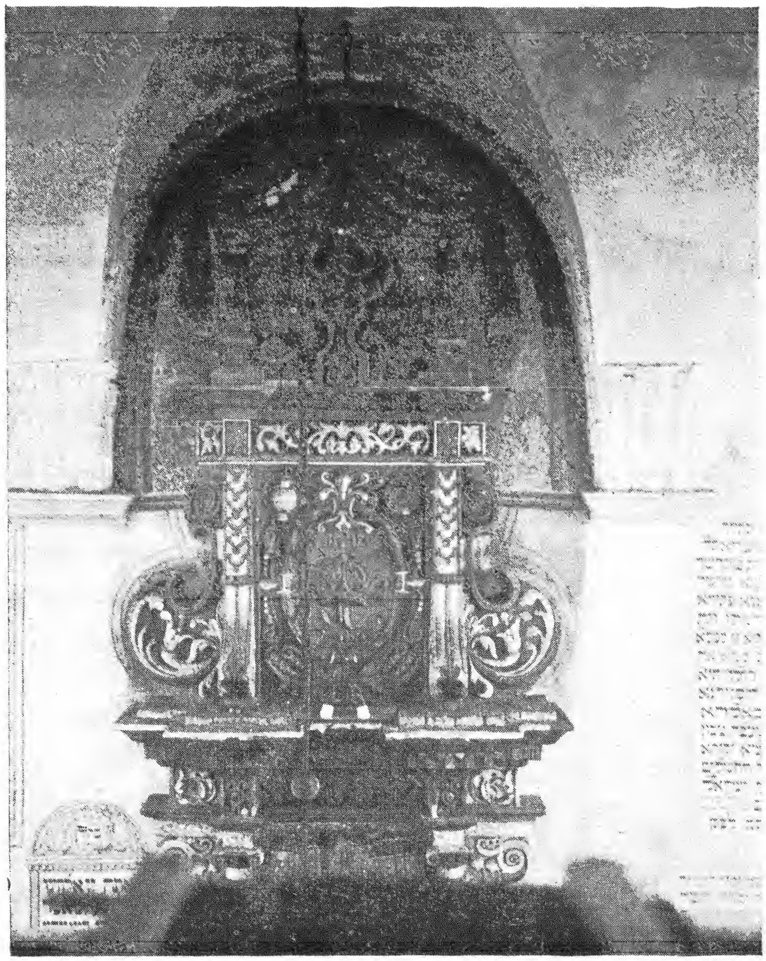
בתי כנסיות ובתי מדרשות

בית הכנסת הגדול — ה„שול״

בית הכנסת הטיקטיני הוא אחד ממבני האבן העתיקים ביותר בטיקטין, יש אומרים העתיק שבהם. אין בידינו ידיעות מתי נבנה אך ללא ספק היה זה זמן לא רב לאחד שנוסד הישוב היהודי בטיקטין, היינו לפני כארבע מאות שנה וזאת נראה מסגנון בניתו. היה זה מבנה ענק בנוי כמבצר, בעל גג מקומר ועובי כתליו כשני מטרים. הוא ניצב במרכז העיירה חולש על סביבתו, בה לא נמצא בנין גדול ורם כמותו. גובהו מעל פני האדמה כשנים עשר מטר, בלי לקחת בחשבון את חמשת המטרים שהוא נבנה לעומק, לקיים מ„מעמקים קראתיך״, דבר שגרם לו לבית הכנסת להיות מוצף לפעמים, כאשר נהר הנרווה עלה על גדותיו. לפעמים אף נאלצו להוציא את ספרי התורה בסירות כמו בשיטפון האחרון בשנת 1938.

במרוצת הדורות נרקמו סביבו אגדות רבות שפרסמוהו בסביבה הקרובה והרחוקה. לא יפלא איפוא שבני טיקטין טפלו בו באהבה רבה ושיוו לו מראה מפואר ומלא הוד.

הרצפה היתה עשויה לבנים אדומות מיוחדות במינן והקירות היו מקושטים תפילות ופרקי תהילים מצוירים ביד אמן. ארון הקודש ודלת הברזל הכבדה אף הם היו עשויים פיתוחי אמן נפלאים ומן התקרה השתלשלה שרשרת עבה, בסופה היתה תלויה נברשת גדולה וכבדה, שהפליאה את כל רואיה ביופיה ובתכשיטיה היפים. בתוך גולת המנורה נטמנו לפי המסורת קמיעות של רבנים גאונים וקדושים שכיהנו בטיקטין או נזדמנו אליה, ביניהן

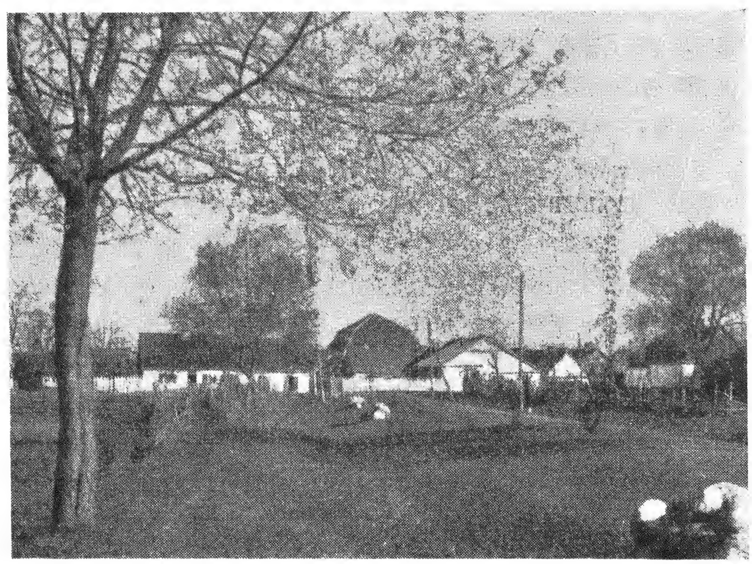
ארון הקודש בבית הכנסת הגדול, ה„שול"

קמיע שטמן בה המרש"א בימים שכיהן כרבה של טיקטין. על ארון הקודש היו תלויות פרוכות נהדרות למראה, מהן עתיקות לימים, בנות מאות שנים ועל העמוד היה מונח דרך קבע ספר תהילים עתיק כתוב על קלף ומקושט בקישוטים מרהיבי עין.

המסורת הטיקטינית יודעת לספר שקמיעות אלה שמרו על יהודי טיקטין מפני פורעניות רבות. בימי מלחמת העולם הראשונה, שעה שהתחוללו קרבות בסביבת העיר ופגזים התעופפו מעל הבתים, התכנסו כל היהודים, אנשים נשים וטף, ב„מבצר העתיק", הוא בית הכנסת. לפתע פגע פגז בכותל המזרח, הבנין כולו נזדעזע, קול נפץ אדיר מילא את החלל, רסיסים התעופפו לכל עבר אך איש לא נפגע אפילו פגיעה קלה.

יום אחד, ובית הכנסת מלא מפה לפה, ניתקה לפתע הנברשת ממקומה. זעקה פרצה מפיות המתפללים אך באורח פלא נשמטה הנברשת הצידה ולא פגעה באיש.

בימי שבת ומועד הכיל בית הכנסת כאלף מתפללים אך בימות החול לא התפללו בו יותר משנים עד שלשה מנינים קבועים. מפני שלא היו תנורים בבית הכנסת קבעו הלומדים את מושבם בבית המדרש המוסק ועמם

הבנין הגבוה שברקע — ה„שול"

יקירי העיר ו„פני" הקהל ובבית הכנסת התפללו בעיקר פשוטי העם ואלו שאין תורתם אומנותם.

הכניסה לבית הכנסת היתה דרך פרוזדור (פולוש) שגם בו היו מתאספים מניני מתפללים. מצידי הפולוש היו שטיבלעך, בהם היו מתפללים באופן קבוע. כמו כן נערכו שם שיעורים קבועים בחומש, משניות, חיי אדם וכד' וגם חברה־תהילים קבעה מושבה באחד השטיבלעך שבפולוש בית הכנסת. מן השטיבל המערבי עלו מדרגות עץ לוליניות עד גג בית הכנסת, מהלך ארבע קומות ובכל קומה חדר קטן ששימש להגדת שיעורים לתלמידי הישיבה הקטנה אשר למדו בימות הקיץ בבית הכנסת.

כן נמצא בבנין בית הכנסת „דער קליין בית מדרשל" שבמשך תקופה מסוימת התקיים בו שיעור קבוע ב„חיי אדם". שם נהגו להתפלל תפילת שחרית בשעה מוקדמת מאד, בעיקר אנשים הצריכים לנסוע לעיר אחרת ואינם יכולים להמתין לשעות התפילה הקבועות בבתי הכנסת האחרים. במשך היום לימד שם בערל ליב המלמד וכאשר העביר את ה„חדר" שלו לביתו לימד שם יצחק אהרן בארג.

משמאל לכניסה של בית הכנסת נמצא ה„קהל שטיבל". גם שם נהגו להתפלל שחרית בשעה מוקדמת מאד ובמשך היום לימד שם נפתלי המלמד. בעבר, בטרם היה ל„חברה משניות" מבנה משלהם התפללו ולמדו ב„קהל שטיבל" לומדי המשניות.

כמקום המיועד לתפילה בלבד לא נקבעה מזוזה בפתחו ועל כן נקרא גם „די קאלטע שול". יתכן שנקרא כך מפני הסיבה הפשוטה שלא היו בו תנורים, מכל מקום שם זה הולם את מראהו החיצוני, מראה מבצר גדול ואפור, קדורני ומאיים כלשהו, עד שהילדים היו פוחדים לעבור לידו בלילות.

בימי השואה, כאשר עלה הכורת על הבתים היהודיים בטיקטין, היה בית הכנסת אחד המבנים הבודדים שניצלו וזאת הודות לכך שהפורעים הפולניים מיהרו לעקור את מדרגות העץ שהובילו לגג והשתמשו בהם להסקה וכך נחסמה בפניהם הדרך לגג שהוא המקום בו מתחילים במלאכת ההריסה. אך המבנה הקטן שבכניסה אליו והמבנים שסביבו, כולם הפכו עיי חרבות.

לאחר שהושמדו יהודי טיקטין רוכז כל רכושם, שלא נשדד עדיין, בבית הכנסת ושם נמכר במכירה פומבית. לאחר מכן לא עשו בו שום שימוש

אך פרקו והוציאו ממנו כל מה שניתן לפירוק. ארון הקודש והמדרגות המובילות אליו, שולחנות, ספסלים וכסאות, כל כלי העץ שימשו לאכרים הפולנים להסקה. הדלתות הכבדות העשויות פיתוחי אמן נעקרו מציריהן ואף אבני המרצפות האדומות נעקרו עד אחת. נותרו רק ארבעה קירות עירומים ורצפה שכולה חול ולא נשאר זכר לפאר שאפיין את המקום במשך עשרות דורות.

לפי הידיעות האחרונות נסגר בית הכנסת וגודר ועל פתחו נתלה שלט המכריז עליו כעל אתר היסטורי ואוסר את הכניסה אליו.

(מפי הרב אריה רביץ, הרב שמחה שולמן ועו"ד מנחם טמיר (טורק)

בית המדרש

ליד בית הכנסת, מערבית לו, ניצב בית המדרש. לא היה זה מבנה גדול כבית הכנסת ואף לא עתיק כמותו, אך הוא היה מלא מתפללים ולומדים במרבית שעות היום והלילה. למעשה היה בית המדרש מרכז חיי הקהילה הטיקטינית. בו התפללו הרב ויקירי העיר, בו למדו הלמדנים המפורסמים של טיקטין, בו נחתכו עניני הקהילה, דרכו עברו כל החדשות וסביבו התרכזו החיים החברתיים של בני העדה.

בספריה העשירה נמצאו ספרים יקרי המציאות ואף אינקונבלים נדירים, בצד ספרי שו"ת ופוסקים, ראשונים ואחרונים, הלכה אגדה ודרוש לשימוש הלומדים הרבים בני כל השכבות והרמות, על צרכיהם השונים. בני הישיבה הטיקטינית ובעלי־בתים למדנים בוגרי ישיבות פולין וליטא היו האריות שבחבורת חובשי בית המדרש. בעלי־בתים אחרים היו מאוגדים ב„חברה ש"ס" ולמדו דף גמרא מדי יום ביומו בעיקר בשעות הבוקר, מי לפני תפילת שחרית ומי לאחר התפילה. אחרים למדו פרק משניות או חומש, שניים מקרא ואחד תרגום. בבית המדרש היתה גם „חברה־תהילים", אלו ה„תהילים—זאָגערס" שישבו בקביעות בבית המדרש וקראו פרקי תהילים. בתקופה מאוחרת יותר נוסדה בבית המדרש „חברת משנה ברורה" שחבריה, כשלשה מנינים לערך, שמעו שיעור יומי ב„משנה ברורה" בין

מנחה למעריב, מפי ר׳ ברוך סוראביץ ור׳ מרדכי פינס. כך היה בית המדרש מלא תורה ותפילה יומם ולילה, בחינת „לא אחשה יומם ולילה, אל דמי לך״.

בעיקר רבו הלומדים בלילות שבת. האנשים העייפים מששת ימי המעשה ומיומא דשוקא שהתקיים ביום שישי שכבו לישון בשעה מוקדמת, מיד לאחר סעודת השבת, ובחצות הלילה קמו ופנו לבית המדרש ללמוד תורה או להגיד תהילים. מי שאיחר ובא בשעה שלש או ארבע לפנות בוקר כבר לא היה מוצא מקום פנוי ליד שולחנות הלומדים.

גם בני הנעורים השתלבו בהווי של בית המדרש. הם היו מאוגדים בחברות משלהם; „תיקון־ספרים״, „קונה ספרים״ וחברת „חיי אדם״ וגבאים וגזברים מתוכם היו מאספים כסף לקנית ותיקון ספרים מחברי החברות השונות ובעיקר מיהודים שנולדו להם ילדים באותה תקופה. הלומדים היו דורשים כסף מהילדים לתקון ספרים שבלו משימוש או לקנית ספר חדש ופעם הגיעו הדברים לידי מחלוקת ופרץ סכסוך בין הגבאים עד שהכריז השמש מעל בימת בית המדרש שמכאן ולהבא יחדלו הילדים מאיסוף כספים ואין לתת להם עוד כסף אך בסופו של דבר היתה יד הילדים על העליונה והם המשיכו לעסוק במפעליהם.

השמחה היתה רבה בעיקר כאשר עלה בידם לאסוף סכום של שבעים רובל, מחירו של ש״ס וילנא. אז נערך קידושא־רבא והש״ס, מכורך בכריכת עור נאה, הוכנס ברוב שמחה ופאר לאוצר הספרים של בית המדרש.

בימי השואה חרב בית המדרש, אבדו ספריו הרבים והיקרים ולא נותרו אלא אבני היסוד. (מפי הרב אריה רביץ)

ה„חסידים — שטיבל״

דרומית לבית הכנסת ניצב בנין קטן ודל ועלוב למראה — ה„חסידים־שטיבל״. מועטים היו החסידים בטיקטין המתנגדית, המושפעת מליטא הסמוכה. כעשרים איש לערך, רובם זה מקרוב באו לעיר וכולם חסידי גור.

בתחילה אף לא היה להם מקום תפילה משלהם ושכרו דירות

שמשעזבון תמיד שימשו אחרי כן למגורי פולנים. משהגיעה שעתה של פעשע די לעקאח מאכערקע להסתלק מן העולם והיא ערירית ללא יורש, קראה אליה את החסידים ונתנה להם את ביתה העלוב והם התחייבו לומר קדיש אחריה מדי שנה בשנה. בשנת תרע״ד, זמן קצר לפני פסח, הלכה פעשע לעולמה ועוד באותו יום הכניסו החסידים את ארון הקודש לבית והחלו מתפללים בו. רק לאחר הפסח שיפצוהו והתקינוהו ובשבת פרשת בהעלותך חגגו את חנוכת הבית ברוב פאר ושמחה בהשתתפות הרב פנחס ונכבדים אחרים. ארבע שנים לאחר מכן זכה בנין עלוב זה לשמש מקום תורה ותפילה לכל בני טיקטין. היה זה בשנת תרע״ח כאשר השתוללה בעיר מגיפה נוראה והגרמנים ששלטו בטיקטין באותו זמן הפכו את כל בתי הכנסת לבתי חולים ארעיים ואסרו את הכניסה אליהם רק ל„חסידים שטיבל" הקטן והדל לא שמו ליבם.

החסידים עצמם, בדומה לשטיבל שלהם, היו ברובם אנשים דלים ועניים שפרנסתם מצויה בדוחק. אך לא היה מקום תפילה בטיקטין, ולו המפואר ביותר, שיכול היה להשתוות עם השטיבל של החסידים בשמחה ובלהט שהיו שרויים בו תמיד. תפילתם נערכה בשירה ובזמרה ועבודתם בלהט ובדבקות. בלילות שבת היתה בוקעת שירתם מתוך השטיבל זמן רב לאחר שב„שול" ובבית המדרש נסתיימה התפילה ובמוצאי שבת היו מאחרים בסעודה שלישית ומזמרים מזמירות גור העריבות והמרנינות.

בשמחת תורה הגיעה השמחה לשיא. ידועות היו בטיקטין ההקפות בחסידים שטיבל שנמשכו שעות רבות תוך שירה וריקודים, לעומת ההקפות של המתנגדים הקרירים, שאינם יודעים לשיר ולרקוד. בכל בתי הכנסיות והמדרשות כבר נסתיימו ההקפות מזמן ובשטיבל השמחה בעיצומה, זקנים עם נערים יוצאים במחול לכבודה של תורה, בדבקות ובשמחה.

גם שיעורים נערכו בשטיבל לפי מצות האדמו״ר בכל ימות השבוע ובשבתות בין תפילת שחרית למוסף.

(עפ״י הרב שמחה שולמן והרב פנחס לוינסון)

חברה משניות

בית המדרש „חברה משניות" שכן בבית עץ במרכז העיר. המתפללים הקבועים בו — כמה עשרות יהודים, בעיקר מהחוגים אשר אינם נימנים על עשירי העיר או על למדניה היחסנים, שהתרכזו סביב בית המדרש הגדול. בהם תגרים ורוכלים, פועלים ובעלי־מלאכה, שהתפללו דרך קבע ב„חברה משניות" ואף למדו בו את שיעורם היומי במשנה.

כל הדרכים מובילות אל ה„חברה משניות". בהיותו במרכז העיר והגישה אליו קרובה ונוחה מהגולדנע־גאס ומן השוק, שימש בית המדרש של „חברה משניות" מקום תפילה מרכזי בטיקטין, בעיקר בתפילת שחרית של ימות החול. בית המדרש הגדול ו„השול" היו בקצה העיר ושעות התפילה בהם קבועות, אי לכך הפך בית המדרש של „חברה משניות" מקום תפילה להמונים בדרכם לעבודה. מנין רדף מנין ללא הפוגה ובכל שעה שבאת לשם לא אחרת ; המנין הקרוב עומד להתחיל בתפילה מיד. במנחה ומעריב נתמעטו המתפללים. מי שרצה ללמוד, ובטיקטין היו רבים כאלה, הלך לבית המדרש הגדול ולמד שם את שיעורו היומי בין מנחה למעריב. ב„חברה משניות" נשארו המתפללים הקבועים שהתרכזו סביב ר' הרש פאלקס ויותר מאוחר סביב בנו ר' אלתר ושמעו מפיהם את שיעורם היומי במשנה.

ר' הרש ור' אלתר פאלקס עשו את ה„חברה משניות" לאחד המוסדות המפוארים בהם נתברכה טיקטין ולזכותם יש לזקוף במידה ניכרת את הצלחת הפצת התורה והחדרתה לשכבות רחבות. ב„חברה משניות" צמח טיפוס מיוחד של בעל־בית־למדן, שעלה בהרבה ברמת השכלתו וידיעותיו בתורה על בני מעמדו בעיירות אחרות, ביניהם רבים שיכלו לצטט בעל פה ולהסביר בטוב טעם משניות שלמות וערוכות מכל ששה הסדרים והתמצאו יפה בסעיפי השולחן ערוך ובהלכה הפסוקה.

תוך כדי לימוד היה ר' אלתר הרש פאלקס מחדיר בתלמידיו־שומעיו את התודעה וההכרה בחשיבות ערכן של המצוות המעשיות בחיי יום יום. ואמנם הצטיינו הבעלי־בתים של ה„חברה משניות" כאנשי מעשה. ממתפללי ולומדי ה„חברה משניות" יצאה שורה נכבדה של פרנסים ועסקנים במוסדות

הצדקה והסעד של העיר, כמו משה קדישס חורושוכה, חיים דער גלעזער, אנשל פורקו, אריה כץ, חצקל צירל מלכה׳ס וגבאי החברה שלמה מלרביץ. במסגרת עסקנותם בחברת „בקור חולים״ בנו עסקנים אלו בית קירור ליד בית מדרשם ומשם נמצא קרח לחולים בימות הקיץ.

גם רוחות ציוניות חדרו לבין כתלי ה„חברה משניות״ ורבים מבין הדמויות הבולטות בו, כמו ר׳ אלתר דער געלער, ר׳ חצקל צירל מלכה׳ס, ר׳ אריה כץ ור׳ שלמה מלרביץ, עלו לארץ ישראל והעתיקו לתל־אביב את מסורתו ורוחו של ה„חברה משניות״ הטיקטיני.

בשנת 1941, לאחר הכיבוש הגרמני ורצח יהודי טיקטין, נמכר בית העץ בו שכן ה„חברה משניות״, פורק והועבר לכפר סוינו הסמוך ושם שוב הוקם על תילו ומשמש כיום בית מגורים לאיכר מקומי.

(מפי ישראל מאיר כהן)

חברה חומש

ב„חברה חומש״ התפללו יהודים שאין כוחם רב בלימוד גמרא או משניות והסתפקו בלימוד פרשת השבוע, שניים מקרא ואחד תרגום. היו אלו בעיקר מעוטי היכולת, אנשים שעול הפרנסה מכביד עליהם בימות השבוע ועשו את שבתם קודש ללימוד התורה. בשבת לפנות בוקר, זמן רב לפני תפילת שחרית, התאספו הם בבית מדרשם, ששכן בבית קטן ליד בית הכנסת הגדול, ולמדו את פרשת השבוע. אחרי הלימוד, לפני תפילת שחרית, הלכו כולם כאיש אחד, יחד עם רבים מבני טיקטין, אל חברם ושכנם מנחם מנדל קובלינסקי האופה. שם התכבדו כולם בעוגיות ובספל תה חם, כי התנור הגדול של האופה היה עדיין חם בעוד שרוב התנורים הביתיים כבר נצטננו וקשה היה להשיג ספל תה חם לחמם מעט את הגוף בימות החורף הקר.

כל שבת אחרי הצהרים היה מסב עמהם ר׳ שמואל השוחט, חוזר עמהם על פרשת השבוע ומתבל את דבריו באמרות חז״ל ובאגדות שובות לב.

הוא היה מעודדם ומחזקם לקיום מצוות ומתאר לפניהם את החיים הטובים הנכונים בגן עדן לצדיקים. הזכיר את שור הבר ולויתן שיקבלו שם אך אף פעם לא הזכיר שיקבלו שם גם ציבלה מיט שמאַלץ. אחד משומעיו, שאהב מאכל זה במיוחד, לא התאפק פעם ושאל: „רבי, ציבלה מיט שמאלץ גם כן יהיה שם?"

יהודים פשוטים ותמימים היו מתפללי ה„חברה חומש" הקט אך גם גורלו לא היה טוב מגורל שאר הבתים היהודיים בטיקטין. בשואה הנוראה חרב גם הוא עד היסוד ללא שיור. רק זכרו מוסיף לשכון בלבבות ומזכיר ימים שלא עוד יבואו ויהודים תמימים, קשי יום וישרי דרך, העובדים את קונם בדרכם הפשוטה.

(מפי ישראל מאיר כהן)

מימין — בית ה„חברה חומש"

פרנסה וכלכלה

עד מלחמת העולם הראשונה

במרכז חיי הכלכלה של טיקטין עמד פעם נהר הנרווה. היה זה בימים בהם טרם נסלל כביש באזור ומסילת ברזל טרם הונחה שם. אז היה הנרווה מולך בכיפה ושימש עורק התחבורה המרכזי של האזור כולו. ספינות גדולות שהיו מהלכות בו היו מביאות לטיקטין סחורות מדרום רוסיה ומגרמניה ונושאות לשם את תוצרתה של טיקטין ושל הכפרים והעיירות שסביבה. הודות לכך שהיא שכנה על שפת הנרווה הפכה טיקטין לעיר המחוז, למטרופולין של האזור כולו, שגשוג ופריחה היו מנת חלקה ותושביה לא ידעו מחסור. בעיקר היתה הרווחה מנת חלקם של היהודים, הסוחרים והמתוכים בין האיכר ומדינות הים הקונות את תוצרת האיכר, באמצעות הסוחר היהודי ומוכרות לו את צרכיו, שוב כמובן באמצעותו. לא פלא איפא שמתוך עשרה היהודים שהתישבו בטיקטין בשנת 1522 צמח וגדל ישוב יהודי ניכר בכמותו ובמאה השבע עשרה כבר השתוה מספר היהודים בטיקטין למספר הפולנים ולפעמים אף עלה עליו. במחצית המאה התשע עשרה היו בטיקטין כ־3500 יהודים לעומת כ־1300 בני דתות אחרות.

ענף פרנסה אחר שגם בו נטל הנרווה חלק בראש היה סחר היערות. סביבת טיקטין היתה עשירה ביערות והנרווה היווה עורק תחבורה טבעי להעברתם לגרמניה, למקומות בהם יש מחסור בעצים ובפחם. חלק ניכר מבני טיקטין מצא את פרנסתו בסחר עצים. העשירים היו קונים או חוכרים את היערות מן הפריצים הפולנים, מודדים את כמותן ומשיטים אותם על פני

הנרווה. שמעם של בני טיקטין יצא למרחוק כמומחים ממדרגה ראשונה למדידת עצים וכאשר בן טיקטין אישר כמותו של משלוח מסויים ראו בזה הסוחרים בגרמניה ערובה מספקת ולא נזקקו למדידה נוספת.

לקראת סוף המאה התשע עשרה הוחל בסלילת דרך המלך ורשא—הורודנא—וילנא. לפי התכנית היתה דרך זו צריכה לעבור בטיקטין אך עשירי העיר התנגדו לכך בכל תוקף. הם חששו מפני הרעש וההמולה שתכניס הדרך העירה ובעיקר מפני שודדי דרכים העלולים לסכן את הבטחון בסביבה. זקני טיקטין היו מספרים שעשירי העיר באותם ימים התאמצו והשתדלו מאד להעביר את מה שנראה בעיניהם „רוע הגזירה" והדבר אף עלה להם בדמים מרובים. בסופו של דבר נסלל הכביש במרחק מה מטיקטין וכביש גישה באורך **שבעה** ק"מ חיבר את העיר אל צומת יזבא. בכך נחרץ גורלה של טיקטין. החיים זרמו להם במרחק שבעה ק"מ מהעיר, עיירות ששכנו על אם הדרך התפתחו וטיקטין נותרה עזובה בצידי דרכים.

הדרך הקושרת את טיקטין עם תחנת הרכבת שליד קינישין

בשילהי אותה מאה גם נסללה מסילת הברזל ואף זו עברה במרחק כמה קילומטרים מן העיר, על יד קינישן. הנרווה ירד מגדולתו, הכביש ומסילת הרכבת תפסו את מקומו ועם הנרווה ירדה טיקטין מגדולתה ואת מקומה תפסו ביאליסטוק וערים ועיירות אחרות בסביבה.

רק בעונת הקיץ, שעה שהקרח על הנרווה הפשיר, שוב נתעוררה טיקטין ונתחדשה התנועה על פני הנרווה. מאות סוחרים ופועלים גרמנים הופיעו בעיר, מילאו את אכסניותיה והזריקו זריקות חיים לעיר.

היערות היו רכושם של הפריצים הפולנים ואלו מכרום לסוחרים גדולים מגרמניה ומורשא. בראשית המאה הנוכחית היו אף בטיקטין שני סוחרים כאלה, הרש כהן ויצחק טפרוביץ. הפועלים היו גרמנים ופולנים בני המקום והמומחים והמודדים — יהודי טיקטין. כמחצית מיהודי טיקטין התפרנסו מסחר העצים, וכל הכרוך בזה.

יצחק טפרוביץ היה בנו של אברהם טפרוביץ שהיה בנאי עני והפך כמעט בן לילה לגביר העיירה. התהלכה שמועה בטיקטין שכאשר תיקן את הארובה באחוזת סטלמכובו מצא בה מטמון גדול שאיש לא ידע על קיומו.

לאחר מותו של אברהם טפרוביץ הגיע לטיקטין יהודי מפלך סובלק בשם אברמסון וקנה את שתי האחוזות ליפניק וזוליטוריה. על מנת לקנות את האחוזות שקע בחובות ושטרות חתומים על ידו היו נפוצים בטיקטין. חתנו של אברהם טפרוביץ, אלקנה דורוטינסקי, הצליח לשכנע את גיסו יצחק לקנות יחד עמו, בירושה שנפלה בחלקם, את כל שטרותיו של אברמסון. הדבר נעשה ואברמסון התמוטט. אחוזות ליפניק וזולוטוריה הפכו רכושו של אלקנה דורוטינסקי, הוא חלקן לחלקות ומכרן לאיכרי הסביבה. תוך שבועות מספר הפך גם הוא לעשיר גדול.

יצחק גיסו תבע את חלקו בתמורת האחוזות בטענה שהשטרות ניקנו מכספר הירושה והוא הבן הנו היורש העיקרי כי הבן יורש ואין הבת יורשת. אלקנה דורוטינסקי הסתמך על חוק המדינה הרואה גם את הבת כיורשת והסכסוך התפתח לאחד ממשפטי הירושה הגדולים בזמנו. רבה של העיר, הרב צבי יהודה קוסלביץ, נתמנה כבורר, אך מכיון שהשלום לא הושג הוזמן רבה הקודם של העיר, הרב הגאון ר׳ שמעון דוב אנאליק,

ששימש כבר כרבה של שדליץ. בשנת תרנ״ח או תרנ״ט בא ר׳ שמעון דוב לטיקטין ויחד עם הרב קוסלביץ השיב את השלום על כנו.

נוסף לגזעי העצים הגדולים שהיו מיועדים לבנין היו התושבים משתמשים להסקה בענפים קטנים שלא היה כדאי להובילם למרחקים. אלו היו ה„אכטלך״ — שמונה ענפים קשורים באגודה אחת. הצרכן הגדול ביותר של ה„אכטלך״ היה גרמני בשם מוזס בעל בית חרושת לבדים ליד טיקטין, שהיה צורך אלפי אכטלך כל שנה. הספק הבלעדי של מוזס היה יצחק טפרוביץ ועל ידי כך הפך טפרוביץ לעשיר העיר. הוא העסיק עשרות פועלים בליקוט הענפים וקשירתם והיה זה מקור פרנסה נוסף ליהודי טיקטין.

גם טחנות הקמח בטיקטין היו שייכות ליהודים. רובן טחנות רוח אך אחת, זו השייכת לליבל גולדה, היתה מונעת בכח הקיטור. לקוחותיו העיקריים היו גדודי צבא שחנו בסביבה וזה הספיק לו לליבל גולדה להיות אחד מעשיריה הגדולים של העיר. פעם רמז מפקד הצבא שיוציא את גדודיו מטיקטין אם לא ישקלו על ידו סכום כסף הגון. ליבל גולדה מיהר לשלם אך זה לא הספיק לו לפולקובניק והצבא עזב את טיקטין, בטענה שהמים אינם ראוים לשתיה וגורמים למחלות בין החיילים, וקבע את מחנהו בזמברוּוא. ליבל גולדה מיהר לעבור אחרי הצבא עם טחנת הקמח שלו ואף הוא השתקע בזמברווא. עזיבת הצבא פגעה פגיעה קשה בסוחרים רבים שהחיילים היו מטה לחמם, והיתה זו מכה קשה נוספת בהתדרדרותה הכלכלית של טיקטין.

ר׳ לוי לב, הוא לוי „טלית־מאכער״, הגר מביאלאַיסטוק לטיקטין ופתח בה בית אריגה לטליתות. תוך זמן קצר התפרסמו טליתותיו בכל הארץ, בשל טיבן המעולה. „יש לו ללוי טלית־מאכער שיטה סודית כיצד לארוג את טליתותיו הנאות״ — היו אומרים בני טיקטין המשתאים ליופיין ולטיבן של הטליתות. כנראה הנחיל את סודו ליצחק צבי סביצקובסקי, אחד מן הפועלים בבית האריגה. בשנת 1898 הגר יצחק צבי סביצקובסקי לארצות הברית ובנו קופל פתח בטיקטין תעשית טליתות עצמאית. הוא העסיק כעשרה פועלים ואף טליתותיו יצא שמן לתהילה ונקראו בכל הארץ ואף מחוצה לה בשם „טליתות טיקטין״.

לוי לב הקים בטיקטין תעשית מברשות משער חזיר, ה„ברשטריי״. כארבעים ברשטרס עבדו בבית החרושת אך על אף מספרם הקטן יחסית התבלטו בין בעלי המלאכה בטיקטין. הם היו הראשונים שלחמו בצורה מאורגנת למען הטבת תנאי העבודה. תחילה עבדו הם משעות הבוקר המוקדמות עד שעה מאוחרת בערב וגם בשבת אחרי הבדלה, עד סמוך לחצות הלילה. תוך מאבק עקשני הם השיגו שיפור אחרי שיפור. בשנת 1906 פרצה שביתה בברשטריי. היתה זו השביתה הראשונה בטיקטין והדבר עורר אז סערה, אך בסופו של דבר זכו הברשטרס ביום עבודה בן שמונה שעות ושכרם הוכפל.

בית החרושת למברשות פעל עד מלחמת העולם הראשונה. אחרי מותו של לוי לב ניסו יורשיו להקים את המפעל מחדש אך הדבר לא עלה בידם. עוד ארבעים מחוסרי עבודה נמצאו בטיקטין.

יהודים אחרים היו קונים את תוצרת אחוזות הפריצים הסמוכות, כמו בתו של טפרוביץ ובעלה שהיו בעלי זכיון בלעדי של כל החלב באחוזת סטלמכובו ור׳ מרדכי פינס שהיה קונה את תבואת הפריץ ואת כל הצמר של עיזיו וכבשותיו. רוב התבואה והצמר היו מיועדים ליצוא, בעיקר לביאליסטוק.

כן היו בטיקטין בית חרושת לסוכריות של ר׳ אברהם יצחק פקצ׳רז הצוקרניק, בית חרושת לחומץ של רוזנברג ומפעל לעיבוד עורות של ר׳ ברוך סוראביץ שכל אחד מהם עבד גם ליצוא והעסיק במפעלו מספר עובדים. גם שלושה בתי בד היו בטיקטין, הגדול שבהם של דוד גולדמן „רייצס״. בימי הפוסט, כשאכילת בשר אסורה על הקתולים, היה תור ארוך של פולנים מתמשך ליד בתי הבד והפועלים עבדו יומם ולילה. את המכבש היו מסובבים שלשה אנשים, רק יותר מאוחר נרתם סוס למכבש ועשה את העבודה.

חלק גדול של היהודים עסק במסחר. כמעט כל החנויות בטיקטין היו שייכות ליהודים, מהן חנויות מנופקטורה ומכולת, חמרי בנין וברזל, סידקית ועוד. ימי השוק הרגילים היו ימי שלישי וששי אך גם ביום ראשון, שעה שהאכרים באו לכנסיה, התנהל המסחר במלוא המרץ. חלק ניכר של העסקים היו עסקי חליפין. האיכרים היו מביאים העירה שקי חיטה ושעורה ומקבלים

תמורתם קמח לבן, סוכר, אורז, צרכי הלבשה והנעלה, כלי עבודה ועוד. בדרך כלל היו אותם האיכרים סוחרים עם אותם הסוחרים והיה מקובל שכל איכר יש לו „היהודי שלו" אליו היה מביא את תנובת שדהו וממנו היה קונה את צרכיו. המסחר התנהל בדרך כלל ברוח טובה ותוך אימון הדדי והאיכר, שבעונת החורף שדהו לא הניב עדיין, היה מקבל את מצרכיו בהקפה עד הקיץ, אז קצר את שדהו והביא את התוצרת אל „היהודי שלו". מבחינה זאת גם מצבם של הפריצים לא היה שונה. בדרך כלל לא היו הפריצים הגדולים באים במגע ישיר עם הסוחרים אך לא פעם אחת הופיעה כרכרה רתומה לארבעה סוסים בפתח חנותו של סוחר עשיר ופריץ מכובד היה נכנס אל החנות ומבקש מן הסוחר היהודי מפרעה על חשבון מה שימכור לו בקיץ.

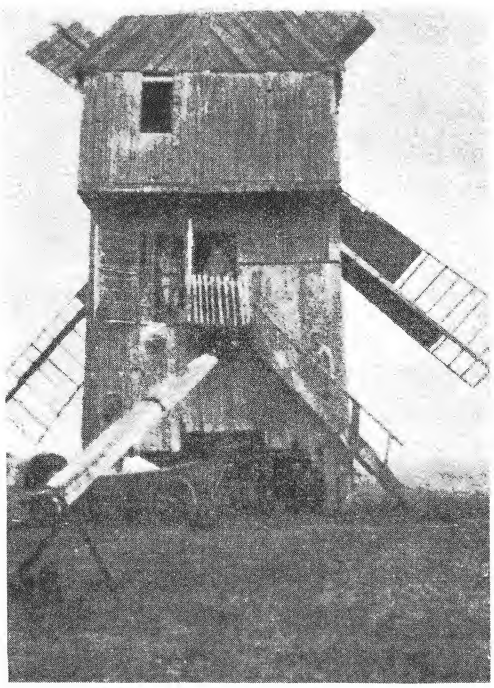
יהודים מעטים אף עסקו בעצמם בעבודת אדמה. מהם היו קונים פרדסי פרי לפירותיהם, בחינת פירות אילן או אילן לפירותיו ובשלבי בישול הפרי היו יוצאים עם בני משפחותיהם לפרדס, בונים שם מלונה, שומרים על הפירות, קוטפים אותם ומוכרים לביאליסטוק. אחרים יצאו לשדה בשלב יותר מוקדם והיו מעבדים את העצים בעצמם. אחרים, והבולט בהם היה גדליה ברנוביץ, שהיה סוחר יערות וקבלן בנין אך עם זאת חכר חלקות אדמה, עיבדן בידיו ועסק בחקלאות על כל שלביה. היה זה חזון נפרץ על רקע הדעה הקדומה שרוחה בין הגוים, כאילו יהודי אינו מסוגל לעבודת אדמה.

גם בעלי מלאכה יהודים רבים היו בטיקטין, יחסית הרבה יותר מבערים ועיירות אחרות. מהם בעלי מתפרות גדולות שהעסיקו במפעלם חייטים רבים ומכרו את תוצרתם בירידים בעיירות הסביבה ואחרים חייטים קטנים שהיו מחזרים על כפרי הסביבה ועובדים בשביל האיכרים. גם בנאים מומחים וצבעים אומנים רבים היו בין יהודי טיקטין וגם אלו לא נמצאה להם די עבודה בטיקטין והיו מחזרים על כפרי הסביבה מיום ראשון עד ערב שבת ועובדים בשרות האכרים. וכן נגרים וזגגים ובני כל האומנויות והמלאכות כי יהודי טיקטין היו עובדי כפיים חרוצים ומומחים ושמעם יצא למרחוק.

(מפי ר' יוסף פינס)

ממלחמת העולם הראשונה ואילך

הירידה בכל ענפי הפרנסה שהסתמנה בטיקטין בשנות ראשית המאה הלכה והחריפה בשנות העשרים ובעיקר בשנות השלושים. טיקטין הפכה לעיירה צדדית וענייה. חשמל וצינורות מים לא היו בבתים אך דלות ומחסור היו בהם בשפע. אופייני במיוחד הוא שלא היתה בטיקטין טחנת קמח מונעת בכח הקיטור בעוד שלפני מלחמת העולם הראשונה היתה כזו בטיקטין.

תחנת הרוח של זאב וילוגה

העגלה באמצעותה הובילו שואבי המים את מימי הנהר לבתים, שהיה בה כדי לסמל בזמנו התקדמות מסוימת או לפחות יציבות מה — שוב לא היתה בטיקטין. בעליה נתרוששו ומכרוה ושוב נשאו את המים בשני דליים תלויים על אסל, כפי שעשו זאת שואבי המים במשך מאות בשנים.

רק זעיר פה זעיר שם אפשר היה להבחין ביציבות מסוימת. נהר הנרווה, עם התמעטות ערכו, עדיין עמד במרכז חיי הכלכלה של העיירה. מספר היהודים להם שימש הנהר מקור פרנסה ישיר היה אמנם מועט, אך רבים נהנו ממנו בעקיפין, בעיקר הסוחרים שיום תשלום המשכורת לפועלים היה יום פדיון בחנויותיהם.

האנשים שהתפרנסו ישירות מן הנהר היו העוסקים בסחר עצים. מהם סוחרי יערות עשירים, כמו אלתר מלרביץ ויעקב חורושוכה, שקנו חלקות יער מבעליהן הפריצים ושלחום על פני הנרווה לדנציג, ומהם פקידיהם ופקידי חברות גדולות אחרות שמרכזיהן בערים אחרות. הפועלים שעסקו בכריתת העצים, נקוי הגזעים, הובלתם לטיקטין על פני אפיקי הנהר וקשירתם ל׳רפסודות היו פולנים ברובם. פולנים היו גם הדייגים ויהודים היו קונים מהם את שללם ועולים לביאליסטוק למכרו.

יהודים אחרים היו קונים את תנובת שדותיהם של הפולנים, כמו חיטה, שעורה, ירקות, פירות וכדומה. אחרים קנו עופות, ביצים, חלב וגבינה ועוד מתוצרת הלול והרפת. הכל נמכר בביאליסטוק, עיר המחוז הגדולה שבלעה הכל.

. למעלה משליש מיהודי טקטין היו חנונים וסוחרים זעירים. בעיקר בעלי חנויות מכולת, בדים, קונפקציה, הנעלה, סידקית וכן כלי בית ומכשירי עבודה, חמרי בנין וברזל ועוד. בתוכם בלט מספר קטן של אנשים אמידים. רובם היו מעוטי אמצעים והיו אף כאלו שנזקקו לתמיכת חברות העזרה ההדדית המקומיות או נתמכו על ידי קרובי משפחה בארצות הברית.

שלא כבעיירות אחרות בפולין בלט בטיקטין מספרם הרב של בעלי המלאכה היהודים. כרבע מראשי האב היהודיים עסקו במלאכה, בהם בני כל האומנויות; בנאים, צבעים, נגרים, זגגים, נפחים, פחחים, חייטים, סנדלרים, כובענים ועוד. כל המלאכה באיזור היתה למעשה בידי היהודים, מספר בעלי המלאכה הפולנים היה אפסי. השוק לתוצרתם היתה טיקטין עצמה והכפרים שסביבה וכן ירידים במקומות יותר מרוחקים. לירידים היו נוסעים בעיקר בעלי מלאכה בעלי מפעלים יותר גדולים, שהעסיקו פועלים במפעליהם.

מקור פרנסה אחר היתה הקהילה עצמה שהעסיקה „כלי קודש" רבים. פרט לרב ולמורה הוראה היה בטיקטין מספר ניכר של שמשי בתי כנסת,

קברן, חזן וכמה שוחטים. גם את התחבורה בין טיקטין לביאליסטוק קיימו יהודים. היתה זו משפחת אולשטיין בעלת האוטובוס וכמה משפחות מצאו שם את פרנסתן.

הנוער לא השתלב בחיים הדועכים של טיקטין. האפשרויות המועטות והעוני ששרר בכל גרמו לכך שהנוער לא חשב על התבססות במקום. שאיפת כל הצעירים היתה לעזוב ויהי מה. אם לבנות חיים, הרי בכל מקום אך לא בטיקטין. דבר זה גם חיזק את התנועה הציונית בעיר ובמסגרתה עלו רבים ארצה ישראל. רבים אחרים עקרו מטיקטין ובנו להם את חייהם במקומות אחרים. עזיבת צעירים רבים, חוסר האמביציה של הנותרים לבנות את חייהם בטיקטין ועצם רצונם לעזבה השפיעו אף הם על חוסר המעש שהשתרר בעיירה. ובהיותה עיירה שאין בה חיי יצירה תוססים ומחוסרת בסיס כלכלי איתן רבתה בה מחלוקת ורבתה בה קנאה. הסוחרים היו עומדים במשך מרבית היום בפתח חנויותיהם בטלים מעבודה ומצפים לקונה ועינם צרה במתחרה המצליח שמפתח חנותו יוצא לקוח עמוס חבילות סחורה. השפל הכלכלי החמור גרם למריבות רבות וממושכות.

הרעה נוספת ומכרעת חלה בשנת 1934 ונמשכה והחריפה מאז ועד החורבן. אז החלו להשתולל קבוצות הנוער הלאומני הפולני הידועות בשם „נארא", ששאבו את השראתן מן הנעשה בגרמניה הנאצית. בהסכמתה החשאית של הממשלה הפולנית פתחו במלחמת תנופה פראית בכל ענפי המשק שבידי יהודים. הם תמכו במתחרים ועודדו אחרים לפתוח בתחרות. שנאת היהודים הוחדרה לכל שכבות העם הפולני על ידי תעמולת ארס בלתי מרוסנת. הלאומנים תבעו מאת האיכרים הפולנים: „מכרו לנו את תוצרתכם והטילו חרם על הסוחרים היהודיים!" בטיקטין הועמדו משמרות ליד חנויות היהודים, תחילה בימי השוק ואחרי כן בכל ימות השבוע. בד בבד נפתחו חנויות פולניות מתחרות, והפולנים אולצו לערוך בהן את קניותיהם. רבים מהם, שהעדיפו לקנות בחנויות היהודים, בהן היה המבחר גדול יותר והתנאים נוחים יותר, התגנבו לשם בדרכים עקלקלות אך מספרם ירד מיום ליום. תעמולת הארס עשתה את שלה ופחד קבוצות הלחץ הימניות־לאומניות נפל על כולם. הפדיון בחנויות היהודים ירד מיום ליום עד שלא היה בו כדי

פרנסת המשפחה אפילו בדוחק. רבים נאלצו לסגור את חנויותיהם ומקורות הפרנסה נסתתמו.

היהודים שהתפרנסו מקנית תוצרת האיכרים הפולנים — נושלו כולם מעמדותיהם. הרוכלים הניידים אף הם חדלו לחזור על בתי האכרים. הכניסה לכפר פולני על מנת לסחור בו היתה בחזקת סכנה.

הסוחרים האמידים כמובן לא נפגעו כחבריהם מעוטי האמצעים. גם ארבעה בעלי טחנות הקמח המשיכו לעבוד כבימים ימימה. בית החרושת למשקאות קלים, בית הבד ומפעלים אחרים, שמארגני החרם לא יכלו למצוא להם תחליף מידי, אף הם לא נפגעו. גם מעמדם של בעלי המקצועות החפשיים שבין יהודי טיקטין — הרופא, רופא השיניים, שני הרוקחים, המילדת, האחיות הרחמניות ואחרים — נשאר איתן מחוסר תחליף פולני. אך היו אלו רק בודדים. קבוצה יותר גדול שלא נפגעה כאחרים היתה קבוצת בעלי המלאכה היהודיים בטיקטין. במשך מאות שנים היתה המלאכה בטיקטין בידי היהודים ובעלי מלאכה פולנים כמעט לא נמצאו באיזור כולו. אמנם נעשה מאמץ להעמיד בעלי מלאכה מקרב הפולנים אך הם לא יכלו לעמוד בתחרות עם היהודים ומספרם הזעום יכל לספק רק חלק מן הביקוש.

שבע השנים האחרונות של קהילת טיקטין היו הרעות והקשות בתולדותיה. אותות שגשוגה מלפנים היו כלא היו וביאליסטוק בתה חשה לעזרתה. המהנדס ברש, מי שעמד בראש קהילת ביאליסטוק, ביקר בטיקטין והביא כספים רבים שנאספו בביאליסטוק הסמוכה. אגרות הורצו אל יוצאי טיקטין בארצות הברית ואלו נענו בדרך כלל בעין יפה. רבים נזקקו למוסדות הסעד והצדקה המקומיים וגם מספרם של פושטי היד גדל. המצב הלך ורע, החיים נעשו קשים מנשוא, אוירה של שממה ודכאון, תוצאת הבטלה וחוסר המעש, היתה תלויה באויר ושום קרן תקוה לא האירה את פני האופק. שום פתרון לבעיתה של טיקטין לא נראה עד שבאה המלחמה ופתרה את הבעיה.

(מפי עו״ד מנחם טמיר (טורק)

מכתבו של מזכיר הקהילה
אל בני טיקטין בשיקגו

שלום עד עולם!

לרגל יובל העשור להקמת ארגונכם שתפקידו העיקרי לבוא לעזרת אחיכם הנדכאים והנזקקים שהמלחמה רוששתם, וכן לתמוך בכל מוסדות הסעד והצדקה הפועלים בעיר מולדתכם טיקטין, הננו מגישים לכם בזה סקירה הסטורית קצרה על תולדות עירנו העתיקה בכלל ועל מוסדותיה בפרט.

לפי מסמכים המצויים בארכיב העירוני, נבנתה טיקטין לפני ארבע מאות וחמישים שנה בקירוב על ידי פריץ פולני אשר גבה מס גולגולת מכל תושביה. כפפי שנמסר בקבלה בנה אותו הפריץ גם את בית הכנסת הגדול, ה„שול" הקדוש שלנו.

בית כנסת זה, בעל המשמעות ההיסטורית החשובה, מצטיין בעתיקותו וקדושתו. כל הנכנס לבית הכנסת, ויהיה זה אף איש חפשי בדעותיו, נפעם ונרעש מפני הוד הקדושה השרוי בו. כפי שקבלנו מאבותינו, ובהסתמך על תעודות שונות, נראה שבית כנסת זה נבנה לפני כארבע מאות שנה.

אגדות שונות נרקמו סביב בית הכנסת. אחת מהן מספרת שכאשר הרב המפורסם, הגה"צ המרש"א זי"ע ישב על כס הרבנות בטיקטין נהג הוא להתפלל ב„שול" ואף כתב קמיע מיוחד עבורו אשר נטמן בנברשת הגדולה התלויה מול ארון הקודש. ויהי היום ובית הכנסת מלא מפה אל פה, ותנתק לפתע הנברשת ובנס נשמטה הצידה ולא פגעה באיש.

מקרה דומה חזינו בעינינו בעת המלחמה האחרונה בין הפולנים והבולשביקים. שעה שהבולשביקים התקרבו לטיקטין, שהיתה אז עמדה איסטרטגית חשובה, התעופפו פגזי הצבאות היריבים מעל לראשינו. אך להיכן נמלט היהודי? לבית הכנסת, כמובן. רובם הגדול של יהודי טיקטין, אנשים נשים וטף, מצאו מקלט ב„מבצר העתיק", הלא הוא בית הכנסת הקדוש ופנו אל הנשק היהודי המסורתי — ספר התהילים. והנה לפתע פגע אשר כבר נדפסה בספרים.

פגז בכתל המזרחי של בית הכנסת, הכל נזדעזע, קול נפץ אדיר מלא את החלל, רסיסי הקליע ואבני הכותל התעופפו לכל עבר אך איש לא נפגע.

אין זו אגדה אחים יקרים, כי אם מעשה שהיה והתרחש לנגד עינינו, וגם הבקיע בכתל המזרח נותר בו עד היום לזכרון עולם.

תמורת הנברשת העתיקה הציע פעם סוחר עתיקות עשיר שנזדמן לעיר סכום אגדי ממש, אך כמובן שהקהילה לא חפצה להפרד מנברשת יקרה זו בשום מחיר שבעולם.

באשר לבית המדרש הגדול, הנה איננו יכולים לקבוע בודאות באיזו שנה הוא נבנה, אך כפי שמצוין בפנקס העיר הוא עבר בדק יסודי לפני כמאה ועשרים שנה.

בהזדמנות זו מן הראוי לעמוד על אופיים של גבירי ופרנסי העיר בשנים עברו. בפנקס מצינו שאחד הגבירים קבל על עצמו לחדש את בנין בית המדרש אך תנאי התנה עם ראשי הקהל שהוא לבדו ישא בכל הוצאות בית המדרש כל עוד בחיים חיותו. ועוד התנה, שכל ההכנסות הבאות מבית המדרש תהיינה קודש ללומדים. כאשר חתמו ראשי הקהל על תנאים אלו קם ונגש למלאכת הבנין.

טיקטין היתה פעם עיר הגליל, היינו המרכז הדתי אשר סיפק את כל הצרכים הדתיים של הגליל והיתה ממונה מבחינה דתית על העיירות השכנות השייכות לגליל.

מספרים שטיקטין וגרודנה ניהלו ביניהן מאבק חריף אודות ההגמוניה על ביאליסטוק. גרודנה גם היא היתה עיר גליל ותבעה את סיפוחה של ביאליסטוק לתחום שלטונה בעוד שטיקטין טוענת לבעלותה היא על ביאליסטוק, עד שנועד בית דין מיוחד ופסק שביאליסטוק הינה חלק מגליל טיקטין ואמנם מצינו בכתובים „ביאליסטוק גליל טיקטין".

טיקטין מצטיינת בגאונים ובקדושי עליון אשר שימשו בה ברבנות. כפי שכתבתי למעלה היה המהרש"א במשך תקופה קצרה רבה של טיקטין. כן שימש בה כרב הרב הגאון, קדוש עליון, ר' מאיר הלוי איש הורוביץ זי"ע אשר נקרא בפי העם „דער רבי ר' מאירל" ואשר מנוחתו כבוד בבית העלמין הטיקטיני. אגדות רבות מעטרות את דמותו וכאן אצטט רק אחת.

ההיסטוריון היהודי הנודע, הגאון הצדיק ר׳ חיים יוסף דוד אזולאי כותב אודות ר׳ מאירל בזו הלשון: „ראוי היה שתשרה עליו שכינה כעל משה רבנו, אלא שאין הדור היה זכאי לכך״.

כמו כן נמצא כתוב בספר שפעם אחת יצא הרבי ר׳ מאירל עם בית דינו לחדש את הלבנה, אך בשעה שהם יצאו נתכסתה הלבנה בעבים. קרא ר׳ מאירל: „כמה חסרי בושה הם עבים אלו! כאשר מאיר ובית דינו עומדים לחדש את הלבנה מעיזים הם להסתירה״. מיד נתבהרו פני השמים והלבנה זרחה בכל זוהרה.

הרבי ר׳ מאירל היה נכדון של השל״ה הקדוש זצוק״ל.

בית העלמין הטיקטיני הוא עתיק לימים מאד. בבית עלמין זה מצאו מנוחתם עדן גדולי הגאונים והקדושים מאז מאות בשנים. מצבות רבות כבר אינן ניתנות לזהוי. הננו שולחים לכם בזה מספר כתובות הנמצאות על מצבות אותן חידשנו וסיידנו בכספכם:

„פה נקבר הגאון החסיד צדיק יסוד עולם מוהר״ר שלום בהחסיד הנשיא מוהר״ר אליעזר זצוק״ל. נפטר בשנת תקכ״ז״.

„פה נקבר אי״א הרב הגאון צדיק ועניו מפורסם מוהר״ר זאב וולף בהרב הגאון מוהר״ר יהושע זלה״ה. נפטר בשם טוב ח״י אייר תקנ״ה״.

„פה נקבר צדיק יסוד עולם אדמו״ר הרב הגאון הגדול המפורסם מופת הדור נ״י ע״ה פ״ה מוהר״ר מרדכי הלוי אב״ד פה טיקטין, בן הרב הגאון הגדול המפורסם מופת הדור מוהר״ר יצחק סגל אב״ד דק״ק קראקא. נפטר ג׳ אייר תקע״ז״.

הודות לר׳ שמואל השוחט ובעזרתכם הכספית נבנו מחדש ארבעה אהלים על קברותיהם של ארבעה גאונים: הרבי ר׳ מאירל ר׳ שלום ר׳ מרדכי ור׳ לייב זכותם יגן עלינו. כן נמצאות כאן עוד מצבות מספר הזקוקות לתיקון וסיוד. דבר זה יעשה אי״ה לאחר חג הפסח.

לטיקטין נודעת חשיבות איסטרטגית בשל נהר הנרווה העובר בה. כך קרה לפני כמה מאות שנים עת פולין היתה עדיין מעצמה גדולה וניהלה מלחמה עם שודיה. בטיקטין נערך קרב מכריע תחת פיקודו של

המצביא צ׳רניצקי וברחובה של טיקטין במקום שם נפל שם נקבר ועל קברו הוקמה אנדרטה הקרויה כיום „שררה זיידע״.

לפני ארבעים שנה היה בטיקטין ישוב יהודי גדול. בכל כפרי הסביבה, כולל כפרים קטנים ביותר, התגוררו מספר משפחות יהודיות אשר מצבן הכלכלי היה משביע רצון בדרך כלל. רק כאשר הרוסים, תחת השלטון הצארי הישן, הציקו ליהודים נעזבו כפרים אלו אט אט מתושביהם היהודים. השלטון נטע בלב הכפריים הנוצרים שנאה עזה כלפי היהודים עד שגם היהודים המועטים שעדיין נשארו בכפרים שוב לא היו בטוחים בחייהם.

והנה מעשה שאירע בשנת תרס״ד. בכפר יוזבה, במרחק שבעה וורסט מטיקטין, גר יהודי בשם מרדכי קורבר, עם אשתו וארבעת ילדיו. מרדכי קורבר זה עסק בשיווק תוצרת החלב של הפריץ. היה זה שבת נחמו כאשר הופיע לפתע פרש בעיר ובפיו הבשורה העצובה שמרדכי קורבר ובני משפחתו מוטלים הרוגים. הבשורה המרה התפשטה בעיר כהרף עין וכל היהודים מקטנם ועד גדולם מהרו ליוזבה. מה מזעזעת היתה התמונה שנתגלתה לבאים ליוזבה. מרדכי קורבר, אשתו וארבעת בניו בגיל מארבע עד שמונה עשרה היו מוטלים ללא רוח חיים בתוך שלוליות דם כשראשיהם מרוסקים. החשד נפל על נוצרי, שכנו של מרדכי, בעל בית מרזח ביוזבה. הוא נכלא מיד אך כעבור עשרה חדשים, משלא נמצאו הוכחות שיש בהן כדי להרשיעו בדין, הוא שוחרר על ידי בית המשפט המחוזי. כיום (1927) כמעט ואין יהודי בכל הכפרים הסובבים את טיקטין.

גם לפני מלחמת העולם לא נחשבה טיקטין בין הערים העשירות, אך בהשוואה להיום אפשר לאמר שטקיטין היתה אז עיר שהפרנסה מצויה בה. רוב יהודי טיקטין נהלו עסקים שונים ובכך מצאו את פרנסתם בשפע. סחר העצים למשל המציא פרנסה לחמישים אחוז מיהודי טיקטין. כן היתה תעשית שער חזיר (בערשטעריי) מפותחת אשר סיפקה פרנסה מרווחת לשמונים פועלים וגם טליתות יוצרו בטיקטין.

כעת, לאחר המלחמה, חוסלו שתי תעשיות אלה. בטיקטין יש כיום רק בעלי מלאכה, סוחרים זעירים ורוכלים המחזרים על הכפרים. מצבם של יהודי טיקטין נמצא בשפל המדרגה.

זמנים קשים ונוראים עברו על טיקטין בעת המלחמה. בעיר שלטו חליפות הרוסים הגרמנים והבולשביקים.

מן המאורעות שאירעו בעת המלחמה ראוי לציון מקרה אחד אשר נחרת בלב כלם. היה זה בשנה הראשונה למלחמה, ימים ספורים לפני שהגרמנים כבשו את טיקטין. הגשרים המתוחים על הנרווה כבר עלו באש ומשני עברי העיר נערכו לקרב מחנות כבדים של הצבאות היריבים שתותחיהם הרעישו את העיר ללא הפוגה. כל התושבים נטשו את בתיהם וחפשו מקלט במרתפים. הַבתים נתפסו על ידי החיילים הרוסים. מהם שמשו בתי חולים לפצועים הרוסיים הרבים שהובאו משדות הקרב. העיר דמתה לגיא ההריגה ואיש לא העז להראות ברחוב.

ומעשה שקרה בערב שבת. שליח מיוחד של הגנרל הרוסי אשר חנה בקרבת טיקטין הופיע בעיר ובפיו פקודה אל יהודי טיקטין. הגנרל הציע שתי אפשרויות, או שהיהודים יתחייבו לשמור על חוטי הטלגרף והטלפון ויהיו אחראים שלא ינותקו ולא — עליהם לעזוב את העיר תוך שש שעות.

אחים יקרים! אין להשיג אף בדמיון את שנתרחש אצלנו ברגעים קריטיים אלה. בשעה שיהודים נוהגים לצעוד בשמחה אל בית הכנסת לקבל את השבת בתפילת „לכו נרננה" התאספו כל יהודי טיקטין ללא יוצא מן הכלל סביב ארון הקודש ופתחו באמירת תהילים. הזעקות ההיסטריות קרעו שערי שמים. משלחת מורכבת מכמה בעלי בתים יצאה אל הגנרל שמחוץ לעיר ממש תוך חרוף נפש. רק לאחר תחנונים רבים נאות הגנרל לבטל את פקודתו והעיר ניצלה משואה גדולה.

הישוב היהודי בטיקטין מונה שלש מאות משפחות בערך ומספר הנפשות מגיע לכדי אלפיים כן ירבו.

טיקטין, ב' לסדר „עזוב תעזוב עמו" תרפ"ז לפ"ק (1927)

אלתר ליפשיץ

(תורגם מתוך „פנקס טיקטין", שיקאגו 1958)

ה„הילפס קומיטעט" — הועד הטיקטיני לעזרת עקורי מלחמת העולם הראשונה וילדים עקורים

מוסדות עזרה וסעד

מוסדות צדקה

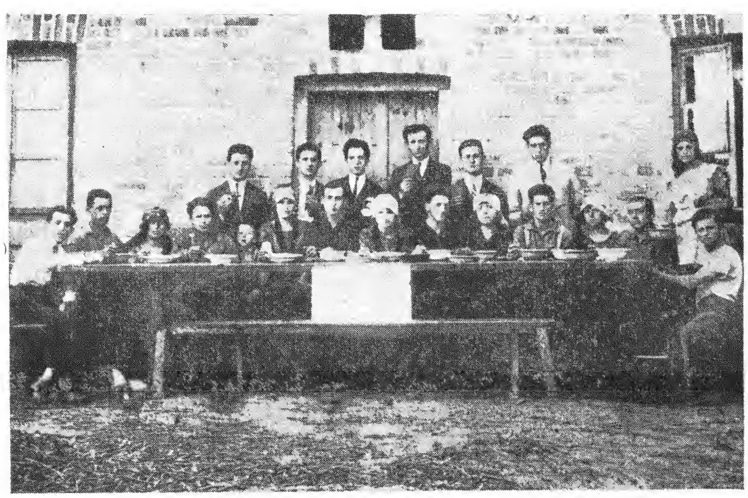
כבערים ועיירות אחרות פעלו אף בטיקטין מוסדות שונים וחברות מחברות שונות, כל אחת במסגרת תפקידה ותעודתה. „חברה ש"ס", „חברה משניות", „חברה חומש" ואחרות מסוגן עסקו בלימוד ובהרבצת תורה. חברות בעלי מלאכה למקצועותיהם, כמו חברת הקצבים („זובחי זבח"), חברת החייטים, חברת השזרים ואחרות פעלו בעבר למען הבטחת זכויות בעלי המלאכה החברים באותה חברה. מקום מיוחד יש ליחד למוסדות העזרה ההדדית ולחברות הסעד והצדקה.

מסורת רבת שנים של עזרה הדדית בין איש לרעהו מצויה היתה בטיקטין. אנשים רחמנים ונשים צידקניות הקדישו את מיטב זמנם למעשי צדקה. סוחר שפקדו משבר יכול היה לקבל הלואה באחת מקופות הגמ"ח או בבנק העממי בחתימה על שטר או תמורת משכון. עגלון שמת סוסו לפתע נשאר ללא אמצעי מחיה שוב הוקם על רגליו על ידי יהודים רחמנים. כלה עניה צוידה כהלכה והוכנסה לחופה ברוב שמחה ופאר. רוח של נכונות לעזור לזולת היתה מנת חלקה של טיקטין. גם ילדי החדרים נטלו חלק במאמץ זמדי יום שישי היו מחזרים על פתחי נדיבים זוגות זוגות, בצד הגבאים המבוגרים, ומאספים כסף למטרות צדקה.

שעה שכיהן הרב ר' שמעון דוב אנוליק כרבה של טיקטין יסד הוא, יחד עם ר' ירוחם ברש ור' ברוך סוראביץ את חברת „סומך נופלים", שהפכה

למוסד הגדול והמפואר מסוגו בטיקטין ונוהל על ידי ר׳ ברוך סוראביץ ור׳ מרדכי פינס במשך שנים רבות. שבת „בהר״ (וכי ימוך אחיך) היתה מוקדשת לחברה, במוצאי שבתות היתה נערכת ישיבת ההנהלה ואז נערך דיון בבקשות שהוגשו לקבלת הלוואות וביום שישי היה מנדל המלמד מסובב בעיר, כשתיק תלוי על שכמו, וגובה מבעלי החוב את התשלומים השבועיים. ככל החברות והמוסדות האחרים היתה גם חברת „סומך נופלים״ מתקיימת בעיקר מתרומות תושבי העיר אך משהורע המצב הכלכלי נתמכה בסכומים נכבדים על ידי בני טיקטין שהגרו לארצות הברית.

במלחמת העולם הראשונה הגיעו לטיקטין נחשולי פליטים מכפרי הסביבה ואז הוקם בטיקטין ה„הילפס קומיטעט״, ועד העזרה שדאג לקורת גג לראשם וסיפק להם מלבושים חמים. פעילי הועד דאגו גם להתישבותם מחדש של העקורים במקומות שונים. שוב באה לידי גילוי רוחה הנדיבה של העיר שהיתה בימים עברו עיר ואם, מנהיגת הגליל כולו.

ארוחה של ועדה העזרה (הילפס קומיטט)

לינת הצדק וביקור חולים

השרותים הרפואיים בטיקטין לא עמדו על רמה גבוהה. היו בעיר רופא וקצין־רפואה (פעלדשער), לפעמים גם הביאו רופא מן החוץ, ובימים כתיקונם היה די בזה. חמור יותר היה המצב בשטח תכשירים ומכשירים רפואיים. חברת לינת הצדק שמה לה למטרה לפתור בעיה זו.

על מיסדי החברה ומנהליה נימנים: ר׳ אריה כ״ץ, ר׳ יחזקאל חורושוכה, ר׳ יצחק גדליה פיונז׳ק, ר׳ אריה כהן, ר׳ משה דוד מקובסקי, ר׳ נח גליקמן, ר׳ יוסף קורלנדר, ר׳ יעקב דוד שורץ, ר׳ קופל סביצקובסקי, ר׳ חיים דער גלעזער, ר׳ ישראל צבי גולדה, ר׳ שלמה מלרביץ, ר׳ פנחס שלמה סרניביץ ואחרים. הם היו אוספים כסף במשך כל השנה, ביחוד בשבת פרשת בשלח שהיתה שבת של „לינת הצדק״, וקונים בו כלי רפואה. אלו נשמרו על ידי אחד מחברי ההנהלה וכשנפל מי מבני טיקטין למשכב קיבלו בני משפחתו כלים לטיפול בחולה, תמורת משכון שהופקד בידי גבאי החברה.

חברת „ביקור חולים״ אף היא עסקה בהגשת עזרה לחולים. פעיליה עסקו בארגון לינות לילה אצל החולים והם דאגו לכך שלא יהיה חולה שלא

קבוצת עסקנים מ„לינת הצדק״ ו„ביקור חולים״

ימצא לידו אדם שיוכל לסעדו בחוליו. כל בני טיקטין היו חייבים בשירות זה ונפטרו ממנו רק תמורת כופר שהיה קודש לקנית כלים עבור „לינת הצדק".

לשיא פעילותן הגיעו שתי החברות הללו בשנת 1918 שעה שפקדה את טיקטין מגיפת טיפוס, אך גם אחרי כן היו ידי העסקנים מלאות עבודה. החולים היו רבים והאמצעים מועטים ושתי החברות הגישו עזרה כספית לנפגעים ממחלות, או שלמו עבור התרופות.

חלקם הארי של עסקני „לינת הצדק" ו„בקור חולים" נמנה על מתפללי בית המדרש „חברה משניות". במשך זמן רב התלבטו בשאלת אספקת קרח לחולים בימות החמה עד שקמו ובנו בבית מדרשם בית קירור והחולים הזקוקים לכך קיבלו קרח במידה מספקת בכל ימות השנה.

(עפ"י משה גולדברג)

עזרה מארצות הברית

מצבה הכלכלי של טיקטין עמד בסימן ירידה מתמדת. מספר המשפחות שלא הצליחו לפרנס עצמן הגיע בסוף שנות העשרים לכמה עשרות ותוך כמה שנים עלה על מאה. האחרים התפרנסו בדוחק ורק מתי מעט יכלו להרשות לעצמם רמת חיים גבוהה או אף לעזור לאחיהם הנצרכים.

מצב זה הביא בעקבותיו פעילות מוגברת של מוסדות הסעד והעזרה ההדדית, אך זה בלבד לא היה בו כדי לענות על כל הצרכים ולהיענות לכל הנצרכים. העניים רבו מיום ליום וממילא פחתו ההכנסות לקופות המוסדות. מיום ליום גדל מספרם של אלו שלא היה באפשרותם לפרוע את חובם לקופת החברה במועד. שוב לא היה בכוחה של העיירה לקיים את עצמה. רבים השתקעו בערים אחרות בפולין, אחרים עלו ארצה ישראל וכמה עשרות מיהודי טיקטין הגרו לארצות הברית. אלו האחרונים היוו מקור תמיכה חשוב ליהודי טיקטין. חרף מצבם הכלכלי הבלתי מזהיר שלחו את עזרתם לעיר מולדתם והעיר נזקקה לעזרה יותר ויותר. לאחר ההפסקה שחלה בשל שיבוש הדרכים בשנות מלחמת העולם הראשונה הלכה וגברה

הדרישה ומכתבים לעשרות שוגרו לבני טיקטין בארצות הברית, בעיקר לארגונם שבשיקאגו ומרובים היו צרכי עם טיקטין. ב„פנקס טיקטין" שיצא לא מכבר בשיקגו מובא המכתב שלפנינו שנכתב אחרי המלחמה:

אל אחינו ואחיותינו היקרים, בני טיקטין בשיקאגו!

אנו, נציגי ועד ההצלה הטיקטיני, שתפקידו לספק לתושבי עירנו העניים עצים להסקה ותפוחי אדמה ולבוא לעזרתם בתמיכות כספיות, פונים אליכם, אחים ואחיות יקרים, הנכונים בכל עת להקל את מצוקתם של אחיכם ואחיותיכם הסובלים במקום מגוריכם לשעבר.

בודאי הנכם יודעים, ולבטח אף קראתם בעתונים, שעובר עלינו חורף איום, כמוהו לא זוכרים אף הזקנים. למעלה משלשה חדשים משתוללות במחוזנו סופות חזקות וסערות שלגים, אשר גרמו לניתוק הקשרים עם כפרי הסביבה ואף נוצרי לא בא העירה. נוסף על ה„אימי־גרציה־ביל" שהגיש לנו כמתנת העולם התרבותי ועלינו לפרנס עצמנו בד' אמותינו, הנה החורף הנוכחי גרם לכך שגם התנועה הקטנה והמועטת שהיתה אצלנו — פסקה. מאות אנשים סובלים רעב ומחסור במשמעותן החמורה ביותר של המילים. תכופות קורה שנותנים לאדם תפוחי אדמה והם קופאים בביתו. המצב הגיע, ישמרנו הא־ל, לידי סכנת נפשות. כל מקורות הכספים — נסתתמו. הכסף ששלחתם מאמריקה וכן המיסים שהעלו בעלי היכולת שבתוכנו, הכל כבר איננו.

ובכן, פונים אנו אליכם, אחים ואחיות יקרים, רחמנים בני רחמנים: קחו אל ליבכם את מצבם הקריטי של אחיכם ואחיותיכם הסובלים בעיר מולדתכם והקוראים אליכם אל מעבר לים ועשו מאמץ עליון למענם.

אחים ואחיות יקרים! הכירו בחובתכם הקדושה והקלו את מצבם החמור של חבריכם, כי עזרה דחופה נחוצה לנו מאד. ועל כן יעזורכם אלוקים וישמרכם מצרות ומסבל.

שמואל שו"ב חליוטא, חיים קצרביץ,
ישראל כהן, ישראל אהרן ב"ר צבי
האלפרוביץ, אלתר ב"ר ישעיהו
ליפשיץ, שלמה פינס.

מוסדות ואנשים פרטיים פנו בבקשת עזרה לארצות הברית ובמרבית המקרים נענו בעין יפה. ב־30 באוקטובר 1923 שיגר רבה של העיר הרב פנחס מכתב בעל תוכן דומה לבני טיקטין שבשיקאגו. במכתבו הוא כותב: „...אילמלא העזרה הרצופה מאמריקה היינו עדים לרעב איום. אלו שאינם מקבלים עזרה סובלים רעב וקור. תארו לעצמכם שמחירה של עגלת עצים חצי מיליון מרק. זוג נעליים או מגפיים נמכרים בשבעה עד שמונה מיליון מרק. כיכר לחם עולה עשרת אלפים מרק וחלה ארבעים אלף. היאך יכולים פועלים מחוסרי עבודה להחזיק מעמד במצב כזה? אחים יקרים, חישבו על חבריכם וידידיכם ושילחו עזרתכם כדי שנוכל להחזיק מעמד". באותו „פנקס טיקטין" מועתק חלק ממכתב ארוך שנשלח מטיקטין ב־25.11.26 הקורא לתמוך בקופת הגמ"ח בטיקטין. על המכתב חתומים: ד"ר אלפאק, אלתר מלרביץ, שלמה פינס, שלמה מלרביץ, ישראל כהן, אברהם טורק, שמואל זאב גרברש, מנדל זייץ, דוד דרזלס, צבי גולדה, צבי הירש הורביץ ואנשל פורקו. אל המכתב מצורף מכתב נרגש של הרב פנחס.

לזכותם של ה„לאדסלייט" שמעבר לים יש לציין שהם חשו עצמם כבני טיקטין לכל דבר וראו בבני טיקטין את אחיהם וידידיהם הקרובים. הם הקימו מתוכם ועד הצלה „דער טיקטינער הילפס פאראיין אין שיקאגא" שעסק באיסוף כספים ושליחתם לטיקטין. גם הקהילה הטיקטינית חפצה להעמיק את תחושת הקירבה והשיתוף ובמכתבים ארוכים תיארו מנהיגי הקהילה את הנעשה בעיר. להלן דין וחשבון מאלף, מתורגם אף הוא מ„פנקס טיקטין" הנ"ל:

טיקאצ'ין, 4 בנובמבר 1932

אחים ואחיות יקרים, בני טיקטין הנכבדים, שלום עד העולם!

אנו שולחים לכם העתק הפרטי־כל הכולל את ההחלטות שנתקבלו בישיבה שהתקיימה לפי החלטת האסיפה הכללית אשר היתה בשבת בראשית לפני קריאת התורה בבית המדרש הגדול. זהו פרטי־כל של ישיבת ועד הקהילה שהתקימה במוצאי שבת קודש פרשת בראשית, 29 באוקטובר, באולם הקהילה, בהשתתפות כל בתי הכנסת ונציגי כל מוסדות הסעד.

את הישיבה פותח יושב ראש הקהילה ה׳ יוסף זאק המתאר בצבעים בהירים את מצבה העגום של עירנו בכלל ואת מצב מוסדות הסעד העירוניים בפרט. היושב ראש מסים את נאומו המשאיר רושם חזק בלבבות והאסיפה פותחת את דיוניה בנקודות הרשומות על סדר היום.

1) ביקור חולים. העוני והמחסור גדולים מאד והכנסות החברה קטנות מאד, כך שאין כל אפשרות לעזור לכל החולים העניים שמספרם, לצערנו, גדול.

2) התלמוד תורה. כשישים ילדים קטנים עניים מכדי לשלם שכר לימוד. גם הנהלת המוסד חסרה את האמצעים לשלם שכר לימוד עבורם.

3) קופת גמילות חסדים „סומך נופלים״, היפה והחשובה בין מוסדות עירנו, נוסדה לפני כארבעים שנה על ידי הרב הגאון ר׳ שמעון בער זי״ע, מי שהיה רבה של שדליץ, ובעלי הבתים החשובים ר׳ ירוחם בעריש ז״ל ור׳ ברוך סורביץ ז״ל. מוסד זה, שהוא כעין נהר נרוה הנותן חיים לעיר, המציל אנשים רבים מטמיון על ידי מתן תמיכה קונסטרוקטיבית והעושה זאת תמיד בצורה מכובדת, נידון לכליה. וזאת בגלל המצב הכלכלי החמור בו נתונה הארץ ואשר ממנו סובלת עירנו במיוחד. התמיכות בקופת הסומך נופלים פחתו לעין שיעור, החזרת החובות מתנהלת בעצלתים ובסכומים קטנים, ושוב אין אפשרות להיענות לכל הפונים להנהלת החברה בבקשת הלואה.

4) קופת תורת חסד, שתפקידה ותעודתה הם כשל הסומך נופלים, שרויה באותו מצב גרוע בשל אי פריעת החובות בצורה מסודרת ומדויקת.

5) בהסכמת העיר כולה נתמנה הרב ר׳ אלתר אלפרוביץ כמורה הוראה בעירנו בשכר שבועי של 15 זהובים אשר נגבו מנרות שבת. מזה כמה שבועות שאין משלמים את התשלום הקבוע מנרות שבת ומורה ההוראה שרוי ללא שכר!

6) משכורתו של רבנו היא שליש מהכנסות השחיטה. מכיון שלצערנו הרב הוא אדם חולני ועני מאד החלט להוסיף לו 10 זלוטס לשבוע מתשלום הנרות. עכשיו שתשלום זה אינו משתלם חסרים לרב 10 זהובים מדי שבוע.

7) עתה ,שעה שהחורף ממשמש ובא, בעיותינו הבוערות הן— עצים, תפוחי אדמה ולחם עבור מאה המשפחות העניות של העיר, להן צפויה סכנת רעב וקור והעלולים אף ליפול למשכב, ר"ל.

8) כמה אנשים בלתי אחראיים שאפשר לכנותם אלמנטים אפלים, הרשו לעצמם לשלוח אל אחינו ואחיותינו באמריקה מכתב הנושא חתימות מזויפות ובו אימפורמציה כוזבת כאילו הכספים המגיעים מאמריקה אינם מתחלקים כדין ומלעיזים על פעילי חברות הסעד ללא שום הצדקה. דבר זה עלול לגרום, ישמרנו ה', להפסקת תמיכתם של אחינו ואחיותינו שבאמריקה.

נערך דיון בהשתתפות נציגי כל המוסדות. שעה שדנו בפרשת המכתב עם הידיעות הכוזבות אשר נשלח לאמריקה התחמם הוכוח והדיונים הגיעו לשיאם. לאחר התיעצויות רבות וממושכות החלט לפתור את כל הבעיות בצורה הבאה:

1) בקור חולים. החלט שבכל בית תקבע קופסה הנושאת את הכתובת „בקור חולים" ואף העני ביותר מחויב להטיל לתוך קופסה זו לא פחות מחמשה גראשן מדי שבוע. מדי חודש תפתחנה הקופסאות ותפורסם רשימה כמה כסף נמצא בכל קופסה ויפורסמו שמותיהם של אלו שקופסתם נמצאה ריקה. והיה, אם יחלפו שלשה חדשים וימצא מישהו שלא שלשל לתוך הקופסה את המכסה אשר הוטלה עליו לפי שומא שנערכה לצורך זה, דינו של אותו אדם להיות מוקע אל עמוד הקלון („שאנד סלופ").

2) תלמוד תורה. כל אדם, אף העני ביותר ואף מי שבנו נהנה מהתלמוד תורה, חייב לשלם שכר שבועי כפי שיושת עליו על ידי ההנהלה.

3,4) בענין קופות „סומך נופלים" ו„תורת חסד" הורכבה ועדה שתבקר את ספרי שתי החברות. והיה אם יתגלה שישנם לווים שאינם פורעים את חובם אף שביכולתם לעשות זאת, ינקטו נגדם האמצעים החריפים ביותר, כולל הליכים משפטיים, עד שיגבה החוב מן הלווה או מן הערב. כן החלט להגדיל את הכנסות הקופה על ידי גבית מס שבועי מכל החברים.

5,6) בענין שכרם של הרב ומורה ההוראה הוחלט להגדיל את התשלום מנרות שבת ולהעמידו על 20—10 גראשן לשבוע כך שיסתכם ב־25 זלאָטס לשבוע. מזה יקבל מורה ההוראה ר' אלתר אלפרוביץ 15 זלאָטס והרב 10 זלאָטס כהוספה על שכרו הקבוע שהוא שליש מהכנסות השחיטה. מי שישתמט מתשלום הנרות — תבוטל חברותו בכל המוסדות.

7) בענין השאלה הבוערת של עצים, תפוחי אדמה ולחם לאוכלוסייתה העניה של טיקטין לוקחת האסיפה לתשומת ליבה שלמעלה ממאה משפחות נזקקות לסעד ולתמיכה. כן לוקחת האסיפה לתשומת ליבה שהבעיה דחופה מאד וכן שהאוכלוסיה היהודית בטיקטין נתונה במצב נורא עד שאין אפשרות לפתור בעיה זו בכוחות עצמיים. אי לכך החליטה האסיפה לבטא את תודתה הלבבית של העיר כולה לאחיותינו ואחינו שמעבר לים על מה שעשו לטובת האחיות והאחים ומוסדות הסעד שבעיר מולדתם, ועל שתמכו בנו עד הנה ללא הרף וללא ליאות. עם זאת החליטה האסיפה לבקש, חרף המצב הכלכלי הבלתי מזהיר השורר כיום באמריקה, לקחת לתשומת לבם את מצבה המסוכן של עירנו ובמיוחד של מוסדות הסעד ולהשתדל בכל הכוחות לשלוח בדחיפות תמיכה על מנת לקנות עצים ותפוחי אדמה וגם לחם בשביל האוכלוסיה היהודית של טיקטין, שאם לא כן נחרץ גורלן של למעלה ממאה משפחות לסבול רעב וקור. כן מבקשת האסיפה להקל את מצבם של המוסדות הנזכרים לעיל, שאין בכוחנו להחזיקם בכוחות עצמנו ותלמוד תורה כנגד כולם!

8) האסיפה כולה פה אחד מוקיעה את המעשה המביש של כמה אנשים חסרי אחריות מחברי עירנו שהרשו לעצמם, לחרפתנו

הרבה, לשלוח כתב מלשינות לאמריקה ולהסב בזה נזק לאחיותיהם ולאחיהם ולמוסדות הסעד שהם עצמם נהנים מהם. האסיפה קובעת שכל הכספים המגיעים מאמריקה, הן עבור העניים והן עבור מוסדות הסעד, מנוצלים בנאמנות לצרכים למענם נשלחו.

בזה מסתיים הפרטי־כל וננעלת הישיבה.

(על החתום)

שמואל שו"ב חליוטא

אלתר לישפיץ, מזכיר

יוסף זק, שלמה פינס, קופל סביצ־קובסקי, צבי ב. טייען, ישראל כהן, משה ב"ר קופל חורושוכה, לוי סביסלובסקי, אנשל פורקע, חיים קמראביץ.

ועד הקהילה, „תלמוד תורה", „בקור חולים", „סומך נופלים", תורת חסד", „לינת הצדק".

מיום ליום החמיר המצב וטיקטין נעשתה תלויה יותר ויותר בעזרה הכספית מארצות הברית. משפחות רבות לא היו יכולות להחזיק מעמד ללא עזרה זו וכל מוסדות העזרה והסעד נתמכו על ידי בני טיקטין שבארצות הברית. הללו הקימו מתוכם ועדי עזרה ששמו להם למטרה לאסוף כסף עבור תושבי טיקטין.

עם מכתבי הבקשה הרבים נשלחו לארצות הברית דינים וחשבונות המפרטים כיצד ולאילו מטרות הוצאו הכספים. לפנינו אחד מדו"חות אלו, שנשלח בשנת 1937.

פּרטי-כל.

הײַנט דעם דאַטום װאָס ס'איז פֿאָרגעקומען זיצונג איסרו-חג פֿון פּסח /1937/, אין הױז פֿון הרה״ג [illegible]

[illegible] דמרן.

אָנװעזנד בײַ דער זיצונג: דער רב שליט״א, װעלכער פֿאָרזיצט, די מיטגלידער פֿון דער [illegible]

[illegible], װי אויך די מיטגלידער פֿון [illegible], נאָמלעך: ר' [illegible], ר' [illegible] פּינס,

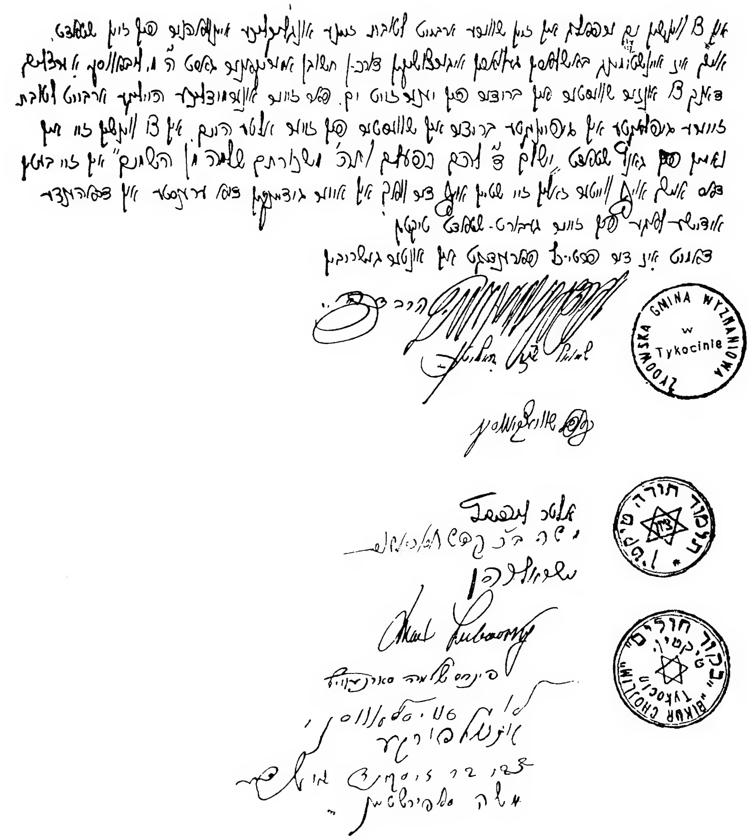
ר' קאַפּל [illegible], ר' [illegible], ר' [illegible] קויף, ר' [illegible], ר' פּנחס-שלמה [illegible],

ר' משה בר' [illegible], ר' משה [illegible], ר' [illegible] פּערקאַל.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ZYDOWSKA GMINA WYZNANIOWA
w
Tykocinie
"BIKUR CHOLIM"
TYKOCIN

אישים ודמויות

ר׳ יענקלה לוינסון

טיקטין, עם שלא היתה עוד אותה בירה מעטירה השופכת ממשלתה חוצה והמכתיבה אורחות חיים לקטנות ממנה, הנה ניכרו בה עדיין אותות גדולתה מלפנים. בשלהי המאה התשע עשרה עדיין שימשה אבן שואבת לעשרות צעירים צמאי תורה ודעת אשר עלו אליה, להתבשם מניחוחה ולקנות בה חכמה ודעת ואשר מצאו מבוקשם במחיצת גדולי הרבנים והלמדנים הטיקטינאים ובין כתלי ישיבתה הנודעת לשם. עם ירידתה של טיקטין הוחמר מצבה של הישיבה על עשרות לומדיה, מהם בני טיקטין ומהם בני ישובים סמוכים.

עול הדאגה לפרנסת בחורי הישיבה הטיקטנית מוטל היה על כתפיו של איש אחד יחיד ומיוחד במינו, ר׳ יענקלה לוינסון זצ״ל. ר׳ יענקלה, למדן מופלג בעצמו, עשה את חייו קודש למען בחורי הישיבה. חרף המצב הכלכלי הירוד לא חסרו הלומדים דבר כי לר׳ יענקלה הדואג לפרנסתם אי אפשר היה לסרב. אישיותו הקורנת פתחה דלתות ולהט מסירותו המס לבבות. סגנון לבושו החסידי; קפוטת המשי שלו ופוזמקאותיו הלבנים בתוכם תחובים המכנסים, הפכו חלק בלתי נפרד מנוף הסביבה, בהיותו מחזר תמיד על פתחי נדיבים בטיקטין ובכפרים הסמוכים לה ואץ תמיד בדרכו למען „בניר״ בחורי הישיבה, אם לסדר אכילת „ימים״ (טעג) אצל בעל בית פלוני או להחיש עזרה רפואית לאחר, להשיג לזה בגד ללבוש או להתענין בדבר שידוך הגון לחברו.

באותם הימים היו בטיקטין שתי משפחות חסוכות בנים, יצחק טפרוביץ, הגביר של העיירה ויהושע אידלס, סוחר הטה. יום אחד הופיע ר' יענקלה אצל יהושע אידלס ויאמר: הלילה בחלומי ראיתי מולטער (ערסל) ובתוכו תינוק. תנה לי סך רובלים עבור הישיבה וכעת חיה יולד לכם בן. שמעון סרב. הלך ר' יענקלה אצל יצחק טפרוביץ ואשתו שקלה על ידו מיד את הסכום הנדרש וכעבור שנה ילדה בן זכר. ויהי הדבר לפלא ותהום העיר.

אגדות רבות נרקמו סביב דמותו ואף „מופתים" יוחסו לו, עד שראו בו אדם קדוש והיה אהוב ונערץ על כל תושבי הסביבה, יהודים ושאינם יהודים. ואכן, צדיק היה האיש.

בליל שבת, י' אדר תרנ"ז הוציא את נשמתו בטהרה. באותה שבת התארח בטיקטין הרב צבי יהודה קוסלביץ שהיה מועמד לעלות על כס הרבנות בעיר. לרב האורח לא הוגד דבר מותו של ר' יענקלה אך כאשר הלך מבית המדר שלבית מארחו ר' מרדכי פינס, מוקף כלי פני העיר, נשמע קול בכי ומספד בוקע מביתו של ר' יענקלה. ר' צבי יהודה הבין מיד מה קרה, השמיע צעקה גדולה ומרה ונפל ארצה והתעלף. משׁשבה אליו רוחו פרץ בבכי מר וקרא: „אני חפצתי בכס הרבנות בטיקטין מפני שר' יענקלה דר בה. עכשיו שר' יענקלה הלך לעולמו ואבדה לה לטיקטין הנדוניה שלה, מה לי עוד פה ומי לי עוד פה?!"

(מפי ר' יוסף פינס)

*

עירנו לבשה קדרות ומר תיליל, כי לוקח ממנה אחד מבחירי בניה, עטרת ראשה וזר תפארתה, הרב הצדיק והישר באדם ר' יעקב לוינסון, ז"ל, הנקרא בסביבות עירנו, בביאליסטוק ובורשא: ר' יענקלה הצדיק.

אם אמרתי אספר כמו בשבח הארי שבחבורה הזה, למנות ולספור את מידותיו הנעלות והתרומיות — ימעטו גליונות רבים מהכיל את מעלותיו של האיש הדגול מרבבה הזה. כהרב הגאון ר' נחומקה ז"ל מגרודנה בשעתו כן היה ר' יעקב הצדיק בימינו אלו במחננו. יותר מארבעים שנה הקדיש את כוחו ואונו, ימיו ושנותיו לטובת הכלל. הוא היה סמל דמות התמימות

והצניעות, הענוה והיושר, הטוב והחסד במלוא מובן המילה; כל נקשה ומר לב, כל איש נענה ונדכא, כל שפל רוח ואובד עצות מצא לו פודה ומציל באיש המצוין הזה, אשר מאז הבוקר ועד אשמורות הלילה כתת את רגליו בחוצות קריה לאסוף ולקבץ משען ומשענה. כל התגרנים הקטנים בעירנו ובעלי המלאכה אשר מטה ידם ולא מצאו מוצא לכסף לקנות סחורה לעבודתם ולמסחרם, כל בחורי הישיבה, האלמנות והיתומים, כל עובר ושב דרך עירנו — ידעו כי אך בבית ר׳ יענקלה ז״ל ימצאו מבוקשם וממנו ישיגו כל הנדרש להם. ור׳ יענקלה בעצמו היה עני מדוכא שהסתפק מערב שבת לערב שבת בקב חרובים אך מעולם לא שם לבו למצבו וכל מעיניו וחושיו הקדיש לעזרת אחיו הנדכאים לחלצם ממיצר ולהושיעם בצרתם.

כל ימי חלדי לא תפוג מזכרוני דמות האיש הנערץ והנקדש הזה אשר בהוד פניו, בשחוק קל אשר בשפתיו, בעיניו אשר הפיקו את טובת לבבו ובדבריו הרכים כשמן היה לוקח וצודד נפשות בעומדו לפני המתנדבים כפוף כאגמון ובעוררו את הלבבות בדברי אהבה ותחנונים, על גורל אחיו האומללים — כמלאך אלוהים הופיע אז בהדר גאונו. כל איש אשר נגעה בו יד ה׳ ורוחו הציקתהו, בחיק ר׳ יענקלה שפך את מירירתו, לפניו גילה כל תעלומות וסתרי נפשו, לפני הנפש הזכה והטהורה ספד את נגעי לבבו, דבר ורוח לו, כי הוא ידע להקל את משא היגון של זולתו ולהמתיק לו את רגעי עצבו, לחזק ידיים רפות ולאמץ ברכיים כושלות. ככה עשה את דרכו מדי יום ביומו, מזה לקח ולזה נתן ולאחרים השיב. את הלילות שם כימים ולא פסק פומיה מגירסא ויהגה בתורת ה׳ עד האשמורה האחרונה וכאשר עיפה נפשו ויד השינה התחזקה עליו, סמך ראשו על ידיו ויישן מעט ויקץ וישוב למעשהו. את משמרתו זאת, משמרת עושה טוב וחסד לאלפים, לא עזב עד הרגע האחרון לימי חייו עד אשר הלך ר׳ יעקב לדרכו ממנה לא ישוב לנצח. אך שמו וזכרו ינובו עוד ימים רבים לתהילה ולתפארת ויתברכו בו כל דרי עירנו.

ביום א׳ פרשת „כי תישא" הובל לקבורות בכבוד גדול. כל החנויות היו סגורות כל היום ויספידו עליו כהלכה שלשה תלמידי חכמים מבני עירנו, אחרי מיטתו המון אדם רב, אנשים נשים וטף, וישפכו דמעות שליש

על האי שופרא דבלעי בארעא, על נזר ראשנו כי נלקח מאתנו. כל מר לב ונפש געה בבכי: „על מי עזבתנו לאנחות מורנו אבינו רוענו!״

ינחם ה׳ את אבילי ציון וירושלים ובתוכם את בני עירנו ותהי נשמת האדם הצדיק והישר הזה צרורה בצרור החיים וימתקו לו רגבי העפר.

אברהם שצקי

מורה מטעם הממשלה

(נדפס ב„הצפירה״ שנת 1897 (64)

ר׳ ירוחם ברש

דמות מיוחדת במינה בפסיפס הדמויות של אנשי תורה ומעש שעיטרו את טיקטין בשילהי המאה הקודמת ובראשית המאה הנוכחית, היה ר׳ ירוחם ברש.

ר׳ ירוחם היה עושה יין ועל כן נקרא ר׳ ירוחם דער ווין מאכער. בימות השבוע היתה אשתו מנהלת את העסק ורק בימות שישי, משרבו קוני יין לכבוד שבת, רתם אף הוא את עצמו בעול העסק. בימות השבוע הנותרים עסק בתורה ובגמילות חסדים.

צורת לימודו היה בה מן המיוחד כבאיש עצמו. יושב היה מאחורי בימת בית המדרש בין התנורים, מאשמורת הבוקר עד שעה מאוחרת בלילה, שתי אצבעותיו תחובות בתוך אזניו שלא להיות מופרע על ידי הרעש ומתנדנד ליד הגמרא. במשך היום כולו כמעט לא קם ממקומו ולא הוציא מילה מפיו. פיו היה ממש נעול על מסגר אך כשפתחו, דבר שקרה לעיתים נדירות מאד, התחשבו מאד בדעתו ועניינים רבים בחיי הקהילה נחתכו על פיו.

הוא היה רבם של אנשי „חברה ש״ס״ וגבאי בחברת „גמילות חסדים״, אך היה נערץ על ידי חוגים רחבים הרבה יותר בטיקטין, ושמעו נודע גם בכפרי הסביבה. כאשר הלך ר׳ יענקלה לוינסון לעולמו, נטל הוא, יחד עם ר׳ מנדל סיניביץ ור׳ חיים ליב, את ניהול הישיבה על שכמו, וכפי שעשה כל מעשה טוב במסירות נפש דאג גם לצרכיהם של בחורי הישיבה במסירות וברוב אהבה.

משנתפס מיצר יין שרף ללא רשיון הוטל לבית הכלא וישב בו למעלה משנה. הוא לקח עמו ש״ס וכמנהגו בבית המדרש ישב אף שם יום ולילה עוסק בתורה, עם היתרון של חוסר הפרעה כל שהיא.

הוא עזב את הכלא בקי מאין כמוהו בגפ״ת ומששוחרר היה מסיים את הש״ס תוך חודשיים. הרב פנחס לוינסון מספר שראהו מתחיל מסכת מסכת בבא־בתרא בשעה ארבע לפנות בוקר, ובשעה עשר בערבו של אותו יום ראהו לומד כבר בדף צ״ז.

(מפי הרב אריה רביץ ור׳ יוסף פינס)

ר׳ שמואל ליב שפירא

„יחסן טיקטיני" במלוא מובן המילה. תלמיד חכם מופלג, חריף ובקי מאין כמוהו. שתדלן ועסקן מן הסוג שלא עוד ידע הציבור היהודי בשנים האחרונות.

ר׳ שמואל ליב היה נערץ לא רק על ידי יהודי טיקטין והסביבה אלא גם על ידי הפולנים ופקידי הרשות. הוא ניצל את כל קשריו לטובת בני עירו ובמלחמת העולם הראשונה נאסר על ידי הרוסים הכובשים בבואו, יחד עם ר׳ ישראל חיים שושקס, להשתדל למען שחרור היהודים מעבודת בנין הגשר בשבת. מכריו הרבים מבין הפולנים פעלו יחד עם היהודים לשחרורו והעידו בפני הרוסים על ישרותו וטוב לבו עד ששוחרר.

עניני ציבור נחתכו על פיו ואף אנשים פרטיים השכימו לפתחו לבקש עצה ותושיה בכל עניני ערכאות, כי בצד למדנותו המופלגת היה בקי בהויות העולם, חוקי המדינה והליכים משפטיים היו נהירים לו ובשל חריפות מוחו נתכנה „ר׳ שמואל ליב הפקח". לעיתים קרובות נמסרו לידו בוררויות בסכסוכים שבין אדם לחברו וכסוחר מצליח בעצמו, הצליח תמיד למצוא את הדרך להשיב את השלום על כנו.

את מיטב זמנו עשה קודש ללימוד התורה ואף אמנם נחשב לאחד הלמדנים הבולטים ביותר בטיקטין של אותם הימים שלא חסרה למדנים. בכולל של בעל ה„חפץ־חיים" למד סדר קדשים ואמרו עליו שהוא שולט

בסדר זה בעל פה. בבית המדרש שימש מראה מקום חי ללומדים ובר סמכא להכריע בשקלא וטריא של הלכה. בסוף ימיו כהו עיניו, אף על פי כן לא פסק ממשנתו. הנערים בבית המדרש היו הופכים את הגמרא שלפניו והוא אף לא הרגיש בכך והמשיך לשנן את תלמודו בעל פה.

ביתו היה בית ועד לחכמים ושימש אכסניה לגדולי התורה שנזדמנו לטיקטין. יום מותו הפך יום אבל בטיקטין ואחרי מיתתו הלכו רבנים וגדולים מטיקטין ומחוצה לה.

ר׳ שמואל ליב שפירא היה אחד האחרונים שסימלו את ימי גדולתה ותפארתה של טיקטין. עם מותו נתיתמה טיקטין מאישיות דגולה וקורנת ושקעה עוד שמש מן השמשות שהאירו בשמיה.

(מפי הרב אריה רביץ ור׳ יוסף פינס)

ר׳ אלתר הרש פאלק׳ס אלפרוביץ

אחד המוסדות המפוארים בהם נתברכה טיקטין, אשר היקנו לה את שמה הטוב ומעמדה המיוחד של עיר הלומדים ויודעי התורה — היה בית הכנסת של „חברה משניות״.

לזכותו של ה„חברה משניות״ ופטרוניו הרוחניים יש לזקוף במידה ניכרת את הצלחת הפצת התורה והחדרתה לשכבות רחבות בטיקטין והפיכתה לנחלת רבים.

רבים מיהודי טיקטין, אף אלו שאין תורתם אומנותם, ושאינם נימנים על תופשי התורה ומשמשיה הרשמיים, הצטיינו בלמדנותם ובידיעותיהם המקיפות והשרשיות בתורה שבעל פה כבתורה שבכתב.

סנדלרים ועגלונים, נגרים וזגגים, תגרים ורוכלים המחזרים על כפרי הסביבה, סתם בעלי בתים מפשוטי „עמך״ ויהודים של כל ימות השנה — ידעו לצטט בעל פה ולהסביר בטוב טעם משניות שלמות וערוכות מכל ששה הסדרים, התמצאו יפה בסעיפי השולחן הערוך ובהלכה הפסוקה ויכלו

להתועד בסופה עם תלמידי הישיבות ולומדים מופלגים אף בחמורות ובמסובכות שבסוגיות הש״ס.

טיפוס מיוחד זה של בעל הבית הלמדן, אשר עלה בהרבה ברמת השכלתו וידיעותיו בתורה על אלו מבני מעמדו בעיירות אחרות — צמח וגדל בין כתלי „החברה־משניות״ אשר מאבותיה הרוחניים וממעצבי דמותה היה תחילה ר׳ הרש ואחר כך בנו ר׳ אלתר פאלקס.

על גזע הגאונים וגדולים עולם התיחס ר׳ אלתר הרש פאלקס וכאחד מבני הענקים נחשב בעיני כל יהודי טיקטין והסביבה שנזדמנו במחיצתו. למרות שלא שימש כמורה הוראה פנו אליו בהעדר הרב מן העיר בכל שאלות דת ודין, דבר שזכה לעדודם של רבני העיר, ביניהם הרב פנחס זצ״ל שעמד על טיב ידיעותיו וסמך את ידיו על הכרעותיו ופסקו.

עוד בילדותו הצטיין בכשרונותיו הנפלאים והפליא כל יודעיו בשקידתו הרבה בהבנתו העמוקה ובבקיאותו הנפלאה עד שהעיד עליו בעל ה„אור שמח״ כאשר נזדמן לטיקטין שצעיר זה לגדולות נועד.

ר׳ אלתר הרש פאלקס רכש את ידיעותיו הרבות בכל ענפי התורה תוך לימוד עצמי והגיע להשגים יוצאים מן הכלל ללא שלמד בישיבה. אוטודידקט היה מטבעו ואף את את דרכו בעבודת הבורא בחר כראות עיניו לטוב ולמרות שאביו היה „מתנגד״ כרוב בני העיירה פנה ר׳ אלתר אל החסידות.

בצנעא ובהסתר ישב לו ר׳ אלתר ב„חסידים שטיבל״ בטיקטין, ועסק בתורה תוך שכחה עצמית והנזרות מהבלי העולם הזה. אט אט החלה אישיותו להתגלות והשמועה על טיב למדנותו וגודל ידיעותיו הפנומנליים עשתה לה כנפיים בכל הסביבה. עד מהרה הפך ר׳ אלתר הרש פלקס ל„תל־תלפיות״ שכל הפיות היו פונים אליו בכל שאלות דת ודין.

לאחר פטירת אביו, „ירש״ ר׳ אלתר הרש פאל׳קס את ה„סטענדער״ של אביו ב„חברה משניות״, והמשיך במסורת אבות להרביץ תורה ל„עמך״ ישראל — ה„בעלי בתים״ מפשוטי עם שהתפללו ב„חברה משניות״ כי מסורת היתה במשפחת פאל׳קס, להגיד שיעור במשניות ובשולחן ערוך בפני ה„בעלי בתים״ והמתפללים ב„חברה משניות״.

מוניטין יצאו לשיעורים אלה כי אכן היו שונים באופים ובדרך הוראתם מ„שיעורים הבעל הבתיים" המקובלים. ר' הירש פאלק'ס ובנו ר' אלתר אחריו סיגלו לעצמם דרך לימוד ושיטת הוראה מיוחדת במינה: הם היו מסבירים את המשניות הערוכות כסדרן ובו במקום דרשו מתלמידיהם שומעי תורתם לחזור על תוכן השיעור הנלמד. היה זה לימוד תוך כדי שינון אשר נקלט בלבם ונתישב על דעתם של כל ה„בעל הבתים" מחוסרי ההכשרה הישיבתית המוקדמת.

לא היה זה חזון נפרץ, לפגוש „בעל עגלה" או רוכל המחזר על כפרי הסביבה לרגל פרנסתו ותוך כדי כך משנן בעל פה צרור משניות ששמע ולמד אצל ר' אלתר הרש פאלק'ס. ביניהם ר' אלתר „דער געלער" שאמרו עליו כי בצורה זו רכש לו ידיעה יסודית ומקיפה בשני סדרים „קדשים" ו„טהרות".

כך הפכו „בעלי בתים" אלה ליודעי תורה המצויים בכל ענפיה, שלא נפלו בידיעותיהם, בעיקר ב„משניות" אותם ידעו על בורין, מבני התורה חניכי הישיבות. ואמנם לא אחת פרצו ויכוחים ואף סכסוכים סוערים על רקע של התחרות בידיעת התורה, אך כל זה היה בבחינת „קנאת סופרים" המרבה תורה חכמה.

תוך כדי לימוד היה ר' אלתר הרש פאלק'ס מחדיר בתלמידיו־שומעיו את התודעה וההכרה בחשיבות ערכן של המצוות המעשיות בחיי יום יום. היה זה לימוד על מנת לעשות.

ואמנם הצטיינו הבעלי בתים של „חברה משניות" כ„אנשי מעשה" — פעילים בכל מוסדות הצדקה וארגוני הסעד בעיר. זיקתם הישירה לחיי המעשה הכשירה רבים מהם להיות פרנסי ודוברי הכלל ומנהיגי העדה.

מתלמידיו של ר' אלתר הרש פאלק'ס קם דור שלם של אנשי מעשה בעלי בתים למדנים מסוגם של ר' אלתר דער געלער, ר' חצקל צירל מלכס או ר' אריה כץ ושלמה מלרביץ שהעתיקו את מסורת החברה משניות הטיקטינית לתל־אביב בעלותם ארצה ישראל.

(מפי הרב משה רביץ)

ר׳ בערל ליב גליקמן

ר׳ בערל ליב גליקמן היה הלמדן בה׳ הידיעה בטיקטין. ידיעת התורה, למדנות מופלגת, עמקנות, שקידה בקיאות וחריפות היו בטיקטין שמות נרדפים לר׳ בערל ליב. באישיותו נתמזגו כל אלה וגאותם של בני טיקטין עליו. הוא היה בקי בש״ס ובפוסקים, בארבעת חלקי שולחן ערוך עם מפרשיו וברמב״ם ונושאי כליו, בספרי ראשונים ובספרי אחרונים, והוא נודע למרחוק בידיעותיו הרבות והמקיפות, בעמקות סברתו ובמוחו החריף. כל היום כולו היה שקוע ראשו ורובו בתלמוד וגם כאשר לא היה ספר פתוח לפניו ניכרו על פניו אותות ריכוז מחשבתו.

בימי חורפו מתנגד היה אך בהשפעת ר׳ בן־ציון מאוסטרובה, שהיה חסיד מפורסם בזמנו, היה גם ר׳ בערל ליב לחסיד גור. היה מן הסמוכים אל שולחן הרבי (טיש זיצערס), הצטיין גם בבקיאותו הרבה בחסידות וגם ביניהם נחשב לאיש המעלה. ב„חסידים שטיבל״ הטיקטיני, מקום שם התפלל כל ימיו, המתינו לו בתפילת שמונה עשרה ונהגו בו כבוד כראוי לגאון שכמותו.

הוא נהל את ה„חדר״ הגבוה ביותר בטיקטין בו למדו נערים בגיל בר מצוה גמרא עם מפרשים ומשם היו גולים לישיבות ליטא הגדולות. היה גם גבאי של חברת „ביקור חולים״ בטיקטין וכל ימיו עמד על משמר התורה בעיר, שלא יטו חלילה מדרכה.

(מפי הרב אריה רביץ והרב פנחס לוינסון)

ר׳ ברוך סורביץ

מן הדמויות האצילות ביותר שידעה טיקטין בעשרות שנותיה האחרונות. תורה וגדולה נמצאו כאן במקום אחד.

בורסקי לפי משלח ידו, אך שעה שפועליו עוסקים במלאכה בבית המלאכה עשה הוא את מירב זמנו קודש ללימוד התורה ב„חברה ש״ס״. בהיותו חריף מוח ובעל הבנה רחבה ועמוקה רכש לעצמו ידיעות מקיפות בש״ס ובפוסקים ונחשב לאחד הלמדנים החשובים והבולטים של העיר, שלא

חסרה אז למדנים בעלי שיעור קומה. כל יום בין מנחה למעריב הפיץ מעיניו חוצה באמרו שיעור במשנה ברורה לפני קהל שומעים גדול.

במשך הזמן הפך לאחת הדמויות המרכזיות בחיי העיירה. היה מראשי חברת „בקור חולים" וביזמת רבה של העיר ר' שמעון בער אנוליק, יסד יחד עם ר' ירוחם ברש את ה„סומך נופלים", קופת סעד שהפכה לאחד המוסדות המפוארים בטיקטין. במשך שנים רבות עמד בראש ה„סומך נופלים" יחד עם ידידו ר' מרדכי פינס ופעל למען נצרכי עירו במסירות ובאהבה אין קץ.

ר' ברוך סורביץ היה מן האנשים שדעתם מעורבת עם הבריות, נשמעת בכבוד ומקובלת עליהם. הוא היה גבוה משכמו ומעלה, תרתי משמע. התבלט בקומתו התמירה ובמראהו האצילי וכן התבלט בלמדנותו המופלגת, בעסקנותו הציבורית הפוריה, בשכלו ובהבנתו ובמידותיו התרומיות והנעלות, הוא היה אחד מעשירי העיר, עם זאת צנוע ועניו ונחבא אל הכלים.

היתה לו לר' ברוך סוראביץ חזקה להיות חתן תורה כל שנה ואז ערך קידושא־רבא לכל בני העיר. טעמם של הקרפלאך שהוגשו אז היה כצפיחית בדבש ובני טיקטין טוענים שטעמם לא פג עד עצם היום הזה. גם דמותו המשיכה להקרין את השפעתה על בני טיקטין שנים רבות לאחר שנפטר וזכרונו חי בלבותיהם עד עצם היום הזה.

(מפי הרב אריה רביץ ור' יוסף פינס)

ר' מרדכי פינס

בין זקני טיקטין שתורה וגדולה נתמזגו באישיותם וחוט של חסד היה משוך על כל מעשיהם, התבלטה דמותו של ר' מרדכי פינס, נצר למשפחת פינס האצילה מראזינוי.

ר' מרדכי פינס היה אחד הסוחרים המצליחים בטיקטין, אך עיקר מעייניו היו נתונים ללימוד התורה ולעסקנות ציבורית. בבית המדרש התבלט בידיעותיו הרבות ובחריפות מוחו וכל יום בין מנחה למעריב

הגיד שיעור ב„משנה ברורה" לפני קהל שומעים קבוע. באחד הימים, שעה שישב בבית המדרש ועסק בתורה, נעצרה בפתח ביתו מרכבה הדורה רתומה לארבעה סוסים. אחד הפריצים הגדולים שעמד עמו בקשרי מסחר רצה לסיים עיסקה מסוימת באופן דחוף כי היה זקוק לכסף. אשתו של ר' מרדכי שלחה את נכדתה פנינה לבית המדרש לקרוא לסבא אך הוא לא הסכים להניח את תלמודו ונשאר בבית המדרש. הפריץ התקצף ורק בקושי הצליחו להפיס את דעתו ולהניעו לחכות מעט. מקץ שעה ארוכה, עם סיום השיעור בבית המדרש, חזר ר' מרדכי הביתה וסיים העיסקה. אחרי כן אמר לאשתו: „במסחר — אפשר ארויח אפשר אפסיד, אך לימוד התורה הוא ללא ספק רוח בטוח ובריא ושמא — בריא עדיף". לאחר כמה שבועות ירד ערך התבואה. מן העסק לא הרויח, אך רוח שאין לו שיעור נשאר בידו.

ביתו של ר' מרדכי פינס היה בית ועד לחכמי העיר ואכסניה לרבנים וחכמים שנזדמנו העירה. בביתו התאכסן ה„חפץ חיים" בעת ביקורו בטיקטין ואשתו הינדה לבית גולדמן היתה מארחת קבועה של רבנים חשובים ועסקנים מפורסמים. הרב ר' אברהם אלי' קפלן, מי שהיה מנהל בית המדרש לרבנים בברלין, אף הוא התארח בביתם שעה שנזדמן לטיקטין ומאותה עת לא חדל לשבח ולהלל את מארחיו. בעיקר שיבח הוא את ישרותו ומוסריותו של ר' מרדכי ואת עסקנותו הפוריה למען הכלל.

היה מראשי „חברה ש"ס" וגבאי בחברת „גמילות חסדים". במסירות פעל במסגרת ה„סומך נופלים" יחד עם חברו ר' ברוך סוראביץ. במוצאי שבתות היתה נערכת בביתו ישיבת גבאי החברה ובשבת פרשת „בהר", היא השבת המוקדשת ל„סומך נופלים", היה הוא מחלק את העליות לחברי החברה. בשמחת תורה נערך בביתו קידוש מסורתי בהשתתפות כל פני הקהל ובראשם רבה של העיר.

הוא היה תקיף בדעותיו ולחם כל ימיו באלו שלא דרך התורה דרכם ומנסים להכניס העירה חידושים זרים. על הציונות והציונים אמר: „לעצם הרעיון אינני מתנגד אך אני מתנגד לנושאיו שהם ברובם אנשים שפרקו מעליהם עול תורה ומצוות".

ר' מרדכי פינס היה גביר נכבד ונשוא פנים והרבה לפזר את ממונו לצדקה. ידוע היה בטיקטין המעשה בקנית בית „הכנסת אורחים". בשנת

1896 עלה באש ביתו של ר׳ מאיר הרש, בו היו מיוחדים שני חדרים להכנסת אורחים. ארבע שנים לאחר מכן קנה ר׳ ירוחם ברש עושה היין בית נאה ליד בית הכנסת ועשהו „בית הכנסת אורחים״. מכיון שר׳ ירוחם ברש היה אדם עני תמהו כולם מנין לקח כסף לקנות את הבית ולנהלו. רק לאחר זמן נודע שהכסף היה כספו של ר׳ מרדכי פינס שנדרו לכך באם יצליח לשחרר את שני בניו מן השירות הצבאי.

בחודש אב תרע״ה עלו ביתו ומחסניו של ר׳ מרדכי באש והוא יצא נקי מנכסיו. אך בטיקטין ובלבות בניה נשארו נכסים רבים שהנחיל להם, בחינת נכסי צאן ברזל.

(מפי בנו ר׳ יוסף פינס והרב פנחס לוינסון)

ר׳ ישראל חיים שושקס

סדר יומו של ר׳ ישראל חיים היה ערוך בצורה קפדנית ביותר. חלקו הקטן היה מוקדש לעסקיו ולטחנת הקמח שלו בעוד שרובו היה מנוצל ללימוד התורה. ר׳ ישראל חיים למד תורה בחשק עז ובהתמדה שאין דוגמתה. מדי יום ביומו, החל משעה ארבע לפנות בוקר, היה לומד בבית המדרש. לאחר תפילת שחרית נסע לסטלמכובו שם היתה טחנת הקמח הגדולה שלו המונעת בכוח הקיטור אך מיהר לשוב טיקטינה ושוב היה יושב בבית המדרש ולומד עד שעת ערב מאוחרת. בלילות חמישי ערך „משמר״ ובלילות שישי היה מופיע בבית המדרש בשעת חצות, לאחר שהקדים לשכב לישון באותו ערב, ולומד עד תפילת שחרית. יום השבת כולו היה קודש ללימוד ובמוצאו למד דרך קבע שו״ת רבי עקיבא איגר. תשוקתו העזה ללימוד ממש לא ידעה שבעה. כל שעה פנויה ביום העבודה היתה קודש ללימוד ובשעה שערך מסעות לרגל מסחרו היה יושב בעגלה ומשנן בעל פה פרקי גמרא. לא יפלא שר׳ ישראל חיים שושקס היה אחד הלמדנים הבולטים בטיקטין.

בצד ידיעותיו המופלגות בתורה היה בקי בחכמות רבות ושלט היטב בלשונות אחדות, דבר שהכשירו להתיצב בפני שרים ורוזנים אשר כיבדוהו אף הם בשל ידיעותיו הרבות והמקיפות ובשל אישיותו הנכבדה. הוא גם ניחן בקול ערב והיה מוחזק לעבור לפני התיבה בתפילת כל נדרי ותפילות גשם וטל וכן היה בעל תוקע בבית המדרש הגדול.

היה קנאי גדול לדת ולחם בכל סימן של פריקת עול תורה והתרופפות המתח הדתי, עם זאת היה חובב ציון בלבו ובתוך פעליו הרבים בעיסקי ציבור פעל גם למען התנועה הציונית.

(מפי ר׳ יוסף פינס והרב פנחס לוינסון)

חצקל שרה מלכה׳ס

יחזקאל חורושוכה הידוע בשם „חצקל שרה מלכה׳ל" או „חצקל צירל מלכה׳ס" היה דמות מיוחדת במינה בפסיפס הדמויות שגיוונו את העיירה טיקטין. בדמות זו התגלמה מידת החסד בשלמותה.

ר׳ חצקל היה בן לשכבות העממיות ביותר בעיר ונתעלה למעלה גבוהה ביותר, בחינת אחד בעירו. בכל מעשה חסד יד לו בראש ובלי הרף ובלי ליאות רץ והתרוצץ על מנת לעזור למי שזקוק לעזרה. תמיד עסוק ופעיל בדבר של מצוה, תמיד עליז ושמח ומשאיר אחריו בכל מקום את רוחו הטובה והעליזה.

הכוח המניע בחייו היו אמונתו הגדול בה׳ ותורתו ואהבה גדולה שהיתה בלבו לכל העולם כולו. משמע פעם אחת בשיעור ב„עין יעקב" כי גדולה המצוה לשמח חתן וכלה שוב לא הניח חתונה אחת בטיקטין שלא היה בה ראש השמחים והמשמחים. בעיקר רבתה שמחתו משעלה בידו לשדך יתומה או בחורה מבוגרת, לאחר שרץ והתרוצץ ימים ולילות להשפיע על שני הצדדים ולדאוג לצרכי החתונה. אז גדלה שמחתו כפליים וביתר עוז והתלהבות רקד את ריקוד הנצחון שלו. כשנודע לו ששידוך עומד להתבטל בשל אי יכולתו של אבי הכלה לעמוד בהתחיבויות שקיבל על עצמו שוב

היה זה חצקל שרה מלכה׳ס שיישר את ההדורים ובנועם מדברותיו ובשנינותו מצא מסילות לליבות כל הנוגעים בדבר והחתונה נערכה ברוב פאר והדר.

שעה שנראה מרקד ומפזז לפני חתן וכלה, נותן קולו בזמר עליז או חורז את חרוזיו שובי הלב ניתן היה לחשוב שאדם זה חייו מתנהלים להם כסדרם והוא נטול דאגה, ולא היא. אך אף שהוא עצמו היה עני מרוד ובקושי קיים את נפשו ונפשות בני ביתו, דבר זה לא ניכר׳ על פניו ולא הניעו מלדאוג את דאגת העיר כולה.

ר׳ חצקל באמת דאג את דאגת העיר כולה, שמח את שמחותיה והמתיק את סבלותיה. מסובב היה בעיר לראות האם הכל מתנהל כשורה או שמא זקוק מישהו לעזרה או לסעד. תיקע היה ראשו בפתחי הבתים ומשראה שהכל כשורה ואין חולה בבית הפטיר: „נו ברוך השם, המיטות מוצעות והכל בסדר, תודה לא־ל״. אך כאשר המיטה אינה מוצעת ויש חולה בבית מיד רץ ר׳ חצקל ומביא כל הכלים הדרושים, סך ורוחץ וסועד ודואג ובה בשעה מנחם ומעודד את החולה ובני משפחתו ולא זז משם עד שהוא בטוח שהכל כשורה ולחולה לא חסר דבר. זמן רב אחרי שהלך עוד שרויה בבית רוחו הטובה, מלאתי תקוה וחמימות, ולפעמים גם שטר כסף שהוטמן מתחת לכר, כי נזהר היה לא להכלים את העני שאין לו. אדם שירד מנכסיו או בית שמשבר פקדו והיאוש מתחיל לכרסם בו מיד בא ר׳ חצקל ומביא עמו את פניו המאירים ורוחו הטובה המגרשים מיד כל בכי ויאוש כי מקום שר׳ חצקל שרוי בו אין בו מקום לבכי וליאוש. מקום שר׳ חצקל שרוי שם התקוה אף היא שרויה שם. וכי ינצו אנשים ותתגלע מחלוקת מיד מופיע מלאך השלום בדמותו של חצקל שרה מלכה׳ס, שהיה אוהב שלום ורודף שלום כאהרון בשעתו.

דרכו של ר׳ חצקל לסובב בעיר כל הימים, לרבות הלילות. בימים הוא נראה ובלילות קולו נשמע: „קומו לעבודת הבורא!״ בקיץ, יהודים מאחרים בנשף יושבים בבית מדרש ולומדים חומש או משניות והנה מופיע ר׳ חצקל ודלי מים צוננים בידו לרוות צמאון הלומדים. בלילות חורף, שעה שהקרח קופא וסכנה להלך עליו, קם הוא באישון לילה ומפזר עליו חול ואפר שלא ימעדו חלילה המשכימים לבית המדרש. כך, ללא חשך

זללא ליאות, באהבה ובמסירות אין קץ, היה חצקל שרה מלכה׳ס מאיר את חשכת הלילה האפל.

לעת זקנתו עלה ארצה ישראל. מי שלא ראה פרידה נרגשת זו שערכו לו בני טיקטין לא ראה התרגשות מימיו. כאן באה לידי ביטוי האהבה הגדולה והחיבה העמוקה שרחשו בני טקטין לאהובם־אוהבם הגדול. כולם, מנער ועד זקן, ליווהו כברת דרך ארוכה, בתופים ובמחולות ובשירי כיסופים לארץ ישראל. משקבע מושבו בפתח־תקוה המיר את שמו הלועזי בשם עברי היאה לו: בן טובים. גם בפתח תקוה המשיך לעסוק בצרכי ציבור באמונה וזקנותו לא ביישה את בחרותו. בשעה שמיהר להגיע אל חולה דרסו אוטובוס.

(עפ״י הרב שמחה שולמן והרב פנחס לוינסון)

הרב שמחה שמואל שולמן

בלב קרוע ומורתח ובידים רועדות הנני מציג ציון לנשמת הרב הגאון יר״א מצויין במדותיו ובכשרונותיו הנעלות העסקן הצבורי מוהר״ר שמחה שמואל שולמן זכר צדיק לברכה שנקטף בדמי ימיו לפתע פתאום בקרלסבד.

האיש המצויין ודגול מרבבה הזה אחי הגאון ר׳ חיים יעקב שליט״א מ״צ בבריסק יבדל לחיים, יליד מעזריצע, משחר טל ילדותו נתגדל ונתחנך על מי התורה והוראה בהישיבות הק׳ ואחר חתונתו למד בנאורדאק ובוואלאזין והצטיין בלמודיו וביראתו וקנה שם טוב בין האברכים המצויינים אז, ואם כי הרבנים הגאונים סמכוהו לרב גדול בישראל שם אל המסחר פניו והיה המוציא והמביא בהפבאריק של חותנו ועל פיו ישק כל המסחר.

ובכל זאת הצטיין הרבה במפעליו הרבים לטובת עדתו עדת טיקטין זעשה הרבה לטובת התלמוד תורה ועל פי השתדלותו עם איזה נכבד מפה

יבדל לחיים נדבה אשה אחת בית חומה להתלמוד תורה וכתבה על שמו ויהיה לגבאי שמה.

וגם היה גבאי בבקור חולים ובס״נ ובבה״מ וכל ימיו עסק רק בטובת זולתו וכל שנותיו הנן שלשלת אחת של תורה ויראת שמים וכל מדות ומעשים טובים באין קץ וגבול. וביחוד הצטיין בבקור חולים כי לא היה חולה בעיר שהרב ר׳ שמחה שמואל הנ״ל לא החביש את מכתו תמיד.

גם תיכף בשובו מליפציג ומשאר מקומות שהיה נוסע לרגלי מסחרו כפעם בפעם בשמעו שיש חולה בעיר לן אצלו כל הלילה ובידיעתו העצומה בזה ובנועם אמרותיו הטהורות הקיל את מכאוביו.

כן האיר פנים בדבריו הנעימים לכל קשי יום ונענה והועיל באור פניו המסבירות לעודד ולחזק נענים ולהחיות לב נדכאים ושמו הטוב נודע בשערים בעולם התלמודי ובעולם המסחרי.

ובאשר סבל בעצמו ממחלת הגלשטיינר פקדו עליו אנשי ביתו לסור קארלסבדה בשובו מליפציג וזה איזה שבועות נסע מפה בריא ושלם והתמהמה בקארלסבאד לערך ערבעה שבעות וכתב מכתב לביתו כי על שבת קדש „מסעי״ ישוב הביתה בשלום כי בריא הוא, אולם אך לפתע פתאום באה טלגרמה משם כי שבק חיים לכל חי ביום ד׳ מסעי כ״ה תמוז. כחץ מקשת פלחה השמועה המעציבה הזאת את לבבי ואת לבב כל אנשי עירנו טיקטין.

אהה לשברנו הגדול. אין די כח בפי עטי הדלה לתאר את האבדה הגדולה שאבדו אנשי עיר טיקטין בכלל ומשפחתו בפרט כי השאיר לאנחות אלמנה צעירה לימים ושמונה ילדים קטנים מצויינים בכשרונותיהם.

כבן ארבעים היה במותו. ינחם ה׳ את כל עדת עיר טיקטין המתאבלים עליו בכלל ואת משפחתו בפרט כי יוכלו לשאת בדומיה את האסון הנורא שקרה אותם וביניהם גם את הכותב בלב נשבר ונדכה שלא ישכחהו לעד.

שמואל חליוטא שו״ב

(פורסם בעתון „המודיע״ פלאטאווא עש״ק ראה כ״ו מנחם אב תרע״ג)

ר׳ שמואל חליוטא השוחט

„...בזמן שהצדיק בעיר הוא הודה הוא זיוה הוא הדרה״...—במשך למעלה משלשים שנה היה ר׳ שמואל חליוטא הודה זיוה והדרה של טיקטין.

ביום ד׳ כ״ח תמוז תר־ס״ז נשלחה אל ר׳ שמו־אל, ששימש אז שו״ב ב־טשכנובצי, הזמנת קהי־לת טיקטין לבוא ולשמש בה שו״ב. סבורים היו ראשי הקהל כי שוחט הם ממנים בקהילתם אך תוך זמן קצר הפך ר׳ שמואל לדמות המרכזית בקהילת טיקטין. כשרונותיו, מדר־תיו וקסמו האישי עשוהו עד מהרה למנהיג העדה עד שממש אין לתאר את קהילת טיקטין ללא דמותו הנאצלת של ר׳ שמואל השוחט.

בבית אביו ר׳ מרדכי, מנכבדי הכפר אנסיבה שליד וולקוביסק, קיבל את ראשית חינוכו. הצעיר בבנים היה ואהוב במיוחד על אביו. כבר אז, בהיותו ילד רך בשנים, התנכר בצידקותו ובקפידתו בקיום מצוות. עד שנתו הרביעית לא דיבר וסבורים היו הוריו שהוא אילם. יום אחד הגישה לו אמו צלוחית קפה אך הילד סרב לשתות. „למה אינך שותה?״ — שאלה אמו. ואז פתח ואמר לראשונה: „טריפה איני אוכל״. ואמנם נתברר שהקפה גלש ונשפך על התנור שקודם לכן בושל עליו בשר. עד כדי כך החמיר על עצמו עוד בהיותו תינוק.

כששת אחיו הגדולים ממנו זכה אף שמואל ללמוד אצל מיטב המלמדים ובגיל צעיר גלה למקום תורה, לישיבת וולוז'ין המעטירה. בהיותו בן ט"ז והוא כבר צורבא מדרבנן, נסע לישיבת לומז'א והסתגר באוהלה של תורה. מתמיד גדול היה ולא הסתפק בסידרי הישיבה אלא עשה את מירב שעות הלילה קודש ללימוד התורה. גם כאן כבכפר מולדתו התבלט בצידקותו ומשך אליו עיני הבריות.

באכסניה בה התגורר קיבל חדר מיוחד בו יוכל להתבודד ולעסוק בתורה כאות נפשו, עד השעות הקטנות של הלילה. בסמוך לאותה אכסניה גרה אלמנה צעירה בעלת רכוש ונכסים ואם לילד. נתנה עיניה בעלם התמהוני ועד מהרה יצא השידוך אל הפועל.

את שתי השנים הראשונות לנישואיו בילה ר' שמואל באוהלה של תורה בלומז'א, שעה שאשתו רחל מנהלת בהצלחה את עסקיה. מקץ שנתיים נהפך עליהם הגלגל וכל הרכוש ירד לטמיון. נטל ר' שמואל את אשתו ואת בנה ואת בנו שנולד לו בינתיים וחזר לאנסיבה לבית אבא. על שולחנו היה סמוך מספר שנים ושם למד את מלאכת השו"ב. לאחר שהיה שו"ב בטשכנובצי נתקבל בשנת תרס"ז כשו"ב בטיקטין.

מקום כבוד בליבו של כל בן טיקטין תופסת דמותו של ר' שמואל השוחט. במשך עשרות השנים הפכה קומתו התמירה וזקנו הלבן כשלג היורד על פי מידותיו לסמל כל הטוב והישר והתמים בטיקטין. לא היתה פעולה טובה בטיקטין שלא היה לו יד בה ולא היה איש שלא חיבבו והעריצו. כל חייו היו מלאים תורה ועבודה וגמילות חסדים, שלשת הדברים שעליהם העולם עומד.

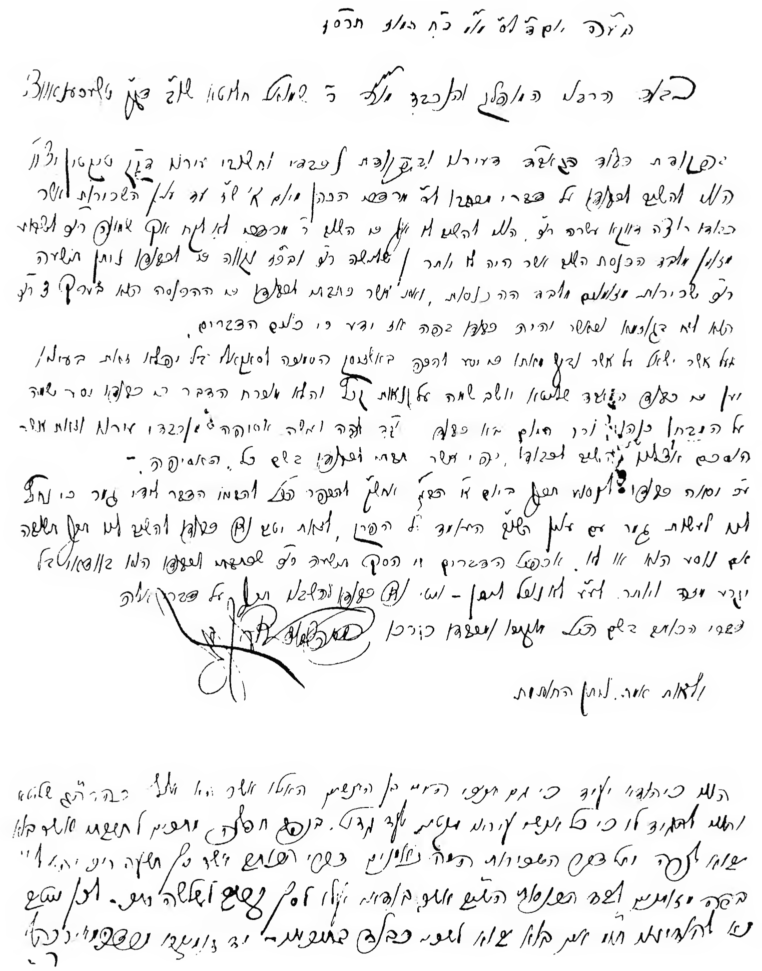
אהבת התורה המסורה ואהבת הבריות המופלאה היו קוי יסוד באישיותו. בהיותו תלמיד חכם מופלג בעצמו ראה חובה קדושה לעצמו להפיץ את ידיעת התורה ולהחדירה לכל השכבות, כל אדם כפי יכלתו ולפי הבנתו. ב„חברה־חומש" היה דורש בפרשת השבוע בפני קהל בעלי־בתים ובעל מלאכה פשוטים ומשבר את אזניהם במשלים מרהיבים ובאגדות חז"ל. בבתי כנסיות ובבתי מדרשות היה מקהיל קהילות ומארגן שיעורים קבועים ללימוד הדף היומי, פרק משניות או „עין־יעקב". בטוב טעם היה שובה את לב שומעיו ומזרזם ללימוד התורה וקיום מצוותיה. חיבה מיוחדת

נודעה ממנו לנוער. עשרות צעירים מוכשרים נסעו לישיבות הגדולות של ליטא ופולין בהשפעתו וביזמתו והוא היה דואג למחסורם של דלי האמצעים שבהם. באופן טבעי הפך הוא לאביהם של בני הישיבות וכאשר חזרו הביתה בימי „בין הזמנים" והיו מתאספים בביתו במוצאי שמחת תורה ובמוצאי פסח, מבלים את יציאת החג בשירה ובזמרה ומשיחים עמו שיחת תלמידי חכמים — קרנו פניו מאושר.

עם שראה את בני הישיבה כבני העליה לא ראה את הצעירים האחרים כבנים חורגים לה'. אדרבה, בכל נימי נפשו שקד לקרב את הנוער, על כל זרמיו, לערכי המסורת ולזכותו יש לזקוף את העובדה שכל הנוער הטיקטיני, אף מחוגי השמאל הקיצוני, לא פנה עורף לבית המדרש ולמורשת שהוא מסמל.

למעשה לא היתה עבודה בקודש שר' שמואל לא עסק בה. כל ימיו היה קורא בתורה בבית המדרש בשבתות ובימים טובים, ובימים הנוראים היה עובר לפני התיבה רגיל ומנוסה ובקולו החזק והערב היה שופך בדמעות שליש את צקון לחשו לפני שוכן מרומים עבור בני טיקטין שולחיו. כאשר סיים את תפילת נעילה במוצאי יום כיפור ונתן קולו בשיר בקדיש תתקבל לא היה איש שיפקפק שתפילתו נתקבלה לפני כסא הכבוד. והוא על יד העמוד עטוף בטלית ובקיטל הלבן שהתמזג עם זקנו הצחור היורד על פי מידותיו, נראה כמלאך אלוקים שנשלח ממרומים.

למרות הצרות הרבות שתכפו עליו בימי חלדו היה כמבצר איתן והתגבר על כל המכשולים והנחשולים העכורים, ברוחו העשויה לבלי חת. היה אחיעזר ואחיסמך לעדתו בעתות צרה ושמו יצא לתהילה גם מחוץ לטיקטין. גומל חסדים היה ודבק במצות הכנסת אורחים כאברהם אבינו בשעתו. שדרים ומשולחים אנשי מעלה ותלמידי חכמים כעוברי אורח פשוטים שנזדמנו לטיקטין נתקבלו על ידי ר' שמואל בפנים מאירות והוא שש לקיים מצות הכנסת אורחים לכל פרטיה ודקדוקיה. בביתו היה חדר מיוחד מיועד לאורחים, בעצמו היה מציע את מיטתם ומגיש להם את ארוחותיהם. באחד מלילות החורף התדפק על דלת ביתו אורח וחדר האורחים בביתו כבר היה תפוס. אך ר' שמואל לא הניחו ללכת, הציע לו את מיטתו וטען שבלאו הכי אינו מתכון ללון הלילה בבית כי עליו ללכת למקום אחר.

המכתב בו הוזמן ר׳ שמואל לבוא טיקטינה ולשמש בה שו״ב. היוזם את הזמנתו היה הרב שמחה שמואל שולמן, ידידו מן הימים בהם למדו שניהם בישיבת וולוז׳ין.

למחרת בבוקר, כאשר קם האורח משנתו, ראה והנה ר׳ שמואל ישן על השולחן.

במיוחד דאג לאלמנות ויתומים וכל מר נפש וקשה יום השיח צערו לפניו בידעו שר׳ שמואל יעשה הכל להקל עליו ולעזור לו.

ביתו היה בית ועד לחכמים. אסיפות של סניף „אגודת ישראל״ בטיקטין שבראשו עמד — התנהלו בביתו וכן ישיבות בקשר לחינוך הנוער, כמו עניני התלמוד־תורה ו„בית־יעקב״ שהיו קרובים ללבו במיוחד וישיבות אחרות בעניני סעד וצדקה או עניני ציבור אחרים התקיימו בחדרו הגדול. אך עם שעמד בראש „אגודת ישראל״ בטיקטין הנה בליבו פנימה אהד את תנועת חיבת ציון, היה תורם למטרה זו וראה בעין יפה כל פעילות ציונית ובעיקר עלית הנוער ארצה ישראל.

אוהב שלום ורודף שלום היה מטבעו ועל כן זכה בהוקרתם והערצתם של כל החוגים והפלגים בטיקטין. אלה גם אלה ראו באישיותו רבת הפנים את הדמות המרכזית בחיי הקהילה.

כרועה נאמן לבני עדתו, מאמץ ידיים רפות ומחזק ברכים כושלות. הלך עמהם בדרכם האחרונה. תנצב״ה.

(מפי אחותו מנוחה פינס, נכדתו אלקע שטרק,
הרב משה רביץ, הרב שמחה שולמן, ורבים מבני טיקטין)

צירל ליסאנסקי

אחת הנשים הפעילות ביותר בכל שטחי החיים בטיקטין היתה צירל אשת יוסף ליסאנסקי, הקרויה „צירל די פארבערקע״ על שום שניהלה את החנות לממכר צבעים ואת המצבעה של בעלה.

צירל היתה אשה משכילה ויראת שמים ועסקנית בכל שטחי העסקנות בהם ניתן לנשים לעסוק, כולל ה„חברא קדישא״. ליבה הטוב ומזגה הפעלתני עשוה לאחת הדמויות הבולטות בין עסקני הסעד והצדקה בעיר. בחיבה מיוחדת במינה, ובמומחיות מרובה, משל סיימה חוק לימודים ברפואה דברוקחות, היתה צירל סועדת חולים. בצלוחיותיה נמצאו סמי מרפא למחלות

שונות ובעיקר נודעו תרופותיה למחלת האגזמה. היא גם היתה המילדת של כמעט כל ילדי טיקטין ונקראה „סבתא של ילדי טיקטין". אחת בין הנשים התבלטה גם בין האנשים והיתה נערצת גם על תושביה הפולנים של העיר.

ציותה שר' בערל ליב גליקמן, הלמדן הגדול של העיירה, יאמר קדיש אחריה וכן היה. ר' בערל ליב ור' שמואל השוחט היו ליד מיטתה שעה שמתה מיתת נשיקה. יום מותה היה יום אבל כללי בעיר, החנויות כולן היו סגורות, כולל חנויות הפולנים, המונים הלכו אחרי מיטתה והספידוה כל „פני העיר".

אברהם יצחק פקצ'רז

בתחילת המאה, עם המהפכה ברוסיה ומותו של הרצל, רפה המתח הציוני ואף בטיקטין הרימו מתנגדי הציונות את ראשם. היו אלו בעיקר חסידי גור וחרדים קיצוניים אחרים שהיו נתונים להשפעתם של אד־מו"רים ורבנים ממתנגדי התנועה הציונית. אך אף שרבים וטובים מבני טיקטין, ביניהם יהודים חרדים ותלמי־די חכמים, נתפסו לרעיון הציוני והיו מפעילי התנועה — לא קם מתוכם איש אשר ישיב מלחמה שערה ויריסן את המגללגים והמקטרגים.

על רקע הבלגה זו מצד ציוני טיקטין התבלטה דמותו של ר' אברהם יצחק פקצרז הנודע בכנויו „הצוקרניק". איש מלחמה היה, אמיץ בדעותיו ומגן עליהן בעקשנות. משוכנע עד עמקי לבו בצדקת דרכה של התנועה הציונית לחם את מלחמתה בטיקטין בדברים חוצבי להבות, בתנופה וללא

רתיעה. היתה בו מזיגה של תקיפות ורכות. קפדן היה, הן כלפי עצמו והן כלפי אחרים אך לחם במחפשי חטאים אצל זולתם, מסוגם של הקנאים המקורבים ל„אגודת ישראל" שטענו שאין לקשור שום קשרים עם החפשים בדעותיהם. „אין כל איסור להתחבר עם אלו שטובת העם לנגד עיניהם" — טען לעומתם — „האסור להתחבר עם פושעי ישראל מכוון לפושעי ישראל הגורמים במעשיהם לפילוג ומחלוקת ומסיבים רעה לכלל ישראל".

ר' אברהם יצחק למד שנים רבות בישיבות ליטא והיה יהודי ירא שמים מאין כמוהו. בישיבה נוצרה בו אהבתו הציונית הגדולה, שהפכה לכוח המניע בחייו. עד סוף ימיו תמך בישיבות אך לא ראה בעין יפה את הפיכתם לבסיסים של „אגודת ישראל". בני טיקטין שלמדו בישיבות חזרו העירה בימי חופשתם מושפעים מרבותיהם האנטי־ציוניים והפיצו את דעותיהם ודעות רבותיהם. ר' אברהם יצחק עמד כנגדם כחומה בצורה וכאדם שידיו רב לו בתורה הצליח לבסס את טענותיו על פסוקים ואמרות חז"ל. „עליכם ללמוד" — אמר — „ולא לעסוק בפוליטיקה". מתנגדיו שידעו את אהבתו הכנה לבני הישיבות זרו מלח על פצעי לבבו בהטילם עליו את האחריות לכך שהנוער עוזב את הישיבות ופורק מעליו עול תורה ומצוות. אך הוא לא חת מפני המלעיגים והמשטינים. רדיפות הקנאים אמנם גרמו לו סבל אך אהבתו את ארץ ישראל ומסירותו למען המפעל הציוני היו גדולים משיפגעו אפילו במשהו. להפך, אהבתו הציונית עמקה ונתחשלה מיום ליום וכל שמועה על הצלחה ציונית נוספת וכיבוש חדש בארץ ישראל עשוהו למאושר באדם.

ביתו היה בית ועד לדורשי ציון בטיקטין, בעיקר חברי המזרחי, אך גם אחרים. שם ניתן למצוא עתונות עברית וחדשות אחרונות מן הנעשה בתנועה הציונית ושם נתארגנו ותוכננו פעולות ציוניות בטיקטין, עד שנתכנה בפי בני טיקטין „גנרלני—שטאב" — המטה הכללי.

שותפו העיקרי בפעילות ציונית היה ר' ישראל בובר, המלמד הידוע שהנהיג את ה„חדר המתוקן" בטיקטין ועמד בראש הציונות הדתית בעיר. ר' אברהם יצחק היה קשור במרכז שבביאליסטוק ובמשך תקופה ארוכה היה המורשה של ההסתדרות הציונית בטיקטין. הוא גם הפיץ בטיקטין את

השקלים וכן חומר ציוני אחר. שאיפת חייו היתה לעלות ארצה ישראל ושאיפה זו התמזגה יפה עם אהבתו את הטבע, אך לא זכה. גורל טיקטין היה גם גורלו. ה׳ יקום דמו.

(עפ״י ישראל מאיר כהן)

ישראל בובר

איש האשכולות. בר אבהן ובר אורין. עשר ידות לו בתורה ובחכמה.

עם בואו בשנת 1900 מויסוקו־מאזוביצק, חולל מהפכה בשיטת החינוך בטיקטין, קרע אפקים חדשים בפני הנוער הלומד ב„חדרים" ודמותו חרותה עד היום בליבות בני טיקטין באשר הם.

ישראל בובר השתלם בצעירותו בישיבות הגדולות של פולין וליטא, עשה חייל בלימודיו, מלא כרסו תורה, אך שלא כדרך בחורי הישיבות של אותם הימים רכש בקיאות מפליאה בתנ"ך ובשפה העברית, דבר שהשלים את השקפת עולמו הציונית.

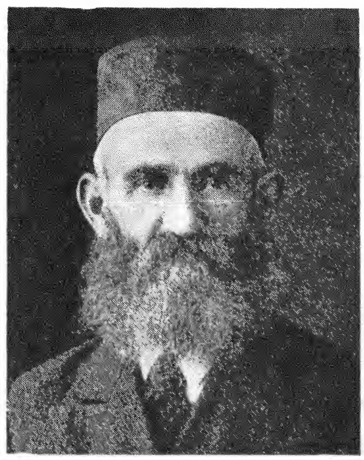
חזון ומעשה נתמזגו באישיותו ומשגמלה בלבו ההחלטה להפיץ מעינותיו קם, עקר טיקטינה, ויסד בה „חדר", הוא „החדר המתוקן" הראשון בקהילה עתיקת היומין.

ב„חדר" זה, בו למדו בנים ובנות, שלטה הלשון העברית, נלמד התנ"ך ביסודיות ובחירי נערי טיקטין הוכנו בו לקראת לימוד גפ"ת. אך ב„חדר" זה נעשה יותר מזה. על רקע כיסופי דורות ועל רקע שירי ציון שהוקראו בו, החלה להצטייר בלבות הנערים תמונה מוחשית של הגשמת חלום עם ישראל בארצו. כי ציוני גדול היה האיש.

עם בואו לטיקטין החדיר בה את רעיון הציונות הדתית ויסד את הסתדרות המזרחי, כשידידו וחברו לדעה אברהם יצחק פקצ׳רז, ה„צוקרניק", עוזר לידו. אך כל ציוני טיקטין, על כל פלגיהם וגוניהם, התרכזו סביבו והוא היה האישיות המרכזית והאוטוריטה העליונה לכל מפעל ציוני בעיר. היה מורשה ההסתדרות הציונית, עמד בקשרים עם המרכז הארצי, עמד בראש קרנות ארץ־ישראל (קרן הקימת קרן היסוד ה„שקלים" ועוד), ועמד מאחרי הקלעים של כל פעולה ציונית.

כדברה הראשי של הציונות הטיקטינית היה קרבן לרדיפות חוג הקנאים, בעיקר ממקורבי ה„חסידים שטיבל". עם זאת שקד לקרב את הנוער אל ערכי הדת והמסורת ובדעתו הישרה המיושבת, המקובלת על כל החוגים, והשפעתו הגדולה, זכה להשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם.

ר' שלמה פינס

נתמעטו הדורות וירדה קרנה של טיקטין. לא עוד היתה שרתי במדינות ולא עוד הכתיבה אורחות חיים לקטנות ממנה. רק זעיר פה זעיר שם שרד שריד בודד מימי גדולתה מלפנים, רק זעיר פה זעיר שם התבלטה דמות שהזכירה את גדולי טיקטין בימים עברו. ר' שלמה פינס היה אחד האישים בהם התברכה טיקטין לאמר: „אשרי זקנותי שלא ביישה את ילדותי".

ר' שלמה פינס נולד בבית אביו ר' מרדכי, מראשי קהילת טיקטין. שם ספג לתוכו אהבת תורה ויראת שמים עם הרבה מידות תרומיות ונעלות. לאחר שמילא כרסו תורה בישיבות ליטא הגדולות שב טיקטינה, שלח במסחר ידו ועשה חיל. אך עיקר חילו היה קודש לתורה ולמצוות ולעסקנות ציבורית ענפה.

כיהן כראש הקהילה והיה חבר מועצת העיר. כן היה חבר הנהלת הבנק העממי ומראשי הפעילים בכל מוסדות הסעד והחסד. כספים רבים שהגיעו מיוצאי טיקטין בארצות הברית, בעיקר כספי „קמחא דפסחא", עברו תחת ידיו כי כולם רחשו לו אמון בלתי מסויג. מסיבה זו דרשו כולם את חתימתו על אישורי פקדונותיהם בבנק וכשרצה לפרוש מההנהלה, מחמת

בריאותו הלקויה ובלחץ המשפחה, קראו רבה של העיר הרב פנחס וביקשו להישאר, למען מאתיים המשפחות התלויות בבנק. אנשים רבים התעקשו להפקיד את פקדונותיהם בידיו אישית ולא סמכו על שום חתימה אחרת זולת חתימתו. לפי דרישת המפקידים שימש גם כקופאי לאחר שנתקבל אישור מההנהלה המרכזית שבורשא שהוא ישמש חבר ההנהלה וקופאי כאחד. עד שנקנתה קופת פלדה היתה הקופה בביתו ואז היה לבם של המפקידים שקט ובטוח, כי איש האמת היה ר' שלמה פינס, במלוא מובנו של מושג זה.

רדיפת האמת והצדק בדין ולפנים משורת הדין היתה קו יסוד באישיותו והדבר התבטא בכל מעשיו. במשא ומתן עם הבריות לא היה ישר ממנו. איפה שלו אמת ומידה שלו אמת והן שלו אמת ולחם כל ימיו במשפט הקדום והנפסד כאילו את הגוי מותר לרמות. הוא הרשה לסוחרי תבואה מתחרים מחוסרי רשיון לשקול את תבואתם בחנותו ולאחסנה בה אף על פי שפקיד השומא העריך את סחורת מתחריו כאילו היתה שלו וגבה ממנו מס גם עליה .בתוקף היותו סוחר תבואות אמיד קשר קשרים מסחריים עם נכבדי הפולנים, ביניהם הפריץ האנטישמי דז'קונסקי ששימש שופט מחוזי והיה מתפאר בכך שרגל יהודי לא עברה את מפתן ביתו. אף על פי כן בא ר' שלמה פינס לביתו לרגל עניני מסחר ומעולם לא היסס ינצל את קשריו עם אותו רשע לטובת בני עדתו. הודות לשתדלנותו ניצלו רבים מבני טיקטין מגורל קשה, כמו הניה גולדמן והניה טיקוצקי, שתי אלמנות שמכרו יי"ש ללא רשיון ובהשתדלותו של ר' שלמה נפטרו בעונש סימלי או חנה'לה ספיר שהובאה לעיתים מזומנות לפני הפריץ השופט ובהשפעת ר' שלמה לא נענשה קשות. כן פעל אצל מכריו הפריצים למען הכשרות תנועות הנוער הציוניות שהיו נערכות על אדמותיהם. אף קופת הקרן הקימת היתה תלויה בביתו עד שבא חתנו הרב ירוחם פישל דן, שהיה אגודאי קנאי ומתנגד חריף לציונות והניעו מלתרום לקרנות הציוניות או לסייע בידי המכשירים עצמם לישב את ארץ ישראל.

עם היותו טרוד בעסקיו שלו ובעיסקי ציבור קבע הרבה עיתים לתורה והיה מן המאחרים לצאת וממהרים לבוא לבית המדרש. התפלל קבע בכותל המזרח של בית המדרש והיה פותחו לפני המתפללים עם הנץ החמה.

כן היה מכניס אורחים גדול ובעל צדקה מאין כמוהו. לפעמים שלח צ׳ק מביאליסטוק לאדם נכבד שירד מנכסיו או שלח את בנותיו בלילה באין רואה לביתו של עני ובידן צרכי שבת, כי נזהר מאד בכבודן של הבריות ותמיד השתדל לעשות את צדקותיו מתן בסתר. בימי מלחמת העולם הראשונה נחלץ לעזרת הפליטים שהגיעו לטיקטין מערי השדה ודאג להם באהבה ובמסירות האופייניים לו.

בביתו היה חדר גדול שהוא הקדישו לעריכת חתונות. ואף שחתונות נערכו בטיקטין בעיקר בימי שישי שהיה יומא דשוקא לא מנעו מעולם מן החוגגים כשם שלא מנע מעולם שום טובה מזולתו אם רק היה באפשרותו לעשותה. ניספה יחד עם בני קהילתו בשואה הנוראה. הי״ד.

(מפי בנותיו)

ר׳ אברהם טורק

נולד בטיקטין בשנת 1872 ובתוכה חי ופעל כל ימי חייו. ניחן על ידי הטבע בהדרת פנים ובקומה זקופה ועצם הופעתו הנאה עוררה תשומת לב.

כבר בהיותו צעיר לימים התבלט בכשרונו ובמרצו הרב ובזמן שרותו בצבא הצאר עלה לדרגת קצין. רופא היה לפי מקצועו אך ראה בכך לא רק מקור פרנסה כי אם גם יעוד נעלה. היה מן הזריזים המקדימים להושיט עזרה לכל נזקק וחולים עניים קבלו אצלו טיפול חנם ובמקרים רבים אף קנה את התרופות הנחוצות מכספו באשר מתחת למעטה החיצוני פעם לב יהודי חם ורחום. כרופא זכה באימון תושבי העיר והכפרים הסמוכים

ורופאים מקצועיים רבים במחוז ביאליסטוק גמרו את ההלל על חוש האבחנה הדק בו ניחן ועל כושרו המיוחד במינו לקביעת דיאגנוזה נכונה.

אף שעבודתו הרפואית העסיקה אותו במרבית שעות היום ולפעמים אף בשעות הלילה מצא זמן לעסוק בעסקי צבור וגם תפקידים אלה מילא בנאמנות ובמסירות. היה מעורה ופעיל בחיי הקהילה ונמנה על חברי מועצתה ובמשך שנים רבות כיהן כנציג העדה היהודית במועצת העיר (מגיסטראט) ושימש בתפקיד סגן ראש העיר.

בימי מלחמת העולם הראשונה, כאשר הגיע לטיקטין גל פליטים מהעיירות הסמוכות ויז'נא וידבבנה אשר נחרבו, עמד ר' אברהם טורק ויסד ועדה צבורית אשר הגישה עזרה וסעד לעקורים. במשך חדשים רבים דאגה ועדה זו, שהוא עמד בראשה במשך כל ימי פעולתה, לקורת גג וכלכלה לפליטים עד ששוב נמצאו להם מקומות קליטה. כן התמסר לארגון פלוגת מכבי־אש, אותה הדריך ובראשה עמד במשך שנים רבות וכאן באו לידי בטוי אומץ לבו והעזתו, ואף אמנם קנה בכך את לבות פקודיו, יהודים כפולנים.

בשנת 1920, כאשר נסוגו הגייסות הפולנים בפני הבולשביקים הפולשים בוצעו פעולות חבלה בקוי הטלפונים הצבאיים, בשדות שליד טיקטין. המפקד הפולני, שסבור היה שהיהודים שכירי הבולשביקים ביצעו מעשי חבלה אלו, פקד עליהם לצאת לשמירה על הקו. אילו בוצעה אפקודה היו היהודים צפויים ליהרג בידי החיילים הפולנים. הימים היו ימי תשעה באב ותירב תאניה ואניה. אז קיבל על עצמו ר' אברהם טורק לגשת אל המפקד הפולני הזועם ולבקש בעד בני עדתו, דבר שהיה כרוך בסכנה גדולה. בעוז רוחו בתבונתו ובכושר השכנוע שלו הצליח להעביר את רוע הגזירה ולשכנע את המפקד הפולני שלא רק שיהודי טיקטין אינם עוינים את המשטר הפולני אלא דורשים טובתו וכבעבר כן עתה חדורים הם רגשי כבוד ונאמנות לפולנים. כך עלה בידו להחזיר לנדנה את החרב המאיימת על יהודי טיקטין.

ביתם של ר' אברהם טורק ואשתו שרה היה בית ועד לחכמים והפך במרוצת השנים מרכז החיים הציוניים בטיקטין ושימש אכסניה חמה לשליחי התנועה הציונית אשר נזדמנו לטיקטין. שכן אוהב ציון בלב ונפש היה ר'

אברהם. בהיותו איש שהחזון והמעשה נתמזגו באופיו שלח את בנו אליעזר ארצה ישראל, כחלוץ לפני המשפחה. לאחר מכן שלח גם את בן חזקונים צבי הי״ד, שנפל כחייל ביחידה ארץ־ישראלית בצבא הבריטי. אך מלחמת העולם השניה טרפה את תכניותיו ובמקום לעלות ארצה ישראל הוגלה לערבות קסכסטן שבסיביר. הוא הוגלה לאחר שבנו יצחק נאסר והוגלה לסיביר בעוון היותו ראש התנועה הציונית בטיקטין. לאחר תום המלחמה חזר ר׳ אברהם טורק לפולין, זמן קצר ישב בביאליסטוק ובשנת 1947 עלה ארצה ישראל. כאן זכה לראות חזון דורות הולך ומתגשם לעיניו ומדינת ישראל נבנית ומקבצת לתוכה את שארית הפליטה. ביום י״ח שבט תשט״ו החזיר נשמתו לבוראו ונטמן באדמת כיסופיו.

עו״ד מנחם טמיר (טורק)

ר׳ ישראל כהן

ר׳ ישראל כהן, „ישראל קדיש׳ס,״ מסוחריה המצליחים של טיקטין היה ומנכבדי העיר. במשך שנים רבות כיהן כראש הקהילה וזמן מה אף כראש העיריה. אך שלא כנכבדים אחרים בטיקטין, הקרויים בפי העם „די שטריימלך״, נהג הוא לרדת מן ה„מזרח״ ולהתערב בין פועלים עניים ופשוטי העם. הוא היה נכבד בלי שטריימל, בחינת רבם של ההדיוטות.

נכבדי טיקטין מעולם לא היו מר־שים לעצמם לעלות על עגלה בתוך העיר. כשהיו צריכים לנסוע לעיר אחרת היתה העגלה ממתינה להם מחוץ לעיר והם היו מגיעים אליה ברגל. וכן בחזירתם, ירדו מן העגלה מחוץ לעיר ונכנסו אליה רגלי. לא כן ר׳ ישראל כהן. הוא לא התחשב בגינוני כבוד אלו ולא שם חיץ בינו לבין העם.

דעתו היתה מעורבת עם הבריות כולן, התערב בין הסבלים והעגלונים שמקום ריכוזם ליד חנותו ושח עמהם כשוה אל שוה. כך גם גם עמד מקרוב על בעיותיהם וכשהיה מי מהם נתון במצוקה הציע לו ר׳ ישראל סחורה ביד רחבה בהקפה לזמן ארוך, בתוספת מילה טובה של חיזוק ועידוד.

הכבוד רדף אחרי ישראל כהן הבורח ממנו. הכל אהבוהו ורחשו לו אמון בלתי מסויג. תפקידים רבים בחיי הקהילה היו מוטלים על שכמו, כספים רבים שהגיעו מיוצאי טיקטין שהשתקעו בארצות הברית עברו תחת ידיו וחולקו על ידו ובכל פעולה חזרה ונתגלתה ישרותו הקיצונית, אהבתו את בני הקהילה ומסירותו למענם. הוא הצטיין באהבתו החמה לתינוקות של בית רבן. רבים מבני טיקטין זוכרים כיצד עצרם לפתע ברחוב והציע להם מאה זהובים, סכום גדול באותם ימים, אם ידעו להשיב לו כמה היום בעומר או יראו לו טלית קטן. רבים מעידים על עצמם שלבשו טלית קטן ושיננו את ימי ספירת העומר רק מתוך תקוה שר׳ ישראל ישאלם ויזכו בפרס הגדול.

גורל קהילתו היה גם גורלו. יחד עמהם הוא טמון בבור שביער לופוחובו. הי״ד. (עפ״י ישראל מאיר כהן)

נתן המשוגע

דממה כבדה תלויה בחללו של בית המדרש הטיקטיני. ספסליו הפוכים ובני טיקטין חלוצי מנעליהם מקוננים בקול בכי חרישי קינות תשעה באב. לפתע נפרצת הדלת בקול רעש וגבר עבדקן ויפה תואר נכנס לבית המדרש בשירה וריקודים. „אסור להתאבל, יהודים. משיח כבר בא!״ — היה זה ה„משיח״ של טיקטין, נוסקה דער משוגענער.

בערים רבות בפולין ובליטא היה רגיל להופיע לפעמים מגיד זר ונכבד בעל הדרת פנים. היה זה אדם צעיר שהתנכר מיד בכשרונותיו הבלתי רגילים, שהיה בקי בכל חדרי תורה וחריף מאין כמוהו ועל כולם נואם מזהיר ומרתק השובה את הלבבות. עד מהרה יצא שמו לתהילה

ויום בואו הפך ליום חג בקהילות רבות ונכבדות. המונים נהרו לדרשותיו והכל כיבדוהו והעריצוהו, בעיקר המוני פשוטי העם, בעיניהם היה הוא ממש קדוש. משנודע שזהו ר׳ נתן, חתנו של הרב מלאפיץ, נכנסו עמו למדני הערים השונות במשא ומתן של הלכה ומצאוהו מלא וגדוש וחריף ובקי ופיו מפיק מרגליות של תורה וחכמה. מיד הושיבוהו ב„מזרח״ והכל טרחו סביבו ונהגו בו כבוד ויקר. היה זה אותו נוסקה שבטיקטין היתה נכנסת בו רוח שטות והיה מכריז עצמו כמשיח ומשאך עזב את טיקטין לבש סבר של רצינות והיה שקט וממושמע עד שקשה היה להאמין שזהו אותו האיש.

שיגעונו של נוסקה לא היה שיגעון שבחוסר דעה. היה זה מין שיגעון שבגדלות שעלה וצמח מתוך כל שיעור קומתו הגדולה, ולא היה חולק על כך בטיקטין. הוא היה תלמיד חכם מופלג, בקי בחכמות רבות ובעל כשרונות נדירים ומיוחדים במינם. הוא היה טוב לב ובעל נשמה, קולו היה ערב ושיחו מרתק. היה בו משהו קוסם והמוני העם העריצוהו כהערץ קדוש. כשהיה מתפרע בבית המדרש, מפריע ללומדים, פוצח בשיר עליז או עולה על הבמה ומכריז בקול גדול שהוא הינו המשיח — לא העיז איש לגרשו משם, ראשית מתוך דרך ארץ, ושנית, מפחד נקמת ההמון. אדם אחד שניסה לגרשו פעם מבית המדרש נאלץ להסתגר בביתו ימים רבים, עד ששכך זעמם של המוני מעריציו של נוסקה. ה„עמך״ הטיקטינים מסוגלים היו להרוג את מי שפוגע בנוסקה.

נוסקה מעולם לא פחד מאיש ולא חששו מעולם להביע את דעותיו המוזרות גם אם היה בהם משום פגיעה במישהו או במשהו. בשנת 1920, שעה שהבולשביקים הכינו עצמם לעזוב את טיקטין, הסתתרו כולם בבתים ר קנוסקה טייל לו ברחוב ללא שמץ של חשש. לפתע ניגש אל פרש רוסי, תפס ברסן סוסו ופקד: „רד מן הסוס! האינך רואה שמשיח בא?״ הקוזק רצה להרגו בו במקום אך משהציץ לתוך עיניו של המשוגע נפגע ונרתע. היה בהן בעינים אלו מין כוח פלאי וקוסם, כפי שהיה משהו פלאי וקוסם בנוסקה המשוגע.

(מפי ישראל מאיר כהן)

יוסף שואב המים

עם מי הנרווה היה „יוסל דער ואסער טרעגער" מביא לבתי טיקטין את החדשות האחרונות מן המתרחש בעיר ומן העולם הגדול. יוסל היה עיתון הבוקר החי ולמעשה היחידי בטיקטין.

בהיותו טרוד משעת בוקר מוקדמת בחלוקת המים לבתים השכים עם אשמורת ראשונה להתפלל בבית המדרש. שם ישב לו בספסל אחורי נחבא אל התנורים ואזניו קולטות כל רחש וכל לחש. זמן קצר אחרי כן סובב ברחובות העיירה, דלייו מלאים מים ופיו מלא ידיעות. אך לא הולך רכיל היה האיש, רק רצה להעניק ללקוחותיו שרות טוב ולשמח את לבם בחדשות טובות. כל כונותיו תמיד לשם שמים ולטובתן של הבריות.

צנוע ועניו מאין כמוהו היה יוסל דער ואסער טרעגער, שמח בחלקו הדל, מקבל הכל בהכנעה ובאהבה ומצדיק עליו גם את הקשה בדינים. הסתפקותו במועט שבמועט היתה תופעה יוצאת מן הכלל גם בטיקטין שמרובים היו בה העניים. חרף מצבו הקשה ובריאותו הלקויה לא עברה תלונה את דל שפתיו ובלבו הפשוט והטוב נמצא מקום גם לסבלותיהם ומצוקותיהם של אחיו הטיקטינים.

אשתו שרה מלכה סבורה היתה שהוא מחשובי העיר וביכולתו להשפיע על עניני העיר והקהילה. כאשר נערך דיון בבעיה מבעיות הקהילה או פרצה בה מחלוקת היתה שרה מלכה נוהגת לומר לו: „יוסל אתה אל תתערב במחלוקת שהרי קרוב לודאי יקבלו את דעתך ואם יחזרו בהם אחרי כן הלא יאשימו אותך!"

ויוסל לא התערב בעניני הקהילה והיה רחוק מכל צל של מחלוקת. הוא רק שקד לשרת את לקוחותיו באמונה והפיק רצון מלפני חבריו ומלפני קונו.

עם מותו נתיתמה טיקטין מאדם פשוט ותמים שלבו מלא אהבת ישראל פשוטה, אדם מאותו סוג שלא נמצאו רבים כמותו לתמימות ולאמת.

(מפי ישראל מאיר כהן)

שלום רוזנברג

תנועת ההשכלה ואחריה האמנסי־פציה שינו תכלית שינוי את נופו של הרחוב היהודי בערי פולין. הנוער זנח ערכי דת ומסורת ופנה עורף לבית המדרש ולמורשת שהוא מסמל ותחת זאת אימץ לעצמו אידיאלים וסיסמאות שזה מקרוב הושמעו. תה־ליך זה של התנערות, על כל החיובי והשלילי שבו, לא פסח גם על טיק־טין. מבשרו של תהליך זה בטיקטין היה שלום רוזנברג.

הינתקותו של הנוער מבית אבא הישן והשמרני לא היתה קלה ולא עברה בלי זעזועים. האבות עמדו על המשמר והבנים לא היו עצמאיים ועזי נפש במידה מספקת כדי להמרות פי הוריהם ורבותיהם בגלוי. יוצא מכלל זה היה שלום רוזנברג שנתיתם בגיל צעיר ולא ידע מרותם של הורים. הוא גם היה טיפוס עצמאי מטבעו ובתוספת הכשרונות הגדולים בהם נתברך ואישיותו המקסימה היה לדברם של פורקי עול תורה ומצוות מבין בני הנעורים בטיקטין ולחם את מלחמתם. בחיכוכים שנתגלעו בינם לבין הדור הקשיש שדעתו לא היתה נוחה מן החידושים שקלטו וסיגלו לעצמם הצעירים וחפץ לכבול אותם אל מורשת אבות ולכפות עליהם אורח חיים שמרני, היה שלום רוזנברג היחידי שהרשה לעצמו להביע דעתו החפשית בגלוי והיה פה לרוב מנינו של הנוער הטיקטיני. אין צריך איפא לומר שהוא היה חביבו של הנוער הטיקטיני. החידוש טמון בכך שגם הזקנים, ביניהם יראים ושלמים, חיבבוהו והעריכו את כשרונותיו והכל קראוהו מתוך חיבה „שולמקה". וכל כך למה? מחד עמדה לו זכות אביו ר' מאיר הרש דער אסיגמאכער שעליו מספרים שבאחד הלילות הגיע אליו קול גניחה של אורח שלן בביתו. ר' מאיר הרש מיהר אל אורחו ונתברר שהלה חשקה

נפשו בקמצוץ טבק. לבש ר' מאיר הרש את בגדיו ויצא באישון לילה אל העיר ולא נח ולא שקט עד שהביא לאורחו את מבוקשו. זקני טיקטין בודאי גם התחשבו בכך ששלום נתיתם בגיל צעיר ולנגד עיניהם עמד אותו נער קטן ותמהוני ופקח שנרתם אל עול הקיום בעודו רך לשנים. אך בעיקר עמדה לו אישיותו המיוחדת במינה, כשרונותיו המבריקים, חביבותו הטבעית ואומץ לבו. כן ניחן בכושר ארגוני בולט וריכז סביבו רבים מצעירי העיר בפעולות מפעולות שונות ועמד במרכז חיי החברה בטיקטין. זמן ומרץ רבים במיוחד הקדיש לתיאטרון החובבים שהוא היה מנהלו וכאשר הטילו חרם על התיאטרון לא היסס ועלה על בימת בית המדרש ונשא שם את דבריו ותבע את תביעותיו של הנוער.

שלום רוזנברג היה אהוד גם על הפולנים. הוא הצליח למצוא מסילה גם לליבם והשפעתו בקירבם היתה גדולה. כאשר שלטו הרוסים בעיר בשנת 1919 היה הוא אחד הקומיסרים שלהם. משחזרו הפולנים לשלוט בטיקטין נמלטו כל משתתפי הפעולה על נפשם מפחד נקמת הפולנים רק הוא נשאר וגם מעמדו נשאר איתן כי גם בשמשו קומיסר עלה בידו להסתדר עם כל הצדדים וראש העיר עצמו גונן עליו ועמד לימינו.

מגרעתו הגדולה היתה אופיו הבלתי יציב, חוסר נכונותו להיות נתון למרות ומוגבל על ידי איזו שהיא מסגרת ואי יכולתו להכות שרשים בשום מקום בעולם. בכל העולם כולו לא היה לו בית ואף טיקטין עיר מולדתו מילאה תפקיד זה רק באופן חלקי. הוא קיבל משרות חשובות בערים הגדולות, הרויח כסף רב אך בזבזו על בגדים ובילויים ומסעות ובהיותו בעל לב טוב הרבה לבזבז לצדקה ולתמוך בעניים. משבא לטיקטין היה זה אות ששוב לא נותר בידו מאומה אך תוך זמן קצר התאושש, נסע למקום מן המקומות וכשדומה היה שההצלחה מאירה לו פנים שוב עקר אותו טבעו ההרפתקני וההפכפך מחיים שקטים ומסודרים והטילו לתוך הרפתקה חדשה. כך נתקפחו כשרונותיו ואפשרויותיו וכך נתקפחו גם חיי המשפחה שלו.

בשנת 1925 הגיע ארצה ישראל אך גם כאן לא הצליח להכות שרשים ושב לפולין, שם ניספה בשואה. הי"ד. (מפי חבריו)

חינוך

לתולדות החינוך בישראל

אין להבין את מהות החדרים והמלמדים בטיקטין ושיטת הוראתם אם לא ניתן דעתנו על תולדות החינוך היהודי מאז תקופת המקרא והתלמוד עד התקופה החדשה.

מהתנ"ך נראה שמחנכיהם העיקריים של הבנים היו האבות שהיו מלמדים את בניהם תורה ומצוות. חובת האב ללמד את בניו תורה ודת היתה קדושה בעיני העם עוד בתקופה הקדומה. הצוים המרובים של התורה על חובת הלימוד; „והגדת לבנך ביום ההוא לאמור" „והודעתם לבניך ולבני בניך" „ואת בניהם ילמדון" „ושננתם לבניך" ועוד — מצביעים על הערך הרב שיחסו אבותינו לחינוך הבנים. אופיים המיוחד של כתבי הקדש המשמשים מקור יחידי לתולדות החינוך מדגיש את ערך למוד הדת והמוסר בחינוך הילדים, שעיקר תכליתו „ליראה את ה' ולאהבה אותו ולדבקה בו".

אבותינו, אשר ישבו על אדמתם והעברית שפתם היומיומית לא הוצרכו להכניס אפקטים לאומים בחינוך הבנים. עם ישראל ארצו ולשונו היוו חטיבה טבעית אחת והחוט המשולש הזה לא ניתן להינתק. אבל למען קיומו הרוחני צריך היה העם להאבק תמיד, לרבות תקופת שבתו תחת גפנו ותחת תאנתו. שיאו של מאבק זה השתקף בחינוך הנוער נגד ההשפעות האליליות והעכומיות, בעיקר בימי הבית הראשון.

החינוך לא הצטמצם בתחום הדת והמוסר בלבד, כי אם כלל גם עניני חול ומעשה, כמו עבודת השדה, הכרם, מרעה הצאן והבקר ומלאכות שמושיות אחרות.

לפי השקפת התורה בעיקר האב נצטווה ללמד את בניו תורה ודרך ארץ. על כן החמירה התורה בכבוד האב לעומת תקופת התלמוד בה הפליגו חכמים בכבוד הרב, שהפך בינתיים למחנך העיקרי של הנער, יותר מבכבוד האב.

המשפחה העברית הקדומה נהגה להתכנס סביב לאח הבוערת, מקשיבה לדברי האב המספר אגדות מימי קדם, על אבות העולם ואבות האומה ועל גבורי השבטים. הבן היה שואל והאב היה משיב ומסביר לו בהרחבה את יסודי התורה ומצוותיה. תינוקות היו שואלים: „למה היא השבת? למה המקדש על הרי המוריה? מפני מה נאסר גיד הנשה? וכיוצא באלה, שאלות משאלות שונות. וזו כוונת הצו „והיה כי ישאלך בנך מחר מה העדות והחוקים והמשפטים אשר צוה ה׳ אלוקינו אתכם ואמרת לבנך״!...

בתקופת המקרא היה קיים שוני יסודי בין החינוך שניתן לבנים לבין זה שניתן לבנות. הבת מטבעה ממהרת להתבגר לפני הבן אך אינה מגעת לרמת התפתחותו בגוף וברוח. על כן כל חובות המלאכה, הפרנסה, המלחמה והדת אינן חלות עליה אלא בחלקן. כמובן שגם הבת למדה בבית אביה מנהגי הדת והשתתפה בחיים הדתיים והמסורתיים בחוג המשפחה. האשה העבריה, שעיקר עיסוקה בעבודות הבית: לשאוב מים מן המעין, לטחון קמח וללוש בצק ולאפות עוגות, לטוות ולארוג, לא צלחה למלחמה מפני חולשתה ומורך לבה. „הנה עמך נשים בקרבך״ קורא הנביא נחום כאשר הוא חפץ להצביע על מורך לבם של בני ישראל.

„ולמדתם אותם את בניכם״ — את בניכם ולא את בנותיכם נפסק בתלמוד (קדושין כ״ט). ואף על פי כן לא הצטמצמו הדרישות מחינוך הבנות כלל ועיקר. האשה חייבת להיות יראת ה׳, עוזרת לעניים וגם ידיעת החכמה אינה צריכה להיות זרה לה. אין חובה ללמד את הבנות תורה אך מאידך לא היה קיים איסור ללמדן, ואמנם היו תנאים שלימדו את בנותיהם תורה, ולא יפלא איפוא שנשים ספורות זכו לגדולה יתירה והגיעו אף למלכות ולנבואה.

שונה היה תוכן הלימודים בשדרות שונות של העם. לא הרי חנוך ילדי הכהנים הלויים השרים וילדי העשירים בערים הגדולות כהרי חנוך ילדי העניים, האיכרים יושבי השדה. הכפריים הסתפקו בידיעה בעבודות

השדה המלאכה והחרושת הזעירה, השימוש בכלי זיין וידיעת יסודי הדת. לעומתם, בני הכרכים השרים והרוזנים נזקקו גם לידיעת הקריאה והכתיבה ולא רק בעברית אלא גם בלשונות עמי הלועז. כן מצינו למשל בימי חזקיהו את השרים הפונים אל רבשקה „דבר אל עבדיך ארמית כי שומעים אנחנו ואל תדבר אלינו יהודית באזני העם". בעיקר נזדקקו הכהנים והלווים להכנה לימודית והכשרה חינוכית יסודית כי הם היו אנשי התורה ונושאי ההשכלה בעם. הכהן צריך היה לדעת לא רק את חוקי עבודת הקרבנות את תורת העולה, תורת האשם והחטאת וכדומה, גם את התורה לכל נגע צרעת ולנתך וכו'. הוא היה גם המורה לכל עם בעניני הדת, השוקד על המשכת מסורת האבות מדור אל דור.

באילו מוסדות חינוך למדו המשכילים ועשירי העם? הכהנים, הנביאים, השרים, הסופרים והשופטים היו בעלי ידיעות מרובות שאינן נקנות אלא על ידי לימוד מתמיד וקבוע ולפיכך הדעת נותנת שאמנם היו קיימים מוסדות מיוחדים להוראה. מימי עזרא ואילך החל למוד ספר התורה וחוקיה להתפשט מאד בכל שכבות העם והפך יסוד החינוך הלאומי ומאז מתחיל גם הפרוצס הממושך של בנין וגבוש בתי ספר עממיים. דחיפה רצינית קבלה תנועת ההשכלה העממית הזו בתקופת מלכי החשמונאים החל משמעון בן שטח וכלה בסוף ימיו של הכהן הגדול שמעון בן גמלא. התלמוד מספר שאילמלא הוא נשתכחה תורה מישראל „שבתחילה מי שיש לו אב מלמדו תורה ומי שאין לו אב לא היה למד תורה עד שבא יהושע בן גמלא ותקן שיהיו מושיבין מלמדי תינוקות בכל עיר ועיר".

וכך מבחינים אנו בשלש תקופות בהתפתחות החינוך העממי בישראל. התקופה הראשונה: חינוך הבנים היה נתון בעיקרו בידי ההורים. תקופת מלכי החשמונאים: נפתחים בתי ספר רבים בערי ישראל השונות. תקופת יהושע בן גמלא: בתי ספר עממיים נפתחים בקנה מדה כל ארצי בכל עיר ועיר בישראל. לעומת תקופת החשמונאים שבה נקבע גיל החינוך בעיקר לבני הנעורים משנתם השש עשרה ומעלה קבע יהושע בן גמלא את השנה השישית של הנער כשנת לימודיו הראשונה בבית הספר.

אין עם אשר הקדיש מרץ כה רב לחינוך בניו ולחינוכו הלאומי

כעם ישראל. על כך מעידים מאמרי חז"ל רבים המפליגים בשבחו של החינוך: „לא חרבה ירושלים אלא בשביל שבטלה תורה (בשעת המצור)" „אסור לו לאדם לדור בעיר שאין בה מלמד תינוקות" (סנהדרין).

אבותינו הכירו בחשיבות ערכו של חינוך הדור הצעיר בו תלוי קיום האומה כולה. הפדגוג העברי הגדול מזרז וממריץ את האבות להעניש את בניהם גם ענשים גופניים „חוסך שבטו שונא בנו" (משלי). גם החכמים יעצו לאב להתגבר על רגשותיו ולהכות את בניו בעת הצורך, גישה אשר נתנה אותותיה בשיטת ההוראה בחדרים עד ימינו אנו.

על תקופת הלימוד בבתי הספר חסרה לנו ידיעה ברורה במקורות התלמוד. הרמב"ם קבע הלכה למעשה שהמורה חייב ללמד את תלמידיו כל היום כלו וכן מקצת מן הלילה כדי להרגילם ללמוד ביום ובלילה. אבותינו כנראה לא ראו בכך מאמץ קשה מכדי יכלתו של הנער. ונשאלת השאלה: אם בתקופת התלמוד נדרש מאמץ כה רב מן המורה מה היתה משכורתו? במסכת נדרים דרשו חז"ל את הפסוק „ראה למדתי אתכם חוקים ומשפטים"— מה אני בחינם אף אתם בחינם. נאסר על מלמד לקבל תשלום תמורת הוראת התורה. אבל בזמן האמוראים משהורע המצב הכלכלי נאלצו לבטל אסור זה על יסוד הכלל שיש כח בידי חכמים לעקור דבר מן התורה לצורך קיום התורה. ואם אמנם מאלצים תנאי החיים לקבל משכורת הרי אין המלמד רשאי לקבל יותר מן הנחוץ לו למחיתו, ואף זאת כדמי בטלה ולא תמורת הוראת התורה.

הצורה והגיבוש הסופיים שקבל בית הספר, אשר ראשיתו בימי הסופרים והתנאים, הוא החדר שחותם הגלות עליו. החדר לא נחשב בדרך כלל לקנין הכלל. לרוב נהלו המלמדים את החדרים על חשבונם והם אף ספקו כל צרכיו הדלים. כאשר נזקק המלמד לעוזר (בלפר, ריש דוכנא) היה הוא משלם את שכרו בבחינת קבלן. חדרים צבוריים, שנקראו „תלמוד תורה" נמצאו לרוב רק בערים הגדולות. החדר הצבורי שימש בעיקר את ילדי העניים בשעה שהאמידים נמנעו משלוח אליו את ילדיהם. המלמד הממוצע לא קבל הכשרה מיוחדת לתפקידו וכל מי שהרגיש עצמו ראוי

לאיצטלה זו עמד ופתח בהוראה, ואם אמנם הצליח במלאכתו ממילא הפנה אליו תשומת לבם של ההורים.

ההוראה לילדים בני גילים שונים פיתחה בקרב המלמדים יכלת הסברה מיוחדת אשר מצאה לה מהלכין אף בקרב הציבור הרחב והמלמד הפך אישיות מקובלת ודעתו היתה דעה בעיקר בקרב ההדיוטות אשר לא אחת נזקקו לעצתו ואף מסרו בידיו ההכרעה בסיכסוכים ביניהם. ידוע למשל שר' ישראל בעש"ט טרם שנתגלה, בעודו מלמד דרדקי, היה בורר מקובל על בני הישובים. המלמד הפך גם לידיד בית של הורי תלמידיו, השתתף בשמחותיהם ובצרותיהם. כיוצא ונכנס בבית ההורים נטל חבל בכל מאורעות המשפחה. הכפריים נהגו לשכור מלמד מן העיר אשר השתכן בגפו בבית אחד מהם, למד את ילדיהם במשך השנה, ואך פעמיים בשנה, בפסח ובימים הנוראים היה פוקד את ביתו שבעיר.

המלמדים באו מחוגים שונים ומשכבות שונות, ביניהם למדנים מופלגים שלא זכו בכס רבנות, בעלי בתים יודעי ספר אשר ירדו מנכסיהם בני עניים בוגרי ישיבות ואף כאלו שמקצוע המלמדות בא אליהם בירושה. ברור איפוא שהיו ביניהם טיפוסים שונים בעלי אופי שונה ומשונה. מהם נוחים בטבעם, מסבירים פנים לתלמידיהם ורוכשים את אמונם בדרכי נועם, ואחרים ששפת השבט היא שפתם, מחמירים ומזעיפים פנים וזורקים מרה בתלמידים.

עשירים ומגוונים היו חיי הילדים בחדר. אף שחוק ושעשוע לא נעדרו מנוף חייהם, מותאמים לפי עונות השנה. כמו משחקי האגוזים בפסח, היציאה לשדה בל"ג בעומר, זריקת קוצים איש באחיו בתשעה באב, משחקי הכפתורים לסוגיהם וכדומה. גדולה היתה השמחה עם סיום מסכת והסעודה כיד המלך, ועוד שמחות שונות אשר העשירו את חויות הילדות של הנער היהודי.

חומר הלמוד העיקרי בחדר היה התלמוד ולימוד הנ"ך הוזנח מתוך החשש המוצדק שמא עשוי הוא למשוך התלמידים להשכלה. הדבר הביא לידי כך שבן ישיבה לעתים קרובות רכש ידיעות בתנ"ך מתוך המובאות בתלמוד ובספרי ההלכה. רק עם התחיה הציונית החל שוב לימוד התנ"ך לתפוס מקום נכבד וראוי לו בבתי אולפנא למיניהם.

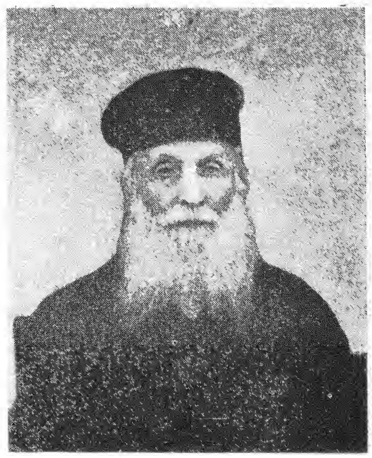
סמוך למלחמת העולם הראשונה גברה השפעת הציונות הדתית מיסודם של הרב ריינס וי. מ. פינס והשפעותיה ניכרו אף בטיקטין. רישומה של תנועה זו ניכר גם בחינוך הדור הצעיר והביא ליסוד שני „חדרים מתוקנים" בטיקטין. המלמדים אשר עשו למען החדרת התודעה הציונית בקרב תלמידיהם היו ר' יעקב דוד שורץ ז"ל ור' ישראל בובר הי"ד.

ישראל מאיר כהן

ישיבות ו„חדרים" בטיקטין

זמן רב לפני שחדרה השפעה ציונית לחינוך הנוער בטיקטין היו בה מוסדות חינוך רבים ומפוארים. בשלהי המאה הקודמת היתה בטיקטין ישיבה בה למדו כמאה תלמידים, בני טיקטין והסביבה. משנפטר ר' יענקלה לוינסון, מי שהיה דואג לצרכי התלמידים ולא נמצא לו יורש כמותו, החלו התלמידים להתפזר ולגלות לישיבות הגדולות בליטא ובפולין. בראשית המאה הנוכחית היתה בטיקטין ישיבה קטנה בת שלש כיתות. בראשונה לימד ר' נפתלי לינצ'בסקי, חתנו של ר' בערל ליב גליקמן, בכיתה השניה לימד ר' נתן רוטשטיין ובשלישית ר' בערל ליב גליקמן. באותו בנין עצמו שברחוב קצ'רובה למדו גם שתי כיתות ה„תלמוד תורה" עם המורים ר' יקותיאל ור' חיים. ה„תלמוד־תורה", שנועד בעיקר לדלי האמצעים והיה נתון לפיקוח הקהילה, המשיך להתקיים עד ימיה האחרונים של טיקטין. הישיבה נסגרה שנים רבות קודם לכן בפקודת הרשות.

מורי הישיבה הצטרפו למלמדים האחרים בטיקטין ופתחו „חדרים", ברמות שונות של לימוד. כבערים אחרות היה ה„חדר" גם בטיקטין מרכזו ועיקרו של החינוך היהודי. שם למד הילד החל משנתו החמישית או השישית עד שנתו הארבע עשרה או גם לאחר מכן. החל מא־ב וכלה בדף גמרא עם תוספות. כעשרים המלמדים שפעלו בטיקטין בעשרות שנותיה האחרונות נבדלו זה מזה ברמת לימודיהם ולאחרונה אף בחינוך הציוני או הבלתי ציוני שהעניקו לילדים.

ר׳ בערה גימפל בורשטיין

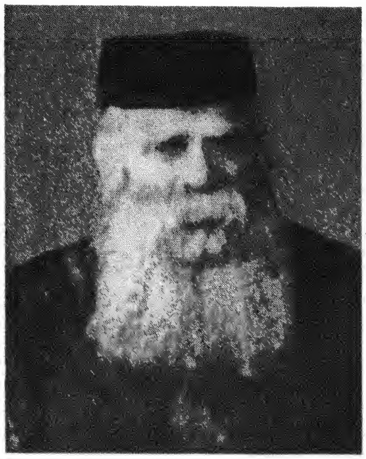
שניים היו בטיקטין מלמדי דרדקים מתחילי א־ב. בערה גימפל בורשטיין, זקן חביב שזקנו הלבן יורד על פי מידותיו, מפיו שמעו כמה עשרות פעוטות תורה כשהם מתבשמים ממוראה בית המדרש ובית הכנסת הנשקפים מבעד לחלונות ביתו ומדמותו שלו עצמו וסיפוריו שובי הלב. הוא היה משתדל לחבב על הפעוטות את לימוד התורה באמצעים הבדוקים כמו הטלת מטבע באין רואה או הטמנתו בכוס הקקאו וכדומה. יעקב דוד שורץ היה צעיר ממנו ומושפע מן הציונות והדבר נתן אותותיו גם ב„חדר" שלו. שם למדו גם ילדות ובין המקצועות הנלמדים נכללה גם הלשון העברית בהיגוי אשכנזי, אך לימוד החומש התנהל באידיש.

אצל אהרן בידנוביץ וחיים משה המלמדים המשיכו הילדים ללמוד חומש ובגיל שמונה או תשע עברו לחדרים של ר׳ אליהו דויטש ור׳ נפתלי לינצ׳בסקי — שניהם נימנים על החסידים המועטים שבטיקטין — שם החלו לומדים גמרא.

הבא ברמת הלימוד היה בישקה המלמד. בישקה היה דמות מיוחדת במינה בין רעיו המלמדים ושיטותיו בחינוך הילדים היו מקוריות כמוהו עצמו. הוא התענין בכל וידע הכל ועיניו היו פקוחות על התנהגות הילדים מחוץ לחדר ובהיותו שנון ופיקח הפתיעם תמיד במקום ובשעה שלא ציפו לו, אם בבית המדרש שעה שהיו מפריעים ללומדים המבוגרים או בנהר שם היו גולשים על גבי הקרח. וחטא אחרון זה, הגלישה על הקרח, היה החמור ביותר בסיווג העבירות שהנהיג בישקה בחדרו. נוהג מיוחד במינו הנהיג שעה שבא הרב לבחון את התלמידים. אז היה ניצב מאחורי הרב ובתנועות ידים ורגליים מוסכמות מראש היה מסמל לילדים את התשובות הנכונות.

ר׳ אליהו דויטש

ר׳ נפתלי ליצ׳בסקי

הוא היה אומר לתלמידיו: „אני ואתה — יודעים. אתה ואני גם כן יודעים. אני בודאי יודע אך אתה אינך יודע מאומה!" מלמדים אחרים שלימדו גמרא היו ר׳ חנא, ר׳ חיים כהן, ר׳ יצחק אהרן בארג ור׳ אברהם יצחק פקצ׳רז, הצוקרניק הנודע שהיה למלמד.

חשיבות מיוחדת נודעת ל„חדר המתוקן" של ר׳ ישראל בובר. הלימודים התקיימו בביתו וחמישים תלמידיו, ביניהם בנות, היו מחולקים לשתי כיתות. ר׳ ישראל בובר היה מחנך בעל שיעור קומה שבא לטיקטין מויסוקו מאזוביצק ועשה את חייו חודש לפעילות ציונית ובראש וראשונה לקירוב הנוער אל הערכים הציוניים. הוא לימד את תלמידיו את הלשון העברית ודיקדיקה, שירי ביאליק ותנ"ך, שכמעט לא נלמד בחדרים המסורתיים. לזכותו יש לזקוף את שליטתם הטובה של רבים מבני טיקטין בלשון העברית והפכיתה לשפה מדוברת, כמו את השקפותיהם הציוניות האיתנות של צעירים רבים שהגשימון הלכה למעשה בעלותם ארצה ישראל. שכן ידע ישראל בובר להחדיר את רעיונותיו לליבות חניכיו והשפעתו עליהם היתה מרובה ונשארה מרובה עד עצם היום הזה. הוא היה מחנך גדול המסוגל להראות לתלמידיו את הדרך ילכו בה. בית ספרו היה בית מדרש לציונות.

ר׳ ישראל בובר

ר׳ יעקב דוד שורץ

רמת הלימודים הגבוהה ביותר היתה ב„חדר" של ר׳ בערל ליב גליקמן, שהיה לא רק התלמיד־חכם הגדול בין המלמדים אלא הלמדן בה׳ הידיעה בטיקטין כולה. נערים שעברו את גיל בר־מצוה למדו אצלו גמרא ופוסקים ועסקו בסוגיות הקשות שבש"ס עם פירושי ראשונים ואחרונים. ר׳ בערל ליב ניחן בכשרון הסברה מצוין והכשיר את תלמידיו לקראת לימודיהם בישיבות הגדולות. רבים מתלמידיו היו בחירי הלומדים בישיבות לומז׳ה (ר׳ יוסף פינס), רדין, מיר (הרב זיידל סימיאטיצקי הרב פנחס לוינסון ור׳ משה שושקס) סלבודקה (ר׳ אלתר שפירא ובניו של הרב שמחה שמואל שולמן), טלז (הרבנים יצחק ליב ושרגא פייבל בני הרב פנחס), וולוז׳ין (ר׳ מרדכי כהן, ר׳ מרדכי וינר ור׳ אברהם חיים חורושוכה). ברנוביץ, נובהורדוק (חיים, בנו של לייבל הולצעקער), ברינסק וגרודנה וישיבות אחרות.

רישומם של בני טיקטין היה ניכר מאד בישיבות פולין וליטא ומספרם שם עלה לאין ערוך על מספר בני ביאליסטוק הגדולה. הם אף היו מאוגדים בינם לבין עצמם ונודעו בישיבות כ„טיקטינר פראַקציע". בטיקטין נעשתה פעולה מסורה על מנת לאפשר לבני עניים כשרוניים ללמוד בישיבות,

בעיקר על ידי הרב פנחס, ר' שמואל חליוטא השוחט ואחרים, אוהבי תורה ומוקרי רבנן. ומבני טיקטין יצאה תורה. רבים מהם היו ברבות הימים רבנים גדולים, ראשי ישיבות חשובים ולמדנים מופלגים שתורתם אומנותם.

בית הספר הממשלתי

בית הספר הממשלתי „השקולה"

חוק חינוך חובה היה מבוצע בפולין על ידי רשת בתי ספר ממשל־תיים שפעלו בערים מר־כזיות ובעיירות מחוז. היהודים, שגם עליהם חל החוק, למדו אף הם בבתי ספר אלה יחד עם שכניהם הפולנים. יצאו מכלל זה יהודי טיקטין שזכו בבית ספר משלהם, היא „השקולה" הידועה. טיקטין היתה העיר הי־חידה בפולין בה פעל בית ספר ממשלתי מיו־חד ליהודים.

בית הספר נוסד בש־נת 1920 ומוקם בקומה הראשונה של בית הרב ומשרבו התלמידים הוקם סניף ברחוב פולסודצקיעגו. מנהל בית הספר היה ישראל היילפרין שנשלח לטיקטין על ידי הממשלה וממוריו הראשונים היה אברהם שאצקי, איש משכיל ויודע ספר שנוסף לעבודתו בבית הספר הורה עברית בשיעורים פרטיים. בבית הספר היו חמש ולפעמים שש כיתות

כתה בבית הספר. במרכז המנהל ישראל הלפרין

בית הספר בשנת 1940. בין המורים פולנים

„בית יעקב" בטיקטין

כתה בוגרת ב„בית יעקב"

אך הלימודים לא היו סדירים תמיד. אנשי טיקטין עמדו על כך שהלימודים בבית הספר יתנהלו בשעות אחרי הצהרים כדי לאפשר לילדים להקדיש את שעות הבוקר ללימודי יהדות בחדרים. זמן קצר אמנם נתקיימו הלימודים בבית הספר בשעות אחרי הצהרים אך בפקודת השלטונות שבו ללמוד בבית הספר לפני הצהרים. הדבר גרם לכך שילדים רבים לא הופיעו ללימודים ונשלחו על ידי הוריהם אל החדרים, אי לכך היו התלמידות בבית הספר מרובות מהתלמידים.

ישראל היילפרין הוחלף בשנת 1928 ובמקומו בא מנהל פולני. בזמן האחרון היו נוצרים גם בין המורים בעוד שהמורות היו תמיד יהודיות. במקביל לשיעורי הדת שנתן כומר העיירה בבית הספר הממשלתי של הפולנים הורה ישראל בובר לימודי דת בשקולה של היהודים.

(מפי ישראל מאיר כהן)

„בית יעקב"

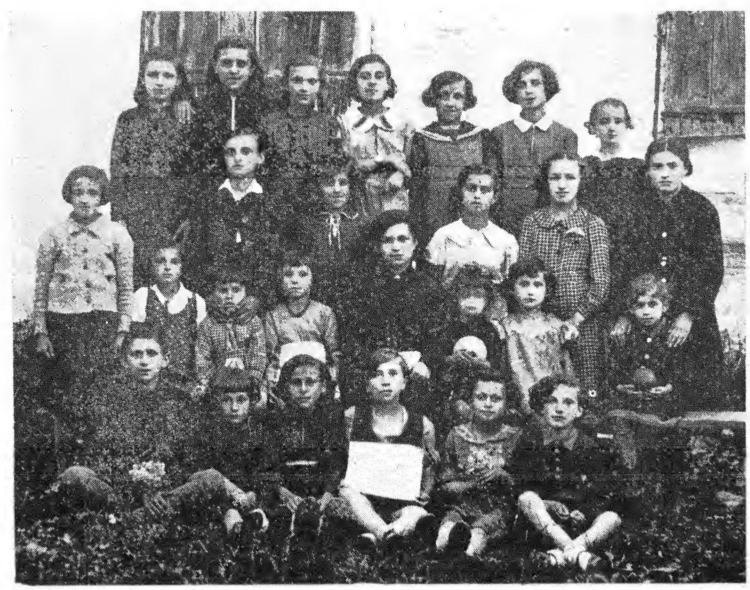
הילדים שלמדו בשעות הבוקר בבית הספר הממשלתי המשיכו את לימודיהם במקצועות היהדות בשעות אחרי הצהרים ב„חדרים" הרבים שהיו בטיקטין. אך חסר היה המוסד המקביל לחינוך יהודי עבור הבנות עד שבא לטיקטין הרב ירוחם פישל דן, חתנו של ר' שמואל ליב שפירא, והוא החדיר לטיקטין את רעיון „בית יעקב" מיסודה של שרה שנירר. הוא שלח לסמינר „בית יעקב" בקראקא את גיסתו חנה שפירא שהיתה הראשונה מבנות טיקטין ששימשה כמורה בבית ספר „בית יעקב". הוא רתם לפעולה גם את ר' שמואל חליוטא השוחט ובשנת 1929 נשלחה לטיקטין המורה גרוניה קובילביץ בוגרת הסמינר בקראקא, והוקם בטיקטין בית ספר „בית יעקב".

נוסף למקצועות היהדות אשר נלמדו ב„בית יעקב" עסק בית הספר גם בפעילות חברתית, שעיקר מטרתה היה לתת לילדות תמורה על הפעולות שנערכו במועדוני תנועות הנוער הציוניות ושהשתתפות בהן היתה מנוגדת

לרוח ולמדיניות של „בית יעקב". בבית הספר נערכה תפילה בשבתות, סעודה שלישית בצוותא ומסיבות ראש חודש וכן הצגות בחנוכה ובפורים וכדומה. ארגוני הבנות האגודאיים „בתיה" ו„בנות אגודת ישראל" פעלו בבית הספר, קיימו מועדון קבוע והוציאו עתון קיר וכך הוסחה דעתן של הבנות מפעילות ציונית אסורה.

טיקטין העמידה מורות רבות למוסדות „בית יעקב" מחוץ לעיר ומחוץ לארץ. הראשונה היתה כאמור חנה שפירא הי"ד שאחרי שסיימה את חוק לימודיה בסמינר בקרקא הורתה בקוברין ובטיקטין, וכן ינטה לוינסון, שיינה קפוסטה, ליבה הלרשטיין, זלדה וליבה בורשטיין, יהודית וקיילה־גיטל קגן, ליבה ספיר וקיילה רביץ, כולן קדושות השואה ורבות אחרות תל"א.

(מפי מנוחה פאליי לבית פינס)

בנות „בית יעקב"

ציונות ונוער

מבוא וסקירה כללית

כעיירות אחרות מסוגה ישבה לה טיקטין בשיפולי דרך המלך, עסוקה בבעיותיה ומרוחקת מעט מן המתרחש בערים הגדולות. אך שלא כעיירות אחרות, שהיו אדישות לתמורות שחלו בעקבות הליברליזם באירופה והתסיסה המהפכנית ברוסיה בכלל ולחיפושי דרך לפתרון בעית היהודים בפרט — היתה טיקטין ערה למתרחש בעולם הגדול ופתוחה בפני משבי רוח רעננים מן החוץ.

ידיעות על עליית הבילויים ויסוד המושבות הראשונות בארץ ישראל הגיעו לטיקטין. גם ועידת חובבי ציון שנערכה בקטוביץ בשנת 1884 לא עברה מבלי לעורר בה הדים. אם כי לא היתה עדיין פעילות ציונית ממשית בעיר נקלטו בה שמועות ורעיונות והוכשרו אט אט הלבבות. בשנת 1897, שנת הקונגרס הציוני הראשון, הופיע בטיקטין ר׳ שמשון קצנלסון מסוקולה, שהיה חתנו של ר׳ הרש כהן, במטרה לעשות נפשות לציונות. לאחר שנשא את דבריו בבית המדרש היתה העיר כמרקחה. שמשון קצנלסון היה יהודי ירא שמים, תלמיד חכם ומשכיל ועלה בידו לעורר ביהודי טיקטין, כולל השמרנים ביותר, התלהבות משיחית ממש. במשך מספר שנים אחרי כן לא באו פעילים ציוניים לטיקטין ולא היתה בה שום פעולה ציונית מאורגנת אך מאז נאומו של שמשון קצנלסון היתה שרויה בעיר רוח ציונית.

בשנים האחרונות של המאה הקודמת שוב פקדו את טיקטין שליחים ציוניים ובשנים הראשונות של המאה הנוכחית כבר נמצא בטיקטין

גרעין מגובש של תנועת „חיבת ציון", בעיקר מקרב נכבדי העיר ומשכיליה שנסחפו עם הזרם של הרב מוהליבר. יסוד הקרן הקיימת בשנת 1901, העליה השניה והמהפכה הראשונה של שנת 1905 אף הם פעלו את פעולתם והרעיון הציוני החל קונה לו שביתה בקרב חוגים יותר רחבים. באותו זמן באו לטיקטין ר' אברהם יצחק פקצרז' וישראל בובר. שניהם חובבי ציון נלהבים ומסורים בלב ונפש ,רתמו עצמם בעול הפצת והקנית התודעה הציונית בקרב יהודי טיקטין, יחד עם ר' יוסף זק ועסקנים מקומיים אחרים. בתיהם היו בתי ועד לדורשי ציון. בביתם נמצאו עתונים עבריים והם הפכו לדבריה הראשיים של הציונות הטיקטינית עד יומה האחרון של העיר.

בד בבד עם צמיחתה של הציונות צמחה בטיקטין התנגדות חריפה לציונות ולציונים. מתנגדים אלו יצאו מקרב החוגים הדתיים־קיצוניים בעיקר חסידי גור, שהיו מושפעים מהתנגדות רבותיהם ואדמוריהם לתנועה הציונית. אם כי מספרם בטיקטין היה מועט, היו תקופות בהן הם ניהלו מלחמת תנופה ואף לידי חיכוכים ומריבות חמורים הגיעו הדברים. בשנת 1908, לאחר שהרב שמעון דוב אנוליק עבר לשדליץ ועמדה על הפרק בחירת רב חדש נתגלו לראשונה כוחם ועקשנותם. הם התנגדו בתוקף לבחירתו של הרב אברהם צבי פנחס שנטה לציונות וגם לאחר שנבחר, המשיכו רבים בהתנגדותם הפעילה במשך שנים מספר אחרי בחירתו.

בשנות העשרים והשלושים היו רוב בני טיקטין וכמעט כל בני הנוער חברים במפלגות הציוניות. אך באותם ימים שלפני המלחמה העולמית הראשונה עדיין לא פעלו בטיקטין מפלגות מוגדרות, הפעולה במידה והיתה לא היתה מאורגנת והמעטים שניתפסו לרעיון נקראו „ציוניסטן" סתם. במשך השנים, עם שרבים מ„פני העיר" חדלו מפעילותם הציונית עקב התנגדותם של רבנים קיצוניים הורחבה המסגרת והפעולה קבלה תנופה מסוימת אך רחוקה היתה עדיין מלהקיף המונים וגם הנוער עמד מן הצד ולא השתלב ב„ציוניסטן". מלחמת העולם הראשונה, כיבוש טיקטין על ידי הגרמנים והליברליות שהשתררה בעיקבותיו חוללו מפנה מכריע בהתפתחות התנועה הציונית בטיקטין ונתנו תנופה כבירה לפעילות הציונית בעיר. סניפים של כל המפלגות הציוניות שפעלו בציבוריות היהודית

באותה תקופה הוקמו עד מהרה גם בטיקטין. שליחי המפלגות והקרנות הלאומיות החלו לבקר בעיר, טובי בני הנוער רתמו עצמם בעול הפעולה ומאז ואילך היו המושגים ציונות ונוער כרוכים ומשולבים זה בזה. גם ההטפה של הציונים הותיקים דוגמת ר׳ אברהם יצחק פקצ׳רז ור׳ יוסף זק החלה לתת את פריה. תלמידי ה„חדר המתוקן" של ישראל בובר גדלו והיו לאנשים ויחד עמהם גדלה ועמקה הכרתם ואהבתם הציונית שניטעה בליבותיהם הרכים על ידי מורם ורבם הנערץ. טיקטין הלכה והפכה לעיירה תוססת פעילות ציונית, ערה לנעשה בתנועה הציונית ועוקבת בדריכות אחרי הכיבושים בארץ ישראל כשכל הישג וכל כיבוש מעוררים ומעודדים את הרוחות ומשמשים מנוף להמשכת הפעולה ביתר התלהבות וביתר עוז.

בשנת 1917 נסעו שלשה מצעירי טיקטין לויסוקו מאזוביצק. שם שמעו על הצהרת בלפור ומיד שיגרו מברק לטיקטין. מברק זה היתה לו השפעה מחשמלת על בני טיקטין. מיד נסגרו החנויות והעיר כולה לבשה חג. השמחה הקיפה את כולם ללא יוצא מן הכלל ובשבת נערך קידוש רבתי בביתו של שלמה פינס, בהשתתפות הרב פנחס ונכבדי העיר.

אחד המאורעות הממריצים ביותר, שהפך חג בטיקטין כולה, היה פתיחת האוניברסיטה העברית בירושלים בשנת 1925. הנוער פלש לבנין בית הכנסת הגדול ובמשך כמה לילות קישטו בדגלי הלאום והכינו לעצרת עם המונית, אחת הגדולות שנערכה בטיקטין אי פעם. ביום העצרת נסגרו כל החנויות והעיירה כולה לבשה חג. גם נציגי השלטון ופולנים נכבדים אחרים הוזמנו לעצרת וכלי קודש עתיקים הוצאו מן הגניזה והוצגו על שולחן ליד הבמה. המעמד היה חגיגי ומרומם וההתלהבות היתה רבה. בפתח בית הכנסת הוצב שולחן וכל הנכנס תרם ביד רחבה למען ישוב ארץ ישראל. עניים נתנו את פרוטותיהם האחרונות ונשים התפרקו מעדייהן כי באותו מעמד גדול, כמוהו לא היה עוד בטיקטין, חשו כולם בפעמי הגאולה הקרובה. הפולנים ,שגם בהם דבקה ההתלהבות הכללית, תרמו אף הם ביד רחבה. העצרת נפתחה על ידי ר׳ אברהם טורק ושלשת הנואמים; הרב אברהם צבי פינחס, יצחק טורק והמורה לעברית מייזנר, שמתוך התחשבות באורחים הפולנים דברו בלשון הפולנית, נתנו בטוי לשמחה הרבה שמילאה את כל הלבבות והרימו על נס את החשיבות ההיסטורית

חגיגות כ׳ תמוז תרע״ח (1918)

של יום זה המסמל את האחדות והאחידות שבין תורה וישראל וארץ ישראל. החזן חרלף ומקהלתו הנעימו מזמירותיהם והמעמד הרם נסתיים בנגינת ההימנון הפולני ו„התקוה". בתום העצרת פשטו בני הנוער על העיר בתהלוכה רבתי, בשירה וריקודים.

לא היתה זו האסיפה או הפעולה הציונית היחידה שחרגה מתחומן של המפלגות השונות והקיפה רבים שאינם משתייכים רשמית לתנועה הציונית. אסיפות ציוניות רבות בהן נטלו חלק רוב רובם של בני טיקטין נערכו בעיר לציון מאורעות שונים, כמו עצרת כ' תמוז שהתקיימה מדי שנה וימי סרט שנערכו לעיתים מזומנות למען הקרנות הלאומיים ויכול היית לחוש את הזדהותם המלאה והתענינותם המרובה של כל בני העיר, להוציא מיעוט קטן, בפעולה הציונית.

לא ארכו הימים ורוב הפעולות הציוניות היו מרוכזות בידי הצעירים שהזרימו דם חדש לעסקנות הציונית בפרט ולעסקנות בכלל. יחד עם עסקנותם הציונית שלחו הם את ידם בעסקנות תרבותית ובעסקנות סעד ואי אתה יכול להפריד ביניהם ולומר: עד כאן פעילות ציונית, מכאן ואילך עסקנות סעד וצדקה או פעילות תרבותית וכדומה. כך הקימו בשנת 1915 את הספריה העברית „תרבות", כך יסדו את ה„יוגנד קומיטט", הוא ועד הצעירים שפעולות הסעד והעזרה הסוציאלית בהן עסק היו חלק בלתי נפרד מהפעילות הציונית של הנוער, וכך ארגנו את תיאטרון החובבים. אך בד בבד עם התגבר פעילותו של הנוער והיוצר חיי חברה באגודות ובמועדונים הסתמנה התנערות של צעירים רבים מערכי דת ומסורת. בהיותם מושפעים מן המהפכה הרוסית ומן הנעשה בעולם היהודי בכלל והציוני בפרט, המאמץ לו ערכים חדשים ונוטה לזנוח את הישנים ובהיות עיניהם נשואות לעתיד יותר טוב וחפשי שאפו הם להשתחרר מכבלי העבר שבעיני רבים מהם היו זהים עם המורשת והתודעה הדתיים. כך קרה שבטיקטין של שנות העשרים והשלושים רובם של הצעירים לא היו שומרי תורה ומצוות. הדור הקשיש התנגד לתופעות אלו ולחם בהן. מיעוטם של הקשישים, ביחוד אלו המקורבים לחסידי גור, היו אנטי ציוניים מוצהרים אך גם האחרים, ביניהם חובבי ציון רבים, שוב לא מצאו שפה משותפת עם הנוער הפורק עול תורה. על רקע זה יש להבין את

המתיחות ששררה בין שני הדורות ואת העובדה שחלק גדול של הפעולות נעשה בהחבא, לא ידיעת ההורים. בהיות הצעירים בלתי עצמאיים במידה מספקת לפרוק עול בריש גלי ובהיות חיי הציבור הטיקטיני מתרכזים למעשה סביב בית המדרש ובית הכנסת, לא נותק כליל הקשר בין הנוער לבין בית הכנסת והערכים אותם הוא מסמל. פרט לתופעות בודדות לא היתה אסימילציה בטיקטין. אך לגבי רבים שוב לא היה זה אותו קשר אמיץ שאפיין את היהדות הפולנית בכלל ואת היהדות הטיקטינית בפרט אך כמה עשרות שנים קודם לכן.

בתוך התנועה הציונית בטיקטין, על זרמיה השונים, לא היו באותו זמן הבדלי השקפות וחילוקי דעות, פרט לאלו שעל רקע דתי. עדיין לא לבשו המפלגות הציוניות צביון פוליטי ורעיוני ובוודאי נעדרות היו כולן את הרקע והפירושים האידיאולוגיים כבימינו. המטרה היתה אחת ואף הפעולה שוה: בעיקרה חברתית וצופית, היינו ה,הכשרה׳ לכיבושה המעשי של ארץ ישראל, איסוף כספים למען הקרנות הלאומיות והטפה ציונית. אך לאחר מכן, שעה שהציונות בעולם ובפולין החלה לובשת צורה פוליטית ורבו בה הזרמים האידיאולוגיים, השתקף הדבר גם בתנועה הציונית בטיקטין אך בצורה קהה למדי. על אף ריבוי הכיתות, שמטבעו מרבה מחלוקת, בלט בטיקטין טשטוש מסוים של המסגרות האידיאולוגיות החדות והצרות מחד ואחדות דעה ופעולה בין הפלגים והזרמים השונים מאידך.

בעיקר התבטאה אחדות זו בפעולה למען הקרנות הלאומיות, שם היה שיתוף פעולה גם בין הנוער על כל פלגיו לבין קשישי המזרחי. העיר חולקה לארבעה אזורים וחוליות בנות שלשה אנשים, שני בוגרים וצעיר או להפך, היו מחזרים על כל הבתים ללא יוצא מן הכלל ומתרימים למען הקרנות. פעולה כזו נעשתה בעיקר בימי החנוכה ובפורים, אחרי ביקורו של משולח ציוני או ערב עלית משפחה טיקטינית לארץ ישראל. בחנוכה ובפורים היתה גם נערכת תהלוכה בחוצות העיר כשהנוער, מניף דגלי הלאום, היה צועד בשירה אל בית הכנסת. כן הנהיגו בטיקטין שהעולה לתורה בימי חג ומועד יתרום לטובת הקרנות הלאומיות.

מבין שליחי הקרנות שביקרו בטיקטין יש לציין את מלינובסקי, לדר ודובקין, שלשה אנשים שדבריהם זכו תמיד לתשומת לב והערכה.

יום־סרט. זקני התנועה הציונית (למעלה) וצעיריה

כרגיל נשאו את דבריהם בבית המדרש הגדול או בבית הכנסת הגדול. בימי הרב פינחס היו השליחים מתקבלים בבית הכנסת בחיבה ובאהבה, בזכות נטיותיו הציוניות של הרב ובשל כך שבאותו זמן עדיין היתה הציונות דתית־לאומית בעיקרה. בשנות העשרים האחרונות ובשנות השלושים ניתן היה לראות המונים מקשיבים לדבריהם בדריכות אך אחרים — מיעוט אמנם אך מספרו ורישומו ניכר — פורשים אל בינות לתנורים, מסתייגים מן הדברים או מתעלמים מהם כליל.

דורות הולכים ועמהם השקפות ישנות ומסורות עתיקות ודורות באים ועמהם רעיונות חדשים מאוים חדשים ותקוות חדשות. גם בטיקטין היה הדור הקשיש מפנה מקומו לאט לאט לדור הצעיר ובחייה של הקהילה הקטנה והעניה התבטא הדבר בעיקר בהתרת המוסרות דתיים ופניה כללית, כמעט ללא יוצא מן הכלל, אל הציונות. המצב הכלכלי החמור ששרר בעיר הוציא מלב רבים את שארית התקוה לבנות את חייהם בטיקטין והנוער, שהיה מובטל בחלקו הגדול, חיפש לו אופקים חדשים ואפיקים חדשים למעש ולפעילות. רבים היגרו לערים אחרות בפולין או אף אל מעבר לים, לאמריקה הרחוקה והקורצת. אך מקור המשיכה העיקרי היתה ארץ ישראל הניבנית ומיטב החלומות של מיטב הנוער התרכזו סביבה. החל משנת 1930, או אף שנים אחדות קודם לכן, הפך הרעיון הציוני לרעיון המרכזי בציבוריות הטיקטינית כולה. בשנות השלושים היתה טיקטין עיר ציונית במלוא מובן המילה, כשכולם פועלים למען ציון, חולמים עליה או אף מכינים עצמם להצטרף לבוניה. בשנות השלושים תפסה ארץ ישראל מקום בראש בציבוריות הטיקטינית ושנות השלושים היו כמובן תקופת הזוהר של המפלגות הציוניות בטיקטין, החל ב„שומר הצעיר" ו„החלוץ" וכלה בתנועות הדתיות ובבית"ר, שפעלו כולן במלוא המרץ. היו אלו ימי גידול והתפתחות לתנועה הציונית בטיקטין, התגבשות המחשבה הציונית והתארגנות החברה שהכינה עצמה להגשים את הרעיון ולחיות חיי יצירה בארץ ישראל.

טיקטין נפרדת משלשת חלוציה הראשונים (1921)

חלוצים טיקטינים עולים ארצה ישראל

העליה לארץ ישראל

העליה הגדולה, מאורגנת על ידי התנועה הציונית ומפלגותיה הפוליטיות, החלה נוהרת מטיקטין לארץ ישראל בשנת 1925. שמונה שנים לפני כן עלה ארצה ישראל אברהם בורשטיין, בנו של בערה גימפל המלמד, שהיגר לארצות הברית בשנת 1912, הצטרף לגדודים העבריים ובשנת 1917 הגיע עמהם לארץ ישראל. יש להניח שטיקטינים רבים עלו לארץ ישראל שנים רבות קודם לכן, אולי גם בדרך ישרה, אך בעיקר לאחר שנסיונותיהם להשתקע במקומות אחרים לא עלו יפה. בשנת 1921 ליותה טיקטין כולה, בנעריה ובזקניה בשירה וריקודים, את שלושת חלוציה הראשונים; צבי אולשה, יהודה מאיר ברנוביץ, חיים מאיר מייק וגיטל סוראביץ ומשפחתה שעלו ארצה באותה שנה. לאחר הפסקה של שנתיים נערכו פרידות כאלה לעיתים קרובות כי החל משנת 1923 עד פרוץ המאורעות בארץ ישראל בשנת 1929 ונעילת שערי הארץ, עלו משפחות רבות לארץ ישראל; גדליה ברנוביץ (1923), יהודה מייק (1924), יוסף פינס (מסיביר 1924), גצל קורלנסקי, חיים יוזביץ, אריה כ״ץ, שלמה מלרביץ (1925), זאב גרוסמן (1927) ורבים אחרים ומשפחותיהם העניפות.

יום עזיבתה של משפחה הנוסעת אל ארץ ישראל היה יום חג בטיקטין. המוני בני העיר ליוו את העולים מרחק רב, עד מעבר לטחנות הרוח והברכה המקובלת בהזדמנויות אלה היתה: „להתראות בקרוב בארץ ישראל״. ראוי לציון הלווי שנעשה לרבה של העיר הרב אברהם צבי פינחס שעד שעלה לארץ ישראל בשנת 1928. יום עזיבתו נחרת בליבות בני טיקטין כחויה בלתי נשכחת. כולם ללא יוצא מן הכלל ליווהו כברת דרך ארוכה כשבכל הלבבות מקננת התפילה: להתראות בקרוב בארץ ישראל.

בשנת 1925 החלה עלית הצעירים שברובם הוכשרו קודם לכן ב׳הכשרות׳ של התנועות השונות. רובם התישבו בקיבוצים שונים ובחלקם נמצאים שם עד היום. בשכונת שפירא בתל־אביב נוצרה „מושבה טיקטינית״ ובאופן טבעי כל טיקטיני שעלה ארצה התישב בתוך בני עירו שבאותה שכונה, עד שנקראה „שכונת אנשי טיקטין״. שם גם היה המשך לעסקנות הטיקטינית כששלמה מלרביץ ואריה כץ ממשיכים את מסורתו המפוארת של

חבר יקר ונכבד מר שלמה אלרבויך!

בשעה הקשה לארצנו בשעה שבאו בנינו-בונינו עד משבר ואתה הולך
ללכת לארצנו אין פלא איפוא כי דק והגה אומה, ורגשי פחד יתקפוך
מפני הימים הבאים. אבל אל נא יפול לבבך עליך חבר יקר כי לך
כי ארץ ישראל היא לעם ישראל ועם זה אשר עיניו פונות אליה מנדודיו הרבים
בארצות גלותו רואה את אחרית תקותו רק בארץ כי רק שם
יוכל לחבוש את פצעיו ולחיות חיי חופש חיי אושר וכבוד אשר אליה כלתה נפשו
והיזה יתן לכבות את אור תקותו האחרונה? היזה יתן את עצמו להיות
לחרפה ולדראון נצח? לא! ולא! זו שארית פליטתו והגר, את כל אשר רוח
עוכר עד אשר ועזה בידו ללבות את אור תקותו עד שיהיה ללהבת גדולה
אשר לאורה ילכו כל בית ישראל. ואתה חברנו היקר אתה איש חי
רב פעלים אתה שהיית בקרבנו עמוד ברזל וחומת נחושת לציון
אתה שהיית ראש וראשון לכל מפעל טוב, אתה אשר בתוך היה לתל
תלפיות בעירנו חזק ואמץ! אל תירא ואל תחת! קוה נקוה
כי עוד בטרם תגיע לחוף חפצך ודבר המשבר בארצנו תחלוף פה ותאיר פניה אליך
בן יקירה ובזרועות פתוחות תקבלך ואנחנו חבריך ציונים ומזרחים
אשר בעירנו [illegible]
הא לאות תודה והכרה על מסירותך הנאמנה לרעיוננו הקדוש שעמד רבות,
ומקרב לב ומעומק נשמתנו אנחנו מגישים לך ברכות מאליפות לדרכך החדשה
ומאחלים לך עתה אושר ומזהירה בארצנו הבנויה אשר עליה נלחמת עם אחינו
ועליה נשאת את נפשך כל הימים לך ד' חבר יקר ארץ נכריה, [illegible]
ומשפחתך והתאספך כל עם אהבת ה חבה לך [illegible] שנים,
בשם כ"ס עלה והצלח! חזק! חזק!

טיקטין ה" לחדש [illegible] בשמחה" שנת הת[illegible]

[illegible signatures]

ה„חברה משניות" הטיקטיני והביאו בסופו של דבר להקמתו של בית הכנסת המרכזי „פועלי צדק", בו נמצא ספר תורה מבית הכנסת של טיקטין. כן יסד שלמה מלרביץ קופת גמ"ח בה נעזרו העולים מטיקטין. לעומתו ניהל אריה כץ קופת עזרה שלא על מנת להחזיר מקרן שעמדה לרשותו למטרה זו.

באותם ימים נתרוקנה טיקטין מיהודיה. גם אלו שנשארו לא ראו את עתידם בעיר וכולם שאפו לעלות ארצה ישראל. שאיפה זו הקיפה את כל האוכלוסיה היהודית אך שערי הארץ נסגרו אחרי פרסום „הספר הלבן" והעליה היתה כרוכה בקשיים מרובים. מעטים אמנם הצליחו להסתנן, בעיקר במסגרת איחוד משפחות, אך רובם היו קרבנה של החיה הנאצית שדרסה את פולין.

„יוגנד קומיטט"

על רקע הליברליות שנשתררה בטיקטין עם הכיבוש הגרמני במלחמת העולם הראשונה מחד ואבטלת חלקו הגדול של הנוער מאידך נוצר ה„יוגנד קומיטט", הוא ועד צעירי טיקטין שצמח מתוך ההתארגנות החברתית של הנוער הטיקטיני שהיתה בעיקר התארגנות במסגרת התנועה הציונית. מכיון שכך הרי אף שפעולות ה„יוגנד קומיטט" היו בעיקרן פעולות סעד ותרבות היו הן שלובות בפעילות הציונית בעיר.

הבעיה הגדולה היתה מימון פעולות אלה. סוחרי טיקטין היו מפרישים מס מרוחיהם לועד הצעירים וגם מתנגדי הציונות ראו בעין יפה את העבודה הסוציאלית של הנוער והעלו לועד מעשר כספים מרוחיהם. הצעירים היו בולשים אחרי התנועה בחנויות ואף העמידו משמרות בלילה לראות מי מכניס או מוציא סחורה מחנותו. רק מי שניאות לשלם מס שבועי קבוע, כמו יוסף זק ואלתר ליפשיץ סוחרי העורות, נפטר מבדיקה זו.

בכספים שאסף הקים ועד הצעירים מטבח לנצרכים. הארוחות היו חלביות וחלקם של הנצרכים קיבלן לביתו. למפעל זה סייע גם מושל המחוז

הגרמני שהקציב פרודוקטים למטבח ונתן לפעילי הועד רשיונות להלך בעיר באופן חופשי גם בשעות העוצר שנמשך במשך כל תקופת השלטון הגרמני. ראש העיר זאב גולדה הקציב לפעמים שק סוכר, דבר שהיה יקר המציאות באותם ימים. הסוכר נמכר בשוק השחור ותמורתו היותה הכנסה נכבדה לקופת המטבח.

בתחילה נעשתה כל העבודה במטבח בתורנות על ידי הצעירים והצעירות שהתנדבו למשימה זו. אך משרבתה העבודה הסתפקו הם בחלוקת האוכל לנצרכים והעבודה במטבח עצמו נעשתה על ידי שלוש נשים שנשכרו לשם כך.

בזמן מגיפת הטיפוס בשנת 1916 היו ידי עסקני ועד הצעירים מלאות עבודה. בתחילה ארגנו הם את שליחת החולים לבית החולים המחוזי שבויסוקו מאזוביצק אך משגברה המגיפה ונתרבו החולים קמו והפכו את בית המדרש של „חברה משניות" לבית חולים ארעי וכשזה לא הספיק הפך גם בית המדרש הגדול לבית חולים. הצעירים היו סועדים את החולים ומטפלים בהם ודאגו לבואו של רופא ולתרופות לחולים.

בין שאר פעולות הסעד של ה„יוגנד קומיטט" יש למנות את הקמת מחסן הקרח על מגרש ריק של אברהם סורביץ, שסיפק קרח לחולים בימות הקיץ ושהועבר אחרי כן לרשות חברת „לינת הצדק", כמו את התמיכה הכספית בראשוני העולים לארץ ישראל שאופשרה על ידי עריכת הגרלות בבית המדרש, ופעולות רבות אחרות.

ספרית „תרבות" ותיאטרון החובבים

במסגרת פעולות התרבות והבידור ערך ה„יוגנד קומיטט" ערבי הסברה, עיון וזמרה. אלו האחרונים בהנהלת משה חרלף בנו של החזן הטיקטיני הנודע, ונשפים רבים שהכנסותיהם היו קודש לפעולות הועד. בעיקר יש לציין את הספריה העברית „תרבות" ואת תיאטרון החובבים.

ראשיתה של ספריה בטיקטין בפעולות הברשטרס, שהיו הראשונים בטיקטין לאירגון חברתי וסוציאלי. עם ההתעוררות בחיי הציבור הטיקטיני

בימי מלחמת העולם הראשונה ניכר הדבר גם בספריה שהפכה עד מהרה לפעילה מאד ומבוקשת מאד. חיים שאול פינס שנסע בשנת 1915 לורשא לרגל מסחרו, קנה שם כמות גדולה של ספרים שהיוו למעשה את הבסיס הרציני הראשון לספריה שמנתה אחרי כן כאלפיים ספר. צעירים שברשותם ספרים נתבקשו לתרמם לספריה וספרים חדשים ניקנו בכסף שהושג באמצעים שונים, כמו נשף הלביבות המסורתי שהכנסותיו היו קודש לספריה.

הפעולה נעשתה במחתרת בשל התנגדותם של ההורים שחששו להשפעה מזיקה על בני הנעורים מקריאת הספרים. הספרים נשלחו תמיד לפי כתובת יתומים או יתומות שלא היה עליהם פיקוח של הורים והפעילים היו נוסעים לתחנת הרכבת בסוקולה לקבל שם את הספרים. חברי ועד ספרית „תרבות״: חיים שאול פינס, חיים אידלמן (מביאליסטוק), ליבל וינטראוב, פשקה כץ, נכה זייץ ויוסף קפיצה.

בהצגות תיאטרון החובבים, כמו בפעולות רבות אחרות של הנוער, היה שלום רוזנברג הרוח החיה. ההצגה הראשונה נערכה בשנת 1919, אז הציגו את המחזה „דער ישיבה בחור״ בהשתתפות מינדל שורץ, אברהם

שלום רוזנברג ושחקני תיאטרון החובבים

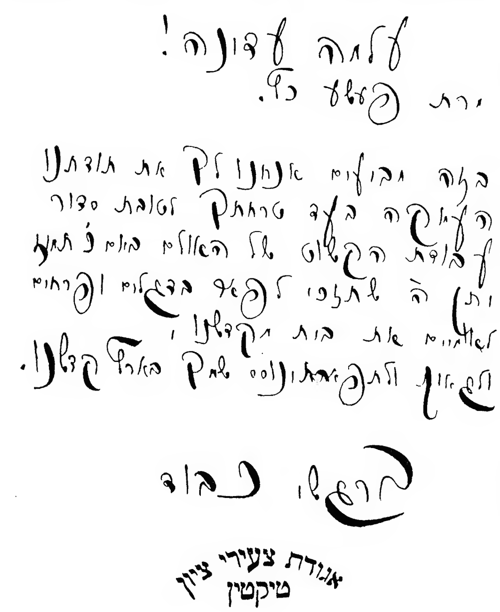

תיאטרון החובבים הטיקטיני

סניאק, לב פלנסקי, יעקב ומשה גולדה, ליפא חורושץ׳, שייקה בריל ומשד חרלף ופעשה כץ שהיו כוכבי רוב המחזות שהועלו על במת תיאטרון החובבים הטיקטיני. אחרי כן הציגו את יענקל דער שמידט, המלך ליר, הבטלן, החטופים ומחזות אחרים. בכולם היה הרוח החיה והבמאי שלום רוזנברג ולידו משה גולדברג וזליג שפירא.

פעולות התיאטרון עוררו את חמת הקשישים השמרניים וזעמם יצא על השחקנים. הדברים הגיעו לידי ריב גלוי וכאשר עמדו להטיל חרם על התיאטרון קם שלום רוזנברג, שהיה חביב על הזקנים כעל הצעירים, עלה על בימת בית המדרש ונשא משם את דבריו והיה פה לנוער שרובו הגדול שאף לפרוק עול ולהתנער ממוסרות המסורת האוסרות את פעילותו. אך נמצאו מבוגרים שסייעו לפעולת התיאטרון, כמו אברהם טורק שבהשתדלותו ניאות הכומר המקומי סדובסקי להעמיד לרשות התיאטרון אולם השייך לו. כל הכנסות התיאטרון היו קודש לפעולות הסעד של ה„יוגנד קומיטעט" ולקנית ספרים לספריה.

עם העליה הגדולה של שנות העשרים והתרוקנות טיקטין מצעיריה הקיץ הקץ על פעולת ה„יוגנד קומיטעט". נערים ונערות אחרים שהתבגרו בינתיים רתמו עצמם בעול עבודה ציונית ושלחו אף הם את ידם בפעילות חברתית ובעסקנות כשהם חולמים על עליה לארץ ישראל, עד שבאה המלחמה ועמה הקיץ הקץ על טיקטין.

חברי תנועת „צעירי ציון״ ו„פרחי ציון״

„צעירי ציון" ו„החלוץ"

המפלגה הציונית הראשונה בטיקטין היתה „אגודת צעירי ציון" שנוסדה בתחילת מלחמת העולם הראשונה על ידי משפחות סוראביץ, טורק ואחרים. במקביל לצעירי ציון יסד הנוער את „אגודת ענפי ציון" ששבעים חבריה התמסרו בעיקר ללימוד הלשון העברית. בראש צעירי וענפי ציון עמדו במשך תקופה קצרה מנחם טורק, ישראל מאיר סוראביץ, אליהו פינס, ישעיהו הלרשטיין, אלתר אלטשולר ודוד סיבצקובסקי (אבנר). קבוצת הילדים הלרשטיין, האחים חרלף, ליפא חורוש פישל פלוביץ, נתן כץ, אלתר אלטשולר ודוד סביצקובסקי (אבנר). קבוצת הילדים המקבילה נקראה „פרחי ציון".

בשנת 1922 נוסדה תנועת „החלוץ" על ידי מנחם טורק, שמואל כהן, חיים טיקוצקי, חיים סוראביץ ויוסף קפיצה. מטרתו המוצהרת של „החלוץ" היתה הכנה מעשית לקראת חיי עבודה עצמאיים בארץ ישראל. נוער בוגר, בעיקר מהחוגים המשכילים, כולל „נוער הזהב" הטיקטיני, יצא במסגרת „החלוץ" לעבודת כפיים ביערות הסביבה, בעיקר חטיבת עצים להסקה.

חברות תנועת „צעירי ציון"

במשך כמה שנים הוציאו צעירי „החלוץ" עבודה זו מידי הפולנים שעסקו בה במשך שנים רבות. בשנת 1925 אורגנו קיבוצי הכשרה באחוזתו של השופט זיגונסקי שבליפניק, וכן בסטלמכובו ובמקומות אחרים וצעירים רבים מבני טיקטין והסביבה הוכשרו שם לקראת עליתם לארץ ישראל. קיבוצי ההכשרה קיימו קשר מתמיד עם המרכז שבורשא, בתחילה באמצעות הדואר ויותר מאוחר על ידי יצחק טורק שהזדמן לורשא לעיתים קרובות לרגל עסקיו.

„החלוץ" עסק בכל שטחי הפעולה הציונית כולל איסוף כספים למען ישוב ארץ ישראל והקרנות הלאומיות. במסגרת חיי החברה נערכו ערבי שאלות והרצאות וכן נשפים וסקירות על הנעשה בארץ באולמות שונים, על פי רוב באולם שנמצא בביתו של רוניה הרשקופ.

לאחר שתי שנות שפל שנגרמו בשל עלית חלוצים רבים לארץ־ישראל וכתוצאה ממפנה שמאלי קיצוני, התארגן „החלוץ" שוב בשנת 1930. אז בא מורשא שליח המרכז ישעיהו פודינג ואסף סביבו כחמישים צעירים שבחרו ועד חדש לתנועת החלוץ שחבריו היו: ישראל מאיר כהן, דב־בערל רומיאנק, רבקה סוקולוביץ וכן יעקב קובלנסקי שהיה נציג „השומר הצעיר". כאשר חזר פודינג לורשא השאיר אחריו בטיקטין גרעין מגובש ופעיל של תנועת „החלוץ".

החל מאותו זמן אפיינה את תנועת „החלוץ" בטיקטין השאיפה להרוס את המחיצות שבין המעמדות השונים. השאיפה היתה להפוך את „החלוץ" לתנועה המונית שיש בה מקום לכל השואף לעלות ארצה ישראל בניגוד לשיטת „השומר הצעיר" שטיפח את „המשפחה" המיועדת להכשיר עצמה בצוותא, לעלות יחד ארצה ישראל ולחיות בה יחדיו. גישה זו שדגלה בהריסת המחיצות המעמדיות נתקלה אמנם בהתנגדות מסוימת גם בתוך „החלוץ", מצד חברים מבני מעמדות יותר רמים אשר חשבו כפחיתות כבוד לעצמם לקבל לאגודתם נחותי מעמד, אך בסופו של דבר גברה יד המצדדים בהמוניות התנועה ו„החלוץ" הטיקטיני אמנם קלט בני נוער רבים ללא ברירה, ביניהם רבים מיוצאי „השומר הצעיר". בין פעילי „החלוץ", בעיקר בשטח התרבות, יש להזכיר את פסח זילאזה, שהיה למעשה חבר „השומר הצעיר", וכן את משה מאירובסקי שפעל ב„החלוץ" בשנות קיומו האחרונות.

הכשרות „החלוץ" בסטלמכובו

קיבוץ הכשרה של „החלוץ" בליפניק

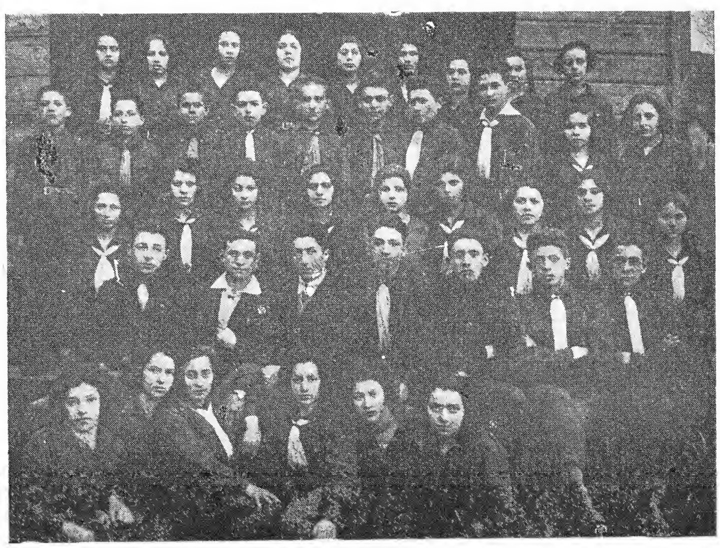

קיבוצי הכשרה של „החלוץ" בסביבות טיקטין

חברי „החלוץ" בשנת 1931. למטה: חברי „השומר הצעיר"

„השומר הצעיר"

קן „השומר הצעיר" נוסד בטיקטין בשנת 1925 על ידי האחיות לילה ולנקה מלרביץ. שתיהן נערות כשרוניות ופעלתניות מאד שגדלו בבית עשיר ובלתי דתי לחלוטין ואף למדו בשקולה של הנוצרים. משהעליבון פעם אחת על היותן יהודיות עזבו את בית הספר ואימצו לעצמן רעיונות ציוניים בצד השקפת עולמן השמאלית הקיצונית. לאחר סיימן את הגימנסיה העברית בביאליסטוק שבו טיקטינה יסדו בה את את קן „השומר הצעיר" והיו בו הרוח החיה במשך כל שנות פעילותו.

מיטב הנוער הטיקטיני התרכז סביב קן „השומר הצעיר". בצד הפעילות הציונית, ההכנה וההכשרה המעשית לעליה לארץ ישראל ופעולה הסברתית־אידיאולוגית עניפה עסק הקן גם בפעילות חברתית, ערך נשפים וערבי רקודי עם ואף קיים ספריה משלו בנוסף לספרית „תרבות" הגדולה. לא כל מי שרצה בכך נתקבל לשורות „השומר הצעיר". השיטה היתה יצירת „משפחה" מבני עליה אשר בילו את מרבית זמנם יחדיו והתכוננו יחדיו לעלות ארצה ישראל ולחיות בה בצוותא חדא.

עם העליה המוגברת של שנות העשרים המאוחרות עלו רבים מחברי „השומר הצעיר" הטיקטיני, ביניהם „קבוצת העליזות" הידועה שארבע מחברותיה יושבות היום בקיבוץ עין המפרץ.

גם הצביון הסוציאליסטי החד והבולט שקבלה התנועה גרם לעזיבה ניכרת ובהתחשב בכך שדרישות ההתאמה ל„שומר הצעיר" היו מרובות וחמורות והמתקבלים נדרשו עד מהרה להגשים — נקל להבין שגם את „השומר הצעיר" פקדו כמה שנות שפל, בסוף שנות העשרים ובשנות השלושים הראשונות.

מפעילי קן „השומר הצעיר" הטיקטיני: האחים חיים ויהודה סביצ־קובסקי, האחים משה ואליעזר טורק, שלום זק, חיים יהודה גולדמן, רחל הרשקופף משה סורביץ ואחרים.

קבוצות מקן „השומר הצעיר" הטיקטיני

קבוצות מקן „השומר הצעיר" הטיקטיני

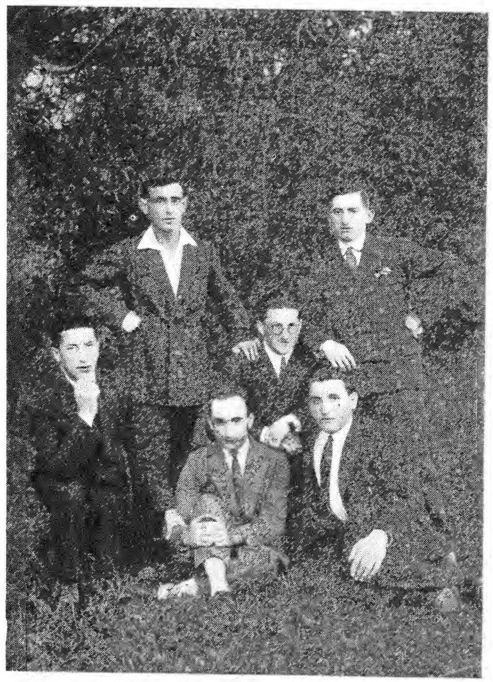
בנות השומר הצעיר בהכשרה

קבוצת בנים של „השומר הצעיר"

גדוד „תל חי" נפרד משתי חברות העולות לישראל

מפעיל התנועה הציונית בטיקטין

„השומר הדתי" — קבוצות הנוער שליד „החלוץ המזרחי"

תנועת „תורה ועבודה"

„החלוץ המזרחי" נוסד בטיקטין בשנת 1930 ביזמת נחום חורושוכה, יחזקאל מלרביץ ודוד רומיאנק. חברי תנועת „תורה ועבודה" היו בעיקר חניכי ישיבות ונוער דתי אחר אשר חיפשו מסגרת מתאימה לעלות לארץ ישראל. בתנועה זו התמזגו הערכים הדתיים עם הרעיון הציוני ועלו בקנה אחד של שאיפה והכנה לעלות ארצה ישראל ולחיות בה חיי תורה ועבודה. חברי „החלוץ המזרחי" ניבדלו מהתנועות הציוניות האחרות בשמירה קפדנית על חוקי הדת בכל פעולותיהם אך עבדו בשיתוף פעולה עמהן בכל הפעולות הציוניות הכלליות כמו איסוף כספים לקרנות וכדומה. במועדון „החלוץ המזרחי" התקיימו שיעורי תנ"ך והרצאות ואף שלא קיימו קיבוצי הכשרה משלהם בטיקטין או בסביבתה יצאו רבים מחברי „החלוץ המזרחי" לקיבוצי הכשרה של התנועה במקומות אחרים ובמסגרתה אף עלו לארץ ישראל. תנועת הנוער המסונפת ל„חלוץ המזרחי" היתה „השומר הדתי" שהוקם בשנת 1931 וחברים בוגרים, כמו דוד רומיאנק וחביבה קצרביץ, היו מדריכים את הילדים.

נוסף לארגונים הללו פעלו בקרב הנוער הטיקטיני גם תנועות אחרות, כמו בית"ר, פועלי ציון שמאל ואף המפלגה הקומוניסטית. בין המבוגרים לא פעלו מפלגות אלה ובהיות רובם ככולם שומרי תורה ומצוות התאגדו הם בתנועת המזרחי שבראשה עמדו ליפא שולמייסטר, נתנאל זילברשטיין, יוסף זק, אלתר בורשטיין, אברהם מייזנר וישראל בובר ואברהם יצחק פקצרז, שהיו למעשה דבריה של התנועה הציונית בטיקטין עד יומה האחרון של העיר.

מפעילי „החלוץ המזרחי". למטה: יום סרט

קיבוצי הכשרה של „אגודת־ישראל"

צעירים וצעירות פעילים בקרב הנוער ובמפלגות הציוניות

„נוער הזהב" הטיקטיני

צעירים וצעירות על הנרווה

בני טיקטין מספרים

טיקטין לפני שלש מאות שנה ותקופה שלאחריה

אם אני כותב טיקטין או העדה היהודית שם לפני שלוש מאות שנה, אין זאת אומרת שהעיר או העדה נוסדה רק לפני 300 שנה, הנכון הוא שמאות שנים לפני כן כבר היה בה ישוב יהודי גדול ונכבד ומלא תלמידי חכמים גדולים למופת שתפסו מקום חשוב בישוב היהודי בפולניה וברוסיה בכלל. הנה בית הכנסת הישן הגדול. מקובל היה שנבנה לפני כחמש מאות שנה. כל קירותיו היו מצופים בפרשיות שלמות כתובות באותיות העתיקות הידועות מכתבי הקודש והסדור. פרוכיות יקרות ערך מצופות במאות אותיות של כסף משנים קדומות, וביום הכפורים היו מחליפים לפי ענין התפילות והפיוטים כל פרוכת עתיקה לחוד. מצד מערב היה מקום גבוה מיוחד בשביל ילדים. וספרו אגדות רבות על דבר נסים שקרו בבית כנסת זה כי נפלו מנורות פליז כבדות מאד ולא הזיקו למתפללים וכדומה. צמוד לבית הכנסת הישן הזה היה מגדל גבוה עגול ובו מדרגות לוליניות, בסגנון של מבצר, כנראה כדי להתגונן בשעת צרה. למרות שהיה בטיקטין בית כנסת מיוחד לחברה חומש, היתה מסורת בחג שמיני עצרת לעלות לקומה העליונה במגדל הגבוה הזה ולסיים את התורה לפני ההקפות בשמחת תורה. (אני עוד זכיתי בצעירותי להגיד הדרן וסיום במקום הקדוש הזה לפני חברי „החברה חומש" הותיקים לפני ההקפות ברגשי קודש).

גם בית העלמין היה עתיק למדי ומצאו שם מצבות מכוסות עפר מלפני מאות שנים ועליהן חרותים שמות גאוני עולם שאחדים מהם אזכיר להלן.

כאמור, אני רק דן במאמרי זה בתקופה מלפני שנת ת״ט, היינו בדיוק מלפני שלש מאות שנה, שאנו עומדים כיום בתשי״ט.

מענין שבאותו זמן היו קשרים בין הקהילה הגדולה והקדושה טיקטין ורזינוי. ואני הסתמכתי על כמה מקורות, והם: הפנקס הישן של עיר טיקטין, (את הפנקס שאחריו ראיתי והיה בבית אבי הגאון והצדיק מו״ר רבי אברהם צבי פנחס זצ״ל שהשאירו בעלותו ארצה בטיקטין ומה שנעשה בו לא ידוע לי) הפנקס של העיר רוזינוי, הספר „דעת קדושים״ „אבני קודש״ „קריה נאמנה״ ועוד.

ידועה עלילת הדם שהעלילו בעיר ראזינוי הנ״ל על היהודים בהשליכם במערת הבית של אחד מחשובי וגדולי העיר ילד נוצרי מת ובבשרו שריטות רבות, כי היהודים הרגוהו למען הוציא ממנו דם למצות הפסח. שלש שנים, משנת ת״ז עד שנת ת״ט, היתה העיר נצורה במצור, רבים הוגשו לנחושתים ואסורים באזיקים ישבו בבית הכלא ובסוף שנת ת״ט הובאו למשפט שנים מטובי העיר, רבי ישראל בהר׳ שלום ז״ק (זקהיים) ורבי טוביה בהר׳ יוסף שלמה בכרך ונשפטו ביום הששי, יום שני של ראש השנה שנת ת״ך למות. השופטים העריצים פנו אליהם ואמרו: „הנה בידכם טובכם ואשרכם, תנו דתכם מחיר חייכם ותנצלו״, אבל הקדושים ענו בקול רם: „חלילה לנו מבגוד בה׳ אלקינו ובנחלת קדשנו, טוב לנו להיות קרבן כליל כשה לעולה מהסתפח בנחלת זרים״. הראשון הובל לטבח הקדוש ישראל, והקדוש טוביה אחריו. (בספר דעת קדושים מובאת האגדה שעד היום ישנה משפחה בראזינוי מהגויים צאצאי השופטים האכזריים הללו שאף אחד מהם לא חי יותר משלשים שנה ומתים בגיל צעיר).

להקדוש החסיד רבי טוביה בכרך הנ״ל היו שני בנים ובת אחת. בנו הבכור היה הרב הגאון מו״ה רבי שלמה זצ״ל ראש דייני הגליל בטיקטין. ובשנת תכ״ט נתמנה לבעל תקנה בדייני הגליל (פנקס טיקטין) ושם נמצאת חתימת ידו בשבתו בדין תורה עם הגאון מ׳ אלי׳ בהרב החסיד הגדול מ׳ אברהם קלויזנר זצ״ל יפה מלבוב. שם הוא מתואר: „האלוף הראש הישיש״. כידוע היתה טיקטין חברה בועד ארבע הארצות. הבן השני היה הרב מו״ה נתן נטע בכרך ז״ל מטיקטין. כך רשום בפנקס

המדינה ובפנקס טיקטין. ובת יחידה היה לו ושמה יוכבד, ועשירה היתה והשאירה רכוש גדול לקרן קימת ברזינאי ונפטרה בלי זרע קימא בשנת תמ״ז.

להרב הגאון רבנו שלמה בכרך היו שלשה בנים גדולי ישראל. האחד הוא הרב הגאון הצדיק מוה״ר טוביה חסיד זצ״ל החתום בפנקס טיקטין דף קל״ד בשנת ת״ס בצירוף הגאון מ׳ יוסף ב״ר ישעיה זצ״ל, ובשנת ת״פ אחרי הגאון והצדיק המפורסם הרבי רבי מאיר הלוי הורויץ זצ״ל, שאמי הרבנית הצדקנית חיה גיטל זצ״ל היא מצאצאיו. נדפסו ממנו חדושי תורה בספר „פני אריה״ במס׳ יומא, ובחידוש פסחים ובספר „דברי הברית״ ועוד, נפטר בטיקטין בשנת תצ״א. על מצבתו בבית העלמין בטיקטין חרות: „צדיק וחסיד קדושת שמו מוהר״ר טוביה במ׳ שלמה זצ״ל נשמתו בגן עדן עם שאר צדיקים ב׳ שבט תצ״א לפ״ק תנצב״ה״. בספר דעת קדושים מובא עליו הספור כי בהיותו כבן עשר שנים הלך אביו הגאון רבי שלמה לכרך מכרכי הים והאניה חישבה להשבר. ויישן ויחלום אשר בזכות בנו מ׳ טוביה שגמר מס׳ נדרים היום תלך האניה מישרים דרכה, וכאשר הקיץ משנתו ייזכור את החלום, רשם לזכרון על לוח את היום אשר חלם בו, ובשובו אחרי כן לביתו שאל את בנו מ׳ טוביה על אודות למודו במס׳ נדרים, ויענהו כי כבר גמר למודו ואת היום שסיימה, אז ראה הגאון רבי שלמה בכרך הנ״ל כי בא דבר החלום ויקו שבנו יהיה גדול בישראל.

הבן השני היה הגאון והצדיק מו״ה רבי שמואל בכרך זצ״ל בטיקטין, היה אלוף וריש דיינא שם ונתמנה בשנת תע״ה לבעל תקנה בדייני הגליל, חתום בפנקס טיקטין בדף פ״ו ע״ב. בשנות תע״ב ותע״ג חתום הוא עם הגאון מוה׳ יעקב היילפרין אבד״ק טיקטין, בשנת ת״פ (דף קצ״ט) עם הגאון רבי משה מקרוקא בשנת תצ״ז עם הגאון רבי שאול מביחוב וכמה פעמים עם הגאון רבי מאיר״ל הלוי הורוויץ הנ״ל ונפטר לפני שנת תקי״ט.

כידוע שמש הגאון הגדול רבי שמואל אליעזר הלוי אידלש, המרש״א, ברבנות בעיר טיקטין בערך בשנת שצ״א וקבע תפילתו בבית הכנסת הישן שהזכרנו לעיל. בני טיקטין הותיקים ספרו, וכן מביא זאת הרב ר׳ ישראל אייזנשטאט מראזינאי, שהגאון רבי שמואל בכרך זצ״ל הנ״ל ראה פעם שעמד (בדור ההוא !...) אדם אלים שאינו מרוצה לקהל, לעבור לפני התיבה.

התאונן הקהל באזני הגאון הנ"ל וענה לתומו כי אם לא נרצה האיש בעיני הקהל בטח לא יתפלל, וכן היה, כי נאנק דום למחרת בטרם הקריב להתפלל לפני התיבה, והמאמין יאמין.

הבן השלישי היה האלוף הראש המרומם מו"ה רבי מאיר בכרך מטיקטין. חתימת ידו בפנקס טיקטין בשנת תמ"ח (דף קי"ז) ובשנת תנ"א. ובדף קצ"א כתב הגאון מו"ה יואל אבד"ק בראדי שהאלוף רבי מאיר בכרך הלוה הרבה כסף לקהל טיקטין לצרכי הקהל.

בטיקטין היו במשך דורות אלופים ועשירים ונדיבים מופלגים. גם בדור שעבר ספרו על האחים מאירסון שהצטיינו בעושרם ובנדבת לבם וביתם עוד עמד ברחוב הראשי בטיקטין.

לגאון רבי טוביה בכרך הנ"ל בת שהיתה אשתו של הגאון ר' חנוך זונדל מווילקובישק והשניה אשתו של הרב הגדול רבי אברהם הנזכר בפנקס טיקטין בין טובי העיר משנת תע"ו. להגאון רבי שמואל בכרך היו ארבעה בנים הנזכרים כאלופים בפנקס טיקטין משנת ת"ך והלאה נזכרים לשבח הרבנים והאלופים, שלמה ארי' ליב יצחק, ויעקב וישראל בכרך. כן נזכרים האלוף ר' אריה ליב טיקטינר ובניו שהיו דיינים וגבאי צדקה גדולה בראזינאי. בפנקס בדף פ' רשום שהרב הגאון והצדיק רבי טוביה יפה שהיה קודם רב באמדור, נתקבל בשנת תקכ"ט למ"מ ומ"ץ בטיקטין.

להקדוש השני רבי ישראל ז'ק (זקהיים) היה בן שהוא הגאון המפורסם רבי מנחם נחום הרב מפלאצק ובנו האלוף התורני רבי אהרן אברהם מטיקטין נזכר בפנקס ראזינוי דף קנ"ו. כן נזכר שם הרב המופלג רבי ישעי' זהקיים מטיקטין, לנ"ל היו שלשה בנים חשובים בטיקטין, הרבנים יצחק משה, ארי' ליב ונחמן. אשתו של החכם הכולל תוכן ופלוסוף הרה"ג רבי אברהם זקהיים מוילנא אשר הופיע בשם צבור וילנה לפני השר משה מונטיפיורי בשנת תר"ו, היתה דבורה, בת הגאון רבי אריה ליב הלוי אב"ד טיקטין.

בין המצבות שהספיקו להעתיק מבית העלמין בטיקטין אנו מוצאים: הגאון החסיד צדיק יסוד עולם מוה' שלום בהחסיד הנשיא מורה' אלעזר זצוק"ל משנת תקכ"ז. הרה"ג צדיק ועניו מפורסם מו"ה זאב וולף בהרב הגאון רבי יהושע משנת תקע"ד. צדיק יסוד עולם הרב הגאון הגדול מופת

הדור נ״י ע״ה פ״ה מוהר׳ מרדכי הלוי אב״ד טיקטין בן הרב הגאון הגדול המפורסם מ״ה מוהר׳ יצחק סג״ל אב״ד דק״ק קראקא משנת תקע״ז. כן אנו מוצאים מצבה על קברו של הרב הגאון הגדול רבי אריה ליב בן אדמו״ר הגאון יחיד בדורו מו״ה ר׳ מרדכי סג״ל זצוק״ל משנת תקצ״ה.

בספר „קריה נאמנה״, קורות עדת ישראל בעיר וילנה, מובא פסק דין משנת תפ״ז שהשתתפו רב רבני גאוני וילנה וראש אב בית הדין היה הרב הגאון רבי יהודה ארי׳ ליב מטיקטין, כן נזכר פסק דין נוסף מיום כ״ו אלול תפ״ח בו חתם הגאון רבי יהודה ליב מטיקטין בתור ראב״ד. עוד פס״ד בצרוף הרב הגאון מוילנה רבי יהושע העשיל בו חתם הגאון מטיקטין הנ״ל משנת ת״צ.

כאמור הצטיינו רבני ודייני טיקטין בעניני „הלכה ומורין כן״. ידוע הרב הגאון מוהר״ר יהודה בן החכם הכולל מוהר״ר שמעון אשכנזי מפ״פ דמיין שהיה דיין מצויין בטיקטין וחבורו „באר היטב״ חובר לשלחן הערוך בתור פוסק להלכה בכל תפוצות ישראל. כן הובא באבן העזר ב„פתחי תשובה״ סימן א׳ ס״ק ט״ז להלכה „ובתשובה כ״י מכבוד הרב הגאון מהר״י אייזיק ז״ל אב״ד דק״ק טיקטין ראיתי שחקר בזה וכו׳ עוד ראיתי שם דאם אירע שאחר שהתירו לו מאה רבנים וכו׳ עיי״ש״.

כן ידוע הגאון רבי יצחק אייזיק חבר בעל המחבר שו״ת „בנין עולם״ וחידושיו שנדפסו בש״ס וילנה, גם הגאון בעל ה„ברכת ראש״ על נזיר, המהר״מ מטיקטין, הגאון רבי אייזל חריף שאחרי טיקטין עבר לסלונים ועוד רבנים גאונים ששמשו ברבנות בדור העבר כהגאון רבי שמעון בער שעבר אחרי כן לשדליץ ואבי אדמו״ר הגאון והצדיק המפורסם ששמש בהרבה קהילות בפולניה, תלמידם המובהק של הנצי״ב מולוזין והגאון רבי שמואל מהליבר זצ״ל, מוה״ר רבי אברהם צבי פינחס זצ״ל ששימש ברבנות בטיקטין עשרים שנה, מג׳ טבת תרס״ט עד שנת תרפ״ט בה עלה ארצה. סרב לקבל כל משרה של רבנות כי אם התמסר לתורה ועבודה באש קודש, ומנוחתו כבוד על הר הזיתים בירושלים, נפטר ביום כ״א כסליו תש״ד. תנצב״ה.

הרב י. ל. פינחס

אגדות טיקטיניות

בליל סער וסופת שלג הלכה לה שרה קורליאנדסקי בדרך הבאה טיקטינה. הרוח גברה מרגע לרגע ופתיתי השלג הכו בפניה בעוז. לפתע נעצרה לידה עגלה והעגלון, דובר פלנית של עגלונים, הזמינה לשבת בעגלה ולנסוע עמו העירה. תוך כדי נסיעה הרבה להתענין האם לא קר לה והיא באחת: „הלואי ולא יחשב לו לערל זה מעשהו הטוב לצדקה". משהביאה עד סמוך לביתה ונפרד ממנה בברכת לילה טוב השיבה: „לילה טוב, זאָהל דיר ניט גערעכנט ווערן". למחרת בלכתה בשוק זיהתה את העגלה ומה נדהמה בהכירה שזו עגלתו של ר' יחזקאל חורושוכה, הוא חצקל שרה מלכה'ס הידוע, שמרבה היה לעשות צדקה וחסד בסתר.

*

אשה אחת מנשי טיקטין האמינה שעל חוטמה צמחו ריאה וכבד. לא הועילו דברי בעלה ושכנותיה שהבטיחוה שחוטמה כחוטם כל אדם, חלק ונקי ובנוי לתפארת, היא באחת: „יודעת אני שכבד וריאה צמחו על אפי ומכובד המשא כואב לי הראש וכל גופי חולה".

נטפל אליה חצקל שרה מלכה'ס ושאל לשלומה. השיבה: „האינך רואה את צרותי? הנה כבד וריאה צומחים להם על אפי ואני אנה אני באה?"

„כן" — השיב חצקל — „רואה אני את הריאה והכבד על אפך ומשתתף אני בצערך".

„אתה היחיד מכל בני טיקטין המאמין לי" — מיד רחשה לי האשה אמון — „ומה ר' חצקל, היש תרופה למכתי?"

„למה לא אאמין לך ואני עצמי סבלתי מאותה מכה. שנים רבות נשאתי על חוטמי כבד וריאה גדולים בהרבה משלך עד שבקרתי אצל רופא מפורסם בעיר הגדולה והוא רשם לי תרופה והכבד והריאה נעלמו כלא היו".

„אפשר נשתייר בידך מעט מאותה תרופה?"

„איני יודע" — חצקל שיחק את תפקידו בכישרון רב — „אגש הביתה ואראה, אולי נשתייר מעט".

למחרת הביא לה בקבוק קטן עליו דבוקה מדבקה רבת רושם של בית מרקחת ובתוכו ממי הנרווה מהולים במעט בורשץ׳. „הזהרי לא לקחת יותר מכפית קטנה ליום״ — התרה בה — „מחירה של תרופה זו יקר עד למאוד״.

בסוף אותו שבוע כשבא לבקרה שאלה אותו האשה: „כיצד נראים בעיניך הכבד והריאה שלי?״ השיב לה חצקל: „לצערי עדיין ישנם אך סבור אני שנתקטנו בהרבה״. „אף אני סבורה כן״ — השיבה לו — „זה כמה ימים חשה אני שהם קטנים ומשקלם פוחת״.

בכל פעם שבא אצלה הסכימו שניהם שהכבד והריאה קטנים והולכים עד שבא היום ונעלמו כליל.

*

לאחר שעלה הרב פינחס לארץ ישראל עמדה על הפרק בחירת רב חדש לעיר. חלק מבני טיקטין נטה אחרי הרב מקראסני וחלק אחר תמך ברב מלחוביץ׳. אלו נקראו קראסנערס ואלו נקראו לחוביצ׳ערס. ר׳ אברהם מרדכי אלשטיין היה מן הלחוביצערס. אנטק, משרתו הערל של ר׳ אברהם מרדכי, שהיה מדבר אידיש כיהודי ממש, היה מהלך בעיר ומתפאר: „איך בין אלחוביצ׳ער!״

*

מרבי ר׳ ברל ליב שמעתי שמוסר היה בטיקטין שכל ימי חייו היה רודף את יהודי טיקטין ומוסרם לרשות. משחש אותו מוסר ששעתו קרבה קרא אליו את אנשי חברה קדישא וביקשם לבזותו בכל מיני בזיונות שעה שיקברוהו כי רוצה הוא, כך אמר, לכפר בזה על עוונותיו הרבים. משהבטיחוהו לעשות את רצונו קרא לראשי המשטרה ואמר להם: „הן ידעתם שבמשך כל ימי חיי עבדתיכם במסירות וכל רז בישראל לכם גיליתי. חושש אני שבקבורתי יבזוני היהודים ובקשתי מכם להעניש בכל חומר הדין כל מי שיעז לעשות לי כזאת״.

משמת ערכו לו בני טיקטין לוויה הראויה לו וביזוהו בכל מיני בזיונות בכוונה שתהיה לו בזה כפרה כפי שרצה. מה נדהמו המלווים כשהקיפום לפתע שוטרים שולפי חרבות שארבו להם מאחורי המצבות בבית העלמין. הכל נמלטו על נפשם רק השמש שנשאר שם סיפר שבהשכיבו את המוסר בתוך הקבר נפלו התכריכים מגופו.

מנהגי טיקטין

בתפילת מנחה של ערב שבת לא אמרו „עלינו לשבח".

בחזרת הש"ץ של ראש השנה לאחר מלכויות זכרונות ושופרות תקעו רק תשר"ת ולא עוד.

בבית המדרש הגדול נהגו להגיד פיוטים אך בבית הכנסת (השול) לא אמרו שום פיוטים רק את התפילה לבד.

ביום כיפור התפלל המרא דאתרא בבית הכנסת הגדול ולא בבית המדרש שבו נהג להתפלל בכל ימות השנה.

את הקינה „ארזי הלבנון אדירי התורה" שבקינות תשעה באב נוהג היה לקרוא הרב. בתשעה באב תרע"ה היה בית המדרש מלא מפה לפה פליטי חרב מויזנא ומידבבנא אשר גורשו על ידי הצורר ניקולי ניקולוביץ' שרצח כמה רבנים גאונים. הרב, בקראו את הקינה, מנה בתוך ארזי הלבנון גם את אדירי התורה שנהרגו באותן פרעות.

ארזי הלבנון אדירי התורה. בעלי תריסין במשנה ובגמרא. גבורי כוח עמליה בטהרה. דמם נשפך ונשתה גבורה. קדושי הרוגי טיקטין המפוארה. על אלה אני בוכיה ועיני נגרה.

יוסף פנחס בלא"א ר' נח ר' יענקלעס זצ"ל הלוי לוינסון

הנרב בטיקטין

אבות אבותינו, בקבעם את מושבם לפני מאות שנים על גדות הנרב, חשבו בודאי על התועלת הרבה שיוכלו להפיק ממנו. ואמנם מילא הנהר תפקידים רבים וחשובים בחיי תושבי טיקטין.

בימים עברו שימש הנרב עורק תחבורה עיקרי באיזור כולו. דרכו הגיעה לטיקטין תוצרת מדינות הים ודרכו שלחו תושבי האיזור את תוצרתם אל מדינות הים. על פניו היו סוחרי היערות משיטים דוברות עצים גדולות עד הויכסל ודנציג. כך שימש הנרב מקור פרנסה ליהודים רבים, סוחרים ומודדי עצים.

תושבי טיקטין היו מרוים את צמאונם במימי הנהר הזכים כבדולח ושואבי המים, אלו ה„ואסער טראגערס״, היו נושאים על שכמם אסל ושני דליים ובהם סוחבים את המים מן הנהר אל הבתים. מבוקר עד ערב היו הם סובבים מן הנהר העירה וחוזר חלילה ושכרם פרוטות אחדות. עד שהופיעה בטיקטין עגלה עם חבית גדולה, בדומה לעגלות הנפט שהיו נהוגות בארץ, חסכה עבודה משואבי המים וזירזה את החלוקה לבתים.

ענף פרנסה אחר היו דגי הנרב. דגי הנרב הידועים בטיבם, בעיקר זאב המים ,ניצודו על ידי דייגים פולנים שמכרום לסוחרים יהודיים ואלו שיוקום לתושבי טיקטין ואף לאנשי ביאליסטוק הסמוכה. עם התקרב חג הסוכות היו הדייגים מביאים העירה סירות עמוסות קני סוף אשר צמחו בנרב למכביר ושימשו לסיכוך הסוכות ובערבי הנחל מעצי הערבה העבותים קיימו מצות הושענות בהושענא־רבא.

בימות החורף, כאשר הנהר היה קפוא, היו חוצבים ממנו גושי קרח, מישרים ומסתתים אותם למלבנים גדולים ומאחסנים אותם במרתפים מיוחדים, שם נשמרו עד ימות הקיץ בהם שימשו לקירור מצרכי אוכל ומשקאות. בעיקר דאגה חברת „לינת הצדק" לאחסן כמות מספקת של קרח בשביל חולים הזקוקים לו. אז היו מנפצים את הקרח לחתיכות קטנות ובתוך כלי גומי מיוחד היום שמים אותו למראשותי החולה.

בימי הקיץ הלוהטים הרבו לרחוץ בו. בעיקר בערבי שבתות, אז טבלו בו זקנים וצעירים לכבוד שבת. צעירי טיקטין כולם היו שחיינים מעולים והנועזים שבהם היו מרחיקים עד לאפוסט שהיה מקום מסוכן בגלל המים העמוקים שבו. בשבתות נהגו לטייל על הגשרים הנטויים על פני הנהר המפותל, משפחות עם ילדיהן או צעירי טיקטין וצעירותיה.

עבור הילדים היווה הנהר מקור משיכה מיוחד. בחורף היו מחליקים על הקרח ובקיץ רוחצים בו ודגים את דגיו. הם היו מתקינים לעצמם חכות וחופרים באדמה השחורה שלידו תולעת כפתיון ולפעמים עלה בידו של דייג זריז להביא הביתה מחרוזת דגים נאה.

לפעמים גרם הנרב לפורענות בעיר. כאשר השלגים והקרח הפשירו וגושי קרח גדולים היו סותמים מעברים צרים בנהר היה הוא עולה על גדותיו, מציף חלקים גדולים של העיר, חודר לבתים ומסב נזקים ברכוש. אך במשך הזמן הצליחו להתגבר על תקלה זו על ידי פיצוץ גושי הקרח בכלים מיוחדים או בחמרי נפץ ושוב זרם לו הנרב באפיקו בשקט ובנחת כדרכו מימים ימימה.

שמחה שולמן

קטעי זכרונות מימי הילדות בטיקטין

המאורעות שברצוני לתאר אירעו בסוף מלחמת העולם הראשונה, ואני אז בת שש שבע שנים לערך. עיירתנו היתה בנויה ברובה בתי עץ קטנים ועליהם גגות רעפים, שלא יכלו כמובן לשמש מחסה בפני הכדורים ורסיסי הפגזים, על כן נקבצו ובאו חלק ניכר מתושבי העיירה לבנין בית הכנסת העתיק והמפואר של עיירתנו.

אמי לעומת זאת בחרה להשתכן יחד עמי ועם אחי הקטן בבית סבי. אבי נמצא אז באמריקה, אליה הגר בהיותי בת שנתיים. סבי גר בבית אבנים מוצק בן קומותיים, אשר ניצב מול בית הכנסת. בעת שהחזית קרבה לעיר והכדורים והפגזים החלו להתעופף מעל בתי העיירה הסתתרו כל דיירי הבית במרתף. סקרנים אחדים מבין שוכני הבית הצעירים עלו הגגה לצפות ממנו במשקפתם על מהלך הקרבות. האויב, שבאותה שעה כבר ניצב מעבר לנרווה הבחין בהם ותותחיו החלו מפגיזים את ביתנו ואת בית הכנסת הסמוך. ואז קרה הנס הכפול שרישומו חי עד היום בלב עדי הראיה. הפגז אשר כוון ישירות אל בית הכנסת פגע בכתל המזרח, ליד ארון הקודש אולם לא חדר מבעד לכתל העבה. מהדף האויר החלה הנברשת הגדולה התלויה במרכזו להתנועע ולחוג וחישבה להינתק מבסיסה וליפול על ראשי הנאספים, אנשים נשים וטף, שמצאו מקלט בבית הכנסת. אך קרה הנס והנברשת לא נשברה ופרט לזעזוע עצבים קל מאום לא קרה.

הפגז השני חדר לביתנו והתפוצץ בחדר המדרגות מבלי לפגוע באיש. סבי, שבאותו זמן כבר היה זקן מופלג. בן קרוב למאה שנה, נבהל מאד ואיבד הכרתו אך עד מהרה התאושש.

פעם אחרת עמד לנו אומץ לבה של דודתי שיינה גולדה אבא׳ס ע״ה, אשר בעת פלישת הקוזקים לעיירה אספה אותנו לביתה ונעלה אותו על מנעול מבחוץ. הקוזקים הקיפו את הבית וניסו לחדור לתוכו מבעד לדלת האחורית אך דודתי ניצבה מאחוריה ומנעה כניסתם. דודתי זו, אם כי לא הומתה בידי היטלר, בכל זאת היתה קרבנו של אשמדאי זה בעקיפין. ספורי הזוועות על גורל בנה יחידה נחמן ליפשיץ הי״ד שניספה בצורה טראגית עם משפחתו בוולוזין אשר הגיעו אליה לאמריקה החישו את מותה.

מסופר בפי בני טיקטין על ר׳ אבא, סבה של דודתי זו, שכאשר השתוללה בטיקטין מגיפת חולירע היה הוא בין חלליה הרבים. ברגעיו האחרונים בקש מים לנטילת ידיים, התעטף בטליתו ובכוונה רבה שפך תחינתו לפני קונו שיחוס על בני העיירה ויבלום את המגיפה עם מיתתו. זמן קצר לאחר מותו שככה המגיפה.

על אף היותי ילדה קטנה סבלתי קשה עולה של גלות. ילדי הגויים התנכלו לנו וכנו אותנו בכנויי גנאי. בלבי הקטן נרקמו חלומות על חיי חופש ודרור בארץ האבות. והנה הגיע היום המאושר בחיי. בהיותי בת 11 נתקבלה הדרישה הגואלת מאבי, שעלה בינתיים ארצה בשורות גדוד המתנדבים של ז׳בוטינסקי ועלינו ארצה.

בהיותנו בשערי העיירה ואני מלווה על ידי שתי ידידות נפשי, פרצתי לפתע בבכי מר שלא יכלתי לעצרו. אז לא הבינותי פשר דבר. למרות שהיה זה היום המאושר בחיי, יום בו יצאתי מעבדות לחרות, אנוסה הייתי לפרוץ בבכי מזעזע לב ונפש על מנת לתת פורקן לעצמי. היום, לאחר השואה הנוראה וימי הזוועות של היטלר שהביאו בכנפיהם את חורבן טיקטין היהודית, יודעת אנוכי שהיתה זו תחושה אינסטינקטיבית של החורבן הממשמש ובא.

יהי זכרם של קדושי טיקטין צרור בצרור החיים, יחד עם נשמותיהם של כל קדושי בית ישראל.

קוליא בורשטיין

בני טיקטין

אף שלא נולדתי בטיקטין ולא הכרתי באופן אישי את כל אנשי העיר ותושביה, מכל מקום בשהותי שם מדי פעם הרגשתי את רוחה של עיר זו שאינה כיתר ערים ועיירות.

בכל פנה ופנה אליה פניתי, הן בפנות הקדושה שבבתי הכנסת והמדרש, והן בפינות החולין שברחובות ובחנויות, ראיתי עד כמה היתה גדולה צדקתם וישרותם של בני טיקטין כלפי אלוקים ואדם. האהבה העזה שבין איש לרעהו ומסירות נפשם יכלה לשמש דוגמא לערים אחרות וממנה יראו וכן יתנהגו.

העיר טיקטין לא היתה עשירה, כל אחד ואחד בה עמל למען פרנסתו שלרוב באה מהשווקים והירידים שהתקיימו פעמים בשבוע בעיר. יאף שכמעט בכל חנות היתה אותה הסחורה עצמה, בכל זאת לא היתה התחרות ביניהם ושום קנאה ושנאה בין איש לרעהו — כי כל אחד ידע שגם השני צריך לחיות וכולם חיו באהבה ובאחוה והסתפקו במועט.

עת אני מתבונן באנשים של היום ולעומתם אני מעלה בזכרוני את אנשי טיקטין, רואה אני הבדל לא בעשרות אלא במאות שנים — יראת השמים ותמימותם שביראת השמים אין לתאר, הם היו מחמירים על עצמם גם בדברים הקלים והקטנים ביותר.

אני זוכר פעם אחת בליל שבת ננעץ קוץ עץ בידו של חותני ר' צבי חורושוכה ז"ל, מהדרגש עליו ישב, כאביו היו נוראים, כמעט שהתנפחה אצבעו ויסוריו היו נוראים ומפני חילול קדושת השבת לא הוציא את הקוץ עד אחרי ההבדלה. הוא נזהר בקלה כבחמורה.

תמימותם של בני טיקטין היתה תמימות כנה ולא מעושה. כשאני מעלה בדמיוני את גיסי היקר מכל אדם ר' יהושע מיכל חורושוכה הי"ד בנו של ר' צבי ז"ל חתנו של ר' ברוך סורביץ ז"ל, שהיה מהמצויינים בטיקטין תלמיד חכם מופלג בתורה וביראה, עניו מכל אדם ובכל רגע פנוי הוגה בתורה מסופו הטראגי מזדעזעת נפשי. הוא התפרנס כיתר בני טיקטין מחנותו הקטנה והקדיש הרבה מזמנו לקופת הגמ"ח שנמסרה לו מחותנו ר'

ברוך סורביץ והוא שמר עליה כעל בבת עינו. כאשר היה צריך לנסוע לורשא לרגל מסחרו והתקשה במזומנים לוה ממכרים אך מהקופה שבביתו לא לקח. והיו מקרים כשתקופה היתה ריקה ומישהו בא ללוות כסף הוציא את כספו שהכין לעצמו ודחה את נסיעתו.

גם גיסי השני נחום חורושוכה הי״ד. כשאני מעלה אותו בזכרוני — מי הוא היה, ועד היכן הגיע הן במילי דעלמא והן במילי דשמיא. למרות שבמשך כל היום היה עסוק במסחרו, לא עבר יום שלא למד דף גמרא. הוא היה מיחידי סגולה בצעירי בחורי טיקטין, דעתו מעורבת עם הבריות, בעל לב רחב ומזג טוב וכשם שאחיו ר׳ יהושע מיכל הי״ד ניהל את קופת הגמ״ח העירונית, נהל הוא קופת גמ״ח פרטית מכספו ומכספי אביו ז״ל. בכל ערב של יומא׳ דשוקא היה נוהג להלוות כסף לאנשים שפנו אליו בעיקר סוחרים זעירים, למען יוכלו לסחור ולהרויח את לחמם. — הלב מתכוץ כאשר נזכרים באנשים כאלה, שאינם עוד.

מי לא זוכר את ר׳ שמואל השוחט היקר באדם, נפש עדינה זו היתה יקרת המציאות. הוא היה מוכן למסור את גופו ונפשו בעד צפורן של בן ישראל. מה נהדר היה לראותו בכל ערב שבת לפני הדלקת הנרות פוסע ברחובות העיר ואחריו מספר אורחים עניים שנכנסו העירה באיחור ולא הספיקו למצוא מקום לשבות בו. היה זה ר׳ שמואל שדאג לאכסונם בין הבעלי בתים ואיש לא סרב לקבל אותו בסבר פנים יפות למרות שלא היו מוכנים לקראת אורח בלתי קרוא. כמה היה עמל וטורח כדי לעשות שלום בין איש לרעהו ובין איש לאשתו.

מי לא זוכר את ר׳ חצקל צירל מלכה׳ס, יהודי פשוט אך במידותיו היה חד בדרא. יהודי שעמל קשה וטרוד היה תמיד בפרנסתו, צרות לא חסרו לו אך איש שמח בחלקו כמוהו לא היה בנמצא. ולא רק שמח בעצמו אלא אף משמח אחרים. כאשר היה משמח חתן וכלה ביום חופתם, איזו שמחה הכניס בריקודיו ובלב המסובים. ואם היו מודאגים הפיג את דאגתם בשיריו וריקודיו, פרי יצירתו ודמיונו. כגדולי ישראל אשר מלפנים היה מקיים את „כיצד מרקדים לפני הכלה״. הוא היה האחיעזר והאחיסמך לבני עירו. אם ירד מישהו מנכסיו והתבייש בכך היה ר׳ חצק׳ל צירל מלכה׳ס

איש סודו, בפניו שפך את לבו. זכורני פעם נכנס אצל חותני ר׳ צבי ז״ל בבוקר ואמר: „ר׳ צבי תן לי סך כך וכך לנדבה. בע״ה קמת מהשינה בריא ושלם, אתה יכול להניע את ידיך ורגליך ומטתך מוצעת — האם יש מאושר ממך בעולם?״ — ובצורה זו אסף בין אנשים סכומי כסף ניכרים ומסרם לנזקקים.

לא היה חולה בעיר שר׳ חצקל צירל מלכה׳ס לא טיפל בו. אפילו במקרים של מחלה מדבקת לא חשש לקב על עצמו את הטיפול, סך ורחץ את החולה ודאג לכל צרכיו. במקרים כאשר טיפל בחולה עני, מצאו בבית כמה שטרות כסף מתחת לכר שר׳ חצק׳ל השאירם עבור רפואות. — הוא היה ממש מלאך בדמות אדם.

מן הראוי לסיים במעשה ששמעתי, ואשר הוא מעיד עד כמה נזהרו בני טיקטין בכבוד הזולת ובממונו.

מנהג היה בטיקטין ללוות את החתן והכלה בשבת שאחרי החתונה מבית המדרש ולהשתתף בקדושא־רבה שערכו הורי הכלה לחלק מבני העיר. והיות שהעיירה היתה קטנה וכמעט כל אחד בה הכיר את השני, השתתפו בקידוש כמעט כל בני העיר. פעם קרה שהורי הכלה היו במצב דחוק וכדי לערוך את הקידוש המסורתי נאלצו להעביט את כלי ביתם. משנודע הדבר לרב, אסר מיד לערוך קדוש כזה, ותיקן תקנה המתירה להזמין לקידוש רק את המקורבים ושארי בשר בלבד. תקנה זו נשארה בתוקפה זמן רב בטיקטין.

את אלה שהכרתי ומעט ממה ששמעתי, מעלה אני בכתב, אבל רבים היהודים התמימים, הישרים והחסידים אשר היו בטיקטין. יהודים שכל חייהם היתה פרשה אחת של קידוש השם — קדוש השם בחיי היום־יום שלהם, בחיים קדושים וטהורים. איכה עלה עליהם הכורת ואבדו במיתה טרגית איומה! חבל על קהילה קדושה זו שנמחקה מעל פני האדמה, — חבל על דאבדין ולא משתכחין.

הרב חיים לחובר

שביתה

בישקה המלמד לא שלמו לו שכר לימוד והוא הכריז שביתה. מוזר ומקורי היה טיבה של שביתה זו כבישקה עצמו.

בישקה היה יוצא דופן בקרב חבריו המלמדים. הוא התבלט בידיעותיו הרבות בכל שטחי החיים ובחכמת החיים הרבה שרכש. הוא היה שנון וחריף מוח, תמיד ידע להשיב כהלכה ושיחו מתובל בדיחות כתבלינים.

מקוריותו התבטאה גם בחדר. הוא היה מורה מחמיר וקפדן אך תמיד ראינו זנבו של חיוך טוב לב מרצד בזוית עיניו. כשכעס גער בנו: „גייט אין דער ערד אריין!" שאלנוהו: „רבי, האם מותר לקלל?" והוא השיב: „ראשית, הקללות של רבי הן תמיד ברכות ושנית, התכונתי שתרדו למרתף תפוחי האדמה".

שבועיים לפני חג הפסח קיבלנו חופשה. וסימן היה בידינו; יומיים לפני החופש הופיע על השולחן ספר אגדה ובמשך שני ימי הלימודים האחרונים מספר היה לנו בישקה אגדות שובות לב על שלמה המלך ואשמדאי השד וכיוצא באלה.

באחת השנים הגיע מועד החופשה וספר האגדה איננו. האביב כבר שלט בעולמו של הקדוש ברך הוא, המס את קרח הנרווה ולבבות קפואי חורף וניחוחו עלה באפנו וגירה את חושינו וספר האגדה המבשר את החופש עדיין איננו. שאלנו את בישקה מה נשתנתה חופשת פסח זו מכל החופשות? „רבים מכם לא שילמו שכר לימוד" — ענה לנו — „עד שלא תשלמו כולכם את שכר הלימוד לא תקבלו חופש".

אכן שביתה מוזרה היתה השביתה עליה הכריז בישקה. לא רק שלא שבת מעבודתו אלא השבית את חופשתו. אנו הילדים נועצנו כדת מה לעשות והחלטנו לא להופיע למחרת בחדר, וכך היה. למחרת בבוקר בשעה בה היה עלינו להתיצב בחדרו של בישקה נאספנו בכביש ושיחקנו שם כל היום כולו. לפנות ערב בשובנו ראינו את הורינו, ובראשם ראובן טפרוביץ שתפקידו היה מקביל לתפקיד יושב ראש ועד ההורים היום, מחכים לנו במבואות העיר. למחרת בבואנו החדרה כבר קרץ לנו ספר האגדה מעל שולחנו של רבנו מבשר חופשת פסח עליזה.

ישראל מאיר כהן

עזרה הדדית

הייתי בן שמונה שנים, הבכור בין ארבעה ילדים, כאשר מת אבי ז״ל בשנת 1917. העול הכבד של פרנסת וגידול ארבעה ילדים קטנים נפל על כתפי אמי תחי׳. קשה וכבד היה עול זה בשביל אשה בודדה מטופלת בארבעה ילדים קטנים ואילמלא עזרתם הרבה של ידידינו ושכנינו, למעשה בני טיקטין כולם, ספק גדול אם אמי יכולה היתה לשאת בעול. ברשימה זו ברצוני לתת בטוי לרגשי התודה הממלאים את לבי עד עצם היום הזה כלפי אותם אנשים יקרים שלשברנו חלקם הגדול אינו עוד עמנו.

אבא ז״ל היה מנכבדי העיירה, אהוב ואהוד על כל יושביה. הוא הלך מעמנו בעודו במיטב שנותיו ומותו הדהים את העיירה כולה. מיד באה לידי ביטוי אהבת האחים של בני טיקטין שלא השאירונו לבדנו אפילו יום אחד. מכרים ושכנים באו לביתנו, הציעו את עזרתם וטיפלו בנו במסירות רבה, כאילו היינו בני משפחה ממש. במיוחד נחרת בלבי ליל הסדר הראשון לאחר פטירת אבי. אמא דחתה את ההזמנות הרבות כי לא רצתה לקלקל את אוירת החג בבית אחר על ידי נוכחות אלמנה וארבעה יתומים עצובים. הסיבונו בביתנו כשתפקיד ניהול הסדר נופל עלי, כבן הבכור. דממה היתה שרויה בחדר שעה שקמתי לקדש על היין. החזקתי את הכוס ביד קטנה ורועדת והרמתי עיני להסתכל בפני אמא. כאשר נפגשו מבטינו לא יכלתי להתאפק עד פרצתי בבכי ואחרי המשפחה כולה. מיד נכנסו הביתה שכנים ומכרים שארבו בפתח הבית בתארם לעצמם כיצד עלול להסתיים אצלנו ליל הסדר ונשארו אתנו כל הלילה.

אמא ניהלה את החנות והיתה מרבה בנסיעות מחוץ לטיקטין לרגל העסק. אנו הילדים זכינו בהיעדר אמנו בטיפולם מלא האהבה של שכנינו ומכרינו. בהיותנו יתומים פינקונו במיוחד ויכולני לומר שטוב היה להיות יתום בטיקטין. זכורני שר׳ שמואל השוחט, שהיה שולח את ילדי החדרים לאסוף כסף בעיר למטרות צדקה לפי תור, היה מרבה לשלוח אותי מחוץ לתור, כי בני טיקטין שרצו לקרבני ולשמח את לבי נתנו לי תמיד כפלים מלאחרים. גם בבית המדרש זכיתי ליחס מיוחד. בהפסקות נהגנו לשחק בבית

המדרש והלומדים המיפרעים היו גוערים בנו ומגרשים אותנו, רק בי לא נגע איש מעולם.

שלש שנים אחרי מות אבא, בשנת 1920, החרימו הבולשביקים הכובשים את שרידי רכושנו ונתרוששנו כליל. שוב באה לידי ביטוי נעלת אהבת האחים של בני טיקטין. נציגי מוסדות העזרה והסעד ואנשים פרטיים באו לביתנו והציעו את עזרתם. כשהגיע יום פירעונם של שטרות באו כולם, עניים כעשירים, ועזרו לאמא לפדות את שטרותיה.

זמן קצר אחרי כן שלחתני אמא לישיבה. שלא כבחורי ישיבה אחרים לא נהגתי לאכול „ימים" (טעג) אלא אמא שלחה לי כסף למחיתי. בשנת 1924, שעה שלמדתי בישיבת סטולבץ, חלתה אמא במחלת הטיפוס. הרופאים כבר אמרו נואש לחייה וחששו שלא תוציא את יומה, אולם בדיוק שעה שעמדו לטלפן אלי ולקרוא לי לחזור הביתה פקדה המשבר וחלה הטבה במצבה. במשך שני חדשי מחלתה סעדוה מכרינו וטיפלו במסירות באחי הקטנים שהיו בבית.

זכורני מקרה שיש בו להעיד על היחס המיוחד שנודע מבני טיקטין למשפחתנו המיותמת. טיקטיני שהיה צריך לנסוע לביאליסטוק היה עושה זאת בדרך כלל בעגלה שיצאה מטיקטין בשעות הלילה. ראש העיר זאב גולד היה שוכר לו עגלה מיוחדת ונוחה בשעות הנוחות לו. פעם הוא הבטיח לישראל כהן לקחתו בעגלה לביאליסטוק. לפתע באה אליו אחותו צביה סורביץ ואמרה ששמעה שמינדל כהן רוצה לנסוע לביאליסטוק. מיד הודיע לישראל כהן שלא יוכל לקחתו ולקח את אמא תחתיו.

רבים היו גילויי החסד בעירנו טיקטין, בעלת המסורת העתיקה של מעשי חסד וצדקה. לא העליתי כאן אלא מעט מזעיר ממה שעשו אנשים בעלי לב למען משפחתנו. דין הוא שאהבת האדם שהיתה כה מושרשת בליבות בני עירנו תהיה נר לרגלינו.

ישראל מאיר כהן

קטעי זכרונות

מתקופת הילדות נחרתו בזכרוני שנים מבין רבותי שתורתם חיה בליבי עד היום, הלא הם ר׳ יעקב דוד שורץ ור׳ ישראל בובר, המלמדים הטיקטינים הנודעים.

בחדרו של יעקב דוד שורץ קיבלנו את יסודות היהדות, בחינת „גירסא דינקותא״ שלא תישכח. באיזו עמקות ושיטתיות היה הוא מסביר לנו את פסוקי החומש ובאיזו מסירות היה דואג להתפתחותו של כל אחד מתלמידיו! כיצד היה שוקד לטפח בליבותינו הרכים אהבת התורה ואהבת ישראל! לא רבים היו מלמדים מוכשרים כמותו ולא רבים אנשים יקרים מסוגו.

השלב הבא בהתפתחותנו היה חדרו של ישראל בובר שכל הלימודים בו היו מכוונים להחדיר בנו חיבת ציון, כשם שהאיש עצמו היה ספוג חיבת ציון עמוקה ועזה. בחדרו ניטעו בליבותינו הזרעים הציוניים הראשונים שמשנבטו הצמיחו בטיקטין תנועה ציונית שהקיפה כמעט את כל בני העיר. זכורני כיצד היינו מסתדרים בל״ג בעומר בשלשות וצועדים ל„שלאס בארג״ כשאנו מניפים את דגל ההסתדרות הציונית ושרים משירי ציון. ישראל בובר היה מרבה לספר לנו על הנעשה בארץ ישראל ומסביר לנו אירועים והתרחשויות בחזית כיבוש הארץ. באישיותו הקורנת והתלהבותו המדבקת היה סוחף אותנו עמו עד שממש ראינו בעיני רוחנו את המושבות הניבנות בארץ ישראל, את תרומפלדור גיבור תל־חי, את החזון הגדול הולך ומתגשם לנגד עינינו. בחדרו של ישראל בובר שאבנו הרבה חיזוק ועידוד ואומץ שנתנו לנו את העוז לשאת ימים רעים וקשים שנתרגשו עלינו לאחר מכן.

מימי פעילותי בקהילה ובתנועה הציונית ברצוני להעלות את דמותו של ר׳ אלתר ליפשיץ, באישיותו נתמזגו תורה וחכמה. אדם זה היה מלא וגדוש חכמת חיים, מעין המתגבר של אגדות וזכרונות. הוא נשא במישרות ציבוריות רמות, בין השאר היה מזכיר הקהילה, מנהל הבנק העממי, חבר מועצת העיריה ובמשך תקופה קצרה ראשה. הוא היה ממעצבי דמותה של העיר ולא היה לך מאורע בטיקטין שלא היה לו חלק בו.

עזים היו כיסופי הגאולה בטיקטין כשם שקשים היו בה החיים. יותר מבכל יום אחר אפשר היה לראות זאת בתשעה באב. שייע השמש, לאחר שטיאטא את הריצפה, הפך את הספסלים וכיסם בנייר ומבעוד יום נאספו הבעלי בתים ומילאו את בית המדרש הגדול מפה לפה. אז יכולת לחוש בעצב הכבד הממלא את כולם. דממת אבל שררה בכל. רק אנחה חנוקה או קול בכי חרישי נשמעו מדי פעם. דומה היה כי בטיקטין חרב בית המקדש. ועל מדרגות ארון הקודש ישב ר' שמואל השוחט, זקנו הלבן יורד על פי מידותיו ובידו נר דולק ובקול עצוב וחרישי קרא מגילת איכה וקינות של תשעה באב. הילדים היו נוהגים להכין מבעוד יום שישקעס, אלו צרורות קוצים חדים שהיו משליכים אותם אחרי כן במקוננים. אחד השישקעס פגע בזקנו הלבן של ר' שמואל ונאחז בו. נפל ספר הקינות מידו, ראשו השחוח שח עוד מעט ואנחה כבדה פרצה מליבו, שוברת חצי גופו וכל ליבו של אדם.

אליעזר פריץ

דמויות מן העיירה

לא קלה היא המשימה להעלות על הניר זכרונות מהימים ההם, שעברו ואינם עוד; הימים שקדמו למבול הנורא, הימים בהם כל מה שהיה יקר וחביב לנו עוד היה חי ותוסס ואילו עתה נמחק מעל פני האדמה, כלא היה. רק מתוך הבלגה רבה על רגשות הזעם והנקם הנסערים שבלבנו, ומתוך צער עצור אפשר לנסות להעלות בדמיון ולהחיות תמונות ואירועים מהחיים בעיירתנו הקטנה על כל ההווי שבהם, על הצרות והשמחות, על החן והכיעור ועל כל הטוב והרע שבהם.

אשתדל איפוא כמיטב יכולתי לתאר תמונות מספר מהנוף היום־יומי של עיירתנו, כפי שהן מצטיירות בדמיוני מאז ימי הילדות.

אנשי טיקטין התגאו מאד ביחוסם; כאשר תושב טיקטיני רצה להפגין את חשיבותו בפני בן עיירה אחרת, היה כופף אצבעות ידו ומונה את יחוסו בעזרתן „ראשית להווי ידוע לך" — היה פותח ואומר — „הנני טיקטיני, ושנית הנני יחסן ונוסף לכך הנני..." וכאן היה נשאר עומד כששלושת אצבעותיו קמוצות מבלי לדעת במה להמשיך וכיצד לפאר את גודל יחוסו.

מספרים כי בני העיירה לא התחתנו כמעט בינם לבין עצמם, וזאת מכיון שתמיד מצאו איזה פגם או חסרון ביחוסו של הצד שכנגד. מוטב היה להתחתן בבן עיירה אחרת מאשר בשכן מטיקטין ובלבד שאפשר יהיה אחר כך להתפאר בפני הבריות, שהנה האירה להם ההצלחה פנים להביא לעיירה חתן או כלה בעלי הופעה חיצונית נאה ולעיתים אף מעט מזומנים ויחוס הולם את המעמד. די היה בזה כדי לעורר קנאה ושנאה מצד יתר תושבי העיירה. רגשות קנאה ושנאה אלו הולידו צרור תגובות אשר התבטאו בעיקר בהמצאת שמות וכינויים מעליבים ופוגעים ולעיתים אף בהערות עוקצניות מלווים דברי „ברכה" שריח צרות העין נדף מהן.

לרוב דבקו הכינויים ו„השמות" האלה בבעליהם עד כדי כך שרק לפיהם אפשר היה לזהותם, לדוגמא: „די קולבע", „דער פרוצענטניק", „דער אינדיק", „דער קופיעצ'ניק" או כינויים לפי מקום מוצאם: „די זאוואדער" „די דיטשקע" „די קאבעלינער", „די סוכאוואלע" וכדומה, או כינויים לפי

המקצוע או משלוח היד, כגון: „יאנק׳ל דער בעקער", „שלמה דער בעל־עגלה", „יוסל דער ואסער־טרעגער" „נחום דער שטריקל דרייער" ואחרים.

אין תימה איפוא, שגם לפיסלו של סטיפן צ׳רניצקי שהוצב במרכז הכיכר אשר ברחוב הזהב, נמצא „שם": „שרה זיידה מיט דער בולאווע" ואף כל הכיכר נקראה בשם זה.

בדרך כלל אפשר היה לחלק את בני טיקטין בהתאם למעמדם הסוציאלי והתרבותי לשלוש שכבות: האינטליגנציה (היחסנים), המעמד הבינוני, וה„עמך" (הפרוסטאטא).

כמיוחסים נחשבו בעלי המקצועות החופשיים, כמו הרופא, הרוקח, המורים, הפקידים, האצילים הנוצריים והסוחרים האמידים המעטים, בחלקם מתבוללים שהתרחקו ממקור מחצבתם.

את המעמד הבינוני היוו, בעלי הבתים למיניהם, סוחרים ממדרגה שניה, עשירים שירדו מנכסיהם וחיו מזכרונות ימי הזוהר שחלפו.

כ„עמך" נחשבו בעלי המלאכה, השכירים והפועלים, הרוכלים וסתם עניים מרודים. בהתאם לחלוקה מעמדית זו השתכנו גם בשכונות שונות בעיירה. האריסטוקרטיה גרה במרכז היפה של העיר סמוך לרובע הנוצרים או ברחוב הזהב, השניים בדרגה גרו בעיקר בכיכר השוק ובחלק מרחוב הזהב, ואילו האחרונים השתכנו בפרברים היותר מרוחקים ובשכונות העוני שמרכזן היה רחוב העיזים — „די קוזינע גאס".

גם בשפת דיבורם נבדלו אלה מאלה. המשכילים דיברו רק פולנית והתביישו באידיש, הבינונים דברו אידיש וקצת פולנית רצוצה וה„עמך" דיבר רק אידיש מתובלת קללות עסיסיות.

במשך כל ימות השבוע היו בני העיירה טרודים מאד בעסקיהם, רודפים אחרי הפרנסה שלא היתה מצויה ביותר. הדוחק והעוני שלטו בכל. אולם בשבת השתנתה התמונה לגמרי. כל בני העיירה היו יוצאים בשבת אחר הצהרים לאזור שבעת הגשרים לטייל ולשאוף אויר צח. המקום שימש מרכז לפגישות טיולי ראוה, „תצוגת אופנה", רכילות ופטפוטים, בעיקר על חשבון בני או בנות הזוג של צעירי טיקטין. „הזהרו לכם צעירים, לבל תיפלו המימה מרוב התרגשות". ואלה עונים לעומתם: „אין דבר, סומך נופלים ה׳ (אגעפאלענעם העלפט גיט)" דו־שיח מעין זה וכיוצא באלה היו

שכיחים ומקובלים מאד בים הלחישות. הרמזים הדו משמעיים, והערות העוקצניות של שבת אחר הצהרים על הגשר.

מהמעמד השלישי שהיה מורכב בעיקר מדלת העם, יצאו רוב המשוגעים שמספרם היה גדל יחסית לממדי העיירה. הראשון והחביב שביניהם היה „רפאל דער משוגענער". היה זה בחור מוכשר מאד שנתיתם בילדותו ומתוך בדידות ועזובה הגיע לבילבול החושים. מוחו היה מלא וגדוש חכמה וידיעות, בהן השתמש בערבוביה ללא כל סדר הגיוני. מספרים כי אמו פינקה אותו מאד בילדותו וחשבה אותו לעילוי ממש, אולם משמתה לא הצליח המסכן למצוא לו דרך ומקום בעולמו, ושלוות נפשו נגזלה ממנו. — „מה זה רפאל?" — „אצבע" — היה משיב, ו„כיצד קוראים לך?" — „אצבע"! „ומה אתה אוהב לאכול?" — „דברים טובים, בשר ודגים וכל מיני מטעמים". „וכיצד נברא העולם?" — לשמע שאלה זו היה עולה על גבעת האשפה שבקרבת השוק ומתחיל לשאת נאום על בריאת העולם, על איתני הטבע השולטים בו, על הטוב והרע ועל כל הוויות העולם, שנאמרו בערבוביה ללא כל סדר. וכאשר היה אחד הילדים מפסיק את שטף דיבורו בשאלה היה הוא משיב על הדיגרסיה כיד הנאום הטובה עליו וממשיך שעות על גבי שעות. לשמחתם של הילדים לא היה גבול. תכופות היה זה בילוי הזמן המענין ביותר לשהות במחיצתו של רפאל בעת הפסקות הלימודים בחדר.

רפאל לא היה טיפש כל עיקר. אדרבה, הוא ידע יפה לעמוד על דעתו ואף להשיג בעורמה דברים בהם חשק. זכורתני פעם בערב פסח דרש ממני שאתן לו חלה טריה ומתוקה. מכיון שהיה זה כבר אחרי ביעור החמץ הסברתי לו כי אין באפשרותי למלא מבוקשו. אולם רפאל לא אמר נואש, בו במקום הוא הוציא גליון ניר ובו רשימת המשוגעים של העיר, ושאל: „האוסיף גם אותך לרשימת המשוגעים שאני מקריא אותה יום יום בפני כל תושבי העיר? או שמא לא רצוי הדבר". נדהמתי לאמצעי הסחיטה המחוכמים שלו שסייעו לו בהשגת מטרותיו. תכופות היה רפאל עובר מנאום לשירה ולזימרה, תמיד נוח וטוב לב היה, מעולם לא פגע ולא הזיק לאיש.

המשוגע השני היה „זוסקע". מנהגו היה להתיצב באמצע השוק ולהתגרד במרץ בכל חלקי גופו. שואלים אותו: „זוסקע, למה לא תחליף את

בגדיך?" והוא משיב: „למה לבלבל את המוח ללבוש ולפשוט את הבגדים ביום ובלילה — ככה שמח יותר".

או גוטקע המשוגעת ששפתה היתה לקויה ומשובשת ואיש לא יכול היה להבין את דבריה. כפי הנראה רק היא בלבד ידעה מה בפיה. במקרים שלא נתנו לה נדבה היתה מרעישה את כל העיר בצעקותיה וקללותיה והילדים היו רודפים בעקבותיה מחקים את אופן דיבורה המשונה ונהנים הנאה מרובה. („דו טטאע איישע פייצע, דו אלע משוגענע דו נישט דערלעבן ביז שבת") פירוש הדברים היה בערך כך: „אתה בעצמך משוגע ולואי שתוציא את נשמתך לפני השבת הקרובה".

היה גם בעיירה מחלק עתונים, אדם שפוי בדעתו בהחלט אלא שסבל מתסביכי נחיתות. ליצני העיר הפכוהו לשעיר לעזאזל, הציקו לו והתגרו בו ללא רחמנות; „אתה הראשון הקורא את העתון ומוציא ממנו את כל החדשות ולנו אתה מוכר עתונים שהם ריקים מתוכן" — היו פונים אליו בתרעומת והאיש היה עומד בפני הקהל ומצטדק שזה לא נכון כי טרם הספיק אפילו לעיין בעתון וכו'. היו גם כאלו שהרחיקו לכת והציקו לו מאד, אמרו לו שחושדים בו כי טרם נימול וכו'... — לבי הילדותי היה מתכווץ בקרבי לשמע מהתלות טפילות אלה.

והנה „דבערקע" שהיתה מתגוררת בסימטא הצרה שמאחורי ביתנו, אולם קולה הגיע עד למרכז העיירה. לא משוגעת חלילה היתה, אלא צעקנית מטבעה ומקללת על טהרת הפולקלור היהודי. „אם לא תלך מיד ל„חדר" — היתה פונה לבנה — „הרי שתלך אצלי ישר לשאול תחתית" (אויב דו וועסט נישט גלייך אין חדר אריין גייען, אזוי געיסטו גלייך מיט קאָפּ אין דער ערד אריין). ולבעלה בשעת „רצון": „אתה יכול סתם להרג לאור היום" (דו מעגסט גלאט האָבן א געהארגעטן טיוט) או לשכנתה עמה היתה בריב נצחי, „שתשב שבעה בימי תמוז הארוכים" (אז זיצן זאָל זי שבעה אין די תמוזדיקה טעג).

יום יום היתה הולכת להתגרש מבעלה, ויום יום איכשהוא חזרה בה ומדי שנה בדיוק נמרץ הופיע ילד חדש לאויר העולם... וכאשר מתה עליה אמה האהובה בזקנה מופלגת הקימה צעקות וצריחות כאלה עד שאמרי

אנשי העיירה מתוך תרעומת קלה: „כבר לא היה לו להקב״ה מה לעשות אלא להתחיל עם דבערקע?״ (גאָט האָט שוין נישט געהאט מעהר וואָס צו טאָהן נאָר זיך אָנהויבן מיט דבערקע).

ומאידך; האריסטוקראטיה — „ויערוצ׳קה״ — פונה השכנה שלנו מהבית הלבן הגדול — „אל תשחקי עם הילדים מהרחוב, בואי נייטל קצת ואחרי כן תנגני על הפסנתר, כי עוד לא ניגנת היום. מחר נסע לורשא לתפור לך מעיל חדש״ ואלי היא פונה כלאחר יד: „פה אין אצל מי לתפור מעיל לילדה, את יודעת נורא לחיות כאן בטיקטין. השעמום והאנשים, אין עם מי לדבר כמעט, אין כל בילוי זמן, מתנונים כאן״. — כך דברה אלי אשת הרוקח, גברת נכבדה שבאה לטיקטין מעיר גדולה אחר גמר האוניבר־סיטה הרוסית, בת עשירים שעשתה טובה לעולם כולו על שנישאה לבעלה ועברה לגור אתו לעיירה קטנה. ועוד הואילה להביא לעולם ילדה אחת אותה פינקה ושמרה כמו בחממה. בערבים היתה פורטת על הפסנתר והצלילים התפשטו מהקומה השניה של הבית היפה לעבר הרחוב.

והנה חצק׳ל שרה מלכע׳ס. כיצד אפשר שלא להזכיר את הדמות הנפלאה הזאת חצק׳ל הבדחן החביב, בעל הזקן הצהבהב והעינים הצוחקות, היה עובר מבית לבית ובעת הצורך מארגן „לינות״ ליד מטות החולים. הוא היה עזר ומשענת לכל נצרך. זוכרת אני אותו מרקד בחוצות העיר ומשמח חתן וכלה בעת טכס החתונה, מחליף כובעים בין הקהל לשמחת לבם של כל הנוכחים. בבואו לאחד הבתים היה מתכופף קמעה ושואל: „המיטות מוצעות? — ברוך השם״. (די בעטן פארבעט? גאָט צו דאנקען) בעיקר התחבב על הילדים. הנה הוא פונה אלי: „ילדה, אני נותן לך שלוש קופסאות לא כלום. כמה קופסאות יש לך?״. „שלוש קופסאות״ — אני עונה. והוא בשלו: „לא נכון. הרי נתתי לך ל א כ ל ו ם״. (דריי פושקאלעך גאָרנישט).

זוכרת אני גם את המקרה, כאשר נגנב בורשא כל כספו בעת שהתכונן לעלות ארצה, והיאך רימו אותו הגנבים ואירגנו „פלסטינה־אמט״ מדומה כדי להוציא ממנו את כספו האחרון. אחרי כן אספו בעיירה כספים כדי לאפשר לו לחצק׳ל להגשים חלום חייו — לעלות ארצה.

עד היום זכורה לי התמונה איך נפרדו ממנו כל אנשי העיירה וליוו אותו אנשים וטף אל מחוץ לעיר עד לטחנות הרוח, כדי לברך אותו לשלום ולאחל לו דרך צלחה. כעבור זמן הגיעו מכתבים ממנו שהוקראו בבית הכנסת בפני כל המתפללים, ואשר בהם תיאר חצק'ל את ארץ הקודש ועבודתו בה כרועה צאן בגליל.

אכן היתה זו אישיות שכדאי להנציח אותה בשעה שעומדים להעלות זכרונות מן העיירה.

בעיירה הזאת היה לנו גם נוער מצויין, הוגה דעות, חרוץ, המשתלם ברובו בערים הגדולות כגון וילנא או ורשא. אלו אף הזרימו „דם" חדש בעורקיה של העיירה. ביניהם גם חכמים ויודעי ספר כמו רופאים, עורכי דין, מורים ומורות מוכשרים.

העיירה התברכה גם בנדבנים ונותנים בסתר, עושי צדקה בכל עת וגומלי חסדים איש לרעהו. לו היה בן טיקטין מתעמק בתולדות עיירתו היה מוצא נימוקים משכנעים ל„יחוס" שלו. די להזכר בטיקטין המעטירה בזמן שהיא שימשה כמושבו של ועד ארבע ארצות והיתה עיר ואם בישראל, על רבניה, דיניה, ואישי הרוח הדגולים שבה. אז היו אומרים : „ביאליסטוק הסמוכה לטיקטין". או כאשר נסתמך על ההיסטוריה הפולנית, הרי טיקטין זו השוכנת על גדות הנרבה, הראתה מעשי גבורה רבים ונפלאים, עיר ידועת מלחמות ונצחונות כבירים בימי הרדזיבילים כבימיו של סטיפן צרניצקי, שדמותו אף הונצחה בפסל יפה שנקבע במרכז העיירה. ראוי להזכיר גם את הכנסיות הנוצריות העתיקות והיפות ולהבדיל את בתי הכנסת ובתי המדרש מהם יצאו חכמים וגאונים, ומעל לכל ההרגשה הנפלאה של מעט ה„אידי־קייט" שזרמה בעורקי הכל, העשיר כעני, החכם כבור, ואיחד את כולם באגודה אחת הקשורה קשר בל ינתק.

מרים אפלבוים לבית זייץ

התנועה הציונית בטיקטין, אישיה ופעליה

תנועת התחיה הלאומית בטיקטין החלה עוד בימיה הראשונים כתנועת „חיבת־ציון". עיר מולדתנו טיקטין התבלטה בעבר לא רק כמרכז תעשייתי כלכלי מפותח, אלא גם כמרכז רוחני חשוב, שהאציל מאורו על יתר הקהלות היהודיות ברחבי פולין וליטא. בעיר זאת בה התגוררו רבנים מפורסמים אנשי הגות ומחשבה, בני דעת והשכלה, נקלטה תנועת התחיה עוד בראשיתה ובה מצאה קרקע פוריה לגידול וצמיחה. על הפעילות הציונית הענפה שהיתה בטיקטין עוד בימי הקונגרסים הציוניים הראשונים, ספר לי רבות העסקן הציוני הנלהב והמסור ר' ישראל בובר ז"ל. לצערי נשמטו מזכרוני השמות והפרטים, אבל אין בזה כדי לטשטש את התמונה שנחרתה בזכרוני ושלפיה נתברכה עירנו, כבר בתקופה ההיא, בפעילות ציונית רבה ובעסקנים מסורים בלב ונפש לרעיון התחדשות הלאומית במולדת.

יזכרו לברכה הרב פנחסי זצ"ל, שהיה חובב ציון וחבר לדעה של הרב ר' שמואל מוהליבר, ר' שמואל חלוטה השוחט, ר' ברוך סירוביץ ור' ישראל חיים שושקס, איש תורה והשכלה, שהיה גם בעל תפילה ערב ובעל תקיעה מצויין. מי לא זוכר את הימים הנוראים בעירנו, עת בית המדרש היה מלא מפה לפה ואימת יום הדין המתקרב נסוכה על פני קהל המתפללים. בתוך הצפיה המתוחה לקראת תקיעת השופר, נשמע פתאום קולו של ר' ישראל חיים המברך את הברכות ולאחריהן תקיעת השופר. רעד עבר בתוך הקהל. היה לך בטחון, שקול זה הבוקע מן השופר מתפרץ למרומים ומבקיע שערי שמים כדי לקרוע את רוע גזר הדין.

עוד רבים היו אלה אשר נמנו על ראשוני ראשונים אבל בזכרוני נשתמרו בעיקר אלה שעל ברכיהם התחנכתי, שעוד בימי ילדותי היו מעמודי התוך ומנושאי הדגל של התנועה הציונית ובתקופה יותר מאוחרת זכיתי לעבוד במחיצתם ובחברתם. בראש וראשונה מחובתי להעלות את זכרו של מורי ורבי האהוב ר' ישראל בובר ז"ל, שבמסירותו ונאמנותו לציון היה לנו לסמל ולמופת. מלמד היה במקצועו וב„חדר" שלו קנו רבים מאתנו דעת בתנ"ך, דקדוק והספרות העברית החדשה. הוא היה הראשון אשר הנהיג את לימוד השפה העברית בשיטה חדשה ומתוקנת. הוא גם זרע בלבנו הרך

את זרעי האהבה והכסופים למולדת העתיקה־החדשה. כל חייו התפרנס יחד עם אשתו ריבה ע״ה מהוראה בצמצום ובדוחק אבל כל הגיגי לבו היו נתונים לארץ ישראל המתחדשת והנבנית ובעשר השנים האחרונות שימש כגזבר הקרן הקימת לישראל.

בין האישים הבולטים בתנועה הציונית בטיקטין יש להעלות את דמותו של יהודי יקר — ר׳ אברהם יצחק פקציאר ז״ל. יצרן ממתקים היה במקצועו אבל אחרי מלחמת העולם הראשונה, עם התפתחות התעשיה בעיר הסמוכה הגדולה ביאליסטוק, נצטמצם מקור מחייתו והתחיל לעסוק בחנוך ילדים. שנים רבות שימש ביתו בית ועד לעסקנות הציונית ומקום מפגש לישיבות ציוניות שונות. תמיד היה מקבל אותנו בסבר פנים יפות וברוח אבהית טובה. דמותו של האדם היקר הזה, הטוב והמטיב, המסור בלב ונפש לתקומת ישראל עומדת לנגד עינינו ובאזנינו עוד מהדהדים דבריו: „ילדים! הרגישו את עצמכם כמו בבית, אין אתם מפריעים לי חס וחלילה, להיפך, אתם גורמים לי נחת רוח באשר בעבודת הקודש אנו עוסקים פה, למען בנין הארץ וגאולתה״.

על חוג העסקנים הפעילים למען קרן הקימת וקרן היסוד נימנו ר׳ יוסף זק, משה ליב שולמייסטר, נתנאל זילברשטיין, אברהם מייזנר, כל אלה היטו שכם לעבודה הציונית ועסקו בה במסירות ונאמנות. בין המפלגות והארגונים הציוניים אשר פעלו בטיקטין יש למנות את הסתדרות המזרחי, את אגודת צעירי־ציון שקמה בעירנו לאחר הצהרת בלפור ושריכזה בשורותיה את מיטב הנוער המתבגר. בין היתר נימנו על אגודה זו בן הרב פייבל פנחסי, חיים שאול פינס נתן ואחותו פשקה כץ, צבי אולשה, יהושע שושקס, נתנאל לעוו, חצקל חרלף וליפא חורושץ. מיד לאחר כך, היינו בשנות העשרים, צצו אגודות ציוניות שונות עליהן נימנו בני הנוער מהשכבות הצעירות יותר, אשר התארגנו לפי קבצות גיל כגון: ענפי ציון, פרחי ציון, ציצי ציון ואחרות. בעיקר התבלטו אחר כך (החל משנת 1925) בפעולותיהם ארגוני „החלוץ״ ו„השומר הצעיר״. היסוד לקן השומר הצעיר בעירנו הונח על ידי אחי ד״ר משה טורק שבהיותו תלמיד הגמנסיה בביליסטוק הצטרף לתנועה זו ובבואו לחופש הגדול הביתה לטיקטין יסד

את הקן. תנועה זו היתה כידוע בראשיתה תנועה צופית־חלוצית ורק בתקופה יותר מאחרת קבלה צביון מפלגתי.

במשך השנים פיתחו סניפי החלוץ והשומר הצעיר פעולה ציונית־חנוכית עניפה בקרב הנוער ובזכותם של הארגונים הנ״ל עלה בידי חלק ניכר מהנוער הטיקטינאי להינצל מצפרני ההשמדה הנאצית ע״י עליתם ארצה.

בימי העליה השלישית גילתה תנועת „החלוץ" בטיקטין פעילות ארגונית רבה ואף כמה קבוצי הכשרה נוסדו בסביבה הקרובה.

בשנת 1924 היתה גם לי הזכות האישית לעשות למען ארגון נקודות ההכשרה ולצורך זה באתי בקשרים עם בעלי האחוזות. כתוצאה מכך הוקמו שני קיבוצי הכשרה, אחד מהם באחוזתו של ה׳ סטמפצינסקי בסטלמחובה והשני באחוזתו של ה׳ לויצקי בליפניק. בראש קבוצת ההכשרה בליפניק עמד אחי מנחם חדור רוח לאומית חלוצית, הפסיק אז את לימודיו בגימנסיה והצטרף לקבוץ ההכשרה כדי לשמש בו מנהל וגם מדריך תרבותי. הפעולה בליפניק ובסטלמחובה הוכתרה בהצלחה מלאה, החברים והחברות קבלו הכשרה מקיפה במשך כל עונות השנה בכל ענפי העבודה החקלאית.

בתקופת העליה השלישית והרביעית עלו מטיקטין ארצה לא רק בודדים אלא משפחות שלמות ארזו את מזוודותיהן ועלו לחופי המולדת.

את העולים לישראל היו מלווים המוני בני העיר מרחק רב מחוץ לעיר עד לטחנות הרוח, ונפרדים מהם בגעגועים ובתפילה בלב לזכות לעלות בעקבותיהם. לצערנו הגדול נתמלאה תקוה זו במידה מעטה ורובם של בני עירנו הושמדו בידי הצורר.

בפיתוח הפעולה הציונית בטיקטין נתקלנו לא פעם בהתנגדות עיקשת של אותו פלג אשר נימנה על שלומי אמוני ישראל ואחר כך „אגודת ישראל" שעסקו בתעמולה אנטי־ציונית קנאית וחריפה. במלוא החום והלהט החזרנו מלחמה שערה ונשאנו ברמה וגאון את דגל הציונות. את עבודתנו הציונית ראינו כעבודת קודש, היא מילאה את חיינו תכן ובעבודה למען הקרן הקיימת וקרן היסוד מצאנו בטוי להמית לבנו ומשאת נפשנו. בכל הזדמנות העלינו את ירושלים על ראש שמחתנו במסירות ובאהבה בכל המפעלים המסורתיים של

הקהק״ל. בכל בית יהודי התנוססה הקופסה הכחולה ואחת לחודש היינו מארגנים את הרקת הקופסות. צבא של עסקנים, כולל מבוגרים ובני נוער, התפזרו על פני רחובותיה וסמטאותיה של העיירה, עברו מבית לבית, אספו את הפרוטות למען גאולת הארץ ובכך חישלו את הגשר והקשר הנפשי בין המוני היהודים לארצם. פעולה זו נעשתה בדבקות ובהתלהבות בכל עת ובכל זמן, הן בערבי הקיץ הבהירים עת משב רוח מרענן הביא אתו את הריח של השחת שנקצרה בשדות האחו של נהר הנרוה והן בלילות הסתיו והחורף האפלים, עת הבוץ והרפש כיסו את הכבישים הרעועים של העיירה. באף עונה לא פסקה עבודת ההתנדבות למען העם והארץ, באשר יהדות טיקטין היתה יהדות שרשית, דביקה במסורת ישראל ונושאת עיניה לתחית העם ותקומתו בארץ אבות.

בועדת הקרן הקימת לישראל, שבראשה היה לי הכבוד לעמוד במשך עשר השנים האחרונות, היינו משנת 1929 עד לשנת 1939, השתתפו נציגים מכל הזרמים הציוניים ושררה בה רעות והרמוניה למופת. כמזכיר הועדה שימש בשנים האחרונות אליעזר פריץ אשר גילה פעילות רבה ושלשמחתי נימנה על ניצולי השואה.

לעולם יישאר חרות בלבנו הטכס החגיגי שהתקיים בטיקטין בשנת 1925 לרגלי פתיחת האוניברסיטה העברית על הר הצופים בירושלים.

בעוד מועד ניגשנו לתכנון החגיגה. באותו יום נסגרו כל החנויות, העיירה היהודית עטפה חג, המונים התכנסו בבית הכנסת הגדול שלכבוד המאורע קושט בדגלי הלאום ובסרטי תכלת לבן שהשתזרו במנורות הנחושת העתיקות ועל פני התקרה והקירות. מעשי התפאורות והקשוטים הססגוניים שהשתלבו באוירת הקודש של הבניין המונומנטלי של בית הכנסת העתיק בן חמש מאות השנים שיוו למאורע הוד ורוממות ונתנו בטוי לא רק לגדולת המעמד, אלא גם לתחושה העמוקה, שהנה בא היום שקווינו לו, ומרכז חיי הרוח של ישראל סבא חוזר לאחר אלפיים שנות גלות לאכסניה שלו, לצור מחצבתו — ירושלים. לפי יזמת אבי המנוח ר׳ אברהם טורק ז״ל, שכיהן כיו״ר הטכס, הוזמנו גם נציגי השלטונות והאינטליגנציה הפולנית בעיר. לאחר דברי הפתיחה של אבי ז״ל ניגנה התזמורת את ההימנון הפולני

ואת „התקוה", החזן חרלף ז"ל ומקהלתו השמיעו את „הנותן תשועה" ואת „וישלח ברכה והצלחה". דברי הערכה לכבוד המאורע השמיעו: המורה לעברית בבית הספר העממי דאז ששם משפחתו היה מייזנר ואנוכי. לפי בקשתו של אבי נאמתי בשפה הפולנית, בכדי להעמיד את האורחים הנוצריים על גדולת היום בחיי העם היהודי ועל החשיבות ההיסטורית שנודעת לפתיחת היכל המדע העליון של עם ישראל בארצו הקדומה. כל אלה שהיו עדים למעמד זה ונותרו לפליטה מהשואה, זוכרים בודאי את רגשי השמחה והגאוה הלאומית שאפפו את כילנו ביום זה.

בבואנו לדלות מנבכי העבר זכרונות על החיים הציוניים בטיקטין אל לנו לפסוח על שני ישובים יהודיים בכפרים הסמוכים לטיקטין: זאוואד וקובילין. בכפרים האלה התגוררו כמה עשרות משפחות יהודיות ונכללו אף הם בתחום התענינותונו וטפולנו. משלחת של עסקנים היתה יוצאת בכל חודש לישובים הללו כדי להריק את הקופסות או כדי להעביר מפעל כספי. היהודים אשר התגוררו בכפרים האלה עסקו בעיקר במסחר ובמלאכה. עם התפרצות ההתפרעויות האנטישמיות ברחבי פולין נתרוקנו כמעט הכפרים האלה מתושביהם היהודיים שהשתקעו בערים הגדולות. בזאוואד התבלט בעבודה למען הקרנות הציוניות יוסף לאטי ואחיו הצעיר זיידל, אשר היה חבר בקבוץ ההכשרה בליפניק ועלה אחר כך לארץ ישראל.

בעוון עסקנותי הציונית נאסרתי מיד עם כניסת הסובייטים לטיקטין (נאסרתי בתחילת אוקטובר 1939), הושלכתי לבית הסוהר בביאליסטוק ולאחר מכן הוגליתי לעבודת פרך בערבות סיביר. יתכן ובזכות זו נשארתי בחיים לאחר כל הסבל והעינויים שהיו מנת חלקי. לשברנו הגדול הפכה עירנו היקרה לנחלת העבר ורק עמוק בלב היא מוסיפה לחיות בתוכנו. עם כתיבת הזכרונות האלה מתפלץ הלב מכאב על כל היקר והאהוב עלינו שהושמד בצורה אכזרית על ידי הקלגסים הנאציים ימ"ש. יהודי טיקטין היקרים מקטן ועד גדול, מהם שכנים לבית מגורי, מהם חברים לספסל הלמודים, יחד גדלנו, השתובבנו וצפינו לעולם שיהיה כולו טוב ויפה. כל הידידים שיחד עמהם פעלנו למען עתיד עמנו ותחייתנו במולדת, כל אלה

שבמחיצתם התפללנו בבית המדרש הגדול, כולם הושמדו על לא עוול בכפב והורדו אלי קבר.

תבורכנה ידי אחינו יוצאי טיקטין, שהתגייסו למלאכת הקודש, להדליק נר-תמיד לזכר קדושינו ולהנציח לדורות את זכר קהלתנו עם פרסום ספר הזכרון לקהלת טיקטין.

גדול וקדוש הוא פעלכם, תחזקנה ידיכם!

יצחק טורק

סידניי — אוסטרליה

מפעילי התנועה הציונית

לא אשכח טיקטין

בן 15 שנה הייתי, עת עזבתי את עיר מולדתי טיקטין ועליתי לארץ־ישראל אבל מיטב החוויות והזכרונות משנות הילדות והנעורים נחרתו בליבי בעיר זו — זכרונות שאין כמוהם לתום, לטוהר ויופי. איך אשכח טיקטין ובך יצאתי לאויר העולם, בך פסעתי את פסיעותי הראשונות, למדתי לראשונה בחדר את האלף בית, גדלתי וחונכתי וחלמתי את מיטב חלומותי. בך נזרעו לראשונה על תלמי לבי הצעיר זרעי האמונה בנצח ישראל ובשיבת ציון.

טיקטין — עיר ואם בישראל, רבת היחס ועטורת ההוד והתפארת. בה שקקו חיים יהודיים תוססים, בה חיו ופעלו רבנים ומשכילים, חסידים ומתנגדים, סוחרים ובעלי מלאכה, חובבי ציון, חולמים ולוחמים וכולם נכחדו מארץ החיים בעוון היותם יהודים. עד כמה עמוקים השרשים שאדם מכה בעיר מולדתו, נוכחתי לדעת בימים הראשונים לעליתי לישראל. במשך זמן רב טולטלתי בין שני כוחות אדירים, שהתרוצצו בקרבי והדריכו את מנוחתי. מצד אחד האור הבוקע מהחיים החדשים במולדת ומצד שני הגעועים העזים לעבר, למקור גידולי וצמיחתי. ולא אחת כשגברו רגשי הגעגועים הייתי מנחם ומעודד עצמי, שעוד אבקר בטיקטין ואספוג לקרבי שוב את כל היקר והאהוב משנת הילדות. והנה נסתם על עירנו הגולל.

עמוק בלב נחרתו הזכרונות על ערבי שמחת התורה, עת גברים ונשים ותינוקות של בית־רבן, התכנסו בבתי התפילה, כדי לשמוח בשמחת החג. בבית המדרש הגדול בו התפללנו היתה השמחה רבה. בין הקפה להקפה היינו מתלמדים סביב בעל התפילה ר׳ שמואל חאלוטא ז״ל, ונותנים את קולנו בשיר. באיזה חן וטוהר היינו שרים את „וטהר לבנו״ ובאיזו התלהבות ורוממות הנפש היינו שרים משירי ציון. היה לי הכבוד להמנות על החברים הראשנים של קן „השומר הצעיר״ בטיקטין, שנוסד ע״י אחי משה, שלמד בגימנסיה בביאליסטוק ובבואו לימי החופש הביתה שקד על הקמת הקן. לקחנו חלק פעיל בעבודה למען „הקרן הקימת״ ומלאנו כל מה שהמבוגרים הטילו עלינו. לעתים התנדבנו לבצוע עבודות פיסיות כגון חטיבת עצים,

כדי להקדיש את ההכנסה לקרן הגואלת את אדמת המולדת. ערב ערב היינו מתכנסים במועדון של הקן, מקיימים שיחות על נושאים שונים, שרים ורוקדים „הורה", עורכים טיולים בסביבה וחולמים בצוותא את חלום העליה לארץ. לילה אחד יצאנו ברגל לתחנת הרכבת ברודי, בקרבת קנישין, כדי להקביל את פניו של חבר ההנהגה המחוזית בביליסטוק, שהודיע לנו על ביקורו. בליל האפל יצאנו קבוצת חברים וחברות לדרך, עברנו על כני תשעת הגשרים שעל נהר הנרב, המשכנו את הדרך לאורך יערות האורן הנפלאים המכסים את כל האזור ועם שחר התקרבנו לכפר הגדול רוד לדאבוננו אחרנו את הרכבת וכשהגענו לתחנה, התברר לנו שהשליח הנכסף כלל לא הגיע. מאוכזבים התיישבנו על העגלה שציפתה לבוא נוסעים וחזרנו הביתה.

לזכותו של קן „השומר הצעיר" בטיקטין יש לזקוף את העובדה שרבים מחברי הקן, שהתכנחו לקראת חיי הגשמה, הצליחו לעלות לישראל ונמצאים כיום בתוכנו. כל עליה לארץ ישראל הפכה למאורע בחיי העיירה. ערב לפני עליתי נערך נשף פרידה בבית הורי היקרים, בו השתתפו לא רק חברי אלא רבים מתושבי העיר. שרנו ורקדנו עד שעה מאוחרת. למחרת היום יצאתי בעגלה לביאליסטוק ומשם ברכבת לורשא. המונים לווני עד מחוץ לעיירה וחברי לתנועה עוד המשיכו את דרכם שעה ארוכה עד לטחנות הרוח בטרם נפרדו מעלי. דמעות התנוצצו בעינים, דמעות גיל וחדוה על שזכיתי לעלות לארץ־ישראל, דמעות צער על אלה שנאלצים להשאר. היטיב עמי הגורל שהעניק לי את הזכות הגדולה לבקר עוד פעמיים בעיר מולדתי טיקטין. בפעם הראשונה, במשך תקופת החופש מלמודי באוניברסיטה בצרפת ובפעם השניה, זמן קצר לפני החורבן.

לעולם תשאר חרותה בלבי אותה אסיפת עם שנערכה בשנת תרפ"ט, עם פרוץ מאורעות הדמים בארץ. דם יהודי נשפך בארץ ישראל בידי פורעים ערביים. שחיטות נערכו ביהודי חברון וצפת. חולדה ובאר־טוביה עלו בלהבות ולבם של יהודי טיקטין נחרד ונזדעזע. אבל כבד אפף את טיקטין היהודית. כל החנויות נסגרו והמוני גברים ונשים נתכנסו בבית הכנסת הגדול, כדי להביע את אשר עם לבם. באותה אסיפה רבתי נאמו ר' אברהם יצחק פאקצרז', משה סירוביץ, אחי הבכור יצחק ואנוכי, שנזדמנתי בימות

החופש מלמודי לבקור בטיקטין. בדברי כל הנואמים ניתן בטוי לרגשי הכאב והזעם שאפפו את בית ישראל בתפוצות ולרגשי ההזדהות המלאים עם הישיב העברי בארץ, העומד בגבורה על נפשו ולוחם על עתיד עמו. באזני עוד מהדהדים קולות הבכי וההתיפחות לא רק מאגף „עזרת נשים" אלא מרבים אחרים, שלא יכלו להבליג על כאבם ובדרך זו נתנו לנו פורקן. לא רק לב אלה, שקרוביהם נמצאו בארץ אלא לב כל היהודים הלם בקצב אחד. זה היה לא רק בכי הדורות של עם מעונה ונרדף, הנושא את סבלו בגבורה ובגאון, אלא דמעות כאב וחרון של עם נושא חזון וצמא גאולה הרואה במחנה החלוצי בארץ את סוללי הדרך להמוני העם שבוא יבואו אחריהם. וכמה דואב וכואב הלב, שאם בוא יום הגאולה והקמת מדינת ישראל, הרי החלק הער והתוסס ביותר של העם הושמד ובתהליך ההיסטורי של קיבוץ גלויות נפקד מקומה של יהדות פולין בכלל ויהדות טיקטין בפרט, שלא זכתה להגאל ורק בודדים — אודים מוצלים מאש, זכינו לקלוט בתוכנו.

יהדות טיקטין היתה ואיננה עוד והורדה אלי קבר אחים גדול שבקרבת יער לופוחובה. עלה הכורת על בית ישראל בגולה וגדע את הענף המפואר ביותר של אילן עמנו. חרב המעין ממנו זרם זרם בלתי פוסק של עליה חלוצית, כובשים ומגשימים שבדם לבם ובזיעת אפם הפרו והרוו את שממת המולדת. אי אדם שיוכל לקונן את שברנו הגדול ולתת ניב ובטוי לגודל האסון, לעצמת המהלומה שהונחתה על בית ישראל. רק ירמיהו הנביא יכול היה לקונן על הרג וחורבן של ששה מיליוני יהודים, על ההשמדה אכזרית של יהודי טיקטין. „מי יתן ראשי מים ועיני מקור דמעה ואבכה יומם ולילה את חללי בת עמי".

עם הגיע בשורות האימים על קיצם הטרגי של בני עירנו, על האדמה שגם לאחר הכסוי הוסיפה להתנועע מפרפורי הגוססים, נתחלחלנו עד היסוד. „השמש זרחה, השיטה פרחה והשוחט שחט" וזעקה מרה ונואשת פרצה ממעמקים. איך לא הסתירה השמש את פניה מבושה, איך השקיפה ממרומים על הטבח האכזרי של עדה שלמה, זקנים, נשים וטף, שנורו בידי טמאי אדם והוטלו לבור המות.

ביגון ובחרדת קודש נעלה בפנינו את זכרם הטהור של קדושי עירנו

וזכור נזכור ונשנן לנו ולבנינו אחרינו, את אשר עשה לנו עמלק במאה העשרים, לדראון עולם.

קהילת טיקטין חרבה ונמחתה מעל פני האדמה, אבל עם חורבנה היא נתעלתה בלבנו לטיקטין של מעלה וכך היא מוסיפה לשכון בתוכנו. זכרה ינון לנצח בין הקהילות הקודש, שניספו בידי בני בליעל ובמותם קדשו שם ישראל.

אליעזר טמיר (טורק), אגרונום

תזמורת מכבי האש הטיקטינים. גדוד מכבי האש היה מורכב מיהודים ופולנים. מפקדו היה ר׳ אברהם טורק.

עיירתי

נר תמיד לזכר הורי
דבורה ונתנאל זילברשטיין הי״ד

על יד נהר רחב המשתפך במישור רחב ידיים שוכנת עיר מולדתי הקטנה שבליטא־פולין — טיקטין.

בהכנסך עם הדרך המובילה לעיירתי הנך נתקל משני עבריה בבתים קטנים עם גגי תבן או רעפים עומדים זה ליד זה שורות שורות. אבנים מסוידות משני צידי הדרך מובילות אותך דרך שער הכניסה לעיירתי.

באמצע העיירה נמצא השוק וסביבו חנויות — לב העיירה.

טרודים ועסוקים היו אנשי העיירה במציאת פרנסה וטרף לבני ביתם והפרנסה כקריעת ים סוף „וצרכי עמך מרובים".

מאידך, עניני יום יום אינם מסיחים את דעתם ממצוות שבין אדם לחברו וממצוות שבין אדם למקום, ואנשי העיירה מקדישים מזמנם לעניני ציבור, לעזרת חולים ועניים, נצרכים ומוכי גורל.

בעיירה זו נולדתי להורי דבורה ונתנאל זילברשטיין ז״ל. בשקט ובשלוה אולימפית התנהלו החיים זה דורות על דורות בעיר מולדתי טיקטין, השוכנת על נהר הנרווה וקרובה למרכזי מסחר ותעשיה. משפחות רבות מצאו את מחיתן מהדגה שבנהר. כמו כן שימש הנרווה עורק תחבורה להובלת רפסודות טעונות עצים שהיו מיועדות לנמלים קרובים כרחוקים. בקיץ היה הנוער כלו מבלה את זמנו על שפת הנהר בשחיה ובספורט.

אנשי עיירתי ינקו עדוד ומרץ מכוח נסתר ונעלם. זקניה שמצאו מפלט מפגעי הזמן בבית המדרש הישן בלימוד ש״ס והתעמקות בדברי קדש, שכחו לגמרי מקיום העולם ובעיותיו.

הנוער הטיקטיני שחונך על ברכי הציונות ושקווה למצוא מחר יותר טוב וצודק, מצא את דרכו לציונות על זרמיה השונים, החל מהשומר הצעיר, השומר הדתי, החלוץ הכללי והמזרחי וכלה בבית״ר. נוער ער ותוסס זה, על אף הסבל והעוני שהיה מנת חלקם של רוב בני טיקטין, הפיץ אור ותקוה בכל בית.

העיירה, שמבחינה בטחונית היתה תלויה על בלימה, החזיקה מעמד בים השיטנה והאנטישמיות שגאה מצד תושביה הנוצרים הודות לנוער חלוצי זה שתמיד עמד בפרץ ביום עברה וזעם.

הנוער החל לעזוב את העיר ומצא את דרכו בכיוון לארץ ישראל וארצות אחרות מעבר לים.

אף במרחקים לא שכח הנוער הטיקטיני את מקור מוצאו, את החינוך התורני והמסורתי שקיבל בעיירתו—מולדתו, חינוך שהכה בו שרשים עמוקים.

רבת זכויות וחסדים היתה עיירתי טיקטין. אבל ביום הדין, ביום בו הניף האשמדאי הנאצי את גרזנו, לא עמדו ליהודי טיקטין כל זכויותיהם וסבלם שהשקיעו בטיקטין זה דורות על דורות.

ואסיים את זכרונותי בקינה:

את עיירתנו ומחמדינו
שהובלו לטבח בדד
את יקירינו וקרובינו
נזכרם לעדי־עד.

בלה זילברשטיין צשלר

זכרונות ילדות

לא ייפלא הדבר, כי מדי הזכרי בשם טיקטין, גל של זכרונות מציף את לבי. העיירה טיקטין, בה נולדתי ובילתי את תקופת עלומי, נחרתה עמוק בזכרוני, ועתה, שעה שמנסה אני להעלות על גבי הניר את זכרונותי נובעים הם כמעין זך וצלול.

ביתי הקודם, בית הספר, השוק ההומה מרוב אדם עת באו הגויים למכור מרכולתם, הנהר נרות עליו גלשנו והשתעשענו, כל אלה עומדים ברור לנגד עיני ומשום כך מחליקה עטי על גבי הניר.

ברחוב פלסודצקי התנשא ביתי בן הקומותיים. התקופה היא תקופת הקיץ. עומדת אני ליד אדן החלון ומכאן נשקף לעיני הנהר רחב הידיים על מימיו הכחולים והצוננים בו בילינו מרבית שעות היום. מי בשחיה, מי בשיט, דיג ואפילו בהדחת כלים (שהיה כעין משחק והתחרות).

בתקופת החורף העז הפך הנהר למגרש החלקה. מימיו הקפואים שמשו כרצפה מוצקה לרגלי הילדים הנתונות במחלקיים.

כאשר נשלחנו להביא מים מהנהר, נאלצנו ממש לחצוב בקרה, ולאחר מספר דקות שוב קפאו המים ו„בור המחצב" נסתם.

כך שמש לנו הנהר מקום להרפתקאות הן בקיץ והן בחורף.

לא הרחק מהנהר נראים בתי העיירה כשמעטה לבן עוטפם. אדרת שלג עבה צופנת תחתיה עצים, בתים, דרכים ומסילות ורק לאחר מאמץ פיזי אפשר לפנות את הדרכים למעבר רכב. ממעל, השמים קודרים. עננים אפורים העיבו את זיום (זיו זה המצוי תמיד בארץ ישראל).

שעה שמפנה אני ראשי לאחור, כלומר לתוך הבית, נראה החדר. על רקע ארון ספרים גדול נראית דמותו של אבי ר' בצלאל אדלשטיין כשהוא גחון על גבי שולחן עבודתו ועוסק בתקון שעונים כי שען היה.

מדי הגיע שעת התפילה, הניח מלאכתו ומהר לבית הכנסת הגדול להתפלל, להגות בתורה ולהתעמק בפענוח סוגיה קשה או וכוח עם חכמים בתורה.

ציוני נלהב היה ושאיפתו היחידה היתה לעלות לארץ ישראל מולדת היהודי. ארץ שרק בה יכול יהודי לחיות בשקט ובבטחון ובעבור כך נדב תרומות רבות מכל הנתן לתרום; אם שקלים, תכשיטים או כסף לנטיעת עצים במולדת.

טוב לב היה נסוך על פניו וכל ישותו אמרה כבוד והדר. ואכן, לא אחת אסף תרומות למען נזקקים (גמילות חסד) ולא פעם גם שנתו בבית זר (לינת חולים) בו התהפך חולה על ערש דוי. מעשים יפים עשה אבי וכל זאת לא למען הכבוד, חלילה.

בחדר השני של דירתנו השתובבו אחי ואחיותי תשעה במספר;

דוד־שלמה, משה, אריה־ליב, חיה־בלה, מרים, מלכה, מאַשה, רבקה ואידה שכיום לא נותר כל זכר לה ולמשפחתה כי הושמדו בגיטו ביאליסטוק.

בפינת החדר נראתה אמי מרת שרה אדלשטיין ז"ל כשהיא טרודה בהסקת האח. אשה צנועה היתה ויראת ה' ורבות התפללה וברכה את שם ד'.

תמיד עמלה, בשלה אפתה וסרגה וכל זאת למען משפחתה. ולאשר לא זכה אבי המנוח, זכתה היא. אמי עלתה לארץ ישראל ופה חיתה כ־17 שנה. אף זכתה לשבוע נחת מבנותיה ומנכדיה. בהגיעה לגיל גבורות החזירה נשמתה לבורא. היא נפטרה כצדקת בליל שבת ונקברה כשלמראותיה אדמת ארץ הקודש.

מרים אדלשטיין

ר׳ זיידל טיקטינר

אחת הדמויות בעלות שיעור הקומה, בהן נתברכה היהדות הדתית בזמננו, היא דמותו של ר׳ יצחק צבי (זיידל) סמיאטיצקי זצ״ל, יליד טיקטין.

עוד בילדותו ניכר זיידל הקטן בכשרונותיו הגדולים. ואמנם שקד אביו, ר׳ מרדכי שמואל זצ״ל, על חינוך בנו ולא חסך מאמץ וממון על מנת להשיג עבור בנו את טובי המלמדים ועד כדי כך הגיעו הדברים שכאשר שם ר׳ מרדכי שמואל את עינו בתלמיד חכם מובהק הראוי ללמד את בנו תורה, ואין המלמדות אומנותו — קם והפכו למלמד ומוביץ תורה.

והילד עשה חיל בלימודו. לאחר שלמד אצל בחירי המלמדים הטיקטינאים, שמע תורה מפי ר׳ חיים ביאליסטוקר הנודע במשך שלוש שנים רצופות ולאחר מכן יצק מים על ידי ר׳ נפתלי ור׳ בערל לייב, ראשי הישיבה הקטנה בטיקטין.

לא ארך הזמן וזיידל, הנער הלמדן, שוב לא מצא לו מקום להתגדר בו בטיקטין. ר׳ שמואל השוחט, שעמד עד מהרה על טיב כשרונותיו המריצו לגלות למקום תורה, הלא הן הישיבות הגדולות בליטא.

ראשית דרכו היתה לישיבת לומזא הסמוכה, ומשם עבר לישיבת מ י ר הנודעת. במיר החלה אישיותו הרב־גונית להתפתח להתגבש ולהתבלט. שקידתו הגדולה, ידיעותיו הרבות והמקיפות, ההבחנה הדקה ויכולת ניתוח המעמיק כח החידוש הנפלא וכושר ההסברה ואומנות הביטוי — מחד ומידותיו הנעלות והתרומיות, לב רגש ורגיש, עדינות הנפש ואצילות הרוח — מאידך, עשוהו לאיש מורם מעם. ואמנם הצביע עליו רבן של כל בני הגולה הגאון ר׳ חיים עוזר זצ״ל, כמי שעתיד למלא את מקומם של גדולי הדור.

ה„עילוי הטיקטיני" לא אכזב את תקוות רבותיו ומחנכיו. עוד בהיותו בישיבה התרכז סביבו חוג לומדים צעירים אשר שתו בצמא את חידושיו בתורה והושפעו מאישיותו הקורנת. ר' זיידל היה להם לאב ומורה.

באותם הימים, עם הירידה הכלכלית התלולה בטיקטין, הורע גם המצב הכלכלי בבית הסימיאטיצקים. ר' זיידל נחלץ לעזרת אמו האלמנה ואחיותיו אשר בטיקטין. (חיים אחיו, אשר התפרסו אחר כך כסופר ומשורר נמצא גם הוא בישיבה מחוץ לביתו). משכר הלימוד שהשתכר, בתתו שיעורים לבני העשירים וליוצאי אמריקה ואנגליה שלמדו בישיבה, תמך ר' זיידל בבני משפחתו, בעוד הוא עצמו חי בדוחק ובצמצום.

לבסוף נאלץ לעזוב את הישיבה החביבה עליו כל כך, ועבר לורשא שם שימש כרב בשלושה בתי כנסת וכמנהל רוחני לצעירי אגודת ישראל, עד שבשנת תרצ"ח נתקבל כרבה של וולוזין המעטירה.

שמי אירופה התקדרו. הצורר הנאצי עמד לפני פלישה לפולין. ר' זיידל חש בסכנה המתקרבת, נחלץ להצלת ישיבת מיר, עמה עמד בקשר הדוק ומתמיד. הוא נסע למיר, הפעיל את מלוא השפעתו ואף פעל למען העברת הישיבה לליטא המזרחית. אך מאחר שגם שם הבטחון לא היה מלא, עשה הכל למען העברת הישיבה על ארבע מאות תלמידיה, למקום מבטחים— אמריקה, (דרך יפן). משהגיע כל המחנה הגדול ליפן, נכנסה אף זו למלחמה והדרך לאמריקה נחסמה. ר' זיידל פעל והפעיל. הוא גילה מסירות וכשרון אין קץ בפעילותו למען תלמידי הישיבה. קסמו האישי עמד לו במשאו ומתנו עם נציגי השלטונות השונים ונועם הליכותיו היה לו לעזר רב באירגון העזרה המידית במזון ודיור.

בשנת תש"ג הגיע ר' זיידל ללונדון במסגרת חילופי הדיפלומאטים בין המעצמות היריבות, וכאן שוב מצא שדה נרחב לפעילות. מיד הגיעו „נחטף" על ידי הנהלת ישיבת „תורת אמת" של הגאון הצדיק ר' משה שניידר זצ"ל, שהיתה אז הישיבה היחידה באנגליה ברמה „ליטאית" ממש. לאחר שיעורו הראשון שם, עדיין כאורח, נתמנה מיד כמגיד שיעור וראש הישיבה, משרה בה כיהן עד סוף ימיו, משך ארבע עשרה שנים רצופות.

שיעוריו בישיבה הפכו לשם דבר. רבים נהרו לשמע אמרי שפר מפיו מפיק המרגליות של ר' זיידל טיקטינר, מיצגה הנאמן של דרך הלימוד

הליטאית הידועה. העמיד תלמידים הרבה ואף דאג לסידורם הכלכלי, וכאן עמדה לימינו רעיתו הרבנית גיטל הי״ו, בתו של מיסד הישיבה הרב ר׳ משה שניידר זצ״ל.

במשך הזמן הפך ר׳ זיידל לאחד מדובריה ומנהיגיה של היהדות החרדית באירופה. עם סיום המלחמה נבחר ל„ועד ההצלה״ ובמסגרת זאת פעל גדולות ונצורות למען הצלתם ושיקומם של בני התורה, שרידי השואה. כן היה חבר קבוע במועצת הרבנים של תנועת „אגודת ישראל״ העולמית.

אך בכל זאת לא אמר די. כאשר עמד על טיב כשרונותיהם של צעירים יוצאי מרוקו וצפון אפריקה שלמדו בישיבתו, ראה מרחב חדש לפעילות חינוכית־ציבורית, לה הקדיש ממיטב זמנו ומרצו בשנות חייו האחרונות. במסגרת פעולה זו ביקר מספר פעמים במרוקו, נחל שם הצלחה גדולה והעביר מספר רב של תלמידים ברוכי כשרון לישיבות שונות בתפוצות ובישראל. כן נסע לישראל ולאמריקה הצפונית והדרומית כדי לגבש עורף ציבורי איתן לביצוע משימה קדושה זו של הפצת התורה בקרב יהדות צפון אפריקה.

עשרות תלמידיו, מהם גדולי תורה, היו שכרו על כל עמלו של המנהיג והמחנך והם שימשו לו כפיצוי מה על שנות עבודתו המיגעת והתמסרותו ללא סיג, שהביאו בעקבותיהם ערעור בריאותו.

בליל הסליחות הראשון, כ״ו אלול תשט״ז, הלך הרה״ג ר׳ יצחק צבי (זיידל) סמיאטיצקי — „זיידל טיקטינר״ הנודע — לעולמו. תהא נשמתו צרורה בצרור החיים.

אלע

בלויז דו ביזט נישט געווען.
רעדענדיג אין מיטען טאָג פון היץ צום גרינעם גראָז.
און דער זומער
ער האָט קיינמאָל דאָס פנים פון פריהלינג נישט געזעהן
דעם הארבסט, וואָס איז געזעסן און געוויינט,
אין יאָגעניש מיטן שניי;
דעם ווינט, וואָס האָט זיך געשפיעלט
אַלע, אַלע האָב איך שוין געזעהן:

זאָג מיר, וואו דו ביזסט?
וועל איך לויערען אין בערג
אויף דעם עכאָ פון דיינע טריט,
און אויב דו ביזט אין טאָל,
וועל איך נידערן אונטען
צו הערען כאָטש פון פרעמדע דיין נאָמען

אפשר אין די נאכט דיין שוועסטער,
האָב איך דאָך היינט
ביז׳ן בעגין מיט איהר פערבראכט.
און אויב דער אומעט איז דיין פריינד,
איז ער דאָך מיין חבר, דער ליבסטער און בעסטער.

אַלע, אַלע זענען שוין ביי מיר געווען:
דער ווינט, וואָס האָט איינגערוימט אין אויער פון בוים א סוד,
און אַנטלאָפן מיט אַ בלעטעל אין פעלד;
דער זומער זיך קיהלענדיג

אין שאָטען פון א בוים,
און דער שניי. איי, דער ווייסער שניי,
ער האָט גערעדט אַ זעלכע קלאָרע רייד.
בלויז דיך האָב איך נישט געזעהן.

חיים סעמיאטיצקי הי"ד

אשת מרדכי שמואל סמיאטיצקי ובניה זיידל וחיים

אַלט־נייע געשיכטעס

(פון דער סדרה)

שטעהט א גרויסע לייטער,
איבער גאָר דער וועלט.
דראַפען פעלקער, געטער,
יעדער זיין פוס, שטעלט.

א געלויף אויף די שטאַפּלען,
ווער אַראָב, ווער ארויף.
יאָגען, שטורמען און צאפלען,
אַהן אנ׳עק, אָהן א סוף.

אלע פלעצער פערנומען,
יעקב געבליבען אליין.
קוים פון ערגעץ בעקומען,
פאר׳ן מיעדען קאָפּ—א האַרטען שטיין

אפילו פאר זיין קליינעם לאנד,
פלאץ האָט פערפעהלט.
ארום זיך געוויקעלט, ווי א באַנד,
נישטאָ קיין אָרט, אויף דער וועלט.

און עס שוועבען געדאנקען,
צווישן חלום און וואָהר.
נשמות קלאָגען, דורות צאַנקען,
עס איז דאָך, קיין תכלית גאָר!

באַלד דערויף, אורות בליצען,
— האָב קיין מורא, מיין קנעכט.
כ׳שטעה צוקאָפּענס דיך צו שיצען,
פון אלעם בייז, אַלדאָס שלעכט.

אויך איך, האָב קיין אָרט.
די גאנצע וועלט, איך טראָג.
כ׳לעג דיר אין מויל, מיין וואָרט,
געה און לעב, מיט מיין זאָג!

*

פאַרדאַן אַ טיעפער קוואַל,
אויפ׳ן ברייטען פעלד.
רינגלען איהם אַרום, ווי אַ וואַל,
סטאַדעס פון דער גאַנצער וועלט.

פאַסטוכער מיט די בייטשען,
פון גרויס ביז קליין.
קענען קיינער נישט פערטייטשען,
ווי מ׳נעהמט אַראָב דעם שטיין.

נור יעקב׳ס קעפעל,
איז דערצו געפאַסט.
לייכט ווי א עפעל,
אַראָבצונעהמען די שווערע לאסט.

און ווען ר׳האָט איהם אויפגעדעקט,
דעם ברונעם שוין אָפען.
האָבען אלע די העלזער ארויסגעשטרעקט,
געשעפט גאַנצע שטאָפען.

נור אליין, צומאָל קיין טרונק,
פון איהם גענאָסען.
קיין איינציגען שלונג,
נישט אין זיך אריינגעגאָסען.

הרב אליעזר שולמן הי״ד

ג־ט!...

ס׳טרעפט אַמאָל, עס ווערט מיר ענג
צו זיין מיט צער אליין
אויף פרעמדע ערד;
וואָלט איך ניט פילן דאן,
אז דו הערסט אפילו שאָטן פון געוויין
וואָלט איך מיין קאָפּ
צווישן קני פון טויט געלייגט
און אויסגיין שטיל
ווי בלום אויף האַרבסטיק פעלד...

*

אַמאָל מיין איך:
כ׳בין שניי צוטראָטענער אויף טראטוארן
נישט קיינער ווייס
און קיינעם וועט ניט אַרן,
אויב כ׳ווער פערלאָרן
אין ערדיש שויס;
און בלייבן וועט נאָך מיר
א פלעק בלויז
אויף שטול, אויף טיר.
אין ערגעץ־וואו א הויז,
וועט וואַלגערן אין ווינקל
מיין יתומדיק געוויין
נאָר כ׳ווייס —
דערהערסט דעם שאָטן פון געוויין
און וועסט ניט לאָזן מער פארגיין
ווי בלום אויף פעלדער הארבסטיקע
— אליין! —

ליבה בורשטיין הי״ד

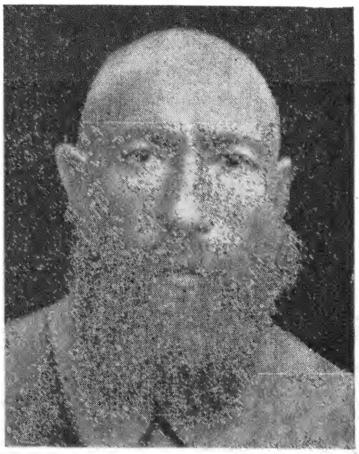
בני טיקטין למשפחותיהם

אברהם אולשא — „אברמקע זעמאקער"—על שם כפר מוצאה של המשפחה.

כאיש שזכה להוקרת בני עירו היה מקומו הקבוע בכתל המזרח של בית המדרש, שם התפלל כל ימיו. אף את נשמתו הוציא בטהרה בדרכו לבית המדרש לאמירת הסליחות בעשרת ימי תשובה בשנת תרפ"ח.

בהיותו בן תורה נמנה על המשתתפים הקבועים בשיעורו של ר' ברוך סוראביץ, מגיד השיעור הנודע בכנויו „ברוך מאיר שירקעס".

עם היותו אדם שקט ועניו ידעו נצרכי העיר לפנות אליו בעת צרה והוא לא השיב פני איש ריקם. היה מן העושים והמעשים בחברות הסעד של

אברהם ואשתו בריינה אולשא

איסר אולשא ואשתו רבקה לבית וינוגרד

הקהילה. לא אחד מבני טיקטין היושבים באמריקה הגיע לשם הודות לעזרתו של ר׳ אברהם אולשא.

את אהבתו לציון נשא בגאון. לא החמיץ שום הזדמנות להתפאר אף בפני הפריצים, עמהם קיים קשרים מסחריים, בזה ששני ילדיו, צבי ושרה, עלו ארצה ישראל.

את משפחתו הענפה כלכל בכבוד בנהלו בית מסחר גדול לתבואות, אשר נמצא ברחוב סוקולר שבכניסה לעיר.

את ילדיו חנך ברוח אהבת התורה וקיום מצוותיה ושמש להם מופת בהתנהגותו יום יום. ראויה לציון תמונה זו שלפנינו בה נשקף מעיניו צער עמוק על שהוכרח להצטלם בגלוי ראש, בהתאם לחוקי המדינה בקשר להוצאת דרכון.

אשתו ברײנה לבית ברנוביץ היתה עזר נאמן כנגדו והתמסרה בכל לבה לחנוך ילדיה ולבית ונודעה בעיר בטוב לבה.

בתם הבכירה דבורה נישאה בשנת 1913 לאחד מעסקני המזרחי ועורכי „הצפירה" נתנאל זילברשטיין יליד ויסוקו מאזוביצק, שהשתקע לאחר נשואיו בטיקטין.

צבי (הרשל) הבן היה אחד משלשת החלוצים שעלו ראשונים מטיקטין ארצה ישראל. הוא עלה בראשית שנת 1921 במסגרת תנועת הנער החלוצית „צעירי ציון" והתישב בתל אביב. נשא לאשה את מטל לבית גולדמן בת טיקטין.

שלום יצחק בן אברהם אולשה

שרה (כיום שרה חבצלת) עלתה ארצה בעקבות אחיה בשנת 1925 והתישבה ברמת השרון.

איסר נשא לאשה את רבקה לבית וינוגרד מבנות טיקטין. הם ושלשת ילדיהם שמעון חיה ויעקב ניספו בשואה. הי"ד.

אסתר נישאה לנחום קוז'יול יליד טרסטינה. הם ושני ילדיהם אברהם וגולדה ניספו בשואה. הי"ד. נחום נלקח לצבא האדום משם לא חזר עוד.

שלום יצחק (איצ'ה) נשא את רחל לבית גרודז'ינסקי מישינובקה. הם ושתי בנותיהם התאומות יהודית וטייבל ניספו בשואה בטיקטין. הי"ד.

יונה (חנה טייבל — כיום ליפשיץ) פעילה בתנועת השומר הצעיר בטיקטין, עלתה ארצה במסגרת התנועה בשנת 1932 והתישבה בתל־אביב.

חיים וועלוויל הצליח להימלט מן השואה ערב מלחמת העולם בשנת 1939. עלה ארצה כעולה בלתי ליגאלי, מתגורר עם משפחתו ברמת גן.

אברהם מרדכי אולשטיין — עסק במסחר, בעיקר שיווק תוצרת חקלאית ועופות. בשנת 1922 כאשר הוכנסה תחבורה ממונעת לאיזור, רכש אוטו־בוסים בשותפות עם גוי ובכך פירנס את משפחתו הענפה. בחצר ביתו בסמטת סאזובק׳עס נקבעה תחנת כל הקוים, ומשם יצאו האוטובוסים נהוגים בידי בניו חנא יודקה וזיסקינד, לורשא ביאליסטוק ולומזא.

בהיותו טרוד בעסקי פרנסה לא נתפנה לעסקנות, מכל מקום הרים תרומה נכבדה לכל דבר צדקה. דאג להעניק לבניו חינוך תורתי מסורתי וכאן באה לעזרתו רעייתו חיה לבית שרוליק מחורושץ שהתמסרה לחינוך הילדים בדרך התורה.

אברהם מרדכי אולשטין נפטר בשנת 1936 בשיבה טובה. שלש שנים אחרי כן, ביום כניסת הגרמנים לטיקטין, הלכה לעולמה אשתו חיה.

בתם הבכירה חינקה הגרה לארצות הברית בשנת 1908, ונישאה שם להרי קאבט ילדי חורושץ.

חנא — קיבל חינוך מסורתי בעיר, נשא לאשה את בלומה לבית פלר בת טיקטין. הם וילדיהם: שרה־לאה, ביילה, אריה־ליב ועוד ילד וילדה ניספו בשואה. הי״ד.

אברהם מרדכי אולשטיין ומשפחתו

שרה אשת יהודה אולשטיין | גיסתו של אליעזר אולשטיין

ראובן — גילה כשרונות טובים והיה מן המצטיינים בחדרו של ר' בערה־ליב. בשנת 1912 הגר לארה"ב. הקים משפחה ונפטר שם בשנת 1927 לאחר מחלה.

יהודה (יודקה) — לאחר שקיבל החינוך המסורתי בטיקטין נכנס לעסק אביו. נשא את שרה לבית רומיאנק. הם וילדיהם אריה וגינה ניספו בשואה. הי"ד.

אליעזר (לייזר) — קיבל חינוך ישיבתי בטיקטין ואחרי כן בביאליסטוק. עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה חזר לטיקטין לעזור בפרנסת הבית. נשא את חיה הינדה לבית זכרביץ ועסק במסחר בטיקטין. אשתו חיה הינדה וילדיהם גיטל, ראשקה, חנה וישראל ניספו בשואה בטיקטין. הי"ד. אליעזר, מניצולי השואה, עלה ארצה בשנת 1950 לאחר שעבר את תלאות המלחמה תחת הכיבוש הנאצי. כיום בגבעתיים.

חנה בלומה — חניכת „בית יעקב", בחורה מאד צנועה וחסודה, נפטרה בשנת 1925 ממחלת לב.

זיסקינד—למד בטיקטין ומשנתבגר נכנס לעבוד בעסק האבא. נשא את רוזה לבית ז׳ולטי. ביום המר והנמהר, בעת שנתקבצו בני טיקטין בכיכר השוק, חמקה רוזה עם שלשת ילדיה חיים, צבי ומרדכי לביתה הסמוך. לאחר תלאות ויסורים התאחדה המשפחה בגיטו ביאליסטוק. בעת האקציה האחרונה שוב הופרדו. רוזה והילדים ניספו במחנות ההשמדה. הי״ד.

זיסקינד ואחיו אליעזר אשר הובלו ברכבת המות קפצו ממנה ונמלטו ליערות, שם הסתתרו עד תם המלחמה. זיסקינד נמצא כיום באוסטרליה.

שיינה — חניכה מצטיינת בחדרו של ישראל בובר, נישאה למשה טרוליוק מקורוצ׳ין. הם ושתי בנותיהם ניספו בשואה בטיקטין. הי״ד.

בצלאל אידלשטיין — ציוני נלהב, מן העושים והמעשים למען ארץ ישראל וחולם כל ימיו להגשים את חזון שיבת ציון בגופו אלא שלא נסתייע הדבר בידו.

דמות מוכרת ומקובלת בין תופשי התורה בטיקטין, קבוע בשיעורים שנלמדו בבית המדרש. מדי הגיע שעת התפילה או מועד השיעור היה מניח את מלאכתו, מלאכת השענות, וחש לבית המדרש, שם בילה שעות ארוכות בחברת חבריו, חובשי בית המדרש הטיקטיני.

טוב לבו היה נסוך על פניו וכל ישותו אמרה כבוד והדר. לא אחת אסף תרומות למען נזקקים או בילה לילה ליד מיטת חולה.

אשתו שרה דינה, עקרת בית מסורה, בחינת כבודה בת מלך פנימה. מטופלת בתשעה ילדים עבדה את בוראה במסירות וחלמה אף היא על עליה לארץ ישראל ואף אמנם זכתה לעלות ארצה ולחיות בה טו״ב שנותיה האחרונות.

ילדיהם: דוד־שלמה, משה, אריה־ליב, חיה-בלה, מרים, מלכה, מַאשֶה ורבקה, מהם בארץ, מהם בפזורה.

בתם אידה נישאה לראובן מיַ'ס בביאליסטוק, ניספתה בשואה עם בעלה ושני ילדיה מאיר ורחל בגיטו ביאליסטוק. הי״ד.

נטע אלטשולר — איש ירא שמים מאד, מנאמני בית גור, התפלל כל ימיו ב„חסידים שטיבל", ואף התנדב לדאוג לבל יחסרו עצים לחמום השטיבל בימות החורף הקרים. את משפחתו הענפה פירנס בכבוד ממסחר העצים בו עסק בהצלחה.

אשתו שיינה לבית טומקביץ ילידת ויסוקו מאזוביצק אף היא יראת שמים מאד, התמסרה במיוחד לחינוכם הדתי של ילדיה ונכדיה. נתנה ידה לפעילות סעד בעיר.

אלתר אלטשולר

משמאל: אשתו הניה ובנה נתן נטע

בתם הבכירה חיה נישאה לאברהם מנצ'יק. הם השתקעו בפולצוביזנה ליד ורשא, ניספו בשואה. הי"ד.

מינדל נישאה לפסח כהן, עלתה ארצה בשנת 1935 בעקבות בנה ישראל מאיר, מאז בתל־אביב.

אלתר — עסקן פעיל בתנועה הציונית בטיקטין, בעל ידיעות רחבות בתלמוד. עבר לוילנא ועבד שם ב„ועד הישיבות". נשא את הניה לבית רוזנבלום ממזריטש. הם ושני בניהם נטע ודב ניספו בגיטו ביאליסטוק. הי"ד.

מנדל — חניך ישיבות רוסיה, למדן מופלג, חלה בעת המלחמה ולא נרפא עוד. חזר לטיקטין בשנת 1920, שנתיים אחרי כן החזיר נשמתו לבוראו.

אריה־ליב, יעקב, מאטל ובלומה ניספו עם משפחותיהם בשואה. הי״ד.

ישראל בובר — יליד ויסוקו־מאזוביצק, חניך ישיבות, בא לטיקטין בראשית המאה ועד מהרה הפך לאחת הדמויות המרכזיות בה.

מיד עם בואו יסד את „החדר המתוקן״ הראשון בעיר בו הורה בשפה העברית והפכה לשון מדוברת בפי רבים. כן נרתם לפעילות ציונית, יסד את הסתדרות המזרחי בטיקטין ולמעשה עמד בראש הפעילות והמחשבה הציונית בעיר.

בבית המדרש בו התפלל קבע, ישב ליד „השולחן הבעל־בתי״, עם קופל סביצקובסקי, אריה כ״ץ, נח לוינזון ואחרים מפני העיר.

לאחר המלחמה נתקבל כמורה ללימודי דת בבית הספר הממשלתי, „השקולה״, ובכך מצא את פרנסתו בכבוד.

ישראל בובר ואשתו ריבה לבית סיבק

אשתו ריבה בתו של ר׳ יוסף סיבק, אשה צנועה ויושבת בית, נפטרה כשנה לפני השואה.

ישראל בובר הובל בראש אחיו אל מקום הקטל שליד יער לופוחובה. הי״ד.

אלתר בורשטיין — יליד סטאויסק, היה שו״ב מומחה וזכה בקבלות והסמכות נאות של חשובי הרבנים, אח״כ הפך מורה ולבסוף נגר וחרט עץ בשוק הטיקטיני. היה יו״ר האגוד המקצועי של בעלי המלאכה הזעירים ואף יצגם במועצת העיריה.

כתלמיד חכם מובהק התפלל קבע בבית המדרש, שם התפללו ולמדו סלתה ושמנה של העיר. נתפס לרעיון חיבת ציון והיה חבר פעיל בסניף „המזרחי" בטיקטין. ניספה בשואה. הי״ד.

נשא את פשה גיטל בת שלמה זלמן ויוספה טננבוים אשר ילדה לו את;

זלדה מרים היתה מורה מצוינת בבית יעקב, נישאה לר׳ דוד קלינסקי, ניספו בשואה. הי״ד.

ליבה בורשטיין

שלמה — כחניך ישיבת מיר נמלט עמה לסין, משם נתגלגל לניו־יורק ולבסוף קבע מושבו באורוג־וואי. נשא לאשה את שושנה, בתו של השו״ב המקומי ר׳ אברהם יהו־שע ספיר בן טיקטין אף הוא. כיום ר״מ ומנהל בישיבת הרב קוק במונ־טיוידיאו.

משמתה על ר׳ אלתר אשתו נשא את אחותה הצעירה אסתר, שהפכה אם לילדיו וילדה לו אף היא ששה ילדים:

ליבה — סיימה סמינר „בית

יעקב״ בקראקא, גילתה כשרונות יוצאים מגדר הרגיל ומשכה אליה תשומת ליבם של גדולי הדור שתלו בה תקוות רבות ור׳ ברוך בער אף מסר בידה חינוך ילדי משפחתו.

משכה בעט סופרים ושיריה אשר התפרסמו זכו להערכה רבה. היתה מאורסת לאחר מן האריות בישיבת ראדין, ר׳ שלום טרק. ניספו בשואה. הי״ד.

שיינע — כשמה כן היתה. יפת תואר ויעלת חן ומורה מצוינת בבית יעקב. ניספתה בשואה. הי״ד.

צבי־דב — עודנו תלמיד הישיבה הקטנה במיר כאשר ניספה. הי״ד.

רבקה יוסף־מאיר ומינדה עודם באיבם נקטפו בידי צר. ה׳ הטוב יקום דמם.

דב גימפל בורשטיין — „בערה גימפל דער מלמד״.

אחד החסידים המעטים בטיקטין ה„מתנגדית״. התפלל כל ימיו ב„חסידים שטיבל״. יחד עם זאת היה מעורה בחיי הקהילה שרבים מבניה קבלו את ראשית חינוכם ב„חדר״ שניהל בביתו ובבית ר׳ משה זקים.

הילדים שלמדו בביתו א—ב וחומש עם רש״י התבשמו ממראה ה„נוף״ שנשקף מבעד לחלונות; למזרח — בית המדרש ולצפון — בנין בית הכנסת הרם.

ר׳ דב גימפל נפטר בשנת 1921 בשיבה טובה, בהגיעו לגיל 95 שנה.

אשתו השניה קיילע (פרומה), נצר למשפחת למדנים נודעים בטרסטינה.

ילדיו, חנה (כיום גודמן) גולדה וחיים הגרו לארצות הברית.

בנו יחזקאל, מחובשי בית המדרש וחניך ישיבת מיר, היה עסקן ציוני נודע. הוא וכל משפחתו ניספו בשואה בעיירה קינישין. הי״ד.

אברהם בורשטיין (השמאלי מאחור)
סמוך להגיעו לארץ ישראל
בשנת 1917 כחייל בגדוד העברי

דב גימפל בורשטיין ואשתו קיילה פרומה

בנו אברהם הקים משפחה בטיקטין. בשנת 1912 נסע לארה"ב כשאשתו גיטל ושני ילדיהם קוליא ונחמן נשארו בינתיים בטיקטין. אברהם בורשטיין חדור חינוך מסורתי נאמן, מחובשי בית המדרש ואוהב ציון נלהב, התנדב בשנת 1917 לגדוד העברי הראשון שהתארגן בארה"ב. באותה שנה, יחד עם חיילי הגדוד יצחק בן צבי ודוד בן גוריון, תחת פקודו של הסרג'נט דב יוסף, עלה מלוס אנג'לס ארצה ישראל. מיד עם בואו דאג לעלית משפחתו מטיקטין.

שני ילדיו, הבת קוליא (כיום קולין) הרופאה שסיימה את לימודיה באיטליה ונחמן הבן חייל בצבא הבריטי וקצין בכיר בהגנה ובצה"ל, כיום ממנהלי „מקורות" — מעניקים לו רב אשר ונחת.

בינדוביץ אהרן — „אהרן דער מלמד" מוצאו מויסוקו—מאזויביצק, התישב בטיקטין וכפרנסה נוספת פתח חנות מכלת על יד הכניסה לבית הכנסת.

בן תורה וירא שמים, אדם נאה עטור זקן ארוך. ממתפללי בית המדרש ומן הלומדים הקבועים בו.

אשתו חיה היתה עזר כנגדו בנהול הבית ובגידול הילדים וחינוכם.

ניספו בשואה. הי"ד.

אסתר הבת הבכירה קבלה חנוך מסורתי המקובל בעיר, היתה חברה פעילה בתנועת המזרחי. ניספתה בשואה. הי"ד.

גניה כיום בן־חיים מניצולי השואה, עזבה את טיקטין בילדותה, התחנכה בביאליסטוק. סיימה בי"ס לאחיות ולאחר תלאות המלחמה המרובות עלתה ארצה בשנת 1945. עכשיו בחיפה.

באשה למדה בבית הספר הממשלתי בטיקטין, נתכנחה לציונות, מן הפעילות בקן „השומר הצעיר" בטיקטין. ניספתה בשואה. הי"ד.

חיים מאיר — למד אצל המלמדים בעיר ומשגילה כשרונות נשלח לישיבה בברנוביץ, שם הרחיב ידיעותיו בתורה.

נשא את לולה לבית פרלוביץ מלודז' וישב בטיקטין, עד תום הכבוש הרוסי. בשנת 1941, בשעה שעזבו הרוסים, נאלץ לברוח לביאליסטוק בגין חשש לנקמנות מצד האוכלוסיה הפולנית בגלל היותו שוטר בתקופת הכבוש הרוסי.

עם סגירת הגיטו בביאליסטוק חזר לטיקטין אך שוב נאלץ לחזור לביאליסטוק, ושם ניספה באחת האקציות. הי"ד.

שלום בראון (דער היטלמאכער) כרוב בעלי המלאכה בטיקטין התפלל ב„חברה משניות" ואף זכה להכרת והוקרת הרבים ונבחר גבאי שם.

אומן במלאכתו, נקי כפים במשא ומתן מיטיב עם הבריות ושש להכניס אורח לשבת.

קובע עתים לתורה. לא אחת עזב את עסקו ומהר לשיעורו הקבוע.

לא נמנע מלחזור על פתחי נדיבים ולהתרימם למטרות גמ"ח. כן נמנה על חברי המזרחי בטיקטין.

נשא את חיה פיגל מקובלין, שילדה לו שתי בנות. היא נפטרה בעודה צעירה, בשנת 1909.

בתם הבכירה שושנה נתחנכה בטיקטין, נישאה למשה קליימן מאוסטרוב, גם הוא כובען לפי מקצועו. גרו ברוטקע. הם וילדיהם חיה ושלום ניספו בשואה. הי"ד.

עליזה (פריידל) נתחנכה על ברכי הסבא והסבתא משה וחנה־מלכה קויקו ובביתם גדלה. עלתה ארצה בשנת 1932 ונישאה לרפאל פקרביץ, גם הוא מיוצאי טיקטין. להם שלש בנות ושני נכדים.

לאחר מות האם חיה פיגל נשא האב, שלום בראון, את אחות אשתו, רבקה. היא וששת ילדיה, מאשה, אפרים, חיה, אסתר, קריינדל וברכה ניספו בשואה. הי"ד.

אלחנן בריינסקי — יליד סטביסק, חניך ישיבות, מפעילי תנועת ה"מזרחי". בטיקטין עסק בעורות יהיה ממתפללי "חברה משניות" הקבועים, שם אף שמע שיעור.

נפל קרבן למגיפת הטיפוס שהשתוללה בטיקטין לאחר מלחמת העולם הראשונה.

אשתו שרה לבית דינוביץ כלכלה את ביתה בתבונה ובמסירות לאחר מות בעלה. עלתה ארצה בשנת 1935 בעקבות בתה ליבה.

חיה — חניכת בית הספר העממי, נישאה לאהרן קאופמן מביאליסטוק. נפטרה בעת לידתה את בתה בכירתה.

אברהם — חניך ישיבת לומז'א. לאחר נישואיו עם חיה פיקרביץ בת טיקטין עקר לביאליסטוק, שם ניהל חנות לנעליים. ניספו בשואה עם שלשת ילדיהם: חנה, יצחק ובתם הקטנה. הי"ד. בנם משה מניצולי השואה, כיום באוסטרליה.

רייזל — מהפעילות בתנועות הנער הציוניות בטיקטין. נישאה לזיידל צלביץ, בנאי. עקרו לסופרסלה שליד ביאליסטוק. שם ניספו עם ילדיהם: אלחנן, מאיר, דב־בערל ואליהו. הי"ד.

יונה — חניך ישיבות, נשא בעול פרנסת הבית לאחר מות אביו. נשא את דבורה לבית סביצקובסקי ועבד בבית המלאכה לאריגת טליתות. הם וילדיהם חנה ודוד'ל ניספו בשואת טיקטין. הי"ד.

משה — מפעילי תנועת הנוער של „החלוץ". בעת הכיבוש הרוסי גויס לצבא. עם חלופי המשטרים חזר לטיקטין ונשא לאשה את נחה ברנר. הם ובתם היחידה בריינה ניספו בשואת טיקטין. הי"ד.

ליבה — עלתה ארצה והעלתה את אמה בעקבותיה. כיום בתל־אביב. מנוחה, גיטל (כיום זברסקי) ולאה (כיום טיקוצקי) בישראל.

גדליה ברנוביץ — כבנו של מי שיסד ובנה את ה„חברה משניות", נטל באופן טבעי חלק בראש כל פעולותיה, היה הרוח החיה בה ועמד בראשה לאחר מות אביו.

מרדכי ברנוביץ

עסק בעיקר בסחר יערות ובקבלנות בנין, עם זאת חכר גם חלקות אדמה שעיבדן בידיו. והיה זה חזון נפרץ על רקע הדעה הקדומה שרווחה בין הגוים, כאילו יהודי אינו מסוגל לעבודת אדמה.

אשתו בלומה לבית פקצ'רז, אשה משכילה ונבונה, היתה עקרת בית למופת ושקדה בכל ליבה על חינוך ילדיה.

טובת לב ובעלת צדקה היתה. בעת הכיבוש הגרמני במלחמת העולם הראשונה, משנקבע גבול בין טיקטין ליערות הסמוכים ומקורות אספקת

גדליה ברנוביץ, אשתו בלומה ובניהם יהודה־מאיר ואברהם־צבי

העצים לעיר נתדלדלו מאוד, עמדה בלומה ונדרה לטובת העניים את ענפי העצים שבעלה עסק בכריתתם. גם למען ארץ־ישראל הרבתה לפעול והיתה מן העושות והמעשות למען קרנות ארץ־ישראל. כאשר הגיעה לטיקטין הבשורה על הצהרת בלפור, אחזה התלהבות ספונטנית את ההמונים ורבות מבנות טיקטין, בתוכן בלומה, תרמו את עדייהן לבנין הארץ.

ביתם של גדליה ובלומה ברנוביץ, החדור יראת שמים שלובה בהשקפת עולם מתקדמת, היה נתון להשפעה ציונית, בעיקר הודות להש־פעתו של שאר בשרם אברהם יצחק פקצ׳רז, מנושאי דגלה של הציונות הדתית בטיקטין. בניהם קיבלו חינוך עברי־ציוני ברוח בית מדרשו של ישראל בובר, שהיה מידידיו הקרובים של גדליה ומבאי ביתו.

הדחף הציוני מחד והתגברות האנטישמיות מאידך עשו את שלהם. משפחת ברנוביץ, שהכתה שרשים עמוקים בטיקטין מזה דורות רבים,

מצבה הכלכלי איתן ומעמדה החברתי מכובד, ניתקה את קשריה עם טיקטין מכורתה והיתה המשפחה הטיקטינית הראשונה שעלתה בשלמותה לארץ־ישראל. טחנת הקמח, שבתחילה חשבו להשאירה כראש גשר למקרה של אי היקלטות בארץ — נמכרה. במתכוון נשרפו הגשרים עם הגולה על מנת לחזק את הקשרים עם המולדת.

ערב סוכות תרפ״ב דרכה כף רגלם לראשונה על אדמת ארץ־ישראל ולמרות קשיי הקליטה הראשונים היכו בה שרשים עמוקים.

פעולתו הראשונה של גדליה ברנוביץ בארץ־ישראל היתה ארגון בית כנסת בשכונת צ׳לנוב החדשה של אותם הימים. „מקדש־מעט" שבנו בצורת צריף עץ קטן הפך במרוצת הימים לבית כנסת מפואר בו שימש לגבאי ר׳ שלמה מלרביץ, מגבאי „חברה משניות" בטיקטין. כבטיקטין עסק גדליה אף בארץ בקבלנות בנין, נפטר בשנת 1953.

בלומה הפכה את ביתה שבתל־אביב לביתם של רבים מצעירי טיקטין שעלו ארצה, ולרבים מהם היתה אם של ממש. נפטרה בשנת 1945.

יהודה־מאיר בכורם, בוגר בית הספר הממשלתי וחניך הישיבה, הרבה לקרוא בספרות העולם ורכש השכלה רחבה. עלה ארצה במסגרת התנועה הציונית בשנת 1921 והיה אחד משלשת החלוצים הטיקטינים הראשונים. כאן עבד כחלוץ ופועל, נפטר בשנת 1927.

אברהם־צבי, מחניכיו של ישראל בובר, אף הוא אמר מספיק ודי בקללת הגלות, עלה ארצה עם הוריו בשנת 1922, מאז מבניה־בוניה קבלן מצליח בתל־אביב.

ישעיהו ברנר „שעיה דער שמש" — דמות פופולארית ועממית, אהוד ומקובל על כל בני טיקטין.

כמי שהתחנך על ברכי התורה והמסורה מצא את כל עולמו בין כתלי בית המדרש, סביבו נרקמו כל מאוויו וחלומות חייו. מאז השתקע בטיקטין שימש בקודש כשמש בית המדרש הגדול ומכיון שמשרת כבוד זו לא היה בה כדי לפרנס את הבית עסק בסריקת צמר.

ישעיהו ברנר הנו אחת מאותן הדמויות המשלימות את תמונת ההווי הטיקטיני שהתפתח על רקע בית המדרש הגדול. ניספה בשואת טיק־טין. הי״ד.

אשתו ריבה מלכה בת ר׳ נחום צ׳שלר מקינישין היתה אשה צנועה שקטה וטובת לב, ששה להיטיב עם הבריות, אוהבת תורה ומוקירה רבנן. אושרה היה גדול על הצלחת בנה מנישואיה הראשונים, דב רוזנטל בלימודיו בישיבות, הצלחה שהביאתהו לכס רבנות נכבד ב„לב תל־אביב״. בת נוספת מנישואיה הראשונים, שרה, ניספתה עם משפחתה בקיני־שין. הי״ד.

ילדיהם של ישעיהו וריבה־מלכה: שלמה — עודנו נער עקר לקיוב ורק עם הכיבוש הרוסי בשנת 1940 חזר טיקטינה לשמחת אביו הזקן. חזר לרוסיה, מאז לא נודע גורלו.

דב־בערל — לאחר שקיבל את חינוכו בטיקטין הפך סוחר עורות ונעלים. נשא את טובה־גוטה לבית סמוילו מקינישין. בתקופת הכיבוש הגרמני נמלט עם אשתו ושתי בנותיו לגיטו ביאליסטוק. כעבור שנתיים ניספו. הי״ד.

משה — נשא את ינטה לבית וילוגה בת טיקטין. גויס לצבא הפולני ולאחר תקופת שבי קצרה חזר לטיקטין, שבור בגופו ובנפשו. זמן קצר אחרי כן נפטר. אשתו ושני בניהם יהודה ודוד ניספו בשואת טיקטין. הי״ד.

אברהם — עודנו נער ניספה בטיקטין. הי״ד.

נחמה (נחה) — עם בעלה משה בריינסקי, תפר לפי מקצועו, ובתם בריינה, ניספו בשואת טיקטין. הי״ד.

מרדכי — מניצולי השואה. לאחר תלאות המלחמה עלה ארצה עם אשתו טייבל לבית זילברשטיין בת טיקטין אף היא, כיום בתל־אביב.

אליעזר גוטמן — חניך ישיבת קאמיניץ, תלמידו המובהק של ר׳ ברוך בער, מהאריות שבחבורה.

בשנת 1933, עם שאתו את רייצע בתו של ר׳ שלמה פינס, עבר לגור לטיקטין סמוך לבית חמיו.

אליעזר גוטמן ואשתו רייצע בת ר' שלמה פינס

רייצע, אשה צנועה וחסודה בחינת „כבודה בת מלך פנימה", היתה קשורה מאד לבית ולאחר שאחיה ואחיותיה עזבו את העיר נשארה לימין אביה וקיימה במסירות מצות כבוד אב.

טוב לבה של רייצע היה לשם דבר בטיקטין. בין השאר נודע טיפולה המסור בשכנתה מושע בעלת המום.

אליעזר ורייצע הקימו בית נאמן למסורת האבות. הם ובנותיהם פייגע ואסתר ניספו בשואה. הי"ד.

זאב גולד — „וועלוויל תיל'ס". חבר מועצת העיריה במשך שנים רבות ובעת הכיבוש הגרמני במלחמת העולם הראשונה נתמנה על ידם כראש העיר, תפקיד בו כיהן עד שנת 1918. זכה בהערכת בני העיר ושלטונות הכיבוש גם יחד ומושל המחוז אף תמך באמצעותו במטבח לנצרכים היהודי.

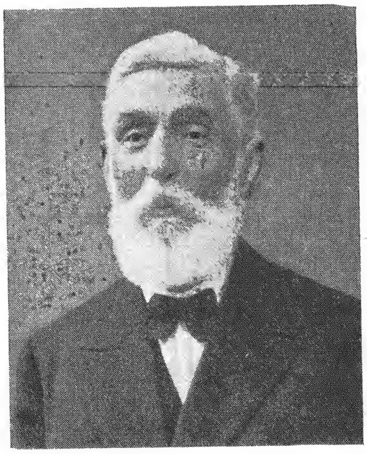
זאב גולד התבלט בהופעתו הנאה והאלגנטית ובקומתו התמירה. ניהל בית נאור ומתקדם ומצא את פרנסתו במיון והערכת עצים (ברקרז'). היה מעורב בדעת עם הבריות, יהודים כגוים, שחיבבוהו והעריכוהו. מאנשי

ה„מזרח" בבית הכנסת הגדול (ה„שול").

אשתו לאה **ילדה לו שלשה בנים;** יעקב, אריה (לאון) ודוד **שהגר לרוסיה ובת אחת** חיה **שני־שאה** לפנחס רוזנבלום.

משמתה נשא את איטה **לבית** שטיין **מסוקולקה.**

ישראל, **בכורם של זאב ואיטה נשא את** הלה **לבית** בליימן. **עקר לביאליסטוק, שלח ידו במסחר יע־רות ועשה חיל. הם ובתם** רגינה **ניספו בשואה הי"ד.**

זאב גולד

חנה־רבקה — **נישאה לחיים** שאול פינס, **עלתה עמו ארצה בשנת 1925, כעבור שנתיים חזרו לטיקטין ושוב עלו ארצה בשנת 1934, מאז בתל־אביב.**

הלה אשת ישראל גולד ובתה רגינה

משמאל: מאשה בת זאב גולד

ישראל בן זאב גולד ואשתו הלה לבית בליימן

מאשה — עודה צעירה לימים ניספתה. הי"ד.

אשתו השלישית של זאב גולד, רבקה לבית סגלוביץ, עברה לבי־אליסטוק לאחר מותו, נפטרה שם.

אליהו גולדברג — יליד טרסטינה, חניך ישיבת לומז'ה. עבד בבית חרושת למברשות ושימש גבאי בבית הכנסת בעירו. נשא את רחל־צ'ינה בתם של משה ושרה גולדה מטיקטין. בשנת 1910, לאחר שאליהו הגר לארצות הברית, חזרה רחל צינה לטיקטין וחמשת ילדיה עמה. התפרנסה ופירנסה את ילדיה מקיצבה ששלח לה בעלה מאמריקה. בעת המלחמה, משנשתבשו הדרכים, שלחה רחל־צ'ינה ידה במלאכת התפירה.

שרה (כיום רבינוביץ) — הבת הבכירה, הצטרפה אל אביה בארצות הברית בשנת 1912.

שיינה, חוה וחיה הגרו לארצות הברית עם אמן בשנת 1927.

משה הבן, לאחר שסיים חוק למודיו בטיקטין גלה למקום תורה והשתלם בישיבת לומז׳ה הנודעת.

משחזר בשנת 1917 לטיקטין שלח ידו במקצוע מדידת העצים המסו־רתי במשפחתו. עד שנת 1921 היה יו״ר „פועלי ציון״ בעיר. כן היה ממארגני התיאטרון היהודי.

נשא את דובה לבית זילברשטיין מסוקולה, התישב שם ועסק בשיווק עופות וביצים, יחד עם חותנו.

אשתו ושלשת ילדיו: מיכאל, זיסל ויהודה עקיבא ניספו בשואה. הי״ד.

משה גולדברג הוגלה על ידי הרוסים לטשקנט, שם עברו עליו שנות המלחמה. במאי 1948 חזר לביתו אך לא מצא אף אחד. עד 1950 היה מורה הוראה בוולבז׳יק. עלה ארצה ב־1950, כעת בקרית ביאליסטוק.

זיסקינד ליב גולדה — כמי שהיה חניך ישיבת גרודנא הקים בית נאמן בטיקטין עם נישואיו את חיה בתו של בנימין פיקרביץ. התפלל כל ימיו ב„חברה חומש״ והקפיד על קלה כחמורה. זיסקינד ליב עבד בבית החרושת למברשות של שולמן. בשנת 1913 מת לפתע משבץ לב.

פרנסת הבית גדוש הילדים נפלה איפא על כתפי אלמנתו חיה שנאלצה לסובב בשוק הטיקטיני ולמכור דגים.

ישראל־צבי בכורם בילה הרבה באהלה של תורה אצל ר׳ יקותיאל פרומובסקי ור׳ חיים כהן המלמדים. עסק במקצוע סבו, קבלנות מדידת העצים והכנתם למשלוח על פני הנרווה. לא משך ידו מפעילות ציבורית. היה גבאי של „חברה חומש״, שם גם עבר לפני התיבה בימים הנוראים. כן שימש גבאי של „לינת הצדק״ וחברא קדישא. נשא לאשה את אטקה זילברשטיין מסוקולה.

בשנת 1933 עקר עם בני משפחתו לביאליסטוק ורק עם פרוץ המלחמה חזרו הוא, אשתו אטקה, בנותיו דבורה־זיסל, לאה, שרה, רחל ובני חיים טיקטינה, שם ניספו עם כל בני הקהילה. הי״ד.

בכורו זיסקינד־ליב אף הוא חניך החדרים הטיקטינים של ר׳ נפתלי, ר׳ נתן ור׳ חיים כהן ור׳ בערה־ליב קליקמן, נפטר כתוצאה מתאונה בגיל 18 שנה.

שרה — בתם של זיסקינד־ליב וחיה נישאה לשמואל חייטא מסביש־ליץ׳, ניספתה שם עם בעלה ושני ילדיה זיסקינד־ליב ומלכה. הי״ד.

שיינה — בת נוספת של זיסקינד־ליב וחיה נישאה ליוסף גרוסמן מביאליסטוק. הם וילדיהם זיסקינד־ליב, לאה, בנימין וגיטל ניספו בשואה בביאליסטוק. הי״ד.

יעקב — אף הוא למד בטיקטין ועסק במדידת עצים. נשא את מאשה בתו של הגביר מסורבורג, פולובין. ניהל חנות נעלים ומנפקטורה. הם וילדיהם: זיסקינד־ליב, לאה וברוך ניספו בשואה. הי״ד.

משה, נפתלי וגננדל — אף הם בניהם של זיסקינד־ליב וחיה הגרו לארגנטינה.

משה גולדה — שמו הלך לפניו כתלמיד חכם ואיש צבור. מדי יום ביומו, בין מנחה למעריב, היה אומר את שיעורו הקבוע ב„חברה חומש״, שם אף עבר לפני התיבה בקביעות והיה סגן יושב ראש „חברה קדישא״.

משה גולדה מצא את פרנסתו בכבוד כמודד עצים על הנרווה. ביתו הגדול והמכובד נמצא בקרן הרחובות ברנדינסקי—חורןשצ׳ה.

אשתו שרה ילידת טיקטין אף היא, נפטרה בצעירותה. שלשת ילדיהם: זיסקינד־ליב, רחל־צ׳ינה וצבי. צבי הגר לארצות הברית בשנת 1904 בהיותו בן שבע עשרה שנה.

מנחם גולדמן „מנדל־מרדכי מטס׳ס״ — „משכמו ומעלה״ תרתי משמע — מתנשא בקומתו הגבוהה והתמירה ומתבלט במעשיו ומפעליו הצבוריים והחנוכיים.

חיוכו המלבב, אשר גילה צפוני לבו הטוב, נשאר חרות בלבות רבים מבני טיקטין שבאו עמו במגע, „זקנים עם נערים".

זקנים — אלו חבריו מטובי העיר, ר' ברוך שירקעס (סוראביץ), ר' מרדכי פינס ור' חיים שושקס, „שותפיו" בעבודת הקודש בנהול חברת „סומך נופלים".

נערים — אלו בחורי טיקטין שומעי לקחו בגפ"ת ב„חדר" אשר נהל בביתו.

מן הנכבדים שבמתפללי בית המדרש, עושה ימיו ולילותיו קודש ללימוד התורה. כשהלך לעולמו בגיל 57 אבלה העיר ותקרא ביגונה „אבינו מת!"

אשתו בלה־לאה (אלטה) ילדה לו חמשה ילדים: מרדכי הבכור הגר לארגנטינה בראשית המאה עם גל המהגרים של הברון הירש.

גולדה־חנה ואחיה יעקב־משה ניהלו חנות מנופקטורה ברחוב השרר'ס זיידע ועזרו לפרנסת הבית. יעקב־משה נשא לאשה בת זמברוב. בתקופת הכבוש הרוסי חזר לטיקטין עם שלשת ילדיו. יעקב־משה ומשפחתו, גולדה־חנה והבת הצעירה צירל ובעלה ניספו בשואה בטיקטין. הי"ד.

מאטל — עלתה ארצה בשנת 1925, נישאה לצבי אולשא בן טיקטין אף הוא, כיום בתל־אביב.

משה גולדשטיין — יהודי תלמיד חכם שספג לתוכו מתורתן של ישיבות ליטא. בטיקטין ניהל בהצלחה בית מסחר לחמרי בנין שאיפשר לו להחזיק בית אמיד ומכובד.

בין מתפללי בית המדרש התבלט בהדרת פניו ומדותיו שהפכוהו לדמות אהודה על בני טיקטין. ניספה בשואה. הי"ד.

נשא לאשה את ליבה בתו של ישעיהו ליפשיץ מטיקטין, אשה פקחית מאד שעזרה לבעלה בניהול העסק. ליבה שייע'ס שמרה על ספר יוחסין למהר"ם מטיקטין.

חיים בנם — צבע לפי מקצועו נתחנך בישיבות, התפלל קבע בבית

המדרש ובימים הנוראים היה עובר לפני התיבה בישובים סמוכים. נשא לאשה את פסיה מקויל. ניספו בשואה בטיקטין. הי״ד.

ישעיהו — סוחר תבואות, השתקע בזבד עם נישואיו את ביילה בת זבד. הם ובניהם מיכאל ודב־בערל ניספו בשואה. הי״ד. בת אחרת הגרה לארצות הברית, כיום שם.

רייצה — נישאה לבן וולומין, השתקעה שם. הם וילדיהם ניספו בשואה. הי״ד.

חנה — נישאה לצבי (הרשל) רובינשטיין מטובי העיר קרישניביץ. הם, בנם ושתי בנותיהם ניספו בשואה. הי״ד.

צבי אייזיק גולומבק — איש תם וישר, ירא אלוקים וסר מרע. ממתפללי „חברה משניות״ ומפעילי חברות הסעד שבעיר.

מתוך שהקפיד מאד על קדושת השבת נדר שלא לדבר בה בשפת לועז, אך מכיון שבלשון־קודש לא שלט נמצא שותק כל השבת כולה.

את פרנסתו מצא בחכירת גני פרי של הפולנים ושיווק תנובתם.

אשתו שפרינצה, מן הנשים הצדקניות בעיירה, ספר „צאנה וראנה״ לא מש מחיקה.

אריה־ליב (כיום גולדברג), איציקה ושתי בנות נוספות בארצות הברית.

קלמן — ואשתו יוספה בת זמברוב וילדיהם זאב־וולויל, חיה ובתם הקטנה ניספו בשואה. הי״ד.

יחזקאל גרודזינסקי — המכונה בפי בני הקהילה שחיבבוהו מאד: „חצק׳ל בער׳ל״.

תלמיד חכם מובהק היה האיש, עם זאת לא הסתגר בד׳ אמות של ההלכה אלא יצא אל „עמך״ והשתלב יפה בחיי הקהילה על כל פלגיה ושכבותיה.

מאז בואו טיקטינה מישינובקה עיר מולדתו, הפך דמות עממית ואהודה על כל בני העיר ואף זכה להוקרתם הבלתי מסויגת. הלצותיו השנונות ואמרותיו ההגיוניות הפכו לשיחת היום בפי כל בני העיירה. ניספה בשואה בטיקטין. הי"ד.

אשתו דבורה לבית גולדמן מהמשפחות המיוחסות בעיר, נספתה עם בעלה וילדיה: חנה, מרדכי ואלי־עזר. הי"ד.

ישראל זאב גרוסמן. איש עמל. נגר לפי מקצועו ועובד קשה מבוקר עד ערב, עם זאת עובד את בוראו באמונה ואינו מחסיר תפילה בציבור.

בעת מלחמת העולם הראשונה נל־קח עם בעלי מלאכה אחרים לב־נות את הגשר לפי פקודת הגר־מנים. על אף האיומים הסתלק מן העבודה עם כניסת השבת.

ישראל זאב גרוסמן

היה מן התורמים הקבועים ל־מ סדות הסעד והצדקה. עלה אר־צה בשנת 1927. נפטר ברמת־גן בשנת 1953.

אשתו צירל, אשה פקחית וע־דינת נפש, כיום ברמת־גן.

חיים־צבי בכורם, חניך ישי־בות, כיום מורה בפתח־תקוה.

יוסף, מראשוני החלוצים הטיק־טינים, עלה ארצה בשנת 1926 והעלה בעקבותיו את כל המשפחה. כיום ברמת־גן.

יעקב, חניך ישיבת חברון, כיום ברמת־גן.

פייבל גרוסמן, „פייבל בערקעס דער היטלמאכער" — חייט וכובען לפי מקצועו, התפלל ב„חברה חומש" עם חבריו בעלי המלאכה ותופשי המחט.

אדם שקט ורציני, צנוע בהליכותיו ונוח לבריות, התרחק מעסקנות ציבורית, ניהל בית מכובד ושקד, עם אשתו שרה, על חינוכם הטוב של ילדיו, מהם זכו בהשכלה גבוהה. פייבל ואשתו שרה ניספו בשואה. הי"ד.

בנם בכורם נפטר בצעירותו.

ירחמיאל, אשתו ושני ילדיהם ניספו בשואה. הי"ד.

דב (בערצ'ה), חניך הסמינר בורשא, צעיר מוכשר ומשכיל, ניספה בשואה. הי"ד.

מנוחה, בוגרת בית הספר למלאכת־יד בוילנא, ניספתה בשואה. הי"ד.

חוה, נפטרה ממחלה ממארת לפני פרוץ המלחמה.

משה גרינברג — נשא את רחל־הינדה בתו של ר' אריה יוזביץ מטיקטין. נרצח בידי הגרמנים בימי מלחמת העולם הראשונה.

רחל הנדה גירנברג, בנה אברהם־גדליה, בנותיה אטקה ונכדים

רחל־הינדה, אלמנה קשת יום, נאבקה עם מר גורלה מאז מות בעלה, גידלה וחינכה את ששת ילדיה הקטנים למרות כל קשיי הפרנסה. ניספתה בשואה. הי״ד.

אברהם־גדליה — חייט לפי מקצועו, עמל קשה כדי לקיים את עצמו ולעזור לאמו האלמנה. נרצח בידי הנאצים בדרכו מביאליסטוק לטיק־טין. הי״ד.

רחל־איטקה — נישאה לשלמה גלר. הם וארבעת ילדיהם: מאשה, צירל, אברהם ואריה ניספו בשואה. הי״ד.

אליהו דויטש — „אלי דער מלמד״. איש חסיד היה, התפלל קבע ב„חסי־דים שטיבל״ של חסידי גור בטיקטין, אליה עבר מצ׳יז׳וב לאחר שנשא את רחל, בתו של ר׳ זאב וילוגה (װעלויל דער מילנער) לאשה.

ב„חדרו״ הרביץ תורה לילדי טיקטין והכינם ללימוד גמרא. את ימיו ולילותיו עשה קודש ללימוד תורה.

מנדל בנם נשא לאשה בת ביאליסטוק והשתקע שם.

מרים נישאה לבנימין (ניומה) ונדלוביץ, פחח בטיקטין.

בלומה הצעירה נתחנכה וגדלה בבית הוריה בטיקטין.

איש לא שרד ממשפחה זו. הי״ד.

ירוחם פישל דן — חסיד גור מהמקורבים לאדמו״ר והסמוכים אל שולחנו. חבר מרכז „אגודת ישראל״, מושך בעט סופרים ונואם בחסד. אך על הכל גדול בתורה וביראה ומצוין בכשרונותיו הנפלאים.

נשא לאשה את חוה בתו של ר׳ שמואל לייב שפירא, מנכבדי טיקטין, היה סמוך על שולחנו ושקד על התורה והעבודה. כאחד מפעיליה הבולטים של תנועת אגודת ישראל היה דברה בטיקטין והחדיר לעיירה הליטאית את רעיון „בית יעקב״ מיסודה של שרה שנירר בת גליציה.

נתקבל ל„כולל אברכים מצוינים" בלומז'ה ואף שהיה שם החסיד היחידי קנה לב רבותיו וחבריו „המתנגדים" במידותיו התרומיות, בשנינותו וברוחו הטובה.

שימש כרב ואב"ד בקהילות וויינסאווא וקוסובה, שם הרביץ תורה בעיקר בקרב הנוער, נחלץ לעזרת הפליטים והנזקקים שנהרו לעירו מכל הסביבה והיה למעשה מנהיגו הרוחני של כל האיזור.

חוה הרבנית, למרות שלא השלימה עם תפקידה כרבנית, מצא בה בעלה עזר נאמן כנגדו, ועליה נאמר שמאז שבאה לקוסובה נתרבו עניים בעיר, כי טובת לב היתה ולבה וביתה פתוחים לכל נצרך.

בימי השואה היתה לו לרב ירוחם פישל דן אפשרות להציל חייו וחיי אשתו אך בחר להשאר עם בני עדתו, עמהם ניספה בין כסה לעשור שנת תש"ב. הי"ד.

אברהם הורביץ, גבאי בבית המדרש ובעל חזקה לשחריתים של הימים הנוראים, בשל קולו הערב.

מידותיו הטובות וענותנותו חיבבוהו על כל בני טיקטין. היה נחבא אל הכלים ובורח מן המחלוקת, אוהב שלום ורודף שלום. הוא הגשים בגופו את אימרת חז"ל: „לא מצאתי לגוף טוב משתיקה".

ר' אברהם היה ראשון לקדושי טיקטין. בשנת 1941, כאשר הגרמנים עזבו את טיקטין והרוסים טרם נכנסו לתוכה, הריחו פורעים פולנים ריח הפקרות, התפרעו והשתוללו בטיקטין ופגעו בר' אברהם הורביץ והפליאו את מכותיו. כעבור שבועים נפח את נשמתו ומת.

אשתו אשת חיל, לאה לבית חורושוכה, נטלה על עצמה עול ניהול הבית והעסק ושיחררה את בעלה לשקוד על התורה ועל העבודה. ניספתה בשואת טיקטין. הי"ד.

בתו הבכירה פריל, כיום בארצות הברית.

צבי, יוכבד והניה ובעלה ניספו בשואה. הי"ד.

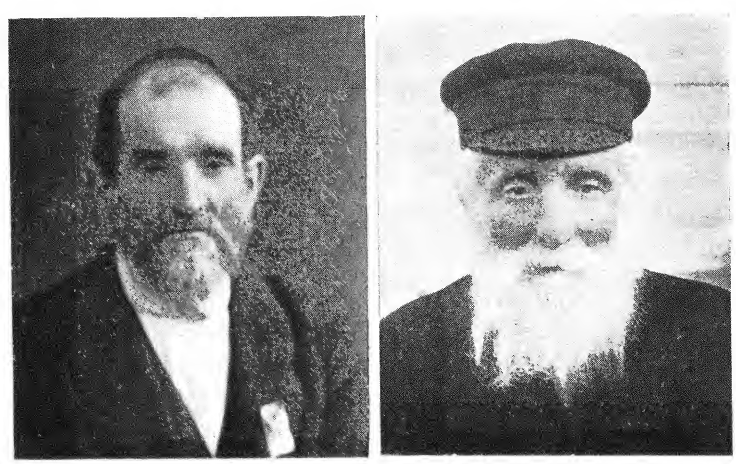
הלרשטיין שמחה — בר־אוריין ובר־אבהן, למדן ויודע ספר. ירא שמים מאד ועובד את בוראו בכל רמ"ח, עם זאת ליברלי וטולרנטי להשקפות הזולת.

ממתפללי בית המדרש הקבועים אך את שיעורו בדף הגמרא שלמד יום יום בחברותא קבע בביתו.

בעוד ששמחה הלרשטיין היה יושב בית וצנוע בהליכותיו היתה רעיתו, פסיה לבית רוזנבלום המיוחס ממזריטש, אשה אנרגית ומעורה בחיי הציבור והחברה בעיר. רבים נזקקו לעצתה הנבונה ולא אחת השלימה בין בעלי ריב שהשכימו לפתחה לישב סיכסוכם. היא גם היתה הרוח החיה בעמדה לימין בעלה בניהול החנות לצרכי הלבשה והנעלה, כיום בחולון.

הבית, — נאה, שופע חמימות והומה ילדים — הושפע מדמותם האצילה של הסבא והסבתא ר' שמעון וחיה־דינה הלרשטיין, על ברכיהם חונכו שבעת הנכדים.

ר' שמעון הלרשטיין השפיע מדמותו האצילה השופעת אהבה וטוב לב על כל סביבותיו, ובמיוחד התחבב על נכדיו הזוכרים אותו עד עצם

שמעון הלרשטיין ובנו שמחה

היום הזה כשהוא עומד בחצר הבית ויונים הומות סביבו ומלקטות פרורי לחם מתוך כפות ידיו המושטות. כי זה היה מנהגו יום יום בחזרו מתפילת שחרית בבית המדרש, להאכיל את היונים בטרם יאכל בעצמו ובכך קיים מנהג ישראל ככתוב: „ונתתי עשב בשדך לבהמתך — ואכלת ושבעת".

הרעיון הציוני מצא לו מהלכין בבית הלרשטיין, ובהגיע השמועה על עלייתם של הורי האמא, פסיה לבית רוזנבלום, ממזריטש לארץ־ישראל — גמלה גם בלבם ההחלטה שמקומם בארץ האבות. ואמנם, בשנת 1934 הגיעו שמחה הלרשטיין ורעיתו ארצה, שעה שהילדים מסתירים מהם דבר מחלתה של בתם שרה לבל תתעכב בשל כך עלייתם ארצה.

שרה, ליבה ובערל הלרשטיין

שבעת ילדיהם: מרים, ישעיהו, שרה, הינדה, צפורה, דוב (בערל) וליבא.

שרה היתה מורה בביאליסטוק, נישאה שם למשה בגון. הי"ד.

בערל עבד כזבן בחנות בביאליסטוק. בשנת 1942, באחת ה־אקציות בגיטו ביאליסטוק, הובל עם אלפי יהודים אחרים ברכבת למחנה השמדה. בשערו את הצפוי לכל המובלים ע"י הנאצים הצליח להסתיר בבגדיו איזמל חד. תוך כדי נסיעה עלה בידו, בעזרת איזמל זה, לנתק אחד הלוחות בדופן הקרון וציפה לשעת כושר. בעבור הרכבת ביער ארגן את חבריו לקרון, עודדם וחזקם ולפקודתו, בעודו מסיט את הלוח בידו, קפצו האנשים בזה אחר זה ונבלעו בחשכת הליל. הגרמנים שהבחינו בנעשה פתחו באש ובערל נשאר כלוא ברכבת, ועם יתר אחיו הובל למחנה ההשמדה. הי"ד.

ליבא אף היא היתה בביאליסטוק, שמשה בהוראה בבית ספר „בית יעקב". חלומה לעלות ארצה מצא בטויו בכל מכתביה אל משפחתה בארץ.

ואף אמנם נעשו הסידורים הדרושים וחלומה עמד להתממש אך הנה פרצה המלחמה והדרכים נחסמו.

מרים, ישעיהו, הינדה וצפורה בארץ.

זליג הרשטיין — חיט, שהכנוי „איש תהילים" דבק בו בשל מנהגו לזמר ולפזם פרקי תהילים בכל עת פנויה, בעיקר שעה שהיה סובב בכפרי הסביבה לקבל עבודות חייטות מאת הגויים הכפריים.

איש תם וישר וירא אלוקים. התפלל כל ימיו בשטיבל של החייטים אשר נמצא בחדר צדדי בבית הכנסת הגדול, ה„שול".

אשתו מאשה לבית נובינה מסוקולה, עקרת בית צנועה ונחבאת אל הכלים. הם, בתם מינדל התופרת, ובנם מנחם ניספו בשואה. הי"ד.

פישל — מניצולי השואה, היה בגיטו ביאליסטוק, אחרי כן הסתתר ביערות, לאחר המלחמה הגר לארצות הברית.

זאב וילוגה — המראה הראשון בו נתקלה עינו של הבא לטיקטין היו ארבע זרועותיה של טחנת הרוח של „וועלויל דער מילנער", הנצבת בראש גבעה בכניסה לעיר. וכשם שביתו בלט בין הבתים התבלט הוא בין האנשים.

כמי שבקיא במשנת חז"ל הגשים בגופו את מאמרם „גדול לימוד שמביא לידי מעשה". איש חסיד היה. לא החמיץ את שיעורו בדף היומי והרבה לעשות צדקות. דלת ביתו היתה פתוחה לכל דכפין. ידעו עניי טיקטין והסביבה שאצל „וועלויל דעם מילנער" יקבלו מנת קמח לשבת ואף אמנם יצא שמו כאיש טוב ומיטיב עם הבריות ואהוב ומכובד היה על כל יודעיו.

למרות שלא הזדהה עם שום תנועה ציונית בעיר לא מנע בעד ילדיו להצטרף לתנועות הציוניות ולפעול למען ארץ־ישראל. אף הוא עצמו קיוה לעלות ארצה ישראל אך לא זכה. הוא נפטר בשנת תרצ"ה.

עומדים מימין לשמאל: שמעון ואחותו אסתר וילוגה, מרים דויטש ודוד וילוגה. יושבים: יוסף והוריו מרדכי־הרש ומינדל שידלצקי, האבא זאב וילוגה, בתו רחל בעלה אליהו דויטש ובתם בלומה. כורעים: אסתר, לייבל ובאבעלה שידלצקי

אשתו הראשונה שרה ילדה לו ארבע בנות:

רחל — נישאה לאליהו דייטש, מלמד בטיקטין. ניספו עם ילדיהם וחתניהם בטיקטין. הי״ד.

מינדל — נישאה למרדכי הירש שידלצקי מוישקוב. בא טיקטינה, עבד בעסק חמיו והיה לאחד מפעילי המזרחי. נספו עם ארבעה ילדיהם: יוסף, באבה, אסתר ואריה־ליב. הי״ד.

מלכה — מתה בצעירותה.

רבקה — נישאה לאברהם גונשיר, הגרו לאוסטרליה.

לאחר מות אשתו הראשונה נשא זאב וילוגה את רייכיל לבית סביס־לובסקי מסוקולה. ילדיהם:

שמעון — למד אצל המלמדים בטיקטין, העמיק את ידיעותיו התור־ניות בישיבת מיר. משחזר לטיקטין קבל על עצמו ניהול טחנת אביו ועזר לו במשאו ומתנו. נשא לאשה את בריינה־טייבל לבית קפלן הם ושני ילדיהם ניספו בטיקטין. הי״ד.

אסתר (כיום דרייזן), בוגרת בית הספר הממשלתי בטיקטין, חניכת תנועת „השומר הצעיר", עלתה ארצה בשנת 1935, כיום בתל־אביב.

יונה (טויבה) — נפטרה בצעירותה.

דוד — קבל חינוך מסורתי בטיקטין, המשיך למודיו בישיבה בלחר־ביץ. חזר לטיקטין והתמסר לפעילות ציונית. בין היתר פעל במסגרת תנועת הנוער של „השומר הצעיר". לאחר שנשא את חיה בת ביאליסטוק השתקע שם. הם ובנם יחידם נשרפו חיים בבית הכנסת בביאליסטוק בעת האקציה הראשונה. הי״ד.

משה וילוגה — בעל טחנת קמח אשר על אם הדרך לביאליסטוק. כאדי אמיד תרם ביד רחבה למוסדות הסעד בעיר, כמו ה„סומך נופלים" ולינת הצדק.

התפלל ב„חברה משניות", שם גם שמע שיעור יומי קבוע. היה חבר ה„מזרחי" ואף העניק לילדיו חינוך דתי־ציוני. ניספה בשואה בטיק־טין. הי״ד.

אשתו שרה לבית צ׳שלר ילידת קינישין ניהלה את משק הבית ואף מצאה זמן להושיט עזרה לעניים ונזקקים, בכסף ובקמח.

קיילה — בוגרת בית הספר המקומי, היתה חברה בתנועת ה„מזרחי", ניספתה עם משפחתה בשואה בטיקטין. הי״ד.

בצלאל — למד בבית הספר הממשלתי, מאוחר יותר הצטרף אל אביו בעבודת הטחינה, היה חבר ה„שומר הצעיר" בטיקטין. בעת המלחמה הסתתר בסביבות טיקטין לאחר שנמלט מגיטו ביאליסטוק, היה מראשוני השבים לטיקטין לאחר השואה. עלה ארצה בשנת 1950, כיום בקרית ביאליסטוק.

יהודה — בוגר בית הספר הממ־שלתי אף הוא, עבד במפעל האבא, חבר השומר הצעיר. עם כניסת הגרמנים לטיקטין נמלט והסתתר יחד עם יעקב חינקס בסביבות העיר. כשלשה חדשים לפני סיום המלחמה בגד בו פולני שידע את מקום מחבואו והסגירו לידי הגר־מנים. הי"ד.

רבקה — עודה נערה כבת 14, תלמידת בית הספר, ניספתה בשו־אה עם המשפחה. הי"ד.

נחמן — נקטף באיבו. הי"ד.

קיילה וילוגה

אריה הרש צבי ויסקי — איש עמל. כל היום היה טרוד בעבודתו בנפחיה ממנה הוציא פרנסת הבית בדוחק ובצמצום. עם זאת, תמיד שמח בחלקו ואף לא נמנע מעשות צדקה בלב שלם ונדיב.

ממתפללי „חברה משניות" הקבועים. אדם שקט, צנוע ומכונס בתוך עצמו, עיקר מעיניו בחינוכם הטוב של ילדיו. ניספה בשואת טיקטין. הי"ד.

אשתו צפורה לבית פורקו נקראה „ציפה די גאבעתע" הודות לפעי־לותה המסורה במוסדות הסעד של העיירה. כגבאית במוסד לעזרת עניים היתה מחזרת על פתחי נדיבים בימי חמישי ובשבתות היתה נוהגת לבקר בבתים ומאספת חלות עבור העניים. בשנת 1939, כאשר הוצפה טיקטין פליטים מפולין, עמלה רבות לארגן עבורם מקום לינה, בגד חם ולחם לאכול. טוב לבה וישרותה הפכו לשם דבר בטיקטין. ניספתה עם בעלה בשואה. הי"ד.

בילה־פרידקה — נישאה לזיסקינד (זיידקה) חינסקי מסוכובולה. הם ובתם הקטנה שיינה ניספו בשואה.

שפרה — נערה כשרונית וחרוצה עזרה לאביה בנפחיה והיתה האשה היחידה בטיקטין שקבעה פרסות לסוסים ותקנה עגלות. נישאה למשה ליפ־שיץ מוינובה. עם הכיבוש הנאצי הסתתרה עם משפחתה בבונקר ואף הסתי־רה בו במשך תקופת־מה את פישל וטייבל זילברשטיין. בשנת 1944, ימים ספורים לפני השחרור חלה בנה לייבל וכאשר יצאה לקרוא לרופא נתגלתה על ידי פולנים ששרפוה עם כל משפחתה. הי"ד.

אליעזר נשא את באשה לבית ליטבקה מרוטקה. אשתו ובנו ניספו עם כל בני טיקטין. אליעזר הס־תתר במשך יומיים אך נתגלה על ידי שכנו קורסקי שרצחו בדקירת קלשון. הי"ד.

אליעזר ויסקי

שלמה, אשתו חיה־אסתר לבית יבלונוביץ מויזנא ובנם ניספו בשו־אה. הי"ד.

משה־חיים, חיה ואסתר, בני אריה־הרש וציפורה ניספו בשואה. הי"ד.

שפרינצה (כיום בלה הרשקו־ביץ), מניצולי השואה, היתה מפ־עילות תנועת החלוץ בטיקטין ועב־דה בתעשית הסוכריות של ה„צו־קרניק". עברה שבעת מדורי הגהינום הנאצי במחנות ההסגר ובאושויץ. בתום המלחמה עלתה ארצה, כיום בבאר שבע.

דוד ז'ולטי — מזקני העיר, חסיד גור, למדן וירא שמים מאד. כל ימיו התפלל ב„שטיבל", ועסק במצוות גמילות חסדים, בעיקר גמילות חסד של אמת, כחבר ב„חברא קדישא" בעיר.

אשתו רחל לבית זלצמן מויסקו־מאזוביצק, ניהלה את המאפיה ממנה התפרנסו.

ילדיהם: גיטל, שרה, אלקה־חיה, משה־אריה ואסתר — זכו להקים בתים והמשיכו במסורת אבות לאחר מות הוריהם בשיבה טובה בטיקטין.

דוד ז'ולטי ומשפחתו

אסתר נישאה לאביעזר ציצוביץ, חסיד גור, תעשיין יין ידוע בביא־ליסטוק. שם נולדו להם שבעה ילדים: בלקה, משה־אריה, חיה־בתיה, רחל ויצחק שניספו עם הוריהם בשואה. הי"ד. בנותיהם אהובה (כיום הלוי לוין) וחנה (כיום בירק) בישראל.

משה־אריה ז'ולטי נשא את שרה־רחל מסטביסק, השתקע בביאליס־טוק, נפטר שם. אשתו עלתה ארצה עם המשת ילדיה: אסתר־לאה, הדסה, בצלאל, מיכאל ויוסף.

ישראל אלתר זייץ — מחשובי העיר, מיושבי ה„מזרח" בשול, שם נהג להתפלל בשבתות ובמועדים.

עורך הדין היהודי היחידי בטיקטין. מקובל על קהל לקוחות רחב שאת תעצומותיהם היה מביא לפני בית המשפט הנפתי.

ביתו האמיד, ספוג רוח ציון, שימש בית ועד למלומדי העיירה ולפעילי התנועות הציוניות בעיר. היה חובב שפת עבר. היה מנוי על כתבי העת העבריים והחזיק בביתו מורה מיוחד לעברית עבור ילדיו. לאחר מותו עקרה כל המשפחה לביאליסטוק, בשנת 1920.

מנחם־מנדל בנו בכורו מאשתו הראשונה התחנך בטיקטין, היה ציוני נלהב מצעירותו, משכיל ויודע ספר. נשא את אסתר לבית ניימרק משדליץ, שילדה לו שתי בנות: צפורה ומרים, שבלידתה מתה האם. צפורה (כיום קרפל, בחולון) ומרים (כיום אפלבוים, בירושלים), חניכות התנועות הציוניות בטיקטין, עלו ארצה בשנת 1935, ע"מ ללמוד באוניברסיטה העב־רית. מנחם־מנדל ואשתו השניה רחל, ילידת רייגרוד, ניספו בשואה בטיק־טין. הי"ד.

אשתו השניה של ישראל־אלתר זייץ, שיינה־רבקה מטרסטינה, אשה מתקדמת בדיעותיה ועקרת בית מעולה, דאגה לטפוח בית נאור ולחינוכם הטוב של הילדים.

נחמה — כאביה היתה אף היא עורכת דין, תחילה בטיקטין ולאחר מכן בביאליסטוק. עלתה ארצה עם בעלה אברהם קרני (קורצגור), כיום בתל־אביב.

קלמן (זיידל) — למד ב„שקולה" ובחדרים בטיקטין, נרתם לפעילות ציונית במסגרת „צעירי ציון". לאחר פטירת אביו עסק אף הוא בפרקליטות. נשא לאשה את אסתר בת ביאליסטוק, עלה ארצה בשנות 1926, כיום בירושלים.

לאה (כיום ציפקין) — עלתה ארצה בעקבות אחיה ואחותה בשנת 1930, כיום בחדרה.

מרים (מערטשע) — נישאה לבן־דודה זליג זייץ, כיום ברמת־גן.

נתנאל זילברשטיין — יליד ויסוקו מאזוביצק. השתקע בטיקטין בשנת 1912.

חניך ישיבות מיר וולוז'ין. ספוג תורה ודעת. כבר בצעירותו שלט בשפה העברית ואף כתב מאמרים ב„הצפירה".

יהודי שאהבת הכלל ואהבת ציון היו נר לרגליו והדריכוהו בכל מעשיו. חבר המזרחי, שאף כל ימיו לעלות ארצה אך לא זכה; מלחמת העולם השניה טרפה את חלומותיו ומאויו.

חינך את ילדיו ברוח אהבת הבריות וחיבת ציון.

משכיל ויודע ספר; אף לדרכו האחרונה לכבשני אושביץ הלך וספר בידו. הי"ד.

נתנאל ודבורה זילברשטיין

אשתו דבורה (לבית אולשא) ילידת טיקטין, היתה אם עבריה במלוא מובן המלה. תמיד אצה להביא מרפא ומזון לחולה ולעני.

במסירות טפלה בחולים ובחיוכה המלבב וצחוקה העליז השכיחה מכאוביהם.

עם היותה מטופלת בארבעה ילדים ועסוקה במשק ביתה ופרנסתו לא החמיצה הזדמנות לעזור בחשאי לנצרכים ועניים. ניספתה בשואה. הי"ד.

מלכה בתם נספתה באושביץ. הי"ד.

בלה (כיום צשלר) — חניכת השומר הצעיר בטיקטין, עלתה ארצה בשנת 1936. כעת בתל־אביב.

פישל ואחותו טייבל (כיום יונה ברנר), אף הם חניכי ה„שומר הצעיר" בטיקטין. יחד עברו את תלאות המלחמה, עלו ארצה בשנת 1950.

אליהו מנדל זכרביץ — יהודי פשוט של כל ימות השנה, היה מחזר על כפרי הסביבה ובכך מוצא את פרנסתו.

אלי־מנדל זכרביץ היה ירא שמים מאד, בעל זקן ארוך, התפלל ב„חברה ישן״.

אשתו מינדל לבית גילצינסקי ילדה לו ארבעה ילדים, ניספתה בשו־אה. הי״ד.

ברוך בכורם, הגר לארצות הברית, כיום בשיקגו.

דב־זאב (בערל־וועלוו׳ל) ניספה עם אשתו ובנו בשואה בטיק־טין. הי״ד.

בנדט, עסק במסחר עם אביו ואחיו. ביום המר והנמהר של חורבן קהילת טיקטין, נמלט מככר השוק והסתתר ביערות. בשנת 1944 נתגלה ונרצח על ידי פולנים. הי״ד.

שרה־מלכה, חברה פעילה בקן „השומר הצעיר״ בטיקטין, ניספתה בשואה בטיקטין. הי״ד.

יעקב משה זלצמן — נולד בויסוקו ליטובסק שבמחוז בריסק, מפחד הגיוס נמלט לביאליסטוק, שם פגש את דוד טבל אלטשולר שהביאו למיידן שלו שביער סמוך לטיקטין. כעבור שנתיים פתח בית מרזח בקפיץ שליד זבד. נשא את דבורה לבית קפלן.

בתם ינטה־רייזל הגרה לארצות הברית ומתה שם. בנם פישל בירושלים.

יהודית ובעלה אריה־ליבל ריבצקי, בניהם אהרן ויוסף ושתי בנותיהם ניספו בשואה בביאליסטוק. הי״ד.

שבתאי ואשתו דובה לבית זילאזה, בתם שיינה־שרה ובנם יעקב משה ניספו בשואה. הי״ד.

מרדכי ואשתו מרישה לבית זרנסקי וילדיהם שרה־פויגל, ירמיהו, חנה־שיינה, יעקב, ליטמן וזלמן ניספו בשואה. הי״ד.

יוסף זק — תלמיד חכם ומשכיל, מן הציונים הבולטים שברחוב היהודי בטיקטין, חבר „מזרחי", אף ביתו היה בית ציוני ונאור. השפעתו היתה גדולה על המתרחש בקהילה, וזמן מה אף עמד בראשה.

ר' יוסף קשר את עתידו בציונות ועלה ארצה ישראל עם משפחתו בשנת 1936. התישב בכפר סבא, בעל חנות מכולת.

אשתו אטל, עקרת בית למופת ואהובה על כל אנשי העיר עמדה לימין בעלה בניהול חנות העורות והנעלים שלהם בטיקטין.

יוסף זק ואשתו אטל נפטרו בישראל בשנת 1954.

חיים — הגר לדרום אמריקה, נהרג בקובה.

משה, מפעילי התנועה הציונית בטיקטין והתיאטרון המקומי ואשתו צירל לבית חורושוכה וילדיהם אברהם וישעיהו ניספו בשואת טיקטין. הי"ד.

שלום — מחניכי „השומר הצעיר", בוגר סמינר למורים בורשא, עלה ארצה במסגרת תנועת החלוץ בשנת 1930. חבר „אגד" ומפעילי ה„הגנה", נהרג כתוצאה מתאונה בשנת 1947. השאיר אשה, בן ובת.

משה זקים — מחובשי בית המדרש המצוינים, תלמיד חכם ובעל הדרת פנים, עטור זקן שיבה ארוך.

ביתו מן הבתים האמידים בטיקטין, נמצא בין בית הכנסת ובית המדרש, בו התפלל כל ימיו.

בעל בית חרושת לעבוד שער חזיר המיועד ליצוא למספנות לייפציג והמבורג וסוחר פרוות.

אשתו לאה לבית שורץ מאוסטרוב ניספתה בשואה. הי"ד.

אליעזר בכורם נשא בת זמברוב, השתקע שם, עסק בסחר פרוות ועבוד שער חזיר. ניספה בשואה. הי"ד.

הבן השני — בעל חנות כל־בו בוואסוקי־מאזוביצק, עשה חייל במסחרו. ניספה בשואה. הי"ד.

פשה — נישאה לאשר כהן, סוחר ברזל מביאליסטוק. ניספתה בשואה. הי"ד. בנה מאיר, עלה ארצה, כיום בקיבוץ „עין המפרץ".

רחל — נישאה למורה ועסקן ציוני מאוסטרוב בשם שורץ, ילדה לו בן ובת. ניספתה בשואה. הי"ד.

רבקה — נשארה בבית הוריה, לאחר מות אביה המשיכה לנהל את העסק. ניספתה בשואה. הי"ד.

חיים זרנסקי תושב זבד שליד טיקטין, שם עיבד חלקת אדמה ומכר את תנובתה. כן עסק בסחר תבואות.

איש ישר וטוב לב. במלחמת העולם הראשונה, כאשר הגיעו נחשולי פליטים לערי השדה ולכפרים פתח לפניהם את ביתו ודאג למחסורם. ניספה בשואה. הי"ד.

אשתו רשקה, אף היא אשה טובת לב ומרבה לעשות צדקה ולגמול חסדים. נפטרה בשנת 1934.

שלמה בנם, סוחר תבואות, ואשתו שבע, ניספו בשואה עם ילדיהם ירמיהו, אברהם, אביגדור וסלובה. הי"ד.

משה, הגר לארצות הברית והיה ממארגני ומפעילי „ועד יוצאי טיק־טין" בשיקגו. בעת ביקורו בארץ־ישראל בשנת 1947 יסד את קופת הגמ"ח של „ארגון יוצאי טיקטין" ותרם בקביעות ביד רחבה בעיקר לתמיכה בעולים חדשים מנצולי השואה. נהרג בתאונת דרכים שעה שנסע להקביל פני אחותו ליבה בהגיעה לארצות הברית. השאיר אשה וארבעה בנים.

משה זרנסקי

הרצקה, אף הוא עסק בסחר תבואות, תמיד שמח בחלקו ואהוב

על בני קהילתו. נפטר בשנת 1938. אשתו לאה לבית זכרביץ וילדיהם ירמיהו, דוב־בער, חיה־שושה, בילה ורשקה ניספו בשואה. הי״ד.

בצלאל (צלקה), אף הוא סוחר תבואות, ניספה בשואה. הי״ד.

דוב־בער, חניך ישיבות, איש משכיל ויודע ספר. ניספה בשואה עם אשתו גיטל וילדיהם רשקה, בלה ויוסף. הי״ד.

מריאשה, נישאה למרדכי זלצמן שעסק אף הוא בסחר תבואות. ניספו בשואה עם ילדיהם: שרה־פיגל, ירמיהו, חנה־שינה, יעקב, ליטמן וזלמן. הי״ד.

לאה, נישאה למרדכי גולדמן שככל בני משפחת זרנסקי היה אף הוא סוחר תבואות. הם וילדיהם יוסף, רשקה ובת פעוטה ניספו בשו־אה. הי״ד.

שבתאי־מאיר — נפטר בילדותו.

חנה, נישאה ליוסף קורץ הטוחן. ניספו בשואה עם בתם ראשקה. הי״ד.

ליבה (כיום סטיגליץ), בארצות הברית.

צפורה (זכריאש) ובנה ירמיהו מניצולי השואה, כיום בישראל.

צבי חורושוכה — „הרשל קדיש׳ס״ — מיקירי קרתא, בן תורה וירא שמים, מקפיד על קלה כחמורה.

מסוחרי העיר האמידים. ניהל חנות למנופקטורה וראה ברכה בעמלו

אשתו פייגל לבית רוזנבלום, נפטרה כשנה לפני המלחמה. צבי חורו־שוכה ניספה בשואת טיקטין. הי״ד.

יהושע-מיכל — מהמצוינים שבאברכי טיקטין, חניך ישיבות סלובוד־קה ובריינסק. תלמיד חכם מופלג, ירא שמים ועניו, הקדיש מירב זמנו לקופת גמ״ח שנמסרה לו מחותנו ר׳ ברוך סוראביץ. הוא ואשתו לאה וילדיהם אסתר־מלכה, ברוך ויוסף ניספו בשואה. הי״ד.

צירל — נישאה לנחמן פלגון. הם ובנם קדיש ובתם הקטנה ניספו בשואה. הי״ד.

צבי חורושוכה ואשתו פייגל לבית רוזנבלום

נחום — מבחירי תופשי התורה בעיר, דעתו מעורבת עם הבריות, ניהל קופת גמ"ח פרטית. הוא ואשתו דבורה וילדיהם ניספו בשואה בביאליס־טוק. הי"ד.

זיסקינד־ליב, אשתו רחל וילדיהם ניספו בשואה. הי"ד.

רחל (כיום לחובר) וחיים ומשפחתו בישראל.

משה חורושוכה — „משה קדישע'ס", יהודי שומר תורה ומצוות, השתתף בכל ארגוני הסעד בעיר, בעיקר בכל הקשור במצות בקור חולים.

משה חורושוכה נדבק במדותיו של יחזקאל שרה מלכה'ס, הדמות הידועה בציבור הטיקטיני. ממנו ראה וכן עשה, ולאחר שיחזקאל שרה מלכה'ס עלה לארץ־ישראל היה זה משה קדישע'ס שמילא את מקומו והיה לראש המרקדים והמשמחים חתן וכלה. הוא אמץ לו את מדותיו התרומיות של יחזקאל, אותו ראה כדוגמה ומופת.

למרות שמצבו הכלכלי לא היה בכי טוב, לא ניכר הדבר במצב רוחו העליז והמרומם תמיד.

אשתו חיה, בתו של ישראל מאיר כהן, אשה צנועה וחסודה, פרשה כפיה לעני והיתה עזר כנגד בעלה בניהול חנות המכולת שלהם. משה וחיה חורושוכה ניספו בשואה בטיקטין. הי"ד.

מאיר בכורם, חניך ישיבת לומז'א, הקים בית נאמן לתורה, ניספה עם משפחתו בשואה. הי"ד.

אריה, ניספה עם משפחתו בביאליסטוק. הי"ד.

נתן־נטע ורעלה ניספו עם הוריהם בטיקטין. הי"ד.

משה-ישראל חורושוכה — „דער זאוואדער", בנו של זיסקינד לייב חורו־שוכה מנכבדי העיר. משה־ישראל, אשתו פייגל ושלושת ילדיו התגוררו בבית אביו.

בשנת 1912 לאחר שנחשד על ידי שלטונות הצאר בפעילות רבולו־ציונרית, בהיותו איש משכיל ויודע ספר ומרבה בקריאת ספרות ציונית, נותק מעל משפחתו והוגלה לרוסיה.

משה ישראל חורושוכה ואשתו פייגל

ציר'ל טורק בת משה ישראל חורושכה

אליעזר וינטר ואשתו טייבל
לבית חורושוכה

אשתו המטופלת בשלוש פעוטות יצאה בעקבותיו והתאחדה עמו לאחר שמצאתהו מסתתר באחת הערים במרכז רוסיה. אשתו, אשת חיל, עמדה לימינו בהיותו נרדף ממחבוא אחד למשנהו ודאגה לפרנסת המשפחה.

בשנת 1920 חזרה משפחת חורושוכה לטיקטין כנתינים פולנים. תל־אות הגלות והתנאים הקשים בבתי הסוהר ברוסיה בהם היה כלוא נתנו בו אותותיהם ורופפו את בריאותו. שוב נחלצה האם פייגל לשבור טרף לפי הטף.

משה־ישראל חורושוכה, חולני ורתוק למיטתו היה אבא טוב וחברן הנאמן של בנותיו. במסירות שקד על חינוכן והיה שותפן בכל חוויותיהן ודאגותיהן. עודדן לפעילות חברתית וקיבל בברכה את פעילותן הציונית במסגרת תנועת „השומר הצעיר". למרות מחלתו ורצונו לראות את ילדיו לידו, סמך ידיו על החלטתה של בתו אידקה לעלות ארצה.

בשבתות אמץ את שארית כוחותיו ובא לבית המדרש לתפילה בציבור. בשנת 1936 אפסו כוחותיו והשיב נשמתו לבוראו.

ואשתו פייגל מושכת בעול הפרנסה ובעזרת ילדיה ניהלה חנות מנופקטורה בכיכר השוק. למודת סבל וקשת רוח נשאה באומץ לב את קשי גורלה, והמשיכה לשקוד על טיפוח האוירה התרבותית בבית „משה־ישראל דער זאוואדער", הנודע בטיקטין בבנותיו המשכילות והנאות.

טייבל, הבת הבכירה היתה פעילה ב„שומר הצעיר" בטיקטין אך לא רצתה לוותר על המשך למודיה, עזבה את התנועה ואת טיקטין ועברה לוארשא, שם סיימה בית ספר למילדות. נישאה לאליעזר וינטר וחזרה עמו לטיקטין שם עבדה בבית החולים.

הם ושלושת ילדיהם: שלום הבן וראשה ומאשה התאומות ניספו בשואה. הי"ד.

צירל, גם היא עזבה את הקן, סיימה בית ספר תיכון בביאליסטוק וחלמה על המשך לימודיה בארץ־ישראל. נישאה למנחם טורק.

היא ובתה מירה ניספו בשואה. הי"ד.

פערל, עוד בהיותה בטיקטין התמסרה לפעילות ציונית וחינוכית, אך צמאונה להשכלה הביאה לסמינר למורות אותו סיימה בהצלחה ועברה לנובוגרוד לשמש בהוראה.

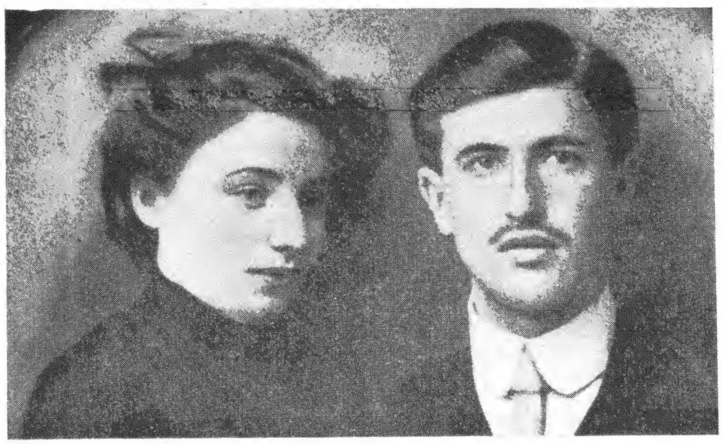
עם פרוץ המלחמה חזרה לטיקטין לבית אמה. האם והבת ניספו עם כל בני העיר. הי"ד.

אידקה, (כיום בן־אָשר) נשארה נאמנה לקן „השומר הצעיר", בשנת 1935 הגשימה חלומה ובמסגרת התנועה עלתה לארץ־ישראל והתישבה בעין־המפרץ.

שמעון הורושוכה — אדם שקט, נוח לבריות. לא התבלט בעסקנות ציבורית או ציונית בהיותו טרוד כל ימיו בעסקי פרנסת הבית. תחילה נהל בביתו אשר בכיכר השוק חנות מנפקטורה, אחרי כן עבד במאפיה.

בהיותו בעל משפחה ברוכת ילדים תר אחרי מקורות פרנסה נוספים ונהל, בעזרת אשתו שיינע, מסעדה קטנה בביתו.

ב־21 באוגוסט 1941 נמצא עם יתר בני טיקטין בככר השוק, משם לא חזר איש. הי"ד.

שמעון ואשתו שיינה חורושוכה

אליעזר, בכורם, אשר למד את מקצוע התפרות אצל יונה ברינסקי התפר, נהל אח״כ בית מלאכה עצמאי ועזר בפרנסת הבית.

לאחר תלאות המלחמה ונדודיו וגלגוליו עם גדודי הפרטיזנים ביע־רות פולין, הגיע ארצה בשנת 1945. הצטרף להגנה ולחם במלחמת השחרור.

אידקע, שרה, פעשה, בלומה, ישראל ואברהם, ילדיהם של שמעון ושיינע חורושוכה קבלו את החנוך המקובל בטיקטין, חונכו ברוח חיבת ציון והשתלבו בפעולות הארגונים הציוניים בטיקטין, בעיקר פעלו במסגרת תנועת „השומר הצעיר״. ניספו בשואה. הי״ד.

יעקב חורושוכה — מסוחרי העצים האמידים בטיקטין. התפלל ב„חברה משניות״, בשבתות ובחגים בבית הכנסת הגדול. תרם מכספו למען מוסדות הצדקה והסעד וכאחד מחברי הכבוד של ועד הקהילה השתתף בכל הכרעו־תיה והחלטותיה. ניספה בשואה. הי״ד.

יעקב חורושוכה, אשתו רחל, בתם צירל ובעלה משה זק ובנם

משמאל: אברהם וישעיהו זק

אשתו רחל, אשה נבונה, הבינה שאין עתיד לנוער היהודי בפולין ושלחה את ילדיה אל מעבר לים.

צירל ובעלה משה זק, מבחירי צעירי טיקטין, ניספו בשואה עם ילדיהם אברהם וישעיהו. הי״ד.

אברהם, אייזיק, ניסן ושמואל הגרו לארצות אמריקה הצפונית והדרומית.

אטל, נישאה ליהודה יוזביץ בן טיקטין, כיום בכפר־סבא.

משה חורושוכה — **סוחר עצים ואחד מיהודי טיקטין הבודדים שעסקו בחקלאות. יהודי ירא שמים, דקדק בקלה כבחמורה, פעיל בחברות סעד וצדקה ומגבאי „חברה משניות".**

אשתו דבורה **(דבושקה) לבית סלוטיצקי, כיום בישראל.**

בנם אריה־ליבל, **בעל חנות מכולת וחקלאי כאביו, אשתו** פרומה **ובניהם** משה, יוסף, יהודה **ובתם** שרה **ניספו בשואה. הי"ד.**

בנותיהם מלכה־רייזל ושרה **ומשפחותיהן ניספו בשואה. הי"ד.**

חיים־מאיר וצילה **בישראל.**

שמואל חליוטא — „ר' שמואל **דער שוחט" — הדמות המרכזית בקהילה** הטיקטינית, מיקירי קרתא, ראש וראשון לכל מפעל צבורי, מנהיג ומורה לכל העדה, אהוב ונערץ.

ר' שמואל חליוטא נולד באמסטיבבה שליד וולקוביסק. בשנת 1907 נקרא מטשכנובצי לבוא טיקטינה ולשמש בה שו"ב. עד מהרה התערה בחיי הקהילה ורכש אימונם המלא של כל בניה שפנו אליו בכל עת צרה ומצוקה. שמו יצא לתהילה בכל הסביבה וביתו היה תמיד פתוח לרווחה בפני כל אורח או שד"ר.

כמי שספג תורה בישיבת מיר שקד ר' שמואל על הפצתה והחדרתה

יברהם מרדכי חורושץ׳, חתנו של
ר׳ שמואל השוחט (מימין),
בתו פריידל ובעלה

לכל השכבות. הרבה לדרוש בפני קהל ועדה והרביץ תורה ברבים בשיעוריו הרבים בגמרא ובהלכה, במשנה ובאגדה, בפרשת השבוע או ב„עין יעקב״, הכל מתובל במשלים עממיים הצד׳ים את הלב ומשברים את האוזן. שלח רבים מצעירי העיירה לישיבות הגדולות וכיו״ר „אגודת ישראל״ בטיקטין הניח את היסוד לבית ספר „בית יעקב״ בטיקטין.

בשבתות קרא בתורה בבית המדרש, ובימים הנוראים היה שליחו של הציבור הטיקטיני לפני הקדוש ברוך הוא, לשטח לפניו תפילתם ותחינתם.

במשך למעלה משלשים שנה היה ר׳ שמואל רועה נאמן לקהילת טיקטין, עמה הלך בדרכה האחרונה. הי״ד.

אשתו החל ילדה לו את בתו היחידה נעמי אשר נישאה לבן־תורה־יפה־תאר־ומידות ר׳ אברהם־מרדכי חורושץ׳, רבה של לומז׳יצה, אב״ד בלומזה ור״ם בישיבתה. ר׳ אברהם־מרדכי ואשתו נעמי ניספו בשואה. הי״ד.

שלמה־ליב, בנם של אברהם מרדכי ונעמי, חניך ישיבת ברנוביץ, נשא לאשה בת זמברוב. ניספו בשואה. הי״ד.

פריידל נישאה לשוחט אשר נתמנה יותר מאוחר כשו"ב בטיקטין. ניספו בשואה. הי"ד.

פשקה נתחנכה בלומז'ה, שם נפטרה ממחלת טיפוס.

אלקה (כיום שטרק), נתחנכה בבית סבה בטיקטין, בעדודו עלתה ארצה בשנת 1938, כיום בירושלים.

עם ר' שמואל השוחט ניספתה אשתו השניה מירה. הי"ד.

יצחק יעקב חרל"פ — יליד מייטשעד, התישב בטיקטין לאחר שנתקבל בה כחזן ושוחט (ש"ץ ושו"ב), בהיותו תלמיד חכם מובהק, מוסמך להוראה על ידי ר' אייזל חריף מסלונים.

משכמו ומעלה, בעל הדרת פנים והופעה פטריארכלית, היה ר' יצחק־יעקב מקובל על כל בני טיקטין. כזקן ורגיל, שפרקו נאה וזקנו מגודל וקולו נעים ומעורב בדעת עם הבריות היה עובר לפני התיבה בימים הנוראים.

ר' יצחק יעקב חרלפ, אשתו חיה ליפשה, בניהם אליהו־יחזקאל וישראל־אריה ובנותיהם חנה־איידל ואסתר

מעשיו הטובים השלימו את אשיותו ספוגת התורה והיראה. ירא שמים, הולך תמים, פועל צדק ודובר אמת בלבבו, היה ר' יצחק־יעקב חרל"פ כל ימיו.

יוצא ונכנס בבתי טיקטין ועוקב בהתענינות אחר התפתחותם של הבנים אותם הכניס בבריתו של אברהם אבינו.

חבר ועד העיר ופעיל לטובת נצרכים ונזקקים. תמך בכל מאודי ברעיון הציוני.

אשתו חיה־ליפשע בת ר' משה־יהושע ממייטשעד, אשת חיל, תמימה וישרה ומצוינת במידות תרומיות נעלות. מכניסה אורחים ובעלת צדקה.

בתם חנה־איידל, אם לשבע בנות, נרצחה בידי הנאצים. הי"ד. בתה שיינדל פינגרהוט בישראל.

דב־בער, מוהל וחזן מפורסם, כעת בקנדה.

משה־יהושע — נפטר בצעירותו, בתו ניספתה בשואה. הי"ד.

אליהו־יחזקאל — לפנים חזן ושו"ב, הגר לארצות הברית, שלח ידו במסחר ועשה חיל, עוסק בצרכי ציבור באמונה ורואה נחת מנכדיו.

לאה — מתה בדמי ימיה.

מרדכי־פנחס — מוהל ומורה בתלמוד תורה בקנדה, משכיל ויודע ספר, אב לשני בנים.

אסתר־ינטע — אשה צנועה וטובת לב, משכילה ועסקנית פעילה במוסדות שונים בניו יורק, אם לבן ובת.

ישראל־אריה — לפנים שו"ב, כעת עוסק במסחר. בעל מידות טובות שחבבוהו על כל יודעיו.

יעקב טופורוביץ — אבי משפחת טופורוביץ הענפה, אחת הותיקות בטיק־טין. לפני דורות עקר מגריבו טיקטינה עם אשתו חיה־שרה.

יצחק בכורם — חזר לעיר מוצאה של המשפחה אך גם שם לא הרבה לשבת ונדד על פני העולם עד שהגיע בתחילת המאה ארצה ישראל. כאן היה אחד מבוניה של העיר העברית הראשונה, בין השאר בנה את הבנין

במרכז: ראובן ונחה טופורוביץ, ליד ראובן בתו רחל ומאחוריה בעלה יעקב דוד פתקוס, ילדיהם קיצונים למטה. עומדים משמאל: שושנה ומשה

בו שוכנת עד היום עירית תל־אביב. ביתו היה פתוח ליוצאי ביאליסטוק והסביבה ועמד לימינם בראשית דרכם בארץ־ישראל.

ראובן — יהודי תלמיד חכם וירא שמים, מקפיד על קלה כעל חמורה, חבר „חברה־ש״ס" וקובע הרבה עתים לתורה. מדי לילה ערך תיקון חצות. כל מעשיו לטובת הכלל עשה בהסתר ובצנעה כי עניו היה.

אשתו נחה לבית קייק, אף היא כבעלה אשה טובת לב וחסודה שהר־בתה לעזור לזולת.

ילדיהם משה, רחל, שושנה ורבקה ומשפחותיהם ניספו בשואה. הי״ד. שלום, דב ויוכבד — בישראל.

שושנה — בתם של יעקב וחיה־שרה נישאה לאָשר, בנו של ביקשה המלמד, הגרו לרוסיה ומשם לארצות הברית. הקימו משפחה ענפה וחינכו את ילדיהם ברוח אהבת ישראל וארץ־ישראל. נכדתם מבונות ישוב ספר בנגב.

אברהם טורק — רופאה הידוע של טיקטין. במשך עשרות שנים חי ופעל בטיקטין והיה אחת הדמויות המרכזיות בה, כרופא טוב ומסור וכעסקן ציבורי רב פעלים, שדעתו מקובלת ומכובדת על הבריות. נמנה על חברי מועצת הקהילה ובמשך שנים רבות כיהן כסגן ראש העיר.

אשתו שרה **לבית** רוסלנדר **מלומז'ה**, כבעלה בין האנשים כן התבלטה היא בין הנשים. אשה צדקנית וטובת לב, ניהלה בית מסורתי וחינכה את בניה ברוח זו. חובבת ציון בכל לבה, קבלה בחיבה רבה שליחי התנועה

אברהם טורק ואשתו שרה לבית רוסלנדר

הציונית שנזדמנו לטיקטין וביתה הפך ביתם של המדריכים מן ההכשרות שבקרבת מקום. כן ניהלה חנות בדים וקונפקציה.

ביתם של אברהם ושרה טורק היה פתוח בפני ההשכלה וחמשת בניהם זכו בחינוך גבוה, דבר נדיר בטיקטין.

יצחק הבכור, לאחר שקיבל חינוך מסורתי בחדרים בטיקטין, למד בגימנסיה בביאליסטוק. משׁשב טיקטינה רתם עצמו בעול עבודה ציונית. עד חורבנה של העיר שימש יו"ר התנועה הציונית והקרנות הלאומיות. הרוסים שפלשו לפולין בשנת 1939 אסרוהו ולאחר שישב שנה בכלא ביא־

ליסטוק הוגלה למחנה עבודת כפיה בסיביר. בעקבות ההסכם עם הגנרל שיקורסקי שוחרר והתאחד עם משפחתו והוריו ברוסיה. במסגרת הרפטרי־אציה של אזרחי פולין חזר אחרי המלחמה, אך כעבור זמן קצר הגר לאוסטרליה, עם בנו יוסף ובתו חנה. אשתו פולה לבית רוטקביץ מלומז׳ה נפטרה ממחלה.

מנחם, לאחר שקיבל חינוך מסורתי בחדרים בטיקטין למד בגימנסיה בביאליסטוק וסיים את חוק למודיו באוניברסיטה בוילנא. שב טיקטינה, נשא את צירל לבית חורושוכה ועקר לביאליסטוק, שם עבד כעורך־דין.

ביום השמדת יהודי טיקטין נמלט לביאליסטוק ולאחר שישב כעשרים חודש בגיטו נמלט גם משם, זמן קצר לפני חיסול הגיטו. נחבא בשדות וביערות ואצל איכרים פולניים וניצל. עם השחרור שב לעיר מולדתו אך כעבור כמחצית השנה שוב עקר לביאליסטוק, ארגן שם את החיים היהודיים ובין השנים 1945—1947 שימש כיו״ר הקומיטט המחוזי. בשנת 1947 הגיע לארץ־ישראל כעולה בלתי ליגאלי. כיום בתל־אביב.

אשתו צירל ובתו הפעוטה מירה ניספו בשואת טיקטין. הי״ד.

משה, כאחיו למד אף הוא בחדרים בטיקטין ובגימנסיה בביאליסטוק. למד רפואה באוניברסיטת פראג והוסמך כרופא בוילנא. בשנת 1936 שב לטיקטין ועבד כרופא.

ביום השואה נמלט עם אחיו מנחם ועמו עבר את מוראי המלחמה. בגיטו ביאליסטוק עבד כרופא־גניקולוג ואחרי המלחמה שוב שימש כרופא בביאליסטוק. בשנת 1948 הגר לאוסטרליה, כיום בסידני.

אשתו רעיה ובתו עדה ניספו בשואת טיקטין. הי״ד.

אליעזר, לאחר סיום בית הספר בטיקטין נשלח על ידי אביו לארץ־ישראל על מנת לשמש ראש גשר למשפחה כולה. בגיל 14 נתקבל לבית הספר החקלאי „מקוה־ישראל״, המשיך את לימודיו בצרפת והוסמך שם כאגרונום. כיום בתל־אביב.

צבי, בגיל 12 עלה ארצה בעקבות אחיו. משהגיע ארצה שמע השואה באירופה, התנדב ליחידה עברית בצבא הבריטי. נפל בהפצצת אניתו שהפליגה מאלכסנדריה למלטה. הי״ד.

דוד טשצ'ינסקי — יליד סוקולה, בצעירותו הגר עם אביו לארצות הברית שם למד את מלאכת האפיה. חזר לפולין ונקרא לשרת בצבא. עם שחרורו בשנת 1912 נשא לאשה את ביילה־רבקה מלרביץ ילידת טיקטין, השתקע בה ופתח ממתקיה ממנה התפרנסו בכבוד. עם פרוץ מלחמת העולם הראשו־נה עקר לקרינק, ועם סיומה חזר לטיקטין ופתח בה מאפיה.

איש עמל ועבודה היה, עם זה יהודי דתי בעל השקפות מתקדמות. התפלל ב„חברה משניות" ואף נהג להשתתף בשיעורים שבין מנחה למעריב.

אהב מאד את תשעה ילדיו ועודדם להצטרף לתנועות ציוניות. אף הוא היה חובב ציון ושאף לעלות ארצה אך לא זכה. ניספה בשואה בטיק־טין. הי"ד.

אשתו ביילה־רבקה, בת למשפחה ותיקה בטיקטין, הושיטה תמיד עזרה וסעד לנזקקים, בעיקר היתה חביבה על בני הנוער, חבריהם וחברותיהם של תשעת ילדיה.

היתה חברתם הטובה של בניה ובנותיה, עודדה אותם לפעילות ציו־נית והדריכתם לקראת ההכשרה בתנועה. תמיד הרהרה בארץ־ישראל מתוך געגועים והאמינה שבתה חיה, אשר עלתה ארצה, נוסעת כחלוץ לפני המשפחה, אך לא זכתה לעלות. ניספתה בשואה בטיקטין עם כל משפחתה ועם כל בני טיקטין. הי"ד.

מיכאל — בכורם, חניך ישיבת ביאליסטוק, חזר לטיקטין ונכנס לעבוד במאפית אביו. היה פעיל בתנועה החלוצית הכללית. קוה לעלות ארצה עם כל המשפחה. ניספה עם אשתו ובנו בשואה בטיקטין. הי"ד.

אליעזר, ציפה, אריה, ישעיהו, שלמה, יצחק וצירל ניספו עם הוריהם בטיקטין. הי"ד.

חוה (כיום ריכטר), בוגרת ביה"ס העממי, חניכת „השומר הדתי" בטיקטין, יצאה להכשרה ולהגשמה, עלתה ארצה בשנת 1938, כיום בחיפה.

זאב יבלונוביץ — „וועלוויל דער קצב". קצב ולמדן. — נמנה על חבורת הלומדים את הדף היומי בהדרכת ר' שמואל השוחט. לא אחת ויתר על בצוע עיסקה מסחרית בתחום אספקת הבשר במדה והיתה כרוכה בנסיעה

זאב יבלונוביץ ומשפחתו

ארוכה, מחשש שלא יספיק להגיע למועד השיעור הקבוע בין מנחה למע־ריב. מחובשי בית המדרש, ירא שמים מאד, בעל הדרת פנים, עטור זקן שחור, לא נפקד ממקומו הקבוע בבית המדרש, ליד נח ר׳ יענקלע׳ס.

לא לקח חבל פעיל בעסקנות צבורית אך נמנה על חברי תנועת ה„מזרחי״ בעיר, שהתרכזה סביב דמותו של הצוקרניק ר׳ אברהם־יצחק פקצ׳רז.

לא נתנסה בתלאות המלחמה וזוועות השואה והחורבן נחסכו ממנו. הוא השיב נשמתו לבוראו בי׳ ניסן תרצ״ט בהיותו בן ששים.

אם הבנים — צפורה לבית קפיצה, ילדה, גידלה וחינכה את ארבעה עשרה ילדיו. ניספתה בשואה בטיקטין. הי״ד.

הבכור זליג הגר לאמריקה, נפטר שם בשנת תשי״ח.

אלקע — נישאה למתס נילוביצקי מויז׳נא. ניספתה בשואה. הי״ד.

שרה — נישאה לשלמה ונגרקה. ניספתה בשואה עם ילדיה אברהם ורות. הי״ד.

יהודית — מתה בצעירותה בגיל 17.

שמואל — נשא את נחמה לבית חשונש מהעיר לאפי, השתקע שם ונהל שני אטליזים. בתקופת הכיבוש הרוסי הגלה לסיביר, ישב בבתי סוהר ועבד עבודת פרך. כששוחרר בעיר ארחנגלסק הגיעה לאזניו השמועה על השמדת משפחתו בידי הנאצים.

ה׳ יקום דמם.

שמואל יבלונוביץ הגיע ארצה בשנת 1949, כעת בתל־אביב.

מאיר, אשתו (בתו של חיותקס בובקע הקצב) ובנם זאב ניספו בשואה. הי״ד.

יעקב־משה — עבד אצל קופל הטליתניק, אחרי כן התגיס לצבא הפולני. נפל כקצין בשדה הקרב עם פרוץ מלחמת העולם השניה. הי״ד.

שלמה — היה קצב באלפי, שם נשא אשה. עם הכיבוש הגרמני מצא מקלט בכפר סקברקי. בלכתו לקושש עצים ביער הסמוך עלה על מוקש ונהרג. הי״ו׳.

אריה (לייבלה) — נהרג בגיטו ביאליסטוק בגיל 17. הי״ד.

שמחה יבלונוביץ — „שמחה דער קצב״ — מנכבדי טיקטין. למעמד זה הגיע בזכות פעילותו הציבורית רבת הצדדים. מחד — עושה ומעשה בחברות ומוסדות הסעד של הקהילה ומאידך — חבר מועצת העיר.

בצעירותו למד בישיבות ועשה חיל בלמודיו. משעמד ברשות עצמי התמסר לצרכי הכלל וכן לניהול אטליזו אשר במרכז העיר. עם הכיבוש הנאצי נאלץ לברוח מן העיר ותר אחר מחבוא אצל מכריו הפולנים. בסביבות גלובלנקא נתפס על ידי בניו של צ׳ולביק הפולני שהיכוהו ומס־רוהו לראש הכפר שאסרו ומסרו לידי הגרמנים. הי״ד.

אשתו גולדה רייזל לבית שלאפאק אף היא נמלטה מן העיר ויחד עם ילדיה הסתתרה זמן מה ביערות הסביבה. לאחר שנכנסה עם בנה משה ובתה סוניה לבין חומות גיטו ביאליסטוק שוב לא הצליחה לצאת משם והובלה למחנה ההשמדה טרבלינקה. הי״ד.

יעקב־משה הבן הבכור, למד בחדרים ובבית הספר הממשלתי בטיק־טין, גילה כשרונות מצוינים בלמודיו. בחגיגת הבר מצוה שלו אמר ששים דף גמרא בעל־פה. שקד על למודיו בהתמדה רבה, אף גילה כשרונות לציור והדריך בתנועת „השומר הדתי" בטיקטין.

השתלם בלמודיו, עבר לקולנא והורה שם את השפה העברית. בת־קופת הכיבוש הרוסי נלקח לביאליסטוק, סיים בהצלחה קורס מנהלי חשבו־נות. עם צאת הרוסים נשאר בפולין ונרצח בידי הנאצים. הי"ד.

מרדכי — למד יחד עם אחיו הגדול, הפסיק את למודיו על מנת לבוא לעזרת אביו בניהול האטליז. פעיל בתנועת „השומר הצעיר", מאוחר יותר בתנועת בית"ר.

כאשר הלך אביו שמחה לגלובלנקה לתור אחר מקום מחבוא, יצא מרדכי בעקבותיו, צלח את הנהר מתחת לגשר עליו הופקד משמר גרמני, הגיע לגלובולנקה, שם שמע מפי גוי מכר על גורלו של אביו.

בניהם ובנותיהם של שמחה וגולדה־רייזל יבלונוביץ

בשנת 1944, מספר חדשים לפני בוא הרוסים, נתפס הוא ואחותו חיה על ידי הפולנים אשר התעללו בו וקברוהו חי. הצליח לצאת מהבור אך שוב נתפס על ידי הפולנים שהמיתוהו. הי"ד.

חיה — אף היא חברת בית"ר בטיקטין, נתפסה עם אחיה מרדכי על ידי הפולנים. אותו הרגו יאותה הסגירו בידי הגרמנים שהרגוה. הי"ד.

סוניה — ברחה עם המשפחה ליער, אחרי כן הלכה עם אמה לגיטו ביאליסטוק, יחד עמה נשלחה לטרבלינקה. הי"ד.

אברהם, מניצולי השואה, לאחר שעבר את תלאות המלחמה ביערות פולין ולאחר מכן במחנה ההשמדה אושביץ, עלה ארצה עם קום המדינה, כעת בהדר יוסף.

חיים יוזביץ — ממתפללי „חברה־חומש", מרבה לעסוק במצות צדקה. עסק במסחר דגים ותבואות.

בשנת 1925 עלה ארצה עם אשתו רחל־לאה בת טרסטינה. עסק בשווק לחם כשותף במאפיתו של שלמה מלרביץ. לאחר מכן השתקע בכפר־סבא והפך פרדסן.

גם בארץ המשיך לעסוק במצות צדקה ושש לכל הזדמנות לעזור לזולת. נפטר בשנת 1943.

אברהם הבכור, עזב את טיקטין בגיל צעיר על מנת להמשיך למודיו בישיבותיה הגדולות של ליטא. כיום בירושלים.

יהודה נשא את אטל לבית חורושוכה, כיום בכפר סבא.

יוסף ירמוש — בן ויסוקו מאזוביצק, עקר לטיקטין לאחר נישואיו. אשתו שרה בת ר' דוד ורחל ז'ולטי משכה עם בעלה בעול הפרנסה. עקרת בית למופת ואם מסורה בכל נימי נפשה, בנתה לעצמה חיי משפחה נחמדים.

ביתם פתוח לאורחים, מעורים בחיי הקהילה, שמחים בשמחתם של אחרים וכואבים את כאבם.

יוסף ושרה ירמוש וחמשת ילדיהם ניספו בשואה בטיקטין. הי"ד.

ראובן ירמוש — בן ויסוקו מאזוביצק, נשא את גיטל בת ר׳ דוד ירחל ז׳ולטי מטיקטין והשתקע בה.

תלמיד חכם מובהק, מדקדק בקלה כבחמורה, נאה דורש ונאה מקיים. הקשיים הכלכליים לא העכירו את רוחו הטובה עליו תמיד.

אשתו גיטל עדינת נפש וטובת לב, אהובה על הבריות, שבעה נחת מבנותיה ובעיקר מבנה הקטן שלמה׳לי שנועד לגדולות, אך נקטף בעודנו באבו עם הוריו ושלשת אחיותיו סלובה, שיינה־לאה ובלק׳ה. ...

בדרכם האחרונה הלכו יחד עם יהודי טיקטין כשראובן, ראש המשפ־חה, ממלמל פרקי תהילים מתוך הסדור שבידו. הי״ד.

חיים כהן — „חיים דער חסיד״. כנוי זה דבק בו בשל השתייכותו לעדת החסידים הקטנה שבטיקטין ובשל מנהגו לנסוע אל האדמו״ר מגור בשלשת הרגלים.

תלמיד חכם מופלג, בקי וחריף. בביתו ניהל „חדר״ לנערים בוגרים שעם סיומו היו ממשיכים את למודיהם בישיבות הגדולות.

בעל מוח חריף ונפש טובה ורחבה. בימי שישי נהג לאסוף כספים לצרכי עניים.

ביום המר והנמהר של שואת טיקטין היה בביתו בודד וגלמוד לאחר שאשתו חיה־רחל לבית סגלוביץ מתה בדמי ימיה ובניו עזבו את טיק־טין. הי״ד.

זאב בכורו — נשא אשה בת ביאליסטוק. בשנת 1924 הגר לקנדה. כיום בירושלים.

לאה — נישאה לנח פרקץ׳, השתקעו בסלונים, שם ניספו עם חמשת ילדיהם. הי״ד.

גיטל — חניכת „בית־יעקב״ בטיקטין. נישאה ליוסף פרקל מאוסטרוב מאזוביצק. לאחר שעברו את מוראי המלחמה עם חמשת ילדיהם הפעוטים בארץ גזירה בסיביר, עלו ארצה בשנת 1950, כיום בירושלים.

יחזקאל — תלמיד ישיבת גרודנה. בעודו עול לימים זכה בהיתר הוראה. ניספה בשואה. הי"ד.

חנה — נישאה לחיים־ליב גרינברג משדליץ. משעלתה עירם באש בשנת 1939 עקרו לטיקטין. הוגלו לסיביר על ידי הרוסים, שם נפטרו בעלה וילדיה. חנה (כיום בלומנקרנץ) עלתה ארצה בשנת 1957. כיום בבאר־שבע.

יעקב משה כהן — „יעקב משה דער שמש". משנפטר נחמיה השמש הנידע נתנו בני טיקטין עיניהם ביעקב משה כהן בו ראו אישיות בעלת הסגולות הנחוצות לתפקיד נכבד זה. ואמנם במסגרת תפקידו הופקד בידיו רכושה העתיק של קהילת טיקטין. כן שימש חזן, בעל־קריאה, בעל־תוקע ושמש בית־הדין.

לפני כן נמנה על מתפללי ה„חסידים שטיבל", אך משנתמנה לכהונ־תו הקדיש לה את כל עתותיו ומעיניו ואף עבר לפני התיבה בימים הנוראים ב„שול" בשעה שהחזן חרל"פ התפלל בבית המדרש, או להפך.

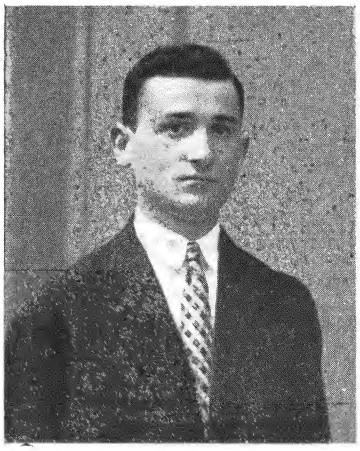
אך יעקב משה כהן עשה גם רבות מחוץ לתפקידו. הוא דאג לשולחן־ערוך ולמקום לינה לאורחים שנזדמנו העירה ולילות רבים בילה ליד ערש חולה במסגרת „לינת חולים". אך במיוחד חיבב ילדים והשתדל לקרב את הנוער למצוות. ואמנם, דמותו חרותה בלבות רבים מבני טיקטין, ילדיה ונעריה באותם ימים.

למרות שהיה קרוב ברוחו לאנשי ה„אגודה" חבריו לתפילה בשטיבל, לא מנע מילדיו חינוך ציוני, ואף עודדם לעלות ארצה ישראל.

עם הקהילה לה הקדיש שנות חיים רבות, ניספה אף הוא בידי צר. הי"ד.

אשתו אסתר־רחל לבית ליכטנשטיין בתו של משה „בתניק" (עושה „בתים" לתפילין) — משכה בעול פרנסת הבית.

בטרם היה בעלה שמש בית־הדין נפל עליה עול הפרנסה העיקרי, תחילה כתופרת שמלות, לאחר מכן אף שלחה במסחר ידה. בפקחותה ויז־

גדליה כהן

שמואל כהן ואשתו מאשה

מתה הצליחה לבנות בית חדש למשפחה אך היא עצמה לא זכתה לדור בו זמן רב. כתוצאה ממחלה ממארת נפטרה בשנת 1925.

יעקב משה נשא את חנה, אלמנתו של משה בובר, אשה צנועה וטובת לב אשר התמסרה בכל ליבה לחינוך ילדיו הרכים והפכה להם אם. נספתה בשואה עם בעלה. הי״ד.

שמואל — בכורם של יעקב־משה ואסתר־רחל, חניך ישיבות לומז׳ה ודמיר, פנה להשכלה והתמסר לפעילות ציונית בעיקר במסגרת תנועת „החלוץ״.

נשא לאשה את מאשה לבית צרנוביץ מלומז׳ה. מצא פרנסתו בכבוד מזכיון בלעדי לשמרים שהיה בידו. עם כניסת הגרמנים נטשו את ביתם עם תינוקם בן ששת השבועות. התינוק לא עמד בטילטולי הדרך ונפטר. שמואל ואשתו מאשה ניספו בידי צר. הי״ד.

גדליה — אף הוא חניך ישיבות. גילה כשרונות מוסיקליים והשתלם בחזנות אצל קוסוביצקי ופרופ׳ איזנשטט. היה חזן מבוקש בפולין אך הקדיש את כשרונותיו בעיקר למטרות פילנטרופיות. למד שחיטה ובדיקה, השתקע בזמברוב לאחר שנשא אחת מבנותיה. גדליה, אשתו וילדם הקטן ניספו בשואה. הי״ד.

מנחם — בהיותו מפעילי „השומר הצעיר" בטיקטין יצא להכשרה ועלה ארצה במסגרת התנועה בשנת 1932. תחילה חבר קיבוץ „מסילות", כיום בתל־אביב.

חיה פיגל (כיום צפורה לרנר), חברת „השומר הדתי" בטיקטין, עלתה ארצה בשנת 1936, כיום בתל־אביב.

ישראל כהן — „ישראל קדיש'ס". ראש הקהל. נהנה מאמון מלא של בני העיר, לבו פתוח לאנקת דל וקשה יום.

גבר יפה תואר, בעל הופעה אלגנטית. חניך ישיבת וולוז'ין. מקומו קבוע בכותל המזרח בבית המדרש.

בתוקף תפקידו הציבורי הנכבד, ובהיותו אהוב ומקובל על כל השכבות בעיר, עברו כספים רבים דרך ידיו, בעיקר התרומות אשר הגיעו מארצות הברית.

אמיד, בעל חנות ומחסן לברזל. באחת הנסיעות המסחריות לגרמניה הכיר את סופיה לבית יפה האריסטוקרטי אותה נשא לאשה. סופי, ילידת

ישראל כהן ואשתו סופי לבית יפה

גרמניה בת הכרך, לא הת־אקלמה בנקל בסביבתה ה־חדשה, ומכל מקום נתח־בבה על נשי העיר שקראוה דרך חיבה „ציפה".

יצחק וקדיש בני ישראל קריש'ס

ישראל כהן ואשתו סופי ניספו בשואה בטיקטין. הי"ד.

הבת הבכירה אסתר קב־לה שיעורים פרטיים בבי־תה, נוסף על לימודיה בבית הספר, וזאת לפי רצון אמה בת הכרך.

הצטרפה ל„שומר הצעיר" בשנת 1924 עם הוסד הקן הראשון בטיק־טין. יצאה להכשרה, עלתה ארצה במסגרת התנועה בשנת 1935. כיום בעין המפרץ.

יצחק — תחילה למד בביאליסטוק, אחרי כן עבר לורשא, סיים שם את למודיו בכלכלה. כשנכנסו הרוסים זכה במשרה גבוהה, נצל את עמדתו לטובת הוריו ומנע העברתם לרוסיה.

היה בין חמש מאות הצעירים, תמורתם דרשו הגרמנים כופר נפש חמישה ק"ג זהב. גם משניתן הזהב לא קיימו הגרמנים הבטחתם, ואיש לא ראה עוד את חמש מאות העצורים. הי"ד.

קדיש — קיבל את השכלתו התיכונית בביאליסטוק. ניספה במרד גיטו ביאליסטוק. הי"ד.

פסח כהן — מחובשי בית המדרש המצוינים שבטיקטין, יהודי חרד מאד, התפלל קבע בבית המדרש ושם קבע עיתים רבות לתורה. אדם פיקח וסוחר הגון. ניהל בהצלחה חנות מנופקטורה והרבה לנסוע לרגל מסחרו. בדרך כלל נלוה אליו חברו הטוב אלתר שלזינגר, סוחר נעליים.

לפני חג השבועות תרע"ז, לאחר שחזר מנסיעה מורשא חש ברע. הרופא שהובהל אל מיטתו לא מצא מאומה. בערב שבת, ד' סיון, קרא לאשתו ואמר לה ששעתו קרבה ומסר לה רשימה ארוכה של נצרכים בהם תמך בסתר וביקשה להמשיך לתמוך בהם. מותו הפתאומי ירד כהלם על בני העיירה. בעיקר הושפע ידידו הטוב אלתר שלזינגר אשר נפטר כשנה לאחר מכן.

אשתו מינדל, בתו של נתן־נטע אלטשולר, אשה צנועה ובעלת צדקה, המשיכה לנהל את העסק לאחר מות בעלה. שקדה על חינוכם הטוב של בניה ושלחתם לישיבות. עלתה ארצה בעקבות בנה, כיום בתל־אביב.

ישראל־מאיר הבכור חניך ישיבות, עלה ארצה במסגרת תנועתו „החלוץ", העלה את משפחתו בעקבותיו. נשא את שושנה לבית מלרב״ץ בת טיקטין אף היא, כיום בתל־אביב.

אהרן, למד תקופה קצרה בישיבה בראדין, כיום בתל־אביב.

לאה (כיום פורת), חניכת ה„שקולה" בטיקטין, חברה ב„החלוץ", כיום בתל־אביב.

אריה כץ — „לייבל דער מאהלער" (לייבל פתחיה'ס) — מטובי העיר. חבר מועצת העיריה, גבאי ב„חברה משניות" וממנהלי „לינת הצדק".

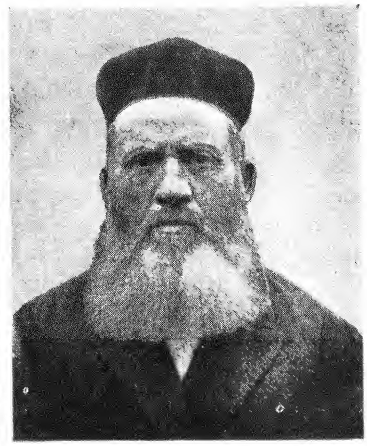
צבע לפי מקצועו. הצביעה אצל ר' אריה חדלה להיות מלאכה והפכה אמנות לשמה. שמע מומחיותו יצא לפניו, גם נכבדי הגויים נמנו על לקוחותיו. אך נפשו היתה נתונה בעיקר לעסקנות ציבורית.

הדר פניו, מצחו הגבוה חרוש הקמטים, עיני תלמיד חכם חודרות ומבינות וזקנו הבעל־בתי תאמוהו להפליא.

כיוצא ונכנס בבתי אצילים ופריצים הפך ר' אריה שתדלנם של אחיו בעתות צרה. בין השאר עלה בידו לבטל את התנכלותו של הפריץ דומנסקי לבנין בית המדרש „חברה משניות" שעמד בשלבי סיומו.

עם היותו מעורה בחיי הקהילה, צרר את מטלטליו, הגשים חזון דורות, עלה לארץ־ישראל, הוא ובני ביתו עמו.

אריה כץ ואשתו אטקע לבית אילן אוסטרלונקה

ראשית מעשהו בארץ עם התישבו בתל־אביב בשנת 1925, היה להקים בית כנסת על שם קהילת טיקטין בשכונת שפירא.

הנה כי כן לא זנח אף בתל־אביב את עסקנותו ויצר גרעין סביבו התרכזו בני טיקטין הבאים ארצה, עד ימיו האחרונים.

אשתו אטקע לבית אילן אוסטרולנקה עמדה לימינו בכל מעשיו. עודדה אותו להתמסר לעניני ציבור והקלה מעליו עול הפרנסה בנהלה חנות צבעים ונירות לכיסוי הקירות וקישוט הבית.

זכתה ושני ספרי תורה, אחד בטיקטין והשני בתל־אביב, נושאים את שמה.

נתן בכורם — ממשיך מסורת אבות, עסקן ואיש ציבור בתל־אביב.

פשקע (כיום דוידוביץ) — דמות ידועה בחיים החברתיים של הקהי־לה, לקחה חבל פעיל בנשפי התרמות לצרכי קופות גמ״ח וסעד בעיר, בהנעימה זמירות ושירים בקולה הערב. עלתה ארצה עם הוריה, כיום בתל־אביב.

פייגל — נישאה לישראל פרבדה מזמברוב. הם וילדיהם, גולדה וזאב ניספו בשואה. הי״ד.

לוי לב — „לוי טליתמאכר". נולד בגור המפורסמת. בגיל שש נתיתם מאביו ומאמו וקרובי משפחה אספוהו לביתם. הם לא דאגו לחינוכו והוא התהלך בלה וקרוע. באחד הלילות צעק בשנתו וסיפר לקרוביו הנדהמים שאביו נתגלה אליו בחלומו וראהו לבוש קרעים ובטל מלימודים. למחרת הלבישהו קרוביו ושלחוהו לתלמוד־תורה. לאחר מכן התמסר ללימוד מקצוע האריגה והפך מומחה במקצועו. משעלה בידו להיות עצמאי עבר לקינישין והחל מיצר טליתות. משם עקר לטיקטין וגם שם יצר טליתות.

תוך זמן קצר פרץ מפעלו וטליתותיו עשו להן שם כמעולות וכנאות בארץ ואף הרבה ליצר ליצוא. אחרי כן יסד בית חרושת ליצור מברשות משער חזיר והעסיק פועלים רבים במפעלו, הלא הם ה„ברשטרס" הידועים. אשתו ילדה לו שלשה בנים ובת.

ישראל־ליב, אף הוא אורג־אומן וסוחר מצליח. נודע בקולו הערב ובימים הנוראים היה מתפלל מוספים בבית המדרש. מעורב בדעת עם הבריות וחביב על יודעיו בעיקר בסיפוריו היפים.

פנחס, בנו של ישראל־ליב, סוחר מצליח בביאליסטוק, ניספה בשואה עם משפחתו, להוציא בן אחד שהיגר לארצות הברית. יעקב סוחר אף הוא, ניספה עם משפחתו בסקידל. נתנאל ואשתו ניספו עם חיסול גיטו ביאליס־טוק. יהושע עקר לסוקולה, ניספה שם עם משפחתו. שלום, אף הוא ניספה בשואה, עם אשתו טויבה ובנו ישראל־ליב. חיה נישאה לבן משפחת לבנדיק מיקירי סוקולה, ניספו אף הם בשואה. ה' יקום דמם!

אברהם־נחמן בן לוי לב, התמסר כל ימיו לתורה ולתפילה. פרש מהויות העולם הזה ושקד על לימוד התורה וקיום מצוותיה. לאחר נישואיו התישב בשדליץ ונודע שם כ„צדיק תמים". ניספה בשואה עם בנותיו הינדה ובעלה אברהם אורלצקי, מלכה וחנה. הי"ד. בנו אביגדור מת ברוסיה בזמן המלחמה.

חיים בן לוי לב, היגר לארצות הברית.

בילה־דבורה, נישאה לבן ישיבה ממזריטש, שמחה־שמואל, בנו של הר"ר משה גדליה שולמן. ר' שמחה־שמואל הוסמך להוראה על ידי רבנים וגדולים ואף הוצע לו כס רבנות בקהילות חשובות אך הוא התישב בטיקטין ושם אל המסחר פניו.

יעקב לוינסון, בן הרב ר׳ חיים מנדל הלוי, שהיה למדן מופלג וידוע בזמנו, עמד בקשרי חברות הדוקים עם הרב ר׳ יעקב גזונטהייט אב״ד ורשא והש־איר אחריו כעשרים חיבורים בהלכה אך י״ט מהם נשרפו במלחמת העולם הראשונה.

בהיותו בן שלש עשרה נשא יעקב את מרת באשה בת השתים עשרה לאשה. אחרי נישואיו נסע לקוונה ולמד תורה אצל ר׳ ישראל מסלנט. שם התחבר עם נער בן גילו, יעקב מחורושץ׳. מתוך רצון להעמיק את קשרי הריעות והאהבה שביניהם נמנו וגמרו השנים להשיא בת של זה לבן של זה, וכך היה. נח בנו של ר׳ יעקב הטיקטיני נשא, שנים רבות לאחר מכן, את בתו של ר׳ יעקב החורושצ׳י ידידו מנוער.

האברך הצעיר התבלט בכשרונותיו וביראת השמים שלו ובישיבה נקרא ר׳ יענקלה דער פרומר. כאשר חזר טיקטינה צוה ר׳ ישראל את בנו ר׳ ליבלה, שהיה אחרי כן אב״ד חורושץ׳ וחתן העונג יום טוב, שילוה את ר׳ יענקלה לתחנת הרכבת וישא את חבילותיו.

כל ימיו היה טרוד בגמילות חסדים, בעיקר התמסר לתלמידי הישיבה הטיקטינית, להם דאג כאב. דמותו הפכה חלק בלתי נפרד מהנוף הטיקטיני. היה סובב והולך בחוצות העיר, מחזר על כתחי נדיבים לאסוף צרכי שבת לעניים או נדוניה לכלה עניה. באחד מערבי השבת כשהיה סובב בעיר נכנס גם לבית הרב ר׳ שמעון בער אנוליל שהיה אז רבה של טיקטין. ראתה אותו בת הרב, היא הרבנית רחל פאם, והוא עיף והזמינה אותו לשבת ולנוח קמעה „שהרי הרגלים בודאי כבר כואבות לך״. „הרגלים״ — השיב לה ר׳ יענקלה — הן אינן שלי״.

בחיבה ובמסירות מיוחדים במינם היה דואג ללומדים הצעירים בני הישיבה, וגדול במיוחד היה אושרו כאשר הצליח להכניס לישיבה ילד בן עניים ששנלה על ידי הוריו לעבוד. אחד מהם הוא ר׳ חיים המלמד שהיה שולית סנדלרים ור׳ יענקלה לקחו משם, דאג לכל צרכיו ואף למד אתו בלילות החורף.

שמעו כעסקן בחסד יצא למרחוק ואף כלמדן בעל שיעור קומה עשה לו שם. כאשר נזדמן לביאליסטוק לאסוף כספים סר אל בעל „עונג

יום טוב" או אל ר' מאיר שמחה שדר אז בביאליסטוק. הם קיבלוהו בכבוד גדול והשתעו עמו בדברי הלכה.

בהיותו עסוק וטרוד כל ימיו היה כל עול הפרנסה מוטל על אשתו באשה. והיא אשת חיל עשתה חיל במכירת צבעים בעלי הרכב מיוחד וכסוכנת בית חרושת לצבעים „אינדיק" שבגרמניה. לאחר פטירת בעלה עלה בידה לבנות בית חדש במקום הישן. היא היתה גם אשה מצוינת ביראת שמים. היתה מתענה שני וחמישי והיתה בקיאה בספרים רבים, ביניהם „מנורת המאור", „קו הישר", „שבט מוסר" וידעה בעל פה את ה„צאנה וראנה". היא האריכה ימים אחרי בעלה ובגיל תשעים עוד היה בה כוח לעמוד במשך כל יום הכיפורים על רגליה וגם לצום כל עשרת ימי התשובה.

דוד בכורם, נשא את חיה אחות ר' משה מראדון וחתניו הלא המה הצדיק ר' זכריהו אב"ד ונסבה שליד סטוטשין ור' מאיר אבאביץ אב"ד דנבארדק, שנחשב כאחד מגדולי הרבנים בדורו וחיבר חיבור על כל הירושלמי, ממנו נדפס רק הספר על מסכת שבת.

שלמה, בנם השני של ר' יענקלה ובאשה, היגר לאנגליה ומשם עקר לארצות הברית והשלישי, נח, המשיך ללכת בדרך אביו הגדול בטיקטין.

נח לוינסון, „נח ר' יענקל'ס", ירש את תכונות אביו ר' יענקלה הידוע והיה מעושי החסד הבולטים בטיקטין. אך לא כאביו, שפרנסתו היתה מצויה בדוחק ועסק בגמ"ח בממון של אחרים, זכה הוא לגמול חסדים בממונו.

מנהג היה בידו לתת לגמ"ח למשך חודש ימים כל חוב שהחזיר לו אחד מן הגוים. כספים שהלוה ליהודים עניים לא היה תובע ורבים הגרו לארצות הברית בכספים שהלוה להם בעוד שהוא עצמו ידע מראש שאין לו לצפות לפרעונם. כאשר נתמנה לנאמן ה„חברה קדישא" בשנת תרע"ב הנהיג שהחברה לא תכנס במשא ומתן עם משפחת הנפטר על מחיר הקבורה אלא כל אחד ישלם כפי יכולתו וכפי שידבנו לבו. במסגרת פעילותו כנשיא הבנק העממי הסדיר שיהודי טיקטין, בעיקר נשים שבעליהן בארצות הב־

רית, לא יצטרכו להזדהות בפני מנהל הדאר שדרכו הגיעו הכספים מאמריקה, אלא די באישורו של ר׳ נח בלבד. עד אותו זמן היה על כולם להזדהות ובאותה הזדמנות ניכה מנהל הדאר את המיסים שחבו לממשלה. בשנת תרע״ו נפטר בערל, בן האלמנה גישע, בבית החולים הגרמני שבר־חוב הניי שטאָט ממחלת הדבר. הגרמנים, שחששו מהתפשטות המחלה, אמרו לשרוף את הגויה, אך כאשר נודע הדבר לר׳ נח התגנב באישון לילה אל בית החולים, יחד עם ר׳ זלמן אברהם משה׳ס ואחרים, גנבו את הגויה ולאחר שטיהרוה הביאוה לקבר ישראל.

ר׳ נח לוינסון היה ממש רודף חסד ואת תכונתו זו הטביע גם בליבות בניו. כאשר באו בניו לחופשה מהישיבה נתן בידם סכום כסף ואמר: „בה־יותכם בטיקטין המצאו לדורשיכם וידעו כולם שאתם בעיר״. במשך השנים הכין סכום הגון כנדוניה לבתו אסתר. בעשרה בטבת תרע״ב בא המחותן, ר׳ אברהם הרש מאיישישוק, גיסו של ר׳ נח וכאשר פתחו את מגירת השולחן בה היה טמון כסף הנדוניה והנה אין בה פרוטה. מסתבר, לילה לפני כן חילק ר׳ נח את כל הכסף לגמילות חסד למקרה נחוץ ורק ברוב עמל עלה בידו ללוות את כל הסכום, שעלה לסך 1200 רובל.

בסוף ימיו כאשר ירד מנכסיו מעולם לא התאונן על חוסר הפרנסה, רק הצטער שנבצר ממנו לעזור לזולתו. ניספה עם אשתו בשואת טיק־טין. הי״ד.

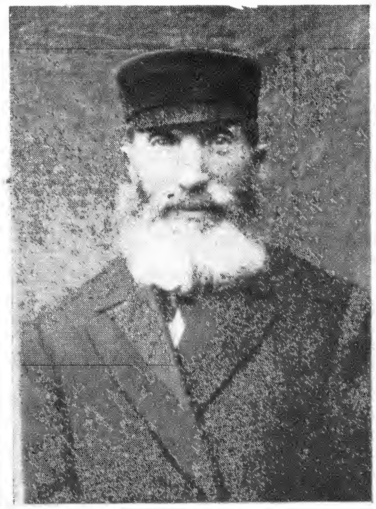
אשתו צפורה־בילה בת ר׳ יעקב זבלודובר, מגזע גאונים וצדיקים, נולדה לאחר מות אביה, ונתחנכה על ברכי סבה ר׳ יוסלי בזבלודובה. אף היא כבעלה היתה רודפת חסד בכל רמ״ח ומרבה לעזור לזולת.

לר׳ נח וצפורה־בילה לוינסון נולדו ששה עשר בנים ובנות, מהם נותרו אך שבעה:

אסתר נישאה לבן תורה וירא שמים ר׳ יוסף וידנברג מאיישישוק. ניספו שם עם בניהם בצום גדליה שנת תש״ב. הי״ד.

יחה־נכה, בעלה ר׳ אברהם־שמואל שהיה דור רביעי לגאון בעל „עמו־די אש״ אב״ד איישישוק וראסין ובניהם ניספו אף הם בצום גדליה שנת תש״ב עם קהילת איישישוק. הי״ד.

נ״ז ר׳ יענקלס לוינסון ובנו חיים מנדל

יוסף ומשפחתו וחמיו הרב אברהם זאק אב״ד אלסיאדי שליד טלז ודינה ובעלה שמואל ניספו בשואה. הי״ד. שרה (אטקין) בת יוסף לוינסון כיום בישראל.

חיים־מנדל מן המצוינים שבישיבת קמניץ, גלה עם הישיבה לסיביר ומת שם ברעב ביום ב׳ דחנוכה. הי״ד.

חיה־גיטל ובעלה ר׳ ראובן בר׳ בן־ציון מסקידל, בנם אברהם ובתם באשה ניספו עם הוריה בשואת טיקטין. הי״ד.

משה לוקסנבורג — „משה מוטארקעה׳ס״. סוחר תבואות מצליח, גבה קומה משכמו ומעלה, בעל זקן קצר ומטופח, נעים הליכות ומקפיד על הופעתו החיצונית הנאה התואמת את השקפותיו המתקדמות.

בימות החול התפלל ב„חברה משניות״ אשר בקרבת מחסן התבואות שלו. בשבתות הלך לבית המדרש, שם היה נוהג להצטרף אל קבוצת אומרי

התהילים. מכניס אורחים נודע בטוב לבו ומדותיו, בשבת לא נעדר אורח מביתו. ניספה בשואה. הי"ד.

רעיתו שיינה־טובה, אשה צנועה וחסודה, עזרה לבעלה בפרנסת הבית והושיטה ידה לכל נצרך וקשה יום. ניספתה עם בעלה. הי"ד.

מאיר בנם בכורם, אשתו טייבל וארבעה ילדיהם: מנחם, אהרן, אלקה וחיה ניספו בשואה. הי"ד.

יוסף, חניך ישיבות סלונים וסטולבץ, פעיל ב„חלוץ־המזרחי" בטיק־טין. הוא ואשתו חיה ניספו בשואה. הי"ד.

זלדה (כיום פלדמן), עלתה ארצה בשנת 1934 במסגרת תנועת „החלוץ", בשורותיה פעלה בהשפעת החינוך הציוני שספגה בבית הוריה.

נפתלי לינצ'בסקי — „נפתלי דער מלמד", אחד המלמדים הידועים בטיק־טין. השתקע בטיקטין עת שנשא לאשה את רבקה־פייגל בתו של בערה ליב גליקמן המלמד.

ר' נפתלי לינצ'בסקי ולידו רבה של העיר הרב אברהם קלמנוביץ

מחסידי גור. עשה כל עתותיו קודש ללימוד התורה ולהרבצתה בקרב הנוער. טוב לב ובעל חסד, נוח לבריות ומקרבן לתורה. היה עוקב אחרי התפתחותם של תלמידיו והיה מקרבם ומקבלם בסבר פנים יפות גם אם סרו מהדרך שהוא התוה להם. היה אחראי על כשרותו של הערוב בטיקטין ומדי יום שישי נהג לבודקו.

אשתו רבקה־פייגל, אשה צנועה וחסודה, אשת חייל שניהלה את ביתה הגדול בתנאי עוני ודוחק.

הם, בנם מנחם־מנדל ובנותיהם מלכה, בריינדה, דובה־חנה וליבה ניספו בשואת טיקטין. הי״ד.

מינה נישאה לרבה של טיקטין הרב אברהם קלמנוביץ, כיום באר־צות הברית.

גיטל נישאה לרב אולשווינג, כיום בירושלים.

יוסף, מניצולי השואה, כיום בארצות הברית.

יוסף ליסאנסקי — „יוסל דער פארבער״, בעל בית מלאכה לצביעת בדים ובעל חנות לממכר צבעים. ממתפללי בית המדרש, שם נהג לעבור לפני התיבה.

עסקן ב„לינת הצדק״, בעל צדקה, תומך בעניים ביד רחבה וקובע עתים לתורה.

אשתו צירל לבית גליקמן (די פארבערקה), פעילה בחברות סעד, בעלת לב טוב ועוזרת לזולת.

מאטל בתם, למדה בבית הספר הממשלתי, חברת תנועת הנוער „החלוץ״, עלתה ארצה, נישאה לשלום לב, כיום בארצות הברית.

חיה־לאה — חניכת תנועת „החלוץ״ בטיקטין, ניספתה עם בעלה וילדיהם סמוך לסיום המלחמה. הי״ד.

נחמן — ניספה עם בני העיר. הי״ד.

פישל ארשטיין, אשתו חיה־לאה
לבית ליסאנסקי וילדיהם

צירל ליסאנסקי, בתה שיינה גולדה ונכדיה

מרים — עלתה ארצה בשנת 1928 במסגרת תנועת „החלוץ", נישאה לישראל ליפשיץ, נפטרה בתל־אביב.

שמואל — הצטיין בלמודיו, כבר בגיל צעיר היה נושא להערכה והתפעלות, הודות לכשרונותיו המצוינים. נפטר ממחלה. אחיו אברהם אף הוא ילד חלוש, נפטר ממחלה.

נח — חבר החלוץ בטיקטין, כיום בתל־אביב

אברהם ליפשיץ — „אלתר ביילה שייע׳ס". מזכירה רב הפעלים של קהי־לת טיקטין, סגן ראש העיר ויושב ראש קופת גמ"ח ו„סומך נופלים".

בתוקף תפקידיו הצבוריים ריכז בידו את כל ספרי הקהילה, כולל ה„פנקס" וכן עסק בכל הפעולות הכספיות של הקהילה, כולל תשלום המש־כורות לרב, לשוחט, לש"ץ ואחרים. ניהל רישומים שונים על מצבם הכלכלי של בני הקהילה והיה ממונה על חלוקת הכספים שנתקבלו מארצות הברית. אמרו עליו ש„כל הקהילה נמצאת אצלו בפנקסים".

ר׳ אברהם ליפשיץ היה אדם ישר מאד וירא שמים ועשה מלאכתו באמונה. יהודי תלמיד חכם שהקדיש מזמנו ללמוד התורה ועם זאת פקח ומפוקח ובקי בהויות העולם. זכה לאמונם המלא של בני טיקטין ולעתים קרובות נזקקו רבים לעצתו ונסיונו.

התפלל בבית המדרש, שם היה לומד את שיעורו כל יום לפני עלית השחר. בימים הנוראים התפלל שחריתים וכל נדרי ב„חברה משניות".

ר׳ אלתר, אשתו חיה לבית קלינסקי מלומזא וילדיהם ישעיהו, רחל, באשה, יוסף ופנחס ניספו בשואה עם כל קהילת טיקטין. הי"ד.

בנותיהם סימה (כספי) ודבורה עלו ארצה ונהרגו בהפצצת תל־אביב במלחמת העולם השניה.

בנם חיים בארץ ומאיר ברוסיה.

יוסף מאירובסקי — יליד סוקולקה, עקר לטיקטין עם נישואיו את חיה בת הרש אייזיק גולומבק בת טיקטין.

תחילה ניהל מתפרת נעליים, לאחר מכן עסק במסחר שמרים בעזרת אשתו.

ממתפללי „חברה משניות" הקבועים ואף נהג להשתתף בשיעורים הנערכים שם, בעיקר בלילות שבת.

יוסף מאירובסקי ואשתו חיה ניספו בשואה בטיקטין. הי"ד.

הבכור משה (מנחם מאירוביץ), לאחר שסיים למודיו היסודיים בש־קולה ובת"ת בטיקטין המשיך למודיו ב„שלומי אמוני ישראל" בביאליסטוק. משחזר לטיקטין פעל בארגון ספרית „תרבות", ב„שומר הצעיר" ו„החלוץ". בשנת 1937 גויס לצבא הפולני, לאחר שנתיים נפל בשבי הרוסי. ברוסיה הצטרף לשורות צבאו של אנדרס עמו הגיע ארצה ישראל בשנת 1943.

שיינה חניכת ה„שקולה" ותופרת, נישאה לבן בילסק, השתקעה שם וניספתה עם משפחתה בשואה. הי"ד.

צבי (הרשל) למד אלקטרומכניקה בביאליסטוק, גויס לצבא הרוסי, מאז נעלמו עקבותיו.

צבי מאירובסקי

אברהם מייזנר — יליד סטביסק, השתקע בטיקטין עם נשואיו את הדסה לבית ליפסק.

כחניך ישיבת לומז'א וכמי שרכש השכלה תורנית וכללית רחבה, מצא את תנועת המזרחי כמסגרת טבעית לפעילותו. ניהל תעמולה ציונית מקיפה בין כתלי בתי המדרש ובתי הכנסת בטיקטין. הרבה ללמוד ולקרוא, במיוחד בשפת עבר ובספרותה.

ברחוב ברנרדינסקי ניהל חנות נוצות ומכולת ממנה התפרנס בכבוד.

בשנת 1925 עלה ארצה על מנת להכשיר את הקרקע לעלית משפחתו אך לאחר שנתיים חזר טיקטינה בגין מצב בריאותו אשר לא סבל את האקלים החם. ניספה בשואה בטיקטין. הי"ד.

אשתו הדסה, אשה פקחית ומשכילה, שלטה היטב בפולנית ובריסית עמדה לימין בעלה ובהעדרו המשיכה לנהל את החנות. ניספתה בשואה בטיקטין. הי"ד.

יעקב — לאחר שסיים את בית הספר הממשלתי בטיקטין עבד אצל דוד בביאליסטוק, ניספה שם. הי"ד.

יצחק — הצטיין בלמודיו, המשיך בישיבת לחוביץ. כאשר בילה חופשה בטיקטין, והוא בן 17 שנה, ניספה עם כל הקהילה. הי"ד.

יהושע־מרדכי וצבי עודם ילדים ניספו בידי צר. הי"ד.

רחל (כיום אוסטרוב), לאחר סיום למודיה בבית הספר הממשלתי בטיקטין השתלמה בסמינר „אורט" בביאליסטוק. ערב כרוץ המלחמה עלתה ארצה. כיום בתל־אביב.

יהודה מייק — הגיע לטיקטין בשנת 1897 עם אשתו ובנו בכורו אשר נולד להם בעודם בויסוקו מאזוביצק.

יהודה מייק, תלמיד ישיבת לומז'ה לשעבר, הפך את ביתו עד מהרה לאחד הבתים המכובדים בעיר, בית ועד לחכמים. בבית זה התקיים מדי ליל שישי חוג לתנ"ך בהדרכתו של ישראל בובר. בין כתליו מצא לו הרעיון

הציוני משכן קבע בהיות יהודה מייק מפעילי המזרחי בטיקטין ומן העושים והמעשים בתנועה זו.

יחד עם זאת התמסרו יהודה מייק ואשתו הינדה־ביילה לבית פקצ׳ו־ז לפעולות סעד במסגרת חברת „לינת הצדק". בעוד הוא עוסק בעיקר באספ־קת קרח לחולים הרי נודעה אשתו בפי בני טיקטין כ"אם", עקב מסירותה בהגשת עזרה לחולים ובעיקר ליולדות ולילדים. כן היתה חברה פעילה בארגון הנשים הטיקטיני ה„פרויען פאריין" שאסיפותיו אף הן התקיימו בבית מייק.

יהודה והינדה ביילה מייק ובתם

בשנת 1924, לאחר 27 שנות ישיבה בטיקטין, עלה יהודה מייק עם אשתו ותשעה מתוך שנים־עשר ילדיו ארצה ישראל, בעקבות שני בניו, חיים ועקיבא, אשר עלו ראשונים כחלוץ לפני המשפ־חה. בשנת 1926 הצטרף אל המשפ־חה גם הבן הבכור אריה־ליב עם משפחתו.

יהודה מייק, מראשוני שכונת שפירא בתל־אביב, מהדמויות ה־בולטות במושבה הטיקטינית של אותם הימים, נפטר בשיבה טובה בשנת 1954.

אריה־ליב — חניך ישיבת הורודיק, נשאר בגולה לאחר עלית המש־פחה ארצה. הצטרף אליה בשנת 1926 עם אשתו חיה־מינדל. מאז בתל־אביב. בנו יעקב נפל על תקומת ישראל בקרבות לטרון בט"ו אייר תש"ח. הי"ד.

רחל (כיום גורביץ), עם סיום למודיה בבית הספר בטיקטין, עלתה ארצה עם הוריה. כיום בארצות הברית.

חיים — עלה ארצה בשנת 1922 כחלוץ לפני המשפחה. היה מראשוני בוני תל־מונד. כיום בתל־אביב.

משה־יוסף — כבר בילדותו גילה כשרונות מוסיקליים והיה הנגן היהודי הראשון בתזמורת מכבי האש בטיקטין. עלה ארצה עם המשפחה, מאז בתל־אביב.

עקיבא — גם הוא בחלוצים, עלה עם אחיו חיים בשנת 1922 והכ־שיר את הקרקע לעלית המשפחה כולה. כיום בחדרה.

חנה (כיום קרביצקי) — אף היא עלתה עם המשפחה, כעת בפתח־תקוה.

דב — עלה ארצה עם המשפחה, כיום בארצות הברית.

שמואל — רכש השכלה מוסיקלית, כיום נגן בתזמורת האופרה היש־ראלית בתל־אביב.

שלמה, צפורה (מאירי) ואלישבע (שוחט) — אף הם עלו עם הוריהם, מאז בישראל.

מרים — (גרייצרשטיין) — נפטרה בארץ בשנת 1955.

אלתר מלרביץ — מעשירי העיירה שהשפעתם ניכרת בחיי הקהילה. סוחר יערות מצליח ובעל הזכות הבלעדית על סחר יינות ומשקאות חריפים באיזור טיקטין.

כדמות רפרזנטטיבית ייצג את עניני העיריה בפני שלטונות המדינה והיה הרוח החיה במשלחות מטעם הקהילה.

לפני פרוץ המלחמה עקר לביאליסטוק שם ניספה יחד עם אשת־אידקה וילדיהם: לילה — מחניכות ה„שומר הצעיר" וממארגנות תנועת המרד בין חומות הגיטו, — איסקה ולולקה. הי"ד.

בתם לנקה בברית המועצות ובנם אברהם באורוגוואי. פולקה בוארשה.

מיכאל מלרביץ — למדן חריף מח. היה בעל מאפיה, אבל הקדיש לה אך מעט מזמנו והפנה את עיקר מרצו וכשרונותיו לעסקנות ציבורית פוריה. בעיקר התמסר לשחרר צעירים יהודים מהשרות הצבאי, וכאן עמדו לו תחבולותיו ואמצאותיו והשפעתו הגדולה בעיריה.

אשתו חוה, אשה נבונה וחרוצה נטלה על עצמה את רוב עבודות המאפיה על מנת לשחרר את בעלה לעסקנותו הציבורית.

ילדיהם: שלמה ז"ל, שרה־צירל ז"ל, בלה־רבקה הי"ד, ישראל ז"ל, דובקה באורוגוואי ויצחק בישראל.

משמתה עליו אשתו חוה, נשא מיכאל מלרביץ את שרה־מלכה לבית אדלין ממיצד, אשה נבונה ויראת שמים, עקרת בית למופת שבעתות הפנאי שלה העדיפה לעיין בספרי הקודש על כל עיסוק אחר. למרות הקשיים הכלכליים והתלאות שפקדוה לאחר מות בעלה בשנת 1915, הקדישה את מיטב מרצה ומירב עתותיה לטיפול בילדיה ולחינוכם הטוב. עלתה ארצה בשנת 1936 בעקבות בנה יחזקאל, כעבור שנתיים לאחר מחלה ממושכת השיבה את נפשה בטהרה לבוראה.

חנה — בתם הבכירה של מיכאל ושרה־מלכה כיום בארצות הברית.

אריה — חניך ישיבות ולמדן מופלג נתפס להשכלה ולציונות, שאף להמשיך לימודיו בסמינר למורים, פרסם מאמרים בכתבי עת שונים והופיע

משמאל לימין: שרה־מלכה אשת מיכאל מלרביץ ולידיה מיכאל, שושנה, אריה ויחזקאל

באסיפות מטעם התנועה הציונית. בהשפעת אמו ובגלל קשיים כספיים חזר לישיבת „בית יוסף" במזריץ והתמסר ללימוד התורה, ראה ברכה בלימודיו ואף שימש כראש ישיבה בולצין. ניספה בשואה בגיטו בריסק עם אשתו חיה לבית ליטמן ובנם משה'לה. הי"ד.

יחזקאל — חניך ישיבות עלה ארצה ישראל במסגרת תנועת „החלוץ המזרחי" שעל מיסדיה ופעיליה בטיקטין נמנה. נשא את חביבה לבית קצרביץ בת טיקטין אף היא. כיום בשכון הפועל המזרחי בתל־אביב.

שושנה (כיום כהן) חניכת „השומר הצעיר" ותנועת „החלוץ" עלתה ארצה בשנת 1936 עם אמה לפי „דרישה" מאחיה יחזקאל. כעת בתל־אביב.

מיכאל — תלמיד ישיבה שפנה להשכלה וסיים בהצטיינות בית ספר מקצועי בביאליסטוק, עבר לוילנא, המשיך לימודיו בפוליטכניון והוסמך כמהנדס מכונות. כמי שספג לתוכו מספרות ההשכלה, האמין בכל ליבו ששאלת היהודים תפטר על ידי שינוי המשטר בעולם, לבסוף הכיר בטעותו, רצה לעלות ארצה אך הדבר לא עלה בידו. עם אשתו חיה (אחות אשת אחיו אריה) ובנם נכלא בגיטו בריסק. הי"ד.

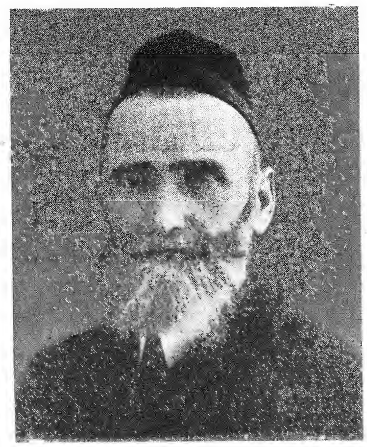
שלמה מלרביץ — מעסקני טיקטין הבולטים בארגוני הסעד והצדקה ובתנועות הציוניות. מיסד קופת גמ"ח „תורת־חסד" וגזברה כל השנים. מפעילי „המזרחי" ומן המעשים למען קרנות ארץ־ישראל.

ר' שלמה היה אהוד ומקובל על כל שדרות הקהילה וארח בביתו את ישיבות מוסדות הצדקה ואסיפות התנועות הציוניות.

כחבר פעיל בתנועת „המזרחי" בטיקטין חלם כל ימיו להתישב בארץ ישראל, ובשנת 1926 הגשים את חלומו ועלה ארצה עם כל משפחתו.

גם בארץ התמסר לפעילות ציבורית בעיקר בקרב „המושבה הטיקטינית" בשכונת שפירא והיה ממניחי היסוד לבית הכנסת „פועלי־צדק".

כאשר עזב את טיקטין נפרדה ממנו העדה כולה ומסרה בידו ספר־תורה השמור עד היום בבית הכנסת „פועלי־צדק".

שלמה מלרביץ ואשתוביילה לבית קוסצקי

בתל־אביב כבטיקטין מצא פרנסתו בניהול מאפיה כשאשתו ביילה לבית קוסצקי וילדיו עוזרים על ידו.

חיים — חניך ישיבת לומז'ה. בשנת 1924 עלה ארצה ישראל כחלוץ לפני המשפחה. נשא את מרים לבית הלרשטיין בת טיקטין. כיום בתל־אביב.

אריה, חוה (כיום יודקובסקי), צ׳ילה, (כיום אייזנברג), מרים (כיום שטיינדם) ורבקה (כיום אדיל) — בישראל.

משה ליב סביסלובסקי — „דער לופוחובר", התישב בטיקטין בתום מלחמת העולם הראשונה לאחר שמכר את משקו ואת טחנת הקמח שלו בלופוחובה. חי מחסכונותיו ומכספים שקבל מבניו ובתו שהגרו לארצות הברית. שומר תורה ומצוות, התפלל בקביעות בבית הכנסת הגדול.

הוא ואשתו סימה זכו לאריכות ימים ונפטרו בשיבה טובה ונקברו בטיקטין.

בנו לוי ואשתו בוניע ניספו בשואה בטיקטין. הי"ד.

בערל (דב) — נשא את מרים לבית קאפיצה מטיקטין. הם וארבעה ילדיהם יעקב, חנה, סימה ומשה־אריה ניספו בשואה. הי״ד.

שלשה בנים ובת אחת של משה ליב סביסלובסקי הגרו לאמריקה.

יצחק צבי סביצקובסקי (לוין) — „איצ׳ה קופל׳ס״, עבד בתעשית הטלי־טות של לוי לב, הגר לארצות הברית בשנת 1898. ארבע שנים לאחר מכן העביר לשם את אשתו חיה־אידל וילדיו יוסף, גיטל, רחל, חנה וזאב. בנו בכורו יעקב קופל אשר כבר היה נשוי נשאר בטיקטין, בה הקים תעשית טליתות משלו.

חיה אידל נפטרה בשיבה טובה בשנת 1932. שלש שנים לאחר מכן, בכ״ב אב תרצ״ה השיב גם יצחק צבי נשמתו לבוראו.

יצחק־צבי וחיה־אידל סביצקובסקי־לוין

יעקב קופל סביצקובסקי — „קופל דער טליתניק״ — בעל בית מלאכה לאריגת טליתות. טליתותיו הצטיינו בטיבם וביופים ושמם יצא בפולין ואף מחוצה לה כ„טליתות טיקטין״. העסיק בבית מלאכתו כמנין פועלים.

ממנהלי „לינת הצדק". החזיק בביתו מכשירים רפואיים, שמרם מכל משמר, חטאם והכינם לכל נצרך. במוצאי שבתות התאספו בביתו פעילי „לינת הצדק" אברהם יצחק הצוקרניק, ר' ארי' כץ ואחרים, עושים את חשבון השבוע שחלף ומתכננים פעולות השבוע הבא. יותר מאוחר היה חבר הועד אשר ייצג את הקהילה כלפי השלטונות.

מקומו קבוע בבית המדרש ליד ר' ארי' כץ. כל שבת אחרי הצהרים למד שיעור במשניות ב„חברה משניות" עם ר' הרש פאלקס.

מן הפעילים שבחברי המזרחי בטיקטין. חינך את ילדיו ברוח אהבת התורה וחיבת ציון. חלם כל ימיו להשתקע בארץ־ישראל, אך לא נסתייע הדבר בידו.

ביום השמדת יהודי טיקטין לא נמצא בעיר. משחזר נתמנה מטעם הגרמנים על טחנת קמח. לאחר שטחן פעם תבואה עבור איכר ללא רשיון נפל עליו פחד וברח לסוקולה. לאחר שנמלט גם משם נתפש באחת הסריקות ונרצח בידי הנאצים. הי"ד.

אשתו פרומה בתו של ר' ישראל סמורלא מבאבין, גידלה וחינכה את ששת ילדיה למסורת ולציונות. בעדודה עלו שלשת בניה ארצה ישראל עוד בשנות השלשים.

בעלת לב טוב ורחום, לא החמיצה הזדמנות ל„מתן בסתר". ניספתה בשואה בטיקטין. הי"ד.

דוד — למד בחדרים בטיקטין ובבית הספר הממשלתי. למד את מקצוע האבא, עוסק בו עד היום בתל־אביב. עלה ארצה ב־1924. בשנים הראשונות יבא טליתות מבית המלאכה של אביו בטיקטין, כיום מיצא אותן לארצות רבות.

חיים ויהודה — קבלו חנוך דומה לשל אחיהם הבכור, אף הם נכנסו לעסק של אביהם. היו חברי „השומר הצעיר" בטיקטין, עלו ארצה בשנת 1927, כיום ברמת־גן.

יעקב קופל סביצקובסקי, אשתו פרומה לבית סמורלא,

בנותיהם דבורה (בראנסקי) ושרה

דבורה — למדה בבית הספר הממשלתי בטיקטין נישאה ליונה בראנסקי (יונה דער שטפר). הם ושני ילדיהם ניספו בשואה בטיק־טין. הי"ד.

שרה — למדה בגמנסיה בב־יאליסטוק. עם פרוץ המלחמה חזרה לטיקטין. נהרגה עם אמה ואחיי־תיה.

רחל — למדה בביליסטוק. ניס־פתה בעודה נערה, עם אמה ואח־יותיה בטיקטין. הי"ד.

שרה ורחל סביצקובסקי

פנחס שלמה סוניביץ — מסגר אומן לפי מקצועו. ניהל את המסגריה שלו ברחוב קצ׳רובה הגובל עם האזור הפולני.

יהודי ירא שמים, אחד הגבאים ב„חברה משניות", בית הכנסת של בעלי מלאכה כמותו.

צבי (הרשל) הבכור עסק באומנות אביו. נשא לאשה את פרל לבית פיקרביץ, התגוררו בביאליסטוק. לפני המלחמה חזרו עם שבעת ילדיהם לטיקטין, בה ניספו. הי"ד.

ישראל (שרולקה) עבד אף הוא כמסגר בטיקטין, הקים משפחה והת־גורר בבית אביו. ניספה בשואה בטיקטין. הי"ד.

תנחום סוקולוביץ — „תנחום דער פישער" — סוחר דגים בככר השוק. חזר לטיקטין עם אשתו מירקע לאחר תקופת גלות ארוכה ברוסיה. בתם חשקע (ע"ש סבה) ואחותה ניספו בשואה בטיקטין. הי"ד.

שמואל סוקולוביץ — „שמולקע דער פויקער" — גבאי ובעל תפילה בשטיבלעך שב„שול", שם התפלל עם אחיו, יהודים של כל ימות השנה, המושכים בעול פרנסתם הכבד.

דבורה אשת שמואל סוקולוביץ ואמה חנה

בין בני מעמדו, בעלי העגלה, התבלט בכל הזדמנות חגיגית וב־שמחות של מצוה בצלילים עליזים שהיה מפיק מתוך תופו.

היה זה שמואל סוקולוביץ אשר צעד בראש יהודי טיקטין במסעם האחרון אל המות שעה שהוכרחו על ידי הנאצים לשיר ולנגן את „התקוה". הפעם היו צלילי תופו של „שמולקע דער פויקער" נוגים וקודרים.

הוא ואשתו דבורה לבית קלי־פוביץ, אשר ילדה לו שבעה יל־דים, ניספו בשואה. הי"ד.

מלכה הבכירה נישאה לבן קוט־נא, מושקוביץ, שבא לטיקטין עם גל הפליטים ממזרח פולין בשנת 1940, כיום בהרצליה.

יחזקאל — עבד כאופה בטיקטין, הגיע ארצה ב־1948 כעולה בלתי ליגאלי לאחר שעברו עליו תלאות המלחמה במרחבי רוסיה ובשורות הצבא האדום. כיום בהרצליה.

פרומה — נערה שעבדה כתופרת בבית המלאכה של אלתר כץ, ניספתה בשואה בטיקטין. הי״ד.

איטקע — למדה בביה״ס הממשלתי, ניספתה בעודנה נערה צעירה. הי״ד.

סולקע (סוניה) — למדה וניספתה עם אחותה. הי״ד.

משה וחנה, עודם ילדים ניספו עם הוריהם ושלש אחיותיהם ביום המר והנמהר עת התחוללה השואה על בני טיקטין. הי״ד.

אביגדור סוראביץ — חייט בזמברוב הסמוכה לטיקטין שם נשא לאשה את גיטל בת ר׳ מרדכי לווינסקי. משנשרף ביתו, בשנת 1900, עקר עם משפחתו לטיקטין. בטיקטין המשיך לעסוק במקצועו עד שנת 1910, שנה בה הגר לארצות הברית. בני משפחתו שנשארו בטיקטין התקיימו על כספים ששלח משם וכן היו מחזרים על כפרי הסביבה ועוסקים ברוכלות. חיי האדמה של הכפריים עוררו בילדים את השאיפה להיות עובדי אדמה בארץ־ישראל.

בדעתו של אביגדור סוראביץ היה להביא את משפחתו לארצות הברית אך בהשפעת בנו חיים שנתפס לציונות שנו את כוון הנסיעה ועלו ארצה בשנת 1920. כעבור שנה הצטרף אליהם גם האבא.

חיים — חניך ישיבת זמברוב שהחליט בגיל בר מצוה להיות פועל בארץ־ישראל, עזב את הישיבה ולמד את מקצוע הנגרות. נרתם לפעילות ציונית במסגרת „ענפי ציון", מאוחר יותר עמד בראשה.

אברהם־יצחק ורבקה — הגרו לארצות הברית.

יעקב סוראביץ — „יעקב דער אנגלנדר". יליד סוקולה שהשתקע בטיקטין עם נישואיו לבת טיקטין. לפני מלחמת העולם הראשונה נסע לאנגליה, חזר טיקטינה בשנת 1920.

היה יהודי למדן ובמיוחד הצטיין בבקיאותו הרבה בתנ"ך. קבע עתים לתורה ושקד על חינוך ילדיו ועל למודיהם.* נפטר בטיקטין בשנת 1928.

אשתו רבקה, בת ישראל מאיר כהן פתחה חנות מנופקטורה אותה ניהלה בעזרת בעלה. היתה אשה פקחית מאוד מצוינת במידותיה הטובות. ניספתה בשואה בטיקטין. הי"ד.

ישראל־מאיר, חניך ישיבת לומז'א, המשיך בסמינר לרבנים „תחכמוני" בורשא. היה ציוני אשר אשר כרך את הדת והלאומיות יחד, והיה מדבריה של הציונות בטיקטין. בצד השכלה תורנית רחבה רכש גם השכלה כללית, שלט היטב בשפה העברית, היה מן הראשונים שהפכוה לשפת יום־יום מדוברת, וחלם להשתמש בה בארץ־ישראל. נשא חן וחסד בעיני אלוקים ואדם.

נשא את יוכבד, בתו של הרב מילובקה. הם וילדיהם ניספו בשואה. הי"ד.

ישראל מאיר בן יעקב סוראביץ ואשתו יוכבד

חנה־רחל בתם הבכירה, מתלמידותיו של ישראל בובר. כאביה הצ־טיינה אף היא בידיעותיה הרחבות בתנ"ך ובתלמוד. בני משפחה וידידים, הדוד יעקוב, האח ישראל מאיר, נחום חורושוכה וישראל מאיר כהן יבל"ח, אשר למדו מדי שבת שניים מקרא ואחד תרגום בבית אביה קראוה דרך הלצה „ראש ישיבה" כי היתה מן המשתתפות הבולטות בשיעור ולא אחת פרשה בטוב טעם מקומות סתומים. היתה פעילה ב„צעירי ציון". נישאה לאברהם בורשטיין והשתקעה בצ'חנובצה עירו. הם וילדיהם ניספו בשו־אה. הי"ד.

צבי סורוביץ — בנו של ברוך שירקעס מיקירי קרתא, מהמשפחות הותיקות והנכבדות בטיקטין.

עסק בסחר עורות וראה ברכה בעמלו, ניהל בית אמיד ותמך ביד נדיבה במוסדות הסעד העירוניים. ניספה בשואת טיקטין. הי"ד.

אשתו בלומה לבית רובינשטיין, אשה צנועה וחסודה, יושבת בית בחינת „כבודה בת מלך פנימה". שקדה על חינוך בניה ברוח התורה והמסו־רה. ניספתה בשואת טיקטין. הי"ד.

מאיר — מבחירי חניכי ישיבות, כיום בחיפה.

חיים — מפעילי תנועות הנוער הציוניות בטיקטין. כיום בארצות הברית.

משה — מחניכי תנועת „השומר הצעיר", כיום בארגנטינה.

מרדכי — אף הוא כאחיו משה חניך תנועת „השומר הצעיר", הגר לאורוגוואי.

אסתר — עודה צעירה לימים נספתה עם הוריה בשואת טיקטין. הי"ד.

אברהם סורוביץ — סוחר עצים וסוחר עורות, ממתפללי בית הכנסת, הק־דיש מגרש שבגולדענה־גאס לצרכי העיר, לאחר מכן נבנה עליו בית קירור.

אשתו צביה לבית גולד, עסקה בצרכי ציבור, תמכה במוסדות הסעד

והרבתה לעשות צדקה. אברהם ואשתו צביה ניספו בשואה בביאליס־טוק, הי״ד.

משה בכורם, מפעילי התנועה הציונית בטיקטין, מורשה ה„קרן הקי־מת״ ונואם כשרוני באסיפות הציוניות בעיר.

מתקדם בהשקפותיו, בעל השכלה ומזכיר הבנק העירוני.

לאחר נישואיו עקר לביאליסטוק, ניספה עם משפחתו בשואה. הי״ד.

מאיר עקר לביאליסטוק והיה שם כתב העתון המקומי. ניספה עם משפחתו בשואה. הי״ד.

מרים סיימה סמינר למורים בוילנא, הורתה את השפה העברית בגימ־נסיה „תרבות״ בביאליסטוק, ניספתה בשואה. הי״ד.

ישראל סמורלא — „דער באבינר״, ניהל פונדק בבאבין אשר על אם הדרך בואכה טיקטינה. בראשית המאה עבר עם כל משפחתו לטיקטין ועסק בה במסחר יערות.

יהודי בעל הדרת פנים, התפלל ב„חברה משניות״ והשתתף בקביעות בשיעורו של ר׳ הרש פאלקס.

ישראל סמורלא ורעיתו נפטרו בשיבה טובה ונקברו בבית החיים בטיקטין.

חמשת בניהם הגרו לארצות הברית. בתם הצעירה פרומה נישאה ליעקב קופל סביצקובסקי, ניספתה עם משפחתה בשואה בטיקטין. הי״ד.

אנשל פודקו — שותפו של משה קדישע׳ס (חורושוכה) בעסקנות ציבורית ושותפו של שאול סוראביץ בנפחיה, כשה„שותפות״ הראשונה היא הממלאה את חייו תוכן, בעוד השניה מוזנחת ומצטמצמת עד המינימום ההכרחי.

כפעיל ב„בקור חולים״ עזב לא אחת את עבודתו, למורת רוח שותפו, ורץ להבהיל רופא אל מיטתו של חולה.

יוסף בן אנשל פורקן

כחבר מסור ב„לינת הצדק" נעדר ימים ולילות מביתו. בימות החורף היו אוגרים, הוא ו„שר תפו" למצוה משה קדישע׳ס, גושי קרח, ומאכסנים אותם לימות הקיץ עבור חולים נזקקים. כן לא משך ידו מכל פעילות אחרת למען מעוטי היכולת בעיר והיה גם איש ה„חברה קדישא" בטיקטין.

ביתם הגדול שבכניסה לעיר שימש גם נפחיה, לשם הביאו הגוים את כל הכלים הצריכים תיקון, גם שימש מקום מגורים למשפחה הענפה, כולל את הוריו של אנשל אברהם ושיינה פורקן, ואת חמיו שלמה ריבקביץ („אלתר דער בערטער").

אשתו פשה לבית ריבקוביץ עזרה בפרנסת הבית והתמסרה במיוחד לטפל באביה הישיש, ששמו יצא לפניו כלמדן מופלג ובקיא מופלא במשניות.

פשה היתה גם עזר כנגד בעלה בפעילותו הציבורית בהקילה מעל שכמו עול גידולם וחינוכם של חמשת ילדיהם. היא ובתה חיה־שרה ניספו בשואה בטיקטין. הי"ד.

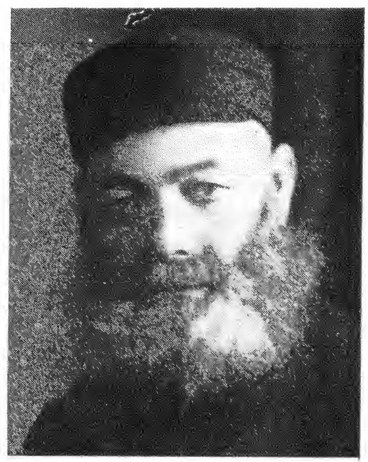
האב אנשל ושני בניו יוסף ואברהם ברחו לגיטו ביאליסטוק. הי"ד.

משה — חניך ישיבת לומז׳א, אחרי כן שולית מסגר, עלה ארצה בשנת 1932 במסגרת תנועתו „החלוץ". היום בגבעת רמב"ם.

מאיר — פעיל ב„שומר הצעיר" וב„החלוץ", עלה ארצה כעולה בלתי ליגאלי בשנת 1933. היום בתל־אביב.

יצחק גדליה פיניונז'ק — בעל חנות מנופקטורה ברחוב צ'רניצקי פינה השוק. חבר ב"לינת הצדק" ו"בקור חולים".

נשא את רחל בתה של מאטל רוזין. בשנת 1903 קבע מושבו בעיר התעשיה לודז', שם היה ממנהלי בית חרושת למנופקטורה. שלש שנים לאחר מכן התישבה בלודז' כל המשפחה. מכל מקום לא ניתק קשריו עם טיקטין, בין השאר עמד בקשרי מסחר עם קופל סביצקובסקי.

יצחק גדליה פיניונז'ק

יצחק גדליה פיניונז'ק ואשתו רחל נפטרו בלודז'.

חיה בתם הבכירה נישאה לגדליה בן חיים יצחק לב מטיקטין. התגוררו בלודז'. הם וילדיהם אטל, רחל, חיים, מרדכי ויעקב ניספו בשואה. הי"ד.

חנה (כיום גלברד), בניו־יורק.

מלכה, נישאה למשה רזניק בלודז', נפטרה בשנת 1935. בעלה ובתה מאטל ניספו בשואה. הי"ד. שתי בנותיה האחרות בארץ ובארצות הברית.

שרה, בעלה מרדכי לוריא ושלשת בנותיהם ניספו בשואה. הי"ד.

פאלק, נפטר בוינה בשנת 1931. אשתו רבקה ובנותיהם רחל ושיינדל בבואנוס־איירס.

דוד־שלמה, שען וצורף בלודז'. נשא את צפורה (ציפה) לבית פיונזק מביאליסטוק. אשתו ובנותיו רחל ויאטל ניספו בשואה. הי"ד.

דוד־שלמה היה בגיטו לודז', משנת 1944 במחנות ההשמדה אושביץ ופרידלנד. לאחר תלאות המלחמה עלה ארצה בשנת 1949, עם בתו חישא.

מרדכי פינס — „מרדכי רייצע'ס", יליד ביאליסטוק, בנו של ר' חיים שאול פינס, מי שהיה מאישי הציבור הבולטים בקהילת ביאליסטוק.

נשא לאשה את הינדה, בתם של שלמה זלמן ורייצה גולדמן מטיק־טין, השתקע בה בשנת 1875 ועד מהרה הפך דמות מרכזית בחיי הציבור והחברה בטיקטין.

הינדה אשת מרדכי פינס

משבעה טובי העיר. עשיר, למדן וירא שמים, אוהב תורה ומוקיר רבנן. ביתו בית ועד לחכמים גבאי ב„גמילת־חסדים" ויחד עם ר' ברוך סוראביץ' התמסר לפעילות סעד מסועפת ב„סומך־נופלים". בביתו נערכו ישיבות ההנהלה ובשבת פרשת „בהר" — השבת המוקדשת ל„סומך נופלים" — היה זה ר' מרדכי אשר חילק את העליות לחברי האגודה.

מחובשי בית המדרש, שם בי־לה כל שעה פנויה בלימוד התורה ובשיחות תלמידי חכמים. קיים בכל מאודו „ללמוד וללמד לשמור ולעשות", קבע הרבה עתים לתורה ובין מנחה למעריב הגיד שיעור בהלכה („משנה ברורה") לפני קהל שומעים קבוע.

אחד הסוחרים המצליחים בטיקטין. עיקר עיסוקו יבוא ויצוא, סחר צמר ותבואות. בין השאר עמד בקשרי מסחר עם רוסיה וגרמניה.

אשתו הינדה היתה עזר נאמן כנגדו בניהול עסקיו ובטיפוח בית יהודי נאמן. עמדה לימינו בעסקנותו הפוריה וזכתה לארח בביתה רבנים ואנשי שם שבקרו בטיקטין.

שלמה בכורם, אף הוא מן הבולטים בעסקני הקהילה, תלמיד חכם בעל שיעור קומה, ירא שמים מאד ובעל מדות נעלות. נשא את שמחה־הינדה בת ר' שמואל ליב שפירא. ניספה בשואה. הי"ד.

נחום, למד בחדרים בטיקטין ובישיבה בזמברוב. בן 16 נסע ללודז' ועבד כפקיד אצל דודו ולאחר מות הדוד ניהל את עסקיו. איש ישר וירא שמים מן הלומדים הקבועים ב„חברה ש"ס", סוחר מצליח והגון ובעל צדקה. חשב להשתקע בארץ־ישראל ואף קנה כאן בית אך פרצה מלחמת העולם והוא נכלא בגיטו לודז'. כמחצית השנה לפני חיסול הגיטו — נפטר. אשתו דבורה לבית רייסקי מביאליסטוק נכלאה עם בעלה בגיטו. הי"ד.

יחזקאל, שרגא־פייבל, לובה, פולה ומשה, בני נחום ודבורה, ניספו עם משפחותיהם בשואה. הי"ד.

אליעזר פינס ואשתו מלכה לאה לבית שפירא

אליעזר, למד בחדרים בטיקטין, עבד עם אביו בעסקי התבואה, נשא לאשה את מלכה־לאה לבית שפירא מזבלודובה והפך סוחר יערות עצמאי ומצליח. היה אחד מבעלי־הבתים החשובים בטיקטין ומחובשי בית מדרשה ותמך ביד רחבה בכל מוסדות הסעד והצדקה, בעיקר דאג ל„מעות חיטין" לפסח. ניספה עם אשתו בשואת טיקטין. הי"ד.

בנם יעקב נפטר ממחלה בעודו ילד, מיכאל כיום בחיפה.

יוסף, חניך ישיבות לומז'ה, טלז, ראדין וסלבודקה. עד פרוץ מלחמת העולם הראשונה היה בלודז', עסק בסוכנויות ואף יסד ישיבה קטנה.

מפחד הגיוס לצבא החל לנדוד ברחבי פולין ורוסיה. דרך ביאליס־טוק, וילנא, מינסק, חרקוב הגיע עד טיפליס שבהרי קוקז. בשנת 1917 יסד ישיבה בסחינבל בירת אסטיה וכראשה שוחרר מן השרות הצבאי.

עד מהרה היה מדברי קהילת טיפליס וגבאי בבית הכנסת. לאחר הצהרת בלפור, משעלה המתח הציוני, החליט לעלות ארצה ישראל, ואף הצליח להעלות ארצה חלוצים רבים.

יוסף פינס נתחבר אל ד"ר שטרייכר, מראשי הציונים בקוקז, ומורה בשם פייקין, והם הכריזו על עצמם כנציגיה הרשמיים של מדינת היהודים שקמה כביכול לאחר הצהרת בלפור, ובשמה אף הדפיסו דרכונים. הקונסול האיטלקי במקום קיבל את הדבר במלוא הרצינות והטביע ויזות איטלקיות בדרכונים ה"ישראליים". עשרות רבות של יהודי רוסיה וקוקז עלו בצורה זו ארצה ישראל.

בשנת 1924 עלה ארצה, כיום מראשי היהדות הדתית בתל־אביב.

נשא את דבורה בתו של הרב פנחס, רבה הנערץ של טיקטין אשר ילדה לו את חוה אשת הרב בצלאל כהן ממנהיגי המזרחי.

משנפטרה אשתו בצעירותה נשא את לאה לבית רוזנצויג מביאליס־טוק, שעמדה לימינו בנדודיו, כיום גזברית הליגה לשווי זכויות האשה ועסקנית ציבור פעילה.

ירחמיאל בן מרדכי ניספה בשואת טיקטין. הי"ד.

חיים־שאול — חניך ישיבות סלובודקה טלז ובריינסק. נסע אל שלשת אחיו בלודז' אך עם פרוץ המלחמה שב טיקטינה, היה פעיל בתנועה הציונית ובארגון הנוער למטרות סעד (יוגנד קומיטט). ממארגני המטבח לנצרכים, תיאטרון החובבים וספרית "תרבות".

נשא את חנה־רבקה בת זאב גולד, עקר לביאליסטוק ופתח חנות למ־נופקטורה.

בשנת 1925 עלו ארצה, כעבור שנתיים חזרו לטיקטין ושוב עלו בשנת 1934, מאז בתל־אביב.

שלמה פינס — בנו בכורו של ר׳ מרדכי פינס, מראשי עדת טיקטין.

כאביו היה אף הוא מן הבולטים בעסקני הקהילה, עם זאת תלמיד חכם בעל שיעור קומה, ירא שמים מאד ובעל מדות נעלות.

היה חבר קבוע ב„חברה ש״ס״, בלילות שישי נהג לערוך „משמר״ בבית המדרש ואף בימות השבוע האחרים היה „מן המאחרים לצאת וממהרים לבוא״ ועשה ימיו ולילותיו קודש ללימוד התורה.

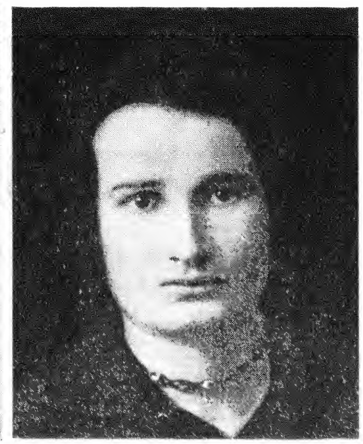
כראש הקהל היה הנאמן על כספי ציבור, ביניהם תרומות מארצות הברית. אף הוא עצמו תרם מהונו ומאונו לכל נצרך וקשה יום והקפיד לעשות זאת בצורת „מתן בסתר״. לפעמים שלח צ׳ק מביאליסטוק כדי שלא יזהו השולח או שלח את בנותיו הקטנות בלילה באין רואה לביתו של נזקק ובידן צרכי שבת.

היה ידוע במידת הכנסת האורחים שלו. בלילות שבת נשאר אחרון בבית המדרש על מנת לאסוף לביתו אורח לשבת. היה לו חדר גדיל שהקדישו לשמחות של מצוה, בעיקר שמחת חתן וכלה. ואף שחתונות נערכו בטיקטין בעיקר ביום ששי, ויום זה היה יום השוק, תמיד העמיד את ביתו לרשות החוגגים.

שלמה פינס ואשתו שמחה הינדה בת ר׳ שמואל ליב שפירא

רייצה גוטמן לבית פינס

רבקה כ״ץ בת באשה לבית פינס

ר׳ שלמה פינס היה סוחר תבואות אמיד וכן ניהל עם רעיתו חנות מכולת בכיכר השוק. הצטיין בישרותו במשא ומתן עם הבריות.

אשתו שמחה-הינדה, בת ר׳ שמואל ליב שפירא, היתה אשה צדקנית ויראת שמים. באחת השבתות במלחמת העולם הראשונה, כאשר נצטוו כל סוחרי העיירה לפתוח את חנויותיהם, נאלצה אף היא לעשות זאת, אך מיד עם צאת השבת הביאה את פדיון אותו היום אל הרב פנחס והקדישתהו לצדקה. נפטרה ממחלה בעודה צעירה.

ר׳ שלמה הקדיש עצמו לחינוך ששת ילדיו ושקד לחנכם ברוח התורה ואהבת הבריות. ניספה בשואה בטיקטין. הי״ד.

פנינה (פערלה) — עלתה ארצה בשנת 1925, נישאה למרדכי פנחסי, היו מראשוני המתישבים בכפר סבא וזכו לחפור בה את הבאר הראשונה ולנטוע את הפרדס הראשון. בנם שמחה נפל על קדוש ה׳ וקדושת המולדת במערכה על לטרון במלחמת השחרור. הי״ד.

באשה (כיום כ״ץ) — עלתה עם בעלה במסגרת ארגון הכשרה של „אגודת ישראל״, כיום בכפר סבא. בתה רבקה טבעה בימה של ת״א בגיל 12.

אליהו — עלה ארצה עם אחותו בשנת 1925, כיום בתל־אביב.

רייצה — ובעלה אליעזר גוטמן ושתי בנותיהם אסתר ופייגה ניספו בשואה בטיקטין. הי״ד.

שרה־גיטל — עלתה ארצה בשנת 1935, נישאה לרב אריה שיקוביצקי, ר״מ ב„היכל התלמוד״ בתל־אביב.

מנוחה — חניכת סמינר „בית יעקב״ בקראקא. לאחר שעברה את תלאות המלחמה עלתה ארצה, נישאה לר׳ צבי פאליי, משגיח בישיבת חברון בירושלים.

שלמה פיקרביץ — בנאי אומן, התפלל בין אחיו בעלי המלאכה ב„חברה משניות״. נשא לאשה את לאה לבית שיקרביץ בת טיקטין.

פערל, נישאה לשמואל ביטמן עמו עקרה לביאליסטוק. בעת האקציה הראשונה בגיטו ביאליסטוק הסתתר שמואל יחד עם אליעזר פיקרביץ, דוד שצ׳ינקה ובטקה החייט בני טיקטין אף הם, בעלית גג, נתפסו ונורו. הי״ד.

פערל וחמשת ילדיה חזרו לטיקטין, ניספו שם. הי״ד.

הינדה ניספתה בשואת טיקטין. הי״ד.

אליעזר עם אשתו גולדה, בתו של „חצק׳ל דער הויכער״, עבר לביא־ליסטוק. גולדה עם שני ילדיה חזרה לטיקטין. ניספו שם. הי״ד.

רפאל ואשתו רבקה (עליזה) לבית פוצ׳ונטק (לנדסמן) ושני ילדיהם עלו ארצה בשנת 1926, כיום בתל־אביב.

ביילקה נישאה לאלתר דויטש החייט. ביום המר והנמהר נמלטה עם שלושת ילדיה מכּכר השוק בטיקטין. מעבר לנהר תפסוה פולנים והחזירוה לכיכר. הי״ד.

בעלה אלתר נמלט לשדות. לאחר תלאות המלחמה הגר לארצות הברית.

משמתה עליו, על שלמה פיקרביץ אשתו הראשונה, נשא את שיינה מבנות טיקטין, שילדה לו אף היא חמשה ילדים.

שלמה פיקרביץ, אשתו שיינה וילדיהם: שרה, יוסף, דוד ומאיר עלו ארצה ישראל בשנת 1928.

בתם חומה עברה את תלאות המלחמה ברוסיה.

אברהם כיקרביץ — בנו של „דוד דער מולער", אף הוא בנאי לפי מקצועו, גר ב„הקדש גאס", התפלל ב„חברה משניות". ניספה עם אשתו לאה־יאחה לבית חומוטוביץ מלומזיצה. הי"ד.

פערל בתם, נישאה לצבי (הרשל) סוניביץ, מסגר בטיקטין. עקרו לביאליסטוק וביום סגירת הגיטו חזרו לטיקטין, ניספו עם ילדיהם: פריידקה, שיינדל, רבקה ומשה. הי"ד.

יעקב, המשיך במקצוע הבנאות, נשא את פייגל בתו של איצ'ה־מוטל מבוקין. בעת המלחמה הסתתרו בבית אחותה בינקין. פייגל ושלושת ילדיה נתפסו ונהרגו בלאפי. הי"ד.

יעקב שלא היה בבית בעת שנתפסה משפחתו, נהרג אף הוא סמיך לסוף המלחמה. הי"ד.

שבתאי (שעבס'ל), תחילה למד חייטות אך לבסוף היה אף הוא לבנאי. עקר לביאליסטוק שם נשא את לאה מסוקולטביסק. ביום שנכלאה בין חומות גיטו ביאליסטוק ילדה בן ותקרא לו „גיטו". לאה ובניה משה וגיטו הובלו למחנה השמדה באושביץ. הי"ד.

שבתאי גויס לצבא הפולני, נשלח לחזית ומאז נעלמו עקבותיו.

ירמיהו, ואשתו אסתר בת לומזה ניספו בשואת טיקטין. הי"ד.

קופל, נשא את לאה בת ביאליסטוק, שם אף התגורר עד יסוד הגיטו, ואז חזר לטיקטין עם כל בני משפחתו.

אשתו לאה וילדיהם, אסתר, דוד, נחום ויעקב ניספו בשואה בטיק־טין. הי"ד.

קופל עצמו הצליח להמלט מככר השוק, לאחר תלאות רבות וממוש־כות עלה ארצה בשנת 1948. מאז ביפו.

שמואל התגורר בביאליסטוק לאחר נשואיו. בשנת 1940 גויס לשורות הצבא האדום. בשלהי 1944 הגיע לביאליסטוק עם הכוחות המשחררים, פשט את מדיו ועם אחיו מנצולי השואה שם פעמיו לארץ־ישראל. נעצר ברומניה והוחזר לפולין ורק בשנת 1957 עם גל העליה החדש הגיע לישראל.

אשתו ובנו בן השנתיים ניספו בשואה בטיקטין. הי"ד.

הרב אברהם צבי פנחס — רבה הנערץ של טיקטין, גדול בתורה, צדיק ואציל רוח.

יליד נובודבור שבפלך לומז'ה. בצעירותו למד תורה אצל ר' משה טרופ בגרודנא ור' מרדכי גימפל יפה בריז'ינוי. עבר לאיישישוק שם למד בצוותא עם ר' יואל הרצוג רבה של לודז ופריז, אבי ראש הרבנים לישראל, זצ"ל.

הרב אברהם צבי פנחס

נשא לאשה את חיה־גיטל בת הגאון ר' יצחק־משה קרעשעס מביאליסטוק. גלה למקום תורה, לישיבת וולזין המעטירה והתבלט בשקידתו ובכשרונותיו הגדולים, במיוחד התחבר עם רבי אברהם יצחק הכהן קוק זצ"ל, מי שעתיד היה להיות רבה הראשי של ארץ־ישראל.

זכה בהערכתם והוקרתם של גדולי ישראל, ביניהם הגאון רבי חיים סולובייצ'יק, הגאון משה־בצלאל לוריא והוסמך בגיל צעיר על ידי הנצי"ב.

כאברך צעיר חזר לביאליסטוק ומיד קנה לו שם בהרביצו בה תורה ויראה. בשנת תרמ"ח נקרא לשמש ברבנות בקופצ'אבה ובשנת תרס"א כרבה של סערהיי. מתוך דאגה לחינוכם הטוב של בניו באוירה של לימוד תורה ויראת שמים, הניח את כס הרבנות בסערהיי על מנת לעבור לאוסטרולנקה.

כאחר ששר הפלך של לומז׳ה הברון קורץ סרב לאשר מינויו כי נודע כחובב ציון קיבל את הצעת קהילת טיקטין לשמש בה ברבנות.

בטיקטין מצא שטח פעולה נרחב למרצו ולכשרונותיו. במיוחד התמסר לחינוך הנוער, שלח כשבעים מצעירי טיקטין לישיבות גדולות ורבות מבנותיה לסימנר „בית יעקב" בלובלין.

מלחמת העולם הראשונה שהביאה בעקבותיה דלות ומחסור סיפקה לו שטח חדש לפעילות; נדד בערי הסביבה, ארגן מקומות דיור לפליטים והטיל מכס על דגים שנועדו ליצוא על מנת לספק לחם לפי הטף.

הרב פנחס הנהיג את עדתו במקל נועם ושמו יצא לתהילה כאחד מחשובי רבני פולין.

כל ימיו הטיף למען עליה לארץ־ישראל ובשנת 1920 שלח ארצה את שני בניו ובתו ובהיותו בן שישים וחמש, בימי מאורעות תרפ"ט, הגשים חזון דורות ועלה ארצה ישראל.

בהתרגשות רבה נפרדו בני טיקטין מרבם הנערץ במשך עשרים שנה. יום עוזבו הפך יום שבתון בעיר, וכל בני הקהילה מקטנם ועד גדולם ליווהו עד מחוץ לעיר.

התישב בתל־אביב והסתגר באוהלה של תורה. העלה בכתב את חי־דושיו בתורה והתמסר לפעולות גמ"ח.

ביום כ"א טבת תש"ד השיב נשמתו בטהרה, הוספד על ידי הרבנים הראשיים ונטמן בין קברות הגאונים בהר הזיתים.

אשתו חיה־גיטל מגזע השל"ה הקדוש, רבנית אהובה על הבריות הודות למידותיה הנעלות ועזרתה המסורה לכל נצרך וחולה. נפטרה בטיקטין בשנת תרע"ד.

יצחק־לייב בכורם, ספג לקרבו בבית אביו הרב מתורתן של ישיבות ליטא ומהשפעתן של התנועות הציוניות. היה מפעילי „המזרחי" בטיקטין ונואם בעצרות כ׳ תמוז.

עלה ארצה בשנת 1920 והיה ממניחי היסוד להרבה מוסדות תרבות, חינוך וסעד, ממיסדי בית הכנסת הגדול בתל־אביב, בית היתומים, ישיבת „תורה ומלאכה" ועוד מוסדות ושכונות ביניהן בני־ברק של היום.

נשא את צילה לבית פולקיביץ, נינת התוספות יו"ט, כיום בתל־אביב.

שרגא־פייבל (פנקוס) — אחד הרבנים הנודעים לשם באמריקה.

משה מרדכי — מראשוני החלוצים בני טיקטין, בישראל.

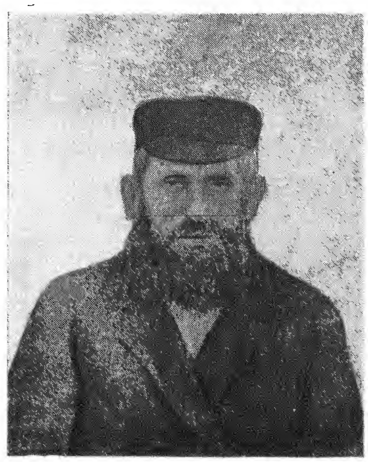
דבורה — נישאה לר׳ יוסף פינס ממנהיגי היהדות הדתית בתל־אביב. נפטרה בגיל צעיר.

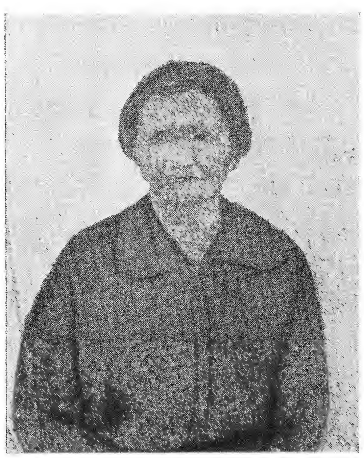
מאשה — נישאה לרב הגאון אברהם־לייב שור מחשובי הרבנים בשי־קגו, נפטרה בגיל צעיר.

לאחר מות אשתו נשא הרב אברהם צבי פנחס את צילה לבית זלמן מביאליסטוק. אשה אצילת רוח, היתה עזר נאמן כנגד בעלה בניהול הרב־נות בטיקטין ועמדה לימינו בעת מחלתו בארץ, כיום בתל־אביב.

אברהם יצחק פקצרז׳ — „הצוקרניק״, מן הבולטים והתקיפים בעסקני הציונות הדתית בטיקטין.

נולד בויסוקו־מזוביצק, נשא את אסתר־מרים לבית פרידקובסקי מדוברובה, התישב בגרודנא ועסק בשענות. עקר לביאליסטוק והחל עוסק בתעשית סוכריות. בשנת 1901 התישב בטיקטין ופתח בה תעשית סוכריות.

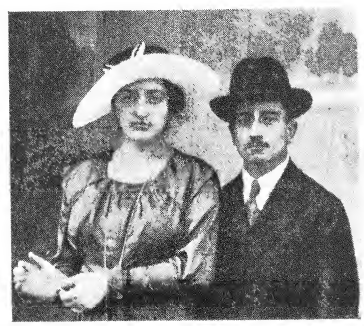

אברהם יצחק פקצ׳רז ואשתו אסתר מרים

עודו בחור ישיבה צעיר לימים נתפס לציונות. אהד גם את התנועה המהפכנית אך אהבתו הציונית היתה הכוח המניע בחייו. עמד בראש הציו־נים הדתיים בטיקטין והיה קשור במרכז שבביאליסטוק. כן היה ה„מורשה", אחד האנשים שללא חתימתם אין לקבל סרטיפיקט לארץ־ישראל. אך התבלט בעיקר בהיותו תקיף ואמיץ בדיעותיו. לא חש להשיב מלחמה לשער המת־נגדים והמלגלגים, מקורבי כת החסידים בטיקטין.

ביתו היה בית ועד לדורשי ציון. שם ניתן למצוא עתונות עברית וחדשות אחרונות מן הנעשה בתנועה הציונית ושם אורגנו ותוכננו פעולות ציוניות בטיקטין, עד שנתכנה בפי בני טיקטין „גנרלני שטאב", המ־טה הכללי.

טובה רחל בתו של
הצוקרניק ובעלה דוד גלר

ר' אברהם יצחק היה מנכב־די טיקטין. השכים כל בוקר ללמוד דף גמרא. אהב מאד את הטבע וגידל בביתו שפני אנגורה ובשנת 1940 אף זכה בפרס סטלין.

כאשר פקדו הגרמנים על יהודי טיקטין להתיצב בכיכר השוק עמד הוא על טיב כונותיהם השטניות וכמה מצעירי העיר אשר ברחו ליע־רות זוכרים אותו עומד מאחורי ביתו, עטוף טלית ועטור תפילין וממריצם לברוח. „ילדים ברחו, לא מוליכים אותנו לעבודה, מוליכים אותנו למות", קרא אליהם. עם בני קהילתו ניספה בידי צר. הי"ד.

אשתו אסתר־מרים, עזר נאמן כנגדו הן בפעילותו הציבורית והן בפרנסת הבית. שותפתו בחויותיו ורגשותיו ומעודדת אותו בכל פעילותו. יחד עמו קבלה על עצמה להיות פטרונית של דרי ה„הקדש". מתה בשנת 1928 מדלקת ריאות.

לאחר מותה נשא אברהם יצחק פקצרז' את שרה מויסוקו מאזוביצק שניספתה עמו בשואת טיקטין. הי"ד.

טובה־רחל, נערה שקטה וצנועה, נישאה בגיל צעיר לדוד גלר שעסק

בהוראה ולאחר מכן עקר לסוכובולה, שם עסק בשענות. כן היה עסקן ציוני ומזכיר הקרן הקימת בעירו. הם וילדיהם: גולדה, משה, יהושע ואסתר ניספו בשואה. טויבה־רחל הובלה לאושביץ עם בתה גולדה ובנה משה. גולדה נפחה נשמתה בזרועותיה של שפרינצה ויסקי, בת טיקטין שהיתה עצירה באוש־ביץ. משה הוטל למשרפות. הי"ד.

שרה־בשקה (כיום בת־שבע בריל), חברת „החלוץ", עלתה ארצה בשנת 1925 מתוך דחף ציוני, נישאה לפאלק בריל, ממיסדי תנועת „החלוץ" בטיקטין, כעת בתל־אביב.

יהודה מת מדיפטריה בשנת 1908.

מנחם פריץ — סוחר כאביו. עיקר מעייניו היו נתונים לעסקנותו הציונית הפוריה. היה מראשי העושים והמעשים לרעיון הציוני בעיר ונמנה על קבוצת „פרחי אברכי הזהב" כפי שנקראו בטיקטין. חלם כל ימיו לעלות ארצה ישראל ואף חינך את ילדיו לקראת משימה זו אך המות הפר את תכניותיו ובשנת 1917, בהיותו אך בן עשרים ותשע שנים, נפטר.

אשתו יחה לבית ליפשיץ, צנועה בהליכותיה ופקחית במעשיה, המ־שיכה לגדל את ילדיה ברוח בעלה המנוח.

הבנים אליעזר ואריה, למדו בח־דרים בטיקטין כולל החדר המ־תוקן של ישראל בובר, למדו בי־שיבות ואחרי כן יצאו לקבוצי הכשרה ופעלו במסגרת התנועה הציונית. לאחר שעברו את מוראי המלחמה עלו ארצה, כיום בישראל.

הבת בלומה — „נשמה טובה" כאמה, מלאת חיים ותקוות לעתיד, ניספתה עם אמה בטיקטין. הי"ד.

יחה אשת מנחם פריץ ובתה בלומה

מרדכי פרקו — יליד סוקולה, התישב בטיקטין בשנת 1910. מצא את פרנסתו בכבוד מבית מלאכה לתקון עגלות בו העסיק שלשה פועלים.

שקט מטבעו ויושב בית, מכל מקום לא משך ידו מפעילות ציבורית. בעיקר פעל כגבאי ב„הכנסת כלה". התפלל במנין של חברת „הכנסת כלה" שהתקיים באחד החדרים הצדדיים בבית הכנסת ולמד שיעור קבוע ב„חברה משניות" אצל הדיין ר' אלתר הרש פאלקס.

אשתו פרומה, בת ויזנא, אשה מעורבת בין הבריות היתה עזר כנגד בעלה בפעילותו ב„הכנסת כלה" ועסקנית רבת פעלים בזכות עצמה. היתה זו פרומה פרקו שארגנה כוס חלב חם ולחמניה לכל ילדי בית הספר כל בוקר לפני תחילת הלימודים ובימות החורף היה מוכן בביתה לפתן חם לכל דכפין.

פרומה פרקו לא חסכה מאמץ מעצמה כשהמדובר היה בהכנסת כלה מעוטת אמצעים או בארגון „משמר" אצל חולה, במסגרת „לינת הצדק". כל פעולותיה הצ־טיינו בעדנה ובאצילות ואף הרב נוהג היה לשלוח אליה עגלונים שנתרוששו או שמת סוסם והיא היתה מאספת כסף ומעמידה אר־תם על רגליהם.

מרדכי ופרומה פרקו ובנם אל־תר ניספו בשואה לאחר שנמלטו לגורן, הסתתרו בו ונספו. הי"ד.

בנם שרגא (פייבל) עבר את מוראי המלחמה בנדודים ביערות ובאושביץ, כעת ברמת־גן.

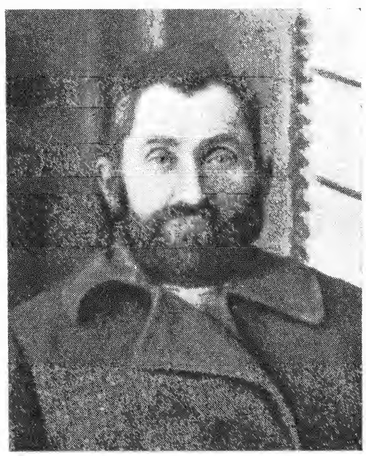

מרדכי פוקו, אשתו פרומה ובנם שרגא

מנחם קובלינסקי — „מענד'ל דער בעקער". בצעירותו עבד במאפית אביו אריה־ליב „דער בעקער", לאחר נשואיו פתח חנות מכולת ברחוב קצ'ירובה.

אדם עליז וטוב לב ידוע בעיר ברוחו הטובה ובלבו הנדיב ואף שמצבו הכלכלי לא היה משופר עשה ככל יכולתו למען נזקקים.

נשא את גולדה לבית ז'בבה מצ'כנובצה אף היא טובת לב כבעלה והרבתה לעסוק במצוות „מתן בסתר".

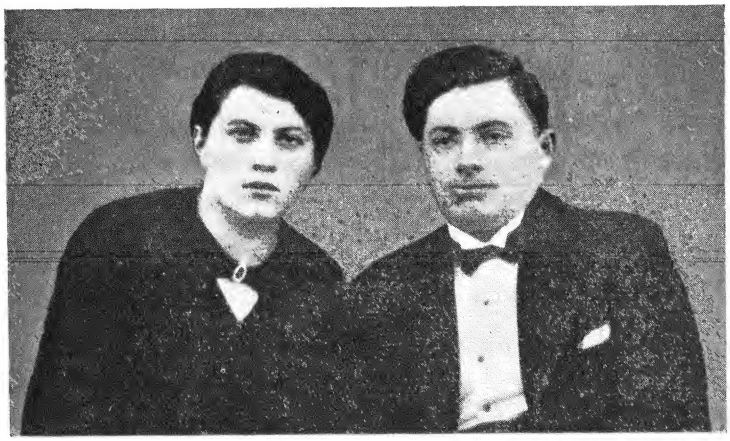

מנחם קובלינסקי

בשנת 1933 שלחו את בנם יעקב ארצה ישראל וכעבור שלוש שנים עלו בעקבותיו.

משה בכורם, חניך השקולה, ה„חדרים" והישיבה הקטנה בטיקטין, חבר „החלוץ". קולו הערב נשמע בתוך מקהלת החזן. ואף מעל קרשי הבמה של תיאטרון החובבים בטיקטין. הוא ואשתו דנה לבית שצינסקי, בנם אריה־לייב ובתם הקטנה הסתתרו בזמן המלחמה אצל פולני מכר. שלושה חדשים לפני השחרור יצא ממחבואו, נתפס ונהרג. אשתו לא יכלה לשאת את מר גורלה, נתפסה אף היא ונהרגה עם ילדיה. ה' יקום דמם.

יעקב — חניך „תחכמוני" בביאליסטוק, מדריך ב„שומר הצעיר" בטיקטין, מן הפעילים בהנהלת ספרית „תרבות" ומחברי החוג הדרמתי. נסע להכשרה ועלה ארצה בשנת 1933, והכשיר את הקרקע לעלית הוריו ואחותו הקטנה. כיום ברמת־יצחק.

יוסף — למד בשקולה בטיקטין ובישיבה בבריינסק. כחבר „השומר הצעיר" יצא להכשרה ועלה ארצה בשנת 1937, כיום ברחובות.

משה בן מנחם קובלינסקי ואשתו דנה לבית שצ׳ינקי

יצחק — **חניך ישיבת בריינסק, חבר „השומר הצעיר" ומהמשתתפים בחוג הדרמתי בטיקטין. עבד במאפית אביו. עם הכיבוש הרוסי בשנת 1940 גויס לצבא האדום. בשנת 1947 חזר לפולין והצטרף לקיבוץ „השומר הצעיר" בקטוביץ. עלה ארצה במסגרת עליה ב׳, כיום ברמת־ו**

אסתר (**כיום** צפתמן) **עלתה ארצה עם הוריה.**

גצל קורלנסקי — **מלמד טיקטיני שמצא את פרנסתו בדוחק רב. את מרבית שעות היום בילה בבית המדרש בלימוד תורה ואמנם נחשב בין תלמידי החכמים החשובים של טיקטין. כחסיד גור התפלל ב„חסידים שטיבל". בשנת 1925 עלה ארצה ישראל, נפטר בירושלים בשנת 1949.**

אשתו רחל, **אשה צנועה וחסודה, נפטרה בירושלים בשנת 1920.**

בניהם זלמן, דוד **ו**יצחק **ובתם** חיה **בארץ.**

יעקב קפיצה -- מחסידי גור ומחברי „אגודת ישראל" בטיקטין. גבה קומה בעל זקן שחור היורד על פי מידותיו. התפלל כל ימיו עם חסידי גור חביריו ב„חסידים שטיבל".

טוב לבו היה לשם דבר בעיר. בליל סדר פסח איחר לבוא הביתה. כאשר בא לבסוף אמר לבני משפחתו המודאגים: „עליכם להיות מאושרים שיש לכם אב ואם אך ילדיו של חיים משה המלמד שנתיתמו מהוריהם מי יערוך סדר בביתם? ובכן עשיתי זאת אני".

בשנת 1918 והוא בן ארבעים ושתים שנה השיב נשמתו לבוראה.

אשתו חיה-חינקה המשיכה לנהל את מאפית בעלה, חינכה את ששת ילדיה בדרך התורה וברוח החסידות.

בשנת 1935 עלתה ארצה, נפטרה בתל־אביב בשנת תשט"ו.

מרים בכירתם, בעלה דב (בערל) סביסלובסקי, סוחר תבואות טיק־

חיה חינקה קפיצה ומשפחתה

טיני, וארבעה ילדיהם: יעקב, חנה סימה **ומשה־אריה ניספו בשואה. הי"ד.**

שרה, **בעלה** חיים טיקוצקי, **סוחר תבואות טיקטיני, ושני ילדיהם:** שושנה **(רייזלה)** ויעקב **ניספו בשואה. הי"ד.**

יוסף, שמואל, אסתר ונח — **בישראל.**

פסח קפיצה — „פסח נח'ס", **על שם אמו נחה. לא פעל במסגרת שום תנועה או מוסד, עיקר מעייניו בפרנסה הקשה שהיתה כרוכה בעבודה רבה. גידל ירקות ומכרם בשוק, כן עסק במסחר בכל הבא ליד.**

פסח קפיצה, אשתו יהודית **לבית** גולדשטיין **וילדיהם:** ישראל, ליבה, שמעון, אטקה ונחה **עודם ילדים ניספו בשואת טיקטין. הי"ד.**

אברהם **הצליח לחמוק מכיכר השוק, הסתתר ביערות, הובל למחנות ההשמדה, כעת בישראל.**

פסח ואשתו יהודית לבית גולדשטיין

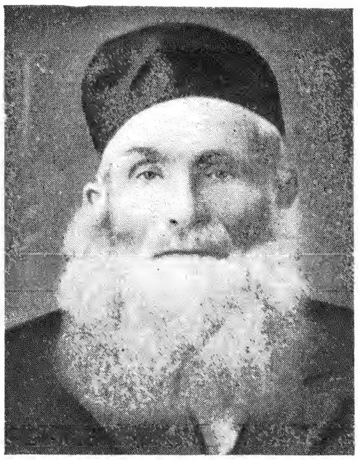

פסח קפיצה ואמו נחה

חיים אריה קצרביץ — **„חיים דער גלעזער". חי חיי תורה ועבודה. מתפר־נס מיגיע כפיו וטרוד מאד במלאכתו ועם זאת הרבה לעסוק בתורה ולפעול במוסדות הסעד העירוניים.**

ממיסדי וגבאי „חברה משניות" שם התפלל ולמד כל ימיו.

אשתו צביה־פייגה **לבית** נובינה **מסוקולה גידלה וחינכה את ששת ילדיהם.**

חיים אריה קצרביץ

יוסף — **עם נשואיו את** פערל **לבית** קויקו **עבר לויז'נה והשתקע שם. הם וששת ילדיהם:** צפורה־צביה, יעקב, גדליה, דוד, צבי ובתיה **ניספו בשואה. הי"ד.**

חיה־גיטל — **נישאה ל**שמואל ריבקביץ **החייט. הם, בנם** מנחם־מנדל **ובנותיהם** שרה־לאה ויונה **ניספו בשואת** טיקטין. **הי"ד.**

מרישה — **נישאה למנחם־מנדל** חנעס **מלאשי. הם ובניהם** יצחק **וצבי ניספו בשואה בטיקטין. הי"ד.**

שבתאי — **נפטר בטיקטין בש־נת 1922.**

מנוחה — **נישאה ליצחק** סורסקי **מקינישין. הם וילדיהם** צביה וחיים **ניספו בשואה. הי"ד.**

חביבה **(כיום מלרביץ) עלתה ארצה בשנת 1932, כיום בתל־אביב.**

משה קרבצביץ — **„משה גארבער", יהודי ירא אלוקים ועובדו בכל לבו. התפלל ב„חברה חומש" ועסק בגמילות חסד של אמת במסגרת ה„חברה קדישא" בעיר.**

פרנסתו הוציא בדוחק מגידול ירקות בגינתו ומכירתם בשוק. כן נתמך על ידי קרובי משפחתו.

משה קרבצביץ ואשתו רבקה ניספו בשואה. הי"ד.

פישל קרופובניצקי — חניך ישיבות, התפלל ב„חברה משניות". עבד בתעשית הטליתות הטיקטינית.

נשא את באשה שעזרה בפרנסת הבית כמוכרת דגים. נפטרה בש־נת 1900.

פישל חלה כתוצאה מתנאי המלחמה הקשים, נפטר בביאליסטוק בשנת 1920.

פישל בן יצחק קרופובניצקי, אמו גיטל ובעלה

ישראל — הגר לארצות הברית, עשה חיל במסחרו ותמך במשפחתו ובאחותו בלומה. נפטר בשנת 1956.

בלומה (כיום סימיאצקי) עלתה ארצה בשנת 1937. נודעה כנדבנית טובת לב, כיום בפתח־תקוה.

אברהם, אשתו דבורה וילדיהם: באשה, ליבה, פישל ויצחק ניספו בשואה. הי"ד.

יצחק, אשתו שושנה וארבעת ילדיהם ניספו בשואה בטיקטין. הי"ד.

יצחק גרברש ומשפחתו

ישראל קרופובניצקי

יצחק קרופובניצקי

אברהם קרופובניצקי ואשתו דבורה

תנחום קרלינסקי — מנכבדי הלמדנים בטיקטין, ירא שמים, פועל ומפעיל במוסדות הסעד של העיירה. מיושבי המזרח בבית המדרש.

אשתו חיה־מירקה, עקרת בית למופת ושוקדת על חינוכם הטוב של ילדיה.

חיה־מלכה בתם הבכירה, נישאה ליעקב מאיר בריזמן בעל חנות למנופקטורה. בניהם: אהרן ואפרים הגרו לארצות הברית. שלמה, גרונצ׳ה וחוה ומשפחותיהם ניספו בשואה. הי״ד.

חיה מירקה אשת תנחום קרלינסקי ובתה דבורה

משה והדסה עקרו לביאליסטוק משם הגרו לארצות אמריקה.

מרדכי — כפקידו של סוחר יערות עסק בהובלת רפסודות העצים על פני הנרווה לגרמניה. נשא את צפורה (פייגל) בתו של נחום לוין מביאליס־טוק, אשה טובת לב, עמדה לימין בעלה וקיימה מצוות „מתן בסתר" בכל הזדמנות. ניספתה בשואת טיקטין. הי״ד.

מרדכי וצפורה חינכו את ילדיהם ברוח אהבת הבריות וחיבת ציון.

בכורם אשר־מנדל למד ב„חדר" וסייע ליד אביו בפרנסת הבית. טבע בנרווה בגיל 21.

בובקה (שרה־אטקה) למדה בבית הספר הממשלתי, נישאה לירחמיאל דנולביץ, ניספו בשואה עם ארבעת ילדיהם. הי״ד.

תנחום — ביום שואת טיקטין נמלט עם זיסקינד אולשטיין מככר השוק, במשך שנתיים נחבא, לבסוף נכלא בגיטו ביאליסטוק שם ניספה. הי״ד. אשתו שושנה (רייזל) לבית גרברש וארבעת ילדיו ניספו בשואת טיק־טין. הי״ד.

חיה־שפרה (כיום שטיינמן) חברת תנועת „החלוץ", פעילה באסוף כספים למען קרנות ארץ־ישראל ונוטלת חבל בפעולות תיאטרון החו־בבים בעיר.

עברה הכשרה בנוז׳יץ (גוש תל־חי), עלתה ארצה בשנת 1935. כיום בתל־אביב, מעובדות משרד הבטחון ומפעילות „הועד למען החייל".

דבורה — עבדה במפעלו של קופל סביצקובסקי. עודה צעירה לימים ניספתה בשואת טיקטין. הי״ד.

יעקב קרמר — מוצאו מהורודוק, השתקע בטיקטין לאחר שנשא את אלקע־חיה, בת ר׳ דוד ורחל ז׳ולטי.

אלקע־חיה, הצעירה בבנות משפחת ז׳ולטי, ניהלה את המאפיה לאחר שכל אחיותיה עזבו את בית האב והקימו בתים לעצמן. גם לאחר נשואיה המשיכה בעבודתה והודות למרצה הרב ושכלה הבריא ראתה ברכה בעמלה. המאפיה התפתחה, המצב הכלכלי היה טוב מאד אך לדאבונה הרב ילדים לא היו לה, צערה היה רב אך כלפי חוץ מצב רוחה תמיד טוב עליה.

רצון חיים חזק פעם בקרבה. היא לא נכנעה בפעם הראשונה לגרמנים. היא הצליחה לברוח מהם, אך בצידי הדרך השיגה כדור גרמני מרצח.

בעלה, יעקב, ניספה עם כל קדושי טיקטין.

יחד עמם ניספתה בת אחותה של אלקה חיה, חיה־בתיה ציצוביץ, שהתגוררה בביתם. הי״ד.

משה רביץ — נקרא ר׳ משה בריסקר על שם עיר מוצאו בריסק, משם, לאחר שלמד בישיבת וולוזין, בא לטיקטין לצקת מים על ידיו של ר׳ שמעון בער אנוליק, „דער שוארצער עלוי״, שהיה אז רבה של טיקטין.

בטיקטין נשא לאשה את בריינה לבית רוטשטיין, נערה יתומה מאביה, שנקראה בפי כל „קעיליציכע״ על שם סבתה אשר, כפי שמספרים, זכתה בברכתו של הרבי מקוצק שלבנותיה יהיו חתנים מעולים, תלמידי חכמים ויראי שמים.

לאחר תקופת אירוסין ממושכת זכה השידוך בברכתו של ה„שפת אמת״ שר׳ משה רביץ נמנה על חסידיו.

תחילה שימש משולח של ישיבת וולוזין, לאחר מכן פתח חנות מכולת בטיקטין.

כחניך ישיבה וכלמדן גדול ושקדן מטבעו עסק בתורה בכל שעה פנויה, בבית ובחנות. היה מן הבולטים בין הלמדנים בבית המדרש אף שכחסיד היה מקום תפילתו הקבוע ב„חסידים שטיבל״.

ר׳ משה היה איש מצוין במידות, דבר אשר חיבבו על כל יודעיו, וגם מתנגדיו הרעיוניים, אנשי התנועה הציונית בעיר, כי ר׳ משה, כשאר החסידים בטיקטין, היה איש „אגודה״ מסור. כן היה פעיל בארגוני הסעד העירוניים ונבחר למועצת הקהילה.

שימת לב מיוחדת הקדיש לחינוך הילדים. אף בשעות קשות, כאשר הפרנסה לא היתה מצויה בשפע והילדים חפצו להטות שכם ולעזור, עמד הוא וגרשם מן החנות אל בית המדרש. „שם מקומכם״ — טען — „אינכם צריכים לראות כיצד מרויחים כסף, ללמוד תורה אתם צריכים״.

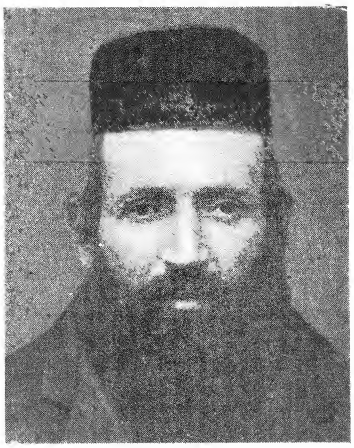
אף אשתו בריינע שקדה מאד על חינוכם של הילדים ברוח התורה והמסורה, עודדה אותם ללמוד בישיבות ועמדה לימין בעלה בפרנסת הבית.

בכורם אברהם נפטר עוד בצעירותו ממחלה.

אריה ליב למד בישיבתו של ר׳ אלחנן וסרמן, אחרי כן למד בביא־

ליסטוק בקיבוץ הלומדים של ר׳ אלחנן יעקובוביץ. לאחר המלחמה למד בישיבת סלובודקה עמה עלה ארצה ישראל בשנת תרפ״ה והמשיך למודיו בחברון ובירושלים ובכולל של „היכל התלמוד״ בתל־אביב. כיום רבה של שכ׳ מונטפיורי ואבה״ד הרבני בתל־אביב.

מרים ביילה סיימה סמינר „בית יעקב״ בקראקא, עלתה ארצה בשנת תרצ״ו ושימשה בהוראה בחינוך האגודאי בתל־אביב. נישאה לרב צבי כגן מעסקני החינוך העצמאי.

ר׳ משה רביץ ואשתו בריינה לבית ריטשטיין

פנחס — חניך ישיבת לומז׳א, עמה עלה ארצה בשנת תרפ״ג, המשיך לימודיו בישיבת חברון, כיום בירושלים.

זלמן — חניך ישיבת קלצק. לאחר שנשא לאשה בת מיר עבר ללמוד בישיבת מיר. עם פרוץ המלחמה עבר לווילנא, נאסר, והיה כלוא שבע שנים בבית סוהר רוסי. עם תום המלחמה חזר לפולין. כיום בארה״ב. אשתו ובנו ניספו בשואה. הי״ד.

יעקב — מבחירי תלמידי ישי־בת לומז׳א. נקרא בפי תלמידי הישיבה „יענקל דער צדיק״. שנ־תיים לפני פרוץ המלחמה נפטר ממחלה ממארת והוא בן עשרים שנה.

קיילה רבקה — בת הזקונים, גם היא חניכת סמינר המורים של בית יעקב בקראקא. שנתיים לפני פרוץ המלחמה חזרה לטיק־טין ושימשה שם בהוראה בבית הספר „בית יעקב״. ניספתה עם הוריה משה ובריינה בטיקטין. ה׳ יקום דמם.

קיילה רבקה רביץ

פנחס רוזנבלום — סוחר עצים, מומחה למדידת עצים אותם היה מייצא לגרמניה על פני הנרווה.

ביתו שבקרבת „חברה משניות״ היה אחד הבתים הנאורים בטיקטין, חדור רוח ציונית, על ברכיה התחנכו ילדיו. פנחס רוזנבלום שימש בקודש כגבאי בבית הכנסת.

אשתו זזיה בתו של ר׳ זאב גולד, מי שהיה ראש העיריה ודמות ידועה בטיקטין ,האצילה מרוחה על הבית והתמסרה מאוד לחינוך ילדיה. היא היתה יפת תואר מאוד ואף נקראה בפי כל „פני מלאך״ בהם השתקפו טוב לבה ומדותיה הנעלות. עם זאת היתה יושבת בית, בחינת כבודה בת מלך פנימה.

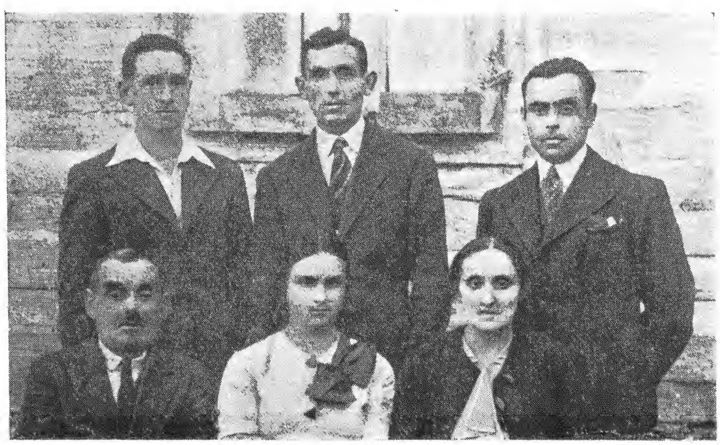
יצחק בכורם, קיבל את השכלתו במאזוביצק, איש משכיל ויודע ספר היה, בחור יפה ועליז ונקרא: „הצועני בעל השניים הלבנות״, („דער

ציגאן מיט די ווייסע צעהן), אהוב ומקובל על כל בני העיר, ממארגני חברת הצעירים שנחלצו לעזרת הנזקקים בעיר. היה זה יצחק רוזנבלום אשר קבל תחת חסותו את ה„הקדש״ אותו היה מסייד ומנקה במו ידיו. לאחר נשואיו את יוכבד לבית וינברוד עקר לביאליסטוק שם ניספו עם וועלוויל ואיסר ילדיהם. הי״ד.

משה — קיבל חינוך מסורתי בחדרים, הרבה לקרוא ספרים ואף למד נגינה, אוטודידקט היה מטבעו. בכל עסקיו של הסבא, סוחר העצים הגדול, היה עוזרו הנאמן ויד ימינו. בעבודתו על הדוברות התקרר וחלה במחלה ממארת שלוותהו כל חייו. הי״ד.

יהושע — למד בתחכמוני בביאליסטוק. עם פרוץ המלחמה חזר הביתה, שם מצא את מותו עם כל קדושי טיקטין. הי״ד.

רבקה — (כיום בלסברג) התחנכה ברוח ציונית, חברת קבוצת העלי־זות בקן „השומר הצעיר״ בטיקטין, עלתה ארצה במסגרת תנועתה בשנת 1935, מאז בעיר המפרץ.

פנחס רוזנבלום, אשתו חיה, בתם רבקה ובניהם (מימין לשמאל) יצחק, משה ויהושע

זיסקינד זאב (וועלוויל) **רומיאנק** — סוחר תבואות מומחה. יהודי צנוע, נמוך קומה וצנום, שמר על מצוות התורה והמסורת. התפלל קבע ב„חברה משניות" שם היה לו ספר תורה, רכושו הפרטי, עליו גאותו.

בימי מלחמת העולם הראשונה גויס לצבא ונשלח לחזית. משחזר לעסקיו אך עם הטלת המסים הכבדים והכרזת המוראַטוריום ירד מגדולתו.

זיסקינד וולף לא הרבה בדברים אך זכורים היטב דבריו: „מיר גייען אונטער און אונזער לעבן איז אויך נישט זיכער, מען וועט אונז אללע אין א העלען טאָג אויסשעחטן". ניספה עם כל קדושי טיקטין. הי"ד.

בתו שרה מאשתו הראשונה נישאה ליהודה אולשטיין. הם ושני ילדיהם אריה (ליבל) וגינה ניספו בשואה. הי"ד.

אשתו השניה חיה־פרידה לבית שפאק, אשה טובה, משכילה וצנועה, חינכה וגידלה את ילדיה לתורה ומעשים טובים, ניספתה עם בעלה בשואת טיקטין. הי"ד.

אשר — נער יפה מאד, חלם לחוג את הבר־מצוה בארץ־ישראל, אך לא זכה. חלה ומת והוא בן י"ג.

בנימין־דב (בערע) — חניך בית־ספר „תחכמוני" בביאליסטוק. דמות בולטת בחוג הנוער הטיקטיני, מן הפעילים בתנועות הנוער והרוח החיה בארגון חייהם התרבותיים. עז רצונו להגשים את חזונו הציוני אך ניספה באקציה הראשונה בגיטו ביאליסטוק. הי"ד.

חיה פרידה אשת וועלויל רומיאנק (משמאל), אחותה רחל ובניה דב וחיים־נחמן

מרדכי — **חניך בית ספר „תח־כמוני" וגמנסיה „גוטמן" בביא־ליסטוק, בוגר פקולטה למשפטים באוניברסיטת ורשא, המשיך ל־השתלם לקבלת תואר דוקטור. את חופשותיו בילה בעיר מולדתו האהובה עליו מאד. היה פעיל בקרב הנוער הטיקטיני, דאג לר־כישת ספרים לספריה והרצה בפ־ניהם. נהרג בתאונה על ידי טנק רוסי.**

מרדכי רומיאנק

חיים־נחמן—**עלם יפה תואר וטוב לב. חניך בית הספר הממשלתי בטיקטין. עם סיום למודיו עזר לאביו בנהול העסק. חבר תנועת „השומר הצעיר", שאף לעלות ארצה. ניספה בשואה. הי"ד.**

גיטל **(כיום טובה מניוביץ) — בחיפה.**

משה רומיאנק — **ממתפללי „חברה משניות" הקבועים. ביתו הסמוך לשם שימש כ„חדר שני" לשם היו מעבירים את ספר התורה בחגים ובמועדים. בעל חזקה על „כל הנערים" בשמחת תורה.**

יהודי של כל ימות השנה, אוהב ציון וחנך את ילדיו ברוח זו. משך בעול פרנסת הבית תחילה כפועל בבית החרושת למברשות, לאחר מכן משנאלץ לעזוב, מחמת בריאותו הלקויה, עסק במסחר תבואות.

איש ידוע חולי, נפטר בדמי ימיו בשנת 1934 בהיותו בן 41.

אשתו מינדל, **לבית** אלטשולר, **שהיתה עזר כנגדו משך כל ימי חייו, נשארה אלמנה מטופלת בשבעה ילדים קטנים לאחר מות בעלה.**

בשנת 1941, לאחר תקופת הכיבוש הרוסי, נאלצה להמלט עם ילדיה

מחשש נקמה מצד הגוים, מאחר שבנה דב־בערל שימש בתפקיד מפקד המשטרה הרוסית בטיקטין. ניספתה בגיטו ביאליסטוק. הי״ד.

דוד הבכור — חניך ישיבות דמיר ונוורדוק, חזר לטיקטין ספוג תורה והשכלה והתמסר לפעילות ציונית במסגרת תנועת „החלוץ הדתי״. בעיקר הדריך בתנועת הנוער שלה, „השומר הדתי״. כן היה מזכירה של ספרית „תרבות״. ניספה בגיטו ביאליסטוק. הי״ד.

בערל (דב) — מפעילי תנועת „החלוץ״ בעיר, השמאיל, ובתקופת הכבוש הרוסי נתמנה למפקד משטרת טיקטין. עם נסיגת הצבא האדום נאלץ לברוח לביאליסטוק יחד עם אשתו פייגא, בתו של החזן והשוחט אהרן גולדברג. היה מפעילי המחתרת בגיטו ולמרות שעמד בקשר תמידי עם הפרטיזנים נשאר ליד אשתו ובתו הקטנה שנולדה בין חומות הגיטו. ניספו בשואה. הי״ד.

נחום — למד בחדרים ובבית הספר הממשלתי ומשך עם האמא בעול הפרנסה. חבר גדוד „למשמר״ בקן השומר הצעיר בטיקטין. עם הכיבוש הרוסי התגייס למשטרה, הועבר לביאליסטוק כשוטר תנועה. עבר את תלאות המלחמה בנדודים ביערות פולין ורוסיה, אחר כן כשוטר רוסי ולבסוף כחייל בצבא האדום. הגיע ארצה בשנת 1947, לאחר שפעל במסגרת עליה ב׳. כיום בפתח־תקוה.

נתן נטע — למד בחדרים ובבית הספר הממשלתי, אחרי כן נסע לישיבת בריינסק. כשחזר לטיקטין למד את מקצוע הנגרות אצל אברהם גלונסקי. היה חבר „השומר הצעיר״.

כשאברהם גלונסקי פתח בית מלאכה בביאליסטוק עבר נתן לשם. בתקופת הכיבוש הגרמני עזר לאמו ואחיו שנמלטו מטיקטין לביאליסטוק.

באחת מפעולות גיוס־בעלי־מלאכה השגרתיות, נלקח נתן נטע כנגר. הוא כבר עמד בשורה אך התחרט ברגע האחרון על מנת לחזור אל אמו ואחיו. במקומו נכנס אריה פריץ, אף הוא בן טיקטין.

נתן נטע ניספה בגיטו ביאליסטוק. הי״ד.

אליהו — למד בחדרים ובבית הספר הממשלתי. בזמן הכיבוש הרוסי גוייס לצבא האדום. גורלו לא נודע עד היום.

אלקע — למדה בבית הספר הממשלתי. חברה בגדוד „כפירים״ בקן

„השומר הצעיר" בטיקטין. היתה בת 13 כשניספתה, יחד עם אמה ואחיה, בגיטו ביאליסטוק. הי"ד.

קלמן — **אף הוא למד בבית הספר הממשלתי בטיקטין, נמלט עם משפחתו לביאליסטוק.**

דוד רומיאנק

נתן־נטע רומיאנק

דב רומיאנק ואשתו פייגל לבית גולדברג

בגיטו גילה אומץ ותושיה. ייצר מסרגות לסריגת צמר, אף יצא כמה פעמים מחוץ לחומות הגיטו וכך פירנס את משפחתו. עודו ילד ניספה בגיטו ביאליסטוק. הי״ד.

אלתר ריבקבין — „דער בערשטער״, תחילה עבד בבית המלאכה למברשות, לעת זקנתו עסק במסחר תבואות. ירא שמים ועובד את בוראו באמונה. היה בעל קריאה ב„חברה חומש״.

לאחר פטירת אשתו חיה־טויבה היה סמוך על שולחן בתו פשה, אשר טיפלה בו וקיימה את מצות כיבוד אב לכל פרטיה ודקדוקיה. בתו פשה ובעלה אנשל פורקו ניספו בשואה. הי״ד.

שפרה — נישאה לצבי קויפמן מרוטקי, ניספתה עם בעלה בשואה בלומז׳ה. הי״ד. ילדיהם יוסף וחיים בישראל.

זיידל — היגר לארצות הברית, היה עסקן בועד הטיקטינאים שם ותמך באביו הישיש.

שמואל — (דער שניידער) — אשתו חיה־גיטל לבית קצרביץ ולידיהם מנדל וטובה ניספו בשואת טיקטין. הי״ד.

שמחה שמואל שולמן — בן למשפחה מכובדת ממזריטש, ממצויני הלומדים בישיבות סלבודקה וקלם, הוסמך להוראה על ידי הגאב״ד מפטרבורג ר׳ יצחק בלזר והגאב״ד מנובהרדוק ר׳ יחיאל מיכל אפשטיין שפתח במילים: „שמחה במעונו ושמואל בקוראי שמו״.

נשא את בילה־דבורה בתו של ר׳ לוי לב, מנכבדי טיקטין. לאחר נישואיו המשיך לשקוד על התורה בישיבות נובהרדוק וולוז׳ין. אף שנתבקש על ידי קהילות רבות לשמש בהן רב שם אל המסחר פניו ונטל על עצמו ניהול עסקו המסועף של חותנו.

בטיקטין תפס את המקום הראוי לו בביהמ״ד ובישיבה בין „פני העיר״. היה פעיל כגבאי בתלמוד תורה והשתדל לשלוח את צעירי טיקטין לישיבות. במיוחד הצטיין במידת החסד שבו. הרבה לבקר חולים וסעדם

באהבה ומסירות וידוע היה בעיר שעל פתחו מתדפקים מרי נפש ונצרכים ולעולם לא יצאו מתוך ביתו ללא סעד, חומרי ונפשי גם יחד.

לזכותו של ר' שמחה שמואל שולמן יש לזקוף הבאת ידידו הגדול, ר' שמואל חליוטא השוחט, טיקטינה.

בשנת תרע"ג, והוא כבן ארבעים שנה, השיב נשמתו לבוראה בעיר המרפא קרלסבאד שם שהה לרפוי מחלתו.

ביילה דבורה שולמן

אשתו ביילה־דבורה נשארה אל־מנה מטופלת בתשעה ילדים, המ־בוגרים בישיבות והפעוטות בבית. גם המצב הכלכלי הורע מאד עקב מלחמת העולם, אך היא לא נפלה ברוחה והמשיכה לחנך את בניה בדרך שהתווה בעלה, היא הדרך העולה בית אל. לא אבתה לשמוע על כך שבניה יעזרו בכלכלת הבית ושלחה את כולם לישיבות מתוך הכרה איתנה שזהו המקום היחידי בו ניתן לגדל בנים נאמ־נים לתורה. משנתבגרו גם צעירי הבנים, והבת היחידה היתה לאיש, נשארה גלמודה בתוך ביתה השמם כשפצוי מה משמשים לה ימי חג ומועד, אז שבו הבנים מהישיבה והבית נתמלא אורה ושמחה, „שבת אחים גם יחד".

בנם הרב אליהו ברוך, מבחירי ישיבת מיר, נשא את אסתר לבית גלימובסקי. היה יו"ר היודנראט בגיטו מיר, ניספה עם אשתו וילדיהם. הי"ד.

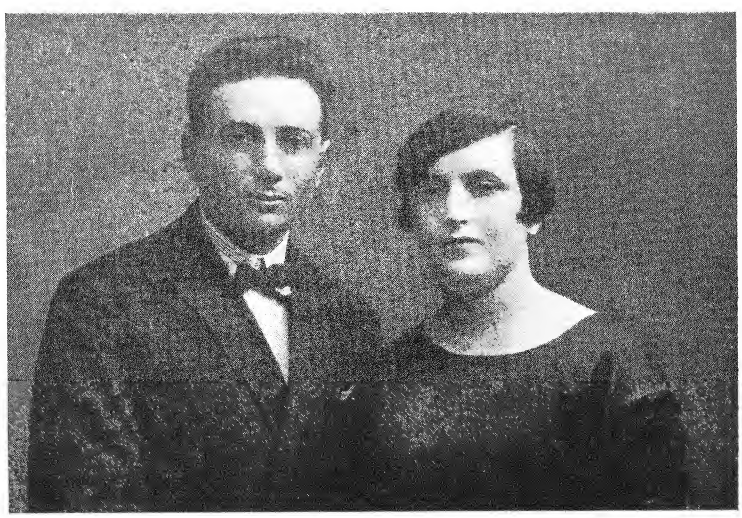
הרב אליעזר, מבחירי ישיבת סלובודקה, נשא את רבקה, בת רבה של קרושן שבליטא, הרב ליטוין. ניספו בשואה. הי"ד.

שיינה־שרה, בעלה חיים זיידקה גוטשטיין ובניהם שמחה וזאב ניספו בגיטו ביאליסטוק. הי"ד.

אליעזר שולמן

מימין: אליהו ברוך שולמן

שיינה־שרה לבית שולמן ובעלה חיים־זיידקה גוטשטיין

יעקב דוד שורץ — עוד בהיותו בחור ישיבה עסק בהוראת השפה העברית והחחדירה בקרב רבים מבני הישיבה. עם תום למודיו הוזמן לביתו של כפרי עשיר וחינך את ילדיו בהצלחה מרובה.

יליד סוקולה, התיישב בטיקטין עם נישואיו את שרה חשקה בת טיקטין. בעיר מגוריו החדשה המשיך במלאכת ההוראה והרבצת התירה בקרב הבוגרים. בשנת 1914 פתח בה „חדר מתוקן" לבנים ולבנות, בו נלמדו שפות לועזיות ומקצועות כלליים בצד השפה העברית ולמודי הקודש.

יעקב דוד שורץ ואשתו שרה חשקה

בשיטתו המיוחדת בחינוך עורר חמת רבים ממתנגדי ההשכלה בטיקטין, בעי־קר מחוגי החסידים, אשר רדפוהו ובסופו של דבר אילצוהו להגר לארצות הברית. גם שם שקד על הנחלת השפה העברית והעמיד תלמידים הרבה. חזר לטיקטין והמשיך במקצוע המלמדות עד יום מותו.

אשתו שרה חשקה, „אידישע מאמע" במלוא מובן המלה, נדיבת לב ובעלת צדקה מאין כמוה. בחיבה מיוחדת עסקה במצות „הכנסת כלה" ונכונותה לעזור לזולת לא ידעה גבול. אף את ילדיה חינכה ברוח זו ובעודם רכים שלחתם לא אחת בשליחות של מצוה, להניח חבילת מזון לפתחה של משפחה נצרכת.

מלכה, **בעלה** בערל זרסקי **וארבעת ילדיהם:** נחום, איידל, בנימין ודבורה **ניספו בגיטו ביאליסטוק. הי"ד.**

מינה **(כיום פנחסוביץ), בילדותה גילתה כשרונות דרמטיים, משנת־בקשה אמה להתיר לה להופיע בתיאטרון החובבים המקומי נעתרה בתנאי שההכנסות תוקדשנה לצדקה. כיום בפתח־תקוה.**

זיסקינד, **למד בקבוץ־ישיבה ובבית ספר „תחכמוני" בביאליסטוק, נתחבב בעיקר בשל קולו הערב והיה סוליסט במקהלה של החזן חרל"פ. כיום בארצות הברית.**

ישראל חיים שושקס — **יליד ביאליסטוק, חניך ישיבות, תלמיד חכם מובהק ומשכיל יודע ספר, השתקע בטיקטין לאחר נשואיו והפך לאחת הדמויות הפועלות והדינמיות שבקהילה. גבאי צדקה מסור בלב ונפש, ממנהלי הבנק העירוני, דואג לכל מחסורם של בחורי הישיבה ותלמידי ה„חדרים" בעיר, מארגן שיעורים קבועים עבור בעלי המלאכה ומפשוטי „עמך" ונוטל חלק פעיל בכל שטחי החיים הקהילתיים.**

את יומו חילק בין חנות לגלנטריה וכלי מטבח ובין בית המדרש, שם בילה את מירב עיתותיו בלימוד דף גמרא ובשיחות תלמידי חכמים.

ישראל חיים שושקס היה קשור מאד אל בני קהילת טיקטין ולמרות שהוצע לו כס הרבנות בזמברוב בחר בחיי „בעל הבית" בין חבריו חובשי בית המדרש הטיקטיני, בו אף היה עובר לפני התיבה. תפילות „ימים הנוראים" שלו הפכו למושג ושם דבר החרותות בזכרונם של רבים מבני טיקטין עד עצם היום הזה.

כן התפרסם בפקחותו וגישתו המעשית לכל בעיה, ורבים היו משכי־מים לפתחו לבקש ממנו עצה ותושיה או למנותו עליהם כבורר. אף השופט הפולני נזקק לפקחותו של ר' ישראל חיים שושקס ובקיאותו בערכאות והיה ממנה אותו ליועצו במשפטים ובדין ודברים שנתגלו על רקע חיי הקהילה היהודית, בה היה כה מעורה.

משנפטר בשנת 1929 בביאלסטוק באו רבים מבני טיקטין ללוותו בדרכו האחרונה.

אשתו מרים לבית טפרוביץ, אשה צנועה, בעלת צדקה גדולה, עמדה לימין בעלה במפעלי הסעד שלו ואכסנה בביתה בחורי ישיבה רבים ודאגה לכל מחסורם. נספתה בשואה בטיקטין. הי״ד.

צפורה — בתם הבכירה נישאה לליפה שולמייסטר, תלמיד חכם מופלג, משכיל וציוני נלהב. עלה ארצה בשנת 1936 לפי דרישתו של ראש הרבנים לארץ־ישראל הרב קוק זצ״ל. התיישב בנס־ציונה, נפטר לאחר שהגיעה לאוזניו שמועת השואה הנוראה. צפורה כיום בנס־ציונה.

יהושע — חניך ישיבת סטוצ׳ין ומיר, היה מעורה ופעיל בכל ענפי החיים בעיר, נשא לאשה את צפורה לבית גרשוני. הם ובנם תני ניספו בשואת טיקטין. הי״ד.

שפרה — חניכת השקולה עזרה בפרנסת הבית לאחר מות אבי המש־פחה, נישאה לדוד שמואלזוהן, תלמיד חכם ומשכיל. ניספו בשואה בטיקטין עם בנם חיים. הי״ד.

לאה — (כיום זמק) עלתה ארצה בשנת 1931, כיום בתל־אביב.

אברהם־משה — חניך ישיבת דמיר עודו צעיר לימים הוסמך לרבנות, ניספה בשואה בטיקטין. הי״ד.

יצחק — היגר לאורוגוואי.

רבקה — פעילה בתנועות הציוניות בטיקטין, ניספתה עם הוריה בשואת טיקטין. הי״ד.

זליג שיקורה — שליח ציבור, בעל קריאה וגבאי ב„חדר תהילים" שם התפלל כל ימיו. כן היה חבר ה„חברה קדישא" בטיקטין. עקר לביאליסטוק שם עסק במכירת ירקות.

בשנת 1936 עלה עם אשתו אטל ארצה ישראל. מתוך שלא רצה להעמיס עצמו על ילדיו עסק גם בארץ במכירת ירקות.

זליג ואשתו אטל שיקורה

לאחר מות אשתו בשנת 1945 השתכן אצל בתו גיטל ובעלה יצחק מלרביץ שטיפלו בו במסירות ואהבה רבה. לעת זקנתו בילה בבית המדרש ועסק במצוות צדקה. נפטר בשנת 1955 לאחר שנפצע בתאונת דרכים.

אלתר שלזינגר — מן המצוינים שבאברכי טיקטין. למדן גדול ומשכיל, בעל הליכות נועם והופעה חיצונית נאה. מן הזריזים המקדימים מצות צדקה וגמילות חסדים לכל מעשיהם. למד בחברותא עם ישראל חיים שושקס ושלט במספר מסכתות בעל־פה.

הרבה לתמוך ביורדים מנכסיהם. משסופר לו פעם שכספו, אשר הלוה לפלוני, מונח על קרן הצבי כי הלה הוא פושט רגל הצטער ר׳ אלתר והשיב: „אילו ידעתי שמצבו כה רע הייתי מלוה לו יותר".

ר׳ אלתר ניהל בהצלחה חנות נעליים. בשנת 1918, בעת מגיפת הטי־פוס, נפטר והוא אך בדמי ימיו.

אשתו דינה־רייזל לבית הרצברג, אשה פקחית ומשכילה, מהבודדות שקראה עתון והתענינה בנעשה בעולם הגדול, נרתמה בעול הפרנסה שכבד מיום ליום עם גזירות המסים החדשות. עלתה ארצה עם בנה דוד אך בעקבות המשבר הכלכלי חזרה לטיקטין מדוכאה ומיואשת. נפטרה מהתקפת לב בשנת 1930.

דוד — נתלווה אל אמו בבואה ארצה, מאז בתל־אביב.

טייבה — ברוכת הכשרונות, סיימה בהצלחה בית ספר למסחר בוילנא, הצטיינה בכשרון כתיבה שנגע אף ללבו של הכומר סדוסקי, צורר היהודים, ובהשפעת מכתבה ויתר על חוב שחבה לו אמה. נפטרה בארץ בשנת 1944.

ליבה — בימי מלחמת העולם נמצאה בגיטו ורשא, מאז נעלמו עקבותיה.

אהרן זאב שפאק — בן תורה ומשכיל ידוע, בעיקר נודעה חיבתו לספרים. אוסף עשיר של ספרים וכתבי־יד מילא מדפים רבים בביתו.

נשא לאשה את בלומה לבית ליפשיץ בת למשפחה ענפה ומיוחסת. אסונות רבים פקדו את ביתם של אהרן־זאב ובלומה. ארבעת בניהם הגדולים, שהיו כולם בעלי השכלה גבוהה, נפטרו בגיל צעיר. הדבר נתן את אותותיו בבריאותם של ההורים ובבית שררה אוירת דכאון ועצב.

ישעיהו בן אהרן זאב שפאק

ילדיהם: רפאל, יעקב, נחמן, ישעיהו וליבה.

חיה פרידה ובעלה וולוויל רו־מיאנק ניספו בשואת טיקטין. הי״ד.

רחל — נישאה לרב הגאון ר׳ שלמה גבורין מביאליסטוק, ר״מ ב„תחכמוני״. ניספתה בשואה. הי״ד.

שמואל ליב שפירא — ממשפחת הכהנים המיוחסת מקראקא, שם היו בעלי בית כנסת ובין קברות פרטיים. התישבו בטיקטין והתבלטו אף בין „יחסני טיקטין".

ר' שמואל ליב שפירא „הפקח" היה גאון בתורה, חריף מוח ובקי מופלג. לעת זקנתו, משכהו עיניו, היה עובר על ש"ס בעל פה. למדני העיר נסתייעו בבקיאותו הפנומנלית, הוא שימש להם מראה מקום חי ובר סמכא להכריע בשקלא וטריא של הלכה.

פקחותו הרבה עמדה לו במשאו ומתנו עם הפריצים ומוסדות העיר וניצלה לטובת אחיו והיה לשתדלנם וסניגורם של יהודי טיקטין בכל עת צרה. שכלו הישר, חריפות מוחו ובקיאותו בחוקי המדינה עשו להם כנפיים ורבים השכימו לפתחו לבקש עצה ותושיה בכל עניני ערכאות.

ביתו של ר' שמואל ליב היה אכסניה של תורה וגדולי רבני פולין שנזדמנו לטיקטין, התאכסנו בו. כשנפטר ליווהו והספידוהו למדנים, עסקנים ורבנים מפורסמים מטיקטין ומחוצה לה.

אשתו פייגל לבית גולדמן, אשת חיל, ניהלה את חנות המנופקטורה הגדולה של בעלה, נסעה לרגל העסקים ללודז' ולורשא, ושיחררה את בעלה מדאגות הפרנסה. אשה נבונה ויראת שמים. דאגה לחינוכם הטוב של ילדיה.

שמחה־הינדה בתם הבכירה נישאה לר' שלמה פינס מפני העיר, אשה צנועה ויראת ה', נפטרה בדמי ימיה.

מינדל — נישאה לחיים מייזסזאהן, חניך ישיבות ולמדן בעל שיעור קומה. בהעדר המרא דאתרא היה הוא הפוסק בשאלות דת ודין. בטיקטין ניהל בית־בד. מאוחר יותר עקרו לקורוצ'ין שם שימש ברבנות. הם ובנם בכורם ישעיהו, ממבחירי ישיבת לומז'א, צבי, לאה ושמחה־מאיר ניספו בקורוצ'ין. הי"ד.

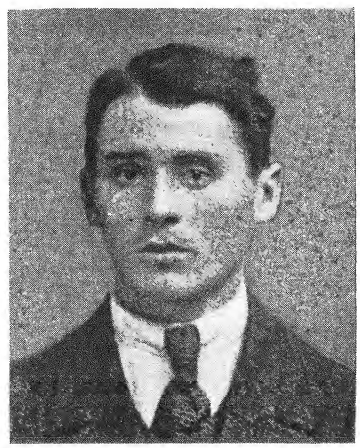
מרים־מירקה — נישאה לשמעון קגן, סוחר עורות ומנהל בית חרושת לסיגריות בביאליסטוק. נפטר בצעירותו והניחה אלמנה מטופלת בשתי בנות: קיילה־גיטל ויהודית שגדלו על ברכי הסבא, התחנכו בסמינר „בית יעקב" וניספו עם אמן בשואת טיקטין. הי"ד.

אלתר — מהאריות שבישיבת טלז וסלובודקה. ראשי הישיבה ראו בו רב ומנהיג רוחני מיועד אך הוא „שנא את הרבנות ואהב את המלאכה" ושם

אל המסחר פניו. נשא לאשה את חוה לבית סניאק מלומז'א, שם ניהל בהצ־לחה בית מסחר לברזל, אך את מירב עתותיו הקדיש ללימוד תורה ואף למד בחברותא עם הרב יחיאל מרדכי גורדון שליט"א, ראש ישיבת לומז'א.

אלתר וחוה שפירא, בניהם אליעזר ונטע־הירש (על שם הסבא מסלובודקה) ובנם הצעיר ניספו בשואה בלומז'ה. הי"ד.

בנם בכורם, חיים, חניך ישיבת קמניץ, שרד מן השואה כטנקיסט בצבא האדום, בשורותיו הגיע עד שערי ברלין. כיום בארצות הברית.

קלמן שפירא

חנה קופרברג בת ר' שמואל ליב שפירא

חוה בתם של שמואל ליב ופייגל, נישאה לירוחם פישל דן, בן אוסט־רוב מאזויבצק. היה סמוך על שולחן חותנו בטיקטין, אחרי כן רב ואב"ד בקוסוב לאצקי, שם ניספו בשואה. הי"ד.

קלמן — חניך ישיבות, היה הרוח החיה בהנהלת עסק אביו, נשא את יהודית לבית קוסובסקי מזאמברוב. הם ושני בניהם ניספו בשואת טיקטין. ה' יקום דמם.

זליג — למד בישיבת „סלובודקה" שברוסיה, אך פנה להשכלה. ירש את מיטב תכונות אביו הגדול. נדיב לב ופעיל בארגוני הסעד.

עם נישואיו את רבקה לבית גרשקופ עקר לביאליסטוק, היה מזכיר הבנק המקומי ומפעילי ציון בעיר.

בגיטו ביאליסטוק נתמנה מנהל מדור האספקה מטעם היודנראט. לא ניצל אפשרות של הצלה ובחר להשאר לימין אחיו בצרה. ניספה עם אשתו ומיכאל בנם. הי״ד.

חנה — מבנות טיקטין הראשונות שלמדו בסמינר „בית יעקב״ בקראקא וזאת בהשפעת גיסה ירוחם פישל דן, היתה תלמידה־חברה של שרה שנירר. אחרי כן שימשה בהוראה בקוברין ובטיקטין. יצאו לה מוניטין כנואמת ומחנכת בחסד עליון.

נישאה לאליעזר קופרברג, עמו ניספתה בשואת טיקטין. הי״ד.

יחזקאל שצ׳ינסקי — „חצקל דער הויכר״, משכמו ומעלה. איש תם וישר, עובד את בוראו באמונה. עליז מטבעו ובת שחוק לא סרה מעל פניו.

היה מחזר על כפרי הסביבה ומרכולתו עמו ובכך מוצא את פרנסתו בדוחק. מכל מקום מצא זמן לגמול חסד של אמת, בהיותו חבר בחברה קדישא בטיקטין.

אשתו מינדל ובנותיו אשר עסקו בתפירה עזרו לו בפרנסת הבית.

אטל הבכירה הגרה לארצות הברית.

שרה — נישאה לבן דודה יעקב שצ׳ינקי, ניספו עם שני ילדיהם בשואת טיקטין. הי״ד.

גולדה, בעלה אליעזר פיקרביץ הבנאי ובתם היחידה ניספו בשו־אה. הי״ד.

דנה — נישאה למשה קובלינסקי האופה. הם ושני ילדיהם ניספו בשואה. הי״ד.

מיכאל, חנה ווייזקה בן הזקונים ניספו עם הוריהם בשואת טיק־טין. הי״ד.

יוסף ליסאנסקי

נתנאל בן ישראל לב

הניה־חיה אשת הרב אבא סויאטיצקי

אריה ליב בן יצחק פלר

טיקטין בחורבנה

אל מלא רחמים
שואת טיקטין
אלה אזכרה — רשימת קדושי טיקטין
בכי ומספד
סיפורי ניצולי שואת טיקטין
טיקטין אחרי השואה
בני טיקטין שנפלו בעד עמם ובעד ארצם

אל מלא רחמים

אל מלא רחמים שוכן מרומים,
אין כמוך באלומים,
שומע לשועת עגומים —
המצא מנוחה נכונה תחת כנפי השכינה
להפושטים צואריהם כיונה לחרב חדה ושנונה.
במעלות קדושים וטהורים,
כזוהר הרקיע מזהירים,
תחת כסא כבוד צרורים,
בחבורת הרוגי אבירים,
את נשמת הגבורים,
דורשים קלים וחמורים,
מנהיגי עדת ישרים,
נשחטים כאילים וכפרים;
באו זדים ארורים,
כדוב אורב במסתרים,
נחלתינו נהפכה לזרים.
השביענו לענה ומרורים.
גאוני עולם חסידי ארץ,
גודרי גדר ועומדים בפרץ,
געו על כל כליון וחרץ.
דווה לבנו,
על עטרת ראשנו,

לשמוע אוזן דאבה נפשנו,
כי הפלא ד׳ את אבותינו,
והכה שבע על כל חטאתינו.
הוגי תורת ד׳ לילות וימים,
דורשי רשומות בחורים וחכמים,
הושלכו לארץ למטעי כרמים,
נהפכו לדם נהרות ואגמים.
ווי העמודים ומעשה חדודים,
הרביצו תורה והעמידו הרבה תלמידים,
נפלו בידי בוגדים ושודדים,
המה היו לשריפת אש ויקודים.
זהיר וזריז במצוות א־ל,
האלוף הגאון הר״ר יחיאל,
נשא ידו ולבו לא־ל:
הוי אריאל אריאל!
חמיד ורגיג לעילא ולתתא,
בדרי מעלה ובדרי מטה
גזרו ראשו בחרב להוטה,
ראה ה׳ חרפתנו והביטה.
טפסרי טוהר קדושי עליון,
צעקו חוצה מר יבכיון,
איכה היו לחרפה ולבזיון,
שוד ושבר וכליון.
יון וקדר הסכימו יחד,
לעקור ביצתן ביחד,
ד׳ אחד ושמו אחד.
כל מחמדי עין הרגו בכל כלי זין,
שמו לנגד כאין,
קלעם ובלעם כהרף אין.
לא האמינו יושבי העיר,

כי יבוא אליהם אויב וצר,
דלו עיניהם וצעקו מר,
ותיטיב לה׳ משור פר.
מסרו נפשם וגווייתם,
מפרפרים הילדים בחיק אמותם,
כלו חייהם ורבו אנחותם.
נקום ד׳ נקמתך ונקמתם ובעל נקמה,
ד׳ איש מלחמה,
הטל ביניהם מהומה,
והיו לביזה ולשמה.
ספר תורה קרעו בחמתם,
שרפוה ודרסוה ורמסוה בהולכתם,
ולמה יאמרו איה יראתם,
אין אלוקים כל מזימתם.
עורה עורה למה תישן,
גוי בלא כתב ולשון,
פשטו יד בבת אישון,
תבהלתם ותרדפתם בנחל קישון.
פתאום נקנסה מיתה חמורה,
על ארזי הלבנון אדירי התורה,
גם לא היתה להם קבורה,
אריאל צעקו מרה.
צהלי ורוני הרוגי הקהילות,
כי נפשם צרורה בעילוי העילות,
ולריח ניחוח זבחים ועולות,
שלם ישלם בעל הגמולות.
קומה ד׳ ויפוצו אויביך,
כי הורגנו כל היום עליך,
פלטה נפשי מרשע חבריך,
נקום נקמת דם עבדיך.

ראה ד' והביטה,
כי ירדנו מטה מטה,
על ידי אומה שפלה,
והיו למשיסה ולחיתה.
שבויים ושלל הוליכו אל ארץ שאיה,
הרכה והענוגה הנכאהו(!) צמאה,
איכה ירדוף אחד מאה,
כפר לעמק פשע וחטאה.
תורה תורה חגרי שק התפלשי בעפרים,
אשר נשפך דמם כמים הניגרים,
קנא לתורתך אשר שרפו זרים,
העל אלה תתאפק יוצר הרים!
ולכן בעל הרחמים יסתירהו בסתר כנפיו לעולמים,
ויצרור בצרור החיים נשמותם,
ד' הוא נחלתם
וינוחו בשלום על משכבם ונאמר אמן.

נוסח אל מלא רחמים הניתן כאן היה רשום בספר תהילים ישן, כתוב בכתב יד ומעוטר עיטורים, אשר נמצא בבית הכנסת העתיק בטיקטין. מכתובת שנמצאה בראש הספר אנו למדים שהסופר־הצייר הוא זאב וואלף במהר"ר יששכר זצ"ל מק"ק קוראב. נוסח האל מלא רחמים מופיע בסוף הספר ולאחריו החרם הגדול שכתיבתו לא נסתיימה. האגדה הטיקטינית מספרת שהסופר מת תוך כדי כתיבתו. אין כל רמז בספר או באגדה לזהות המחבר.

(ראה: ישראל היילפרין: „אל מלא רחמים", „העולם" 1930 גליון ט' והערתו של ר. מ. חזן בגליון י"א)

שואת טיקטין

שנת 1939 באה לעולם והטילה צל שחור ומאיים על אירופה כולה. גייסותיו של היטלר שטפו על פני צ׳כוסלובקיה ופולין והחלו מפיצים את תורת הגזענות והשנאה, שטופחה שנים רבות קודם לכן בבית מדרשם של רוזנברג ותלמידיו בברלין ובמינכן.

תחילתה של המלחמה לא פגעה בטיקטין בצורה קשה. בחודש ספטמבר, מיד עם פרוץ המלחמה, עברו יחידות צבא גרמניות בטיקטין והתעכבו בה שלשה ימים בלבד. אך בשלשה ימים אלו הספיקו להטיל חיתיתם על כל העיירה. ביום הראשון כלאו את כל הגברים, יהודים כפולנים, בכנסיה הגדולה, שם הוחזקו תחת משמר כבד בתנאים קשים ללא אכילה ושתיה, במשך שלשה ימים רצופים, עד עזוב הגרמנים את טיקטין. בינתיים עברו החיילים הגרמנים מבית לבית, חמסו ובזזו מכל הבא ליד.

ששה שבועות לאחר מכן, בערב יום הכפורים ת״ש, שוב פקדו הגרמנים את טיקטין, הפעם נסוגים מפני הצבא האדום. בשעה שהיהודים נאספו בבתי הכנסיות לתפילת „כל נדרי״ הופיעו בעיר חמש משאיות. החיילים שעליהן פרצו בגרזנים את חנויות היהודים ועמוסי ביזה פנו לצומת יז׳בא, מקום שנקבע כגבול עם רוסיה הסובייטית.

היהודים טרם נשמו לרווחה כי נפל עליהם פחדו של ערב רב אלמנטים חשוכים וריאקציוניים שהזדנב אחרי הצבא הגרמני הנסוג. אלמנטים אלו עסקו בהפצת עלילות נסוכות ר״על כאילו שפכו יהודי גרודנה ועיירות אחרות מים רותחים על ראשי החיילים הפולנים ועל כך חייבים כל היהודים ליתן את הדין. יהודים שנמצאו ברחוב הוכו ללא רחמים, ביניהם האיש היקר ר׳

אברהם הורביץ שלא קם ממיטתו לאחר שהוכה ומקץ שבועים נפח את נשמתו. בעוד יהודי טיקטין שופכים את צקון לחשם לפני בורא עולם ביום הדין, התארגן בחוץ פוגרום שמי יודע במה היה מסתיים אילמלא הגיעו לטיקטין עוד באותו יום ראשוני הטנקים של הצבא האדום.

באופן טבעי נתקבלו הרוסים באהדה ובחיבה על ידי היהודים שראו בהם, ובצדק, את מושיעיהם וגואליהם, ומתוך הכרת תודה ראו עצמם חייבים לשתף פעולה עם הממשל הסוביטי אשר סימל בעיניהם באותם ימים את המשטר המתוקן המיוסד על עקרונות האחוה החרות והשויון.

במשך למעלה משנה חיו יהודי טיקטין בשקט ובבטחון בחסות הממשל הסוביטי ואחדים מן הצעירים אף תפסו עמדות חשובות במערכת השלטון המקומי. אך התקפת הפתע הבוגדנית של ה־22 ביוני 1941 שמה קץ למצב זה. הצבא הרוסי נסוג בבהלה. עריט מרכזיות ועמדות איסטרטגיות חשובות נפלו בידי הצבא הגרמני בזה אחר זה ב„בליץ קריג" שכדי לא להשהותו פסחו הגרמנים על הפרובינציה ועל עיירות צדדיות דוגמת טיקטין.

שוב היתה טיקטין נתונה לחסדם של חוליגנים פולנים פורקי עול, בעיקר אנשי המחתרת הימנית „נארא" שהרימו ראש במצב הביניים שבין שלטון לשלטון. בתי היהודים ורכושם נעשו הפקר ואף פגיעות בגופם לא היו נדירות. למרבית הצער היו בין הפורעים רבים מתושבי טיקטין והסביבה שהיו ביחסי מסחר ושכנות טובה עם היהודים במשך דורות.

מאות פולנים שתאות הביזה העבירה אותם על דעתם, השתוללו בבתי יהודי טיקטין ולא נרגעו אלא משהותירום ריקים ומרוקנים מכל וכל. אכרי הסביבה זנחו את עבודתם, רתמו את סוסיהם לעגלות ומהרו לטיקטין שלא להפסיד את חלקם הם בשוד ובביזה. תוך יומיים הלך לטמיון רכוש שנאגר במשך שנים רבות של עמל. בבתים רבים לא הותירו הפורעים סיר לבישול וכסא לשבת עליו. היהודים לא העזו לצאת מפתח בתיהם מתוך חשש לחייהם שהוסגרו למעשה בידי ה„משטרה" הפולנית שהתארגנה בחיפזון מבין האלמנטים האפלים ושבראשה הועמד אנטק יקוביאק, רועה צאן לשעבר, שבעיניו רכושם ודמם של היהודים היו הפקר.

בסוף יוני נכנסו הגרמנים לטיקטין. לראשונה הופיעה כיתת חיילים קטנה שהחלה עוסקת בפנוי ושיפוץ בנין העיריה לשעבר (ה„סל־סובייטי). בנקוי הבנין וביתר העבודות המשפילות הועסקו נכבדי הקהילה היהודית שצוידו לשם כך במטאטים ארוכים. שמועה פשטה בעיר שהגרמנים עומדים להוציאם להורג בשטח בית הקברות היהודי, אך עם תום העבודה שוחררו והוחזרו לבתיהם, לשמחתם של היהודים ולמגינת ליבם של הפולנים. משהוכן הבנין הסתלקה כיתת החיילים כלעומת שבאה.

במשך ימים מספר שוב לא נראו גרמנים בטיקטין, אך הדבר לא הביא להפסקת רדיפות היהודים. הפולנים, ששאבו עדוד מהתנהגותם הברברית של הגרמנים ולא נפלו מהם באנטישמיות, המשיכו לרדוף את היהודים ללא עזרת רבותיהם הגרמנים. והפעם נשא הדבר אופי מאורגן יותר. ראשית נצטוו כל יהודי טיקטין לענוד לזרועם השמאלית מגן דוד קטן על רקע לבן. הנוער היהודי נלקח לעבודות פרך בניקוז תעלות שופכין, ניקוש עשבי בר ונקוי הרחובות וכל זאת תחת פקוחם של השוטרים הפולנים, חבריהם לספסל הלימודים מאתמול, שעשו את מלאכתם עם אלות גומי בידם ודברי נאצה בפיהם. „את מה שהרוסים קלקלו — אתם היהודים חייבים לתקן" — נהגו לאמר, כי ראו ביהודי טיקטין משתפי פעולה עם אויביהם הבולשביקים ואף נהגו בהם כבכאלה. הגדיל לעשות יאן פיביק, גרמני לפי מוצאו, צורר יהודים מובהק, שהיה ראש העיר האחרון בימי הפולנים ועתה הועמד בראש העיר על ידי הגרמנים. הוא שיגר אל מושל המחוז בלומז'ה כתב שטנה וצירף אליו רשימה הכוללת שמותיהם של רבים מצעירי טיקטין היהודים, אותם האשים בקומוניזם ובשתוף פעולה עם שלטונות הכיבוש הרוסי. ועדת חקירה מיוחדת בראשותו של אדמונד וישניבסקי, החלה חוקרת בפרשה ומדוחת ללומז'ה על מיני עולות מדומות והתנכלויות שכביכול התנכלו היהודים והשוטרים היהודיים לפולנים בטיקטין וסביבתה. יהודי טיקטין היו קרבן לעלילות שוא וחייהם היו תלויים מנגד. בעיקר חששו הצעירים, שכמה מהם אמנם עבדו בשרות הממשל הסובייטי.

בעוד בני טיקטין חוששים לגורלם הם, הציף לפתע גל פליטים את העיר. ובפי הפליטים ספורי זועות; מאות מיהודי ויז'נה וידבבנה נכלאו

בגורן גדול שהועלה באש על מאות היהודים שבו, אנשים נשים וטף. בטרסטינה הרג גרמני אחד ויחיד, בעזרת הפולנים המקומיים, חמש מאות יהודים ביום אחד. אם עוד נשאר ניצוץ של תקוה בלבבות — נגוז אף הוא.

עוד אלו מדברים והנה גזירות ופורעניות חדשות; האלמנטים החשוכים שהשתלטו על העיר אסרו על כל מגע בין האוכלוסיה הפולנית והיהודית. כן נאסר יבוא מצרכי מזון, אף החיוניים ביותר. היהודים, שבתיהם הורקו עוד קודם לכן, סבלו חרפת רעב ואף מעט חלב לפעוטות לא נמצא. המצב היה טראגי ולא נראה פתח תקוה.

ב־16 לאוגוסט הופיעו בעיר חמשה ז'נדרמים גרמנים. כפי שנתברר אחרי כן היתה בידם פקודה לחסל את כל יהודי טיקטין. אך הגרמנים, זאב בעור של כבש, העמידו פנים כאילו באים הם להציל את היהודים מיד נוגשיהם הפולנים. ואמנם ביום הראשון עברו מבית לבית, הביעו את צערם על הפרעות והשוד והזדרזו לפרסם פקודה שכל פולני ששלח ידו בביזה יחזיר את הרכוש הנשדד לבעליו. רבים מבין היהודים הלכו שולל אחרי מתק שפתיהם של הגרמנים ואמונתם בהם נתחזקה משהחלו הפולנים לרטון ולהאשים את הגרמנים שמכרו עצמם ליהודים בעד בצע כסף. אך בד בבד עם הביקורים ה„ידידותיים" הוצאה פקודה האוסרת על היהודים לצאת את העיר. ביום השני לבואם נודע שדוד הירש סוראביץ (בנו של חיים פרוז'ניאק) נורה שעה שהלך לכפר שירקי הסמוך להצטייד במעט מזון. כן סופר מפה לאוזן שביער לופוחובו חופרים עשרות פולנים, בהשגחת הז'נדרמים הגרמנים, שלשה בורות גדולים שאת תכליתם איש לא ידע. מיד נמצאו רואי שחורות שחששו לגרוע מכל, אך לעומתם נמצאו אופטימיסטים שפרשו כי הדבר נעשה מתוך שיקולים איסטרטגיים כחפירות לתותחים אנטי טנקיים או כמאגרי דלק.

הלבבות נקרעו בין הפחד והתקוה. בצד התקוה שניעורה בעקבות התנהגותם של הגרמנים צמח פחד טמיר שניזון מאירועים מבשרי רעה ובשורות איוב, שרדפו זה את זה. איש לא ידע מה ילד יום ואיש לא ידע לשית עצות בנפשו. ראשי הקהילה קיימו התיעצויות רבות אך לא יכלו להעלות מזור לבני עדתם הנבוכים ואובדי העצות שבאופן אינטואטיבי חשו

בסכנת המות המרחפת מעל לראשם. רופא העיר ד"ר משה טורק שנשלח אל הכומר המקומי לברר פשר החפירות חזר בידים ריקות.

יהודי טיקטין מצאו עצמם כבתוך כלוב, מנותקים מן העולם. הודות ליצר החיים המפעם בהם לא אבו להאמין שאכן נידונו לכליה. מתוך בטחון בה' יתברך שישלח עזרתו ויפדה עדת טיקטין ביום עברה, פעל רבה האהוב של העיר הגאון ר' אבא'לה ועשה רבות להשקטת הרוחות והרגעת הלבבות. גם יהודים אחרים, יראי שמים ואנשי מעשה, עודדו את אחיהם בני הקהילה לבל ישקעו בזרועות היאוש. ביניהם התבלט בעיקר חתנו של ר' איצ'ה מאיר שפירא, שהיה מחזר מבית לבית ודברי נחומים בפיו. אך העדה מאנה להנחם...

ביום ראשון, 24 לאוגוסט 1941 בשעה שש בערב, נשמע קול תופו של הכרוז הטיקטיני יבלונסקי הסובב בעיר כמנהגו מימים. „כל יהודי טיקטין, אנשים נשים וטף, פרט לחולים ובעלי מום, יתיצבו מחר, 25 לאוגוסט, בשעה שש בבוקר, בכיכר השוק". מיד כונסה אסיפת נכבדים וראשי הקהילה בבית הרב. היו שחייבו בריחה המונית מן העיר אך אחרים, והם הרבים, לא תלו תקוה בבריחה כזאת, אשר נידונה לדעתם לכשלון מראש בגלל עמדתם העוינת של הפולנים מסביב וגם חששו להעלות את חמתם של הגרמנים שלא יבולע לנשארים בעיר. ברוב דעות החלט להישמע להוראה ולהתיצב כאיש אחד בכיכר השוק. הידיעה פשטה במהירות הבזק והעיר טיקטין נבוכה.

בשעה 9 בערב, משנכנס העוצר לתוקפו, נראו פטרולים של המיליציה הפולנית סובבים בחוצות העיר, על מנת למנוע מהיהודים להתקשר בינם לבין עצמם ולסכל כל נסיון של בריחה. היה זה ליל שימורים מלא פחדים ליהודי טיקטין.

למחרת בבוקר נראו עשרות משפחות נוהרות אל כיכר השוק, לבושים בגדי החורף החמים וצרורות צידה בידם כנכונים לדרך. ליד שולחן שהועמד בירכתי הכיכר המתינו ז'נדרמים גרמנים שהחלו רושמים את שמות המתיצבים. אך נתברר שדבר זה נעשה רק על מנת לאחז את העינים. מרגע

לרגע נוספו אנשים בכיכר וכאשר נתמלא מפה לפה הפסיקו אנשי הגיסטאפו את רישום הנוכחים ולפי פקודתם סגרה משטרת העזר הפולנית (ה„הילפס־פוליציי") את השוק מכל עבריו.

פקודות קולניות של הרוצחים נישאו מסוף העיירה ועד סופה וה„הילפס־פוליציי" ביצעון לפי מיטב המסורת של ההידמקים הפולנים. סמוך לשעה 7 נטלו בידם את שוטי הגומי ומיינו את כל הנוכחים לשלש קבוצות; האחת קבוצת בעלי מלאכה, השניה נוער וצעירים ובשלישית קשישים. התנהגותם הפרועה של הגרמנים ורמזיהם הגסים של עושי דברם הפולנים, שהכרת פניהם אמרה רצח ושוד, הפיגו כל אשליות. בודדים שמצאו עזמה ויזמה בלבם ושיחק להם המזל הצליחו לחמוק מכיכר השוק בעוד מועד.

בשעה שבע בדיוק הופיעו שבע משאיות עם אנשי גיסטאפו. מן המכונית האחרונה הזדקרו קניהן המאיימים של מכונות יריה. אנשי הגיסטאפו קפצו מהמשאיות והקיפו את השוק ושוב נעשה מיון, לפי מיטב המסורת של ה„אורדנונג" הגרמני. בצד אחד הועמדו הנשים הילדים והזקנים ובצד שני נערכו כל הגברים המסוגלים למסע רגלי ברביעיות ישרות כשבראש הטור הארוך, מתוך הקפדה על המראה האסטטי, הוצבו גבוהי הקומה; חצקל „דער הויכער", יעקב חורושוכה סוחר העצים וחתנו משה זק ואחריהם שלשת ה„כלי זמרים"; דניאל דייטש החיט המנגן בחצוצרה, שמואלקה סוקולוביץ המתופף ואלי' קפקא עם כינורו. לפי פקודת אנשי הגיסטאפו פצחו המנגנים ב„התקוה" הנושנה ובשיר חדש שאך זה עתה לימדום השטנים הגרמניים:

„ווען דאָס אידישע בלוט וועט רינען
וועט היטלר די קריג געווינען"

בעידוד השוטים הוכרחו כל המובלים לטבח להצטרף אל השירה וכך, לצלילי מנגינות וזמר, געורת גרמניות ושריקות שוטים, החל המסע אל המות.

הטור שנתמשך על פני קילומטר פנה אל הכביש הראשי בדרכו לכפר זבד. משמרות גרמניים ופולניים שוטטו סביבו וכל המפגר היה צפוי לכדור. משעזבו הגברים את כיכר השוק העמיסו קלגסי „עם האדונים" ה„הומינטריים"

את כל הנותרים בכיכר השוק, בעזרת ארבעה גברים יהודים שהושארו בכיכר במיוחד לשם כך, על שבע המשאיות, שאף הן פנו לאותו כוון.

השמים התקדרו וגשם קל החל ניתך ארצה. היהודים שלחו מבט עגום על עיר מכורתם ולא ידעו שלא יוסיפו לראותה עוד. לפתע נשמעה יריה. שמואל׳קה בבצקי הישיש, שרגליו כבדו מזוקן, כוחותיו לא עמדו לו עוד והוא פגר אחרי הצועדים. הרוצחים לא הססו הרבה ושלחו כדור בראשו. גופתו נשארה מוטלת בשולי הכביש ליד הבאר שם נורה — ציון דרכים ראשון של המסע רווי הדמים.

המסע התנהל בעצלתיים אך המכים הכו בזריזות. כל המפגר הוכה ללא רחמים על ידי הז׳נדרמים הפולנים. השיירה הגיעה לצומת יז׳בא ומשם, בכביש וויז׳נא, פנתה אל הכפר זבד. המשאיות הגיעו אף הן וכולם נכלאו בבנין בית הספר המקומי, שהפך בית־כלא לאותו יום. משנתמלא בית הספר נאמר לכלואים שעומדים להעבירם לגיטו צ׳רבוני־בור. אף לז׳נדרמים הפולנים שליוום נאמר כך והם הוחזרו כולם טיקטינה.

אך היהודים לא הובלו לגיטו. משאית שהופיעה מדי עשר דקות הועמסה עשרות יהודים ועשתה דרכה בכוון יער לופוחובו. שם נכרו קודם לכן שלשה בורות, מהם שנים גדולים שאורך כל אחד מהם 12 מטר, רוחבו 4 מטרים ועומקו חמישה, והשלישי קטן יותר. לתוך אחד הבורות הגדולים הושלכו המשלוחים החיים ומכונות יריה אשר היו מוצבות על שפתו פתחו בקציר דמים שלא הותיר אחריו נפש חיה. מדי עשר דקות חזרה והופיעה המשאית ומדי עשר דקות חזר ונשנה המחזה המחריד ועד שירד ערבו של אותו יום נטבחו בצורה זו למעלה מאלף וארבע מאות מיהודי טיקטין. בלילה כוסו הבורות על ידי פולנים מקומיים בהשגחת הגרמנים, שעל מנת לטשטש את עקבות הרצח הברברי סיפרו להם שאלה הן גופות של חללי מלחמה המובאות כאן לקבורה. לאחר מכן סיפרו פולנים שנכחו בעת כסוי הבורות ששעות לאחר סתימת הגולל נעה וזעה האדמה מעל לבור מפירפורי הגוססים.

אך הרוצחים לא אמרו די. לאחר ליל הילולא וחינגא שערכו להם נכבדי טיקטין הפולנים בתום ה„מבצע״, חידשוהו הגרמנים למחרת. בלוית ז׳נדרמים פולנים עברו הם מבית לבית, הוציאו את כל הנשים הזקנים

והחולים שלא התיצבו ביום הראשון בכיכר השוק, למעלה משבע מאות נפש, העמיסום על משאיות והובילו גם את אלו ליער לופוחובו. שם הושלכו לתוך הבור השני, מכונות היריה פתחו באש, והפולנים סתמו את הגולל גם על הבור השני. בשעה 2 של ה־26 לאוגוסט כלו מלאכי החבלה את מלאכתם וקהילת טיקטין עתיקת היומין ועתירת היחס נימחתה מעל פני האדמה.

קהילת טיקטין היתה הקהילה הראשונה באזור שחוסלה כולה, בעוד יהודי קינישין, סוקולה, מאזוביצק, חורושץ' קהילות סמוכות אחרות נכלאו בגיטאות ונשארו בחיים עד נובמבר 1942, שעה שהאזור כולו הוכרז כ„יודן־ריין".

כמאה וחמישים מיהודי טיקטין אשר הצליחו להימלט בצורה זו או אחרת ולהסתתר בביאליסטוק, סוקולה, בבתי הכפריים, בבונקרים וביערות ניספו אף הם בחלקם הגדול, מי בעת האקציות בגיטו ביאליסטוק ומי בידי ז'נדרמים ואנשי גיסטאפו שגילום. אלו שנתפסו בסביבות טיקטין הובלו על ידי הז'נדרמים הפולנים אל הבור השלישי שביער לופוחובו.

ריקים ומיותמים ניצבו בתי היהודים בטיקטין, כגלי־עד לשואה הנוראה, עד שגם עליהם עלה הכורת. מה שנותר מהרכוש היהודי נערם ברחובות העיר, בית הכנסת הישן הפך מחסן לכלי מטה ומטלטלים אחרים ורהיטים שעוד נמצא בהם חפץ חולקו בין הז'נדרמריה והפקידות המקומית או נמכרו במכירה פומבית במחירים סימליים. בתי העץ פורקו ונמכרו לאכרים באפס מחיר, בניני האבן נותצו ומרכז העיר, שאוכלס פעם יהודים, הפך עיי חרבות. גם בית הכנסת העתיק לא עמדו לו זכויותיו וזכויות צדיקים שהתפללו בו וביום הפקודה נפל גם הוא בנופלים. הריהוט הפנימי, הספסלים, השולחנות, דלת הכניסה הגדולה, הבימה וארון הקודש נשדדו ושימשו חומר הסקה. בית הכנסת העתיק, הוא ה„שול" המפואר והמקודש, נשאר נטול יופיו והדרו, אבל וחפוי ראש, שריד בודד לטיקטין היהודית.

הרוצחים לא הסתפקו בהשמדת היהודים ובשוד רכושם אלא שמו לנגד עיניהם למחות זכר קיומה של הקהילה הטיקטינית ושכורים מדם כלו חמתם בעצים ובאבנים. הרסו את חומת בית העלמין הטיקטיני העתיק, נתצו

את מתבותיו והפכוהו כר מרעה לבקר ציוני קברותיהם של קדושים וצדקים שעליהם התפללו דורות של יהודים הפכו אבני מרצפות.

קהילת טיקטין עתיקת היומין ועתירת היחס נחרבה ונמחתה מעל פני האדמה אבל עם חורבנה היא נתעלתה לטיקטין של מעלה וכך היא מוסיפה לחיות בלבנו.

זכרה ינון לנצח.

(עפ"י „דער לעבן און אומקום פון די יידן אין טיקטין אין דער צייט פון דער דייטשער אקופאציע" שנרשם על ידי עו"ד מנחם טורק בביאליסטוק ב־29.10.1946 ומקורות אחרים)

RÉPONSE ANTWORT REPLY

Message à renvoyer au demandeur — Mitteilung an den Anfragesteller zurückzusenden — Message to be returned to enquirer

(25 mots au maximum, nouvelles de caractère strictement personnel et familial) — *(nich über 25 Worte, nur persönliche Familiennachrichten) — (not over 25 words, family news of strictly personal character).*

Der Lewinson ist gestorben.

Der Amtskommissar - Tykocin • Kreis Bialystok •

COMITE INTERNATIONAL de la CROIX ROUGE GENEVE

22 SEPT. 1942

Prière d'écrire très lisiblement Bitte sehr deutlich schreiben Please write very clearly

„דר לוינסון איסט גשטורבן", ענו הגרמנים על מכתב שנשלח על ידי בני משפחה שבחוץ לארץ אל ר' נ״ח לוינסון. דר לוינסון איסט גשטורבן בידי גרמנים צמאי־דם־יהודי ועמו נרצחו בדם קר אלפי בני טיקטין ובנותיה.

אלה
אזכרה

רשימת הקדושים הוכנה על פי הרשימה שרשם **אליעזר פריץ** עם עלותו ארצה בשנת 1945,
הגהות והוספות של **אריה פריץ**, **משה גולדברג** ואחרים

ת"ת „בית שמחה שמואל" — גל־עד לקדושי טיקטין יוקם בישיבת סלבודקה „כנסת ישראל"

אל מלא רחמים שוכן במרומים המצא
מנוחה נכונה תחת כנפי השכינה
במעלות קדושים וטהורים כזוהר
הרקיע מזהירים את נשמות אחינו
ואחיותינו בני טיקטין היקרים
שהומתו ושנהרגו ושנשחטו ושנשרפו
ושנטבעו ושנחנקו על קדוש השם.
יסתירם בעל הרחמים בסתר כנפיו
לעולמים ויצרור בצרור החיים את
נשמותיהם. ה׳ הוא נחלתם, בגן עדן
תהא מנוחתם וינוחו בשלום על
משכבם ונאמר אמן.

ברײנה אולשה לבית ברנוביץ (אשת אברהם אולשה)

איסר בן אברהם אולשה, אשתו רבקה לבית וינוגרד, בניהם שמעון חיה ויעקב

שלום יצחק בן אברהם אולשה, אשתו רחל לבית גרודזינסקי, בנותיהם יהודית וטייבל

חנא בן אברהם מרדכי אולשטיין, אשתו בלומה לבית פלר, בניהם שרה־לאה, ביילה ואריה־ליב ועוד ילד וילדה

יהודה בן אברהם מרדכי אולשטיין, אשתו שרה לבית רומיאנק, בניהם אריה ליב וגניה

חיה הינדה אולשטיין לבית זכרביץ (אשת אליעזר אולשטיין) ובניה גיטל, רשקה, חנה וישראל

חיה רוזה אולשטיין לבית ז׳ולטי (אשת זיסקינד אולשטיין) ובניה חיים צבי ומרדכי.

אריה ליב אוסופוביץ ובניו: פינה ומשפחתו, שלמה ומשפחתו, יחה, דוד ויצחק

ינטה אוסיפוביץ
אברהם אורלצקי ואשתו הינדה לבית לב
חיים אידלמן, אשתו מלכה לבית פלונסקי, בנם מאיר.
שיינה אלטשולר לבית טומקביץ (אשת נטע אלטשולר)
אלתר בן נטע אלטשולר, אשתו הניה לבית רוזנבלום, בניהם נטע ודב
יעקב בן נטע אלטשולר ומשפחתו
אריה־ליב בן נטע אלטשולר ומשפחתו
מאטל בת נטע אלטשולר ומשפחתה
ישראל אלתר הרש פאלקס אלפרוביץ, בניו דב־ברל, מינדל ודיחה
ישראל בן יוסף אקסלרוד, אשתו ביילה ובתם פרומה
משה בן ישראל אקסלרוד, אשתו ובתם
תנחום בן ישראל אקסלרוד, אשתו ביילה לבית אולשטיין
שרה גיטל לבית ז׳ילאזה בורוביץ ובעלה ובנותיהם רבקה וצילה
ישראל בובר, אשתו ריבה לבית סיבק
אלתר בן יוסף בורשטיין, אשתו אסתר לבית טננבוים
בניהם ליבה, שיינה, דב־צבי, רבקה, יוסף־מאיר ומינדל
יחזקאל בן דב גימפל בורשטיין, אשתו ובניהם (ניספו בקינישין)
אברהם בורשטיין, אשתו חנה רחל לבית סורביץ ובניהם
אריה ליב ביבר, אשתו חיה פיגל
פעסל ביבר בת משה
משה בגון, אשתו שרה לבית הלרשטיין ובנם
יעקב ביאליסטוצקי, אשתו מרישה לבית גלצ׳ינסקי, שני בניהם ובתם
אהרן בידנוביץ, אשתו חיה, בנותיהם אסתר ובאשה
חיים מאיר בן אהרן בידנוביץ, אשתו לולה לבית פרלוביץ

פערל (אשת אלתר) ביטמן, בניה חיים וגיטל

שמואל בן אלתר ביטמן, אשתו פערל לבית פיקרביץ, בניהם ישעיהו,ביילה ובנים אחרים

צבי בן חיים ביטמן, אשתו רבקה לבית סניאק

יוסף יצחק בן גדליה ברגר, אשתו ובניהם חיים אברהם וליבה

לאה (אשת אהרן יונה) בילקביץ

רבקה (אשת שלום) בראון ובניה מאשה, אפרים, חיה, אסתר, קריינדל וברכה

אברהם בן אלחנן בריינסקי, אשתו חיה לבית פיקרביץ, בניהם יצחק, חנה ועוד בת

יונה בן אלחנן בריינסקי, אשתו דבורה לבית סביצקובסקי, בניהם חנה ודוד

משה בן אלחנן בריינסקי, אשתו נחה לבית ברנר ובתם בריינה

שלמה בריזמן ומשפחתו

גרונצ׳ה בת יעקב־מאיר בריזמן ומשפחתה

חוה בת יעקב־מאיר בריזמן ומשפחתה

פרידה (ישלקובסקי) בת יעקב־מאיר בריזמן ומשפחתה

שרה דינה בריזמן לבית סטוצ׳ינסקי (אשת אהרן בריזמן) ובתה לובה

הינדה ברנוביץ לבית פידוביץ (אשת שמעון ברנוביץ), בניה אברהם, פערל ורחל

זאב בן שמעון ברנוביץ, אשתו שרה פיגל, בניהם שמעון ואברהם

ישעיהו ברנר, אשתו מלכה לבית צ׳שלר ובנם אברהם

דב בער בן ישעיהו ברנר, אשתו טובה לבית סמוילו בתם פעשה ועוד בת

ינטה ברנר לבית וילוגה (אשת משה ברנר), בניה יהודה ודוד

רחל גבורין לבית שפאק (אשת שלמה גבורין)
אברהם גואלמן, אשתו ושתי בנותיהם
אליעזר גוטמן, אשתו רייצה לבית פינס, בנותיהם אסתר ופייגה
זיידקה חיים גוטשטיין אשתו שמנה־שרה לבית שולמן
ובניהם שמחה וזאב
ישראל בן זאב גולד, אשתו הלה לבית בליימן ובתם רגינה
מאשה בת זאב גולד
דובה גולדברג לבית זילברשטיין (אשת משה גולדברג), בניה
יחיאל־מיכאל, זיסל ויהודה־עקיבא
אהרן גולדברג, אשתו ובניהם חיים, שלמה ועוד בן
ישראל צבי בן אלכסנדר זיסקינד־ליב גולדה, אשתו אטקה לבית
זילברשטיין, בניהם דבורה־זיסל, לאה, שרה, רחל וחיים
יעקב בן אלכסנדר־זיסקינד ליב גולדה, אשתו מאשה לבית
פולובין, בניהם אלכסנדר־זיסקינד־ליב, לאה וברוך
יעקב משה בן מנחם מנדל גולדין, אשתו ושני בניהם
יעקב בן אברהם יוסף גולדין ואשתו
מרדכי בן אברהם יוסף גולדין, אשתו לאה לבית זרנסקי,
בניהם יוסף ורשקה
דב־בערל בן אברהם יוסף גולדין, אשתו ובנותיהם
חיה בת אברהם יוסף גולדין
יעקב משה בן מנחם גולדמן, אשתו ובניהם
חנה בת מנחם גולדמן
צירל בת מנחם גולדמן ובעלה
חיה מרים גולדמן
חיה מרים גולדמן, בניה חיים־יהודה, יוספה וגיטל
אלחנן בן חייקל גולדמן, אשתו איטקה ובתם מינדל ומשפחתה
זידל בן אלחנן גולדמן, אשתו חנה ובתם שרה

מרדכי גולדמן, אשתו לאה לבית זרנסקי, בניהם יוסף,
רשקה ובת פעוטה
שרה מרים לבית זילאזה גולדמן ובעלה
אריה־לאון גולדשטיין, אשתו עמליה לבית זילברשטיין,
בנם ובתם
משה גולדשטיין, בתו רייצה ומשפחתה (ניספתה בוולוֹמין)
חיים בן משה גולדשטיין ואשתו פסיה
ישעיהו בן משה גולדשטיין, אשתו שרה־ביילה, בניהם מיכאל
ודב־בער
אליעזר שרגא בן משה גולדשטיין ואשתו
רפאל גולדשטיין
יוספה (אשת קלמן) גולומבק ובניה זאב וולוויל, חיה ועוד בת
יאשה גורדון ואשתו אלקה לבית אקסלרוד
צבי־הרשל גורדון, אשתו ובנם זלמן
חנה וזליג גורדון
זליג גיבסמן
רחל בת יוסף גילרר
שרה בת יוסף גילרר ובעלה
מאיר בן יוסף גילרר
פישל בן יוסף גילרר
פעשה (אשת זלמן) גינזבורג
צבי בן זלמן גינזבורג, אשתו ובניהם חיים וראובן
פשקה (אשת זאב וולוויל) גלונסקי ובניה חשקה, רבקה ודוד
אברהם בן זאב וולוויל גלונסקי, אשתו שפרה לבית ליפשיץ
ובנם צבי־הרשל
אברהם גלזשטיין ואשתו שרה
אריה גליקמן, אשתו חנה ובתם פייגל

שמואל בן יהושע גליקמן, אשתו פשקה, בניהם דב־בערל, אלכסנדר, פראדל ואנשל

נח בן בערה־ליב גליקמן, אשתו אלטה, בנותיהםביילה ושיינה ומשפחותיהן

בנימין בן נח גליקמן ומשפחתו

משה בן נח גליקמן, אשתו שני בניהם ובתם

שמואל בן נח גליקמן ומשפחתו

מנחם מנדל בן נח גליקמן, אשתו ובנם

משה ואחותו צפורה גלסמן

לוי גלצ׳ינסקי, בנו דב־בערל בתו גוטקה ובתו רייצה, בעלה ושני ילדיה

אריה ליב בן לוי גלצ׳ינסקי, אשתו ובנותיהם גולדה, אסתר חיה ובאשקה

שבתאי בן אריה ליב גלצ׳ינסקי, אשתו דבורה, שני בניהם ושתי בנותיהם

דוד בן חיים גלר, אשתו טויבה־רחל לבית פקצרז׳ ובניהם גולדה, משה, יהושע ואסתר

שלמה גלר, אשתו רחל־איטקה לבית גרינברג, בניהם צירל, מאשה, אברהם ואריה

שמעון גלר, אשתו, בניהם זעידקה וגדליה ושתי בנותיהם הניה, חוה ושפרה גלר

יהודה גניזדביץ, אשתו ובנם

אברהם אריה גרברז, אשתו שרה־רבקה לבית קרופוביניצקי, בתם נחה ועוד בת

אריה ליב גרובר, אשתו פרידל לבית חורוש ובנם

יחזקאל בערל גרודז׳ינסקי, אשתו דבורה לבית גולדמן, בניהם חנה, מרדכי ואליעזר

פייבל בן דב־בער גרוסמן, אשתו שרה, בנם דב בערצ׳ה ובתם מנוחה

ירחמיאל בן פייבל גרוסמן, אשתו ושני ילדיהם

זיידקה ודניאל בני פייבל גרוסמן

יוסף בן קלונימוס גרוסמן, אשתו שיינה לבית גולדה,
בניהם זיסקינד־אריה, גיטל, טייבל ושלמה־בנימין

אסתר הינדה (אשת משה) גרינברג ובנה אברהם־גדליה

בן־ציון גרינשפן ואשתו שיינה לבית גולד

דוד גרנט ואשתו ביילה

גרשון בן אלקנה גרשוני ובתו פרידה

גרוניה, (אשת תנא) גרשוני ובתה גולדה

רוניה גרשקופ

ישעיהו גשנבסקי, אשתו, שני בניהם ושתי בנותיהם

אליהו דויטש, אתו רחל לבית וילוגה ובתם בלומה

מנחם מנדל בן אליהו דויטש ואשתו

ביילקה דויטש לבית פיקרביץ אשת אלתר דויטש,
ושלשת ילדיה

יהושע דומברובסקי, אשתו שיינה לבית סימיאטיצקי
וארבעת ילדיהם

ירוחם פישל דן ואשתו חוה לבית שפירא

ירחמיאל דנולביץ, אשתו בובקה־שרה־אטקה לבית קרלינסקי
וארבעת ילדיהם

דוד דרזל ואשתו מייטה לבית חינסקי

מאיר הוט ואשתו שפרה

אברהם בן צבי הורביץ, אשתו לאה לבית חורושוכה
בנותיהם: הניה עם בעלה, יוכבד (צירל) ובנם צבי

דב־בערל ואחותו ליבה בני שמחה הלרשטיין

פעשה (אשת צבי אריה) הרצברג

שמואל בן שמריהו הרשטיין, אשתו רחל לבית זבבה, בניהם אריה־ליב, שמריהו ובײלה

זליג בן שמריהו הרשטיין, אשתו מאשה, בנם מנחם ובתם מינדל

יהושע בן שמריהו הרשטיין, אשתו לובה, בניהם אפרים, אברהם־יצחק ושײנדל

פישל בן יהושע הרשטיין, אשתו חיה לאה לבית ליסנסקי, בניהם מרדכי, שמעון ויוסף

יוסף וולוכינסקי, אשתו שרה, בניהם שלמה ושרה

חיים יוסף בן אברהם וולקולוביץ, אשתו צפורה וילדיהם

יוסף בן אברהם הרש וידנברג, אשתו אסתר לבית לוינסון ובניהם

משה בן יהודה ליב וילוגה, אשתו שרה לבית צ׳שלר

בנותיהם קײלה עם משפחתה ורבקה ובניהם יהודה ונחמן

שמעון בן זאב וילוגה, אשתו בריינה־טייבל לבית קפלן, בנם ובתם רחל

דוד בן זאב וילוגה, אשתו חיה ובנם

גיטל (אשת איסר) וינוגרד

אליעזר וינטר, אשתו טייבל לבית חורושוכה, בנם שלום ובנותיהם ראשה ומאשה

נחמן וינשטיין, אשתו אסתר־חנה לבית חלוביוצקי, בנותיהם פעשה וגיטל ובנם אריה־ליב

אריה הרש בן גדל ויסקי, אשתו צפורה לבית פורקו, בנותיהם חיה ואסתר ובנם משה־חיים

אליעזר בן אריה הרש ויסקי, אשתו בתיה לבית ליטפקי ובנם

שלמה בן אריה הרש ויסקי, אשתו חיה־אסתר לבית יבלונוביץ׳ ובנם

ניסן וישנבסקי, אשתו ציריל לבית גלונסקי בנם ולוויל ובתם

משה ונגרקה, אשתו, שני בניהם ושתי בנותיהם

יחזקאל בן נטע ונגרקה, אשתו רחל, בנם שמחה ובנותיהם
שושנה ושיינה

שלמה בן יחזקאל ונגרקה, אשתו שרה לבית יבלונוביץ,
בנם אברהם ובתם רות

בנימין ונדלוביץ ואשתו מרים לבית דויטש ואמו
מאיר ונדלוביץ

סטירקה (אשת חיים) ז׳ולטי, בנה אריה־ליב ובתה מרישה
אליעזר ז׳ולטי

דוד ז׳ולטי, בתו אלקה־חיה ומשפחתה

מנחם מנדל בן ישראל אלתר זייץ ואשתו רחל

לאה זיירינסקי ובנותיה שושנה וליבה

ירמיהו זיירינסקי, בנו דב־בערל ושתי בנותיו

נתנאל זילברשטין, אשתו דבורה ובתם מלכה

בנימין בן ישראל זילאזה, אשתו חנה אידל לבית חרלפ
ובנותיהם רבקה, הינדה אסתר ומאשה

פנחס בן ישראל זילאזה אשתו וילדיהם

רייזל בת ישראל זילאזה

דבורה אשת אשר זילאזה, בניה פסח, מאיר, דוד ובנותיה
רייזל, גיטל, ליבה, חיה, מלכה ורבקה

משה, מנדל, חנה ורייזל זילאזה

שלמה זילברשטיין, אשתו טייבל לבית רבינוביץ, בנם צבי
ובתם הדסה

בנימין זילברשטיין, אשתו בלומה לבית אלטשולר ובתם

אלי׳־מנדל זכרביץ, אשתו מינדל לבית גלצ׳ינסקי, בנם בנדעט
ובתם שרה־מלכה

דב־זאב בן אלי־מנדל זכרביץ, אשתו ובנם
שלמה בן בצלאל זכרביץ, אשתו חיה, בניהם ובנותיהם
דוד זלוטקביץ, אשתו ושלשת ילדיהם
מרדכי בן יעקב משה זלצמן, אשתו מרישה לבית זרנסקי
בניהם שרה־פויגל, ירמיהו, חנה־שיינה, יעקב, ליטמן וזלמן
שבתאי בן יעקב משה זלצמן, אשתו דאבה לבית זילאזה,
בנם יעקב ובתם שיינה־שרה
מינדל בת פישל זלצמן
משה בן יוסף זק, אשתו צירל לבית חורושיכה, בניהם
אברהם וישעיהו
לאה זקים לבית שורץ, (אשת משה זקים) ובתה רבקה וכן רחל
ומשפחתה, אליעזר ומשפחתו ועוד בן
בערל־דב זרנסקי, אשתו מלכה לבית שורץ, בניהם נחום,
איידל, בנימין ודבורה
רשקה (אשת חיים זרנסקי) ובנה בצלאל
שלמה בן חיים זרנסקי, אשתו שבע, בניהם ירמיהו, אברהם
ואביגדור ובנותיהם סלובה, חיה־שושנה, ביילה ורשקה
דב־בער בן חיים זרנסקי, אשתו גיטל, בנותיהם רשקה ובלה
ובנם יוסף
לאה זרנסקי לבית זכרוביץ, (אשת הרצה זרנסקי) בניה ירמיהו
ודב־בער
צבי בן קדיש חורוכה
יהושע מיכאל בן צבי חורושוכה, אשתו לאה לבית סוראביץ,
בתם אסתר־מלכה ובניהם ברוך ויוסף
נחום בן צבי חורושוכה, אשתו דבורה לבית לחובר וילדיהם
זיסקינד ליב בן צבי חורושוכה, אשתו רחל ושתי בנותיהם

אריה ליב בן משה חורושוכה, אשתו פרומה, בניהם משה,
יוסף, יהודה ושרה

מלכה־רייזל ושרה בנות משה חורושוכה ומשפחותיהן

משה בן קדיש חורושוכה, אשתו חוה לבית כהן, בנם נתן־נטע
ובתם רלה

מאיר בן־משה חורושוכה, אשתו וילדיהם

אריה בן משה חורושוכה, אשתו מאשה לבית סניאק וילדיהם

צבי־הירש, אליהו וחשקה בני אברהם חיים חורושוכה

יעקב בן אברהם חורושוכה ואשתו רחל

ליבה (אשת זיסקינד ליב) חורושוכה

פייגל (אשת משה ישראל) חורושוכה ובתה פערל

שמעון בן זיסקינד ליב חורושוכה, אשתו שיינה לבית פריץ,
בנותיהם אידקה, שרה, פעשה ובלומה ובניהם ישראל
ואברהם

אסתר (אשת ברוך) חורושוכה בניה ובתה

אברהם מרדכי חורושץ׳

שלמה ליב בן אברהם מרדכי חורושץ׳ ,אשתו ושני ילדיהם

אברהם ליב חורושץ׳, אשתו פייגל ובנותיהם רייזל ומרים

ליפא בן אברהם ליב חורושץ׳ ואשתו

שמואל בן שלום חייטא, אשתו שרה לבית גולדה, בנם
זיסקינד־ליב ובתם מלכה

אבא בן ישראל חייקר, אשתו הינדה לבית דויטש, שני בניהם
ושתי בנותיהם

אייזיק בן שמואל יהודה חינסקי, אשתו מייטה וחמשת ילדיהם

זיסקינד חינסקי אשתו שפרה לבית ויסקי ובתם שיינה

אליעזר ומרישה בני אהרן ליב חלוביוצקי

יצחק בן צבי חלובצקי, בנותיו שפרה ולאה ובנו חיים

שמואל השוחט חלוטא ואשתו מירה. בתו פריידל ובעלה
מנחם מנדל חנס, אשתו מרישה לבית קצרביץ, בניהם יצחק
וצבי
צירל טורק לבית חורושוכה (אשת מנחם טורק)
חיים בן אברהם טיקוצקי, אשתו שרה לבית קפיצה,
בתם רייזל ובנם יעקב
הניה טיקוצקי לבית גולדמן (אשת אברהם זאב טיקוצקי)
בנה יעקב ובתה יוסף
מאיר טננבוים, אשתו, שני בניהם ואמו
ביילה (אשת צבי) טפרוביץ
משה בן צבי טפרוביץ, אשתו בובקה לבית שצ׳ינסקי,
שתי בנותיהם ובנם
עזריאל בן צבי טפרוביץ, אשתו וחמשת ילדיהם
משה, רחל בן פישל טרחומובסקי, אשתו איטקה לבית
גלצ׳ינסקי, בתם פייגל ובן
דב־בער טשינגל, אשתו גולדה וילדיהם
דוד טשצ׳ינסקי, אשתו ביילה רבקה לבית מלרביץ,
בניהם אליעזר, צפורה, אריה, ישעיהו, שלמה, שרה־צירל
ויצחק
מיכאל בן דוד טשצ׳ינסקי, אשתו מאשה לבית ז׳ולטי ובנם
צפורה יבלונוביץ לבית קפיצה, (אשת זאב יבלונוביץ)
שמחה בן יעקב משה יבלונוביץ, אשתו גולדה־רייזל לבית
שלאפאק, בניהם יעקב־משה ומרדכי ובנותיהם חיה וסוניה
נחמה יבלונוביץ לבית חשונש, אשת שמואל יבלונוביץ
מאיר בן זאב יבלונוביץ, אשתו רייזל לבית חיותקס, בנם זאב
ובנותיהם חיה ואטקה
יעקב משה בן זאב יבלונוביץ

שלמה בן זאב יבלונוביץ ואשתו בלה
אריה ליב בן זאב יבלונוביץ
סאשה יודקובסקי, אשתו מניה לבית גרינבלט, שני בניהם ובתם
יצחק יודביץ, אשתו אטל ובתם
נחה (אשת שמעון) יוזביץ
שמואל יונג, אשתו, בניהם אריה־ליב ושמריהו, בתם ביילה ועוד בת
ראובן ירמוש, אשתו גיטל לבית ז׳ולטי, בנותיהם סלובה, בנם אברהם ובתם באשה
חיים יוסף בן אברהם ינקלביץ, אשתו צפורה לבית קוצק ובנם אברהם
אלתר בן חיים יסקולקה, אשתו ובנם אליעזר
רוזה יפה
ראובן ירמוש, אשתו גיטל לבית ז׳ולטי, בנותיהם סלובה, שיינה־לאה, בלקה ובנם שלמה
יוסף ירמוש, אשתו שרה לבית ז׳ולטי וחמשת ילדיהם
יוסף בן יצחק ישמח, בנו אברהם ובתו יפה
אסתר גולדה (אשת אריה־ליב) כהן
ישראל בן קדיש כהן, אשתו צפורה לבית יפה, בניהם יצחק וקדיש
אריה בן קדיש כהן
חיים כהן ובנו יחזקאל
יעקב משה ואשתו חנה
שמואל בן יעקב משה כהן. אשתו מאשה לבית צכנוביץ ובנם
גדליהו בן יעקב משה כהן, אשתו ובנם
אשר כהן ואשתו פעשה לבית זקים

יצחק מאיר כהן, אשתו ובנו ישעיהו
ישראל לב, אשתו ובנותיהם ליבה, רחל חיה, דובה וחנה
הלל בן שבתאי לב, אשתו ביילה, בניהם חיים ומשפחתו, שבתאי ומשפחתו, ועוד בן ושתי בנות
ישראל בן לוי יוסף לב, אשתו אטל דינה, בניהם פנחס, יהושע, יעקב, נתנאל ושלום ובתם חיה
אברהם נחמן בן לוי יוסף לב, אשתו ובנותיהם מלכה וחנה
שלמה לב, אשתו, בניהם ובנותיהם
דוד בן שלמה לב, אשתו וילדיהם
גדליה בן חיים יצחק לב, אשתו חיה לבית פיניונז'ק, בנותיהם אטל ורחל ובניהם חיים מרדכי ויעקב
חיה לבנדיק בת ישראל ליב לב ובעלה
פנחס בן ישראל ליב לב ומשפחתו
יעקב בן ישראל ליב לב ומשפחתו
נתנאל בן ישראל ליב לב ומשפחתו
יהושע בן ישראל ליב לב ומשפחתו
שלום בן ישראל ליב לב ומשפחתו
שמואל לוין ומשפחתו
נח בן יעקב לוינסון ואשתו צפורה בילה
יוסף בן נח לוינסון ומשפחתו וחמיו אברהם זאק
יחה־נכה בת נח לוינסון, בעלה אברהם שמואל ובניהם
דינה בת נח לוינסון ובעלה שמואל
חיים מנדל בן נח לוינסון
חיה גיטל בת נח לוינסון ובעלה ראובן בן בן־ציון
נח בן יעקב לוינסון, אשתו צפורה לבית כגן, בניהם חיים, ומינדל
שלום לוינסון, אשתו, בנם מאיר ועוד בן ושתי בנות

בערע ליב בן שלום לוינסקי, אשתו וילדיהם
ישראל לוצקי, אשתו יונה־טייבל ובניהם אליהו ואהרן
משה בן גרשון לוקסנבורג ואשתו שיינה־טובה
מאיר בן משה לוקסנבורג, אשתו טייבל, בניהם מנחם ואהרן
ובנותיהם אלקה וחיה
יוסף בן משה לוקסנבורג, אשתו חיה וילדיהם
אריה ליב בן משה לוקסנבורג ואשתו ביילה
מרדכי לוריא, אשתו שרה לבית פיניונזק ושלשת בנותיהם
יצחק לחובר ואשתו דבורה פעשה לבית זילאזה
שמואל ליברמן, אשתו חיה דינה לבית בבצקי ובתם רבקה
עם בעלה
משה בן שמואל ליברמן, אשתו, בנם יעקב ועוד שני בנים
שרה רבקה ליויק לבית וילוגה ובניה ישראל ופנחס
נפתלי בן אייזיק לינצ׳בסקי, אשתו רבקה פייגל, בנותיהם
מלכה, בריינדה, דובה־חנה, וליבה ובנם מנחם־מנדל
הרוקח ליפ ואשתו נחמה
אלטה בת הדסה (אשת יצחק ליפקס)
משה בן יצחק ליפקס, אשתו בריינה לבית קפלנסקי, בנם יצחק
ובתם גולדה
אברהם אלתר בן ישעיהו ליפשיץ, אשתו חיה לבית קלינסקי,
בניהם ישעיהו, יוסף ופנחס ובנותיהם רחל ובאשה
נחמן ליפשיץ ומשפחתו
משה ליפשיץ, אשתו ביילה פרידקה לבית ויסקי ובנם
אריה־ליב
יוסף מאירובסקי, אשתו חיה לבית גולומבק ובתם שיינה
ומשפחתה
צבי הירש בן יוסף מאירבסקי

אברהם בן יעקב מייזנר, אשתוביילה הדסה לבית ליפקס,
בניהם יעקב, יצחק, יהושע־מרדכי וצבי־הירש
ראובן מינס, אשתו אידה לבית אדלשטיין, בנם מאיר ובתם רחל
שיינה מירקובסקי לבית שצ׳ינקי (אשת יצחק מירקובסקי)
בנה דב־בער ובתה בובקה
אפרים בן יצחק מירקובסקי ואשתו
יחזקאל בן יצחק מירקובסקי, אשתו וילדיהם
אריה בן מיכאל מלרביץ, אשתו חיה לבית ליטמן ובנם משהלה
מיכאל בן מיכאל מלרביץ, אשתו ובנם
אלתר בן אברהם מלרביץ, אשתו איטקה, בתם לילה ובניהם
איסקה ולולקה
יעקב מניקור ואשתו
מרישה (אשת יעקב) מנצ׳יק ובתה חיה
שמואל ליב בן יעקב מנצ׳יק, אשתו ותשעה ילדיהם
יצחק בן חיים־בער מנצ׳יק, אשתו ברכה וילדיהם
אברהם מנצ׳יק, אשתו חיה לבית אלטשולר, בתם רחל־לאה
ומשפחתה ובניהם סיני ויעקב ומשפחותיהם
יעקב נבידומסקי, אשתו מנוחה ושתי בנותיהם
מאטס נילוביצקי ואשתו אלקה לבית יבלונוביץ
הרב אבא סויאטיצקי, אשתו הניה חיה בת שמריהו יוסף
לוי בן משה ליב סביסלובסקי ואשתו בוניה לבית לב
דב־בער בן משה ליב סביסלובסקי, אשתו מרים לבית קפיצה,
בניהם יעקב ומשה־אריה ובנותיהם חנה וסימה
יעקב קופל בן יצחק צבי סביצקובסקי, אשתו פרומה לבית
סמורלה, בנותיהם שרה ורחל
שמואל סוקולוביץ, אשתו דבורה לבית קליפוביץ, בנותיהם
פרומה, איטקה, סוניה וחנה ובנם משה

מאיר סוקולוביץ, אשתו, בניהם ובנותיהם

ראובן סוקולוביץ

יעקב סוקולוביץ, אשתו, בניהם ובתם

תנחום סוקולוביץ, אשתו מרים, בתם חשקה ועוד בת

נחום סוקולוביץ, אשתו רחל־לאה, בנם ראובן ועוד בן

משה בן אברהם יעקב סורביץ, אשתו, ארבעת בניהם ושתי בנותיהם

דוד בן חיים סורביץ ואשתו

שרה סורביץ, בנה ובתה

ישראל סורביץ, אשתו וילדיהם

שאול בן אברהם יעקב סורביץ, אשתו חוה לבית גוזינסקי, בנם אברהם, בתם פעשה ועוד בן ושתי בנות

חיים סורביץ, אשתו ובניו תנא וגרשון־יוסף ומשפחותיהם

שלמה בן אברהם יעקב סורביץ, אשתו, בתם רחל ובעלה, אלקה, פעשה, יעקב ועוד בת

רבקה סורביץ לבית כהן (אשת יעקב סורביץ)

ישראל מאיר בן יעקב סורביץ אשתו יוכבד לבית פודרובסקי ושני בניהם

צבי בן ברוך סורביץ, אשתו בלומה לבית רובינשטיין ובתם אסתר

אברהם בן ברוך סורביץ, אשתו צביה לבית גולד, בניהם משה ומאיר עם משפחותיהם ובתם מרים

יצחק סורסקי, אשתו מנוחה לבית קצרביץ, בתם צביה ובגם חיים

חיה דובה סטרז׳ינסקי לבית ז׳ילאזה ובעלה

אברהם סירוטה ובתו חיה

דניאל בן אברהם סירוטה ואשתו

לאה סירוטה

גולדה סלבטיצקי

אברהם סלבטיצקי, אשתו פרידקה, בניהם ברוך וצבי־הירש ובנותיהם חנה ויוספה

משה בן יוסף סלבטיצקי, אשתו ביילה, בנם אברהם ובנותיהם רייזל, שיינה, פרידקה ויוספה

מרדכי בן יוסף סלבטיצקי, אשתו הינדה וילדיהם

שמחה סלבטיצקי, אשתו ושתי בנותיהם

דוד סלמיאנסקי, אשתו לבית הורביץ ושלשת בנותיהם

ריבה סמיאטיצקי

חיים סמיאטיצקי

יהושע סנדלר, אשתו מרים וארבעת בניהם

דוד סנדלר, אשתו, שני בניהם ובתם

אברהם בן משה יצחק סניאק, אשתו גולדה לבית ברקוביץ, בנותיהם בריינדה מאשה ורבקה

צבי בן אברהם סניאק, אשתו לאה, בתם דבורה ובנם שבתאי

דוד ספיר, אשתו, בניהם משה, מאיר, ויעקב, בתם רחל ועוד בת ובעלה

פנחס בן יצחק יעקב ספיר, אשתו חנה לבית רוטשטיין, בנם יוסף ובנותיהם פייגל ובעלה, קיילה, ליבה ועוד בת

יהודה בן פנחס ספיר ואשתו

דוד בן פנחס ספיר, אשתו וילדיהם

דוד־ליב ספירשטיין, אשתו בלקה, בניהם זלמן, בצלאל ושלמה ובתם צפורה

משה בן זלמן ספירשטיין, אשתו חוה לבית ציגנסקי ובניהם ישראל ודב

פנחס שלמה בן ישראל סרניביץ ובנו ישראל עם משפחתו

צבי בן פנחס שלמה סרניביץ, אשתו פרל לבית פיקרביץ
ושבעה ילדיהם
משה סרליוק, אשתו שיינה לבית אולשטיין ושתי בנותיהם
פנחס שלמה בן ישראל סרניביץ ואשתו הדסה
צבי בן פנחס שלמה סרניביץ, אשתו פרל לבית פיקרביץ
וילדיהם
ישראל בן פנחס שלמה סרניביץ, אשתו חנה־לאה לבית
לינצ׳בסקי וילדיהם
שלום עפשטיין, אשתו, בנם ובתם
אנשל בן אברהם פורקו, אשתו פעשה לבית ריבקביץ, בתם
חיה־שרה ובניהם יוסף ואברהם
יעקב דוד בן ישעיהו פטקוס אשתו רחל לבית טפרוביץ,
בתם נחמה, בנם ישעיהו ועוד בן
יצחק־הרש פיבוביץ, אשתו רבקה ובנותיהם רחל ושרה
שרה (אשת זאב) פיבסקי, בנה אלתר ובתה מרישה
צפורה (אשת דוד שלמה) פיניונז׳ק ובנותיה רחל ויאטל
שלמה בן מרדכי פינס
נחום בן מרדכי פינס, אשתו דבורה לבית רייסקי, בניהם
יחזקאל, שרגא־פייבל ומשה ובנותיהם לובה ופולה
אליעזר בן מרדכי פינס ואשתו מלכה לאה לבית שפירא
ירחמיאל בן מרדכי פינס
נח פיקץ, אשתו לאה לבית כהן וחמשת ילדיהם
ישעיהו פיקרביץ, אשתו, בנם ובתם
הינדה בת שלמה פיקרביץ
אליעזר בן שלמה פיקרביץ, אשתו גולדה לבית שצ׳ינקי ובנם
מיכאל ואמו חיה ליבה פיקרביץ
אריה ליב בן שמואל דב פיקרביץ, אשתו שרה ובתם מרים

יעקב בן שמואל דב פיקרביץ, אשתו צביה, בנם ובתם
דוד בן יעקב פיקרביץ, אשתו חנה לבית מורגן, בניהם בנימין, אריה, זיסל ובתם לאה
בנימין בן יעקב פיקרביץ, אשתו נחמה, בתם לאה ובנם זיסל
חיים בן יעקב פיקרביץ, אשתו חיה, בתם שרה, בנם אריה־ליב ועוד ילד
אברהם בן דוד פיקרביץ ואשתו לאה־יחה לבית חומטוביץ
יעקב בן אברהם פיקרביץ, אשתו פייגל בת יצחק־מוטל מבוקין, בתם רבקה ועוד שני ילדים
שבתאי בן אברהם פיקרביץ, אשתו לאה ובניהם משה וגיטו
ירמיהו בן אברהם פיקרביץ ואשתו אסתר
ינטה פיקרביץ ובתה חיה־פיגל
נחמן בן ינטה פיקרביץ, אשתו, שני בניהם ובתם
לאה (אשת קופל) פיקרביץ, בתה אסתר ובניה דוד, נחום ויעקב
אשת שמואל פיקרביץ ובנה
אהרן פיקרביץ, אשתו, בנם ושלשת בנותיהם
רבקה, רחל ושרה פירוביץ
נחמן פלגון, אשתו צירל לבית חורושוכה, בנם קדיש ובתם
מאיר בן גרשון פלונסקי ואשתו
שרה בת פרץ פלונסקי
גרשון בן פרץ פלונסקי, אשתו דובקה לבית רוזנברג, בניהם יעקב, פרץ ודוד
שמחה פלונסקי, אשתו רייזל, בנם יואל ובתם רבקה
אהרן פלר, אשתו שרה לבית חלביוצקי, בנם חיים ובנותיהם פשקה, גיטל ורייזל
ביילה (אשת יצחק) פלר, בנה אריה־ליב ובנותיה חיה־רבקה, גיטל, דבורה וצביה

קופל בן מאיר פנז׳וך
אברהם יצחק פקצ׳רז ואשתו שרה
ישראל פרבדה, אשתו פייגל לבית כץ, בתם גולדה ובנם זאב
אברהם בן יקותיאל פרומובסקי, אשתו, בניהם יקותיאל ויוסף
ועוד בן
אפרים פריד, אשתו ולה לבית גולדברג ובתם
נח פרקץ׳, אשתו לאה לבית כהן וחמשת ילדיהם
משה פרלה, אשתו לבית גליקמן, בנם ובתם
זליג בן אברהם פרלוביץ ואשתו שרה לבית ביבר
אלתר פרלוביץ
מרדכי פרקו, אשתו פרומה ובנם אלתר
נח פרקץ׳, שתו לאה לבית כהן וחמשת ילדיהם
מאיר בן יעקב ציגנסקי, אשתו חשקה לבית מלישבסקי ואחותה
דניאל בן אפרים צייץ, אשתו, ארבעת בניהם ושתי בנותיהם
אביעזר ציצוביץ, אשתו אסתר לבית ז׳ולטי, בנותיהם בלקה,
חיה־בתיה ורחל ובניהם משה, אריה ויצחק
חיה בתיה ציצוביץ
זיידל צלביץ, אשתו רייזל לבית בריינסקי ובניהם אלחנן,
מאיר, דב־בער ואליהו
משה בן מנחם מנדל קובלינסקי, אשתו דנה לבית שצ׳ינקי,
בנם אריה־ליב ובתם שרה־לאה
מנוחה קובלינסקי ובעלה יוסף
מירקה קגן לבית שפירא (אשת שמעון קגן) בנותיה קיילה־
גיטל ומשפחתה ויהודית
אליהו בן צבי קווקא, אשתו צפורה, בניהם אברהם וצבי ובתם
צבי קויפמן, ואשתו שפרה לבית ריבקביץ
חנא בן גדליה קויקו ואשתו חנה

וולוויל בן חנא קויקו, אשתו חוה וילדיהם
יששכר בן חנא קויקו, אשתו וילדיהם
יעקב בן חנא קויקו, אשתו וילדיהם
גדליה בן חנא קויקו, אשתו, בניהם אברהם, מנחם ואריה ובתם ומשפחתה
חנא קויקו, אשתו רחל, בניהם גדליהו, אברהם, מנחם, אריה, ליפמן ויעקב ובנותיהם מלכה, ומאשה־הינדה
נחום קוז׳יול, אשתו אסתר לבית אולשה, בנם אברהם ובתם גולדה
חיים קוליק, אשתו שיינה גולדה, שני בניהם ובתם
שלום קטצקי, אשתו ושני בניהם
חיים מאיר קוסצקי, אשתו, בנם ושתי בנותיהם
משה בן חיים מאיר קוסצקי, אשתו, בנם ושתי בנותיהם
אריה קוסקצי ואשתו ביילה
אליעזר קופרברג ואשתו חנה לבית שפירא
חוה שרה קוצ׳ק
ליבה קורלנד (אשת יוסף סמורלא) ובנה יוסף
יוסף קורץ, אשתו חנה לבית זרנסקי ובתה רשקה
משה קליימן, אשתו שושנה לבית בראון, בתם חיה ובנם שלום
אהרן קליינרמן, אשתו שרה ובניהם חיים יוסף ואבא
פייגל (אשת מרדכי) קלינסקי ובתה דבורה
דוד קלינסקי ואשתו זלדה־מרים לבית בורשטיין
פסח בן ישראל קפיצה, אשתו יהודית לבית גולדשטיין, בניהם ישראל ושמעון ובנותיהם ליבה, אטקה ונחה
צבי קפלן, אשתו ובתם אטל
אברהם קפלן, אשתו שפרה לבית חלביוצקי ובנם דוד

קלמן קפלנסקי, אשתו לבית קרופובניצקי, בנם ושתי בנותיהם

יהושע בן יוסף קצרביץ, שתו מרים, בנם יוסף ובתם

יוסף בן חיים אריה קצרביץ אשתו פרל לבית קויקו, בניהם יעקב, גדליה, דוד וצבי ובנותיהם צפורה, צביה ובתיה

מנוחה קצרביץ (אשת יצחק סורסקי)

דב־בער קרבצביץ, אשתו הניה לבית חלביוצקי, בניהם אריה־ליב ומרדכי

אליהו מנדל בן לוי קרבצביץ, אשתו מינדל ובנם בענדט

בערה־וולוויל בן אלי־מנדל קרבצביץ, אשתו, בנם ובתם

משה (גאוועך) בן שמעון קרבצביץ ואשתו רבקה לבית קפיצה

יעקב קרבצ׳ק, אשתו, בנו ובתם

פעשה קרבצ׳ק

גצל בן חיים קרופובניצקי, אשתו צפורה שני בניהם ובתם

אברהם בן פישל קרופובניצקי, אשתו דבורה, בנותיהם באשה וליבה ובניהם פישל ויצחק

יצחק בן פישל קרופובניצקי, אשתו שושנה לבית סביסלובסקי, בניהם פישל ומיכאל ושלשת בנותיהם

שרה־רבקה קרופובניצקי ובעלה אברהם־ליב

ישעיהו קרמר, אשתו טויבה־ברײנה, בניהם אברהם וליב, בתם שרה ועוד שני ילדים

יעקב קרמר ואשתו אלקה לבית ז׳ולטי

יחזקאל קרלינסקי, אשתו ביילה־ריישה לבית מאנציק, בנם יעקב ועוד בן

מרדכי בן תנחום קרלינסקי, אשתו צפורה לבית לוין ואחותו דבורה

תנחום בן מרדכי קרלינסקי, אשתו רייזל לבית גרברז וארבעת בניהם ובנותיהם

גרשון קרסנובורסקי, אשתו מלכה ובתם

משה בן גרשון קרסנובורסקי ואשתו חשקה לבית פיקרביץ

הינדה רבינוביץ

חנה רובינשטיין לבית גולדשטיין (אשת צבי רובינשטיין), בנה ושתי בנותיה

פנחס רוזנבלום, אשתו חיה לבית גולדה, בניהם משה ויהושע

יצחק בן פנחס רוזנבלום, אשתו יוכבד לבית וינברוד, בניהם זאב־וולוויל ואיסר

מינדל רומיאנק לבית אלטשולר (אשת משה רומיאנק) ובניה דוד, נטע, אליהו, קלמן ואלקה

דב־בערל בן משה רומיאנק, אשתו צפורה־פייגל לבית גולדברג ובתם

יוסף רומיאנק, אשתו ושתי בנותיהם

זיסקינד וולף רומיאנק, אשתו חיה פרידה לבית שפאק, בניהם בנימין־דב, מרדכי וחיים נחמן

דובה רומיאנק לבית ביטמן (אשת בנימין רומיאנק) שתי בנותיה ובנה

אריה־ליבל ריבצקי, אשתו יהודית לבית זלצמן, בניהם אהרן ויוסף ושתי בנותיהם

צבי ריבצקי, אשתו, שלשת בניהם ושלשת בנותיהם

שמואל בן שלמה אלתר ריבקביץ, אשתו חיה גיטל לבית קצרביץ, בניהם מנחם־מנדל ויונה ובתם שרה־לאה

אהרן־אשר רייגרודסקי, אשתו קיילה לבית מלרביץ, בניהם מרדכי, אברהם, אריה־ליב ובתם מאטל ועוד בן

מרדכי צבי שדלצקי, אשתו מינדל לבית וילוגה, בניהם יוסף ואריה־ליב ובנותיהם אסתר ובאבה

ביילה דבורה שולמן בת לוי יוסף לב (אשת שמחה שמואל שולמן) ובניה שמחה וזאב

אליהו ברוך בן שמחה שמואל שולמן, אשתו אסתר לבית גלימובסקי ושלשת ילדיהם

אליעזר בן שמחה שמואל שולמן ואשתו רבקה לבית ליטוין

מרים שושקס לבית טפרוביץ (אשת ישראל חיים שושקס), בנה משה ובתה רבקה

יהושע בן ישראל חיים שושקס, אשתו צפורה־פייגל לבית גרשוני ובנם תנא

שמעון אבא בן שמואל שטיגלסקי, בניו אליהו ושמואל ובנותיו חיה, חוה וביילה

יחזקאל בן שמעון אבא שטיגלסקי, אשתו, שתי בנותיהם ובנם

זאב־ליב שטיין, אשתו מינדל לבית גולומבק ושני ילדיהם

שמואל שיקרביץ, אשתו, בנם מנחם־מנדל ושלשת בנותיהם

יאשה־יוסף שיקרביץ, אשתו שני בניהם ושתי בנותיהם

אלתר בן ברוך שירקביץ, אשתו חיה, שתי בנותיהם ובנם

יעקב שלומפר, אשתו מנוחה, בניהם זלמן ואברהם ובתם שרה

זאב־וודקה בן יעקב שלומפר, אשתו, בנם ובתם

ליבה בת אלתר שלזינגר

דוד שמואלסון, אשתו שפרה לבית שושקס ובנם חיים

יצחק מאיר שפירא, בנו ישעיהו ובתו מאשה

אלתר בן שמואל ליב שפירא, אשתו חוה לבית שניאק, בניהם אליעזר ונטע־הירש

קלמן בן שמואל ליב שפירא, אשתו יהודית לבית קוסובסקי, בנם זלמן ועוד בן ובת

זליג בן שמואל ליב שפירא, אשתו רבקה לבית גרשקופ ובנם מיכאל

חינקה (אשת חיים) שצ׳ינקי

יחזקאל בן חיים שצ׳ינקי, אשתו מינדל, בניהם דוד מיכאל וזיידקה ובתם חנה

יעקב בן חיים שצ׳ינקי, אשתו שרה לבית שצ׳ינקי ושני ילדיהם

בכי ומספד

על חללי בת עמי

מי יתן ראשי מים ועיני מקור דמעה ואבכה יומם ולילה על חללי בת־עמי (ירמי׳ ח׳)
הורידי כנחל דמעה יומם ולילה אל תתני פוגת לך אל תדום בת עיניך (איכה ב׳ 18).

כל דברי הנביאים בכתבי הקדש אינם מליצות רק נכתבו לדורות להורות לנו למעשה. וכאשר פסק הרמב״ם בפרק ו׳ הלכה א׳ מהלכות דעות „חוב לצאת מסביבה רעה אפילו ליערות ולמדברות״ כענין שנאמר מי יתנני במדבר מלון אורחים וזהו גם כן פסוק בירמי׳ אחרי פסוק מי יתן ראשי מים הנ״ל ואם כן גם זה הוא הלכה. ומאין חדש ירמי׳ הנביא חוב נורא כזה לבכות יומם ולילה ובלי הפוגות ובלי דומיה הלוא באבלות אפילו על אביו ואמו יש גבול וזמן. כמאמר חז״ל: שלשה ימם לבכי שבעה להספד ששים לגהוץ ותספורת וכל דיני אבלות הוא רק עד יב״ חדש. זהו הלכה פסוקה וכן מצינו בתורתנו הקדושה בפטירת משה רבנו ויבכו אותו בני ישראל שלשים יום ויתמו ימי בכי אבל משה וכן ביעקב אבינו כתוב ויספדו לו מספד גדול וכבד מאד ויעברו ימי בכיתו.

ולמה חדש בחורבן הבית לבכות ולהצטער בלי גבול וזמן? אלא ירמי׳ הנביא למד זה ממה שכתוב בתורתנו במכירת יוסף: „טרוף טורף יוסף״ ככתוב ויקרע יעקב שמלותיו וישם שק במתניו ויתאבל על בנו ימים רבים. וימאן להתנחם ויאמר כי ארד אל בני אבל שאולה ויבך אותו אביו. ועיין

שם ברש״י ימים רבים כ״ב שנה עד שבא למצרים וראה אותו חי. וזהו חדוש שחדשה תוה״ק כי קביעת והגבלת זמן אבל הוא רק באבל יחיד של קרוב משפחה אבל יוסף הצדיק היה אחד מי״ב שבטי י־ה שמהם נבנה בית ישראל כולו ושמותיהם היו חקוקים פעמים: אחד על כתפות האפוד ואחד על לב אהרן בחשן המשפט לזכרון לפני ה׳ תמיד. ובשעת עבודתו של כהן גדול ובהכנסו לפני ולפנים לכפר על בני ישראל בזכות י״ב שבטי בני ישראל ולכן כששמע יעקב ואמר טרוף טורף יוסף אם כן יחסר חלק י״ב מכלל ישראל ואיך יתקיים ונשא אהרן את שמותם על לבו בבואו אל הקדש הלא יחסר שם יוסף ואין זה רק אבל יחידי משפחתי רק אבל צבורי כללי ועל כך מחויבים לבכות ולהצטער בלי הפסק עד אשר ירחם ה׳ וירם קרן משיחו ועמו ולכן כתוב אל תתני דמי לו עד אשר ישים ירושלים תהילה בארץ וזהו מקור ויסוד דברי ירמי׳ הנביא מי יתן ראשי מים ועיני מקור דמעה כלומר בדין היה שלא להפסיק מלבכות על חללי בתי עמי בחורבן בית המקדש שזהו אבל צבורי כללי ואין לו הפסק וקץ אלא שאין לנו כח ואפשרות כמאמר חז״ל בב״ב סע״ב מיום שחרב בית המקדש דין הוא שנגזור על עצמנו שלא לאכל בשר ושלא לשתות יין אלא שאין גוזרים גזירה על הצבור שאין רוב הצבור יכולים לעמוד בה.

גם בדורנו בעוה״ר שאבדנו לא רק חלק י״ב מכלל ישראל רק יותר משליש במנין ורוב בבנין אחינו ואחיותינו עם ה׳ ובית ישראל שנפלו בחרב באכזריות נוראה קהילות הקדש הנאהבים והנעימים שנחרבו בתי הספר, חדרים תלמודי תורה והישיבות הגדולות והקטנות שהיו מלאות רבבות אלפי בני ישראל הקדושים וטהורים תשב״ר שנהרגו ונאבדו, חוב קדוש עלינו הנשארים אודים מוצלים מאש שלא לשכח ולא להשיח דעת מהם להכיר משפט ה׳ כי כל דרכיו משפט ויזכר מעשיהם הטובים ואיך שמסרו נפשם על שמירת תורתנו הקדושה ואיך שהיו עמלים בה. וזהו ירושתינו מהם כאמור מורשה קהילות יעקב שהשאירו לנו לעבדה ולשמרה ולהמשיך קדושת עם ישראל לנצח. ואמרו חז״ל אין עושין נפשות לצדיקים שמעשיהם הם זכרונם הכונה היא כי רק מעשי הצדיקים המה המצבה שלהם ללמד ממעשיהם ולעשותן ולמלא חסרונן בתורה ומצוות שעשו וזהו מצבתם ונצחונן הנצחי.

ולכן גם אנחנו בני קהילת טיקטין המיוחסת הקדושה החשובה שבה שמשו רבנים גאוני הדור מצוקי ארץ יסודי עולם מדור דוד. די להזכיר מהר"מ מטיקטין בעל הגהות על הרי"ף המובא כמה פעמים בש"ך ואח"כ הגאון רבי מאיר הלוי זקנו של בעל הפלאה שהיו רגילים בטיקטין לילך להתפלל על קברו והגאון ר' שלום רוקח הנקבר סמוך לו. ובדורות האחרונים הגאון ר' אייזל חריף מסלונים והגאון ר' אייזיק חבר בעל בנין עולם זכר כולם לברכה וגם הבעלי בתים היו ביניהם הרבה תלמידי חכמים גדולי תורה ויראה ואפילו בדור האחרון בשנת תרצ"א שנתקבלתי ונבחרתי לרב העיר עוד מצאתי בין הבעלי בתים שהיו בקיאים בכמה מסכתות בש"ס בעל פה די להזכיר את הרב ר' אלתר ר' הערש פאלקס גדול בתורה ויראת ה' ששמעתי שהגאון ר' מאיר שמחה כשלמד בביאלסטוק היה מפליג בשבחו ור' שמואל לייב הכהן שפירא הוא ובנו המצויין הרב ר' אלתר וחתניו הרבנים וכן התלמידים המצוינים כמו הרב ר' ברל לייב גליקמן ממקורבי השפת־אמת וחתנו הרב ר' נפתלי (הוא חתני ז"ל) והרב ר' חיים מלמד, ועוד... כולם העמידו תלמידים מצוינים בחורי חמד שהיו מלאים בכל הישיבות הגדולות במספר חשוב בני טיקטין וכן הבנות היקרות שלמדו בסימינר למורות בית יעקב בקראקה ואח"כ היו למורות מפורסמות בכמה עיירות במדינה.

וכשהתחלתי להגיד דף גמרא בחברא ש"ס בבית המדרש היו יושבים חבורה חשובה של בעלי בתים בעלי מסחר נושאים ונותנים בהבנה נפלאה ובלילי שבת קדש כשהתחלתי לדרש בפרשת השבוע היה הבית מדרש מלא מפה אל פה ואפילו הבעלי בתים הפשוטים היו אוהבי תורה, שומרי מצוות ועושי חסד ובבואי לכהן ברבנות יסדנו תיכף ומיד ישיבה קטנה ונאספו מטיקטין והסביבה ויסוקה, סוקולה, טרסטינה, ויזנה כ־50 תלמידים מצוינים וכולם נתקבלו בסבר פנים יפות ובאהבה ושמחה תמכו כולם לכלכלתם והכניסו אותם לבתיהם בכבוד ואפילו העניים קמצו מעיסתם להשתתף בהחזקת תורתנו הקדושה ולומדי־ה. ולזכר עולם יזכרו לטוב הר"מ הראשון שהבאתי אתי עוד קודם שהבאתי משפחתי אחד מאברכי הכולל שלנו באטואצק הרה"ג והמצוין צדיק תמים ר' אברהם דב דינין זצ"ל שמסר נפשו להשפיע ולהרביץ תורה ויראה והיה אהוב ונחמד הן על התלמידים והן לכל

בני העיר ואחריו הרב ר׳ יעקב שפירא חתן הרב דויזנא ז״ל ואתם הבחור המצוין מבחירי ישיבת קמניץ הרב ר׳ חיים מנדל הלוי לוינסון בנו של ר׳ נח ר׳ יענקל׳ס זכרון כלם לברכה.

לבי לבי על חלליהם. מעשיהם הטובים הם מצבתם וזכרונם ועלינו הנשארים למלאת חסרונם וללמד ממעשיהם אהבת התורה ושמירת המצוות במסירות נפש והעיקר לגדל ולחנך ילדינו בדרך זה כאמור למען אשר יצווה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה׳ לעשות צדקה ומשפט ורק בשביל זה כדאי ספר הזכרון לעורר לתשובה ולמעשים טובים ותהיה זאת זכות נצחית לכולנו.

הרב אברהם קלמנוביץ

אב״ד טיקטין

ראש ישיבת מיר בארה״ב

סיפורי ניצולי שואת טיקטין

מלחמה לחיים

סיפורו של קופל פיקרביץ מניצולי שואת טיקטין

הימים הראשונים של הכיבוש הגרמני בפולין עברו עלי מחוץ לעיר מולדתי טיקטין. נמצאתי אז יחד עם הורי וכל בני משפחתם הענפה בביאליסטוק הסמוכה, אך משהחלו הגרמנים מקימים את הגיטו ומרכזים בתוכו את כל היהודים, שמנו פעמינו חזרה אל עיר מולדתנו טיקטין.

את טיקטין מצאנו כפי שעזבנוה; — שקיטה, שלווה ורגועה כבימים ימימה. החיים התנהלו כתיקונם ללא שינויים בולטים. היהודים הרגישו בדרך כלל בטוב פרט לתופעה שלילית אחת שהעכירה את רוחם, זו התסיסה בקרב הגויים, בעיקר אלה שסבלו מהמשטר הסובייטי, שהחלו מרימים ראש ומחפשים תואנות להתנקם ביהודים שרבים מהם מילאו תפקידים מנהליים בימי הכיבוש הרוסי.

אט אט החלה האוירה בעיר מתעכרת, היהודים היו מסתגרים יותר בבתיהם, המסחר כמעט ופסק ומקורות הפרנסה הצטמצמו עד למינימום. מי שנמצא בביתו מלאי מזון שהספיק לאגור אותו מבעוד מועד, היה מסתגר בביתו ומתפרנס מהמוכן, אחרים נאלצו לתור אחר מקורות פרנסה שאזלו כמעט. רבים היו סובבים על כפרי הסביבה ומחפשים יום עבודה אצל גוי מכר שתמורתו היו זוכים לקבל מעט מזון.

גם אני יצאתי למושבה שבקרבת סטלמכובה ונתקבלתי לעבודה אצל זילינסקי, כפרי שהכרתיו עוד מלפני המלחמה.

יום אחד (כשלשה שבועות לפני השואה הנוראה שהתחוללה על עירתנו) חזר זילינסקי מהכנסיה שבעיר וסיפר לי כי בכנסיה שמע מדברים משהו אודות היהודים. הוא לא ידע בדיוק או שלא רצה לספר לי מה עומדים לעשות ביהודים, אך זאת אמר לי, שבמקרה של סכנה אביא לביתו את אשתי וילדי. כן סיפר לי אודות בורות שחפרו ביער לופוחובה. הוא טען שהבורות נועדו לשמש עמדות הסוואה לטנקים אך אני בכל זאת חפצתי לבדוק את הדבר בעצמי ולראות את הבורות במו עיני. לפנות ערב הובילני הגוי ליער לופוחובה שם נתגלו לנגד עיני שני בורות ענקיים — כעשרה מטר אורך, חמישה מטר עומק וחמישה מטר רוחב הבור — לא היו אלה בורות בשביל טנקים. ליבי ניבא לי רעות.

חזרתי לטיקטין. בבית סיפרתי את כל מה שראיתי ושמעתי ואף גיליתי בפניהם את חששותי. אני דרשתי שנעזוב את העיר מיד ונמצא מחבוא אצל אחד הגויים הכפריים שהכרנו. אמי לא רצתה להקשיב לדרישתי, היא טענה שעלינו להשאר עם כל בני העיר ואמרה: „את אשר יקרה את כל בני הקהילה יקרני גם אני". כל המשפחה דבקה בדברי אמא ואף אני לא יכולתי להמרות את פיה וכך נשארנו איפוא בעיר עד אותו היום המר והנמהר העשרים ושמיני באוגוסט, כאשר כל בני העיר השכימו בבוקר, התאספו בכיכר השוק, ובעינים כלות ולב מלא חששות עמדו למר גורלם.

באותו בוקר לאחר ליל נדודים קשה, השכמתי בשעה חמש, הלבשתי את ילדי את מיטב בגדי החורף שלהם ושמתי בכיס כל אחד מהם פרוסת לחם וחתיכת סוכר לכל מקרה שלא יקרה.

בדרכי לכיכר השוק ראיתי את שכיננו אברהם יצחק „דער צוקרניק"— עומד ליד עמוד הטלפון במלוא קומתו התמירה והאצילה עטוף טלית ועטור תפילין — אומר „וידוי".

בכיכר השוק מצאתי כבר משפחות רבות שהקדימוני ועמדו קבוצות קבוצות מסתודדים ומטכסים עצה מה עליהם לעשות. בעיקר עסקו בניחושים מה עומדים הגרמנים לעשות בהם ומה הוא פשר אסיפת כל היהודים לכיכר השוק. היו שטענו כי הכוונה היא לרכז את כל היהודים בגיטו ביאליסטוק והיו שאמרו כי את הגיטו יקימו בטיקטין עצמה והאסיפה היא רק ענין של פורמליות. איש לא שיער או לא רצה לשער, מה באמת צפוי ליהודי טיקטין.

מכל הרחובות והסמטאות הוסיפו לנהור משפחות שלימות לעבר השוק כשהן נבלעות בתוך הקהל הרב שכבר הצטופף במרכז הכיכר. טרם נראו הגרמנים אך עושי דברם, הפקידים הפולניים מהמגיסטראט, ערכו מספר ספסלים ושולחנות בירכתי הכיכר והיו מעלעלים בין הרשימות שהכילו את כל שמות יהודי טיקטין.

לפתע נשמע רעש מכוניות קרבות. בין רגע הוקף כל השוק חיילים מזוינים. חוש הקיום שבקרבי ניעור בי לפתע ואינסטינקטיבית ניתרתי ממקומי, פילסתי לי דרך בין העומדים וממש מתחת לאפם של הגרמנים חמקתי מהכיכר. דרך אחת הסמטאות הצדדיות הגעתי ל„ניי־שטאט" (איזור הפולנים), שם הסתתרתי בחצרו של גוי אחד במשך מספר שעות. מאוחר יותר יצאתי את העיר ודרך השדות שמתי פעמי לעבר ביאליסטוק. ליד פופובלאן פגשתי את משה ומנדל טורק שאף הם ברחו מכיכר השוק.

במשך יומים הסתתרתי אצל כפרית אחת בשיקרקה. היא ניסתה לעזור לי לברר מה עלה בגורל משפחתי ואף נסעה במיוחד לשם כך לטיקטין, אך שבה כלעומת שבאה כי משמרות המיליציה סגרו על העיר — אין יוצא ואין בא. ביום השני בחצות לילה התגנבתי דרך הטחנות, בית הקברות וה„סטרוסקה" והגעתי לחצר ביתי שבטיקטין. בחשאי עברתי את כל החדרים, חיפשתי בכל פינות הבית ואף קראתי בשמות יקירי אולי נותר מהם מי־שהו — אך איש לא ענה.

אבל ומדוכא, נושא בליבי את השבר הגדול על האסון שפקדני, חזרתי למקום מחבואי. בהזדמנות הראשונה, באחד הימים הסגריריים והגשומים, הצטרפתי אל שיירת עגלות של גויים שהובילו מזון לביאליסטוק. וכך מסתתר בין העגלות לבל יכירוני הגויים הגעתי למבואות העיר ביאליסטוק. ליד הגשר בקרבת זלוטוריה ראיתי קבוצת יהודים עוסקת בתיקון הגשר. ביניהם הבחנתי כמה מבני טיקטין את חצק'ל וקופל „דרונקס" ואת פנזוך, חמקתי בינותם והתחלתי לעסוק במלאכתם. תוך כדי העבודה סיפרתי להם על השואה והחורבן שפקדו את טיקטין. הם יעצו לי להצטרף אליהם ויחד אתם הצלחתי להכנס לבין חומות הגיטו.

בגיטו ביאליסטוק התגוררתי בבית גיסתי, אלמנה־חיה, מבלי שתדע היכן נמצא בעלה ומה עלה בגורלו, ובנה הפעוט שנולד בין חומות הגיטו

ונקרא שמו בישראל — ג י ט ו... עיקר עיסוקי היה התקנת תנורי בישול. עבודה היתה לי בשפע כי משפחות רבות היו מתגוררות בדירה אחת וכל אחת מהן רצתה בתנור בישול משלה. לפעמים הייתי מתקין בחדר אחד ארבעה תנורי בישול בכל אחת מפינות החדר. מעבודתי זו התפרנסתי ואף פירנסתי את גיסתי וילדה במשך למעלה משנה. מאוחר יותר צירפוני אל ה„ארבייטס־אמט", חולית פועלים בעלי מקצוע שעסקה במלאכת בינוי בתוך חומות הגיטו.

בפרק זמן זה נזדמן לי לצאת מדי פעם בפעם את חומות הגיטו ובצורה זו יכולתי לקנות מזון עבורי ועבור גיסתי ולעוד שמונה־עשרה נפשות משארי בשרי, שהיו תלויות באותו זמן בפרנסתי. ברור שלא היתה כל אפשרות לקיים את כל הכבודה הזאת בדרכים המקובלות. לשם כן הייתי זקוק למקורת פרנסה נוספים שאחד מהם היה סחר חליפין עם הגויים שומרי החומות, תמורת י"ש מזוקק מפרי התעשיה היהודית המקומית, הייתי מקבל מנות לחם ושקי פחם, שהיו מהמצרכים החיוניים ביותר בימי החורף הקשים. כן עמדתי ב„קשרים" עם משה „ישראל־חיים צירעס" בן טיקטין אף הוא, שהיה מהממונים מטעם היודנראט על החלפת כרטיסי הפחם ותפוחי האדמה, הוא היה מחזיר לי מספר כרטיסיות ואני הייתי מתחלק אתו במנות הפחם ותפוחי האדמה הנוספות שקיבלתי. אידיליה זו נמשכה עד שנת 1942 — תקופת האקציה הראשונה.

שלושת הימים הראשונים של האקציה הראשונה עברו עלי במקלט שבניתי בעלית הגג. לשם הכנסתי את שמונה עשרה הנפשות מקרובי ובני משפחתי וכן עוד שתי משפחות. אולם ביום השלישי נוכחנו לדעת שהמקום שוב אינו בטוח ונאלצנו לעזוב את המקלט. כרבים אחרים שלא מצאו להם מקלט מתאים נכנסנו לבית החרושת לטקסטיל של פינקל שברחוב קופיעצקיגו.

בין עשרות הפועלים שעסקו בעבודתם ליד המכונות, הסתובבו מאות אנשים, נשים וטף בתקווה כי לתוך בית החרושת לא יבואו הגרמנים, באשר כל בעלי המקצוע (בעלי הכרטיסיות הלבנות) לא נכללו בכלל האקציה. אך גם מקום זה לא היה בטוח ביותר בפרט במצב זה שמאות אנשים הציפו את בנין בית החרושת ויכלו בנקל לעורר את חשדם של הגרמנים. משבחנתי

את מבנה בית החרושת ראיתי כי מתחת לריצפה נמצאים מספר מקומות חלולים, מערות ומחילות. ליד אחד מדודי הקיטור הענקיים חפרתי דרך גישה למחילות המרווחים, בתוכן מצאו מאות אנשים, נשים וטף מקלט בימי האקציה הראשונה.

הבעיה היתה כיצד משיגים אוכל ושתיה, בעיקר לילדים והפעוטות אשר מיררו בבכי מרוב רעב, והדבר עלול היה להסגירנו. בין האנשים שמצאו מקלט במחילות שמתחת לבית החרושת נמצא גם ר׳ אברהם יצחק הקברן שבבית הקברות החדש בביאליסטוק. הוא סיפר שבמרתף ביתו אשר בבית הקברות נמצאת כמות גדולה של תפוחי אדמה. השאלה היתה כיצד מגיעים לשם וכיצד מעבירים את תפוחי האדמה למקלט כאשר ברחובות סובבים משמרות של גרמנים ופולנים מזוינים הפותחים באש על כל דמות נעה.

משהגיעו מים עד נפש, יצאנו באחד הלילות שלשה אנשים לעבר בית הקברות. בחשכת הלילה הגענו באין רואים עד לגדר בית הקברות. ברחובות היו מוטלות גופות אדם שנורו על ידי הס. ס. בעת האקציה, בעיקר נתקלנו בערימות של גופות ליד הגדר של בית הקברות. אני קפצתי מעל הגדר ועשיתי דרכי בין גופות האדם אל ביתו של הקברן. הדלת היתה חסומה בערימת גופות. פיניתי את הגופות וירדתי למרתף שם מילאתי שלושה שקי תפוחי־אדמה, אך כאשר הוצאתי את השק הראשון והבאתי אותו למקום המוסכם ליד הגדר כדי למסור אותו לשני חברי למבצע, לא מצאתי אותם. לבדי עם שק תפוחי האדמה על כתפי הגעתי למקלט. השמחה היתה גדולה. רבים השיבו את נפשם בכמה תפוחי אדמה קפואים לאחר מספר ימים שלא בא אוכל לפיהם. למרות שהדבר היה כרוך בסכנת נפשות ממש, לא היה זה מבצעי הנועז ביותר שבצעתי בעת האקציה הראשונה בגיטו ביאליסטוק.

המבצע הנועז אירע ימים ספורים לפני תום האקציה ורק הודות לנס מהשמים נשארתי בחיים. היה זה באחד הימים השגרתיים. העבודה בבית החרושת התנהלה כרגיל ועשרות המשפחות שכבו ללא ניע במחילות שמתחת לרצפה בית החרושת. לפתע שמעתי קריאות נואשות „הצילו! הצילו!" יצאתי ממקום מחבואי וראיתי מעל לחומה תלוי בחור יהודי צעיר, פצוע ושותת דם. הוא חשב לעבור את החומה אך גרמני ס. ס. הבחין בו וירה בו כדור

דומדום. הבחור נשאר תלוי בחצי גופו מעל לחומה. איש לא העיז להתקרב אליו. אני זינקתי ממקומי, תפסתי את הבחור ודרך סמטאות עקלקלות הבאתי אותו לבית החולים היהודי. אך בינתיים הגיע גם הגרמני למקום האירוע והחל מחפש אחר הבחור הפצוע ומושיעו. כאשר חזרתי לחצר בית החרושת מלוכלך בדם הבחין בי הגרמני ועם אקדח שלוף בידו החל רץ בעקבותי לאורך הפרוזדורים הצרים והאפילים של בית החרושת. משנקלעתי למבוי סתום ושמעתי את צעדיו של הגרמני קרבות והולכות, נצמדתי לקיר וחשבתי בליבי: „הנה הקיץ הקץ. ומאין יבא עזרי?!" הגרמני נעצר מספר פסיעות ממני האיר את הפרוזדור החשוך בפנס כיס וקרא: „יהודי מזוהם צא מכאן!". אלומת אור נפלה על גופי. אך במקום ללחוץ על ההדק כיבה הגרמני את פנס הכיס ונסוג לאחור. נס מהשמים היה זה שהגרמני הוכה בסנורים ולא הרגני. עד היום איני יודע מה זכות עמדה לי אז.

לאחר האקציה חזרו החיים בין חומות הגיטו למסלולם התקין. אך לגבי דידי שוב לא היה הכל כמקודם. המאורעות המזעזעים והפחד המתמיד בעת האקציה הראשונה נתנו בי את אותותיהם. עצבי התרופפו. היאוש גבר עלי; כל אימת שנזכרתי באשתי וילדי שנהרגו בטיקטין השתלטה עלי רוח של דכאון נפשי — חיי לא שבו למסלולם הרגיל. במשך ימים ולילות הייתי משוטט בין רחובות הגיטו מבלי שיבוא אוכל אל פי. לאט לאט התמכרתי למשקאות חריפים ולא אחת אפשר היה לפגוש אותי מתגולל בחוצות העיר שיכור כלוט.

בתקופה זו שוב נאלצתי להתחיל ב„משחק המחבואים". הפעם לא עם הגרמנים והס. ס. אלא עם שליחי היודנראט, אשר כבעל מקצוע טוב חיפשו אחרי בכל מקום על מנת לגייס אותי ל„ארבייטס אמט" שלהם. במקלט־יחיד שבניתי לי בעלית הגג שכבתי במשך שבועות מספר נסתר מעיני המיליציה ושליחי היודנראט. באחד הימם משהשתכרתי כהוגן ושוב לא הייתי אחראי למעשי פסעתי לי בטוחות ישר לתוך בנין היודנראט. מיד כלאו אותי יחד עם עוד עשרות רבות של צעירים שנתפשו לעבודות חוץ. (עבודות אלה היו מסוכנות בעיקר לאלה שנשלחו לכפר מקובזשצינה, כי השומרים האוקראינים שם היו מתאכזרים לפועלים והיו מכים אותם עד זוב דם. מעטים היו זוכים לשוב ממשלוח עבודה מסוג זה.) בחצות לילה

משהתעוררתי ואף התפכחתי מהי״ש נוכחתי לדעת במה הדברים אמורים ומיד ארגנתי את הצעירים לפרוץ את דלתות בית המעצר. הבריחה הצליחה. למחרת הוכרז עוצר כללי בגיטו והחלו צדים מחדש את הנמלטים בעיקר חיפשו אותי שבינתיים נודע להם כי אני הייתי מארגן המרד והבריחה. שוב עברה עלי תקופה ארוכה בתוך המקלט שלי שבעלית הגג.

ברבות הימים שוב היו חסרים ליודנראט בעלי מקצוע מעולים, והם פנו אל גיסתי בבקשה שאתמסר לידם ואצא ביחד עם קבוצת פועלים ליאגוסטובו, הם מצידם מוכנים לשכוח את כל פרשת פריצת בית המעצר ואף התחייבו לדאוג לכל מחסורה של גיסתי ובני משפחתה. הופעתי בפני המהנדס לנקוביצר וד״ר זוננבנד מראשי היודנראט והם אף התחייבו שאחת לשבועיים יחזירו אותי לגיטו ביאליסטוק לקרובי משפחתי. ביאגוסטובו הועסקנו בשיפוץ פנסיון עתיק והכשרתו לבית הבראה עבור הגרמנים. תנאי העבודה היו טובים אך משחלפו שבועיים וטרם החזירוני לגיטו כמובטח ניגשתי למהנדס הראשי ואיימתי עליו שאברח, רק אז הוא הסכים שאסע לשבת לגיטו עם מכונית ההספקה בתנאי שאשוב עוד באותה המכונית למחרת היום. ליל שבת בילתי בחיק משפחתי. למחרת בבוקר כאשר הופיעה המכונית בליווי מספר שוטרי המיליציה על מנת להחזירני למקום עבודתי נמלטתי מהבית. פתאום קצתי בכל; בגרמנים, בעבודה וביודנראט. שוב לא היה לי איכפת דבר, רציתי רק להשאר בשבת בבית קרובי ולאכול מעט מה„טשולנט״ שכה אהבתי. ואולי בזכותו אף נשארתי בחיים!—למחרת היום החלה האקציה האחרונה. ראשית הומתו כל חברי לעבודה אשר בפנסיון יאגוסטובו. ואף בין חומות הגיטו החל הציד על האנשים. אלפים נתפסו ונדחסו לתוך קרונות הובלה ומשם למחנות ההשמדה. אני הצלחתי להסתנן לתוך קבוצת בעלי מקצוע שהועסקו על ידי הגסטאפו מחוץ לחומות הגיטו. שלוש מאות איש היינו בקבוצה זו ובמשך תקופת האקציה שיכנו אותנו בבנין הגמנסיה, לאחר מכן העבירו אותנו תחת משמר כבד לגרודנו, ומשם במשאיות משוריינות ללומזה. תשעים איש בכל משאית הפלדה שהיתה לוהטת בחום השרב הקיצי ואטומה כמעט הרמטית. המחנק היה איום. היה זה סיר לחץ ששבעה מאנשינו נפחו בתוכו את נשמתם — משנפתחו דלתות המשאית בחצר בית הסוהר בלומזה נשפכו החוצה גופות אדם מעולפות וחצאי מתות.

במשך שלושה חדשים החזיקו אותנו בתאי צינוק (שלושה אנשים בתא) האכילונו מאה גראם לחם ליום ומעט קפה שחור ומר שהיה משמש גם כמים לרחיצת העינים בבוקר. ימי החורף הקשים של ראשית שנת 1943 הפילו בנו חללים רבים. לקראת סוף תקופה זו, באה לנו הישועה בדמותן של תרנגולות שחוטות. הגרמנים החליטו לנצל את „כוח האדם" הטמון בכשלוש מאות צללי־אדם הנושאים בקושי את עצמם והחלו מביאים לבית הסוהר משלוחי תרנגולות שחוטות שנועדו ליצוא. מתפקידנו היה למרוט את הנוצות, לנקות את התרנגולת ולהכינה למשלוח. עשרים וחמש התרנגולות ליום שנקבעו כנורמה לכל אחד מאתנו, היתה עבודה מפרכת ומעל לכוחות כולנו. אך היתה זו עבודה ששכרה בצידה. בעת העבודה כאשר הגרמנים היו מסיבים את הראש היינו מוצאים דרך פי הטבעת של התרנגולת את הראש הקורקבן והכבד שלה על כל קרביה. את „השלל" הזה היינו בולעים במקום ומקנחים בחתיכות שומן שתלשנו מבשר התרנגולת. אט אט שבו אלינו כוחותינו ואף התחלנו לחלום על קמצוץ מלח שהיה בו כדי להפוך את בשר־התאוה שאכלנוהו למעדני מלכים ממש.

ביאנואר 1943 העבירו אותנו לדנציג. משם ברכבת הרים קטנה מעל לשפך הנהר לשטוטהוף שבחצי האי. בעבור הרכבת מעל פני המים קפצו רבים אך משהגיע תורי נמצאה כבר הקרונית מעל ליבשה. בחצות לילה הגענו למחנה ההסגר שבשטוטהוף. אלומות אור מסנוורות של פרוזקטורים ענקיים קידמו את פנינו. הגרמנים הפשיטונו והכניסונו לתוך צריף עץ מאורך. למחרת בבוקר החלו מחלקים לנו בגדי ק. צ. המסורתיים. האיש שחילק את הבגדים הקפיד מאוד להתאים אותם לפי המידה; — הגבוה קיבל בגדים קטנים וצרים, ואילו הנמוך זכה לבגדים גדולים בהרבה מכפי מידתו שהיו נסחבים אחריו ומקשים על הליכתו היה זה אחד מסימני ההיכר של המחנה ומי שהעיז להחליף את הבגדים עם חברו נענש.

לאחר חדשיים של עבודת פרך במחנה שטוטהוף נותרנו מתוך קבוצה של כשלוש מאות איש לא יותר מאשר ארבעים, ביניהם אני וחברי וולוו'ל סיקרביץ בן טיקטין אף הוא. התנאים במחנה היו איומים אך שבעתיים התאכזרו עלינו הפולנים שהיו ממונים עלינו בעת כריתת העצים ביער הסמוך, לא פעם אחת היו מכים אדם עד צאת נשמתו. זוכרני כיצד פעם אחת תפסר

הפולנים יהודי שאפסו כוחותיו ותחבוהו חי לתוך פי הכבשן המוסק. בטרם שרפהו הוציאו את שיני הזהב שבפיו.

פעם אחרת זכורני, הייתי אני המועמד להכנס לתוך הכבשן; — היה זה באחד מימי החורף, הרגשתי שכוחותי עוזבים אותי ושוב לא אוכל לצאת לעבודה המפרכת. נשארתי בבלוק ועשיתי עצמי חולה. הפולני הממונה על הצריף (הבלוקובער) נתן לי את המדחום היחידי שהיה בצריף וכדי לעלות את חומי התחלתי משפשף אותו עד ששברתי את הקצה והכספית נשפכה. משחזר הבלוקובעד וראה מה עוללתי, ציוה על כולם לעזוב את הצריף אף את ד״ר זוננבנד רופא הצריף שלח לעבודה. סגר את הצריף על הבריח והוא וסגנו השטובובר (הממונה על האוכל והסדר בצריף) ציוו עלי לכרוע ברך והחלו מלקים את גבי החשוף בזמורות עץ רכים. עלי היה לספור בקול רם את המכות. כאשר הגעתי לעשרים וכל גופי בער כבאש וטיפות דם החלו ניתזות עם כל מכה ומכה אמרתי בליבי: „קופל, כל עוד אתה חי עשה משהוא, אחר כך זה יהיה מאוחר״.

„תמות נפשי עם פלישתים!״ — קראתי ובשארית כוחותי זינקתי ממקומי, תפסתי בכסא עליו הייתי רכון ובעוצמה רבה הורדתיו על ראשו של השטובובער. הבלוקובער תפס מוט ברזל ובא לעומתי אך בזריזות רבה התחמקתי מעוצמת המכה שלו וכיבדתיו במכה הגונה בקרש מאחת המיטות. הבלוקובער כרע ונפל. בשארית כוחותי דרכתי על צווארו בנעל העץ שלרגלי ושמעיתיו מחרחר ומפרפר בין החיים והמוות. בינתים התאושש השטובובער והחל מכה אותי בכל כוחו. אך אני לא הרפיתי מצווארו של הבלוקובער. ואז שמעתיו גונח: „הצילו הצילו — עזוב אותי ואני נותן לך את חייך במתנה״ — לחש לי בכוחותיו האחרונים ועיניו מתגלגלות בחוריהן. הרפיתי ממנו. הוא קם בקושי על רגליו הושיט לי את ידו ואמר: „אתה תחיה״. ומאז השתנה יחסו אלי לטובה. התיר לי להשאר בצריף ואף היה מביא לי מנות אוכל כפולות. במשך הימים הראשונים הייתי המום לגמרי ושעות רבות הייתי שוכב ללא הכרה, הבלוקובער היה מאכילני בכפית קטנה ולעיתים אף היה מכבדני בסיגריה. כל פעם היה אומר לי: „אני אדאג שאתה יהודי תשאר בחיים;״ — רק אז נוכחתי לדעת מה רב ערכה של התגוננות עצמית, מאז ש„כיבדתיו״ בנחת זרועי עלה קרני בעיניו וכבוד האדם הושב לי.

...וממחנה שטוט־הוף ל..בירקנאו — הלוא הוא מחנה־ההשמדה הנודע לשימצה שליד אושביץ. כאשר הגענו לבירקנאו וראינו את העשן העכור והסמיך מתמר מעל ארובות הקרמטוריום ניצבט לבנו, הרגשנו שאכן מסע הנדודים שלנו מגיע כבר לקיצו. חששותינו גברו משנצטווינו לפשוט את בגדינו ולהכנס לתוך בית המרחץ. מפי השמועה ידענו שהגרמנים מסוים את תאי הגאזים ומשוים להם צורה של בתי מרחצאות, חדרי מקלחות וחדרי זיעה. כאשר הוגפה מאחורינו הדלת ואנחנו קבוצה של ארבעים איש נמצאנו לבד בתוך חדר מקלחות גדול. פרצה פאניקה גדולה שגבלה ממש עם היסטריה. איש לא רצה לפתוח את ברזי המקלחת מחשש שבמקום מים ישטף בזרם של גאז מחניק. מבוהלים ואובדי עצות עמדנו במרכז החדר כעדר צאן המובל לטבח... למזלנו היתה זו בהלת שוא — במקרה זרמו בצינורות המקלחת הזו מים ולא גאז. מאוחר יותר נודע לנו שהטראנספורט שלנו לא נועד עדיין להשמדה. כבעלי מלאכה ומקצוע עמדו תחילה לנצל אותנו בכל מיני עבודות בניה ושיפוץ. ואכן למחרת היום הועברנו למחנה העבודה שבבונא, והועסקנו בבתי החרושת והמלאכה השונים שבסביבה. במחנה זה פגשתי שני טיקטינאים; מנדל סרוויס ופישל מקוזנא־גאס — לא ידוע לי מה עלה בגורלם אחר כך.

תנאי החיים במחנה העבודה בבונא השתפרו בהרבה באופן יחסי למחנות ההשמדה בהם שהינו עד כה. אך למרות הכל ריחפה עלינו עדיין הסכנה התמידית של הסלקציות שכל אחת מהן היתה מסתיימת במשלוח ניכר אל תאי הגאזים והמשרפות.

בתחילת 1945 כאשר החזית הרוסית התקרבה לורשה העבירו באחד הלילות את כל המחנה שלנו שמנה קרוב לעשרת אלפים איש, במסע־רגלי מפרך מערבה. מיותר לציין שכל מי שפיגר ו„הפריע" ל„סדר הטוב" של המסע, נורה במקום. ואמנם רבים שלא יכלו להתאים את עצמם ל„אורדנונג" הגרמני מצאו את מותם בצידי הדרכים.

משהגיעה השיירה שלנו לסביבות גלמביץ החנו אותנו באחד מבתי החרושת ללבנים. באין רואים טיפסתי על הכבשן ההרוס למחצה, הערמתי על עצמי מספר לבנים וציפיתי לבאות. לאחר מספר רגעים ניתנה הפקודה לזוז, האחראי על הקבוצה שלי מנה את אנשיו משנוכח בהעדרי קרא לתוך

חלל בית החרושת: „מוטב לך לצאת, אחרת תהרג". אני המשכתי לשכב במקום מחבואי והחרשתי. השיירה זזה. אחריה הגיעה שיירה אחרת ואחריה עוד אחת ועוד אחת. במשך שלושה ימים ללא הפוגה עברו במקום שיירות.

ביום הרביעי השתרר פתאום שקט בסביבה. השיירות פסקו ואף תנועת הרכב בכביש הסמוך שבתה כליל. יצאתי ממקום המחבוא שלי, הרויתי את צמאוני במעט שלג שחפנתי מחוץ לבנין בית החרושת והתחלתי תר אחרי משהו שיוכל להשביע את רעבוני הגדול. משהחשיך יצאתי לשדות והתחלתי חופר כל תל שנראה בעיני כ.קופיץ" (מרתף ארעי לאחסנת תפוחי אדמה בשדות במשך החורף) ואמנם האיר לי המזל פנים ומצאתי כמות הגונה של תפוחי אדמה שהבאתי חזרה לבית החרושת. כאשר חזרתי אל תוך הבנין מצאתי בו שני „רעי" למחבוא שאף הם נמלטו מהשיירות והסתתרו במקום במשך מספר ימי מבלי שנדע אחד על קיומו של השני.

עודנו שקועים בהכנת „סעודת המלכים" שלנו, מתחממים לאורה של המדורה וסיר תפוחי האדמה השפות, פרצו לתוך הבנין שני קצינים גרמניים. הוכיתי בתדהמה. פעם נוספת התיצב מולי מלאך־המות במלוא קומתו המאיימת. אך הגרמנים שנסו מפני הצבא הרוסי הקרב שעתם לא היתה פנויה הפעם להתעסק בחיסול „כמה יהודונים". הם שאלו על מקום המצאו של הפריץ בעל בית החרושת. הראנו להם על אחד הבתים הסמוכים שידענו כי ריקים הם מאדם. כאשר פנו הגרמנים לשם ניצלנו את הרגע הפנוי ונמלטנו לשדות. למחרת חזרתי למקום לבדי. בית החרושת היה ריק וסיר תפוחי האדמה עומד על מכונו. מלאתי כרסי בתפוחי האדמה ועליתי על הכבשן.

למחרת בבוקר יצאתי בחשאי מתוך בית החרושת. אך משרק הוצאתי את ראשי מפתח הבנין פילחה את האויר יריה בודדת. הכדור שרק מעל לראשי ופגע בכותל מילימטרים ספורים מקודקודי. מרחוק הבחנתי בשתי דמויות קרבות. היו אלה שני סיירים סוביטיים מראש גשר של הצבא האדום, אחד מהם היה יהודי מלנינגראד. משסיפרתי לו שאני יהודי משרידי המחנות, נפל על צוארי והחל מנשק אותי. הוא אמר לי להסתתר היות ובמקום נמצאים עדיין גרמנים, אך הבטיח שבמהרה יחזור. ואמנם לפנות ערב חזר, הפעם בלוית טנק וחמישה טנקיסטים־סיירים. בלילה פרצנו לאחד הבתים

הסמוכים בתוך המרתף מצאנו ממש „אוצר"; יינות מבוחרים, יי"ש וכל מיני מטעמים. ערכנו סעודה רצינית עד חצות הלילה. אחדים מהטנקיסטים היו שיכורים כלוט אחרים התפרקו מנשקם ושכבו לישון מבוסמים למחצה.

לפנות בוקר פרץ לתוך החדר אחד השומרים ורעם בקולו הנפחד קמעא: „רעביאטא ניעמצי ידוטנ!" (חברים הגרמנים באים) ואמנם מרחוק נשמע רעש עמום של כלי רכב. על הכביש הראשי במרחק של לא יותר מחצי קילומטר ממקום בו עמדנו, ראינו שיירת טנקים גרמניים נעה במהירות מערבה. הטנקיסטים הרוסיים לא התמהמהמו הרבה. בזריזות רבה קפצו לתוך הטנק, מיקמו אותו מאחורי הבית בו נמצאנו, צידדו את צריח התותח לעבר ראש השיירה והחלו ממטירים אש קטלנית. שני הטנקים הראשונים עלי באש וחסמו את הדרך; הטנקים האחרים התנגשו זה בזה. הרוסים החלו „מרביצים" לאורך כל השיירה, הגרמנים לא הספיקו להתאושש, חשבו כנראה שנפלו לתוך מארב חטיבתי לפחות. דגלים לבנים החלו מתרוממים מראשי הצריחים ועשרות גרמנים יצאו מתוך הטנקים שידיהם על ראשיהם החלו מסתדרים („סדר זה סדר") בשורה חזיתית מאורכת. היה זה מחזה מרהיב עין לראות עשרות רבות של חיילים גרמנים מצוחצחים עומדים בשורה ורועדים מפחד. כאשר התקרבו אליהם חמישה הטקניסטים הסובייטיים, בלתי מגולחים. פרועי ראש ופרומי בגדים — לא האמינו הגרמנים למראה עיניהם שאלה הם שוביהם.

בתוך הטנקים מצאנו ארגזים שלימים של ביזה ושוד שהגרמנים רצו להעבירם לביתם. כאשר הושיט לי חייל רוסי אריג משי משובח וכמה זוגות גרבי ניילון ואמר: „קח את זה בשביל אשתך או אחותך" — פרצתי בבכי...

כאשר הגעתי לביאליסטוק ה„ברוך הבא" הראשון שזכיתי בו מפי שני שוטרים פולנים היה: „אתה יהודי? אז בכל זאת היטלר השאיר עוד משהו — חבל מאד"; מיד הבנתי ששוב אין מקומי בארץ טמאה זו ויחד עם אחי שמואל שפגשתיו בטיקטין החלטנו לעלות ארצה ישראל.

נמלטתי מכיכר השוק

סיפורו של יצחק פלר מניצולי שואת טיקטין

טיקטין, העשרים ורביעי באוגוסט 1941. — יום ראשון לפנות ערב; החיים בעיירה זורמים בערוצם הרגיל. הכל מתנהל כסדרו כבימים ימימה. הגשר הומה זוגות מטיילים, עוברים ושבים מהלכים בשובה ונחת בחוצות העיר, פה ושם נראית קבוצת ילדים עליזה וקולנית הנחפזת לפנות את הרחוב ולשוב הביתה בטרם יחשיך. לפתע נשמעים מרחוק צלילי תיפוף עמומים קרבים והולכים. לרגע הכל נדם. המולת הקולות הרעשנית נשתתקה ושאון העיירה השוקקת חיים פסק לפתע; — מאחורי הפינה מגיחה דמותו של המתופף—הכרוז העירוני, אשר כמנהגו מימים ימימה מהלך ברחובות העיר מתופף ומכריז, אך הפעם הודעה הרת אסון בפיו: „כל היהודים מקטנם ועד גדולם חייבים להתיצב מחר בבוקר בכיכר השוק".

כרעם ביום בהיר נפלה ההכרזה הגורלית על כל בני הקהילה המשתאים לפשר ההודעה המוזרה. הכל הוכו בתדהמה, ראשי הקהל תוהים ובוהים היו כאובדי עצות והעיירה היתה כמרקחה...

למחרת, יום שני בהשכמת הבוקר, יצאו כמעט כל בני העיירה היהודית לכיכר השוק. במקום נראו מספר אנשי המיליציה הפולנית ושני זאנדאר־מים. את הגברים והנשים עד גיל חמישים העמידו במרוכז בשורות, חמישה אנשים בשורה ובכך יצרו שיירת אנשים מאורכת שנמשכה לאורך של קילומטר אחד. בדיוק בשעה שבע הופיעו חיילי ס. ס. מזוינים מכף רגל עד ראש, בלוית ארבע משאיות גדולות וכן מספר מכוניות קטנות יותר. הם הקיפו את שיירת האנשים, דרכו את נשקם ופקדו „אפמאשירען!" („לזוז!"); בכיכר השוק נשארו רק ילדים זקנים ונשים עם פעוטות על זרועו. משנעלמה

השיירה הופיעו 4 משאיות והחלו מעמיסים עליהן את הנשים והילדים, ואילו בשביל הישישים ותשושי הכוח הותירו הגרמנים מתוך השיירה ארבעה גברים חסונים, ביניהם גם אני, וציוו עלינו לזרוק אותם על המשאיות כמו שקי חול ואבנים.

ארבעת המשאיות עמוסות לעייפה נשים ילדים וזקנים זזו ממקומן. כעבור שעה הן חזרו ריקות. ושוב חזר על עצמו המחזה המזעזע של העמסת זקנים ונשים על מכוניות המשא. וכך נשנה המחזה המחריד הזה שלוש פעמים נוספות, — המכוניות נסעו וחזרו ארבעה פעמים רצופות. משנוכחתי לדעת שהשאירו אותנו רק כדי להקל על מלאכתם של הגרמנים וכאשר זו תסתיים יבוא גם תורנו, אמרתי לחברי לעבודה שעלינו לברוח. לשם כך פניתי אל שוטר פולני וביקשתי ממנו שיאפשר לי לעזוב את המקום, תשובתו היתה מכה מוחצת במוט ברזל שבידו. ניסיתי מזלי מספר פעמים נוספות אצל שוטרים אחרים, אך באותה מידה של הצלחה. לבסוף החלטתי להמלט ויהי מה; קרבתי אל השוטר ועוד בטרם הספיק לעמוד על כוונותי דחפתיו בחוזקה והחילותי רץ בכל כוחותי לאורך הסמטאות העקלקלות עד שהגעתי מחוץ לעיירה. שם הכתתרתי בתוך ערמת שחת עד שהחשיך. בלילה צלחתי את הנהר והגעתי אל הכפר הסמוך פיאסקי. במקום פגשתי עוד אחדים שנמלטו מטיקטין; את אחי אהרן פלר ובנו, בערל ברנר, שאול־לייב טרכומובסקי (אופה) ולוצקי (אשת החייט). הגויים הכפריים לא רצו להכניס אותנו לביתם, וכך נאלצנו לשכב בשדות עד יום רביעי. במשך היומיים הראשונים שמענו יריות וצעקות שבאו מכיוון היער לופוחובו, לשם הובלו יקירינו, הי״ד.

אחדים מבין הניצולים שפגשתים בפיאסקי סיפרו לי כי ידוע להם, שבתי בת השתים־עשרה נמלטה אף היא מכיכר השוק יחד עם גיסתי ומצאו להן מקלט אצל אחד הגויים בעיירה. מיד נכנסתי לאחת הסירות, צלחתי את הנהר חזרה העירה והתחלתי בחיפושי אצל הגויים המכרים, אך כל מאמצי עלו בתוהו. בהזדמנות זו סרתי אף לביתי שהיה ריק מאדם והתיפחתי בבכי מר. כאשר עשיתי דרכי חזרה אל הסירה הבחנתי בשוטר הפולני הענ?ק אוגוסטיאנוביץ ושני שקצים עמו רצים בעקבותי, הם הדביקו אותי, הובילוני

אל הזאנדארמריה, והעמידוני בפני גרמני חוקר. הוא שאל אותי היכן הייתי כאשר לקחו את כל בני העיר, הראיתי לו תעודת מעבר שקיבלתי מהזאנ־דארמריה שמונה ימים קודם לכן, לפיה ניתנה לי הרשות לנסוע לביאליסטוק כדי להעביר לשם את בתו החולה של הרוקח גולדין .הגרמני לא התחשב בכך וציווה להכניסני למעצר זמני עד שיוציאוני להורג. פניתי אל הזאנדארם הפולני ושאלתיו היכן שתי בנותי שעבדו בזאנדארמריה והוא השיב לי באירוניה שאין לי מה לדאוג להן. „הן כבר מחוסרות כל דאגה". במעמד זה היה גם המזכיר הפולני ממכרי הטובים, הוא פנה אל הגרמני וביקש להעביר אותי לבנין הסמוך שם נמצאים אחדים מבעלי המלאכה היהודיים ויחד אתם אוכל לעבוד ולהביא תועלת רבה יותר.

הגרמני קרא לי בחזרה וציווה להעבירני אל הבנין הסמוך ולצרף אותי אל ה„ארבייטס־יודען" (נפחים, בנאים ונגרים) ואכן פגשתי שם שבעה יהודים, את יוסקה פלאנסקי, שאול הנפח, יאסקולקי, בנו של לייבל פורקו ועוד, נפלנו איש על צוואר אחיו ובכינו משמחה ומרוב יגון וצער. למחרת היום לפנות ערב העבירונו אל בנין השקולה והפקידו עלינו שומר אחד בלבד. העליתי מיד את ההצעה; — לברוח. האחרים קיבלו דברי בהסכמה מלאה, אך כדי להקל על הבריחה הוחלט להמלט אחד אחד.

לפנות בוקר נמלטנו אני ויוסקה פלאנסקי ובלי לדעת לאן לפנות החילונו לשוטט בכפרי הסביבה. במשך שלושה שבועות הסתתרנו בשדות ויערות, הכפריים שהכרנום הביאו לנו מעט מזון אך איש מהם לא רצה להכניסנו לביתו. בימים הראשונים של חג הסוכות הגענו לביאליסטוק וחמקנו לבין חומות הגיטו. היה זה עוד לפני ה„פרוז'נער עוואקואציה" והחיים התנהלו כסדרם. בגיטו מצאתי את גיסתי ובתי הקטנה שהיתה עמי עד פרוץ האקציה הראשונה.

בחמישי לפברואר 1942 ניתן האות לאקציה הראשונה. אני ועוד כארבעים איש ואשה מצאנו לנו מקלט בחדרון קטן מוסווה מאחורי קיר סמוי. הגרמנים ערכו חיפושים במקום אך לא הצליחו לגלות את מחבואנו, עם תום האקציה יצא אחי אהרון מחוץ לגיטו ושילם לכפרי מכר סכום כסף ניכר שיסכים להסתירנו בביתו כאשר תתחולל שואה דומה בגיטו.

ואכן לא ארכו הימים — בששה־עשר לחודש אוגוסט 1943 החלה האקציה השניה. אחי ואני לא הצלחנו לצאת את חומות הגיטו בעוד מועד וביום בהיר אחד מצאנו את עצמנו עומדים בשורה ארוכה ברחוב יורוביצקי ההולכת אל הטראנספורט להשמדה. לפתע נשמעו קולות נפץ וצרורות מכונת יריה מכיוון רחוב סמולנה. היו אלה צעירים יהודיים שהתקוממו וקידמו את פני הגרמנים בהתנגדות נמרצת; הבתים שברחוב סמולנה ופאבריצנה החלו עולים בלהבות, השיירה התפזרה ואנחנו בילינו את הלילה באחד הבתים הריקים שבסביבה.

למחרת בבוקר הוציאו אותנו אל מחוץ לחומות הגיטו לפיעטרושי. על גגות הבתים עמדו גרמנים עם מכונות יריה מכוונות אלינו ועל כל צעד ושעל לאורך הגדר עמדו גרמנים מזוינים. הרחבה שבפיעטרושי היתה מוקפת עשרות אוקראינים ואלות בידם, וכאן החל מסע העונשין של הגרמנים — מוקפים מכל הצדדים החלו לצופף אותנו יותר ויותר, הדוחק גבר והמחנק היה איום. האוקראינים היו מכים באלותיהם ללא הבחנה, החום והמחנק היו ללא נשוא, האנשים החלו מסירים מעצמם כל בגד מיותר והנשים החלו שומטות את פעוטותיהן שהיו בחיקן — איש רמס את רעהו. במשך יומיים התעללו בנו הגרמנים ועוזריהם האוקראינים. רק ביום חמישי לפנות בוקר הרפו מאתנו והחלו דוחסים אותנו לתוך קרונות הובלה תשעים איש בקרון; הגברים לחוד, הנשים לחוד והילדים לחוד. כאן הפרידו ביני לבין ילדתי הקטנה.

משאך זזה הרכבת ממקומה החלה פעילות קדחתנית בתוך הקרונות. האנשים התחילו לשבור את הקרשים ולפרוץ את הדלתות. הגרמנים הבחינו בדבר, עצרו את הרכבת ובאופן שיטתי עברו על פני הקרונות והמטירו לתוכן אש קטלנית, בקרון שלנו נפלו עשרה איש, רק אז זזה הרכבת ממקומה. שוב התחלנו בעבודה ובעזרת מכשירים שהצלחנו להחביא פרצנו פתח בדופן הקרון, וכבר התארגנו לקפיצה כאשר הרכבת שוב נעצרה. הגרמנים חזרו על „מבצעם" הקודם ושוב נפלו קרבנות, יחד עם זאת פתחו הגרמנים כל קרון ודרשו את כל המכשירים וכלי העבודה רק אז נחה דעתם והרכבת התחילה בפעם השלישית את מסעה אל המוות.

למרות שהיה בקרון שלנו פתח יציאה לא יכולנו לקפוץ כי בצד שפרצנו עברה מסילת ברזל וכל מי שהעז לקפוץ ריסק איבריו על פסי הרכבת — כל עמלנו היה לשווא, אך לא התיאשנו. במשנה מרץ התנפלנו על הדופן שממול ובשארית כוחותינו לאחר שלוש שעות עבודה מאומצת הצלחנו לפרוץ פתח שיאפשר לאיש אחד להשתחל דרכו ולקפוץ החוצה. הראשונה קפצה אשה שלבשה בגדי גבר. עמדתי אחריה ב„תור אל החופש", ראיתיה נופלת על גזע עץ ומתרסקת במקום. עצמתי את עיני וקפצתי בעקבותיה אל החלל שמעתי אחרי צרור מכונת יריה מקוטע. משחלפה הרכבת התרוממתי, מששתי את גופי, למזלי יצאתי רק בשריטות קלות. לפתע ראיתי מתקרב מולי לייזר אולשטיין גם הוא קפץ מרכבת זו ואחריו אחיו זיסקינד נפלנו איש בזרועות אחיו והתנשקנו, במקום התלכדו אלינו עוד ארבעה איש וביחד יצאנו לתור אחר מחבוא מתאים. לא הספקנו להרחיק כאשר הבחנו בקבוצת גויים עם קלשונים ביד רצים לעברנו. נמלטנו מפניהם אל היער הסמוך. כעבור שעה הוקף כל היער גרמנים ופולנים, נשמעו יריות וצעקות. הגרמנים סרקו את כל הסביבה ותפסו רבים מהיהודים שהצליחו לקפוץ מהרכבת. אנחנו הסתתרנו בין העצים מוסווים בענפים ועלים עם חשכה העזנו לצאת ממחבואנו, אך שוב נתקלנו בשלושה פולנים שאיימו להסגירנו בידי הגרמנים. שיחדנו אותם ופדינו את חיינו תמורת שעוני־יד ותכשיטים אחרים שהיו ברשותנו. הם הסתלקו להם אך אנחנו הרגשנו ששוב אין חיינו בטוחים, נפרדנו לשתי קבוצות. אני ושני חברי הטיקטינאים פנינו לכיוון עיר מולדתנו.

הגענו לסביבות טיקטין הידועה לנו היטב. אך הגויים המכרים לא היו פניהם אלינו כתמול שלשום. הם ניסו להתחמק מאתנו ואיש מהם לא הסכים לתת לנו מחסה בביתו. במקרים הטובים ביותר נתנו לנו מעט מזון ושילחונו לנפשנו. בחווה שליד סטלמכובו אצל פולני מכר הסתתרנו שמונה ימים. גוי אחד קלניובסקי, החזיק אותנו בחוותו במשך שלושה שבועות אך יותר מזה לא הסכים. לא היו לנו כל סיכויים למצוא מקלט אצל הגויים שבסביבה, על כן החלטנו שנצא לכיוון ביאליסטוק ונחפש את הגוי אשר קיבל בשעתו מאחי סכום כסף ניכר כדי שיכין מקום סתר עבורו ועבור בני משפחתו. לא ידעתי את שמו של הגוי רק את שם המושבה בה היה גר

זכרתי. לשאול אצל גויים היה מסוכן, הלכנו איפוא לכיוון המושבה ההיא בתקוה שהמזל יאיר לנו פנים. התקדמנו רק בלילות, משהגענו סוף סוף למושבה ולאחר חיפושים רבים הצלחנו למצוא את הגוי המבוקש, סירב הלז להכניס אותנו לביתו. הפצרנו בו, הסברנו לו שהמדובר הוא רק בשלושה אנשים מבוגרים, נפלנו לרגליו והתחננו על חיינו. רק לאחר הבטחות ששכרן בצידן הואילו שני הפולנים יוזף וסטאשיעק רוז׳בוסקי לתת לנו מקלט.

במשך ארבעת השבועות הראשונים הסתתרנו בתוך קני סוף שעל שפת האגם. היה זה כבר בראשית החורף, הימים וביחוד הלילות היו קרים ואנחנו נאלצנו לשכב שעות על גבי שעות בתוך המים הצוננים כשרגלינו יחפות ועל גופנו שרידי מלבושים קיציים. כאן נודע לנו ששני הגויים שלנו מסתירים עוד שני יהודים; את צלקע (בצלאל) וילוגה ואת שמואל פלר בן אחי, אשר באופן מסתורי הצליח להמלט מבין חומות הגיטו בעת שמבצע חיסול הגיטו (הליקוידאציה) היה בעיצומו.

פרשת בריחתו של בן אחי שמואל פלר נשמעת כאגדה ממש, אך המסופר הוא כאין וכאפס לעומת מה שקרה באמת. בעת האקציה של חיסול הגיטו נצטווה שמואל להוביל על הפלאטפורמה שלו הרתומה לסוסו קבוצת נשים חולניות ותשושות כוח, אל הרחבה שבפיעטרושי. (המקום בו ערכו הגרמנים והאוקראינים את מסע העונשין נגד היהודים). כאשר הגיעה העגלה עמוסת הנשים אל שער היציאה מהגיטו, שאל השומר הגרמני את שמואל: „לאן אתה נוסע?״ הוא השיב לו: „למקום שמובילים את כל היהודים.״ הגרמני הורה לו לנסוע בעקבות שיירת הנשים לכיוון פיעטרושי. משיצאה הפלטפורמה מתחום ראיתו של הגרמני הפנה שמואל את סוסו לכיוון אחר לגמרי. כאשר הגיע אל מחוץ לעיר עצר את העגלה, התיר את סוסו מהפלטפורמה, קפץ עליו והחל דוהר אל הגוי, שאביו בשעתו השאיר בידו כסף למען יסתיר את בני משפחתו. מאז הוא נמצא אצל הגוי ביחד עם צלקע וילוגה מבלי שידעו על קיומנו.

לקראת החורף בתחילת חודש נובמבר, הכינו עבורנו הפולנים מקלט מיוחד ביער הסמוך כמאתיים מטר מהחווה שלהם. היה זה בור חפור בתוך

האדמה ומוסווה בתל של עפר. ביום הראשון כמעט ונחנקנו במקלט זה, ולא אחת חשבנו שהנה הופך עלינו המקלט להיות קבר ממש. למזלנו הקדים הערב לרדת ויכולנו לפתוח פתח קטן בתוך התקרה, דרכו הזרמנו מעט אויר צח לתוך המקלט־הקבר, בו שכבנו במשך עשרה חודשים רצופים.

בקיץ, חודשים אחדים לפני השחרור, הופיעו בסביבתינו ובסביבת מיקטין פרטיזנים פולניים, ביניהם רבים מה„א.ק. ״(ארמיה קראיובה) שלא הצטיינו באהבה מיוחדת ליהודים. פארטיזנים אלה היו אף מבקרים בחווה של הפולנים שהסתירונו ולא אחת היו נשארים בה ללון או להחליף את כוחם בארוחה דשנה. לילות אלה היו עבורנו סיוט ממש.

בוקר לא עבות אחד כחודש ימים לפני השחרור הופיעו ה„בעלי־בתים״ שלנו ואמרו לנו לעזוב את המקום. הם הביאו אותנו אל יער סמוך ושם בינות לעצים בנו עבורנו מקלט ארעי. יומיים שכבנו במקום כשלפתע נשמעו צעדים קרבים. במקום הופיעו שני פרטיזנים פולנים מה„ א. ק״. ואתם גוי שכן. הם שאלו אותנו מה מעשינו כאן וכמה זמן אנו במקום, משהשבנו שרק יומים, נחה דעתם והם הבטיחו לנו שלא יאונה לנו כל רע באם נשאר במקום ולא נזוז. הם הלכו להם ואמרו שיחזרו עוד מעט ויביאו לכאן עוד שתי נשים. ברגע שהם הסתלקו ברחנו מהמקום ומצאנו לנו מחבוא אחר ביער אך שני הפרטיזנים מצאו אותנו שוב והחזירונו אל מקום מחבואנו הקודם, שם מצאנו שתי צעירות סוביטיות. כולנו התמקמנו במחבוא והם הבטיחו לנו שאין לנו מה לפחד וכי מי שיעז להתקרב לכאן לא יצא חי, תוך כדי כך הוציאו שני אקדוחים והצביעו על מספר רימוני־יד. כפי שהתברר לנו אחר כך היו אלה שתי צנחניות סוביטיות שהוצנחו מאחורי קוי החזית, היה ברשותן משדר קטן והן עמדו בקשר מתמיד עם הצבא האדום המתקרב. מהן נודעו לנו החדשות האחרונות מהנעשה בחזית המזרחית. אחת מהצנחניות היתה בת ישראל וכאשר סיפרנו לה שאנחנו יהודים היא שמחה לקראתנו ואף החלו לדאוג לכל מחסורינו.

אחד מבין הפרטיזנים הפולניים היה אנטישמי מובהק וכל פעם חיפ שלו תואנות נגדנו, הוא אף איים על שני הגויים שנתנו לנו את

המחסה כי יום יבוא והוא יעשה עמהם את החשבון, אך למזלנו היו שתי הצנחניות תמיד לצידנו והן אף רמזו לגוי האנטישמי, בצורה שאינה משתמעת לשתי פנים, מה יקרה לו באם יגע בנו לרעה.

יום אחד הופיעה קבוצת חיילים סוביטיים ביער וביחד עם הצנחניות פנו מערבה. היה זה האות בשבילנו שמותר לנו לצאת לחופשי. היינו בין הראשונים שנכנסו לביאליסטוק לאחר שהגרמנים עזבוה. בעיר מצאנו רק יהודים בודדים: את אבא ברנר, יעקב רוזן ואשתו, שני אחים אקאן ופרידמן ואשתו שהסתתרו כל הזמן בבונקר.

שמחת השחרור שלנו לא היתה שלמה. היא היתה מהולה בעצב ותוגה על החורבן האיום והשואה הנוראה שהתחוללו עלינו.

עם הפרטיזנים הרוסים

סיפורו של אליעזר חורושוכה מניצולי שואת טיקטין

בעשרים ושנים ביוני
בדיוק בשעה ארבע
קיוב הופצצה ולנו נודע
כי אכן פרצה המלחמה

— ואכן בדיוק כפי מספר על־כך שיר העם הרוסי הנודע, בן אותה התקופה, כך אמנם קרה הד־בר; ביום בהיר אחד ללא כל אזה־רה מוקדמת, חדרו מטוסי ה"לופט־ואפה" לתוך מרחבי רוסיה המערבית ובשיטתיות ודייקנות גרמנית מופ־תית החלו מפציצים את עריה וי־שוביה המרכזיים. הצבא ההיטל־ראי העצום שוב החל במצעד „צע־די־האוז" שלו לקראת כיבושים נוספים — מזרחה. המלחמה החלה.

טיקטין ששכנה בקרבת גבול שביתת הנשק הגרמני־רוסי, מצאה את עצמה לפני פלישה מחודשת. ואמנם ביום העשרים ושנים ליוני 1941, יום פרוץ המלחמה, החל הצבא האדום בנסיגת־בהלה. החיילים הרוסיים הבודדים שנמצאו בטיקטין, נטשו את עמדותיהם ונסוגו מזרחה לעבר רוסיה, ארץ מולדתם. רבים מצעירי טיקטין היהודית, אשר בעת הכיבוש הרוסי שימשו

בעמדות מפיתח של שלטון הסובייטים ואף עמדו בראש הנהלת העיר, נאלצו לנטוש אף הם את עיר מולדתם ולנוע מזרחה. בעיקר חששו מפני הנקמנות מצד הגויים, שראו עצמם מקופחים על ידי השלטון הסובייטי והיהודים שעמדו בראשו, ועם נסיגת הצבא האדום החלו מרימים ראש ואף שולחים יד ברכוש היהודים. בין הנמלטים עליהם נמניתי היו: שלום רוזנברג, דב רומיאנק אליעזר פריץ ואחרים.

כאשר הגעתי לביאליסטוק, מצאתי את העיר במצב של תוהו ובוהו, האנדרלמוסיה שלטה בכל. העיר היתה נתונה בידי אלמנטים אפלים מבין הפולנים הלאומניים, שנהנו ממצב הבינים שנוצר בין נסיגת הרוסים וטרם כניסת הגרמנים. אמנם פה ושם ברחובות העיר נראו עדיין אחרוני החיילים הרוסיים אך שוב לא היה בידם להשתלט על המצב, הפולנים הלאומניים החלו מזנבים בהם ומכשירים את הקרקע לקראת כניסת הגרמנים. יהודים חששו להראות ברחוב, — דמם היה הפקר.

במשך השבועות הראשונים של משטר האימים הנאצי הסתתרתי בבית דודי, שלמה זילברשטיין. כאשר החלו מרכזים את יהודי ביאליסטוק בגיטו, נמלטתי מהעיר ושמתי פעמי לעבר הורודוק העיירה הסמוכה לביאליסטוק. בהורודוק טרם הורגש טעמו המר של המשטר הנאצי; יהודי הורודוק התהלכו עדיין חופשים בחוצות הכפר, האוכלוסיה הביאלורוסית לא התנכלה ליהודים ולא רדפה אותם כפי שעשו זאת אחיהם הפולנים, ופרט לסימן ההיכר של הטלאי הצהוב שהגביל את היהודים בהשגת עבודה ובחופש תנועה בעת העוצר, לא הרגישו יהודי הורודוק את עולו של השלטון הנאצי. במשך תקופה ארוכה למעלה משנה שהיתי בהורודוק. כל אותו הזמן עבדתי במקצועי, תפרות, אצל אשה יהודיה שבעלה נלקח לחזית ומשם לא חזר עוד וניהלתי את עיסקה עד נובמבר 1942. האשה שהיתה מנציגי ה„יודנראט" בעיירה, דאגה לכל מחסורי ואף סדרה לי רשיון לפיו יכולתי לשבת בעיר ולהמשיך בעבודתי ללא חשש של גירוש. בהורודוק פגשתי את אלקה־חיה ז'ולטי בת טיקטין, שהצליחה להמלט מכיכר השוק ביום חיסול יהודי טיקטין.

בנובמבר 1942 הרגישה הורודוק, שמנתה קרוב לאלפיים יהודים, שאכן פני הדברים שוב אינם כתמול שלשום. שמועות מוזרות אודות הזמנה דחופה של 600 עגלות־סוסים אצל איכרי הסביבה, החלו מתפשטות בעיירה. מפה

לאוזן היו מתלחשים ומספרים סיפורי זוועות אודות חיסולן של קהילות יהודיות שלמות. היהודים חרדו לגורלם והחל מנסים לעמד על טיב כוונותיהם הזדוניות של הגרמנים. לפני כל החלטה גורלית היו חברי ה„יודנראט" מתכנסים בביתה של בעלת הבית שלי והיו דנים באילו צעדים לנקוט. באותה הישיבה שמעתי לראשונה על הזמנת העגלות. החלטתי היתה נחושה — להמלט מהמקום, ומוקדם ככל האפשר. אף לבעלת־הבית שלי יעצתי לעזוב את הורודוק, אך היא שמה מבטחה בהבטחתו של ראש הז'נדרמריה הגרמני שאמר לה: „אין לך מה לחשוש. כל עוד אני מפקד במקום, לא יאונה כל רע ליהודים! — ובאשר לעגלות הרי הן נועדו להעביר מספוא למחנה הצבא הגרמני שבקרבת ביאליסטוק." — ואכן, נתקבלו דברי העורמה שלו על לב רבים מיהודי הורדוק שנשארו בעיר מולדתם, מחכים למר גורלם.

בבין השמשות של יום סתיו גשום, יצאתי מהבית עם מעט „צידה לדרך" ופניתי אל היער הסמוך. בודד, היחיד שעזב את העיירה, הסתובבתי ביער במשך כל הלילה. לפנות בוקר שמעתי יריות מכיוון העיירה. בצהרי היום יצאתי לכביש סמוך ושאלתי ביאלורוסי עובר־אורח, מה טיבן של היריות ומה עלה בגורלם של יהודי הורודוק. הוא אמר לי להמלט מהמקום כי את כל היהודים מעמיסים על עגלות ומעבירים למקום בלתי ידוע, כשבעה עשר איש שגילו התנגדות, ביניהם אלקה־חיה זולטי ובעלה, בני טיקטין, נורו במקום. עוד יום אחד עבר עלי כשאני משוטט באפס מעשה בתוך היער הסמוך, עד שהחלטתי לחזור לביאליסטוק ולהצטרף אל דודי וסבתי אשר בגיטו. ידעתי שאין זה מהדברים הקלים להתגנב לבין חומות הגיטו, אך מחוסר ברירה החלטתי לנסות את מזלי.

לאחר הליכה ממושכת בסבכי היער, הגעתי לפנות ערב למבואות העיר ביאליסטוק. וכאן היה עלי לעבור את הגשר („קרולובי מוסט") ששמירה גרמנית הופקדה עליו. בעוד אני שוכב בצידי הכביש חוכך בדעתי מה לעשות, נעצרה לידי משאית גדולה והנהג, שנראה לי באותה שעה כמלאך מהשמים, הזמינני שאכנס אליו לקבינה. תוך כדי נסיעה התברר שהיה זה שבוי רוסי שעבד אצל הגרמנים, הוא הבחין בי שאני יהודי ואמר: „אני יודע שאם יתפסו אותנו יהרגו אותי במקום, אבל בכל זאת תמשיך לנסוע אתי כעוזר שלי, רק שמור על לשונך ואל תדבר עם אף אחד עד

שנגיע לביאליסטוק". תוך כדי כך הוא מרח את פני בשמן ופחם והשווה לי צורה של „סקנד־דרייבר" ממש. לפני שער הכניסה לגיטו הוא עצר את המשאית ונפרד מעלי לשלום. אני מצאתי לי מחבוא בקרבת מקום והמתנתי בתקווה שעוד מעט יחזרו יהודים מעבודות חוץ ואתם אצליח להסתנן לבין חומות הגיטו. אך תקותי היתה לשוא. באותם הימים, ימי חיסול היהודים במחוז ביאליסטוק, לא הוצאו היהודים לעבודות חוץ והגיטו היה סגור ומסוגר.

משהחשיך התחלתי לחפש אחר אפשרות כניסה אחרת לתוך הגיטו. חשבתי להתגנב דרך סמטא צדדית שליד „פאבריצנה". אך בעודני צועד לכיוון הסימטא צצו לעומתי שני חיילים גרמניים. הם שאלוני מה מעשי פה, עניתי להם בפולנית שאני חוזר הביתה והוריתי להם באצבע על בית סמוך, מבלי לדעת שזהו בית הזנדרמריה. „נו אז לך" — הם השיבו לי באירוניה. לא הספקתי לעשות יותר מאשר עשרה צעדים כאשר שמעתי מאחורי את נקישת בריח הרובה. כל עוד כוחי בי התחלתי רץ בזיגזגים לאורך הסמטא. מספר יריות פלחו את האויר. כמוכה אמוק המשכתי לרוץ עד סוף הסמטא ולפתע נאלצתי להעצר לפני חומת אבנים גבוהה ועליה מספר שכבות של גדר דוקרני. מאחורי שמעתי את צעדיהם הקרבים של רודפי שהשיגוני הפעם. לא היתה לי כל אפשרות להחלץ מתוך המבוך הסתום אליו נקלעתי. בצעדים איטיים ובחיוך שטני, כמי שטרפו בטוח, קרבו אלי ופנו: „נו, עכשיו למה אינך ממשיך לרוץ?" — זה היה המשפט האחרון ששמעתי לפני שהונחתה על ראשי מכת הלם בכת הרובה... משחזרה אלי הכרתי מצאתי את עצמי שרוע על הכביש, מתבוסס בדמי ומספר חיילים וקצינים גרמניים שהספיקו לצאת מבנין הז'נדרמריה הסמוך, עומדים מעלי ומפליאים את מכותי. ואז שמעתי חייל אחד שואל: „ו עכשיו נכניס בו כדור, מה דעתכם?"... קצין גרמני אחר שהיה באותו מעמד, מנע ממנו את ה„תענוג" ואמר שיש פקודה מפורשת להביא כל יהודי שנתפס מחוץ לחומות הגיטו, אל הקצין החוקר הראשי.

בבנין הז'נדרמריה ברחוב „סיענקיצביצה", העמידוני עם הפנים אל הקיר וציוו עלי לא לזוז ימינה או שמאלה. וכך, לאחר מספר שעות של עמידה מאומצת, כאשר סוף סוף הופיע הקצין החוקר ושמע את הדו"ח, נזף בחיילים על אשר לא היטיבו לקלוע והביאו לפניו איזה „יהודון מסריח,

מגואל בדם ובבוץ". הוא ציווה להשליך אותי אל תוך הגיטו. ה„ז'סטה" הזו הפליאה אותי מאוד, והודיתי לבורא עולם על הנס הגדול ועל החיים שניתנו לי במתנה. — אותה תקופה היו מגרמנים מעונינים לרכז בתוך הגיטו מספר גדול ככל האפשר של יהודים, בעיקר מבין שרידי הקהילות המחוסלות, — וזהו גם פשר התנהגותו ה„אדיבה" של הקצין הגרמני.

בקרב בני משפחתי; דודי, סבתי ובני דודי, אשר קבלוני בזרועות פתוחות ביליתי עד אפריל 1943. כפועל מקצועי שהועסק בעבודה קבוע בבית חרושת, פסחה עלי האקציה הראשונה של חודש פברואר 1943, בה נתפסו למעלה משנים־עשר אלף יהודים והובלו למחנות ההשמדה. אך הדבר השאיר בי רושם עז ומאותו יום כל מאמצי היו למצוא דרך יציאה מתוך הגיטו הארור, שבמוקדם או במאוחר היה צפוי להשמדה טוטאלית.

הגיעו לאוזני שמועות אודות תנועת מחתרת הפועלת בתוך הגיטו. קשה היה להצטרף אל המחתרת, אשר פעלה בתנאים קשים מתחת לאפם של הגרמנים ממש, ולכן הבדיקה היתה קפדנית ורק בהמלצות חברי המחתרת הותיקים אפשר היה להצטרף אל שורותיה. על פי המלצתו של דב רומינק חברי מטיקטין וצורפתי לאחד התאים של המחתרת אשר התכנס ברחוב ז'יטנא 8, כחמשה עשר חברים היינו בתא ועיקר דאגתנו — כיצד משיגים נשק ותחמושת. כן עברנו אימונים שטחיים בתפעול נשק קל ורימוני־יד, במרתף ברחוב ירוביצקה .התא המחתרתי אליו נקלעתי השתייך לפלג „יודיטא" על שם בחורה שעמדה בראשו והצליחה לקשור קשרים עצמאיים עם פרטיזנים רוסיים שפעלו ביערות הסמוכים. לעומת הגוף המחתרתי המרכזי אשר דגל בפעילות בתוך הגיטו בלבד, שקד פלג „יודיטא" על קשירת קשרים עצמאיים עם פרטיזנים אחרים בסביבה ואף הגניב רבים מבין חבריו אל מחוץ לחומות הגיטו.

בין שני גופי המחתרת היהודיים בגיטו לא שרר שלום. יתר על כן, אחד האשים את השני בפעילות בלתי אחראית, האוירה היתה מתוחה ועל כן הוקפד מאד על תנאי הסודיות. עם כל זאת, ימים ספורים לפני היום שנועד ליום־הבריחה שלנו, גיליתי את סודי לדודי למרות שידעתי שהוא איש „בונד" מובהק ובתור שכזה נמנה על הגוף המחתרתי העיקרי שהתנגד לכל פעילותנו, ואמנם יעץ לי דודי שאפרוש מ„יודיטא", פלג שלא היה נאמן

עליו ביותר, ואף חשש שתכנית הבריחה שלנו אינה בת ביצוע ועל כן תכשל. אך כאשר נוכח לדעת שהחלטתי נחושה ואין אני מתכוון לעזוב את התא שלי, ברכני בכל זאת ב„שלום" — וב„דרך צלחה".

ביום העשרים ושמיני לאפריל בשעה ארבע לפנות ערב, הופיע בביתי „המקשר" ואמר לי להתיצב בביתו של ראש התא ד"ר דטנר (כיום עד הקטגוריה הראשי במשפטו של הרוצח הנאצי, אריך קוך). כדי לא לעורר חשד מסרתי את הילקוט שלי בידי צעירה מפעילות המחתרת שהביאה אותו למקום הריכוז של הקבוצה הבורחת. בלב כבד נפרדתי מקרובי בני־משפחתי, כי אכן ידעתי שמבצע נועז עומד לפני.

בביתו של ד"ר דנטר מצאתי כבר קבוצה של כעשרה בחורים נכונים לדרך. הגברת דטנר מילאה את המימיות שלנו תה ועודדה את רוחנו. בשעה עשר יצאנו מהבית והגענו לרחוב סמולנה, שם צוידנו ברובים ומספר רימוני יד, כן החלפנו את מגפינו בנעלי בד קלות ונוחות לטיפוס על חומות. כעבור מספר דקות הופיע בחור יהודי צעיר שהציג את עצמו בשם „חיים". הוא היה האחראי על הבריחה ומתפקדו היה להביא אותנו בשלום ליחידת הפרטיזנים עליה נמנה. תכנית הבריחה היתה פשוטה אך עם זאת נועזת מאד. עלינו היה לעבור את החומה הגבוהה אשר נשמרה בקפדנות על ידי פטרולים גרמניים מבחוץ. בחרנו בקטע חומה עליה שמרו שני זקיפים שהיו פוסעים במסלול קבוע. בשעה אחת עשרה קרבנו לאותו קטע, שני בחורים שלנו החלו פוסעים מצד זה של החומה במקביל לפסיעותיהם של הזקיפים הגרמניים. הצבנו סולם סמוך לחומה וכאשר ראינו שהבחורים שלנו נמצאים במרחק המכסימלי מאתנו ידענו שגם הגרמנים מהעבר השני מרוחקים מאתנו, וכך, אחד אחד, קפצנו מעל החומה. מיד תפסנו עמדות הבטחת עד שעבר אחרון הבחורים. תחת הדרכתו ופיקודו של „חיים" עברנו בשורה עורפית מאובטחת את סמטאותיה של ביאליסטוק הפולנית, הגענו לפסי הרכבת ומשם לחורשה הסמוכה. את היום בילינו בחורשה ועם רדת הלילה השני העמקנו לתוך היער. לאחר קילומטרים אחדים של הליכה מזורזת הבחנו באיתות של פנס כיס — היו אלה אורות השחרור הנכסף לו ציפינו.

שמחת הפרטיזנים הרוסיים היתה גדולה, הם קיבלו אותנו בזרועות פתוחות ושמחו על תגבורת של לוחמים יהודיים, אחים־לנשק למיגור הפולש

הגרמני. כבר באותו ערב עברנו את שבועת הפרטיזנים המסורתית; בנוכחותם של מפקד הגדוד ומפקדי מחלקות, כשאנו עומדים זקופים על שפת ביצה טובענית בקרחת יער נידחת, וידנו הימנית מורמת אל על, קיבלנו על עצמנו את השבועה: „להלחם עד טפת דמנו האחרונה, בעד שחרור המולדת ומיגור הפולש הנאצי".

הפלוגה אליה צורפתי מנתה קרוב לשישים איש. ארבעים רוסים וכעשרים יהודים כולם מניצולי גיטו ביאליסטוק וד"ר דטנר בראשם, כמפקדם הישיר. המפקד הממונה לכל הפלוגה היה פרטיזן רוסי ותיק ומנוסה־קרבות בדרגת מאיור. כמו כן היה צמוד לגדוד קומיסר בדרגת קצונה גבוהה מאד, בשעתו היה ראש הנ.ק.ו.ד. לכל מדינת ליטא, ועתה שימש בתפקיד של פוליטרוק; מעודד את הלוחמים, מסביר להם את המשימה העומדת לפניהם לפני כל „פעולה", מביא את פקודת היום מהמפקדה הממונה ומקריא ומסביר את פקודות היום המפורסמות של סטאלין אל הפרטיזנים הלוחמים. ואמנם לזכותו יש לזקוף את רוח הלחימה והמורל הגבוה של כל הגדוד המפורסם ואשר נודע בכינויו: „בריגדה קאסטיושה קלינובסקי" על שם קולונל רוסי שהוצנח מאחורי קוי האויב ואירגן את הגדוד, אשר פעל בכל האיזור .הפלוגה שלנו אשר היתה כפופה לגדוד קאסטיושה קלינובסקי, נקראה „אוטריאד פיליפוב — 26 שנה למהפכת אוקטובר" ופעלה בגזרת ביאליסטוק.

שלא כבגדודי הפארטיזאנים הפולניים שהצטיינו בשנאתם ליהודים, זכינו לאהדה ויחס הוגן הן מהמפקדים והן מהפארטיזנים אחינו לנשק. הפארטיזאנים הרוסיים הצטינו בטוב ליבם והעממיות הרוסית הלבבית שלטה בכלל. למרות שהקבוצה שלנו שמרה על עצמאות מסוימת היינו מעורים היטב בחיי כל הפלוגה ואף זכינו לכינויי לוואי רוסיים. כאשר בליל ההשבעה קראתי את שמי „אליעזר" מיד הדביקו לי המפקדים הרוסיים את הכינוי „לאזאר כגנוביץ", כינוי אשר ליוה אותי במשך כל השנים שהייתי בפארטי־זנקה.

את טבילת האש הראשונה שלנו עברנו כעבור תקופה קצרה, שהיתה שקטה יחסית. פרט ל„פעולות" מקומיות בקרב האוכלוסיה הפולנית אשר נועדו בעיקר לשם הענשת משתפי הפעולה ולשם אגירת מלאי מזון, היתה

פעילות הגדוד משותקת כמעט לחלוטין. הזמן והתנאים לא היו נוחים לפעילות מסועפת- בעיקר בגלל ריכוזי הצבא הגרמניים הגדולים שנמצאו אותו זמן בסביבה וכן בגלל יחסה העוין של האוכלוסיה הפולנית ששיתפה פעולה עם הנאצים אשר קרנם עלה מאד עקב נצחונותיהם התכופים. מדי פעם בפעם היינו נתקלים בפטרולים גרמניים אך אלה לא היו מעיזים להעמיק לתוך היער ששימש לנו מחסה. אך לפתע, בצהרי יום בהיר אחד, ניתכה עלינו אש קטלנית של מכונות יריה ותת מקלעים. בלי להשיב אש נסוגונו לתוך הביצה שהמעברים המסוכנים בתוכה היו ידועים לנו היטב. הגרמנים רדפו אחרינו עד שפת הביצה אך לא העיזו להמשיך .

לאחר התקפת פתע זו נפוצונו לכל עבר ועברו ימים רבים עד אשר שוב התארגנו לכתות ומחלקות. אך הפעם בלי לדעת למה ומדוע, מצאנו את עצמנו לפתע מבודדים ומנותקים מהגדוד והפלוגה של הפארטיזנים הרוסיים. היינו קבוצת יהודים אשר מנתה כמה עשרות ורובם היו מניצולי גיטו ביאליסטוק. באופן טבעי נתמנה ד"ר דטנר למפקדנו למרות שידיעותיו והכשרתו הצבאית לא היו מספיקים. וכך נשארנו במשך תקופה די ממושכת במצב עגום ללא נשק ותחמושת במידה מספקת וללא כל מקורות אספקת מזון. ברור איפוא שבתנאים כאלה לא היו כל אפשרויות של פעילות אקטיבית, מה גם שכגוף פארטיזני יהודי הינו נתונים במשנה סכנה. נוסף על פשיטות הגרמנים היינו צפויים גם להתקפה מצד הפולנים הלאומניים ומצד האוכלוסיה הפולנית העוינת. עיקר תפקידנו היה לשמור על עצמותינו ולהשאר בחיים.

ביער שוטטו עוד קבוצות של פרטיזנים יהודיים, אך לא היה לנו כל קשר אתם. יתר על כן, נמנענו אף להפגש עם כל גוף זר מחשש שיתנפלו עלינו וישדדו את נשקנו אשר בו היו חיינו תלויים. נשק ביער היה מהמצרכים החיוניים ביותר ופארטיזן ללא נשק נחשב למת, פשוטו כמשמעו.

את מחננו קבענו על שפת ערוץ נחל קטן בסבכי היער. מוסווים בין קני הסוף וענפי העצים הקימונו לנו סוכות עראיות בהן בילינו את ימינו. בלילות היינו פושטים על כפרי הסביבה ומקבלים מאת הכפריים, לפעמים מרצונם הטוב ולרוב תחת איומים ונשק דרוך, את מעט המזון שהיינו זקוקים לו כדי לקיים את נפשותינו. והנה בוקר אחד, שעה שהיינו שרויים בתוך

הסוכות שלנו, שמענו לפתע את קריאתו של אחד הבחורים שיצא מתוך הסוכה על מנת להתגלח: „חלופצי... ניעמצי... גראנאטה!״ (חברה... גרמנים... רימונים!) זינקנו החוצה ושניה אחרינו נזרקו לתוך הסוכה מספר רימוני־יד שהותירו ממנה אך תל עפר. נפוצונו לכל עבר ונבלענו בתוך סבכי היער. צרורות ממושכים של מכונות יריה פילחו את האויר, אך למזלנו האש לא היתה יעילה ביותר ופרט לאחד מאתנו שנפצע קשה ואחר כך מת משטף דם, יצאנו בשלום מהתקפת פתע זו שלפי כל הסימנים היתה פרי יוזמתם ונקמנותם של הכפריים הפולנים שהתחקו על עקבותינו וגילו את מחבואנו לגרמנים.

לאחר תקופה נוספת של חיי נדודים בלתי פוסקים ללא כל מטרה ותכלית וללא כל תכנית מגובשת, מצאנו שוב את הקשר עם פלוגת האם של הפארטיזאנים הרוסיים. בראשית היה מופיע רק ה„מקשר״ ומוסר לנו מספר ידיעות הכרחיות על הנעשה בשטח, אך עם הזמן התהדקו הקשרים יותר ולאט לאט זכינו אף לקבל אספקה והוראות. מאוחר יותר קיבלנו אף מפקד חדש בדמותו של צעיר יהודי מוכשר בשם „חיים״ אשר על מעללי גבורתו היו מהלכות אגדות בין כל גדודי הפארטיזנים. בתקופה זו התחדש אף הקשר עם גיטו ביאליסטוק ומדי פעם בפעם היו מצטרפים אלינו אחדים מבין אלה שהצליחו להמלט מהגיטו שנמצא אז בשלבי חיסולו הסופיים.

באחד הלילות התעוררנו לשמע רעם התפוצצויות. כשיצאנו מן האוהל ראינו את השמים מעל ביאליסטוק מאדימים. ידענו שהקיץ הקץ על גיטו ביאליסטוק. רבים מבין הניצולם נסו היערה. היער „שרץ״ עשרות פארטיזנים בודדים ובלתי מאורגנים. הדרישה לנשק גברה וכאשר אי אפשר היה להשיגו אצל הגרמנים או בדרכים אחרות היו מתנפלים על קבוצות פארטיזנים אחרות ושודדים את נשקם. שוד הנשק היה מהדברים המקובלים בימים ההם ואף אנו כמעט נפלנו קרבן למקרה דומה. באחד הסיורים השגרתיים שלי ביער פגשתי בארבעה יהודים בלתי מזוינים. הם סיפרו לי שהם נמנים על קבוצה גדולה של כמה עשרות איש מבני יאשינובקה וגילו את נכונותם להצטרף אלינו. קבענו להפגש בעוד שלושה ימים בקרחת יער סמוכה. לילה לפני יום הפגישה המיועד ערכנו פשיטה על אחת העיירות ולפנות בוקר שמנו פעמינו למקום המפגש, שתוים למחצה ומבוסמים כהוגן.

בדרך ערכנו „פנטאזיה" רצינית. עשינו מטווח חי וכל דבר נע שנזדמן בדרכנו נורה — וזה אולי היה מזלנו. אנשי יאשינובקה שישבו במארב והתכוננו לפרק אותנו מנשקנו, נבהלו ונמלטו.

דף חדש בחיי הפארטיזנקה נפתח עם הצנחת מפקדים וחיילים רוסיים מאחורי הקוים ואלה לקחו לידם את אירגון גדודי הפארטיזנים. אט אט נאספו כל הפלגים והקבוצות העצמאיות והתארגנו תחת פיקודם של חיילי הצבא האדום לגוף אחד מגובש היטב. הקבוצה שלנו הצטרפה אל קבוצה גדולה יותר של פארטיזנים יהודיים, שהקומיסרית שלו היתה צעירה ביאליס־טוקאית מוכשרת מאד ומפקדנו היה מעתה „סאשקה", פארטיזן בכל רמ"ח אבריו ומפקד מעולה. תחת פיקודו ובתיאום עם הגדודים האחרים התחלנו בפעולה של ממש. תחילה היינו עורכים מסעי עונשין בין כפרי הסביבה ומענישים את משתתפי הפעולה, היתה זו תקופה מלאת פעילות ואירועים. אך עם זאת ידענו שלא נוכל להמנע מקרב רציני יותר עם כוחות גרמניים סדירים. הגרמנים, שפעילותינו המוגברת לא נעמה להם, החלו מתחקים על עקבותינו, ובאחד מימי ספטמבר הקרים מצאנו את עצמנו מכותרים על ידי כוחות גרמניים עדיפים. היה זה קרב מר, לא היתה כל אפשרות של נסיגה. הדפנו את הסתערויות הגרמנים בכידונים ופגיונות. סאשקה המפקד, יצא מול הגרמנים רק עם פגיון ביד ועשה בהם שמות, אך לבסוף נפגע בצרור. שבעה־עשר מבחורינו מצאו את מותם בקרב איום זה. אך גם הגרמנים שילמו ביוקר; עשרות פגרים היו מונחים בשדה הקרב. גם הרועה הפולני מסופראסול, ששימש כגשש לגרמנים וגילה להם את מקום מחבואנו, בותר לגזרים על ידי בחורינו.

כמספר שתים של צות מכונת יריה, שכבתי מאחורי קפל קרקע כשלפתע שמעתי מאחורי קריאה: „הענדע הוך!" (ידים למעלה!). לא היססתי אף לרגע, זינקתי ממקומי וקפצתי לתוך שיח ומשם בניתורים קלים לתוך סבכי היער. כדורים שרקו מעל לראשי. על גבעה סמוכה התארגננו להגנה הקפית והגרמנים נסוגו בהשאירם בשדה הקרב עשרות הרוגים ופצועים. האיזור שוב לא היה בטוח, אך בטרם עברנו לאיזור אחר ערכנו „ביקור" בכפר סופראסול והוצאנו להורג את כל בני משפחתו של המלשין הפולני.

עונש פומבי זה שימש לקח טוב לכל הכפריים שהיו מעתה בפחד תמידי מפני מסעי עונשין דומים של הפלוגה שלנו שנקראה בפיהם „גרוזה" (סערה) על שם הסתערויות פתע ומסע העונשים החמורים שלנו.

לאחר תקופת החורף הקשה שהכבידה מאד על פעילותנו, שוב התאוששנו והפעם היינו מצויידים היטב. צנחנים רוסיים ערכו פשיטות על מחנות צבא גרמניים ואנחנו היינו הולכים לפניהם כסיירים ומאבטחים את אגפיהם. באותם הימים זכיתי להשתתף באחד הקרבות הגדולים ביותר. ערב אחד הופיע המאיור ושאל: „ילדים, מי מכם רוצה להרביץ בגרמנים?" אני הייתי אחד המתנדבים הרבים. לאחר ריצה מטורפת של שלושה קילומטר הגענו לרכס המשקיף על הכביש הראשי. התמקמנו על התל לאורך קטע הכביש וחכינו בציפיה. לאחר כמה דקות ראינו לפנינו פלוגה שלימה של חיילים גרמניים צועדים לעברנו בסך, שמונה בשורה. כאשר נכנסנו לתוך טווח האש שלנו פתחנו עליהם באש קטלנית. היה זה קציר ממש. הגרמנים ירו לכל עבר בלי לדעת מאיפה ניתכת עליהם האש. איש לא נותר בחיים מתוך פלוגת הרובאים הגרמנית שמנתה יותר משלוש מאות איש. מעתה היה איזור ביאליסטוק נתון למעשה לשלטוננו המחלט. הגרמנים פחדו להכנס ליערות. בכבישים נעו רק שיירות שלמות בליווי מזוין כבד. ואף הן היו צפויות להתקפות לפעמים אף לאור היום, פסי רכבת פוצצו ורכבות אספקה שלמות הורדו מהפסים. שליטתנו בכפרים היתה מושלמת, הכפריים הפולנים פחדו מאתנו ושוב לא העיזו להמרות את פינו.

באחת הפשיטות על כפרי הסביבה נודע לנו כי בביתו של הכומר בכפר קיריניק החביאו אנשי ה„א.ק." (גוף פרטיזנים ימניים קיצוניים) שני מקלעים. הנשק היה נחוץ לנו ביותר ועל כן לא הססנו הרבה וערכנו „ביקור־ידידותי" בביתו של הכומר. רק לאחר „שידוליו" המרובים של פיליפוב מפקדנו הנערץ כשקנה האקדח מוצמד לרקתו מהווה את הגורם המשכנע, הואיל הכומר להראות לנו את מקום המחבוא.

לאחר פעולת „רכש" זו הפכנו למחלקה במלוא התקן המצוידת במיטב הנשק. ובתור שכזו יכולנו על נקלה להצטרף לכל גוף פרטיזני אחר שפעל בסביבה ואשר היה שמח על ההזדמנות לקבל תוספת כוח רצינית כשלנו.

ואמנם לא ארכו הימים ופיליפוב מצא קשר עם בריגדת פרטיזנים רוסיים בשם „צאפאיבצי". לאחר זמן מה הצטרפנו אליהם אך עם כל זאת שמרנו על אבטונומיה פנימית נשמעים אך ורק למפקדנו הנערץ פיליפוב.

יום אחד בהיותנו ביער בסיור שגרתי נתקלנו לפתע במארב. פיליפוב לא איבד עשתנותיו, ציוה להשתטח ולתפוס מחסה. כמקלען מספר 2 ציוה עלי להציב את המקלע. היינו דרוכים ונכונים לקרב. אך למרות שהרגשנו בתכונה חשודה סביבותינו משום מה לא נפתחה עלינו אש. מספר רגעים נוספים של דריכות מורטת עצבים עברו עלינו מבלי שנדע מי הוא המביט עלינו מבין סבכי השיחים ומה זממו. לבסוף פלחה את האויר קריאה: „להזדהות!" קראנו לעומתם שאנחנו קבוצת פרטיזנים, אך כפי הנראה תשובתנו לא סיפקה אותם והם דרשו שמישהו בלתי מזוין יצא לקראתם ולא יפתחו באש. פיליפוב התפרק מנשקו ובצעדם מאוששים פסע לעבר הקולות, לעומתו יצאו כמה בחורים קרועי בגדים ומגודלי פרע. היו אלה בחורים יהודיים שרידי פלוגת „מושיקוב" המהוללה אשר תחת פיקודו של שימעק הלוחם היהודי הנועז, פעלה גדולות ונצורות באיזור וארשה. כפי שנתברר לנו אחר כך, נתקלה פלוגה זו בבריגדה של פרטיזנים פולניים מה„א.ק." ששנאתם ליהודים היתה גדולה משנאתם לגרמנים והם פירקו בעורמה את הבחורים היהודיים מנשקם ואחר כך חיסלו בברבריות את הפלוגה המפורסמת. גם מפקדה הנערץ שימעק היו בנופלים. רק שלושה עשר בחורים הצליחו להמלט מהטבח הנורא. בחורים אלה שנסיונם המר לימדם לא לבטוח באיש ויהיה זה אף פרטיזן, ראו בנו אויבים. פיליפוב ניסה להסביר להם כי אנחנו פלוגת פרטיזנים רוסית ובשורותינו נמצאים אף בחורים יהודים, אך כל נסיונותיו היו לשוא, חשדם לא פג. משראה במה הדברים אמורים קרא אלי: „לאזאר כגנוביץ בוא הנה!". מספר משפטים באידיש שאכן יהודי אנוכי ואין אנו מה„א.ק." כן הצלחתי לשכנע את מנהיגם „מנחם הסייר" שיצטרף אלינו ובעקבותיו הלכו גם פיקודיו.

בסוף יולי 1944 שמענו ברדיו כי החזית מתקרבת לאיזור שלנו. חששנו פן נימחץ בין הצבאות הלוחמים, אך יומיים לפני הקרב המכריע שנתחולל באזורנו הגיע אלינו קומנדיר ממטה הצבא הרוסי והוא הודיע לנו על מקום ריכוזו של הצבא האדום וכן השאיר בידנו מספר פקודות

מבצע. מתפקידנו היה לקצור בגרמנים הנסוגים ולהקשות עליהם כל נסיון של התארגנות להתקפת נגד.

בשלושים ליולי לפנות בוקר שכבנו במארב בכניסה לכפר קטן, שכפי שנמסר לנו נמצאה בו המפקדה הגרמנית ובידה מספר שבויים מבין הסיירים הרוסיים. ערכנו התקפת פתע, חיסלנו את המפקדה ושחררנו את השבויים. לאחר כמה שעות, בהיותנו עדיין בכפר צצו כמתוך האדמה חיילים רוסיים. היו אלה ילדים ממש בגיל שש־עשרה שבע־עשרה ששימשו כחיל חלוץ של הצבא האדום המסתער.

בתחילת אוגוסט 1944 השתחררתי מהפרטיזנקה. יעדי הראשון היה— טיקטין. העיר הפולנית עמדה על תילה כמעט ולא נפגעה במלחמה. לעומתה היה הרובע היהודי הרוס עד היסוד. בית המדרש וה„חברה משניות" לא נשאר מהם זכר. השריד היחידי היה ה„שול" ששימש כאורוה לסוסים. על הקיר עוד אפשר היה להבחין בשרידי כתובות של תפילות. כשבוע ימים שוטטתי בעיר מבלי לפגוש יהודי.

מטרתי האחת והיחידה היתה — נקמה. ואמנם נזדמן לי בעזרת הצבא האדום לקחת מעט נקמה מהגויים שידעתי כי שיתפו פעולה עם הנאצים. כמי שהיה אחראי למחלקת החקירות במטה המשטרה הסוביטית המחוזית שהתארגנה מיד עם השחרור, שילחתי רבים ממשתפי הפעולה הפולנים אל ארץ הגזירה, לסיביר. אך עם כל זאת לא באתי על סיפוקי. בחודש אפריל, עוד בטרם נסתימה המלחמה, גמרתי אומר בלבי לעלות ארצה ישראל. לאחר נדודים רבים בכל ארצות אירופה המזרחית והמערבית באתי במגע עם שליחי הבריגדה העברית ובמסגרת עליה ב׳ הגעתי ארצה בדצמבר 1945.

נער צעיר משיח עם המות

סיפורו של אברהם קפיצה מניצולי שואת טיקטין

היה זה אך ימים ספורים לאחר שמלאו לי י״ג שנה ונהיתי ל„בר־מצוה״ כאשר פרצה המל־חמה.

כיתר בני הקהילה שלא פיללו ולא תיארו לעצמם את הצפוי להם, כן גם אבי פסח נח׳ס הי״ד, שאך זה עתה הכניסני בעול המצוות וב־התרגשות רבה ברך את הברכה המסורתית: „ברוך שפטרני מעונשו של זה״ — לא יכול היה אף הוא להעלות בדעתו כי אכן עונש איום ופורענות נוראה מסוג אחר לגמרי עתידים להתזולל עליו ועל יתר בני קהילת טיקטין אחיו.

האות הראשון שבישר את תחילת תקופת הפורענות היה גיוסו של אבי לצבא הפולני. המצב הכלכלי בבית הורע והלך מדחי אל דחי. רק עם הכיבוש הרוסי ושיבתו של האבא משורות הצבא הפולני המובס, חל שיפור מה אך גם הוא לא האריך ימים.

בסוף יוני 1941 נסוג הצבא הרוסי ובטיקטין הופיעו ראשוני חיל המצב של הגרמנים. אמנם בתחילה לא הביא בעקבותיו שינוי משטרים זה לגל של טרור ודיכוי, כפי שזה קרה בקהילות אחרות. יהודי טיקטין

לא רוכזו למקום אחד, תנועותיהם לא הוגבלו ואף לא נאלצו לשאת את הטלאי הצהוב כמקובל בערים אחרות שתחת הכיבוש הנאצי. בטיקטין התנהלו עדיין החיים כסידרם אם כי להלכה בלבד באשר למעשה הפיל קומץ הגרמנים שהשתכן בבנין המגיסטרט העירוני, את חיתתו על כל היהודים. פחד וחששות סמויים כרסמו את הלב, אי הודאות והספיקות מפני „מה ילד יום" קנו לעצמם שביתת שבת בלב כל יהודי.

ביום ראשון לפנות ערב ב־20 לאוגוסט 1941 עבר הכרוז קורפצבסקי בין רחובות העיר והכריז: „כל היהודים מקטנם ועד גדולם פרט לנכים וחולים הרתוקים למיטותיהם, חייבים להתיצב מחר בשבע בבוקר בכיכר השוק!" — החששות גברו, הכל תמהו מה מסתתר מאחורי הודעה מוזרה זו. שמועות וסיפורים אודות חפירת בורות ביער לפוחובו נמסרו מפה לאוזן, אך גם לשמועות אלה נמצאו הסברים מניחים את הדעת, היו שטענו שהבורות נועדו למטרות צבאיות אסטרטגיות ו„לא עליך ישראל". סברת ניחומים זאת נתקבלה ונתישבה על לב רבים, שמצאו לה סמוכין בכך שהנה זה לא מכבר מסרו הגרמנים ליהודים הזמנה גדולה להכנת מגפים עבורם ואין זה מסתבר על כן שהם מתכוננים להרע ליהודים או להשמידם.

מאידך הזהיר הלב בפני כונותיהם השטניות של הגרמנים. כולם היו עדיין תחת הרושם העז שהשאירה עליהם השחיטה הנוראה בבית משפחת אוסופוביץ הי"ד. כי רק ימים אחדים לפני כן קרה הדבר; גויים רבים הקיפו את ביתו של אברהם־איסר אוסופוביץ, וערכו בו פוגרום זוועתי, כל בני המשפחה שנמצאו אותה שעה בבית, אנשים, נשים וטף נשחטו אחד לאחד. הגרמנים לא הגיבו על כך, כי אם אדרבה החלו מגלים נטיה עוינת כלפי הישוב היהודי. דם היהודים בטיקטין נעשה הפקר.

בהלויה רבתי בה השתתפו כמעט כל בני העיר, הובלו הקדושים לקבורה בקבר־אחים בבית הקברות הטיקטיני העתיק, בהזדמנות זו השתטחו יהודי טיקטין על קברי אבות ושפכו בפניהם את מר ליבם.

ליל נדודים קשה עבר על יהודי טיקטין. בהשכמת בוקר יום שני זמן מה לפני השעה היעודה, החלו נוהרים מכל הרחובות והסמטאות ומתאספים בכיכר השוק. רבים יצאו במיטב לבושם החרפי וצרורות מזון

קטנים בידיהם, כי בינתיים עברה השמועה שעומדים להעביר את כל היהודים לגיטו בעיר סמוכה.

כיכר השוק המתה אנשים. רבים החלו מתגודדים קבוצות קבוצות ומעלים סברות וניחושים... הלב ניבא רעות.

עודנו עומדים בכיכר השוק בטרם בוא הגרמנים, ציוה עלי אבי לחזור הביתה ולשמור על רכושנו מפני הגויים השכנים. תחילה סרבתי לעזוב את השוק אך משנעתר לי חברי משה קפקא הי"ד והסכים להלוות אלי, חמקנו מהשוק. לא הספקנו להרחיק יותר ממאה מטר והנה נשמע רעש מכוניות. עשרות חיילים מזוינים ומכוניות משא גדולות סגרו על השוק מכל עבריו — אין יוצא ואין בא.

אני ומשה חברי מצאנו לנו מחבוא בגינת ביתנו שם בילינו עד הערב, מבוהלים ותמהים לגורל בני משפחותינו. מתוך המחבוא שמענו רעש מכוניות והמולת צעדים הפונים לכיוון הכביש הראשי. כן הגיעו לאזנני צלילים נוגים ומתרחקים של מנגינת התקווה.

שקט שאחרי סערה השתרר בעיר. לפנות ערב יצאתי ממקום מחבואי ומפי גוי מכר שמעתי את הסיפור הבא: „את כל היהודים סידרו בשורות שורות, ארבעה אנשים בכל שורה. בראש הלכו נגנים ו„כלי זמרים" — דניאל „דער שניידער", שמואל סוקולוביץ (שודאק) ואחרים וניגנו את ה„תקווה". תחת משמר כבד ומזוין הובלו כולם לכיוון זאבאד, (מרחק של כ־15 ק"מ מטיקטין.) הנשים והילדים הועמסו על גבי מכוניות המשא ופנו אף הן לאותו הכיוון".

חלק ניכר של בני הקהילה נשארו עדיין בעיר, ובלילה בחפוי החשיכה החלו מתאספים בחשאי, מסתודדים ומטכסים עצה מה יעשו. רבים פנו אל ר' שמואל דער שוחט לבקש ממנו עצה ותושיה, אך גם הוא היה נבוך.

בלילה עברו הז'נדרמרים הפולניים בכל בית יהודי והחלו בהחרמת הרכוש. כשבאו לבית שלנו מסרתי להם את הסוס והפרה ושאלתי אותם מה יהיה עלי? — ענה לי הז'נדרם בעורמה, כי את כל היהודים לוקחים לגיטו בסוקולה ולכן מוטב לי כי אצא מחר בבוקר לכיכר השוק ואצטרף לבני משפחתי.

לא ידעתי מה עלי להחליט. אך לפנות בוקר כאשר ראיתי את שכנתנו ברינדה בתו של עצ׳אק ואמה עוזבים את העיר, הצטרפתי אליהן ומשה קאפקא חברי אתי. בטרם העיר השחר הגענו אל בית הקברות היהודי, שם נפרדו דרכינו; אני וחברי פנינו אל יער לופוּחובה, שם פגשנו עוד מספר פליטים בעיקר ילדים ונערים.

מהשכמת הבוקר יום שלישי בילינו ביער לופוחובה, ובמשך כל היום שמענו צעקות ויללות קורעות שחקים מלווים צרורות מקוטעים של מכונות יריה. רק אז הבינונו מה עלה בגורלם של יקירינו.

מוכי הלם ואובדי עצות עמדנו קבוצת נערים מפוחדים בלי לדעת מה עלינו לעשות. באותו מעמד פתח ילד אחד את חגורתו, קשר אותה אל ענף עץ ועמד לתלות את עצמו. „למה לי חיים אם כל משפחתי נרצחה!״— צעק.

יחד עם חברי משה שוטטתי ביער ורק עם רדת החשיכה העזתי לצאת לשדות. כאשר פגשתי בדרך גוי אחד ושאלתי אותו מה באמת עלה בגורל היהודים השיב לי באירוניה: „האם לא שמעת את היריות?״ כן נתן לי עצת אחיטופל, שאמסור לו את בגדי היפים, כי בין כה וכה לא אצטרך להם יותר.

בבוקרו של יום רביעי התגנבתי חזרה העירה. העיר דמתה לבית הקברות, הכל היה שקט רוח חיה לא נראתה בסביבה. הסתתרתי בין השיחים שבגינת ביתנו שם שהיתי כל היום תחת מטרות גשם סוחף. לפנות ערב נכנסתי לאורווה שלנו, שם פגשתי גויה שכנתנו אשר חלבה את הפרה ועשתה בביתנו כבתוך שלה. היא סיפרה לי שבמשך יום השלישי הוצאו כל היהודים מטיקטין, העבירו אותם לבית הספר שבכפר זאוואד הסמוך משם הובלו אל הבורות ונורו או נקברו חיים. היא יעצה לי על כן לעזוב את העיר. עם צילצול השנים־עשר של פעמון הכנסיה בחצות לילה הערתי את משה חברי ויחד התגנבנו אל גדות הנרב ליד הגשר. כיון שהבחננו בשמירה על הגשר, התרנו את אחת הסירות ובה צלחנו אל הגדה השניה. פני היו מועדות לבית סבתי בקינישין.

קינישין היתה עדיין שרויה בשלווה יחסית, ואיש לא רצה להאמין לי ולספורי אודות גורלם של יהודי טיקטין. במשך שנה תמימה הסתתרתי בבית

סבתי ורק כאשר הוכרז על כל האיזור ביאליסטוק כ„יודן ריין" החלה מחדש פרשת נדודי. חברי משה קפקא חזר בינתיים לטיקטין ומצא את מותו על שפת הבור השלישי אשר ביער לופוחובו, הי"ד.

כבעל נסיון לפורעניות מסוג זה וכמי שעברה עליו כבר פעם אחת השואה של חיסול קהילה שלימה — היו חושי מחודדים מאד, וכאשר באחת הלילות שמעתי רעש מכוניות חשוד, הערתי את דודתי ויחד קפצנו דרך החלון ממש מתחת לאפם של הגרמנים. במשך כל אותו הלילה והיום שכבנו בעלית הגג ברפתו של גוי שכן והיינו עדים לשואה איומה של חיסול קהילה יהודית נוספת.

במשך שבוע ימים שוטטנו בכפרי הסביבה בתקוה שאחד מהגויים המכרים יכניס אותנו לביתו ויתן לנו מחסה, אך כולם גרשו אותנו ואף איימו להסגירנו בידי הגרמנים. בינתיים פשטה השמועה כי בכפר יאשינובקה נמצא קבוץ גדול של יהודים והגרמנים לא נוגעים בהם לרעה. הגרמנים אף פרסמו שכל יהודי מפליטי העיירות החרבות יוכל למצוא מקלט ביאשינובקה, בהבטחות שליהודי יאשינובקה לא יאונה כל רע הצליחו הגרמנים לרכז בעיירה זו יהודים רבים משרידי הקהילות החרבות.

מספר חודשי החורף הקשה של שנת 1942 בילינו ביאשינובקה. בוקר אחד בעצומו של החורף התעוררנו וראינו את העיירה מוקפת גרמנים. עם דודתי עליתי על ערמת שחת שם חשבנו להחבא עד יעבור זעם. אך לפנות ערב מצא אותנו פולני והזעיק את הגרמנים. הובילו אותנו לחצר שם הצביעו על שני יהודים שנהרגו לאחר שנמצאו מסתתרים ואיימו לעשות גם בנו משפט דומה. אך ברגע האחרון הביאו לחצר זוג זקנים, הגרמנים נמלכו בדעתם וציוו עלינו להעמיס על שכמנו את זוג הזקנים ולהביאם לכיכר השוק, שם היו כבר מרוכזים כל היהודים.

בעגלות הובלנו לתחנת הרכבת בקינישין, שם דחסו אותנו בתוך קרונות להובלת בהמות. המחנק היה איום רבים התעלפו וביקשו את נפשם למות. הרכבת זזה לכיוון ביאליסטוק אך השמועה עברה כי היא נועדה למחנה ההשמדה בטרבלינקה. החלה בריחה המונית, רבים קפצו דרך החלונות תוך כדי הנסיעה (באותם הימים טרם ידעו הגרמנים שהיהודים מסוגלים לקפוץ מרכבת הנוסעת במהירות רבה, ולא הפקידו שמירה על

הקרונות) הקרונות החלו מתרוקנים. אם כי רבים מתו ונהרגו תוך כדי קפיצה מהרכבת, מעטים נשארו בקרונות. כמעט כולם קפצו, גם אני ביניהם.

במשך זמן מה שוטטתי ביערות הסביבה אך מאוחר יותר נאלצתי להכנס בין חומות גיטו ביאליסטוק, שם נמצא הריכוז האחרון של יהודים מכל האיזור לאחר שהוא הוכרז כ„יודן ריין". בגיטו ביאליסטוק עברו עלי הימים הקשים של האקציות למיניהן. בעת אחת האקציות חליתי ודיברתי מתוך חום, האנשים שבבונקר לא רצו לסכן את חייהם ואמרו לגרש אותי מתוכו אך לבסוף נתמלאה מכסת שש־עשרה האלף שהובלו למחנות ההשמדה והאקציה נסתימה.

בין אקציה לאקציה עבדתי בגדוד העבודה 42 שעסק בעבודות בניה מחוץ לחומות הגיטו. באוגוסט 1943 הגיעה זמנה של האקציה השניה הגרמנים הכריזו שהגיטו מתחסל ואין יותר טעם להסתתר בו.

לאחר מספר ימים של חיים במחבוא נאלצתי בסופו של דבר להתמסר בידי הגרמנים. בתחנת מכבי האש רוכז השריד האחרון של יהודי הגיטו ומשם הובלנו; הנשים למחנה השמדה בטרמבלינקה והגברים ללובלין. מחנק איום שרר בקרונות בהם הובלנו, רבים הגיעו עד אובדן החושים ואף נפחו את נשמתם. לא היתה כל אפשרות של בריחה, הדלתות של הקרונות היו מוגפים היטב ומשמר כבד של אוקראינים מזוינים פתח באש על כל קרון שהורגשה בו תסיסה כל שהיא.

בלובלין מוינו אני וחברי אברהם יבלונוביץ בן טיקטין אף הוא, לגדוד בעלי המלאכה. פשטו את בגדינו והלבישונו בגדי ק. צ. (קאצעטניק) הסטנדרטיים. וכך הפכתי להיות ק. צ. שמספרו: 3066, אשר התנוסס על חזי ועל מכנס רגלי הימנית.

באוגוסט 1943 הגעתי עם טרנספורט בעלי המלאכה למחנה העבודה בליזין. תקופה של תשעה חודשי סיוט סבל איום ופחד מפני מה ילד יום, עברה עלי במחנה זה. עבדתי עבודת פרך במחצבה ובנגריה והתקימתי על מנות זעומות של לחם חרב (מאה גראם ליום) ומעט תה פושר ודלוח. התנאים היום איומים; הגרמנים היו מתאכזרים אל העובדים, רבים הומתו במכות רצח, אחרים מצאו את מותם ב„אפל־פלאץ" בעת מסעי העונשין

הקיבוציים ומי שלא הומת בידי הגרמנים נפח את נשמתו בעת העבודה הקשה או ממגיפת טיפוס שפקדה את המחנה.

במחציתה של שנת 1944 התרוקן המחנה ועמד להתחסל. את השרידים הבודדים עליהם נמניתי, העבירו למחנה העבודה באושביץ. למזלי לא עשו סלקציה ולמרות שנראיתי כשלד־אדם מוינתי שוב לפלוגת העבודה, קעקעו על ידי השמאלית את מספר הזהוי החדש שלי: 1537—ב והעבירוני למחנה העבודה „ד" של אושביץ, שם נפגשתי עם טיקטינאים אחרים; „חצק'ל שיינעס", פייבל פערציק ומינקובסקי, ועם בת טיקטין שפרינצע ויסקי — אשר הגישו לנו עזרה ככל שיכלו.

כל עוד העסיקונו בעבודות היינו בטוחים איך שהוא בחיינו, אך משהופסקה משום מה העבודה לכמה ימים, טוב ריחפה עלינו הסכנה התמידית של סלקציה שכמעט תמיד היתה מסתימת במשלוח לתנורי הגזים והמשרפות.

מאושביץ הובלתי יחד עם כמה מאות בעלי מלאכה למחנה עבודה בבונומונוביץ. היה זה מחנה ענקי שמנה יותר ממאה אלף שבויי מלחמה. ובמרכזו נמצאו מספר צריפים שנועדו בשביל בעלי מלאכה יהודיים, שהועסקו כולם בבית החרושת „איגה פארבן אינדוסטרי" ואשר סיפק נשק ותחמושות לצבא הגרמני. צבאות בעלי־הברית שכנראה ידעו על טיבו של בית החרושת ערכו „ביקורים" תכופים והמטירו עלינו טונות של חומרי נפץ ופצצות תבערה. — למרות האבידות הקשות שסבלנו בגלל ההפצצות, שמחנו כולנו על „ביקורים" אלה, שבישרו לנו את תחילת הקץ.

בשלהי 1944 רוכזו כל הקצטניקים היהודיים שבמחנה, והועברו למחנה עבודה אחר בסוסנוביץ. שם הועסקנו בעבודות מקצועיות כנגרים ומסגרים בבית חרושת לפצצות ותותחים. למרות שעבדנו עבודת פרך, ותנאי הדיור והתזונה היו מתחת לכל ביקורת, היה זה בכל זאת שינוי לטובה, וזאת בעיקר בגלל העובדה שבעת העבודה בבית החרושת לא עמדו על ראשינו הגרמנים והקאפו שמיררו את חיינו בתחום המחנה אך „האידיליה" הזאת לא ארכה ימים. לאחר אחת ההפצצות המוצלחות אשר השאירה מכל העיר סוסנוביץ עיי חרבות ומפולות, נצטוו כל היהודים, 900 שרידים ממחנה שמנה אלפים

אחדים, להרתם קבוצות קבוצות של 25 איש, לעגלות העמוסות לעיפה מטעני ביזה, שוד וגזל שעמדו להעבירם לתוכּכי גרמניה. — והמסע החל.

היה זה מסע־המוות האיום ביותר שהתנסיתי בו. החורף הפולני הקשה עמד בעיצומו. הדרכים בהם התקדמנו רתומים לעגלות כסוסים ופרדים, היו מכוסים שכבות עבות של שלג טוֹבעני. על גופינו, (במידה ושלד עצמות שחוקות מכוסות עור יבש מנוון אפשר לקרוא — גוף) היו הסחבות ששרדו מבגד הקאצעט הקייצי ושמיכה אחת שקרעיה שימשו לעטיפת הרגליים הקפואות. לפני צאת המסע לדרך נתנו לנו חצי כיכר לחם שבלענוהו בבת אחת. ומכוח אותה האכילה הלכנו 13 (שלש עשרה!) יוֹם. פעם אחת בדרך קיבלנו שני תפוחי אדמה קפואים ורקובים אשר נראו אז בעינינו כמעדני־מלך ממש. ואת צמאוננו היינו מרווים בגושי קרח או שלג שהיינו חופנים אל פינו תוך כדי ההליכה. כי מי שנעצר, פיגר או נתלה בדפנות הקרון כדי להקל הליכתו, הוצא מחוץ לשורה ונורה במקום.

הדרך בה עברנו היתה זרועה גופות של קאצעטניקים מהשיירות הקודמות, גם השיירה שלנו תרמה את חלקה לאותו המראה הנורא והמבעית של גופות אדם המוטלים בשולי הדרך. מתוך 900 איש שהיינו בראשית המסע, נותרו לאחר מסע־המוות בן שלוש עשרה הימים, לא יותר משלוש מאות צללי אדם המבקשים אף הם את נפשם למות.

כאשר עברנו בחוצות בראטיסלבה יצאה לעומתנו האוכלוסיה הצ׳כית ולמרות איומיהם של הגרמנים, זרקו לעברנו ככרות לחם, ומזון אחר. לפנות ערב הכניסונו לתוך בית מטבחיים שמחוץ לעיר, ובלי לתת לנו מזון או שתיה סגרו עלינו את דלתות הברזל הכבידות. האנשים המורעבים התנפלו על תעלות והביבים להעברת הדם של הבהמות הנטבחות, כירסמו את שיירי המעיים והעצמות שנמצאו בתעלות והמרזבים וליקקו את הדם שבתוכם. עייפים ורצוצים השתרכנו על ריצפת הבטון הקופאת וכך נרדמנו, רבים לנצח. רק חלק קטן זכה להתעורר למחרת בבוקר, היתר, קרוב למאתיים איש נפחו את נשמתם תוך כדי שנתם על ריצפת הביטון הצר־ננות.

את הנשארים בחיים צירפו לשרידי שיירות אחרות, דחסו לקרון אחד מאה עד מאה ועשרים איש, סגרו את הדלת ולא פתחו אותה במשך ארבעה

ימים תמימים. רבים מתו בתוך הקרון, האחרים לא נותר בהם הכוח להניע את אבריהם ובאפיסת כוחות שכבנו על קרקעית הקרון בצד גופות ואנשים נפוחים מזי רעב ללא אפשרות להבחין מי הוא מי.

כאשר הגיעה הרכבת לוינה ואנחנו בשארית כוחותינו צעקנו „ואסער, וואסער!" (מים, מים!) הציפה אותנו האוכלוסיה הגרמנית בכדורי שלג ואבנים שזרקו דרך החלונות ואשנבי הקרונות. השלג הוסיף קור וגרם לבוץ בקרון שהפך בינתיים ל„חדר־המתים — וחצאי־מתים".

משהגענו למחנה ההשמדה מטהאוז'ן או „מורד־האוזען" כפי שהוא נקרא בפי היהודים, איש מהבאים לא יכול היה להניע את אבריו בכוחות עצמו. העמיסונו על משאיות ורק תחת מקלחת קרה בתוך המחנה החלו שאריות הגופים להתנועע... במשך למעלה מחודש ימים החזיקו אותנו בתנאים איומים בתוך המחנה העצום שהיו כלואים בו בני כל העמים והלאומים. ורק משהתקרבו הצבאות של בעלות הברית הוציאו את כל היהודים והושיבו אותנו באוהלים מחוץ למחנה, אמנם כבר ללא כל השגחה מצד הגרמנים אך לעומת זאת גם ללא כל מקורות מזון. המחנה שהיה שמור מבחוץ הפך בפנים לגיהינום של ממש. יהודים החלו שולחים יד באחיהם כדי לזכות בעצם רקובה או בחתיכת לחם מעופשת. לאחר אחת ההפצצות שמשום מה כל פצצותיה נפלו רק על מחנה היהודים והפילו בתוכו חללים רבים, התנפלו הנותרים בחיים על קרעי הבשר — ושרידי האברים שהתעופפו לכל עבר. בשר־אדם זה שהפך לבשר תאווה היה לסלע המחלוקת בין רבים שקמו איש ברעהו. גם הגרמנים עצמו לא העזו להכנס לתוך המחנה האיום ורק מבחוץ שמרו והשקיפו עלינו בהנאה סדיסטית רבה.

במחנה תופת זה הייתי ביחד עם חברי אברהם יבלונוביץ, שכבני טיקטין השתדלנו להמצא תמיד איש בקרבת רעהו ואף את חיינו אנו חייבים אחד לשני.

שבועיים ימים לפני כניסת האמריקאים ריכזו הגרמנים את כל היהודים של האיזור, 15.000 בקירוב, ודחסו אותנו במחנה קטן אשר בקרחת יער בסביבות גונסקירכן. אנדרלמוסיה והפקרות שררו במחנה זה ששוב הופקר ללא השגחה ואדמיניסטרציה ורק מבחוץ הופקד עליו משמר כבד של חיילים מזויינים. גם מעט האוכל שהגרמנים היו זורקים לתוך המחנה לא

היה נאסף. האנשים נערמו בכל פינות המחנה, ורבים מהגופות שימשו כמצעים עליהם שכבו אלה שעדיין נשמתם באפם ואשר קיימו את עצמם וניזונו מאברי אדם שמתו זה מקרוב. — היו אלה שבועיים של סיוט וגיהנום עלי אדמות.

בחמישי למאי 1945 בשעות שאחרי הצהרים הבחננו לפתע שהמחנה נותר ללא כל שמירה מבחוץ, הגרמנים נעלמו.

כל מי שיכול היה לנוע בכוחות עצמו יצא את המחנה. בהתנפלות המונית על מחסני המזון במגורי הגרמנים, נדרסו וניספו עשרות רבות של אנשים מורעבים, אחרים מתו ממחלת הדיזנטריה שהפילה חללים רבים בין משוחררי המחנות.

למחרת בבוקר הגיע אלינו חיל החלוץ של הצבא האמריקאי. חודש ימים הוחזקנו בקסרקטין מיוחד, שם האכילונו וטיפלו בנו עד שהחזירו לנו את דמות האדם שאבדה לנו. משחזרתי לכוחותי גמלה בליבי ההחלטה הנחושה בה הגיתי תמיד, לשוב לטיקטין ולנקום את נקמת יקירינו מידי הגויים הרוצחים. מצויד באקדח שאת כדוריו הועדתי למטרת קודש של נקם ושילומים, שמתי פעמי מזרחה לעברי טיקטין עיר מולדתי...

בבודפשט פגשתי את שמואל פלר אשר חזר זה עתה מטיקטין. הוא סיפר לי כיצד נראית העיירה והניעני מלנסוע לשם, כי סכנה נשקפת לכל יהודי בעירות פולין האנטישמיות.

עם תנועת ה„בריחה", שהחלה להתארגן בארצות אירופה שאחרי המלחמה, עליתי ארצה בשנת 1949.

אוד מוצל

סיפורו של אברהם יבלונוביץ מניצולי שואת טיקטין

ביום ראשון, העשרים ושנים באוגוסט 1941, בשעות הבוקר המוקדמות, התדפק חרש על פתח ביתנו שמשו של הרב ר' אבא'לה. הוא פרש עם אבי לקרן זוית ולחש לאזנו דבר מה. פני אבי הרצינו, הוא נטל את מעילו ושניהם יצאו את הבית בחיפזון. לשאלתנו לאן פניו מועדות השיב אבא קצרות: „אל ר' אבא'לה".

אבא ז"ל היה חבר מועצת העיר. מנסיוננו ידענו שבכל פעם שהוא נקרא באופן פתאומי לישיבה — משמע צרות ורעות חדשות מתרגשות ובאות על הקהילה. בקוצר רוח צפינו איפא לשובו.

המצב באותם ימים לא בישר טובות. מאז שנכנסו הגרמנים לעיר הלך המצב ורע מיום ליום. קודם הטילו פולנים רבים חרם כלכלי על היהודים ורבים חסרו מצרכי מזון חיוניים. אחרי כן היו חמומי מוח מבין הפולנים מתנפלים על יהודים שעזבו את תחומי העיירה, מפליאים את מכותיהם ושודדים את רכושם. אך בזמן האחרון הפך המצב לבלתי נסבל. דומה היה כאילו קמה כל האוכלוסיה הפולנית על היהודים לאבדם. מאות פולנים ששנאת היהודים העבירה אותם על דעתם, בהם איכרי הכפרים מהסביבה ובני האינטליגנציה העירונית, ערכו פוגרומים שהפכו לחזון נפרץ באותם ימים. בהולים ונבוכים נסתגרו היהודים בבתיהם אך משראו הפורעים הפולנים שהיהודים אינם יוצאים מפתח בתיהם פרצו הם לתוך הבתים, הכו על ימין ושמאל, חמסו ושדדו מכל הבא ליד, ניתצו ושיברו כל שאינו ניתן לטילטול.

מקץ כמה שעות, עייף ומדוכא, חזר אבא מבית הרב. בישיבה שהתקיימה שם הוחלט לשגר משלחת נכבדים אל הקצין הגרמני הממונה

על העיר ולבקשו להשליט סדר בעיר ולערוב לשלומם של תושביה היהודיים. אך מכיון שמתוך הנסיון ידעו שאין לסמוך על טוב לבו והגינותו של גרמני נימנו לערוך מגבית בין היהודים ולחלות בכסף ובזהב פניו של אותו רשע.

לאחר שמסר לנו אבא על מה שהוחלט בישיבה הוסיף: „מפי מזכיר העיר וכן מפי אהרן פלר שמעתי שביער לופוחובו ניכרו שלושה בורות גדולים וכי הם מיועדים לשמש קברותיהם של יהודי טיקטין. אף שהכל סבורים שבמקרה הכי גרוע עלולים להיספות רק משתפי הפעולה עם הרוסים, אתם מכל מקום קחו עמכם מעט מזון ועיזבו את העיר חיש מהר עד שיתבהר המצב". לאחר דיון החלטנו ש„אם ללכת הרי ילכו כולם" ועוד באותו ערב עזבה משפחתנו כולה את טיקטין.

לאחר שעה הגענו לסבון קולוניה. אבא, אמא ושתי אחיותי חיה וסוניה נכנסו לביתו של מכר פולני עמו עמד אבי בקשרי מסחר בימים כתיקונם. אחי מרדכי ואני, שאף בימים כתיקונם מרבים היינו לעבוד בכפרי הסביבה ושבים הביתה רק לשבתות וימים טובים ושהכרנו מתוך כך את כל הדרכים והשבילים, שבנו טיקטינה לראות מה מתרחש בה.

לפנות ערב הגענו העירה ומצאנוה מבוהלת ונבוכה. זמן קצר קודם לכן סובב בעיר הכרוז העירוני והודיע שעל כל יהודי טיקטין להתיצב מחר בבוקר בכיכר השוק. רבים שסברו שהעיר מוקפת גרמנים נרגעו קמעה משבאנו העירה והודענו שלא ראינו בסביבה אף גרמני אחד. אנו חזרנו מיד אל אבא בסבון קולוניה.

באותו לילה נתפרדה המשפחה. אבא אמא ושתי אחיותינו נשארו בסבון קולוניה בעוד שלשת הבנים; יעקב־משה, מרדכי ואני שמנו פעמינו אל אחוזתו של הפריץ גרודסקה שליד לשניק, שם עבדנו בימים כתיקונם. את הלילה בילינו על ערימת תבן בגורן הגדולה ונשארנו בה גם למחרת, בשל הגשם השוטף שירד אותו יום. רק אחי יעקב־משה לקח את עדר הפרות למרעה והובילו לכיוון טיקטין. בשעה תשע חזר וסיפר ששמע רעש מנועי מכוניות והמולה רבה וכן צעקות וגערות רמות אך לא ידע פשר כל התכונה. עוד הוא מדבר והנה בא אחד השכנים הפולנים והביע תמהונו לראותנו חיים שהרי, כך אמר, כל יהודי טיקטין נקטלו בזה הבוקר ונקברו בקברות האחים שאצל יער לופוחובו.

בצהרים ראינו את בעלת האחוזה מסתודדת עם בניה ועם אחד השכנים. זמן קצר לאחר מכן רתם בנה בוגדן את סוסו ודהר לעבר טיקטין. משאלנוה האם לא הלך להביל גרמנים לאחוזה השיבה בחיוב. „אנו פוחדים להחזיק יהודים בביתנו" — אמרה.

גם אנו התיגרנו ומיהרנו לעזוב את אחוזת גרודסקה. דרך השדות הלכנו לביתו של מכר פולני שגר במרחק שלשה קילומטר מהאחוזה. בלכתנו שמענו מכיוון יער לופוחובו יריות וקריאות „שמע ישראל". בחצות הלילה עזבנו את ביתו של הפולני ושבנו לסבון קולוניה, אל מחבואם של הורינו ואחיותינו.

במשך שלשה שבועות הסתתרנו בעלית הגג של אותו פולני שדאג לכל מחסורנו. אך אף שבטחנו בו, פוחדים היינו שמא אחד מבניו יסגירנו לגרמנים ובחצות לילה חשוך עברנו כולנו לביתו של פולני עני ממכרינו בשם יבלונסקי.

בביתו של יבלונסקי שהינו חמישה חדשים. הוא שיכן אותנו באסם תבואות, בלילות היינו יוצאים ומצטיידים במזון אצל פולנים מכרים ובימים שכבו הורינו ואחיותינו באסם כמעט ללא ניע. רק אנו הבנים מרבים היינו לשוטט במקומות אחרים כי אבא חצנו לשני מחנות באמרו: אם יבואו המרצחים אל המחנה האחת והיכוהו והיה המחנה הנשאר לפליטה.

גם מקום זה, שנראה לנו בתחילה כמחבוא בטוח, הפך בלתי בטוח עד שנאלצנו לעזבו. יבלונסקי עצמו היה עשוי ללא חת ולא התירא להסתירנו בביתו אך בתו, אשר יגרנית מטבעה, התנגדה לכך בתוקף. הימצאנו שם גם חדל להיות סוד וכשראינו את השכנים מתלחשים אודותינו החלטנו לצאת ליער ולחפור לנו שם בונקר. בלילה חשוך החילונו שלשת הבנים בחפירה כשאבא ויבלונסקי מבטיחים את היער ושומרים עלינו. העמקנו לחפור כשלשה מטרים, פיזרנו בבור אלומות קש, כיסינוהו בולי עץ עבים, עליהם פיזרנו אדמה ובה נטענו שיחים להסואה. משסיימנו את מלאכתנו אי אפשר היה להכיר שמתחת לאותם שיחים ישנו בור גדול שאורכו עלה לשלשה וחצי מטרים ורוחבו עלה על שניים, מכל מקום

התיצבנו במארב במשך היום ומשנוכחנו שאותו מקום אינו משמש מעבר לאיש קראנו למשפחה כולה ובערב השתכנו ב„ביתנו" החדש.

בבונקר בילינו את כל אותו החורף כשציבורי קש מצע לנו וגבבי גבבא משמשים לנו כסות. בלילות יצאנו אחי מרדכי ואני, התגנבנו לכפרים הסמוכים והבאנו לבונקר מזון עבור המשפחה. בתחילה היינו מקבלים מזון מאיכרים שונים אך ברבות הימים שוב לא נענו ומשאזלו מקורות האספקה נאלצנו לגנוב מן המשקים והחוות שבסביבה. לילה אחד פרצנו לאחת האחוזות, נטלנו עמנו שתי פרות ומספר כבשים והבאנום אל הפולני שליד אחוזתו שכן הבונקר שלנו והוא סיפק לנו תמורתם ארוחה חמה אחת ליום.

את כל שעות היום והלילה, פרט ליציאותינו המעטות והקצרות שלי ושל אחי, בילינו בבונקר. למזלנו היינו שם שבעה אנשים, היינו המשפחה כולה, וכך נמנעה מאתנו בדידות. אבא היה מרבה לשוחח עמנו, מחזק ומעודד את רוחנו ואחינו הבכור יעקב־משה, צעיר משכיל שמילא כרסו תורה בישיבות, היה ממלא אחריו בסיפורי אגדות ובמשלים שובי לב.

למעלה, על פני הבור, לא ניתן היה לשער שמתחת לשיחים התמימים קיימת „דירה" ממש. מכל מקום כך סברנו עד שיום אחד שמענו קולותיהם של שני פולנים משוחחים מעל לראשינו. „נדמה לי שבמקום זה מהלכות רוחות" — סח האחד. „הבה נחפש" — השיב רעהו ובמשך שעה ערכו חיפושים מעל הבונקר ובסביבתו. אנו נאלמנו דום וחרדים ציפינו לתוצאות חיפושם. והנה בסובבם על גג הבונקר דרך אחד מהם על השיח שהסתיר את פתח הכניסה ומעד, עוד טרם הבינונו אל נכון מה מתרחש והנה הוא צונח עלינו. אינני יודע מי נבהל יותר, אנחנו או שני הפולנים. מספר שניות היינו כולנו כהלומי רעם ומשנתאושש הפולני קמעה קם ופתח בריצה מבוהלת ועד שעלינו מן הבונקר לזהות את מגלינו נעלמו שניהם ואינם. הדבר קרה בעצם ימי הפסח בשנת 1942. כמובן שבאותו ערב עזבנו את הבונקר. ידידנו הפולני סיפר לנו לאחר מכן שלמחרת היום התאספו פולנים רבים סביב הבונקר וקראו לנמצאים בו לצאת ולהסגיר עצמם. משנוכחו שהבונקר נעזב נפוצה שמועה שפרטיזנים הסתתרו בו.

הלכנו לעיירה סוקולה, שם התגוררה אחות אמי. בסוקולה לא פגעו עדיין באותה שעה ביהודים. היינו חפשיים לנוע בעיר אך נאסר עלינו לעזבה. כולנו נשאנו מגן דוד צהוב על בגדינו.

יהודי סוקולה עבדו עבודת כפיה בשירות הגרמנים. אחי עבד בדפו בלאפה. אני עצמי, עם קבוצת יהודים שביניהם נמצאו פישל וטייבל זילברשטיין ידידי מטיקטין, עבדתי במחצבה שמחוץ לעיר. עבדנו שם בפרך כשהנוגשים הגרמנים והפולנים מזרזים אותנו באלותיהם השנונות.

במשך ארבעה החדשים הראשונים לשהותי בסוקולה עסקתי, יחד עם יוסף פורקו ואברהם קרמש (בנו של שייע הקצב), שניהם בני טיקטין, במסחר עם גיטו ביאליסטוק, דבר שהיה כרוך בסכנה מרובה. היינו קונים מצרכי מזון מאיכרי הסביבה ולעיתים עלה בידינו להבריחם אל בין חומות הגיטו עד שנתפסה פעם שיירה בת חמש עגלות טעונות סחורה ומזון על ידי משמר גרמני וחלומותי בדבר קנית מלבושים חמים לי ולמשפחתי נגוזו.

באחד בנובמבר 1943, יום אחד לפני חיסול יהודי סוקולה, עזבנו את העיר. יצאנו בהחבא אחד אחרי השני ומחוץ לעיר התארגנו בשתי קבוצות וכך, בחסות החשיכה, נענו לעבר טיקטין. שום מטרה מוגדרת לא היתה לפנינו ושום תכנית לא היתה לנו. הכונה היתה לעזוב במהירות את סוקולה וקוינו לפגוש פולני מכר שיאות לאספנו לביתו או לפחות לסייע לנו למצוא מחבוא. אך חבילתנו נתפרדה. הקבוצה הראשונה שכללה את הורי, אחי מרדכי, אחותי סוניה ואותי חזרה אל יבלונסקי. הקבוצה השניה שכללה את אחי יעקב־משה, אחותי חיה וכן את פישל וטייבל זילברשטיין שהצטרפו אלינו לא הגיעה לשם אלא מקץ יומיים. הם התעכבו בדרך והסתתרו אצל פולני אחר.

שוב החלה פרשת נדודים ושוטטות בחוות הסביבה וגניבת צרכי אוכל. היינו מחלקים את שללנו עם הפולני אצלו נחבאו הורינו אשר סיפר שהכומר רמז כי גניבה מסוג זה, היינו של אנשים המסתתרים מפני המות והגונבים כדי לקיים את נפשם — מותרת.

באותו זמן שוב החלטנו לחפור לנו בונקר באחוזתו של פולני מכר בז׳נדזן. באחד הלילות חפרנו את הבור, כיסינוהו בקרשים ונטענו על גבו

שיחים להסואה, כמשפט הבור הראשון שחפרנו בשנה שחלפה. משתמה המלאכה שבנו הביתה לסעוד וכאשר חזרנו אל הבונקר מצאנו את פתחו גלוי והשיח שכיסהו מוטל בצדו. הפולני בעל האחוזה הודיע מיד שאינו מוכן להחזיקנו עוד אצלו והבינונו שהיתה זו תחבולה מצידו לשלחנו מעל פניו לאחר שניצלנו כמיטב יכולתו וקיבל מאתנו כל מה שעוד נותר מרכושנו. שוב חזרנו אל מכרנו הותיק יבלונסקי.

יבלונסקי הסתירנו בביתו זמן קצר אך אחרי כן שוב נפרדנו. אמי, שבעת תלאות ונדודים, תבעה שנסתנן לגיטו ביאליסטוק ונצטרף אל בני המשפחה הנמצאים שם ואמנם באחד הלילות העברתיה לשם, עם אחי הבכור יעקב־משה ואחותי סוניה. אבי ואחי מרדכי הסתתרו ביערות בסביבות טיקטין ותרו אחרי מחבוא בטוח פחות או יותר.

אחותי חיה הסתתרה תקופה קצרה בביתו של מזכיר העיר טיקטין, יחד עם אלקה פיקרביץ, יותר מאוחר דרה בביתו של איכר פולני כנוצריה לכל דבר. אני עצמי הייתי משוטט ביערות ובין החוות, לן לילה פה ולילה שם, מכלכל את נפשי במידה רבה מגניבת מזון ומשתדל לקיים קשר בין חלקי המשפחה המפוזרת. נוהג הייתי לבקר אצל יבלונסקי אשר סיפר לי באחד מביקורי שמצאו יהודי הרוג מוטל עירום בצידי הכביש. השמועה אמרה שזה היה יוסף ישמח (יוסקה דער מילנער), הטוחן הטיקטיני. מהרתי להימלט, מתוך שחושש הייתי שהגרמנים יפתחו מיד בחיפושים בסביבה והסתתרתי ביער. הימים היו ימי חורף עז והפולני הטוב שהלך בעקבותי עם כלבו מצאני קפוא למחצה וכשהביאני לביתו חושש הייתי ששוב לא אוכל להניע את עצמותי הקפואות אך עד מהרה שוב נאלצתי לצאת לדרך.

חששתי לגורל אמי אחי ואחותי שהיו בגיטו ביאליסטוק והחלטתי לחלצם משם. כאשר הגעתי לשערי הגיטו מצאתיו סגור ומסוגר, אין יוצא ואין בא. אותה שעה נערכה בו האקציה הראשונה. אך שיחק להם מזלם לאמי אחי ואחותי והם ניצלו מן הפורענות בהחבאם בביתו של פלר.

לאחר האקציה חזרו החיים בגיטו למסלולם הרגיל ושוב יכלתי להיכנס פנימה ולהתראות עם אמי. הפצרתי בה לצאת עמי ולהצטרף אל אבא ביערות אך היא ביקשה ממני להביא לה מכתב מאבא. בדרכי מהגיטו

אל אבא עברתי ליד מחבואה של אחותי חיה וזו סיפרה לי כי אבינו נהרג שעה שהלך לכפר דלוגולנקה למצוא שם מחבוא.

מהרתי אל אחי מרדכי שהיה מסתתר עם אבא ומצאתיו בחוה של פולני בקרבת לשניק. הוא חיכה במחבוא לשובו של אבא מדלוגולנקה ומשבושש לשוב יצא בעקבותיו. כאשר חצה את הנהר ובא לכפר שמע את הבשורה הנוראה. הדבר היה בחודש יוני 1943. אבא נתפס על ידי בניו של ז׳ולביק, שונאי ישראל מובהקים, הוכה באכזריות ומתעלף ושותת דם נמסר לידי הגרמנים שהוציאוהו להורג ביער הסמוך.

חזרתי לגיטו ושוב ניסיתי לשדל את אמא לעזבו אך היא תבעה את מכתבו של אבא. הסתרתי ממנה את דבר האסון וטענתי שבימים טרופים אלו לא אוכל להסתכן בנשיאת מכתב כתוב אידיש בכלי. רק לאחי ספרתי על מות אבינו ובקשתיו לסור את בית הכנסת ולומר קדיש לזכרו.

אמא, יעקב־משה וסוניה נשארו בגיטו ושם מצאו את מותם. חיה אף היא נרצחה בידי הגרמנים. אני עצמי עברתי את תלאות המלחמה יחד עם חברי אברהם קפיצה ופרשת אותן תלאות ואותם גלגולים ויסורים הלא היא כתובה בסיפורו של אברהם קפיצה.

בבריחה מתמדת

סיפורו של בצלאל וילוגה מניצולי שואת טיקטין

עומד הייתי בקרן רחובות בטיקטין ומשוחח עם שני צעירים פולנים כשנעצרה לידנו מכונית קטנה. שני קציני גיסטאפו גבוהי קומה יצאו מתוכה ושאלונו היכן הדרך לקינישין. מתוך ששלטתי באידיש הבינותי את שאלתם שנשאלה גרמנית ואען: „לינקס גרדה־אאוס". הגבוה שבהם, יצור מגודל איברים שמשקלו עלה בודאי לכדי מאתיים ליבראות, שאל: „אתה יהודי?"— „כן" — השיבותי. הוא הניף את ידו בתנועה רחבה ומשנחתה היד על לחיי, אף שהיום היה יום נאה ושמש בהירה זרחה בשמים, ראיתי כוכבים מרצדים לנגד עיני. היתה זו סטירת לחי מן הסוג שאינו נשכח ימים רבים.

בן ט"ז שנים הייתי אז. מאותה שעה נקבע בליבי פחד איום מפני גרמנים, פחד ששום הסבר ושום שכנוע לא יכלו לעקרו משם. די היה שאשמע את השם „גרמני" ומיד הייתי נושא את רגלי ונמלט. מסתבר שפחד טמיר זה הציל את חיי לאחר מכן.

חלו מספר הדשים. הימים היו שלהי שנת 1940 והמצב היה מעורפל מאד. הצבא הפולני נסוג מן האזור והרוסים עמדו להגיע כל רגע. אנו היהודים קיוינו שתחת המשטר הרוסים יוטב לנו וציפינו איפא.

הייתי הראשון אשר ראה את החיילים הרוסים בהיכנסם העירה. טחנת הרוח של אבי שכנה מחוץ לעיר, על אם הדרך הבאה טיקטינה. עושה הייתי בחצר הטחנה שעה שהבחנתי לפתע בשני חיילים רוסיים הצועדים לעברי. הם שאלוני מספר שאלות אך משהבחינו בקבוצת חיילים פולנים אשר גם דרך נסיגתם עברה ליד טחנת הרוח שלנו — נמלטו. החיילים הפולנים אשר ראוני משוחח עם הרוסים הקיפוני בין רגע וללא חקירות

ודרישות העמידוני אל הקיר. סבורים היו שאני קומוניסט, משתף פעולה עם הרוסים ולא הועילו כל הכחשותי. הם כבר כיונו אלי את נשקם ודרכוהו. בשניה האחרונה ממש הופיע שכן פולני, שהיה עד לכל המחזה, והעמידם על טעותם.

שנה לאחר מכן שוב מצאתי עצמי מול פני המות. עם נסיגת הרוסים מטיקטין עזבתיה אף אני ועברתי לביאליסטוק. הגרמנים נכנסו לביאליסטוק ימים ספורים אחרי ועוד ביומם הראשון, היה זה יום שישי, ערכו פוגרום ביהודים. מאות יהודים, ואני ביניהם, נצודו ונכלאו בבית הכנסת. לפנות ערב, משנמצאו בבית הכנסת כארבע מאות יהודים, הציתוהו הגרמנים. דלתות בית הכנסת היו נעולות ומול החלונות הציבו הגרמנים עמדות מקלעים... בחוץ תשכל חרב ומחדרים אימה. רבים אוכלו באש ורבים אחרים נקטלו על ידי הרובאים הגרמנים. רק מעטים הצליחו לקפוץ מבעד לחלונות ולהימלט על נפשם. שיחק לי מזלי והייתי אחד מאלו האחרונים. מיד שמתי פעמי לטיקטין.

הגעתי לטיקטין ביום ראשון בבוקר. בדרכי נתתי לאיכרים כל מה שהיה בכלי ואף את הבגדים שעלי ובהגיעי לטיקטין לא נותרה אלא גופיה לעורי. במשך חמשת השבועות הבאים גרתי בבית הורי ועבדתי בטחנת הקמח של אבא. היו אלה חמשה שבועות רווי פחדים ליהודי טיקטין. חוליגאנים פולנים הרימו ראש, ערכו בנו פרעות והפכו את חיינו לגהינום. רכושנו הפך הפקר ובלב כבד וחרד צפינו לבאות.

ואז בא היום האיום והנורא ביותר בתולדותיה של טיקטין. יהודי טיקטין, אנשים נשים וטף, צעדו בפקודת הגרמנים אל כיכר השוק. רק מעטים לא התיצבו בכיכר והסתגרו בבתיהם, ביניהם משפחתנו. למחרת היום פרצו הגרמנים לביתנו וגררו את כל המשפחה לכיכר השוק, פרט לאבי, אחי יהודה ואני עצמי. אבא הסתתר אצל שכן פולני אשר מסרו למחרת לידי הגרמנים שרצחוהו. אחי יהודה ברח ליערות הסביבה והצליח להסתתר עד שכשלשה חדשים לפני תום המלחמה נתגלה, נמסר לידי הגרמנים ונרצח.

אף אני, שמאז אותה סטירת לחי שספגתי מקצין הגיסטאפו לפני כשנתיים ירא הייתי מכל מה שבשם גרמני יכונה, ברחתי ליערות שבסביבת העיר. שיחק לי המזל ורבים מן האכרים הכירוני מאז נזקקו לטחנתנו ועזרו

לי לכלכל את נפשי. אך איש מהם לא ניאות להסתירני בביתו אפילו לילה אחד. כך הייתי נע ונד, מסתובב בשדות וביערות ולן במחבואים שונים או תחת כיפת השמים.

עמדתי בקשר מכתבים עם ידידים בגיטו ביאליסטוק, ביניהם אהרן פלר הטיקטיני. הם כתבו לי שבגיטו המצב טוב יחסית ויעצו לי להצטרף אליהם. חששתי לכלוא את עצמי מרצון בין חומות שגרמנים שומרים עליהן והעדפתי את חיי הנדודים ביערות, שם אחרי הכל, במידה מסוימת אני אדון לנפשי. אך התנאים בחוץ היו קשים, קור וכפן אכלו בי בכל פה ובסופו של דבר נתפתיתי להפצרותיהם החוזרות ונישנות של ידידי ובשנת 1942 באתי אל בין חומות גיטו ביאליסטוק. בתחילה היתה לי הרגשה כאילו הסגרתי עצמי למות אולם בזמן הראשון נראו פני הדברים משופרים למדי. חיי בגיטו היו שקטים ומסודרים וטובים לאין ערוך מחיי חיה ניצודה שניהלתי בחוץ. עד שיום אחד הוגברו לפתע המשמרות ושערי הגיטו נסגרו... החלה האקציה הראשונה. אלפי יהודים נאספו אז כביצים עזובות כשאפשרויות בריחה כמעט לא קיימות. אך נפתחו שערי הגיטו ימים ספורים לאחר מכן ברחתי משם כל עוד רוחי בי.

חזרתי לחיי הנדודים שלי ביערות המקיפים את טיקטין עד שנכמרו עלי רחמיו של איכר פולני בשם סטניסלב רושקובסקי שאספני לביתו והקצה לי פינה בגורנו למגורים. באותו גורן השתכן גם שמואל פלר שהצטרף אלי זמן קצר לאחר מכן.

באחד מימי הקיץ של שנת 1943 הגיעה למקום מחלקת חיילים אשר סרקה את השטח בחיפושיה אחרי פרטיזנים, אשר פעלו אותה שעה באיזור. כאשר הודיע לנו רושקובסקי שהגרמנים קרבים מהרנו לעזוב את המקום וברחנו לביצות שבקרבת מקום. במשך כל היום עמדנו בתוך הביצה כשהמים מגיעים עד לצוארנו ואנו שומעים את קריאות הגרמנים הסורקים את השטח ועצמותינו מרחפות מפחד. הגרמנים חיפשו גם בביתו של רושקובסקי ובגורן ששימשה לנו מקלט. לאחר מכן נמסר לנו שהם דקרו בכידונים ובשיפודים חדים את ערימות השחת שהיו עד אז דירתנו.

בערב חזרנו אל רושקובסקי וחפרנו באדמתו בונקר שגודלו מטר על שני מטרים ועומקו כשבעים ס"מ. נמנענו ככל האפשר לעזוב את הבונקר

אך כמובן לא יכולנו לשבת בו זמן ארוך כשעצמותינו מקופלות וחסרות תנועה וכן הוטל עלינו לדאוג למזון עבורנו. אפס, כל רע לא אונה לנו ביציאותינו. הבונקר היה מוסוה ואנו טשטשנו את עקבותינו ואיש לא חשד ששני יהודים מסתתרים באותו מקום.

אתא חורף והיה עלינו לחדש את מלאי הבגדים שלנו. שמתי נפשי בכפי ובאחד הלילות האפלים התגנבתי לטיקטין, מהלך 10 ק"מ ממקום מחבואנו. אחד ממכרי הפולנים נתן לי צרור בגדים אך עד שפניתי לעזוב את העיר כמעט פנה לילה. חששתי להישאר בעיר ולא פחות מכן חששתי שמא יאיר השחר בטרם אגיע לבונקר. מכרי הפולני יעץ לי לגשת אל בית הקברות היהודי, שהפך כר מרעה לסוסים, ליטול לי סוס ולרכב לדרכי משהגעתי אל בית הקברות אחזתני חרדה. אז קמו והתיצבו לנגד עיני יקירי המומתים שלא זכו להיקבר בקבר ישראל, אז זכרתי את עירי טיקטין השוקקה וההומיה תמיד והנה היתה לשמה ולביזה, אז גברה עלי הרגשת הריקנות והבדידות ומחשבות נוגות קנו להן שביתה בליבי הנרעש. צללי המצבות הקדושות שנצטיירו מתוך האפילה הפילו עלי פחד וכשעמדתי סמוך למצבה הגדולה, הוא האוהל הבנוי על קברו של הרב ר' מאירקה, חלשה דעתי. דממה אפלה עמדה בבית הקברות, רק הרוח השחורה היתה מאושת ואומרת: הנה מחלל בית העלמין הזה!... באחת מפינות בית הקברות הצלחתי לצוד לי סוס ורכבתי לדרכי נפעם ונרעש ודמעות כבדות חונקות את גרוני.

באותו בונקר עשינו את החורף של שנת 4—1943. במשך הזמן הצטרפו אלינו אליעזר וזיסקינד אולשטיין ויצחק פלר שהצליחו לקפוץ מרכבת המות שהובילה אלפי יהודים מגיטו ביאליסטוק למחנה ההשמדה. זמן מה נדדו ביערות וכשנודע להם מקום מחבואנו הצטרפו אלינו. יחד עשינו את פרק הזמן עד השחרור ובחודש אוגוסט 1944, עם היכנס הרוסים לאיזור שבנו מיד לטיקטין ואחרינו עוד כמה אודים מוצלים מאש, שרידים בודדים ומרודים לקהילה המפוארת.

פגישות עם המות

סיפורם של יונה־טייבל ואחיה פישל זילברשטיין
מניצולי שואת טיקטין

תחילה נכנסו לטיקטין אך גרמנים ספורים. הפולנים, ריח הפקרות עלה באפם ועבדא בהפקירא ניחא ליה; מכל הסביבה נהרו הם לטיקטין עם עגלותיהם והחלו להתפרע ולשדוד את בתי היהודים.

פחד גדול נפל על היהודים. היו מעטים שניסו לעמוד בפני הפורעים, כמו רבקה בתו של שלאפאק הסנדלר שכנתנו שנאבקה עמהם בכח אך לבסוף לא נשאר בביתה, כמו בבתים האחרים, אפילו מטה וכסא. אחרים, כמו אברהם איסר סיפוביץ ומשפחתו, נרצחו בדם קר.

גם את ביתנו פקדו הפורעים ובתוכם רודסקי, קויטקובסקי, פיליס ופולנים אחרים ממכרינו שהסתירו פניהם במסיכה אך בזזו מכל הבא ליד.

שלטון הגרמנים החל להתבסס. כל הצעירים היהודיים נלקחו לעבודת כרך במחנות בהם שכנו קודם הרוסים. האחראים עלינו היו צעירים פולנים, חברינו לספסל הלימודים בבית הספר, שאך לפני שנים ספורות שיחקנו עמהם ושהאמינו משום מה שהיהודים כלם קומוניסטים; „אתם רקדתם עם הרוסים" — אמרו — „עכשיו תעבדו בפרך." זכורתני שפעם אמר לי אחד מהם: „מחר ישחטו את כולכם" ובדברו העביר את ידו על צוארו.

כעבור ששה שבועות הודיע הכרוז — המתופף של העיר, יבלונסקי, שעל כל היהודים הבריאים, מטף עד זקן, להתיצב מחר בככר השוק ליד האנדרטה.

העיר טיקטין נבוכה. רבים חשבו שבדעת הגרמנים לכלאנו בגיטו לומז'א, אחרים סברו שבדעתם לברור את הצעירים ולשלחם למחנות עבודה

אך הרגשה כבדה ומעיקה קננה בלבבות והספקות היו רבים „הלהתיצב, אם לאו?" גם בביתנו נחלקו הדעות. אבי ע"ה, אשר נועץ ברב ר' אבאהל'ה, אמר להתיצב, בעוד אחי פישל, אשר לחם בגרמנים כחייל פולני, נפצע נישבה וברח, החליט להמלט היערה.

בערב בא דודי שלום יצחק אולשא ולקח אותי ואת אחותי מלכה אל טחנת הקמח שלו אשר בקצה העיר. אבא ואמא אשר נשארו לבדם בבית הלכו אל מכר פולני בשם אוסטרובסקי אשר הסתירם בין מטעי תפוחי האדמה שלו. ביתנו נשאר ריק.

האיר שחרו של יום הזועות. דממה כבדה היתה שרויה בכל, יהודים נחבאו בבתיהם ולא העיזו להרים קולם. איש לא ידע מה עתיד ללדת יום זה, איש לא ידע מה עליו לעשות. הלכנו, אחותי ואני, אל טחנת הקמח של יקותיאל וילוגה הסמוכה לטחנת דודי. גם שם הסתתרו יהודים רבים שאינם יודעים לגמור אומר בנפשם הלהתיצב אם לא. פולני מכר שעבר בסביבה ספר שמטרתם של הגרמנים אינה אלא להוביל את יהודי טיקטין לגיטו לומז'א ואני ואחותי החלטנו להתיצב בככר השוק. לפתע הגיע אחי פישל. הוא פגש את אוסטרובסקי שספר לו שהורינו מסתתרים אצלו. דבר זה הכריע את הכף והחלטנו להצטרף אל הורינו. בדרכנו למטע תפוחי האדמה בו הסתתרו עברה לידנו מכונית משא טעונה יהודים הנוסעת בכוון לופוחובה.

לפנות ערב שמענו צרורות יריות מכוון לופוחובה. אוסטרובסקי שיצא העירה חזר לביתו מבוהל ומיד רצה לגרשנו מביתו. הגרמנים, הוא אמר, מאיימים בעונש מות על כל מי שיסתיר יהודי בביתו. התחננו לפניו על נפשותינו, אמא גם נתנה לו כסף והוא נעתר להסתירנו עד הבוקר. הוא גם הסביר לנו את פשר היריות. האמת המרה כמעט לא חדרה למוחותינו. אוסטרובסקי הסביר: „...היום היה זה המשלוח הראשון..." ובבקר היה עלינו לעזוב את מקלטנו ולא ידענו אנה נלך.

שמנו פעמינו לסוקולה, שם היו לנו קרובים. בתחנת הרכבת שליד לאפי פגשנו פולני, אדם טוב לב במקרה, והוא ספר לנו שבכפר וניבו הסמוך מסתתרת משפחתו של משה ליפשיץ שאשתו שפרה היא בת טיקטין. הם

אירחונו ולמחרת המשכנו ללאפי. שם היינו מספר שבועות, אמי ואחותי אצל משפחת פקרביץ ואני אצל משפחת ז׳ילאזו, שניהם יוצאי טיקטין. גם אחי פישל שהסתתר עם חברו ביער — הצטרף אלינו. המשפחה שוב היתה מאוחדת והלכנו אל קרובנו חיים יהושע אולשא בסוקולה. כל היהודים להם סיפרנו על גורל יהודי טיקטין לא אבו להאמין.

יהודי סוקולה חיו תחת שלטון אימים גרמני. רכושם הוחרם והצעירים עבדו עבודת פרך. עבדתי עם בנות סוקולה ביבוש כבול, בנקוי תחנות ועבודות מעבודות שונות בקבוצות שהיו נתונות לפיקוד פולני. יהודים שהסתירו את רכושם — ניתלו. נכחתי באחת התליות, אשת הקרבן חבקה את רגליו התלויות באויר ונשקתן בהיסטריקה ואני אמרתי לנפשי מי יתן ויהיה בי הכח לעבור את כל המוראות והנוראות שאוכל לספרן אחרי כן לעולם.

באחד בנובמבר 1942 נצטוו יהודי הסביבה להתאסף בככר השוק בסוקולה. שמע מעשי הרצח בטיקטין כבר הגיע לשם ורבים מן היהודים, בעיקר הנוער, נמלטו היערה. אחותי מלכה הלכה עם קרובנו. אבא אמא אחי ואני, טיקטינאים אחרים שמצאו שם מקלט ורבים מבני סוקולה ברחנו לכוון טיקטין, כי לפי השמועה שרר שם שקט בזמן האחרון. הלכנו בקבוצות, סמוכות זו לזו, אך לפתע גילונו משמרות והמטירו אש. הקבוצות התפזרו ופתחנו בריצה. רצתי בצד אחי, חסרת נשימה ובוססת בבוץ הסמיך שנגרם על ידי הפשרת השלג הראשון אשר ירד באותו לילה. לבסוף נשארנו יחד שבעה טיקטינאים; מרדכי יבלונוביץ, חיה וסוניה אחיותיו, אלתר כץ, משה־חיים ויסקי אחי פישל ואנכי.

כשהאיר השחר הגענו לקורובו. היינו רעבים וקפאנו מקור. התדפקנו על דלתו של אחד הבתים, שם האכילונו, ובעל הבית אף הרשה לנו להסתתר בגורנו. ביום ראשון הוא שמע בכנסיה שעונש מות צפוי למסתיר יהודי, חזר הביתה וגרשנו.

היה בדעתנו להגיע לגיטו ביאליסטוק כי חשבנו ששם נמצאים הורינו, עמהם איבדנו כל קשר מאז הבריחה מסוקולה. אך בדרכנו לשם היה עלינו לעבור את גשר זלוטוריה ועליו ניצב משמר גרמני. שוטטנו, איפא, ללא

כוון וללא מטרה, בבקר אמרנו מי יתן ערב ובערב אמרנו מי יתן בקר, מפחד לבבנו אשר פחדנו. קבוצתנו התפזרה ואני נותרתי עם אחי. מאז, במשך שנה וחצי, נענו ונדדנו בין כפרי הסביבה, האדמה כר לראשנו וכותונת אחת לעורנו. לפעמים הסתתרנו בגורן אף ללא ידיעת הבעלים, קבלנו או גנבנו אוכל וחילקנוהו למנות קטנות שיספיק לזמן רב אך רעבנו. רעבנו מאד ונראים היינו כשלדים.

יונה-טייבל ופישל זילברשטיין

באחד הלילות, לילה מושלג וחשוך וקר, ואני רטובה, רועדת מקור ורעבה, ואנו בקרבת פיבו, הסתכנו ודפקנו על דלת בנין מרוחק מעט מן הכפר. זקנה בשם וישניבסקי פתחה את הדלת. בקשנוה להרשות לנו להתחמם קמעה. ניכר היה שרחמיה נכמרו עלינו אך היא הסבירה לנו שהיא יראה שבנה הצעיר ילשין, מאחר שהגרמנים הקציבו קמח לבן למי שימסור לידם יהודי. כעבור ימים אחדים שוב נזדמנו לאותה סביבה ובטעות התדפקנו על דלת אותו בית. וישניבסקי הזקנה פתחה את הדלת ובהבחינה בנו, אותות חרטה נראו על פניה. „לבי נקפני כאשר שלחתיכם לסערה ולשלג" — אמרה— „הכנסו!" כאשר הבחין בנו בנה, בחור מגודל כבן 19 שסכין אף פעם לא

בעדרה ממגפו, שקע בהרהורים עמוקים וקבע: „אני אוותר על הקמח הלבן ולא אמסור אתכם". מסתבר, חיינו שוים יותר מקמח לבן.

מכל מקום, סכנת גירוש ריחפה מעל לראשינו ואנו עשינו הכל על מנת לא להיות מושלכים חזרה לקור ולכפן.

מארחתנו היתה אלמנה זקנה, עמה גרה בת נשואה עם בעלה וכן בן ובת צעירים. הבת הצעירה סרגה לעצמה חליפה לחג הקרוב, אך החג התקרב ובא ומלאכת הסריגה לא שלמה. בהיות ידי מאומנות בסריגה הצעתי לה לעשות המלאכה, עשיתי ימים כלילות והשלמתיה למועד ולשביעת רצונה. אך משסוב לא נמצא בנו חפץ חששנו שמא יגרשוני. כאן הציל את המצב הבן שנתקנא באחותו ודרש שאסרוג עבורו אפודה ובשל כך הוסיפו להחזיקנו בביתם. אחי הרבה לשחק עם הצעיר דמקה, הוא המשחק האהוב עליו, והקפיד לא לנצח יותר מדאי שלא לעורר את חמתו.

התאכסנו בביתם שלשה שבועות. כל דפיקה בדלת החרידתנו, וכאשר באו אורחים מהרנו להסתתר בחדרנו. מבעד לדלת שמענו את שיחותיהם שלא אחת נסבו על גורל היהודים. רובם ברכו את ההשמדה ההמונית ודברו על היטלר כעל שליחו של אלוקים המשמיד את היהודים הורגי ישו. שיחות אלה הבהירו לנו ביתר שאת את הצפוי לנו אם נתגלה אף בידי הפולנים אך מאום לא עזר. משפחת וישניבסקי שחששה לגורלה ואשר שוב לא מצאה בנו חפץ ביקשתנו לעזוב את ביתם ושוב נמצאנו משוטטים בשדות כשמאחורי כל שיח אורב המות.

פעם אחרת הסתירתנו פולניה שבעלה היה בביאליסטוק לרגל עסקיו אך משסב ושמע מפי אשתו ששני יהודים מסתתרים בבית התקצף וגידף ורצה להכותה. מצבנו היה מאד לא נעים וחששנו שמא ילשין עלינו הבעל ועזבנו מיד. האשה תלתה צלב על צוארי ואמרה: „שמרי על צלב זה, לכי בדרכו היא הדרך הנכונה, והאל יעזור לך לעבור את מוראי המלחמה בשלום", נשקה לי במצחי ונפרדה מאתנו בדמעות והוסיפה: „כשתגיעו לאמריקה שלחו לנו דולרים".

בחודש מרץ 1943 הגענו לברונושבו, שם גר מכרנו מאז, יוזף אולג'ה. גם הוא החזיקנו תמורת עבודות סריגה שלי. יום אחד הופיע בביתו אלתר

כץ. אלתר היה חיט אומן והוסתר על ידי גיסו של אולג׳ה, גם הוא תמורת מעשי ידיו. והיום נשלח לתפור עבור אולג׳ה. משסיים את עבודתו שלחנו אולג׳ה יחד עמו אל גיסו קליקובסקי. זה נתן לנו חדר, אלתר כץ תפר, אני סרגתי וקוליקובסקי עשה עסקים טובים. הוא נהג לאמר: „אם אני מסתכן בהסתרת יהודים בביתי לפחות אהנה וארויח מהם״. הוא היה איש מהמר מטבעו, בחדרנו הסתיר יי״ש המיועד לשוק השחור ואף עמד בקשרים מסחריים חשאיים עם יהודי גיטו ביאליסטוק.

פעם מסרתי לידי קוליקובסקי מכתב המיועד אל הורי אשר לפי ידיעות שקבלתי מאלתר כץ נמצאו בגיטו ביאליסטוק. בקשתיו להשליכו ארצה בקרבת יהודים אשר, כאשר יבחינו באותיות עבריות, ירימוהו בודאי מיד. במכתב בקשתי את הורי לעשות כל מה שבכוחם על מנת להביאנו לגיטו ביאליסטוק, מקום שנראה בעינינו בטוח יחסית. וכך הווה. המכתב הגיע לועד הגיטו ומשם להורי. אחרי כן ספרו לי שהורי עשו את כל הסדורים הדרושים ושיחדו את האנשים הנכונים שיעבירוני לגיטו אך הגיטו חוסל ולמזלי לא נתבצעה התכנית.

קוליקובסקי נצלנו לכל מיני עבודות, בין השאר הכינותי עץ חג המולד נאה. אך בביתו עברו עלינו ששה שבועות של שקט ושבע. זכורתני שאמו, פולניה זקנה ופשוטה, התיחסה בשויון נפש גמור להשמדת היהודים. „מה אתם רוצים״ — אמרה — „האם הרוסים אינם הורגים יהודים? הרי סוף כל סוף אתם רצחתם את כריסטוס?!

כעבור ששה שבועות העבירני קוליקובסקי אל גיסו סאביצקי בסאניק שגם הוא היה זקוק כנראה לעובדת. כעבור שבועיים הגיעו גם אחי ואלתר כץ. אשתו של סאניק, אנטישמית מנוולת, העבידתנו בפרך, עם זאת הרעבתנו ואכסנה אותנו בגורן. יום אחד התפרצה המרשעת הביתה וצעקה: „הסתלקו מפה מיד, המלטו!״ מסתבר שבגורן סמוך הסתתרו שני יהודים, חיה ומרדכי יבלונוביץ. פולני אחד, סלוטינסקי שמו, השגיח בהם, סגר עליהם את הגורן, הקים רעש גדול והזמין משטרה.

כמובן ברחנו כל עוד נפשנו בנו והסתתרנו ביער סמוך. בערב נתקלנו בקבוצת פולנים. „ברחו מהר״ — הם אמרו לנו — „רק היום תפסו בסאניק

שני יהודים מסתתרים בגורן. האח שסרב ללכת למשטרה נרצח באכזריות בידי סלוטינסקי. האחות הובלה למשטרה ונהרגה שם.

ברחנו מסאניק באמצע מאי 1944. במשך חדשיים הסתובבנו ביער עד שבסופו של דבר קבענו את משכננו בגורנו של אולג׳ה, מבלי שהוא עצמו ידע על כך. משם פשטנו על החצרות לגנוב מעט אוכל ומתחת לחיטה שבגורן ישנו.

החזית התקרבה וגדודי הגרמנים החלו לסגת. בקר אחד הגיע אחד הגדודים לסאניק וחנה בגורנו של אולג׳ה. מאות חיילים גרמנים התישבו על החיטה ו...אנחנו שלשתנו תחתיה. נשימתנו נעצרה. לא העזנו להניע אבר וממש קפואים שכבנו מתחת לתבואה במשך כל היום והלילה שלאחריו. לבסוף נרדם אחי מתוך עיפות, הגרמנים שמעו קול נחרתו ותפסוהו. מיד קמה מהומה גדולה בגורן, החיילים תפשו קילשונים שהיו שם ודקרו בתוך התבואה. אני נדקרתי בידי ונמלאתי דם. בסופו של דבר גילו גם את אלתר כץ ואותי. למזלנו לא היו אלו אנשי גיסטפו כי אם גדוד וורמכט והובילונו תחת משמר מזוין לביאליסטוק. שם נמסרנו לידי מפקדת הגיסטאפו אשר שכנה ברחוב שנקביצ׳ה 15. נחקרנו ארוכות, בעיקר על מוצאנו וכן היכן הסתתרנו במשך השנים. לא ספרנו שאנו בני טיקטין, שלא יראונו כקומוניסטים וכמובן לא מסרנו שמות הפולנים שהסתירונו.

נכלאנו בתא הנידונים למות. על קירותיו ראינו כתבות של יהודים שקדמונו, שמותיהם ותאריכי מאסרם והוצאתם להורג. זה הבהיר לנו ביתר שאת את הצפוי לנו ומה חרה וכאב לנו שאחרי כל הגלגולים שעברנו, אחרי כל הזועות שראינו בעינינו ואחרי שנפשנו היתה נתונה בסכנות במשך שנים ותמיד נחלצנו — יהיה עלינו למות, ואנו יודעים שהשחרור הוא ענין של ימים או שבועות ספורים בלבד! אך שיחק לנו המזל וניצלנו גם משם.

הגיעה שעת הצהרים. ומיטגשטונדה היא מיטגשטונדה גם ברחוב שנקביצ׳ה 15, והמקום שקט כאילו עזבוהו כולם. בלאט הצליח אחי לנתק לבנה גדולה מתוך התנור הגדול שניצב בפינת החדר, על ידי שגירד סביבה במסמר. מיד הוא טפס דרך הפירצה שנוצרה ואלתר כץ אחריו. בקשי הצלחתי לטפס אחריהם אך הפירצה הובילתנו רק למסדרון. הבחנו במזרונים

שנערמו שם ומיד נשכבנו תחתיהם, אחי שהגיע ראשון קיצוני מצד אחד, אני שהגעתי אחרונה מצד שני ואלתר כץ באמצע. משנרגענו קמעה ואחי התבונן מעט סביבו הוא קם, נתן אות לאלתר כץ לבוא אחריו ואמר לו לקרוא לי. אבל הם יצאו ואני לא שמעתי מאומה. זמן מה אחרי כן שמעתי צעדים כבדים, שקשוק מפתחות ומיד פרץ קללות — „החזירים הפולנים עזרו להם לברוח!" למזלנו הניחו הם שבעזרת הפולנים הצלחנו לעזוב את הבנין ולא ערכו בו חיפוש קפדני, שאם לא כן, היו מגלים את אחי ואת אלתר כץ מסתתרים על גג המוסך שבחצר הבנין ואותי צעדים ספורים מהם, מתחת לערימת מזרונים.

בלילה שמעתי את קריאת אחי, ירדתי לחצר והצטרפתי אליהם. על אותו גג שהינו ששה ימים, ששה הימים הארוכים ביותר שידעתי. חכינו לשחרור מדי שעה, אך מה רחוק נראה הוא מאתנו כשאנו צפויים כל רגע לגלוי ולמות. ואם גם לא יגלונו הנה ריחפה על ראשנו סכנה מיתת רעב, ללא פירור לחם או טיפת מים. אך מה יכלנו לעשות מלבד להסתתר על הגג ולקוות שהא־ל הטוב שלא עזבנו במשך השנים לא יעזבנו גם עתה?!

בלילה השביעי לשהותנו על גג המוסך קם והיה הדבר; הגרמנים נסוגו. אך הם עשו זאת בשיטת אדמה חרוכה, החריבו והבעירו הכל. הלהבות התקרבו אלינו ולא נותר לנו אלא לקפוץ מגג המוסך אל הרחוב הסמוך. למזלנו נחתנו על חלקת דשא ואני נשכבתי והתחלתי לשתות מים שזרמו על הארץ. אחר תפסני בשערות ראשי וגררני משם. רצנו בכוון הגיטו והסתתרנו באחד הבנינים שעוד בקושי עמד על תלו. ראינו אור בוקע מחלון בית סמוך אך חששנו לעזוב את מקלטנו החדש כי הגרמנים עדיין ניהלו קרבות השהיה ברחובות ביאליסטוק. לבסוף הסתכן אחי ודפק על דלת הבית. מראהו היה איום. מזה רעב, קרוע ומלוכלך ומגודל זקן בן שבועיים. כאשר נפתחה הדלת מיהר להודיע: „אני יהודי" וביקש מעט אוכל. כעבור זמן קצר יצא ובידו סיר דייסה וכיכר לחם.

באותו בית גרה משפחה רוסית אינטליגנטית. הם התנצלו שאינם יכולים להסתירנו מפחד הגרמנים אך הזמינו את אחי לבוא גם למחרת. במשך שלשת הימים הבאים התכלכלנו על ידם. ביום הרביעי, ה־27 ביולי 1944, שוחררה העיר על ידי הרוסים.

הרוסים הלביוני ואנו השתכנו בקצה השני של העיר המרוחק מאזור הקרבות. עדיין פחדנו לעזוב את הבית כי קרבות הרחוב טרם נסתיימו, רק אחי יצא מדי פעם לראות מה המצב. פעם חזר ובשורה בפיו: „הפריצים בביאליסטוק!"

כעבור שבועיים חזרנו לטיקטין. דמעות עלו בעיני כאשר ראיתי את עיר מולדתי שהיתה לבז ולמשיסה.

במקום בו עמד פעם ביתנו היה עכשיו מגרש. בביתו של דודי, שעדיין עמד על תלו, ישבה משפחה פולנית. גירשנום והתישבנו שם. אט אט נתלקטו לטיקטין ארבע עשרה מבניה הניצולים, ביניהם משה טורק הרופא אשר טיפל בנו. היינו שם כחצי שנה ועבדנו בבית חרושת לשמן. אך מכסת הסבל והנדודים לא שלמה. הלאומנים הפולנים, שהתנגדו לשלטון הרוסי, הסתתרו ביערות ועסקו בעיקר ברצח יהודים. גם הפולנים האחרים גילו את פרצופם האמיתי ושמועות על פוגרומים ורצח יהודים הגיעו לאזנינו. גם בטיקטין אירע מעשה רצח שעה שבלה ביאלסטוצקה, צעירה יהודיה מביאליסטוק שהסתתרה בעת המלחמה בסביבות טיקטין, נורתה ונפצעה קשה. היא דפקה על פתח ביתנו, הובלתיה לרופא, אך היא מתה מפצעיה. גמלה ההכרה בלבנו ששוב עלינו לקחת מקל הנדודים בידנו. והפעם רק מקום אחד בא בחשבון, ארץ־ישראל.

קרוב לשנתיים בבור קטן

סיפורו של מרדכי ברנר מניצולי שואת טיקטין

אם בראשיתה של שנת 1939 השתעשעו עדיין עמי אירופה בתקוות־שוא של „הסכמי מינ־כן" למיניהם שנועדו כביכול לש־מש „ערובות ממשיות" בפני הסכנה ההיטלראית, הנה לקראת סוף השנה השתנתה התמונה לחלוטין וכל האשליות והתקוות נופצו על סלע המציאות החדשה. איומיו של היט־לר ושידורי ההסתה של גבלס מזה, ומירוץ הזיון של הצבא הגרמני מאידך, עשו את שלהם — אירופה כולה הפכה להר געש מסוכן שבצילו המאיים ישבו מליוני אדם נפחדים ונרעשים וחוששים לעתידם וגורלם.

וכך אמנם, את אשר יגרו בא להם! — שחרו של יום הראשון לספטמבר הבקיע וגלגלי הענק של „מכונת המלחמה" החלו לנוע. גועשת ורותחת פרצה הלבה מתוך לועו הפעור של המולך החדש והציפה את אירופה, שטפה ארצות והכחידה עמים וזרעה בדרכה אך מוות וחידלון. פולין היתה הקרבן הראשון...

צו־הקריאה, שפקד עלי להתיצב מיד בקסרקטין של הצבא הפולני בביאליסטוק, השיגני בעודני עומד ליד תנור האפיה של גלונסקי האופה

הטיקטיני. מבלי להתמהמה הרבה צררתי את מטלטלי ומעט צידה לדרך ויחד עם אחי משה וגיסי משה בראנסקי, יצאנו לביאליסטוק והתיצבנו איש איש ביחידתו. אך באותם הימים הצבא הפולני שוב לא היה צבא, כי אם ערב־רב של חיילים מובסים ולוחמים מחוסרי משמעת שנסו על נפשם מפני הצבא הגרמני. גם היחידה שלי הצטרפה אל מנוסת הבהלה מזרחה, וכך, מבלי לדעת איך ומדוע, מצאתי את עצמי לפתע על אדמת רוסיה.

בראש השנה תרצ"ט שהינו בעיר הרוסית רובנו, עדיין כחיילים של צבא פולין המנוצח, אך למחרת היום פורסמה פקודה רשמית המשחררת את כל החיילים מהשרות וכל אחד היה רשאי לעזוב את יחידתו ולשוב לביתו. ברור שהשמחה היתה רבה, אך בטרם הספקנו לעשות את הצעד הראשון לקראת חרותנו, מצאנו את עצמנו לפתע מכותרים על ידי יחידות של הצבא האדום שהתיחס אלינו כאל שבויי מלחמה, והעבירנו למחנה שבויים שפאקובו שליד רובנו. למזלי, השמירה על המחנה לא היתה מעולה וכך באחד הלילות הצלחתי לחמוק מתוך המחנה ולהגיע חזרה לרובנו. בבית דכנסת המקומי מצאתי מחסה מפני עיניה הבולשות של המיליציה הסוביטית, שערכה מצוד על עריקים ועל החיילים הפולנים. היהודים האכילוני והשקוני ואף דאגו להחליף את מדי הצבא שלי בבגדים אזרחיים. משחבתי להיות אזרח, שמתי פעמי לעבר עיר מולדתי טיקטין.

תחנתי הראשונה בדרך אל החופש היתה ברנוביץ. אחיו של ה„לחו־ביצער רב" ששימש כמרא־דאתרא בטיקטין, נתן לי מחסה בביתו. כבנו של השמש הטיקטיני הנודע זכיתי למידה רבה של הכנסת אורחים ובכל מקום כבדוני וקיבלוני בסבר פנים יפות. דבר לא חסר לי, אך כל אותה עת הייתי תר ומחפש אחר אמצעי תחבורה שיקרבוני אל מטרתי היחידה — טיקטין.

והנה באחד הימים כאשר נדמה היה לי שאפסה כל תקווה ואני ישבתי מיואש ומדוכא, פשטה שמועה בעיר כי רכבת מיוחדת לביאליסטוק עומדת לעבור דרך ברנוביץ. מבעוד יום מלאו מאות יהודים את הרציף של תחנת הרכבת המקומית והמתינו בקוצר רוח לרכבת הגואלת. וכאשר סוף סוף הגיעה הרכבת והרוסים הכריזו עליה בקולי קולות: „רכבת לביאליסטוק,

רכבת לביאליסטוק!" — בלעו מאות היהודים את הפתיון והתנפלו על הקרונות כמוצאים שלל רב. בעיני היה כל הענין חשוד משום מה והתיחסתי לכל „המציאה הגדולה" הזו בספקנות רבה, ועל כן החלטתי איפוא לא להחפז. הסתתרתי מאחורי גל חבילות שבפאתי הרציף וציפיתי כיצד יפול דבר, ואכן לא הצטרכתי לחכות זמן רב כדי להוכח שאמנם נפלו מאות היהודים קרבן למלכודת שטמנו להם אנשי המיליציה הרוסית. משאך זזה הרכבת ממקומה היא שינתה לפתע את כיוון נסיעתה ובמקום לביאליסטוק פנתה מזרחה אל עבר ארץ הגזירה אשר בסיביר הרחוקה.

כמובן ששוב לא יכולתי לסמוך על אמצעי התחבורה המקובלים, ורק לאחר מאמצים על־אנושיים והפעלת מיטב הטכסיסים של גונב גבולות מקצועי, הצלחתי בדרך־לא־דרך להגיע איכשהו לביאליסטוק. באורח מקרה פגשתי בביאליסטוק את פישל זילברשטיין חברי מטיקטין, אשר גם הוא כמוני נלקח לצבא הפולני אך שב ממנו כפצוע מאחד הקרבות בהם השתתף. יחד שכרנו כרכרה שתסיענו לעיר מולדתנו, ובחול המועד סוכות הגענו לשמחתנו ולשמחת כל בני משפחותינו טיקטינה.

מיד חזרתי אל מאפיתו של גלונסקי האופה ושם אף המשכתי לעבוד כל זמן היות הכיבוש הרוסי בטיקטין. במשך כל התקופה הזו לא התנסתה טיקטין במאורעות המלחמה וחיי הקהילה היהודית התנהלו כתיקונם מבלי שיעברו עליה זעזועים מיוחדים. אך עם כל זאת, איש לא יכול היה להתעלם מהאוירה הכללית מבשרת הרעות שהיתה מתוחה מאד. בעליל אפשר היה לחוש את הסערה העומדת להתחולל. הכל עסקו בהכנות קדחתניות לקראת התמודדות מחודשת והכוחות נערכו לקראת מלחמה חדשה. בקרבת טיקטין עסקו הרוסים יומם ולילה בהכנת והכשרת שדה תעופה ענקי.

ב־21 ליולי 1941 בהשכמת הבוקר שמעתי לפתע זמזום מטוסים, תופעה בלתי שכיחה בטיקטין וסביבתה. יצאתי לחצר ולמראה עיני התוהות נתגלה מחזה מרהיב עין של קרב אוירי מרתק שניטש בשמי טיקטין התכולים: מטוס קרב רוסי ומטוס קרב גרמני היו מתמרנים ומזנבים אחד בשני. לפתע נשמע צרור ממושך של מכונת יריה. אחד המטוסים נפגע, התלקח והחל צונח ארצה כשהוא משאיר מאחוריו פס שחור של עשן סמיך. שניות ספורות

בטרם התנגש המטוס בקרקע ראיתי את הטיס קופץ מתוכו וכיפת המצנח הצחורה נפרשת מעל לאחו שבמבואות טיקטין. רבים מבין משכימי קום ומאלה שהתעוררו בינתיים לקול פצפוצי היריות ועקבו אחרי הקרב האוירי המרתק יצאו בריצה לעבר האחו. את הטיס מצאנו נאחז בסבך ענפי עץ פצוע ושותת דם. הטיס היה בדרגת לויטננט של הצבא האדום ומילותיו הראשונות היו: „וואינה וואינה!!" (מלחמה, מלחמה!). — כך נודע לנו שהמלחמה פרצה. פניקה השתררה בעיר, איש לא ידע לשית עצות בנפשו, רבים עזבו את העיר. ביאליסטוק היתה המטרופולין שמשכה אליה כאבן שואבה את כל פליטי הסביבה.

גם אני, ושני חברי אברמ'ל ברנוביץ וזעידקע שצינקי, חלטנו ללכת לביאליסטוק. הכביש הראשי כבר היה תפוס על ידי הגרמנים, שיירות ארוכות של חיילים גרמניים וציוד נעו עליו ללא הפוגה. נאלצנו על כן לעשות את דרכנו קפנדריה בשבילים עקלקלים ובצידי דרכים ולכן גם ארך מסענו זה למעלה משלושה ימים. את ביאליסטוק מצאנו עזובה ושוממה. בעלית הגג שבבית דודתי ביליתי את ימי החרדה והמבוכה של ראשית כיבוש הנאצי בביאליסטוק. דרך פשפש קטן שבעלית הגג יכולתי להשקיף על הסביבה ולהבחין בכל מעשיהם של הגרמנים. ראיתי כיצד עוברים הגרמנים מבית לבית ומוציאים את היהודים בעיקר את הצעירים, ומרכזים אותם בתוך בית הכנסת המרכזי של ביאליסטוק. היה זה ביום שישי לפנות ערב כאשר לפתע הורעדה כל העיר לקול התפוצצות אדירה. היה זה שלב ראשון במבצע חיסול יהודי ביאליסטוק. הגרמנים ריכזו את היהודים בבית הכנסת, סגרו עליהם את הדלתות הניחו בו דינמט ופצצוהו. כל מי שניסה להמלט מתוך מלכודת תופת זו, נקצר על ידי מכונות יריה שהוצבו סביב בית הכנסת. גם בנו של החזן שלמה גולדברג מטיקטין נורה במקום הזה שעה שאחוז להבות ניסה לקפוץ דרך אחד החלונות של בית הכנסת.

הגרמנים לא אמרו די. מיד אחרי ההתפוצצות עברו קבוצות חיילים גרמניים ובשיטתיות היו מעלים באש בזה אחר זה את בתי היהודים שבסביבה על יושביהם. במשך עשרים וארבע שעות אכלו לשונות האש את גוש בתי העץ שבקרבת בית הכנסת. משאחזו הלהבות באחד הבתים השכנים קפצתי

מתוך המחבוא שלי ובאין רואים התגנבתי לשכונת בתי האבן שבסוסנובה ליד בית הקברות היהודי הישן. רבים מבני העיר הסתתרו שם בין המצבות.

למחרת היום ארגנו הגרמנים פלוגות עבודה מבין היהודים ופזרום על פני העיר לאסוף את הגופות החרוכות שהיו מוטלות ברחובות. מאות גופות ושרידי גופות מפויחות ושרופות הוטמנו בבור אחד גדול שנכרה בבית הקברות. חברי זעידקע שצ׳ינסקי הי״ד אשר נתפס לעבודה זו, חזר לפנות ערב שבור בגופו וברוחו.

כנשרים שוחרים אלי טרף ומריחים מרחוק כל נתח של בשר פגר ונבלה, כן גם הגויים משאף הריחו שיש כאן מקום לשוד וביזה, באו בהמוניהם מכל הסביבה ואף ממקומות מרוחקים וכפרים נידחים. ביניהם היו אף מספר גויים מטיקטין ומפיהם למדתי שבטיקטין לא קרה דבר. הצטערתי מאד והתחרטתי על שעזבתי את הבית ומיד החלטתי לשוב לטיקטין ויהי מה.

ידעתי שכל יהודי המהלך בדרכים באותם הימים שם נפשו בכפו, כי עשרות גויים אורבים בצידי דרכים ועם גרזנים וחרמשים ביד מתנפלים על כל עובר אורח, שודדים את רכושו ואת היהודים מענים וממיתים. על אף הכל ולמרות הכל יצאנו לטיקטין. ואמנם נתקלנו באחד המארבים הנזכרים, אך שיחק לנו המזל והגויים לא הרגונו נפש, הם הסתפקו במעילנו ובנעלינו שהורידו מעלי גופנו ואת חיינו „נתנו לנו במתנה" — כדבריהם.

את טיקטין מצאנו שרויה בפחד. למרות שהגרמנים טרם ערכו בה ביקור של ממש ועדיין לא הראו שום סימנים של התנכלות לקהילה היהודית, הרי בכל זאת הגויים, שהרגישו שדם היהודים נעשה הפקר, ערכו מספר פוגרומים על היהודים ואת רכושם בזזו. אברמ׳ל ברנוביץ הי״ד שהתאכזב מהמצב בעיר, החליט לחזור לביאליסטוק אך לא הרחיק לכת. שלושה קילומטר מטיקטין התנפלו עליו הגויים והרגוהו. הוא היה מהקרבנות הראשונים של העיר.

אני נשארתי בטיקטין עד אותו יום המר והנמהר של העשרים ושני לאוגוסט 1941 כאשר נתפרסמה הפקודה של הזדרמריה כי על כל היהודים

להתיצב בככר השוק. שאלתי בעצתו של אבי מה עלי לעשות. הוא אמר לי להמתין מעט ובעצמו פנה אל רב העיר הרב אבא (גיסו של „החזון איש" זצ"ל) שאת דעתו החשיב מאד. לאחר זמן מה חזר אבי ואמר לי כי לדעתו של הרב, עלי ועל אחי בערל, שהיה אדם אמיד וידוע בעיר, להעלם לזמן מה מן העיר.

באישון לילה צלחנו את הנהר באחת הסירות שקיבלנו מגוי מכר. במשך כל הלילה שוטטנו באחו שמעבר לנהר ולתמהוננו הרב נוכחנו לדעת שאיננו בודדים במקום. היו שם עוד מספר טיקטינאים ביניהם; שיע־לייב (חתנו של ה„טרעסטנער בעקער"), טראכנובסקי סוחר הבהמות, חאשקע מאלשבסקי, מאיר ציגאנסקי ופסח זיעלאזי.

משהאיר היום נשכבנו מאחורי השיחים משקיפים על העיר. היה זה מקום תצפית מצוין ממנו ראינו את הכביש הראשי המוביל לעיר ויכולנו לעקוב בקלות אחרי כל מה שנעשה עליו. בשעה תשע וחצי בערך ראינו לפתע את התהלוכה עוברת על פני הכביש מבלי שנדע מה טיבה ומה כיוונה. היו שטענו כי מובילים אותם לגיטו לומזא, אך כפי שנתברר לנו אחר כך הובלו כולם לזאבאד במרחק של תשעה קילומטר מטיקטין, שם העמיסו את כולם על מכוניות משא והעבירום ליער לופוחובו.

בצהרי היום שמענו יריות מכיוון יער לופוחובו. היריות חזרו ונישנו פעם אחרי פעם במשך כל אותו היום עד שעה שמונה בערב. גלים גלים הובאו היהודים ליער, הועמדו על שפת הבור ואז נפתחה עליהם אש מכונות יריה. בערב ראינו את מכוניות המשא חוזרות לטיקטין. למחרת היום חזר ונשנה המחזה האיום והמחריד...

כמוכי הלם הסתובבנו בשדות וביערות מבלי שנדע לאן לפנות ומה לעשות עם עצמנו. כאחרים מבני טיקטין שהצליחו להמלט מהשואה שפקדה את יקירינו, היינו משוטטים בסביבת העיר מבלי שנוכל להנתק הימנה. רבים מבינינו נתפסו על ידי הגרמנים ואלה הובילום ליער לופוחובו והעמידום על שפת הבור השלישי, ביניהם: מרדכי הערש שיעדלעצקי, משה קובלינסקי, הנער קאפקא ואחרים — ה' יקום דמם.

במשך שנה לא חזרו הגרמנים על פעולות חיסול באיזור ביאליסטוק. כל אותה העת הייתי בבית אחותי בקינישין. אך כאשר בקיץ 1942 הוכרז איזור ביאליסטוק, כ„יודן ריין" החלה פרשת נדודי מחדש.

קינישין החלה חוששת מפני הגורל שפקד את טיקטין. ואם עוד היה מי שפיקפק בכך והתברך בליבו כי לא תגע אליו הרעה ניתנה לו ההזדמנות לשנות דעתו. כאשר באחד הימים הוצאו שלושה עשר מנכבדי הקהילה היהודית להורג בחוצות העיר. בימי חול המועד סוכות 1942 הוצפה לפתע העיר בעשרות חיילים גרמניים. למחרת היום נכנסו לעיר עשרות עגלות שגויסו למטרה זו בין כל אכרי הסביבה. ידעתי את אשר עומד לקרות ליהודי קינישין וחיפשתי דרך להמלט מהעיר.

בחוצות העיר כבר סובבו עשרות אנשי גיסטאפו והחלו לרכז את יהודי קינישין לשם העברתם למחנה ההשמדה. יחד עם גיסתי ובתה בת העשר, יצאתי את הבית בחשאי ודרך חצרות וגני הפרי של הגויים הגעתי למבואות העיר. כאן היה עלינו לעבור דרך שדה פתוח חשוף לעין כל. החילונו לרוץ. לפתע נשמעו מאחורינו קריאות: „האלט! האלט!" מבלי להסב את ראשי אחורנית המשכתי לרוץ כמוכה אמוק. יריות החלו פולחות את האויר. לא שמתי לב לכך, המשכתי לרוץ כשלידי הילדה הקטנה בת גיסתי. רק כאשר הגענו לחורשת עצים שבפאתי השדה הפתוח, עצרתי לרגע והפניתי את ראשי לעבר רודפי. ראיתי אותם סוחבים את גיסתי ועוד כמה יהודים שנתפסו שעה שניסו לחמוק מהעיר דרך השדות.

לא יכולנו להשתהות הרבה זמן כי קבוצה אחרת של אנשי גיסטאפו שהבחינה בנו פתחה בריצה אחרינו. בזחילה הגענו לאסם תבואות גדול שעמד בקרבת מקום והתחפרנו בתחתית ערימה ענקית של תבן. שמענו את הגרמנים נכנסים בעקבותינו לתוך האסם. שמעתים צועקים שיעלו את כל האסם באש אם לא נצא מתוכו, אחר כך החלו דוקרים את ערימות הקש והתבן בכידוניהם, אך למזלנו הרב לא מצאו אותנו.

בתום רגעי החרדה הנוראים שלא אשכחם לעולם, ומשעזבו הגרמנים את המקום, התאוששתי מעט, לקחתי את הילדה המבוהלת בזרועותי ובחפוי הלילה החילותי צועד לעבר יאשינובקה. את הילדה השארתי בבית דודתי

ביאשינובקה ואילו אני המשכתי את דרכי טיקטינה. שמעתי שבטיקטין כבר לא נותר אף יהודי ועל כן סברתי, אולי כבר לא יבואו לשם הגרמנים, אך תקוותי נגוזו חיש. בטיקטין עדיין נמצאה יחידה גדולה של חיילים גרמניים ואילו הגויים ממכרי, איש לא רצה להכניס אותי לביתו והיו אף באלה שאיימו עלי שיסגירוני בידי הגיסטאפו.

שלושה שבועות שוטטתי בסביבות טיקטין, הרעב הציק לי מאד אך הרע מכל היה הקור. רגלי קפאה ובקושי רב גררתי את עצמי בחזרה ליאשינובקה. בכניסה לעיר כוחותי עזבוני התעלפתי ונפלתי מחוסר הכרה. איני יודע כמה זמן שכבתי בתוך השלג ומה הזכות שעמדה לי, כי במקרה יעברו במקום יהודים ויביאוני לביתם ויחזירוני לחיים.

החיים המעטים שנשארתי ביאשינובקה הבהירו לי מעל לכל צל של ספק מה צפוי גם לעיירה זו. גיטו ביאליסטוק נראה בעיני באותם הימים כמקום בטוח. אך כיצד מגיעים לשם בעוד הוא סגור ומסוגר ומשמרות כבדים של ס. ס. הופקדו עליו? בשלהי החורף 1942 הצלחתי סוף סוף לחדור לבין חומות הגיטו. כאן בא לעזרתי אהרון פלר בן טיקטין אף הוא, שמדי יום ביומו היה מוציא בעגלתו אל מחוץ לחומות הגיטו את פחי האשפה והזבל. הוא החביא אותי באחת החביות שבעגלתו וכך הבריחני לתוך הגיטו.

לעומת החיים בחוץ נראה בעיני הגיטו כגן־עדן ממש. היהודים לא נרדפו והיו בטוחים בחיים לפחות לפי שעה.

לפתע הורע המצב. מדי יום ביומו אפשר היה לשמוע סיפורים כיצד הוכה, נענה או הוצא להורג יהודי זה או אחר. קבוצות יהודים שנלקחו לעבודות אל מחוץ לגיטו החלו נעלמות לפתע מבלי שאיש ידע מה עשו בהם הגרמנים. האוירה היתה מתוחה והרת סכנות. והימים ימי פרוס האקציה הראשונה.

באחד הימים פגשתי את לייבל הערשטיין מטיקטין, שעבד בבית החולים היהודי בגיטו והוא פנה אלי לאמור: „מרדכי, למה באת לכאן? הן תדע שאת כל היהודים שבגיטו יהרגו?" החלטתי להמלט. ובאותה מידה שקודם לכן השתוקקתי להכנס לגיטו, חפצתי כעת לעזבו.

בינואר 1943, לאחר מספר נסיונות נפל, הצלחתי סוף סוף, דרך חצר בית חרושת שגבל עם חומת הגיטו, לחמוק מביאליסטוק. שמתי פעמי חזרה ליאשינובקה וזו היתה גם העיירה היחידה בסביבה שהגרמנים השאירוה פתוחה וכל יהודי שחפץ היה להכנס לתוכה יכול היה להתישב בה ללא קושי. הגרמנים שרצו להפטר מתנועת הבורחים והמשוטטים ביערות, הכריזו על יאשינובקה כ„עיר־מקלט" ואמנם עשרות יהודים מכל הסביבה, שהקור והרעב הציקו להם, היו באים ליאשינובקה בתקוה כי ימצאו בה מקום מנוחה — אך לא כן חשב האשמדאי הגרמני.

והנה יום בהיר אחד מצאנו גם את יאשינובקה סגורה על מנעול ובריח. עשרות אנשי גיסטאפו הקיפו את העיר וציוו על כל היהודים להתרכז במקום אחד. לדידי לא היתה זו תופעה חדשה והאינסטינקט הפנימי של יצר הקיום אמר לי מיד מה עלי לעשות. מבלי להתמהמה קפצתי החוצה והחילותי רץ אל מחוץ לעיר. הפעם לא הייתי בודד במנוסת בהלה זו, עשרות יהודים מלומדי נסיון כמוני פתחו בריצה לעבר היער הסמוך. אנשי הגיסטאפו המטירו אש מקלעים לכל הכיוונים. כשמונים יהודים נהרגו במקום. מעטים הצליחו להגיע ליער.

יחד עם עוד שני בחורים מקורוצ׳ין העמקנו לתוך היער ושם שהינו למעלה משלושה שבועות. ניסינו למצוא קשר עם הפארטיזאנים אך לשוא. הפארטיזאנים גם הם נמצאו אותה שעה בהחבא ואם גם הבחינו בנו לא היו ששים לקבל לתוך שורותיהם יהודים בלתי מזוינים.

למזלנו מצאו שני הבחורים מקורוצ׳ין גוי מכר שעבד כל ימי חייו אצל אביהם, והוא הסכים לתת לנו מחסה. היה זה גוי זקן אדוק וירא שמים, שנוסף על הכסף הרב ששלשלנו לידיו מיד ושעוד הבטחנו לתת לו כעבור זמן, ניחן גם במידה מסוימת של הומניטאריות וטען שהוא מתנגד לשיטות הרצח הברבריות שהגרמנים סיגלו לעצמם. נעים היה לשמוע כדברים האלה בימים ההם יוצאים מפי גוי שנראה לנו כמלאך מהשמים ואמנם הוא היה קרש ההצלה שלנו בים השטנה והרדיפות העקובות מדם שאיימו עלינו תמיד.

הגוי חשש להסתיר אותנו בביתו ולכן חפר בשדה במרחק ניכר מאחוזתו, בור מרובע, מטר על שני מטר, ועומקו קצת למעלה ממטר אחד.

את הבור כיסה בקורות ובפסי ברזל, שפך עליהם שכבה עבה של אדמה, חרש אותה וזרע בה חיטה. מהבור חפר תעלה צרה באורך ששה מטר שהובילה לדיר חזירים שעמד בסמוך.

שפופים וכפופים ישבנו בבור במשך כל שעות היום מבלי לנוע ולהוציא הגה מהפה. את ארוחותינו הדלות היינו מקבלים דרך התעלה פעמיים ביום, שעה שהגוי היה בא לדיר לתת אוכל לחזירים. רק בלילות, לאחר מאמצים קשים וזחילה ממושכת לאורך התעלה, היינו יוצאים בחשאי, עושים את צרכינו וממלאים את ריאותינו באויר צח.

במשך למעלה משמונה־עשר חודש בילינו בבור זה, אני ושני הבחורים מקורוצין, ולאחר מכן הצטרף אלינו בחור כבן שבע־עשרה שהגוי מצאו באחד הימים מוטל באפיסת כוחות והכניסו אלינו. הוא אמר שאמנם אינו עשיר עד כדי כך שיוכל לפרנס ארבעה אנשים, אך מרעב לא נמות. ואם הוא מסתכן עבור שלושה יהודים הרי כדאי לו להסתכן בהסתרת בחור יהודי נוסף. ברור שהתנאים בבור נעשו קשים יותר אך לא לכך היו נתונות מחשבותינו אז. היו ימים שישבנו צמודים איש לרעהו, ואף ללחוש נאסר עלינו, רק פסיעותיו הכבידות של הגוי כשהוא חורש את אדמתו מעלינו היה מגיע לאזנינו.

עם בוא האביב של שנת 1944 הורע מאד המצב בבור. הגוי לא יכול היה להשיג עבורנו מספיק מזון והיינו סובלים חרפת רעב, אך גרוע מכל היתה עונת הפשרת השלגים כאשר המים החלו מחלחלים לתוך הבור. במשך היום היינו שרויים בביצה סמיכה שבלילה, עם גבור הקור היתה הופכת לגוש קרח מקפיא. כיצד עמדו לנו כוחותינו בימים אלה, עד היום איני יודע, אך בעזרת האל התגברנו גם על תקופה נוראה זו.

באוגוסט 1944 כבשו הרוסים את איזור ביאליסטוק ואז יצאנו לחופשי, אך הסכנה טרם חלפה. הצבא האדום התקדם מערבה והשאיר את האיזור לחסדם של הפולנים. אנשי הא. ק. (הפרטיזנים הפולניים הלאומניים) הצטיינו בשנאתם ליהודים, היו ממשיכים במסורת של הגרמנים וכל אימת שתפסו יהודי היתה אחת דתו למות. אף מטיבנו הגוי שנתן לנו את המחסה בביתו נרצח על ידי אנשי הא. ק. על שנתן מחסה ליהודים.

ראשית דרכי לאחר שיצאתי מהבור היתה טיקטין. כאשר הגעתי אל עיר מולדתי מצאתי בה אך עפר ואפר. היינו קבוצה של כמה מניצולי השואה שכל אחד יצא ממקום מחבואו וחש טיקטינה. במשך למעלה מחמישה חדשים נשארנו בעיר מולדתנו, בה בילינו את מיטב שנות נעורינו ועתה נאלצנו לראות בחורבנה ולעמוד על קברה, בעוד קול דמי אחינו ואחיותינו, הורינו וילדינו צועקים אלינו מהאדמה....

מן הפח אל הפחת

סיפורו של שרגא פרקו (פייבל פרצ׳יק) מניצולי שואת טיקטין

בשנת 1939, טרם שהגרמנים נכנסו לטיקטין, הם עברו בה בדרכם מביאליסטוק. החיים בעיר התנהלו כרגיל. אני הלכתי ברחוב קצרבסקי כאשר נעצרה לידי מכונית בחריקה, קצין גרמני יצא מתוכה וקרא לי. כאשר התקרבתי שאל: „היכן תחנת הרכבת? — „אין כאן תחנת רכבת" עניתי. הוא שאל שוב והפעם בצעקה: „היכן תחנת הרכבת, נבל?" חזרתי ועניתי שאין כאן תחנת רכבת. אז שאלני היש כאן חנות לבדים. הוריתי על חנות סמוכה אך הוא ציוני להכנס למכונית, בה ישבו עוד שלושה חיילים גרמניים. שוטטנו ברחובות העיירה ואני חששתי לחיי. כל הזמן צעקתי: „הנה חנות... כאן... כאן" אך הוא המשיך לנסוע. לבסוף עצר ליד גשר קטן ושאל: „היכן?" ראיתי את חנותו של אברהם טורק והצבעתי עליה. הוא נכנס לחנות והובילני אתו. הבחנתי בתרעומת במבטו של טורק, אך מה יכלתי לעשות?

הגרמני לקח שלשה גלילי בד ושיחררני. פחדתי ללכת בדרך המלך והגעתי הביתה דרך חצרות הבתים. בני משפחתי והשכנים בכו. השמועה על חטיפתי הגיעה הביתה וחשבו שהייתי הקרבן הראשון של יהודי טיקטין.

בשנת 1940 נכנסו הגרמנים לטיקטין. כאשר הם אספו את כל הגברים היהודים בכנסיה הגדולה נמלטת מן העיר. היה זה מזלי.

לפני כן, בשנה בה שלטו הרוסים בעיר, הייתי חבר בלהקה שהם הקימו וחששתי שמא ילשינו הפולנים שעסקתי בתעמולה למען הרוסים. הייתי אצל מכרים בויסוקו־מאזוביצק אך שמרתי על קשר הדוק עם הורי, אך קשר זה ניתק לפתע ושמע האסון הגדול שאירע הגיע לאזני. מיד חזרתי לאזור טיקטין. לא מצאתי שריד ליהודים בכל הסביבה. נתחלחלתי כאשר עלה על דעתי שהנני שריד בודד לעיירה הומית היהודים.

באחד הלילות נכנסתי אל פולני מכר. כאשר פתחתי את הדלת עוד הספקתי לראות דלת אחרת נסגרת בחפזה. מסתבר שבאותו בית הסתתר חיים אריה בנו של הטוחן מזבד. כן ידעו הם לספר על עוד יהודים בודדים המסתתרים בסביבה.

בגורנו של מכרנו הפולני בילינו לילה ויום. למחרת בלילה שמנו פעמינו לכפר יזבא, שם גר פולני ממכריו של חיים אריה. פולני זה, גרבובסקי שמו, הסתיר בביתו את מרדכי זרנסקי (דער קאפיצר), שני גיסיו, גיסתו וגיסת אשתו. הסתתרנו בביתו של גרבובסקי במשך חדשיים ופרט לשם ליקוט מזון לא יצאנו מן הבית. זכורני שפעם נתתי טבעת זהב כדמי „לא יחרץ" לפולני אשר הבחין בי בעת עברי את חצרו. פעם אחרת עלה לי הדבר חמש לירות ארץ־ישראליות אשר קבלתי מסבי וסבתי שהיו בארץ ישראל. פעם אחת פגשתי פולני הדר בסביבה. הוא שאלני: „אתה רוצה לראות כיצד הורגים יהודי?" עליתי אתו על הגורן וראיתי שני אנשי ס.ס. גוררים את יוסקה הטוחן (דער געלער). אחד הגרמנים ירה בו והם המשיכו דרכם בעגלה.

באחד הימים לפנות ערב הלכתי עם יהודה וילוגה ווטקה שצ'ינקה שפגשתים, אל קברות קדושי טיקטין, ליד היער שאצל לופוחובה. לבנו התפלץ ממש כאשר ראינו את שני הבורות הגדולים בהם טמונים יקירינו, אלא שפרט לבכי עצור לא יכלנו לעשות מאומה.

גרבובסקי חשש לגורלו ונאלצנו לעזבו. חפרנו לנו מקלט ביער סמוך, כיסינוהו בעצים ותבן ועל פתחו העמדנו עץ שלם על שרשיו לשם הסואה

ופזרנו עליו פלפל שחור על מנת להקהות את חוש הריח של כלבים העלולים לחפשנו. לא עזבנו את המקלט אלא על מנת להביא מזון. עשינו זאת בעיקר ביום ראשון, כי אז נהגו הכפריים להוציא לקירור ככרות לחם גדולים אשר נאפו בדרך כלל במוצאי שבתות. את כדי החלב והשמנת הם נהגו לתלות בחבלים בתוך בורות המים. באין רואה העלינו מדי פעם כד אחד מן הבור וכך התפרנסנו למעלה משלשה חדשים. מכיון שכנראה לא היינו היחידים אשר כלכלו עצמם בצורה כזאת, הבינו הפולנים המקומיים שיהודים מסתתרים ביער והבהילו פלוגת ס. ס. אלו הופיעו יום אחד עם כלבים ובאותו יום שכחנו לפזר פלפל שחור בסביבות המקלט. הכלבים גילונו ויצאנו מן הבור אחד אחד והתמסרנו לידם. הם ירו לתוך הבור על מנת לוודא שלא נשאר שם איש ולקחונו לבית הסוהר ברוטקה. אחד מגיסיו של מרדכי זרנסקי, שהיה קצין משטרה אצל הרוסים, נשאר בבור. הוא נצמד אל הכותל ולא נפגע מן היריות. למחרת תפסוהו פולנים והרגוהו.

בבית הסוהר ברוטקה שהינו יומיים והועברנו למחנה ריכוז בזמברוב, שם רוכזו 19000 יהודים.

ירמיהו, אחד מקרוביו של מרדכי זרנסקי, הצליח להימלט מן המחנה וחזר אל גרבובסקי. זה הסתירו אך כתמורה נאלץ ירמיהו לבצע גניבות עבור גרבובסקי, ולעבד את אדמתו בלילות.

במחנה בזמברוב היינו שבועיים. אכלנו מה שהבאנו אתנו או מה שהביאו יהודים אחרים שבאו אחרינו, כי כל אוכל לא ניתן לנו. גם סידורים לשינה לא היו וישנו בחוץ על הארץ. מקץ שבועיים, בלילה קר ככפור, הועלינו לרכבת ונדחסנו בצפיפות איומה לתוך הקרונות. אוכל לא קבלנו ואת צרכינו עשינו בקרונות. רבים מתו ברעב ומאפיסת כוחות, אחרים ממחלות שנגרמו על ידי הדוחק והזוהמה. רק אנשים בריאים וחזקים הצליחו להחזיק מעמד. לברוח לא יכלנו מפחד הזקיפים הגרמנים ובעיקר מחמת סערות שלג שהשתוללו בחוץ. המצב היה מעבר ליאוש. מקץ שלשה ימים הגענו לאושביץ.

כולנו הועמדנו בשורות ארוכות בשדה. הגרמנים בחרו קרוב ל־300 צעירים שאחד מהם הייתי אני. במיון הודעתי שמקצועי „באו־מייסטר".

כלומר בנאי מומחה. כל הצעירים הוכנסו למחנה מיון ואוכסנו בצריפים (קרנטנה). נאמר לנו: „כאן תחיו, כאן תאכלו, כאן תעשו את צרכיהם. מכאן אסור לצאת!" מנת האוכל היומית כללה 200 גרם לחם, חצי ליטר מרק וספל תה.

במחנה המיון היו בני עמים שונים וכלם זכו ליחס שוה. היהודים ניכרו רק במגן־דוד שענדו על בגדם. הפולנים ענדו משולש אדום והרוסים משולש שחור. העצירים הגרמנים אף הם ענדו משולשים לבגדיהם. הקומוניסטים — אדום, הרוצחים — ירוק. כולנו נשאנו מספר על החזה ועל הירך.

גם הממונים על הצריפים („קאפו") היו בני עמים שונים. האחראי על הצריף בו הייתי אני, היה קומוניסט יהודי צעיר מצרפת בשם גרינבוים. היה זה בחור גבה קומה ורחב כתפים שנעל תמיד מגפי עור כבדות. הוא הצטיין ביחסו האכזרי כלפי הנתונים להשגחתו, בעיקר כלפי היהודים. הוא נהג לאמר: „נוח לי להרוג עשרים יהודים מלקבל נזיפה אחת מגרמני" בעוד שהיו קאפו גרמנים אשר העדיפו לקבל נזיפות מלהרוג. גם אני הוכיתי על ידי גרינבוים ובעיני ראיתי כיצד הרג יהודי אחר. הוא הניח מקל עבה על גרגרתו של הקרבן ובמגפיו הכבדים לחץ עליו עד שזה נחנק. זאת היתה שיטתו. אחרים עשו זאת בשיטה אחרת.

לחמתי בעצמי שלא אאבד את מעט צלם האדם שעוד נותר בי. אף השתדלתי לעודד אחרים ונהגתי לספר בדיחות גם בשעות הקשות ביותר. פעם, כאשר ספרתי בדיחה ליהודי, עבר על ידי קאפו בשם גאידה, שהיה כומר בלודז'. הוא פנה אלי: „בדחן, הרוצה אתה לעבור לקבוצתי?" הסכמתי. אף שגרינבוים התנגד קבל גאידה אשור מן המשרד הראשי ועברתי לקבוצתו. גרינבוים לא שכח להפרד ממני בבעיטה עזה באחורי. הועברתי למחנה העבודה. שם עסקנו בעבודות שונות, בין השאר מיינו את בגדיהם ונעליהם של השרופים. מנות האוכל שלנו היו זעומות מכדי להספיק לכלכלתנו. רבים גועו ברעב, ביניהם שני בני טיקטין; נחמן רומיאנק ויחזקאל מאירובסקי. הי"ד.

רעבנו כולנו. גורלם של ה„קאפו" לא היה טוב משלנו, גם הם רעבו, אלא שלפעמים המשיכו לקבל במשך מספר ימים מנות אוכל עבור הגוועים

או המומתים. הבחנתי שהקאפו של קבוצתנו אף הוא בקשי מחזיק מעמד והצעתי לו לתת לי יד חפשית לפעול ולהעלים עין ממעשי תמורת חלק ממה שאצליח להשיג.

החזקת אוכל או בגד, למעשה כל דבר שלא ניתן על ידי הנהלת המחנה, היתה כרוכה בעונש מות. אך מי שנכנע למציאות ולא הצליח להשיג לעצמו אוכל בדרכים משלו — ממילא נידון למות ברעב. כאשר נתתי דבר זה אל לבי נטלתי יוזמה בידי והחילותי עוסק במסחר בתוך מחנה אושביץ. מסחר שהתנהל במחתרת ושכל שלב משלביו היה כרוך בסכנת נפשות; מסחר שהתנהל ללא מעות, על ידי צללי בני אדם, בסחורות שבימים כתיקונם אינן ראויות לשימוש או למאכל ואשר אוחסנו בשטח המחנה בבורות קטנים. עם זאת פרץ, וכאשר שיחק לי המזל הגיע להיקף אלפי דולרים לפי ערך הדברים בימים ההם במחנה. ואשר בלעדו, בלעדי בריאות הגוף וכח הרצון, כשר המצאה וכשרון התושיה, ועל כולם הרבה הרבה מזל, מי יודע אם הייתי היום בין החיים.

יום אחד נצטוו הגברים הצעירים בגיל עשרים עד שלשים שנה, להתיצב למיפקד. התיצבתי אף אני ושמי ומספרי נרשמו. לא ידעתי מה בכוונתם לעשות בנו עד שלחש לי האחראי על צריפי, שנהנה לא אחת מן המסחר שעסקתי בו, שעומדים לסרס אותנו. רצתי למשרד הראשי ובקשתי מן הפקיד, אסיר אף הוא, למחוק את שמי מן הרשימה. הוא סרב. רמזתי לו שאני מוכן לשלם כל מחיר והוא נעתר לבסוף תמורת ליטר אלכוהול (שמחירו אז בשוק השחור באושביץ 1000 דולר). התגנבתי למחנה האזרחים הסמוך, שהיה מחנה פתוח בו עבדו פועלים תמורת שכר, ביניהם איש הקשר שלי. גם אותו הייתי צריך „לשדל" שיעזוב את עבודתו והוא חש על אופנועו לקראקא והביא בקבוק אלכוהול. עשיתי דרכי חזרה והבקבוק היקר בידי. והדרך היתה מסוכנת, זרועה פחים, ונעשה לי נס והגעתי. אך בזה לא תמה הפרשה. הפקיד מחק בטעות שם דומה לשלי שהופיע ברשימה. כאשר הוקרא שמי פקו ברכי. אך גם הפקיד החויר, הבחין בטעותו וברגע האחרון מחק את שמי.

פעם אחרת הצילתני ממות אחראית ממחנה הנשים הסמוך. כאשר עבדתי שם פעם הבחנתי בצעירה עלובה דווית כפן ומוכה ורחמי נכמרו

עליה. הסדרתי עם האחראית על צריפה שהיא תתן לה מנות לחם כפולות תמורת סיגריות שקבלה ממני מדי פעם. יום אחד, כאשר עמדנו לסיים את עבודתנו במחנה הנשים ולחזור למחננו, סיפרה לי אותה אחראית שנודע לה שבשער המחבר את שני המחנות עומדים לערוך חיפוש פתע בקבוצה שלי. על גופי היו אותה שעה „סחורות" שאילו נתפסו אצלי פירושו של דבר מות בטוח. בדקות המועטות שנותרו לי רצתי למטבח ומצאתי שתי פרוסות לחם רקובות ומעופשות כל כך שאפילו האסירים המורעבים בחלו בהן. שמתי אותן בשני כיסי והתיצבתי לבקורת. הגרמני החל את חיפושי מכיסי וכאשר נתקלה ידו בלחם, שכבר הפך נוזל ירוק ומגעלי, הוא נרתע בבחילה, חרף וגידף, אך אני נתפטרתי מן הבקורת וחיי ניצלו.

והיו פרשיות רבות כאלה, רבות מיני ספור, שבכל אחת מהן היתה נפשי תלויה מנגד ואינני יודע מה זכות עמדה לי שניצלתי.

מספרי 88678 הפך במרוצת הזמן למספר שלא נותרו רבים כמותו לותק. זכרוני, באחד הימים האחרונים להיותי באושביץ, פגשני איש ס. ס. וחצי כיכר לחם בידי. הוא מיד שאל למספרי אך כאשר שמעו הפטיר: „בנדיט קשיש שכמותך, לך לכל הרוחות!" — אפילו הם התיחסו לותיקים כמוני, שהצליחו להחזיק מעמד במשך השנים, במידה מסוימת של הגינות.

שניים נוספים מבני טיקטין שהחזיקו מעמד עד הסוף הם אברהם קפיצה ואברהם יבלונוביץ. זכורני כיצד הצלחתי פעם להעביר אליהם חפיסת טבק, אותה הם פרטו לשיעורין ללחם.

גם גילויי גבורה לא נעדרו באושביץ. לפני פסח הובא טרנספורט של אלפי ילדים בני חמש עד עשר ממחוז ביאליסטוק, אשר הוחזקו קודם לכן בטרזינשטט. ראינו את העשן מיתמר מן הארובה הגבוהה ואף שנפשנו כבר גסה במעשי רצח — הזדעזענו. הרב סוכאצ׳בסקי מלודז׳ שעבד בקבוצתי נתקף היסטריקה, הרים פניו וקרא: „חמה, היאך לא תבושי להאיר על מחזה כזה?" — ובדברו התנפל על גדר התל המחושמלת ומת.

באחד הטרנספורטים הובאה למחנה בחורה יהודיה ובידה תינוק של אחותה. היא פנתה אל גרמני שניצב לידה ותאמר: „אם גם דיני למיתה,

תינוק זה בודאי לא חטא!" והניחה את התינוק בידיו. הוא זרקו ארצה. אז חטפה בזריזות את האקדח מתוך נרתיקו וירתה בו.

פעם הייתי נוכח בשעה שתלו בחורה צרפתיה. ברגעה האחרון צעקה: „אנחנו האחרונים. אחרינו יבוא השחרור!" — ואז לחצו על הכפתור. היא, מכל מקום, לא היתה האחרונה.

בתחילת שנת 1944 הועברתי למחנה בונה הסמוך לאושביץ. שם היו כ־8000 איש שעבדו בבתי חרושת לגומי, נשק ותחמושת. התנאים היו לאין ערוך טובים מבאשוביץ.

כאשר החזית התקרבה הועברו יושבי כל המחנות שבסביבה, כולל בונה ואושביץ, במסע רגלי מפרך בן ארבעה ימים. בסופו קבל כל אחד מאתנו מנת לחם כפולה ודג מלוח והועלינו, בצפיפות איומה, על רכבת משא שנסעה מערבה. ברכבת זו היינו ששה שבועות ולא קבלנו טיפת מים לשתיה. פרט לשלג שלקקנו מדפנות הקרונות לא באה טיפת מים לפינו והדג המלוח שקבלנו עורר צמאון מטריף. אנשים השתינו זה לזה בפה. המתים מצמאון נערמו חמרים חמרים. למזלי עמדתי על הכונה השטנית ולא אכלתי את הדג המלוח.

כאשר הגענו, מקץ ששה שבועות למחנה נורדהאוזן, הוכנסנו לאולם רחצה מלא ברזים. מ־30 אלף היהודים שהיו ברכבות הגיעו לנורדהאוזן ששת אלפים. מתוך 6000 שנכנסנו לאולם הרחצה יצאו אלף. היתה זו מזימה שטנית נוספת של הגרמנים שקבלו הוראות לחסלנו ללא שימוש בנשק. אני הצלחתי להתגבר על הצמאון הצורב ולא שתיתי מן המים.

מנורדהאוזן העוברתי למחנה אוסטראודה ומשם למכרות הפחם בזול־שטאט. היחס אלינו הוטב, מנות האוכל היו גדולות פי שלשה מאשר באושביץ, לא הוכינו וראו בנו פועלים יותר מאשר אסירים.

באחת ההפצצות נמלטתי. ניצלתי את המבוקה שהשתררה במחנה, נשאתי רגלי ורצתי לעבר היער הסמוך. לידי רצו פולני ורוסי. הרוסי צעק: „יהודי מנוול, הסתלק מכאן!" כעבור עשר דקות נפגע בכדור של אחד מרודפינו.

גם אני נסרטתי בלסת על ידי כדור אך הצלחנו, הפולני ואני, לצאת משדה האש ולהגיע ליער. הסתובבנו ללא כוון וללא מטרה. אכלנו עשב ושתינו מיצו של עץ בז'וז'ה, הראוי לשתיה. התחלטנו שאם יהיה עלינו לחצות מקום סכנה, כמו כביש, גשר וכדומה, נפיל גורל ומי שיוציא את הקשר הוא יעבור ראשון, אך חששנו לעזוב את היער כי לבוש האסירים שעלינו היה מסגירנו מיד וגם כוון לא ידענו.

כעבור שבוע ימים פגשנו ביער גרמני זקן וגרזן בידו. ציויתיו לזרוק הגרזן והפשטנוהו את בגדיו. הוא גם הורה לנו את הדרך לגבול האוסטרי. כעבור שבועיים היה עלינו לחצות כביש. הפולני, שהוציא את הקשר, החל לחצות את הכביש בעוד אני מסתתר ביער. לפתע שמעתי קריאה „האלט!" ואחריה יריה.

נשארתי בדד ביער. העשב שימש לי משכב ומאכל, חרדתי מפני קול עלה נידף וכל ה„קשרים" נפלו כמובן בחלקי. לא פעם הייתי קרוב להלכד בפח וממנו כמעט נפלתי אל הפחת. גנבתי זקיפים ומשמרות אך הייתי על גבול חוסר אונים מחלט והיאוש החל אט אט להתגנב אל לבי. לבסוף נתחור לי שכבר גנבתי את הגבול הצ'כי.

באחד הערבים פגשתי ביער צעיר וצעירה. הבחנתי שהם דוברים צ'כית, לשון השגורה בפי מאז עבדתי עם צכ'ים. כאשר הבחין בי הצעיר לא שאל מי אני ולא מנין אני בא אלא „אתה רעב?" הייתי מלא זוהמה ודם מהפצע בסנטרי, בלתי מגולח זה חדשים ובקשי עומד על רגלי. שקלתי אז 33 ק"ג. הבחור רץ לביתו, הביא לחם ושומן, תחב לכיסי 100 קרונות ואמר: „אל תפחד, כאן אין גרמנים".

לא הרחק משם שכן כפר בשם פיסק. דפקתי על דלת אחד הבתים היפים שבכפר. את הדלת פתח איכר צעיר ונאה אשר, מיד כשראני, הזמינני להכנס והגיש לי ארוחה ורק לאחר מכן שאל מי אני. אמרתי לו שאני צ'כי מפראג. הוא נתחלחל וקרא: „יזוס מאריה!" בפעם הראשונה מזה חדשים התרחצתי והתגלחתי וישנתי במטה מוצעת עם סדין לבן. הכל נראה לי כחלום. זמן רב עבר מאז נמנו שולחן ערוך ומטה מוצעת בין הדברים שהייתי מורגל בהם.

אט אט שבתי והסתגלתי לחיי בן אדם. גרתי בביתו של אותו איכר שאירחני בלילי הראשון בכפר, עבדתי במשקו וזכיתי באימונו והוא הרבה לשלחני העירה במרכבתו לרגל עסקיו. איש לא חשד שאני יהודי. כל יום ראשון הובלתי את שתי בנותיו לכנסיה, הרביתי לשיר את השיר הצ׳כי היחידי הידוע לי „זלטא פרהא״ והסתרתי בתחבושת את המספר המקועקע על זרועי. הכל קראו לי פפיק ובמשך הזמן אף התרגלתי לשמי החדש, אך למרות שהייתי בן בית באותו בית ואוכל ניתן לי בשפע, עבר זמן רב עד שהצלחתי להתגבר על עצמי ולא להטמין דברי אוכל בכלי.

כעבור שלשה חדשים הגיעה הבשורה שהרוסים מתקרבים לשערי פיסק. מאחר שנחשבתי לאדם משכיל מן הכרך הגדול יצאתי בראש בני הכפר והילדים, ערוכים בשתי שורות, אל מחוץ לעיר. נטלתי בידי מגש ועליו ככר לחם וצנצנת מלח. כאשר התקרב הטנק הראשון עצרתיו והגשתי את המנחה למפקדו. הלה עצר בהשתוממות אך פליאתו גברה כאשר פניתי אליו ברוסית צחה. ספרתי לו את קורותי והיתה זו הפעם הראשונה שבני הכפר שמעו שאני יהודי. אך יחסם אלי לא נשתנה ומארחי הוסיף לארחני בביתו.

למחרת הוזמנתי אל המפקדה הרוסית ואחרי חקירה ודרישה נתקבלתי כמתורגמנו של קצין האספקה המחוזי, יהודי אף הוא. בהשפעתי הוא לא לקח בשרירות את בקר האיכרים אלא החרים 20 אחוז משל העשירים. הוא אף נעתר לבקשתי ונתן לי שק קמח ושק סוכר עבור מארחי. הוא מילא גם בקשה נוספת שלי, צרפני לאחת מחוליות הסיור ונתן לי את ההזדמנות להרוג גרמנים במו ידי.

אך גם החיים בין הרוסים לא היו בטוחים. עזבתי ושמתי פעמי טיקטינה. כאשר הגעתי לקראקא שמעתי שהפולנים רצחו שני יהודים ואז נחתור לי שליהודי מקום בטוח אחד עלי אדמות ושוב שמתי לנדודים פני. באיטליה העלוני חיילי הבריגדה העברית על האניה „אנצי סירני״, וכך הגעתי בשנת תש״ו ארצה ישראל.

בסביבות טיקטין בשנות המלחמה

סיפורו של אליעזר אולשטיין מניצולי שואת טיקטין

אם יש את נפשך לדעת את טיבו של הישוב היהודי בטיקטין, את שמחותיו וסבלותיו, את דאגותיו ומאבקיו היום יומיים ואת חלומותיו וכיסופיו — אל בית המדרש סור, הצץ נא לחברה משניות ולחברה חומש והתעכב נא — ולו אך לרגע — ליד חלונות החסידים שטיבל. בהם טמון סוד קיומו והם המה עריסות חלומותיו ובית היוצר לנשמת חייו. אז תשמע קול המית חייו המפכים,אז תרגיש את דופק חייו התוססים — אז תדע ותבין.

חדלו ארחות ישראל מטקטין — חדלו! לא עוד חלומות לעתיד טוב אלא מציאות מרה ואכזרית. לא עוד חיים מפכים ותוססים אלא מות והרס וחורבן. ועל כולם — הפחד. מאז נכנסו הגרמנים לטיקטין היינו יוצאים מפתח בתינו רק כשהדבר היה הכרחי. בתי הכנסיות ובתי המדרשות התרוקנו. נדם קול רינה ותפילה, שבת לימוד התורה. רק ב„חסידים שטיבל״ עוד נמצא מנין מתפללים, האחרים ערכו מנינים קטנים בבתים פרטיים .בבית המדרש הגדול, שהיה מרכזה הסואן של טיקטין היהודית, ארבו פורעים פולנים, ויהודים שהעזו להופיע שם היו נתפסים ונשלחים לכל מיני עבודות בזויות ומשפילות, כשהם עטופים טליתותיהם ועטורים תפילין.

החוליגאנים הפולנים עשו בעיר כבתוך שלהם. בחסות הגרמנים והז׳נדרמריה הפולנית הוציאו את היהודים לעבודות כפיה, התעללו בהם ושדדו את רכושם. „אנו גובים מכם מה שהרוסים שלכם קלקלו״ — היו אומרים. במשך החודש הראשון לשלטון הגרמני היו הפחד והמבוכה שוררים בכל ואנו כילכלנו את מעשינו בזהירות ובחשדנות ופירנסנו את נפשותינו בצימצום במזון שנאגר בעוד מועד, על מנת להימנע ככל האפשר לצאת

לרחוב ולבוא במגע עם הפולנים. העתיד היה לוטה בערפל, איש לא ידע מה ילד יום וחרדים צפינו לבאות.

בשבת האחרונה של חודש אב, שבת מברכים, התאספנו כמנין יהודים בביתו של ישראל בובר, התפללנו חרש, קראנו את פרשת השבוע וברכנו את החודש „הבא עלינו לטובה לששון ולשמחה". אך לא ששון ולא שמחה היו שרויים עמנו אותה שבת אלא פחד ומבוכה. האויר היה טעון חומר נפץ, הבחנו בתכונה מיוחדת בקרב האוכלוסיה הפולנית ומכרי הפולנים השתמטו ממני כל אימת שנפגשנו ברחוב. שמועות משמועות שונות הגיעו לאזנינו, בין השאר סופר שביער לופוחובו ניכרים שלשה בורות גדולים ופחדנו גבר. ניכר היה שהגרמנים זוממים משהו אך איש לא ידע מה ואיש לא העלה על דעתו שהדבר כה קרוב.

למחרת, יום ראשון, ערב ראש חודש אלול, יצא הכרוז העירוני ובפיו זאותה הודעה גורלית המחייבת את כל יהודי טיקטין, להוציא חולים ונמושות, להתיצב בכיכר השוק למחרת בבוקר. „איש אל יצא מפתח ביתו לאחר השעה שמונה בערב. מי שיתפס בחוץ לאחר שעה זו — יירה!"

החלטתי להעביר את אשתי וילדי אל אחת החוות שבסביבה ולראות משם כיצד יתפתחו הענינים. תכננתי לעשות זאת בערב בחסות החשכה אך משהחשיך שוב לא יכלתי להוציא את תכניתי אל הפועל. משאך ירד הערב ואפלולית של בין הערביים ירדה על הבתים והרחובות הפך הרובע היהודי השלו והמאובן לקן של נמלים אצות־רצות בכל הדרכים ובכל הכיוונים. כולם היו מבוהלים מאד ומכיון שאיש לא ידע מה עתיד להתרחש ומה עליו לעשות מיהרו כולם לבתי קרובים ומכרים להשיח את דאגותיהם לאסוף אימפרומציה ולשאול עצה. עשרות אנשים מפוחדים ומבוהלים התרוצצו ללא קול כמעט מבית לבית אך גם ראשי הקהילה ופרנסיה ואף הרב ר' אבא'לה לא היתה בידם עצה מניחה את הדעת.

בשעה זו של לא יום ולא לילה הגיעו לביתי אחי זיסקינד וגיסי בענדט זכרביץ, שניהם נבוכים ואובדי עצות. הם סיפרו שזה עתה היו בביתו של שייע ליב טרכומובסקי, שהיה אחד מנציג הקהלה בפני הז'נדרמריה, והוא אמר שאין כל יסוד לבהלה. לדעתו כל הענין אינו אלא דבר שבפורמליות

וכל רעה לא תאונה ליהודים. רק באותו יום — כך סיפר שייע ליב — הזמינו אצלו הגרמנים כמות ניכרת של מגפיים ומכאן שאין בדעתם לשנות את המצב בעיר, לפחות לפי שעה.

אחי וגיסי היו משוכנעים שאכן כל רע לא צפוי לנו מחר בכיכר השוק ואף אני נטיתי להשתכנע שאין להיתפס לבהלה. אך שעה קלה לאחר מכן שינינו את דעתנו מן קצה אל הקצה. ברחוב פגשנו את מזכיר העיר הפולני שהיה ידיד טוב שלנו והוא גילה לנו, בסוד כמוס, כי רעה גדולה צפויה לכל היהודים. „תוכלו להשאיר כאן את משפחותיכם" — לחש לאזנו של אחי— „אך אתם הגברים עיזבו את העיר מיד".

מזכיר העיר הלך לדרכו ואנו ניצבנו ברחוב הלומי הלם. לפתע הגיע לאזנינו רעש עמום של מנועי משאיות ובלי לחשוב הרבה פנינו לברוח. אני בכל זאת החלטתי לקפוץ לרגע הביתה ולהיפרד מאשתי וילדי. קבעתי עם אחי וגיסי מפגש באחו שמחוץ לעיר ומהרתי הביתה. אשתי לא היתה בבית. היא הלכה אל בית הוריה על מנת להביא לי טלית־קטן באשר נפוצה בעיר שמועה כאילו עומדים לחפש מחר קומוניסטים והלובש טלית־קטן הלא חזקה עליו שאינו קומוניסט. נשקתי לבנותי ולבני הקטן, אמרתי להם שאני יוצא רק ללילה זה ומחר אחזור, ומהרתי למקום הפגישה. בפתח הבית פגשתי את אשתי. מסרתי לה מה סיפר מזכיר העיר. היא הלבישתני את הטלית הקטן שהביאה עמה ונפרדה ממני בברכה: „לך לחיים ולשלום".

בשדה פגשתי מספר יהודים בורחים כמוני ומיהרנו בעקבות אחי זיסקינד שפנה אל אחת החוות המרוחקות. לפתע הבחנו על קו האופק במספר רוכבים. השתטחנו בתוך ערוגות תפוחי האדמה ועצרנו נשימתנו. הפרשים שעברו בסמוך אלינו, היו גרמנים אשר רכבו לטיקטין מכיוון יער לופוחובו.

בצעדים מהירים וללא הגה המשכנו בדרכנו. אני סרתי לביתו של מכר פולני בשם אדם אשר סיפר לי שזה עתה חזר מיער לופוחובו שם הועסק על ידי הגרמנים בכרית שלושה בורות גדולים. הבורות — כך אמר — נועדו כפי הנראה ליהודי טיקטין. בקשתיו לרתום את סוסו לעגלה, לרכב לטיקטין ולהביא את אשתי וילדי אל החוה הסמוכה שבה התכונתי להסתתר. לאחר שהבטחתי לו עשרים חפיסות טבק, מצרך יקר באותם ימים, רתם את סוסו לעגלה ורכב העירה.

בינתיים הסתתרנו בחוה. היינו מספר יהודים, ביניהם אחי זיסקינד, גיסי בענדט זכרביץ ויעקב וולף ובלילה הצטרף אלינו לייבל פריץ. בבוקר שמענו צרורות יריות מכיוון יער לופוחובו. כל יריה היתה כמדקרת חרב בליבי שניבא לי רעות אך לא היה לאל ידי לעשות מאומה. בינתיים חזר גם מכרי אדם. הוא נרתע מלהכנס העירה בגין איומי הגרמנים להמית כל מי שיתן מחסה ליהודי.

לפנות ערב נאלצנו לעזוב את מקום מחבואנו כי אנשים רבים מדי ידעו שאנו מסתתרים במקום וחששנו שמא יסגירנו מי מהם. יצאנו לשדה והסתתרנו ללינת לילה בינות לשיחים ואלומות הקש שנערמו שם. לפתע שמענו קול בכי של ילד. „זהו בני מוטל" — קרא אחי וזינק לעבר הקול. בין השיחים מצא את אשתו רוזה ושלושת ילדיה.

כשהלכו יהודי טיקטין לכיכר השוק נטלה רוזה את ילדיה ועלתה לעלית הגג של ביתה. הבית היה סמוך לכיכר השוק ומבעד לסדק בקיר ראתה כל מה שהתרחש בכיכר. היא ראתה כיצד מסדרים את מאות היהודים ברביעיות כשבראש הטור הוצבו כלי־זמרים ואחריהם יקירי־העיר־כלי־הקודש שהוצאו מהחסידים שטיבל עטופים טליתותיהם.

אחי נטל את משפחתו ופנה לגיטו ביאליסטוק ואילו אני וגיסי פנינו לעבר קינישין, שם טרם החלו הגרמנים בפעולות הטיהור שלהם. במשך כחודש ימים הסתתרנו בחותו של פולני מכר ליד קינישין. עמנו היו בערל ברנר, בצלאל וילוגה, משה קובלינסקי ואשתו, אלי' משה נח'ס, קפקא הצעיר וכן שלמה זכרביץ ואשתו אשר ניהלו שם מחלבה קטנה.

למעשה היו חיינו תלויים בשתיקתם של הפולנים שאצלם הסתתרנו ואלו — ניכר היה בהם שמבכרים היו לראותנו מתים כי לאחר ששדדו את רכושנו ראו בנו תובענים אפשריים לרכוש זה באם ישתנו הזמנים. חיינו בפחד מתמיד מפני הלשנה עד שקם ונהיה הדבר. בבוקרו של יום שבת בהיר יצאו קובלינסקי וקפקא אל מכר שלהם ובדרכם נתקלו במשמר גרמני. הם נפסו ונכלאו ויותר מאוחר מצאו את מותם על שפת הבור השלישי שביער לופוחובו.

אני הבחנתי במשמר שעה שכבר היה קרוב למקומנו. מיד זינקתי אל דלת צדדית ופתחתי בריצה. שמעתי אחרי קריאה „האלט!" הכדורים שרקו

סביבי אך המשכתי לרוץ כמוכה טרוף. באפיסת כוחות הגעתי ליער הסמוך ושם המשכתי לדשדש בבוץ ובשלג המפשיר עד שנתקלתי במספר פולנים אשר אספוני לביתם. יש לציין שבאותו זמן לא פגעו הגרמנים לרעה ביהודי קנישין אך יהודי טיקטין, שבעיני הגרמנים היו כולם משתפי פעולה עם הרוסים, נרדפו על צואר בכל הסביבה. כנראה היתה זו אף הסיבה לכך שקהילת טיקטין היתה הראשונה לכליה במחוז כולו.

במשך השנתיים הבאות הייתי נע ונד מכפר לכפר ומחווה לחווה כשאני מסתתר תקופות קצרות אצל פולנים ממכרי, אך במשך כל הזמן לא התרחקתי מטיקטין. פעם פגש הפולני שאצלו הסתתרתי באותה שעה את אהרון פלר וסיפר לו אודותי. פלר נמצא אז בגיטו ביאליסטוק אך לרגל תפקידו כמוביל זבל הרבה לשוטט מחוץ לגיטו. הוא העביר את הידיעה לאחי זיסקינד שנמצא אף הוא בגיטו ביאליסטוק עם משפחתו וזה התקשר עם הפולני שלי וביקשו להפציר בי להיכנס לגיטו. גיטו ביאליסטוק נראה אז כמקום מבטחים לעומת מקומות הסתר האחרים שסכנת מות תמידית ריחפה על המסתתרים בהם. בחורף של שנת 1942 נכנסתי איפא לגיטו, בעזרתו של אהרון פלר.

לא זמן רב נראה לי הגיטו כמקום מבטחים. שלושה חדשים לאחר שבאתי בשעריו הם ננעלו על בריח והגיטו הפך מלכודת לרבבות היהודים הכלואים בו. היתה זו האקציה הראשונה. ברגע האחרון ממש הצלחתי להימלט, שוב בעזרתו של אהרון פלר, אשר העמיד כתנאי שאקח עמי את בנו יצחק. יצאנו לפנות ערב ולאחר שלנו אצל פולני שגר בקירבת מקום שמנו פעמינו לעבר הכפר זבד, שם גרו מספר מכרים שלי. אלו הסתירונו במשך חמישה חדשים ואחד מהם אף הצהיר בפני: „כל זמן שאני חי לא יאונה לך כל רע!" ואמנם הגיש לנו אותו אדם עזרה רבה.

כעבור חמישה חדשים, ממשוב נראה המצב בגיטו ביאליסטוק בטוח יחסית, שבנו לגיטו. הצלחתי להסתתר כאשר ערכו הגרמנים את האקציה השניה אך באקציה האחרונה הועמסתי, יחד עם אלפי יהודים אחרים, על רכבת המות הנודעת אשר הובילתנו אל מחנות ההשמדה. נדחסנו לתוך קרונות תובלה בצפיפות איומה כשבקרון הסמוך נמצא משמר אוקראיני. עמי

בקרון נמצא אחי זיסקינד וטיקטינאים אחרים, ביניהם פלר, הלרשטיין ויבלונוביץ. הלרשטיין ויבלונוביץ הצליחו לקדוח חור בדלת הקרון וכך פתחו את הבריח המבריחתה מבחוץ. האוקראנים שבקרון הסמוך הבחינו בעשה וקלעו אל היד המסיטה את הבריח, אך הדלת נפתחה. ראשונה קפצה נערה צעירה כבת 18 אשר נתרסקה אל עץ שבצד המסילה. אחריה קפץ יצחק פלר, אחריו קפצתי אני ואחרי אחי.

נמצאנו ביער שפטורה, שם פגשנו קבוצה בת שמונה יהודים שקפצו מקרונות אחרים, ביניהם פצוע קשה. הרכבת נסעה במהירות רבה ורבים נהרגו בקפיצתם. אחרים נקצרו במקלעי המשמרות הגרמנים והאוקראינים שאת הדי יריותיהם הוספנו לשמוע עוד זמן רב לאחר שקפצנו. אך רבים ניצלו והסתתרו עתה ביער.

משנשתרר שקט ביער החילונו לתור אחרי מחסה ולבסוף מצאנוהו בצורת בור זיפזיף. לאחר שהיתקנוהו והיסונו אותו נכנסנו כולנו לתוכו ובו בילינו את כל אותו היום. במשך היום שמענו יריות של קבוצות גרמנים אשר סרקו את היער וירו ביהודים שקפצו מרכבת המות והסתתרו בו. בערב נפרדנו משמונת חברינו ואנו, שלושת בני טיקטין, התחלנו ללכת לעבר עירנו.

לאחר שני לילות הליכה — כשבימים אנו מסתתרים ביער — הגענו, עייפים ורעבים, לחוה במרחק של כחמישה ק"מ מטיקטין. לאחר מכן נודע לי שהאחים מנחם ומשה טורק הסתתרו באותה חוה או בסמוך אליה. הפולני בעל החווה שילחנו מעל פניו. שכנו הסכים להחזיקני בביתו אך משראה את אחי ואת פלר הנלוים אלי גרשנו אף הוא, מכל מקום זכינו אצלו בארוחה חמה. בסופו של דבר הסכים שנתחבא באחד האסמים שבחצרו והוא הבטיח להביא לנו ארוחה מדי לילה. במשך היום ישבנו באסם בחום לוהט ומחניק ורק בלילה העזנו לצאת החוצה ולשאוף מעט אויר צח. בלילה השני או השלישי, משהגיעה שעת הארוחה והפולני לא בא, יצאתי עם יצחק פלר לקטוף מעט תפוחים בגן הסמוך אך בדרכנו נתקלנו בפולני ושוב לא היה המקום בטוח עבורנו.

במשך ששת השבועות הבאים היינו נודדים ממקום למקום .איש לא הסכים להכניסנו לביתו ורק מעטים הואילו לתת לנו אוכל. בלית ברירה היינו

לנים בשדות וביערות ובאסמים שונים ללא ידיעת הבעלים. משׁשוב נתגלינו על ידי פולני צלחנו את הנהר בסירה והמשכנו שם בחיי הנדודים שלנו.

כשנה לפני השחרור אספנו איכר פולני לביתו שליד קינישין. לאחר זמן קצר העבירנו הפולני לחוה שלו שנמצאה על אי קטן שבנהר הנרוה, שם היינו שוכבים כל היום ורובו של הלילה בין ערימות קש ותבואה. לפנות בוקר היה בעל החוה מביא לנו ארוחה תמורת מעט הכסף והזהב שעוד נותר עמי.

עם התקרב החורף החלטנו לחפור לנו בונקר באי ואז הצטרפו אלינו בצלאל וילוגה ושמואל פלר שאף הם הוסתרו על ידי אותו פולני בלא שידענו דבר איש על רעהו.

אותו זמן כבר היה סופה של המלחמה ממשמש ובא. שמועות על תבוסות רצופות של הגרמנים הגיעו גם לאזנינו. שוב החילונו חולמים על חיי חופש עד שבא היום הגדול ויצאנו ממחבואנו לאור היום. דרכנו הראשונה היתה לביאליסטוק ועם מספר ניצולים טיקטינים אחרים חזרנו זמן קצר לאחר מכן לעיר מולדתנו.

במחתרת

סיפורו של עו"ד מנחם טמיר (טורק) מניצולי שואת טיקטין

א.

ה־22 ביוני 1941 מצאני בביאליסטוק, בה התגוררתי מזה שנתיים. החיים בעיר התנהלו כרגיל ועד כמה שהדבר נגע ליהודים — חייהם היו בטוחים תחת השלטון הרוסי שריסן התפרצויות אנטישמיות שבאו מהאגף הימיני הקיצוני, היא המחתרת הלאומנית „נארא".

התקפת הפתע הגרמנית של ה־22 ביוני שמה קץ למצב זה. לפנות בוקר הורעשה העיר על ידי להקת מפציצים גרמנים. פצצות תבערה הבעירו אש בכל קצות העיר ובין ההריסות והלהבות נראו מכוניות עמוסות ז'נדרמים משוטטות ללא כוון וללא מטרה. אנשים בהולים ונפחדים התרוצצו ברחובות והשמועות ספרו על עשרות פצועים והרוגים. השלטון הרוסי התמוטט בלא שנסה להיערך להגנה. הצבא האדום נסוג בבהלה.

ב.

הרוסים נמלטו והגרמנים טרם באו. ההפקרות והטרור השתלטו על החיים. הפולנים — שנאת היהודים החבויה בלבם מצאה לה פורקן; והיהודים— למודי פרעות — הסתגרו בבתיהם מאחורי מנעול ובריח. יהודים שנתפשו ברחוב היו קרבן להתעללויות והתגרויות והתגנבה ללב ההרגשה שדמנו נעשה הפקר. „נסתיימו חייכם הטובים" — אמרו הפולנים — „זהו סופכם". ואמנם, היה זה תחילת הסוף.

ביום ששי, 27 ביוני, הגיעה השמועה: „הגרמנים באים!" זמן קצר אחרי כן נתאשר הדבר בצורת להבות אשר פרצו מבנין בית הכנסת הגדול.

שבת עצובה ירדה על ביאליסטוק. ליל שימורים היה לנו אותו ליל שבת כשמדי כמה דקות נשמעים רעמי התפוצציות של רימוני יד שהוטלו לתוך דירות יהודים. הגרמנים השתוללו בעיקר ברחובות שסביב בית הכנסת והטילו כאלפיים יהודים שהתגוררו שם לתוך בית הכנסת הבוער. בהולים ונבוכים ישבנו בתוך דירתנו, חרדים לקול עלה נידף ומחכים בלב כבד לבאות.

ביום ראשון התיצבה עגלה בפתח ביתי, נהוגה בידי אכר טיקטיני ובה עוזרתו הפולניה של אחי משה. אחי שהיה רופא בטיקטין וזכה ביחסי כבוד של תושביה, פולנים כיהודים, הצליח לשדל את אחד הפולנים לנסות להעבירנו לטיקטין. הדרכים היו זרועות משמרות גרמנים והמעבר היה כרוך בסכנת נפשות אך המצב בביאליסטוק בישר מות בעוד שבטיקטין עדיין שרר שקט. עליתי על העגלה, לימיני אשת נעורי צירל ובידה בתנו הפעוטה מירלה והצלחנו לגנוב את המשמרות והגענו בשלום לבית אחי בטיקטין.

גרמנים טרם נראו אז בטיקטין אך האויר היה טעון חומר נפץ. צעירים פולנים נתנו ראש, ארגנו משטרה, וגררו יהודים לעבודת פרך. ה„משטרה" גם אסרה על האכרים למכור מצרכי מזון ליהודים והחילונו להרגיש טעמו של רעב. כן נצטווינו כולנו לענוד על השרוול סרט לבן ועליו מגן דוד צהוב. בחסות אותה „משטרה" נשדדו חנויות היהודים והרכוש כולו היה למשיסה.

בדרך כלל נמנענו לצאת מפתח הבית אך כאשר עברתי פעם ברחוב נחרתה בליבי עירי טיקטין, השוקקה וההומיה תמיד, והנה פניה אין אתה. דומית מות שררה בכל ואנשים דמויי צללים התגנבו בשיפולי הרחובות. הלובן הנוצץ של הסרטים הצמודים לשרווליהם דמה בעיני ללובן תכריכים.

ב־16 לאוגוסט הגיעה לעיירה חוליה המורכבת מחמשה ז'נדרמרים גרמניים. פעולתם הראשונה היתה הטלת איסור על היהודים לצאת מתחומי העיירה. גם התושבים הפולניים המעטים שעדיין עמדו בקשרים עם היהודים — ניתקום. ואז הגיעה לאזנינו השמועה על כרית שלושת הבורות הגדולים ביער שליד לופוחובו. לא הבינונו פשר הדבר. פחד טמיר אחזנו אך איש לא העלה על דעתו שהגרמנים זוממים רצח המוני ועל כן לא נמלט איש מהעיר.

בבית הרב ר׳ אבא׳לה נערכו התיעצויות של ראשי הקהל ופעם הם שלחו שליחים אל אחי, שהיה בין השאר גם רופאו של הכומר המקומי, שיגש אליו וינסה להציל מפיו מה זוממים הגרמנים. כאשר חזר אחי מבית הכומר ספר שהלה פרץ בבכי והביע את השתתפותו בצערם וסבלם של היהודים אך טען שאין הוא יודע מאומה על העומד להתרחש ושאילו ידע היה מודיע לנו.

בערבו של ה־24 באוגוסט הודיע הכרוז העירוני יבלונסקי שבפקודת השלטונות הגרמנים על כל יהודי טיקטין להתיצב מחר בבוקר בשעה 6.00 בכיכר השוק. היינו אובדי עצות ולא ידענו מה עלינו לעשות; הלהתיצב מחר בבוקר, אם לא? ספקות רבות התרוצצו בקרבי ולבי נבא לי רעות, אך בסופו של דבר קבלנו את ההחלטה שנתקבלה בבית הרב, הקוראה אל כל היהודים להתיצב בכיכר השוק כפי שציוו הגרמנים. בבוקר, לאחר ליל נדודים, לבשנו את בגדינו החמים ויצאנו את הבית. בעמדנו בפתח הבית הבחנתי לפתע שהסרט הלבן נעדר משרוולי. קראתי אל בני משפחתי שיתעכבו קמעה ובעצמי חזרתי הביתה לחפשו. חפשתי חפוש מדוקדק בכל פינות הבית אך לא מצאתיו. עד היום אינני יודע כיצד ולאן נעלם הסרט אך הדקות הספורות שנתעכבנו עקב כך הצילו את חיי. כאשר יצאתי מהבית בפעם השניה הגיעו לאזני מכיכר השוק צעקותיהם וגערותיהם של הגרמנים. אם עד עכשיו הייתי פוסח על שתי הסעיפים ורק בלב כבד מאד ומלא ספיקות עמדתי ללכת לככר השוק, הנה צעקות גסות אלה שהגיעו לאזני הבהילוני מאד והכריעו את הכף. בין רגע גמלה החלטה בלבי שאסור לנו להתיצב בככר השוק אלא לברוח. קראתי אל כולם ללכת אחרי ופניתי בכיוון ההפוך.

ג.

היתה זו בריחה חפוזה ובלתי מתוכננת ולא ידעתי אנה אשים פני. כאשר עברנו ליד ביתו של אחד משכניו של אחי נכנסנו לשאול עצה מפיו. הוא כמובן לא ידע מה לעוץ לנו אך תוך כדי דבור בא בנו וסיפר שראה בעיניו שהגרמנים צוו על הנשים והילדים לעזוב את כיכר השוק ולחזור לבתיהם ויעץ גם לנו לשלוח את נשותינו וילדינו חזרה הביתה ובעצמנו לעזוב מיד את העיר. מתוך אמון מלא במשפחה זו, שאחי היה עמה ביחסי שכנות טובה, נשמענו לעצה שיעצונו. אשתי והתינוקת בת ששת החדשים

וגיסתנו רעיה עם בתה בת הארבע חזרו הביתה ואנו, אחי ואני, שמנו פעמינו לשדות. עקפנו את בית הקברות הנוצרי ויצאנו לדרך. הדרך היתה שוממה ונפש חיה לא נראתה בכל הסביבה ואנו עמדנו שם ופשוט לא ידענו מה לעשות עם עצמנו ובאיזה כוון לפנות. ללא שום סיבה סבירה, ומתוך שלא נראתה לנו אפשרות טובה יותר, המשכנו ללכת לאורך הדרך.

כעבור שעה הגענו לביתו של אכר, שהיה מבודד משהו מהכפר הסמוך. התדפקנו על הדלת ובקשנוהו להרשות לנו להתחבא בביתו עד יעבור זעם אך הוא פחד והואיל רק להרשותנו להחבא בגורן. לקול צרורות מכונות יריה שהגיעו הגורנה ישבנו על ערימות שחת ודנו במצבנו. אך האכר פתר את הבעיות שעה שתבע מאתנו לעזוב את הגורן כי הוא פוחד, כך אמר, מנקמתם של הגרמנים.

המשכנו ללכת לאורך הדרך עד שהגענו לעיבורי הכפר שיקרקי. שם גר אחד הפצינטים של אחי ,אכר בשם קובלסקי. הוא קבלנו בסבר פנים יפות ובקשנו להכנס הביתה ולנוח. אך מנוחה רחקה מאתנו. טרופי עצבים הסתובבנו בחדר, כחיות בכלוב. עדיין האמנו שנחזור לטיקטין בקרוב ובקשנו את קובלסקי לנסוע העירה ולהביא לנו ידיעות על המתרחש בה. הוא רתם את סוסיו לעגלה ויצא לדרך אך משׁב כעבור למעלה משעה היה המום כולו ולא הסתיר כלל שמעדיף היה לא לראותנו בביתו. הוא ספר שלא הצליח להכנס העירה בגין משמרות גרמניים ופולניים שסגרו עליה מכל עבר, אין יוצא ואין בא. אך שמע שכל היהודים הובלו במסע רגלי לכפר זבד ונכלאו בבנין בית הספר המקומי. אחרי כן הועמסו על משאיות והובלו לבורות שאצל יער לופוחובה. כמובן חדלנו לחשוב על שיבה טיקטינה והחלטנו לעשות מאמץ להוציא ממנה את משפחותינו.

בכפר שיקרקי גר אחד ממכריו הטובים של אחי, גושבסקי שמו. משהחשיך נכנסנו לכפר ובאנו לביתו. בקשנוהו לשלוח עגלה לטיקטין, להביא את נשותינו וילדינו. הוא שלח את אשתו ואנו מסרנו בידה מכתב אל נשותינו בו בקשנון לבוא עמה. כעבור שעתיים חזרה ובידה מכתב מאת נשותינו. הן היו בחברת שכנים פולנים אשר יעצו להן לא לעזוב את העיר מתוך הנחה שפעולת הגרמנים נסתיימה והנותרים ישארו בעיר. כן סברו, ונשותינו

קבלו את הסברה, שלאחי בודאי לא צפוי כל רע כי טיקטין זקוקה לרופא כמותו, ועל כן יעצו שיחזור לטיקטין.

לנו בביתו של קובלסקי וכשהאיר היום נפלנו איש על צוארי אחיו ונפרדנו. אחי פנה טיקטינה ואני, שעלול הייתי להחשד כמי שהיה קומוניסט, שמתי פעמי לביאליסטוק. קבענו בינינו שאני אמצא בביתה של הגברת זייקובסקה, בעלת הבית בו גר אחי בטיקטין, אשר גרה באחד מפרברי ביאליסטוק. עייף ורצוץ הגעתי לביתה ושכבתי לנוח אך לא הספקתי לנוח שעתיים והנה בא אחי. הלכתי בדרך לטיקטין — סיפר — והנה פגשתי את צ׳רניצקי, בעל אחוזה מליפניק ששאלני לאן אני הולך.

— „הביתה״ השיבותי.

הוא הסתכל בעיני ואמר: „בן־אדם, אתה הולך לקראת מות בטוח. חזור על עקבותיך מיד״.

הסברתי לו, המשיך אחי לספר, שקבלתי מכתב מרגיע מאשתי בו היא מיעצת לי לחזור לטיקטין, אך צ׳רניצקי אמר „גם היום נמשכת פעולת ההשמדה וגם אשתך כבר איננה בבית. שא רגליך והימלט על נפשך״.

הגברת זייקובסקה לא אבתה להאמין לסיפורים על ההשמדה והשתדלה לנחמנו ולהרגיענו אך אנחנו חרדנו לגורל משפחותינו שלפי הסיפורים שהגיעו לאזנינו לא נשארו להם סיכויים רבים להנצל. האמת היא שגם סכויינו לא היו טובים. יהודי ביאליסטוק היו כלואים בגיטו ומי שנתגלה בחוץ צפוי היה למות, מה עוד שאנו יהודים טיקטינים, ששמעם יצא כמשתפי פעולה עם הבולשביקים. חפשנו איפא דרך להכנס לגיטו.

יום אחד, בשעה שקבוצות העובדים היהודיים אשר יצאו מדי יום ביומו לעבודות חוץ חזרו לגיטו, הסתתרנו בקרן הרחובות קופיצקה־ליפובה, שם היה אחד משערי הגיטו. משהבחנו בקבוצת יהודים הצועדת לעבר השער הצמדנו מגן דוד צהוב על בגדינו מלפנים ומאחור, כפי שעשו כל היהודים בגיטו, ובאין רואים הצטרפנו אל הקבוצה. המשגיח היה יהודי ובשער לא נערכה בדיקה וכך מצאנו עצמנו בגיטו ביאליסטוק.

ד.

עם שעברנו את שער הגיטו עברנו מרחובות מרוקנים למחצה לרחובות סואנים, הומים יהודים. ביניהם הבחנו בטרשצנסקי, גיסו של ישראל מאיר סוראביץ מטיקטין. ספרנו לו את המוצאות אותנו ואת גורל יהודי טיקטין וכי לפי השמועה לא שרד מהם איש. תוך כדי שיחתנו נתאספו סביבנו עשרות יהודים. תחילה היו רוטנים אך אחרי כן החלו לצעוק בקול גדול שסיפורינו אין בהם אלא להוריד את המוראל הירוד גם בלאו הכי ורק יעוררו פאניקה. אף טרשצינסקי אמר לנו: „הוציאו זאת מראשכם. אינני מאמין שחייל מסוגל לירות בנשים ותינוקות״.

פנינו למשרדי היודנראט שבראשו עמד המהנדס ברש .ברש היה לפנים ראש קהילת ביאליסטוק והכרתיו מהימים בהם עסקנו יחדיו בפעילות צבורית. משם הלכנו אל ידידי מנוער ישראל מאיר סוראביץ. בביתו התפרץ כל הצער שאכל את לבי, נפלתי על הספה המום ולא קמתי ממנה אלא מקץ יומיים. אחי משה, אף בו ניכרו אותות הימים האחרונים והוא נתקבל לטפול רפואי בבית החולים שבהנהלת הד״ר קפלן, בו שהה למעלה מחדש ימים. משחלים הועסק כגניקולוג בבית החולים ליולדות שברחוב פבריצ׳נה.

החיים הפנימיים בגיטו היו מאורגנים בצורה מניחה את הדעת, במסגרת התנאים הנתונים, בעיקר הודות להנהגתו הנבונה של המהנדס ברש. כל היהודים סודרו בעבודה, בגיטו ומחוצה לו, בפיקוחם של הגרמנים ולמען המאמץ המלחמתי שלהם.

אני עסקתי בתפירת רתמות לסוסים יחד עם כ־500 מיהודי ביאליסטוק, ביניהם רבים מיקירי קרתא. שכרנו היה מחצית הק״ג לחם ליום. המזון, אם כי היה זעום, לא היווה בעיה וגם לא נשקפה סכנה לחיים. בדרך כלל הרוחות היו רגועות, עם זאת ציפינו לימים טובים יותר. אך אנו, אחי ואני, לא יכלנו לישון בלילות. אנו ידענו את גורלם של יהודי טיקטין וגם ידענו שנשותינו ובנותינו לא נרצחו ביום הראשון של ההשמדה ושארית התקוה שהן עודן בחיים לא נתנה לנו מנוח. הסברנו את מצבנו לברש והוא הצליח להשיג עבורנו רשיון יציאה מהגיטו, „לחפש ילדים אבודים״. במשך יומיים סובבני

בכפרי הסביבה ולא גילינו כל עקבות אך נודע לנו כי למחרת יום ההשמדה הראשון חזרו הגרמנים על אותו המבצע. כל היהודים שנשארו בעיר ניצודו ונגררו אל יער לופוחובו, נהרגו שם והוטלו לתוך הבור השני. נשאר עוד פתוח הבור השלישי, מזומן לקלוט לתוכו יהודים אשר הסתתרו ביערות ובבונקרים ואשר נתפסו במשך הזמן ונטמנו בו. חזרנו לגיטו כשברור לנו שאפסה כל תקוה לשוב ולראות את יקירינו.

באחד לנובמבר 1942 נסגר הגיטו לפתע, למשך שלושה ימים. שמירה חזקה הופקדה על כל המבואות ומשמרות מזוינים שוטטו ברחובות הגיטו, אין יוצא ואין בא. תוך שלושה ימים אלו חוסלו כל הקהילות היהודיות בעיירות שבסביבה. שמועות על ההשמדה ההמונית באוּשויץ ובטרבלינקה הגיעו לאזנינו ולמעשה היה גיטו ביאליסטוק אי בודד בתוך איזור נרחב שכולו טוהר מיהודים, אך דומני שאני חשתי בריחה של סכנה יותר מיושבי הגיטו האחרים. כי עמד לנגד עיני מעשה הרצח בטיקטין וחושש הייתי שמא יחזור הדבר בביאליסטוק. יודע אני שבאותו זמן הסתובבו פליטים יהודים בכפרים וביערות שבסביבה וחפשו אפשרות להכנס לגיטו אך אני, ואחי משה, חפשנו דרך להמלט מתוכו.

בשלהי שנת 1942 פרצו הגרמנים שער נוסף לגיטו בקצה רחוב פבריצ׳נה. באותו פרק זמן נצטווה היודנראט להקים צריפים על מגרש ריק שמאחורי בית החולים. איש לא ידע פשר דבר וגם מכרי מבין מנהלי היודנראט לא ידעו מה תכניתם של הגרמנים. בינואר 1943 דרשו הגרמנים רשימה שמית של כל היהודים המועסקים בבתי המלאכה. חשדתי בכל וחששתי מכל. נתתי את לבי לכך שגורל יהודי טיקטין, גרודנה ווילנא עלול לפקוד גם אותנו שהרי אין דמנו סמוק מדמם וגמרתי אומר בנפשי להמלט בהזדמנות הראשונה.

שוחחתי עם חברי לעבודה, העמדתי אותם על הסכנה הנשקפת לנו וניסיתי להניעם לברוח אך למחרת קרא לי מנהל הרצעניה אייזנברג ואמר לי: „מהמשטרה נתקבלה ידיעה שאתה מפיץ שמועות שסכנת מות בחובן ומנסה לארגן מרידה. רק מתוך הערכה אישית אני מוכן להרשות לך להמשיך לעבוד כאן אך עליך לשים מחסום לפיך!״ למחרת שוב לא חזרתי לרצעניה.

התחלנו לתכנן את בריחתנו. הפכנו בתכניות רבות אך אף אחת מהן לא נראתה בטוחה. הגיטו היה מוקף משמרות חזקים והרחובות היו מלאים שלטים האומרים: „היוצא יירה" ולבנו נפל בנו לפעמים. אך לבסוף עלתה על דעתנו תכנית שנראתה לנו בעלת סכוי טוב.

יום יום יצאה מהגיטו משאית שהביאה קרביים מבית המטבחיים שבעיר. החלטנו להתחבא במכונית זו. שוחחתי על כך עם מנהל מחלקת האספקה ביודנראט והלה התיר לנו לנסוע כסבלים. ביום 28.1.34 עזבנו את הגיטו. כאשר הגענו לשער הלם ליבנו בעוז. בדרך כלל נבדקה מכונית זו אך בדיקה שטחית אך הפעם התעצל השומר הגרמני בכלל לבדוק את המכונית ושמענו את פקודתו לפתוח את השער. היינו בחוץ. משהרחיקה המכונית כ־500 מטר משער הגיטו עצרה והנהג והסבל נפרדו מעלינו. גם הם כרוב יושבי הגיטו היו סבורים שאנו יוצאים לקראת הרפתקה מסוכנת ומיותרת. מהרנו להכנס לחצר בית סמוך על מנת להסיר את הטלאי הצהוב מבגדינו אך בעל הבית הבחין בנו וגרשנו משם. לבסוף מצאנו חצר ריקה, הסתתרנו בה והסירונו את הטלאים.

ה.

אחת הסיבות שבחרנו לברוח במכונית זו היתה שהיא עברה בקרבת הפרבר ביאליסטוצ׳ק ואחד ממכרינו הטובים, אדון ל., שהיה מוכתר אחד הכפרים שבקרבת סטלמכובה, נהג לבקר שם לעתים קרובות לרגל עסקיו. קוינו שנמצאהו שם ואמנם שיחק לנו המזל וזיהינו את עגלתו וסוסיו חונים בחצר אחד הבתים. נכנסנו הביתה בדיוק ברגע שהוא עמד לעזבו. הוא התפלא לראותנו אך לא אבד את עשתונותיו והבין את מצבנו. מיד העלנו על העגלה, אחי הרים את צווארון מעילו וישב לצידו ואני התכוצתי מאחור, בתוך ערימת קש. עקב בצד אגודל עשו הסוסים את דרכם אל מחוץ לעיר כי אדון ל., שלא רצה להעמיד פני נמלט, שמר על קור רוחו וניהל את העגלה מתוך מתון. מקץ שלוש שעות ארוכות הגענו אל מקום מגוריו אך הוא לא הכניסני הביתה כי אם הסתירנו לא הרחק מביתו במרתף ששימש מאגר תפוחי אדמה.

יצאנו מבית חם בביאליסטוק ומצאנו עצמנו במרתף אפל וטחוב, מתחת לאדמה, ללא קרן אור. הדבר דכא את רוחנו מאד, מה עוד שלא ידענו מה ילד יום. סמוך לחצות הלילה שמענו את חריקת הדלת. מכרנו נכנס כשבידו האחת נר דולק ובשניה סל מלא אוכל. רק עתה הבחנו שהננו רעבים כהוגן. שעה שסעדנו את לבנו שוחח הוא עמנו ואף שהוא עצמו היה נפחד מאד בידעו את הסכנה הצפויה לו באם נתגלה, הרבה לנחמנו ולעודדנו.

במחסן היינו חמשה ימים. מדי לילה, לאחר שבני ביתו שכבו לישון, בא אלינו אדון ל. והביא לנו מזון. ביום החמישי העבירנו לגורן שליד ביתו היות שאזלו תפוחי אדמה מהבית וממחר עמדו להשתמש בתפוחי האדמה המאוחסנים באותו מרתף. בגורן סבלנו מאד מהקור העז שחדר לעצמותינו. אדון ל. בעל לב היה ואף שלא התאוננו באזניו שיער את סבלנו. הוא הכניס לסוד את אשתו, בנו והעוזרת שלו ואלו הביאו לנו אוכל פעמיים ביום ובאישון לילה היו מכניסים אותנו הביתה. כמובן עם עלות השחר נאלצנו לחזור לגורן, מכל מקום כמה שעות שינה סדירה במטה מוצעת ובבית חם, נחשבו בעינינו להרבה מאד.

הערכנו מאד את עזרתו של אדון ל., שהעידה על לב טוב ואמיץ, ועד היום אני אסיר תודה לאותו אכר פולני, שכפי שניתן לשער הציל את חיינו. מסיבה זו אינני מפרש בשמו, כי פעולתו האנושית באותם ימים של התפוררות ערכים אנושיים עלולה להזיק לו אפילו היום. אך עם כל רצונו הטוב ורוחו העשויה לבלי חת ידענו שלא יוכל לשאת ימים רבים במעמסה שהטלנו עליו כי כמוכתר הכפר היו אנשים רבים יוצאים ונכנסים בביתו ודיו לחשד קל שבקלים שיורידו שאולה. ואמנם מקץ שבועיים הודיענו שאינו יכול להסתכן עוד. אך הוא לא הפקירנו והסדיר עם אכר ממכריו שיתן לנו מקלט בביתו.

בלילה אפל וקר במחצית חודש פברואר הובילנו אדון ל. דרך השדות הקפואים, לעבר הכפר ברונישבו, אל האכר שהכין עבורנו מסתור בין אלומות התבואה שבגורנו ולשם היה מביא פעמים ביום את ארוחותינו. אינני סבור שהוא עשה זאת מתוך יחס אנושי כמו מתוך תקוה שיוכל לנצלנו. היינו ידועים בסביבה כאנשים אמידים ואותו איכר סבר שיוכל ליהנות מרכושנו. אך למעשה לא היתה בכיסנו אפילו פרוטה אחת. חלק מרכושנו

נשדד בודאי לאחר שעזבנו את הבית ואת החלק הארי, בעיקר כסף, זהב ותכשיטים, הטמנו במרתף ביתה של חותנתי, פייגל הורושוכה. חשבני להתגנב לטיקטין ולהוציא מהמרתף את הכסף שיכול היה להביא לנו תועלת מרובה במצבנו. אפס, הדבר היה כרוך בסכנה גדולה ודחינו את מועד ביצוע התכנית. בינתיים חליתי בגריפה קשה מלווה בחום גבוה מ־40 מעלות. הימים היו ימי חורף קשים, „מיטת חוליי" על אלומות הקש בגורן היתה חשופה לכל רוח והשמיכה בה התכסיתי היתה מכוסה שלג. מצבי הלך ורע מיום ליום. האיכר שכפי הנראה לא האמין בניסים, כבר תכן כיצד לקברני בצנעה ובלא לעורר חשד. אך הנס בא בצורת טיפולו המסור של אחי שלמזלי לקח עמו מעט תרופות מהגיטו. לאחר שבמשך עשרה ימים פרפרתי בין החיים והמות החל חומי יורד ואט אט החלמתי. אך משעמדתי על רגלי הודיע האכר ששוב לא יוכל להסתירנו.

במשך השנים בהן הייתי נע ונד ממחבוא אל מחבוא בבריחה מתמדת מפני המות המרחף מעל לראשי ידעתי הרבה סבל גופני, עמדתי מול סכנות ופחדים ולא אחת ראיתי את המות בעיני. מול כל אלה לא יכלתי להעמיד אלא את רוחי ואת יצר החיים המפעם בי, שניזון מתקוה הנראית היום, אפילו לי עצמי, כחסרת בסיס ריאלי, ומאמונה בהשגחה העליונה שלא תפקירני. אך היו לי גם שעות של משבר, כאשר התקוה נתמוטטה, תושיה רחקה ממני וכל פתח להצלה לא נראה והיאוש, הוא אויבה הגדול של התושיה, החל משתלט עלי. שעה מאלו השעות באה עלי באותו ליל פברואר קר כשאני שעון מחמת חולשתי על זרועות של אחי ואנו תוהים מול עולם ומלואו שלא נמצאה בו פנה אחת עבורנו ובוהים אלי שמים צחים ומכוכבים ששוסעו פה ושם על ידי עשן שהיתמר מגגות הכפר שזה עתה גורשנו ממנו. הכל נראה לי ריק כל כך וגם בלבי פנימה הכל ריק ומרוקן.

איך שהוא נגררתי אחרי אחי עד שמצאתי עצמי לפני פתח ביתו של מיודענו ל. קשה לאמר שהוא נראה שמח ביותר לראותנו. מכל מקום קבלנו לביתו אך עם זאת הודיע לנו שעלינו לראות הסדר זה כארעי מכיון שלביתו נקלעים אנשים רבים מדי יום ביומו ביניהם גרמנים, הבאים אליו לרגל תפקידו כמוכתר הכפר. בכל אפן יכלתי להחלים מעט ממחלתי וניתנה לנו

שהות בת כמה ימים להתאושש ולהתארגן לקראת הימים הבאים. כעבור שבוע עזבנוהו כשפנינו מועדות אל ה„סבא" אשר בביתו שהינו מרבית ימי המלחמה ואשר לו הננו חבים במידה רבה את חיינו.

ו.

במרחק שלושה קילומטר מביתו של האדון ל., בפאתי יער דליל, נמצאים חורבות בית חרושת ללבנים. לידו, בבנין ישן ומט לנפול גר ה„סבא", עם אשתו הקשישה ונכדו גניק, בחור מגודל בן 25. פרט לשלושה אלה נמצאו שם סוס אחד, פרה אחת, מספר תרנגולות וכלב. הכרנו את הסבא ואת מקומו המרוחק מהדרכים והשבילים ואליו שמנו פעמינו עתה.

התקרבנו בחסות החשכה. ריחו של אביב כבר היה שרוי בעולם, ואנו, שיודעים היינו שאיננו קרובים לשום ישוב ולשום שביל הרשינו לעצמנו ליהנות מעט מן האויר הצח ולנשום לתוכנו ריחות אביב משכרים. לפתע שיסעה נביחת כלב את הדממה ואנו נצמדנו למקומותינו אך מיד הבחנו בביתו של סבא וסמוך לכך אף בו עצמו, שנביחת הכלב הוציאתהו החוצה. מיד הכירנו והביע נכונות להסתירנו. אף ראיתי דמעה מתנוצצת בזוית עינו שעה שסיפרנו לו את גורל יהודי טיקטין ואת המוצאות אותנו, כי אף שבור וגס היה סבא זה — נפשו היתה מלאה יראת שמים ואמונות טפלות ואהב כל אדם בדרכו הפשוטה.

עוד באותו לילה הקים סוכה בנויה אלומות תבואה סמוכות על קרשים ובה התגוררנו. אך לא היינו צמודים ל„ביתנו" כי המקום הנדח הזה היה זרוע אגמי מים ושיחים גבוהים ביניהם יכולנו לשוטט וליהנות מאור היום ומקרני השמש.

יום אחד, שבועות מספר לאחר שהגענו אליו, הופיע הסבא מבוהל כולו ובקול רועד סיפר שהגרמנים גילו 12 יהודים בני סוקולה הסמוכה מסתתרים בבונקר בקרבת מקום, ירו בהם וגם באכר הפולני שהסתירם, ואת ביתו העלו באש. ניכר היה בו בסבא שמאושר היה להיפטר מאתנו ויותר ממנו אשתו, שהיתה אשה עצבנית וכל זמן היותנו בביתה חיה בפחד מתמיד לחייה. הבינותי מיד שלא נוכל להשאר שם אלא אם כן נצליח להטיל עליהם

פחד גדול מפחדם מפני הגרמנים ובדעתי את יראתם התמימה והעמוקה מפני דברים שמחוץ לגדר הטבע ספרתי להם את הספור הבא, שבדיתיו מלבי באותו רגע:

בעזבנו את ביאליסטוק בקרנו אצל בעלת אוב מפורסמת שבדקה את כפות ידינו, הביטה בראי הקסמים שלה, ואחר מבלי שנאמר לה מי אנו ומה בקשתנו, אמרה: „עליכם להתרחק מביאליסטוק בכיוון עיר מולדתכם טיקטין. במרחק חמשה קילומטר מהעיר תפגשו זוג זקנים טובי לב ויראי שמים אשר יקבלוכם בחיבה ויחלקו עמכם את פת לחמם. בביתם תשהו במשך ימי המלחמה, שערה מראשכם לא תפול וכל רע לא יאונה למארחיכם הנדיבים". את ספורי ספרתי ברגש רב ותיארתי בפרטרוט את כל תנועותיה של הקוסמת ואמנם עשה הספור את הרושם המבוקש. בעיקר התרגשה הסבתא ומיד חשנו במפנה לטובה ביחסם אלינו ושוב לא נשקפה לנו סכנת גירוש מידית.

מדי פעם הגיעו לאזנינו שמועות על גלוי יהודים שהסתתרו בסביבה. כל היהודים שנתגלו נרצחו אם על ידי גרמנים או על ידי פולנים שאחזה אותם פסיכוזה שהשטח מלא יהודים מסתתרים. הסבא נוהג היה לאמר לנו: „השמרו מפני הפולנים, שבתוך מאה פולנים תמצאו פולני אחד הגון". ואמנם נשמרנו לנפשותינו היטב. לא עוד התרנו לעצמנו לשוטט בסביבה ובילינו את מרבית זמננו במחבוא. שקדנו לטשטש עקבות, כמו עשית צרכינו בהחבא וכסוים, ביעור בדלי סיגריות וכדומה. כמעט ולא היה לנו קשר עם העולם החיצוני, פרט לחדשות שהביא גניק מפעם לפעם או עתון שהצליח הסבא להשיג. כן היה לנו קשר עם גיטו ביאליסטוק, באמצעות אדון ל. בלילות מבקרים היינו בביתו והוא, שהיה מספק סחורות לגיטו, מסר את מכתבינו ליהודים מובילי האשפה אשר הורשו לעזוב את הגיטו. בין השאר התכתבנו עם זליג שפירא, שסיפר לנו על הנעשה בגיטו ובקשנו למצוא עבורו מחבוא ואמנם מצאנו מחבוא עבורו ועבור משפחתו. כתבנו מכתב ומסרנוהו בידי אדון ל. וקבענו להזור מחרתיים ולקבל תשובה. משבאנו בחצות הלילה המיועד פגשנו את האדון ל. ניצב בפתח ביתו והיתה זו הפעם הראשונה שפנה אלינו בדברים גסים. הוא אסר עלינו להכנס לביתו ותבע שנסתלק מיד. משנרגע קמעה ספר שבנוסעו לביאליסטוק עם מכתבנו טמון באחד

מכיסיו הפנימיים, נעצר על ידי המשמר הגרמני שעל גשר הנרווה ונערך חִיפוש מדוקדק בכליו. רק בדרך נס לא נמצא מכתבנו שאילו נמצא היה מסגירנו מיד וממיט שואה עליו ועל משפחתו. אשתו ואף הוא עצמו תבעו ניתוק מידי ומוחלט של כל קשר בינינו. הדבר בא עלינו כרעם ביום בהיר ונוכחנו באיזו סכנה העמדנו את עצמנו ואת מיטיבינו. התנצלנו זבקשנו סליחה ומדוכדכים חזרנו אל סבא.

ולסבא בת, נשואה לאכר בשם קוזלובסקי וגרה עמו בכפר זבד הסמוך. קוזלובסקי היה מבקר לעתים בבית חמיו ומביא לנו ידיעות מן המתרחש בחוץ. כחמיו ידע אף הוא שמשפחתנו משפחה אמידה וחושב אני שאילמלא נשא עיניו אל הבצע היה מסגירנו. פעם רמז לנו שכמעט פסק לעבד את אדמתו כי הוא עסוק בהשגת ידיעות עבורנו והביע את בטחונו שיהיה לו ממה לחיות. הרמז היה מובן מאד ומדאיג מאד.

סמוך לאותו זמן תקפה יחידת פרטיזנים את המשמר הגרמני שבזבד וניתקה את חוטי הטלפון. ימים מספר לאחר מכן הוקף הכפר על ידי חיילים גרמניים ומאה גברים הובלו משם במשאיות ונורו. קוזלובסקי היה ביניהם. אף שלא רצינו במותו הנה חלפה מעל לראשינו סכנה רצינית ונתגלתה לנו פעם נוספת אצבע אלוקים המגוננת עלינו.

הגיעו ימי הקציר והשדות סביבנו המו אכרים עוסקים במלאכתם. לא הרחק מאתנו, באחוזת סטלמוכובו, שכנה מפקדה גרמנית אך איש מהם לא נזדמן לביתו של סבא, החבוי בין האילנות. יום אחד, ואנו יושבים במחבואנו החדש, בחלל שנבנה בתוך ערימת עצים, ואוכלים ארוחת צהרים, שמענו לפתע קול האומר בגרמנית: „מה נאה מקום זה!" נשימתנו נעצרה וקפאנו תחתינו עם כלי האוכל ביד. מסתבר שקבוצת חיילים גרמנים יצאה לראות בעבודת הקציר, ובלכתם נפל מבטם על ביתו של סבא והחליטו לבקרו. מבעד לסדקים שבגל העצים שבתוכו נמצאנו ראינו כיצד סבא מנסה למשכם למקום אחר. כולם הלכו אחריו פרט לאחד שהשעין עצמו על גל העצים ונראה דרוך וקשוב ביותר. כנראה הגיע לאזניו קשקוש כלי האוכל בהם אכלנו ועורר את חשדותיו. הוא עמד כך כחמש דקות, כשהמרחק בינינו אינו עולה על סנטימטרים ספורים ולבסוף פנה והלך אחרי חבריו.

ז.

אתא חורף וסבא חפר עבורנו בונקר, במרחק 300 מטר מביתו. היה זה בור בעומק 3 מטר, כזה המשמש מחסן לתפוחי אדמה, חצוי במרכזו לשתי קומות. בעליונה נערמו עריּמות תפוחי אדמה, והתחתונה שימשה לנו מקלט. כל יום בא סבא ליטול תפוחי אדמה מהדיוטה העליונה וכאשר שמענו את שיעולו, שהיה אות מוסכם בינינו, פתחנו את האשנב והוא שלשל אלינו את ארוחתנו. רק בלילות יצאנו לשאוף אויר צח, לרחוץ באחד האגמים ולחלץ את עצמותינו. אך מעולם לא העזנו להרחיק שלא יתגלו עקבותינו בשלג. בימים עלינו לפעמים לקומה העליונה לשזף פנינו מול קרני השמש כי פנינו היו כה חורים שאילו נאלצנו לעזוב את המקום לפתע היו מסגירים אותנו מיד. לפעמים היה סבא מביא לנו עתונים גרמניים בהם קראנו, למגינת לבנו הרבה, על הצלחות רצופות של הצבא הגרמני. סבא שאף הוא היה צמא לידיעות, בקשנו לתרגם לו את הכתוב בעתון ואנו הפכנו כל נצחון גרמני למפלה וכל תבוסה של בעלות הברית להצלחה, שלא תפקע חלילה סבלנותו להחזיקנו אצלו. „רואה אתה" — נוהגים היינו לאמר לו — „אסור לאבד את התקוה. הנה באים ימים טובים והגרמנים הולכים". „הולכים הולכים" — היה הוא משיב — „אך לעת עתה לא ראיתי חיל אחד זז מכאן".

המקשר העיקרי בינינו לבין העולם החיצוני היה גניק נכדו. היה זה בחור נעים הליכות גבה קומה וחסון, שירש מסבו את לבו הטוב ורוחו האיתנה. הוא היה יושב עמנו שעות ארוכות ותמיד התיחס אלינו ביראת כבוד, שהרי לא בכל יום מזדמן לבן אכרים שכמותו לשוחח שיחת רעים עם רופא ועורך דין. אך השיעמום אבל בנו בכל פה. אחי היה פרטנר טוב לשיחת חולין הצריכה ליּמוד ובשעות של השתפכות הנפש אף עסקתי בחיבור שירים. אך רבות היו שעות משבר, תוצאת הבטלה הארוכה שנכפתה עלינו. זכורני כאשר יצאנו באחד הלילות ורחצנו באגם עמד אחי לפתע והצביע על אחד העצים ואמר: „מוטב נתלה עצמנו על העץ הזה ובא סוף לסבלנו".

ואמנם יום אחד כמעט בא הסוף. שכבתי בקומה העליונה של המרתף ושזפתי את פני, לפתע עבר שם נער רועה ומשהבחין בי קרא בקול גדול: „ז'יד! ז'יד!" אמרתי בלבי, הנה בא הקץ, אך למזלי לא אבדתי את עשתונותי,

נטלתי בידי סל ומלאתיו תפוחי אדמה ובקומה זקופה יצאתי מן המרתף ופסעתי אט אט לעבר הבית. כנראה נשתכנע הנער שאני אחד מבני הבית והמשיך לרעות את עדרו בשלוה.

בצהרי ה־28 בדצמבר הגיעו לאזנינו נביחות עצבניות וממושכות של כלבו של סבא, שנמשכו למעלה משעה. משמע, אדם זר מסתובב בשטח. ישבנו מתוחים וצפינו לבואו של סבא, לשמוע מפיו מי היה הבא. וסימן היה בידינו. אם מצחית כובעו מורמת — הריהו שרוי במצב רוח טוב ואם היתה מורדת — אות וסימן שרוחו רעה עליו. עם רדת הערב בא והמצחיה מורדת, ואמנם רעה הבשורה שבפיו. מנהלה הגרמני של חות סטלמכובו, בלווית 3 חיילים גרמנים, ביקר בביתו וטען שהגיעו לאזניו ידיעות שיהודים מסתתרים אצלו. הגרמנים ערכו חפוש בכל פינות הבית ובגורן ומשלא גילו דבר אמרו: „איננו מטילים ספק בידיעות שהגיעו לאזנינו ונחזור לכאן עם כלבי גישוש. אם נגלה יהודים בביתך יהיה גורלך כגורלם". כמובן, יותר משדאג סבא לחיינו דאג לחייו ולחיי משפחתו ובקשנו לעזוב מיד.

הדבר בא עלינו כרעם ביום בהיר. נדמה היה לי כאילו פסק דין מות מוקרא באזני. לפתע נזכרתי בהצעה המזעזעת שהציע אחי באחד הלילות, כאשר היינו רוחצים בפלג שבינות לעצים. אספתי את שרידי עשתנותי, התגלחנו, לבשנו את בגדינו הטובים, ובצעד כושל, המומים לחלוטין, עזבנו את הבור. חשבנו ללכת ליער הסמוך ולחפור לנו שום בור דומה אך משקרבנו ליער שמענו קולות יריה ומיד פנינו לו עורף. הגענו לחורשה שליד הכפר ברונישבו וגם שם נשמעו יריות אך אנו שכבנו ארצה. חוסר הפעילות במשך החדשים האחרונים נתן בנו אותותיו ולא יכלנו להמשיך עוד.

מקץ כמחצית השעה, משנדם קול היריות, חצינו את הכביש, עקפנו את הכפר ומתוך חוסר ברירה שמנו נפשנו בכפנו ודפקנו על דלת אחד הבתים, המרוחק משהו מהכפר. השעה היתה תשע כאשר נכנסנו למטבח. אכרה צעירה וארבעה ילדים עליזים היו מסובים סביב השולחן ובאויר עמדו ריחות משגעים של תבשילים. נוכחנו כמה מעט דרוש לו לאדם להיות מאושר בחייו וכמה רצינו באותה שעה מעט מן המעט הזה!

האשה נדהמה אך הכירה את אחי ובקשתנו לשבת. ספרנו לה שאנו מסתתרים לא הרחק מכאן אך מחמת מחסור בכסף עזבנו את מקלטנו ואנו

בדרכנו לטיקטין, שם הטמנו אוצר גדול באדמה. רצינו להניח את דעתה שיש לנו היכן להסתתר ואנו מבקשים ממנה רק מקלט ארעי וכן להצית בה את המדת הבצע ולרמז שהיא עשויה לזכות בשכר מרובה. האשה נבוכה מאד ולא ידעה מה לעשות בנו. מקץ מחצית השעה בא בעלה. אף הוא הכיר את אחי אך לא התיחס אלינו באותה מדה של אדיבות כאשתו, אלא בקשנו לעזוב מיד את ביתו. רק אחרי שהתחננו לפניו והעתרנו עליו שפע הבטחות הניח לנו לישון הלילה בגורנו. שכבנו בערימת שחת אך שנתנו נדדה.

למחרת נשנה המחזה של אמש. הוא דורש שנעזוב את ביתו ואנו מתחננים לפניו שיחוס על חיינו עד שנעתר לבסוף להחזיקנו עוד יומיים ומשתמו אלו נעתר שוב לשלושה ימים נוספים. אז כבר היה ברור לו שספורנו אין בו שמץ של אמת אך במשך שבוע נוסף לא גרשנו. משהינו אצלו שבועיים הודיע לנו בצורה שאינה משתמעת לשתי פנים שלא נוכל להוסיף להשאר בביתו כי מחר יערכו הגרמנים ציד בסביבה.

החלטנו ללכת אל אכר מכר הגר בכפר פיבו. היה זה ליל ה־2 בינואר, סערת שלג השתוללה בחוץ, פתיתי שלג הכו בפנינו ומערבולות סחבונו לכל עבר. משהרחקנו כמה עשרות מטרים מעדה רגלו של אחי והוא נפל ארצה. ראיתי בזה אות מבשר רעה ומבלי לחשוב הרבה הפכתי פני ופניתי אל ביתו של סבא, כשאחי נגרר בעקבותי. כעבור שעתיים הגענו לביתו. הכלב נהג בנו כבידידים ולא נבח ואנו נכנסנו לגורן. סדרתי משכב בין ערימות החציר, חלבתי את הפרה וסעדנו לבנו בלחם שקבלנו מהאכר שאת ביתו עזבנו. החלטנו להסתתר שם ללא ידיעת סבא ואמנם שכבנו שם שלושה ימים וכאשר סבא נכנס לעבוד בגורן עצרנו נשימתנו. ידענו שבסופו של דבר יכריחנו הרעב להתגלות ואמנם בבוקר היום הרביעי, כאשר סבא נכנס הגורנה, הוציא אחי את ראשו וגילה עצמו. סבא החויר, לא דבר דבר, ועזב את הגורן במרוצה. ידענו שהסכנה העיקרית צפויה לנו מאשתו, שהיתה עצבנית מאד והביטה כל היום בחלון ופחדה שבאים להרוג אותה. בעיקר היה המצב מחמיר בימי ראשון, כאשר בקרה אצלם בתה האלמנה עם ילדיה והיה מדברת על לבם שישלחונו, בגין סכנת המות הצפויה להם, שאינה שווה בכל כסף שעשויים הם לקבל מאתנו בסופו של דבר.

כעבור מספר דקות חזר סבא והובילנו לאורוה הרוסה שנמצאה מחוץ לשטח שבבעלותו, שם שהינו יומיים, אך ביום ראשון, משערכה הבת את בקורה המסורתי, שוב נגזרה עלינו גזירת גירוש.

אך ישועת ה׳ כהרף עין. עוד סבא מדבר ומסביר לנו שאיננו יכול להחזיקנו עוד ושהדבר מזיק לבריאות אשתו נשמע לפתע רעש מטוסים. ראינו עשרות מטוסים גרמנים טסים טיסת אמונים, אך אנו פרשנו מיד את הדבר כתחילת הנסיגה ואמרנו לו: „רואה אתה, הגרמנים נסוגים והשחרור קרוב. לאחר שעשית מפעל אנושי כה יפה, ברגע האחרון רוצה אתה לשלחנו למות?״ הפצרנו ובקשנו מאד, גם המטוסים עשו את הרושם הנכון, והוא נעתר. אך לא הסכים להחזירנו למקלטנו הישן אלא הובילנו לעבר החורבה הסמוכה ששימשה בעבר בית חרושת ללבנים. ליד החורבה היתה שוחה קטנה, סבא וגניק האריכוה בחיפזון ולתוכה נכנסנו. מעל השוחה הניחו קרשים ועליהם טיט ונמצאנו ממש בתוך קבר. את רגלינו לא יכלנו למתוח ובקשי היה שם מקום לשבת וכך בילינו שם חדשיים רצופים. מידי לילה בסביבות 10—11, בא סבא ושחררנו למחצית השעה לנשום אויר צח, לעשות צרכינו ולחלץ מעט את עצמותינו. ומידי לילה היה עלינו לאמץ את כל כוח רצוננו על מנת לשוב ולהכלא בבור. עד הלילה הבא כמעט לא זזנו עד ששוחררנו למחצית השעה ושוב נכלאנו למשך יממה בבור הצר וכך במשך חדשיים רצופים. חשנו כיצד גופנו מתרפה, שרירינו מתנונים ומחזור הדם כמעט קופא. ידענו שאם לא יבוא סבא מאיזו סיבה שהיא במשך שניים או שלושה לילות נגוע שם ללא כל אפשרות לצאת.

במוחי הטרוף נתעוררו אסוציאציות של זועה. ידעתי שבמרחק קילומטר וחצי שוכבים קבורים כמוני, קרובי וידידי קדושי טיקטין וחשתי כיצד בצד כוחותי הגופניים עוזבים אותי גם כוחותי הנפשיים והרוחניים. בעקשנות היית משנן לעצמי את אמרתו הקלאסית של דיקארט: „אתה חושב — הרי שאתה חי״.

הימים חלפו אט אט ואני הייתי שואל את עצמי עד מתי נחזיק מעמד בתנאים אלה, עד שבאה הישועה ממקום שלא ציפינו לו. בתו של סבא הסכימה להסתירנו בביתה, בעיקר מתוך דאגה לאמה שעצביה נתרופפו וממש

חלתה מתוך פחד. בלילה אפל, במחצית חודש מרץ 1944, הובילנו בנה זיגמונד לביתה שבמרכז הכפר זבד. בגורן שלה, ממש בתוך לוע הארי, הסתתרנו למעלה מחודש ימים, עד שנתפחדה גם היא, בגין מעשה שהיה ובשלהי אפריל נאלצנו לעזוב את ביתה.

ומעשה שהיה כך היה. באחד הלילות התעוררתי לקול רחש. לפתע הזדעזע הגורן וראיתי אדם קופץ על השחת וממשיך לזחול בכוון אלינו. חששתי שמא אחד השכנים הבחין בנו ובא לבלוש אחרינו אך אזרתי עוז, התיצבתי מלוא קומתי ונתתי עליו קולי: „הסתלק מכאן גנב, בטרם אשבור את עצמותיך" — כאילו הייתי בעל הבית הישן במקרה בגורן. הלה נבהל ונמלט כהרף עין. חשבנו להסתיר את הדבר מהאשה אך למחרת כאשר נכנסנה לגורן הבחינה בבקבוק ריק המתגולל על הארץ ונאלצנו לספר לה מה התרחש כאן הלילה. ראינו כיצד הדם אוזל מפניה ובקשי הצלחנו לשכנעה לא לגרשנו באור היום. באותו לילה חזרנו אל סבא.

בינתיים הוכה הצבא הגרמני מכה אחרי מכה ותבוסתו הקרובה כבר לא היתה בגדר סוד. הכל דברו על המפלה הגרמנית הקרובה, ידיעות על פעילות מוגברת של פרטיזנים רוסים ופולנים עברו מפה לפה והדבר עודד את הרוחות. גם סבא התעודד והסכים להסתירנו בתוך חלל שבנה בגל עצים סמוך לביתו, כזה שהסתתרנו בו בקיץ שעבר. שם ישבנו כארבעה חדשים, מיחלים לגאולה ולשחרור שלא עוד נראו בעינינו כחלום אלא כדברים העשויים להתממש בעתיד הקרוב.

באחד הלילות בשלהי חודש אוגוסט התעוררנו לקול טרטור מנועים ורעש טנקים. משחלפו שעתיים והרעש עדיין נמשך הבינונו שהגרמנים נסוגים והטרטור והרעש היו באזנינו מוסיקה ערבה. בקוצר רוח חכינו לסבא אך אותו בוקר בושש לבוא. בשעה תשע בא אלינו גניק וספר שהוא התקרב בלילה לצומת יז'בא וראה מאות כלי רכב, עמוסים נשים וילדים גרמנים ומטלטליהם נעים מערבה. ריחה של גאולה, שכמעט נשתכחה מעמנו, שוב עלה באפינו.

הידיעות רדפו זו את זו. הגיעתנו הבשורה שביאליסטוק נמצאת בידי הצבא האדום ולמחרת באה הידיעה שהגרמנים מנהלים קרבות השהיה לאורך

הנרווה. אנו לא יכלנו לעצום עין בלילות, עזבנו את מקלטנו וטפסנו על עץ גבוה. משם השקפנו על החזית שהופצצה על ידי מאות מטוסים רוסיים והוארה על ידם ב„מנורות־סטאלין" מוצנחות כבאור היום. מתוך שמחה והתרגשות לא השגחנו בסכנה שהיתה צפויה גם לנו בהיותנו למעשה בתוך שטח הקרבות.

חלפו כמה ימים, החזית הגרמנית התמוטטה והחיילים הגרמנים פתחו בנסיגה בהולה ומבוהלת. תוך כדי נסיגה הם פשטו על הכפרים ובזזו מכל הבא ליד, בעיקר צאן ובקר. באחד הימים התקרבה קבוצת שודדים כזו אל בית הסבא. סבתא שישבה בחלון כדרכה, הבחינה בהם, רצה אלינו וצעקה: „ברחו, גרמנים באים!" אחי נבהל ובלא לחשוב הרבה פרץ מתוך המחבוא ורץ לעבר היער הסמוך. אני טרם הספקתי לעמוד על המתרחש ואחי נעלם מעיני. מהרתי אחריו אך לא גליתי את עקבותיו, עד שמצאתיו מוטל באפיסת כוחות בפתח בור תפוחי האדמה בו הסתתרנו בזמנו. כוחותיו לא עמדו לו בריצה בהולה זו והוא נתקף התקפת לב. מהרתי להביא מים ושפשפתי את ידיו ורגליו עד ששבה אליו רוחו. הנה כי כן, על סף השחרור שוב היינו נתונים בסכנת מות.

למחרת היום באו אלינו חיילים רוסיים ואז, בפעם הראשונה, נכנסנו לביתם של סבא וסבתא. כעבור כמה ימים נפרדנו מהם וחזרנו לעיר מולדתנו טיקטין.

היינו מהיהודים הראשונים שחזרו לטיקטין. התושבים הפולנים לא האמינו למראה עיניהם כי חשבו שכל יהודי טיקטין ניספו בשואה. אך אט אט נתאספו סביבנו כחמשה עשר מבני טיקטין, שרידים מוצלים מאש.

אותות המלחמה ניכרו היטב בעיר. שורת הבתים ברחוב השוק, שרובם היו שייכים ליהודים, היתה הרוסה כליל. רק בית הורי נשאר על תילו הודות לכך שאחרי הגליתם לרוסיה בשנת 1940 פלשו פולנים לתוכו. עוד ביום בואנו גירשנום והתישבנו בו. תוך יומיים אספנו את שרידי רכושנו והעברנו הכל אל סבא וסבתא. אמרנו להם שזהי רק מקדמה והעיקר עוד יבוא ועמדנו בדיבורנו. אך כל שכר אינו יכול לשמש תמורה למסירותו של אותו אכר זקן, שהעמיד את חייו בסכנה עבורנו וחילק עמנו את פיתו הדלה. דמותו

נשארה חקוקה בלבי כאחד מחסידי אומות העולם שסיכן את חייו כדי לעזור לשני יהודים נרדפים על צואר, רק בכוח אהבת האדם שבלבנו הטוב.

כחמשה חדשים ישבתי בטיקטין ואז עקרתי לביאליסטוק ורתמתי עצמי בעול עבודה ציבורית כיו״ר הקומיטט היהודי וכיו״ר חברה היסטורית להנצחת השואה. באפריל 1947 יצאתי לפאריז ובדצמבר אותה שנה, באניה „טטי״ במסגרת עליה ב׳, עליתי ארצה ישראל.

טיקטין לאחר השואה

במחצית אוגוסט 1944, לאחר ששוחררנו אחי משה ואני על ידי הצבא האדום, שמנו פעמינו לביאליסטוק. טיקטין עיר מולדתנו אמנם היתה סמוכה יותר אך חששנו לבוא אליה בגין הרוחות האנטישמיות החריפות שהיו מנשבות בה ובסביבתה. חשבנו גם שאנו השרידים היחידים של יהודי טיקטין. היינו עדים לרצח ההמוני, ידענו גם על רציחות המוניות במקומות אחרים, למקום מחבואנו הגיעו שמועות על תפיסת יהודים מסתתרים ורציחתם אך שמועות על ניצולים אף פעם לא הגיעו לאזנינו. היתה לנו הרגשה כאילו באנו אל עולם אחר, זר ומוזר מאותו עולם שהכרנוהו לפני המבול הנורא.

הרגשה זו הלכה וגברה ככל שהתקדמנו בדרכנו. אכרים פולנים הניחו את עבודתם ומיהרו לראות יהודים וניכר היה בהם שהם לא האמינו שיצורים כאלה עדיין חיים בסביבה. אך בתוך קריאות האפתעה והברכות יכולנו להבחין גם בשנאתם הכבושה. חושבני שאילמלא פחד הסוביטים עליהם היו הורגים אותנו.

גיטו ביאליסטוק, בו בילינו עשרים חודש, היה שמם וחרב בחלקו. תוך יומיים נאספו סביבנו מספר יהודים אך אנו, עז היה רצוננו לראות את עיר מולדתנו ויומיים לאחר שהגענו לביאליסטוק עזבנוה ובאנו לטיקטין.

משהגענו למבואות העיירה עברה כבזק השמועה על בואנו ובהכנסנו העירה נתקבלנו בתרועות שמחה ותמהון. מסתבר שבטיקטין נפוצה שמועה כאילו נתפסנו שנינו על ידי הגרמנים.

בקשי הכרתי את עירי האהובה. כיכר השוק והבתים סביבה, שהיוו בימים כתיקונם מרכז החיים היהודיים בעיר, נמחו מעל פני האדמה. משורת

הבתים שמשמאל הדרך המובילה לשוק הזדקרו רק שני אודים מוצלים, בית הורי והבית שבפנה, בו נמצאה לפנים מאפיתו של דוד ז'ולטי הקרוי קיסר'ל. כל הבתים האחרים, ביניהם בתיהן של משפחות טפרוביץ, שושקס ושלמה פינס נעלמו מעל פני האדמה. כפי שנודע לי אחרי כן מכרה העיריה כל בית יהודי במחיר סמלי של מרקה אחת ואיכרי הסביבה, על נשותיהם וטפם, פשטו על הבתים, פירקום עד היסוד והעבירום לכפר. נודע לנו גם שבית העץ רחב הממדים, בו שכן בית המדרש „חברה משניות" פורק והועבר לכפר סוינו הסמוך ושם שוב הוקם על תילו ושימש בית מגורים לאיכר.

במקום שעמד בית המדרש הגדול מצאתי רק את אבני היסוד. לעומת זאת בית הכנסת הגדול, הוא ה„שול" העתיק הבנוי כמבצר, עמד על מכונו. אך גם הוא ניצב אבל וחפוי ראש, כשמקיף בעצב על ההרס והשממה שסביבו. הביתן הקטן שבכניסה לבית הכנסת היה הרוס וכשנכנסתי פנימה היה עלי לדלג על חורבותיו ועל ערימות זבל שנשפכו שם. ארון הקודש והמדרגות המובילות אליו נעלמו כליל. הדלתות הכבדות העשויות פתוחי אמן נעקרו מציריהן. שולחנות, ספסלים, כסאות, כל מה שאפשר להוציא — הוצא. אבני המרצפת האדומות נעקרו כולן ומבעד לשמשות המנופצות התעופפו צפרים. לא נשאר זכר לפאר שאפיין את המקום עשרות דורות, נותרו רק ארבעה קירות ועליהם שרידי ציורים ופרקי תפילה ורצפה שכולה חול. בית־המעלות הלוליניות, שהוביל לגג בית הכנסת, אף הוא היה הרוס כולו. המדרגות העשויות בולי עץ עבים שימשו לפולנים להסקה וזה היה מזלו של בית הכנסת, שלא יכלו להגיע לגגו ולהרוס אף אותו.

דרכנו הבאה היתה אל בית הקברות. מרחוק ראינו עדר פרות רועה בו ובהתקרבנו לא מצאנו זכר למצבות העתיקות ולבתים שעל קברי הצדיקים. רק בשורות הקדמיות, שם היו המצבות החדשות היצוקות מלט, מצאנו שרידים בודדים. גם הגדר, שהוקמה זמן קצר לפני המלחמה בתרומות בני טיקטין שבאמריקה, נהרסה כליל. לא היה ניכר בשום סימן שכאן בית קברות ואילמלא ידענו שזהו מקומו לא היינו מאמינים שבית קברות כאן. לא פלא איפוא שהנער הרועה את עדר הבקר תקע בנו זוג עיניים תמהות שעה שגירשנו משם את עדרו. המשטרה המקומית הוציאה לבקשתנו הוראה האוסרת

לעלות על בית הקברות אך ההוראה לא נשמרה. המקום היה פרוץ לכל רוח ורועים המשיכו לרעות בו את עדריהם רק כאשר ראו יהודי מרחוק היו נמלטים מן המקום.

בבית הורי התגוררו שלש משפחות פולניות, ביניהן משפחתו של פופלבסקי, מי שהיה חוטב עצים לפני המלחמה. עוד ביום בואנו גירשתיו מן הבית ולמחרת בבקר עזב. התפלאנו לראות ארגזים וחבילות כה רבות שהעברתם ארכה חצי יום, אצל חוטב עצים שכמותו. ולא רק מצבו הוטב. רבים מתושבי טיקטין, שהיו עניים מרודים לפני המלחמה, היו עתה בעלי רכוש. וכמובן לא מצאנו שום שרידים של רכוש משפחתנו וגם במרתף ביתה של חותנתי, שם הטמנתי לפני בריחתי כלי כסף וזהב ותכשיטים שלי, של אחי וכל בני משפחתי לא מצאתי דבר.

נודע לנו שהיו בעיקר שתי כנופיות שעסקו בשדידת הרכוש היהודי. דברנו עמהם והם הודו בפה מלא, „אך שתינו הכל ומאום לא נותר".

באחד הימים שמעתי קול הלמות פטישים מכיוון בית הכנסת הסמוך לביתנו. לחרדתי ראיתי מחלקת חיילים רוסיים עוסקת בהריסת בית הכנסת. נבהלתי מאד, נגשתי אליהם, הסברתי להם שזהו בית כנסת וביקשתים לחדול, אך ללא הועיל. גם תחנוני לא הועילו, הם בשלהם: „פקודה קבלנו ואותה אנו מבצעים. נקבל פקודה לחדול — נחדול". מהרתי למפקדה אשר שכנה בביתו של גרשון פלונסקי ורק אחרי שהפצרתי מאד נתקבלתי על ידי מפקד הגיזרה. הסברתי לו שזהו בית כנסת, מקום קדוש ליהודים ושריד בודד לבתי כנסת בטיקטין והוא השיב לי שלא היתה כונה לפגוע במקום קדוש אלא שפשוט היה זקוק לאבני בנין וללא כל כונה רעה שלח מחלקת חיילים להרוס בנין עזוב. קבלתי ממנו הוראה בכתב שאסור לנגוע לרעה בבית הכנסת ועשיתי בה שימוש פעמים רבות, כאשר באו חיילים שקיבלו פקודה להביא אבני בנין, ובתמימות וללא כל כונה רעה רצו להרוס את בנין בית הכנסת.

באותו זמן היינו בטיקטין רק שלשה יהודים. בצלאל וילוגה, אשר בא לפנינו והפעיל את טחנת הקמח של אביו, אחי ואנכי. למזלנו פשטה במהירות השמועה על בואנו וחולים החלו מגיעים אל אחי הרופא. אלו שילמו בתרנגולות, חמאה ומצרכי מזון אחרים ומזה חיינו.

כל יום הביא עמו שריד נוסף מניצולי השואה. תוך כמה ימים הגיעו אליעזר ואריה פריץ, טייבל ופישל זילברשטיין, מרדכי ברנר, יצחק פלר ובן אחיו שמואל, אליעזר וזיסקינד אולשטיין, אליעזר חורושוכה, אלתר כץ, חשקה ישמח עם שני ילדיה ואחרים. חלף שבוע נוסף והיינו כעשרים יהודים בטיקטין. האחים פריץ ופישל זילברשטיין הפעילו את בית הבד של חצקל־בערל גרודז׳ינסקי, מרדכי ברנר קבל את בית אביו והפעיל מכונה לנקוי צמר שהיתה שייכת לו, פלר עסק במסחר והאחרים אף הם מצאו לעצמם מקורות מחיה. בערבים התכנסנו כולנו יחד, העלינו זכרונות והתיעצנו וביחוד מרבים היינו לדבר על נקמה.

ב־25 לאוגוסט, יום השנה השלישי לרצח הנורא, הלכנו כולנו לקברות האחים שביער לופוחובו. בעמדנו בקרחת היער לנוכח שלשת הבורות הבחנתי לפתע באדמה טריה. לפתע ראיתי גם שסביב אחד הבורות נוצר סדק דק בעוד שליד השני אין כל סימנים. מבט נוסף והנה אני רואה מוטות ברזל ארוכים שווים בסופם מוטלים סביב הבור. כברק עלתה בזכרוני פגישה שהיתה לי בבואי לביאליסטוק אחרי השחרור. שם פגשתי שני יהודים שנמנו על קבוצה יותר גדולה שהוסעה סמוך לסוף המלחמה ממקום למקום במשאיות סגורות מודרכות על ידי קצינים גרמניים שהיו מרבים לעיין במפות. כשאותר המקום הוטל עליהם לפתוח קברות אחים, במקלות עם הווים היו גוררים גופות שהיו במצב ריקבון, מניחים אותן על גבי בולי עץ ועורמים אותן ערימות בני כמה קומות, לבסוף יוצקים בנזין ומעלים את הגויות באש. מיד הבינותי שגם כאן נעשה אותו דבר, על מנת לטשטש את עקבות הרצח. התכופפתי, שלחתי ידי לתוך ערימות החול ומצאתי חלקי עצמות מפוחמות ואפר. מסתבר שהגרמנים הספיקו לשרוף רק את הגויות שבבור אחד, אותו בור שהיה מוקף סדק דק. ליד הבור השני לא גילינו שום סימני שריפה. השלישי לא היה מלא. כמה מאות יהודים שלא היו בטיקטין ביום השואה או שנמלטו ממנה חסרו להם לגרמנים כדי למלאותו וערימות האדמה שהוצאו ממנו לפני שלוש שנים עוד היו מונחות לידו. רק מדי פעם כאשר נתפס יהודי בסביבה, הובל את הבור השלישי ונקבר בו.

חקרנו אצל איכר שגר בסמוך על אודות שריפת הגויות והוא סיפר שכשבועיים לפני שנסוגו באו הגרמנים למקום, הציבו משמרות חזקים

בסביבה ולא נתנו לאיש לגשת. אך הוא הבחין בעשן המיתמר מן המקום.

אותו איכר נתן לנו מספר גרזנים ואנו גדרנו את המקום והצבנו שם שלט בעברית ובפולנית: „קבר אחים של יהודי טיקטין אשר נרצחו ונקברו במקום זה ב־25 לאוגוסט 1941 על ידי המרצחים הנאציים". בוכים ודוממים עמדנו סביב הבורות. בקול חנוק מדמעות אמרתי כמה מילות הספד. כולנו יחד אמרנו קדיש וחזרנו טיקטינה. כולנו חשנו שאם נשארנו בחיים הרי זה לשם יעוד מסוים, ביחוד צמאנו לנקמה.

פולני צעיר בשם ויטק קטשינסקי, בנו של קצב טיקטיני, היה לפני המלחמה מעורה בחיי היהודים בעיר עד כדי כך ששלט היטב באידיש. אחרי כן היה ממנהיגי תנועת הנוער הלאומי הפולני, שהיתה תנועה אנטישמית ביסודה, ועם כיבוש פולין על ידי הגרמנים הלשין על יהודי טיקטין שכולם שיתפו פעולה עם השלטונות הרוסיים. נודע לנו שב־24 לאוגוסט 1941, יום אחד לפני בצוע הרצח הגיעה העירה מכונית של הגיטסאפו וכמה קצינים גבוהים שישבו בה שאלו למקום מגוריו של ויטק קטשינסקי. שעות אחדות לאחר מכן הוצאה הפקודה הגורלית המחייבת את כל יהודי טיקטין להתיצב למחרת בבקר בכיכר השוק. מסרנו על כך לשלטונות הרוסיים, אלו אסרו אותו מיד והגלוהו למחנה כפיה בסיביר וכעבור חצי שנה הגיעה ידיעה שהוא מצא שם את מותו.

שלטון אדמיניסטרטיבי פולני טרם התארגן באותם הימים. בכל בית פולני בטיקטין היה רכוש יהודי. חלק הופקד בידיהם על ידי יהודים שהאמינו בהם וחלק, והיה זה החלק הארי, נשדד אחרי הטבח. הפולנים היו מתענינים אצלנו, בדאגה ובעצבנות, האם יהודי פלוני ניצל מן השואה והאם יהודי אלמוני עומד לשוב טיקטינה כי הכירו שאם יחזרו בעלי הרכוש יהיה עליהם להשיב את הגזילה. מכאן גם צמחה איבה כלפי שארית הפליטה, כי כל יהודי נוסף שבא היה תובען על רכוש שבידי הפולנים ואלו לא ששו ביותר להחזירו. אנו רצינו להוציא מלבם שכל הרכוש כבר שלהם ואמרנו להם: „נשארו עוד יהודים רבים שנחבאו במקומות שונים וכולם עומדים לשוב לטיקטין". אנו גם התארגנו כקהילה והודענו שאנו יורשי הקהילה הטיקטינית וגבינו שכר דירה מכל פולני שגר בבית יהודי. שכר הדירה

שגבינו היה מועט ביותר, מכל מקום היה בזה כדי לקבוע בצורה שאינם משתמעת לשתי פנים שאנו רואים את כל הרכוש היהודי כשייך ליהודים.

בינתיים התאוששה המחתרת הפולנית הימנית ובאין לה אויב יותר ממשי לחמה היא ביהודים. החיים שוב נעשו מסוכנים. מדי פעם הגיעו שמועות על רצח יהודים משרידי השואה. כאשר הגיעה לאזנינו השמועה על רצח שנים־עשר יהודים בעיר הסמוכה סוקולה החילונו להישמר לנפשותינו. אחי ואני התגוררנו בבית הורינו והאחרים בשתי קבוצות. עם ערב נעלנו את הדלתות על מנעול ובריח ולא פתחנו אלא אם כן שמענו קול מוכר. כולנו היינו מזויינים ולפעמים ירינו באויר כדי שידעו שיש נשק ברשותנו. אולם כל עוד חנה בעיר צבא סובייטי הרגשנו עצמנו פחות או יותר בטוחים.

לילה אחד נפל הקרבן הראשון. צעירה יהודיה בשם בלה ביאליס־טוצקה שהסתתרה במשך המלחמה אצל פולניה טיקטינית באה מביאליסטוק לבקר את מצילתה. בלכתה ברחוב נורתה מן המארב ומאוחר יותר מתה מפצעיה. היה זה אות אזעקה שכולנו התיחסנו אליו ברצינות.

באחד הלילות האחרונים של שנת 1944 הושלכה פצצה על טחנת הקמח של בצלאל וילוגה. בתחילת פברואר 1945 נתקבלה ידיעה שהצבא הסוביטי עומד לעזוב את טיקטין. באותו יום החלטנו לעזוב ותוך שבוע התרוקנה טיקטין מיהודים. היתה זו השעה השתים עשרה. בהיותנו בביאליסטוק נודע לנו שאיזור טיקטין שורץ חוליגנים פולנים העושים בעיר כבתוך שלהם ואף השלטונות הפולנים שהיו אז בשלב של התארגנות התקשו להשתלט עליהם. רק מקץ מחצית השנה טוהר האיזור מן הפורעים.

בגין בריחתו החפוזה לא הציבונו מצבה נאה על קברות יקירינו, דבר שהיה בדעתנו לעשותו, וגם בדק בית הכנסת ושיפוץ בית הקברות נמנעו מאתנו. דבר נוסף חפצנו לבצע אך גם הוא לא בוצע. בחצר בנין הלומינאט העתיק, שחלק ממנו שימש כבית סוהר, קבורים שני צעירים יהודיים, אח ואחות, שנמלטו בזמנו מכיכר השוק, נתפסו על ידי הגרמנים לאחר שהסתתרו תקופה ממושכת בסביבה ונרצחו על ידי הגרמנים ביום נסיגתם

מטיקטין. רצינו להביאם לקבר ישראל אולם תחילה היינו עייפים ותשושים ואחרי כן דחינו את הפעולה לחורף באשר חדשי הקיץ החמים אינם מתאימים לפעולה כזאת. מכיון שעזבנו את טיקטין באופן פתאומי ובחיפזון לא הספקנו להעביר את הגויות לבית העלמין.

רק באיסוף שרידי תשמישי קדושה האירה לנו ההצלחה פנים במידה מסוימת. הכומר המקומי הכריז לפי בקשתי שחובה על כל הנוצרים להחזיר לידינו תשמישי קדושה יהודיים ואני הפצתי שמועה שכל המחזיק בכאלו צפוי לעונש קשה מן השמיים. ערב אחד הופיעה בביתי פולניה שגרה ליד בית הכנסת ומסרה לי חלק עליון של פרוכת בית הכנסת וכמה עשרות אותיות כסף אשר נקרעו מן הפרוכת. האותיות נמצאות כיום בידי ואותו חלק של הפרוכת בידי אליעזר פריץ שעלה ארצה לפני ועל כן מסרתיה לו. חושבני שמקומם הנכון של שני שני שרידים קדושים אלו הוא במפעל להנצחת השואה וישמשו, יחד עם ספר זה, גל־עד לעירנו האהובה ולאחינו ואחיותינו היקרים שנהרגו על קידוש השם.

עו"ד מנחם טמיר (טורק)

רשימת ניצולי השואה

ניצולי שואת טיקטין

אליעזר אולשטיין
זיסקינד אולשטיין
מרדכי ברנר
בצלאל וילוגה
טייבל זילברשטיין (יונה ברנר)
פישל זילברשטיין
אליעזר חורושוכה
מנחם טורק (טמיר)
משה טורק
אברהם יבלונוביץ
חשקה ישמח

שמואל ישמח
אברהם ישמח
אלתר כץ
קופל פיקרביץ
יצחק פלר
שמואל פלר
אליעזר פריץ
אריה פריץ
שרגא פייבל פרקו
אברהם קפיצה

בני טיקטין ניצולי השואה

לייב אולשווינג, שלמה בורשטיין, הניה בידנוביץ, דבורה ברגר, משה גולדברג, חיים גינזבורג, יעקב דינוביץ, פישל הרשטיין, צבי הרשקופ, גרשון ז׳ילאזה, רחל זכרביץ, יחזקאל זכרביץ, אברהם טורק ז״ל, שרה טורק ז״ל, יצחק טורק, נוסיה טורק, יוסף טורק, שמואל יבלונוביץ, פנחס לוינסון, יוסף לוַצקי, יוסף לינצ׳בסקי, מאיר ליפשיץ, מנחם מאירוביץ, פלקה מלרביץ, ליינקה מלרביץ, יחזקאל סוקולוביץ, מלכה סוקולוביץ, זיידל סימיאטיצקי ז״ל, הרצל סקורק, מרים סקורק, מנוחה פינס (פאליי), דוד פיניונז׳ק, שמואל פיקרביץ, גיטל פרקו, חנה פרקו, יצחק קובלינסקי, יצחק קרנץ, זלמן רביץ, נחום רומיאנק, שמחה שולמן, ברוך שרקביץ.

בני טיקטין שנפלו בעד עמם ובעד ארצם

צבי טורק הי״ד

עוד טרם מלאו לו 15 אביבים, עזב את בית אבא ואמא בטיקטין ועלה לארץ ישראל, ובטרם הגיע לגיל 23, נעקר מארץ החיים ונספה במצולות ים.

צבי היה לא רק בעל מראה נאה, אלא גם בעל נפש טובה וניחן בלב יהודי חם ורגיש. עם עלייתו ארצה למד במשך שנתיים בבית ספר תיכון ולאחר מכן עבר לרכוש לו מקצוע.

בפרוץ מלחמת העולם השניה ועם הגיע בשורות האימים על גורלה של יהדות אירופה נזדעזע ונסער עד עמקי נפשו. יום אחד גמלה בלבו ההכרה, שעליו להתגייס לשורות הצבא ולתרום את חלקו למיגור כוחות הרשע. זכורני אותו יום, בו הודיע לי על רצונו להתגייס לצבא, כדי להשתתף במלחמה בצורר הנאצי.

תוך דאגה וחרדה לצפוי לו, נסיתי להעמידו על הסיכון הרב הכרוך בצעד זה ובקשתיו לדחות את ההכרעה, עד אשר יהיה בטוח בהחלטתו. תוך זמן קצר חזר והדגיש, שהחלטתו נחושה ועליו למלא את חובתו האנושית והלאומית. בראותי אותו בכך, נתמלא לבי גאוה על אצילות הנפש ועוז הרוח של אחי הצעיר ונתתי לו את הסכמתי וברכתי.

קרוב לשלש שנים שרת בצבא, כחייל ביחידת ההובלה העברית 462,

טיפל בהעברת אספקה, ציוד ונשק לקוי החזית, השתתף בכל מערכת הקרבות במדבריות לוב, טוברוק, בנגזי ואל־עלמין ותרם את חלקו בהדיפת כוחות רומל משערי מצרים. באחת ההפ־צצות האויריות נפצע ולמעלה מחודש שהה בבית החולים במצ־רים. במכתבו האחרון אלי מיום 25.4.43 הוא כתב: עוד מעט ונזוז מכאן ונתואה שוב עם האו־יב פנים אל פנים והנני מאמין שנכה אותו מכה ניצחת ואולי אף נזכה להפיל את חומות הגטו ולהציל את אחינו היהודים מצפרני הנאצים. לא כן רצה הגורל המר. לקראת פלישת בנות הברית לסי־ציליה, יצאה שיירת אניות מנמל אלכסנדרה למלטה ובתוכה יחידת ההובלה העברית 462. ביום הש־לישי למסע, לפנות ערב, הגיחה להקת מטוסי האויב והפציצה את השיירה. אנית הנוסעים הגדולה, בה היו חיילינו, נפגעה ישירות, נתבקעה לשנים ותוך 4 דקות יר־דה למצולות. כ־200 חיילים יהו־דים ניצלו ר־140 חיילים ובתוכם צבי — ניספו. היה זה בראשון למאי 1943.

צבי טורק הי״ד

בבואנו להציב יד ושם לקדושי טיקטין שהושמדו ע״י הנאצים, נעלה ביגון ובגאון את

זכרו של בן טיקטין, שבשעת צרה לישראל, נחלץ לנקום את דם אחיו השפוך ובמערכה זו נפל.

לחללי הפלוגה העברית 462, שלא באו אלי קבר, הוקמה ע"י משרד הבטחון מצבת זכרון בהר הרצל בירושלים, בו נחים מנוחת עולמים חוזה מדינת היהודים ד"ר הרצל, חללי מלחמת השחרור — כל אלה שהקריבו את חייהם על מזבח עמם וארצם.

מתחת לפני המים המכסים את מרכז האנדרטה, הבנויה בצורת אניה, מצויים 140 לוחות אבן ועליהם חרותים שמות חיילינו שירדו למצולות, בחושם להתקפה על אויב עמם. על אחד מהם חרות: „צבי טורק בן 23"

שמו של צבי וחבריו חרותים לא רק על לוח האבן של האנדרטה בהר הרצל, אלא חקוקים הם על לוח לבו של העם, שלמען גאולתו וחרותו הם הקריבו את חייהם.

יהא זכרו ברוך.

בלב דואב
אליעזר

יעקב מייק הי"ד

בנם של אריה וחיה מייק בני טיקטין. נולד ב־9.11.1919 בביאליסטוק. לאחר שסיים בית ספר עממי היה פעיל בתנועה הציונית. עלה ארצה בשנת 1934 והוא בן חמש עשרה שנה. שנתיים לאחר מכן, עם פרוץ מאורעות 1936, הצטרף ל„הגנה" ועם פרוץ מלחמת העולם התגייס לחיל האויר הבריטי, בשורותיו הגיע לאיטליה. לאחר תקופה קצרה של חיי עבודה בין מלחמה למלחמה שוב נענה לקריאת המוסדות והתגייס לצבא־הגנה־לישראל. בפעולתו האחרונה, ב־24 במאי 1948 יצא מחולדה בכיוון לטרון ונפל בקרב. הועבר להר הרצל ב־28.2.1950.

שמחה פנחסי הי״ד

לטרון הוא שם פופולרי מאד. הוא נעשה פופולרי במיוחד אחרי מלחמת השחרור. זקן ונער יודעים כיום על המערכה הגדולה הקשורה בשם הזה. הכל יודעים ששם הוכינו מכה קשה, אבל שמכה זו הצילה את תל־אביב מזה ואת ירושלים מאידך. הכל יודעים אף על החמסין הכבד, הלוהט, האיום, שאותה שעה החניק את ריאותיהם וגרונותיהם של לוחמי ישראל.

אבל מה היה שם באמת, אין איש יודע. זולת אותם שראו בעיניהם וחזרו, פצועים בבשרם. כמה מהם כתבו את עדותם בספר, אני מציע לכל אדם בעל הכרה, אדם אמרתי, ולא חיידק, אדם המכיר תודה על שהוא חי ובן חורין. אני מציע לכל אלה להשיג את חוברת אלול של „מערכות", ירחון המגן ואיש הצבא העברי.

בחוברת זו ימצא הקורא דוקומנט יחיד במינו, דוקומנט על „קרבות לטרון". הדוקומנט תפור מכמה וכמה קטעי אריג, סיפוריהם, עדויותיהם, של קצינים וחיילים שטבלו באש התופת הטרגית והמהוללת.

יקראו נא. הם ילמדו להבין דברים רבים. אולי גם להרגיש.

*

לי כשלעצמי גרמה הקריאה הזו חוויה פרטית, נוסף על היריעה הכללית.

הייתי קורא.

„לאחר נסיגת מפקד המחלקה עם קבוצת אנשים — תחילה מזרחה ודרומה ואחר כך ישר למערב — נסיתי אף אני לעבור עם קבוצת אנשים באותה דרך. אך בנסותנו לצאת מן הואדי ולנוע בעקבות המ.מ. כבר היתה מכוונת אש אויב חזקה למוצא הואדי. אש זו פגעה באחרוני הקבוצה שנסוגה לפנינו והנפגעים חסמו את דרך היציאה. למן מוצא הואדי ועד לעמדות מחלקתנו, כמה מטרים גבוה מאתנו, היה שטח חשוף שכוסה על ידי האויב באש איומה. השארנו מימיה עם מים לפצועים, ואני, עם עוד ארבעה אנשים,

קפצנו לעבר העמדה ההיא. שמחה, שפעל משם כל הבוקר לבלימת נסיונות האיגוף ממערב, שכב מאחורי סלע ששימש לו מחסה, כשהוא פצוע בשתי רגליו. הוא בקש שנירה בו ונצילהו מעינויים ומשבי. המשכנו לרוץ מזרחה"...

לפתע נעצר בי משהו. עצרתי בקריאה, וחזרתי בעקבותי, אל השורות הקודמות, כמי שחוזר אחורנית בדרך בה הוא מהלך... „שמחה?" אמרתי לעצמי „אבל אני יודע על המקרה הזה, על הבחור הזה". ואז קראתי בהדגשה. הבה ונעשה זאת שוב, בהדגשה רבה, רוצים אתם?

„שמחה, שפעל משם כל הבוקר לבלימת נסיונות האיגוף ממערב, שכב מאחורי סלע ששימש לו מחסה, כשהוא פצוע בשתי רגליו. הוא בקש שנירה בו ונצילהו מעינויים ומשבי".

היש לכם דמיון? היש בכם קב של החייאת מצבים וראית הגבורה של היחיד בתוך המצבים הללו? המרגישים אתם בשורות המעטות האוצרות מילים כה פשוטות ועירומות, המרגישים אתם את הלמות הגבורה העילאית וההקרבה הנפשית הגדולה?

*

אני ידעתי את המעשה בשמחה. ידעתיו עוד בטרם אקרא את פרשת לטרון ב„מערכות". חבר שלו היה נכנס אצלי ומפיו למדתי להכיר את הנער ולאהוב אותו „אהבה — שלאחר — המות".

„כן" — סיפר לי חברו — „שמחה פנחסי היה מסוג הבחורים שאתה נזכר בהם לעתים קרובות, ומדי הזכרך בהם הם עומדים כחיים לנגד עיניך. שמחה היה נער צעיר בעצם פריחתו, מוצק ורחב כתפיים. קלסתר פניו היה מעיד עליו מיד שהוא נצר למשפחה יהודית הממזגת בקרבה את הגוף הבריא והנשמה העדינה. ממשפחת אביו ירש את הרצון לעבודת כפיים ואת העמידה האיתנה של שתי הרגליים על האדמה, ואילו ממשפחת אמו ירש את החן היהודי המיוחד השפוך על משפחות לומדי התורה מדור לדור".

„שמחה היה בחור מוכשר והצטיין בכל דבר. בגיל ארבע עשרה הצטרף לתנועת „בני־עקיבא" והוא מסור לתנועת נוער זו בכל נפשו ומאודו.

שנה לאחר כך נכנס לשורות ה„הגנה" ולאט לאט כבש רעיון ההגנה את כל לבו, מבלי שישאר בו מקום לכל רעיון אחר".

מפקדיו בהגנה אהבוהו. „קל להיות מפקדו של אדם ישר המוכן בלב שלם למסור נפשו למען המולדת" — היו אומרים עליו.

מיד עם פרוץ המאורעות התגיס ולאמו אמר: „אני מפסיק את למודי ומתגיס לצבא. לא ארשה שאחרים ישמרו עליו ועל בית אבי".

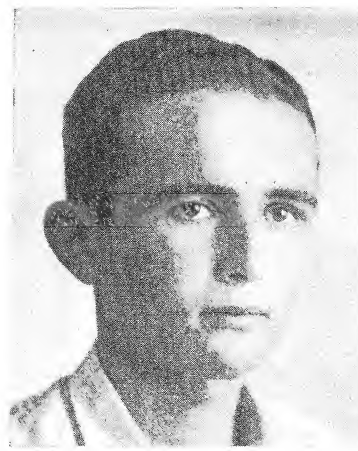
עם הפעולות הראשונות הצטיין שמחה באומץ לבו העשוי לבלי חת. בקרבות נגד כנופיות ליד כפר־סבא, מקום לידתו, עשה נפלאות ב„ברן" שלו והיה לשיחת היום בפי כל חבריו. בהזדמנות שניה, ב„עין־שמר", הצליח להעביר חבר פצוע למקום מבטחים תחת אש קטלנית של האויב.

מה גאה היה שמחה כשבא הביתה לחופשה קצרה והוא לובש, בפעם הראשונה, את מדי צבא ההגנה לישראל. איזו דריכות וכוננות היתה בנפשו הצעירה. בהפרדו מעל הוריו אמר לאמו: „אמא, החושבת את שאני רוצה למות? אבל אין לנו ברירה אחרת! ואם אמות בקרב, ראי, בקשתיך, אל תרבי לבכות והיי גאה על בנך שנפל בעד המולדת".

שמחה נשלח לקורס ארצי של מפקדי כתות, סיים את הקורס בהצטיינות ולפי בקשתו המיוחדת חזר ליחידתו ואל חבריו שבהם נקשר בתקופת הקרבות הראשונה. ועם יחידתו זו נשלח לקרב על לטרון, לפתוח את הדרך לירושלים. מקרב זה לא חזר. חבריו, שראוהו לאחרונה, מספרים, שעד הרגע האחרון שכב מאחורי מחסה ליד ה„ברן" שלו, פצוע קשה בשתי רגליו ונתן אש מחפה לחבריו הנסוגים. כאשר נסו הללו לגרור אותו עמם, חייך בתוך כאבו ועשה להם סימן האומר: „לא כדאי, אין צורך". והוא אמר להם שיקחו עמהם את חברו שנפצע בבטנו... הוא רק ביקש — ואלה היו דבריו האחרונים — שישאירו לו מספר גדול של רימונים..."

אורי קיסרי

(נדפס ב„מעריב" ט"ז שבט תש"י)

שמחה פנחסי הי״ד

בחור רחב כתפים, יפה וגלוי מבט. החדרת מבטך בו — ונתגלת לך נפש יפה ועדינה. בד־מותו המלבבת ודבריו הישרים היה רוכש את אמון הבריות עם פגישה ראשונה אתו והוא לא הכזיב.

בקרב — אבן הבוחן של האדם — נתגלה שמחה בתכונותיו המ־צוינות שמצאו להן הערכה בלב מפקדיו וחבריו. פשוט היה שמ־חה, פשוט וישר עם עצמו ועם אחרים. ואל אותה פשטות נתלוו מסירות ונכונות אשר התבלטו בו עוד בהיותו נער ונתגלו בכל אחת מפעולותיו ב„הגנה״, בסניף „בני עקיבא״ ובביתו.

בין הראשונים תפס מקומו בשירות ההגנה עם גיוס החי״ש, והוא חדור אהבה למולדת ונכונות לכל קרבן. בין החבריא היה חביב, עליז ומתבדר ובצאתו לקרבות לבש רצינות, אחריות וקור רוח. ברגעים קשים ביותר לא נפל ברוחו ושמש סעד לחבריו. וכזה היה גם בקרב האחרון, קרב לטרון, ממנו לא חזר אלינו עוד.

רגעיו האחרונים ידועים לנו מפי חבריו והם אינם מביישים את חייו הקצרים. פצוע שכב מאחורי סלע והוא מחפה על חבריו הנסוגים ומבקש שלא לקחת אותו אלא את חברו הפצוע.

הלב לא האמין ששמחה נפל, והשתעשע בתקוות שבשבי האויב הוא נמצא. אך הנה בא האישור המר: — שמחה איננו ולא יחזור. ובכל זאת דומה כי הוא נמצא עוד עמנו והוא מעודד ומיעץ כתמיד. כל פנה מחכה לו, עד כי ידמה כי מיד תפתח הדלת ושמחה יתפרץ, שופע חיים ומרץ...

והראש נרכן בעצב על שמחה כי איננו.

(נדפס ב„הצפה״ כ״ד אייר תש״י)

חברה

משה זילברמן ז״ל

משה בן אברהם זילברמן וצילה לבית חורושוכה, נולד ז׳ אלול ת״ש.

ביום ג׳ כ״א כסלו תש״ך הוציא את נשמתו בננו־חברנו מושיק זילברמן ז״ל. הוא נפצע פצעים אנושים במלאו את תפקידו בצבא ונאבק עם המות האכזרי עשרה ימים ולילות. במשך כל הימים, החל מאותו היום המר בו הודיענו על פציעתו, היו עינינו מופנות לבית החולים, לכל ידיעה על מצבו. ידענו שפצעיו קשים ומסוכנים מאד. אך גם ידענו שמושיק הנו בריא וחסון, בעל רוח ורצון עז וקיוינו — אולי יתגבר על פצעיו ויחלים.

אך בהתעוררו לאחר הנתוח השני שבוצע בגופו החל מיד להיאבק עם המות עד שנחלשו כוחותיו והוכרע.

מושיק איננו והוא רק בן תשע־עשרה.

ביום ד׳ בשעה 2.30 אחרי הצהרים, הובא ארונו על ידי שיירת הצבא למשק. החברים והילדים עברו על פני הארון שהוצב במועדון הנוער וחילקו לו כבוד אחרון. כאשר הגיעו ההורים ובני המשפחה למועדון פרץ כל הקהל בבכי. אף החזקים שבינינו לא יכלו לעצור ברוחם והזילו דמעה.

לאחר מחצית השעה הוצא הארון מהמועדון ומסע ההלויה זז אל בית הקברות שלנו. לפני הארון צעד משמר כבוד מורכב מחבריו, צוערי בית הספר לקצינים של צה״ל ואחריו — שיירה ארוכה של מכוניות וטרקטורים עם עגלות.

לאחר סתימת הגולל נאמרו דברי הספד על ידי מפקד בית הספר לקצינים והחבר ריכמן. כיתת צוערים ירתה שלושה מטחי כבוד.

בלב שבור נפרדנו מבננו היקר מושיק.

(מתוך „עלים״ מס׳ 535 (29.12.59) הקיבוץ המאוחד — גליל־ים)

מושיק חי אתנו מיום היולדו והיה לנו כאח עד יום מותו. והנה עמדנו ליד קברו הרענן וזכרנו כל רגע שהיה בתוכנו.

בהגיע זמננו להתגיס לצה״ל נשאר מושיק בבית, בגלל היותו הצעיר שבינינו. פרק זמן זה עשה בתנועה, כמדריך. לאחר כשנה התגיס אף הוא

והגיע לחטיבת השריון בה משרתים כמעט כל בני המחזור. מהרגע שהתגיס לא עמד אף פעם במקום. הוא התקדם משלב אל שלב והלך במהירות מחיל אל חיל ותמיד כחניך מצטיין.

מושיק לא היה „קרידיסט" אך תמיד שאף להיות בין הטובים. הוא היה בעל אמביציה רבה במובן הטוב של המלה אך מעולם לא עשה שום דבר על חשבון אחרים. תמיד התבלט בכוח כשרונו ואופיו. זכורני פעם אחת, בהיותי בקורס מפקדי טנקים, קרה מקרה ואחד מחבריו השאיר את הנשק הכיתתי מלוכלך. מושיק, שהיה האחראי על החוליה, לקח על עצמו את האחריות למרות שהדבר היה כרוך בעונש, בביטול חופשת שבת יקרה. חבריו ליחידה מספרים שתמיד היה מוכן לעזור לזולת ולהטות שכם לכל קריאה. כל זה הביא לכך שמושיק היה לחניך המצטיין. אכן, בחירה טובה מזו לא היתה אפשרית.

קצרה היתה תקופת חייו, אולם באותה תקופה הספיק מושיק להוכיח עצמו לא פעם אחת. אמר פעם מישהו: תמיד נופלים הטובים ואכן — מושיק היה אחד הטובים שבינינו.

לא רק חייל מצטיין היה. גם בחיי החברה לקח חלק פעיל ובכל היה מעורה, אם במשחק על מגרש־הסל או בריקודים בחדר האוכל. את חיי החברה הוא אהב אהבה עזה והחברה השיבה לו אהבה.

שבועיי לפני פטירתו הגיע לחופשה קצרה. היה זה בערך בשעה שבע והיה עליו לחזור ליחידתו בשעה 12 בלילה. את השעות הספורות שבילה בבית חילק בין הוריו לבין חבריו. ישבתי אתו בחדר ושוחחנו על חיי הצבא. כאשר קם להיפרד, עצר רגע ואמר: „יודע אתה, כל כך רציתי לראות את כל החברה וצר לי שלא פגשתים. מסור ד"ש ואמור להם שנתראה בקרוב". ואכן נפגשנו עמו אך היה זה בבית החולים והוא שכב על ערש הדווי ממנה לא ירד עוד.

מושיק לעולם ישאר בתוכנו וזכרו לא ימוש מלבנו לעד.

י א י ר ק.

(נדפס ב„בקיבוץ" מס' 453 (ט"ז כסלו תש"ך)

במלאו את תפקידו נפצע משה זילברמן פצעים אנושים. עשרה ימים ולילות נאבק עם המוות ובמשך כל הימים האלה, מאותו היום המר בו הודיעונו על פציעתו — היו עינינו ולבותינו מופנים לבית־החולים, לכל ידיעה על מצבו. ידענו שהוא פצוע קשה מאד, אך רצינו להאמין, כי משה׳יק החסון, בעל כוח־רצון עז, יתגבר על פצעיו — ויחלים.

לא פעם קיוו גם הרופאים שטיפלו בו שיחזור לאיתנו ושאבו עידוד מגילויי־הטבה ולו הקל ביותר. אולי?

אך להוותנו נתבדו התקוות, בהתעוררו לאחר הניתוח השני התחיל מיד להאבק קשות עם המוות וכוחותיו שנחלשו לא עמדו בכך והוכרע.

משה׳יק איננו. והוא רק בן 19.

על אדמה זו צמחת וגדלת והגעת למצוות ולמעשים טובים, ואל אדמה זו הנך מוחזר עתה.

זכינו וראינו בך התגלמות מיטב השאיפות והמאוויים שלנו. וכמה רחב הלב ושמח. היית למופת ולדוגמה בחברת הילדים, בחט״בה, בתנועה וצבא הגנה לישראל.

נישא את דמותך בלבנו ותמיד יהיו חייך ומותך צרורים במפעל חיינו שלום, משה׳יק, ינעמו לך רגבי עפרנו.

*

יום לפני היפצעו ביקר בבית ביקור חטוף והזדרז לחזור לאימונים — ולמות.

כה אכזר המוות הקוטף ממיטב בנינו בראשית צעדיהם העצמאיים עלי אדמות.

א. מ.

(נדפס ב„למרחב״, 29.12.59).

נשמטו מרשימת הקדושים

עמודים 468 — 441

משה, רחל, שושנה ורבקה בני ראובן ונחה טופורוביץ ומשפחותיהם.

מירה בת מנחם וצירל טורק.

רעיה טורק (אשת משה טורק) ובתה עדה.

אברהם ובאשה בני ראובן וחיה־גיטל לבית לוינסון.

חיים מייזסזאהן, אשתו מינדל לבית שפירא, בניהם ישעיהו, צבי ושמחה־מאיר ובתם לאה.

יחה פריץ לבית ליפשיץ (אשת מנחם פריץ) ובתה בלומה.

משה רביץ, אשתו בריינע, בתם קיילה־רבקה ואשת בנם זלמן ובנה משה רזניק ובתו מאטל.

תיקוני טעויות

עמוד	שורה	
99	1	במקום: מיקירי ביאליסטוק יש לקרוא: מיקירי סלבודקה
109	15 מלמטה	במקום: אך הוא העדיף את כס הרבנות של אוסטרוב מאזוביצק יש לקרוא: אך הוא העדיף את כס הרבנות של קוסוב
156	4	במקום: שמעון סרב יש לקרוא: יהושע סרב
162	למטה	במקום: (מפי הרב משה רביץ) יש לקרוא: (מפי הרב אריה רביץ)
180	6 מלמטה	במקום: חתנו הרב ירוחם פישל דן יש לקרוא: גיסו הרב ירוחם פישל דן
213	13	במקום: יוסף פינס (מסיביר 1924) יש לקרוא: יוסף פינס (מסיביר 1924)
221	6	יש למחוק את כל השורה.
283	כיתוב	במקום: אשת מרדכי שמואל יש לקרוא: ריבה אשת מרדכי שמואל
335	7	במקום: בנותיהם מלכה־רייזל ושרה ניספו בשואה יש לקרוא: בנותיהם מלכה־רייזל ושרה — בישראל
401	כיתוב	במקום: ישראל קרופובניצקי יש לקרוא: יצחק קרופובניצקי במקום: יצחק קרופובניצקי יש לקרוא: ישראל קרופובניצקי
402	כיתוב	במקום: חיה מירקה אשת תנחום קרלינסקי ובתה דבורה יש לקרוא: צפורה אשת מרדכי קרלינסקי ובתה דבורה
447	12	במקום: יוספה (אשת קלמן) גולומבק יש לקרוא: קלמן גולומבק ואשתו יוספה
453	3	יש למחוק את כל השורה.
453	3 מלמטה	במקום: אשתו שפרה לבית ויסקי יש לקרוא: אשתו ביילה־פרידקה לבית ויסקי
454	1	במקום: בתו פריידל ובעלה יש לקרוא: נכדתו פריידל ובעלה
457	5 מלמטה	במקום: אשתו ביילה־פרידקה לבית ויסקי יש לקרוא: אשתו שפרה לבית ויסקי

תוכן הענינים

והגדת לבנך — דבר הועד

טיקטין (שיר) — א. יואם

טיקטין — עיר ואם בישראל

הרקע ההיסטורי לישוב היהודי בטיקטין — עו"ד מנחם טמיר (טורק) 11

טיקטין 14

דברי ימי טיקטין באספקלרית אירועים היסטוריים 22

תולדות יהודי טיקטין 26

רבני טיקטין — משה צינוביץ

הרב מרדכי, רבה הראשון של טיקטין 62
הרב בנימין אהרון חריף 63
הרב מנחם דוד בן יצחק (מהר"ם מטיקטין) 63
מהרש"א 64
הרב יהושע בר יוסף („מגיני שלמה") 65
הרב אליעזר ליפמאן היילפרין 68
הרב יצחק אייזיק היילפרין 69
הרב אליעזר 70
הרב אריה יהודה ליב („שאגת אריה" הקטן) 71
הרב משה זיסקינד רוטנבורג 72
הרב נפתלי הירץ 73
הרב אליהו שפירא („אליהו רבא") 74
הרב יעקב בן הגאון רבי יצחק 75
הרב מאיר הלוי איש הורביץ (מהר"ם מטיקטין) 77
הרב שלום רוקח („מעשי רוקח") 78

הרב אשר קמץ 80
הרב אפרים פישל 82
הרב מרדכי הלוי 83
הרב משה זאב („מראות הצובאות״) 84
הרב אריה ליב 85
הרב יצחק אייזיק חבר („בית יצחק״) 87
הרב יהושע אייזיק שפירא (ר׳ אייזל חריף בעל „נועם הירושלמי״) 89
הרב יהושע 92
הרב אשר כהן („ברכת ראש״) 93
הרב צבי הירש 94
הרב אליעזר יצחק אייזיק עלקעס 94
הרב שמעון דובער אנאליק 95
הרב צבי יהודה קוסלביץ 98
הרב אבריהם צבי פנחס 99
הרב ישראל יעקב לידר 104
הרב אברהם קלמנוביץ 104
הרב אבא סויאטיצקי 109

חמישים שנותיה האחרונות של טיקטין היהודית

היחסים בין הפולנים והיהודים —
ישראל מאיר כהן 113
שמחה שולמן 116

בתי כנסיות ובתי מדרשות
בית הכנסת הגדול — ה„שול״ 117
בית המדרש 121
ה„חסידים שטיבל״ 122
חברת משניות 124
חברת חומש 125

פרנסה וכלכלה
עד מלחמת העולם הראשונה 127
ממלחמת העולם הראשונה ואילך 133

מכתבו של מזכיר הקהילה אל בני טיקטין בשיקגו 137

מוסדות עזרה וסעד
מוסדות צדקה 143
לינת הצדק וביקור חולים 145
עזרה מארצות הברית 146

אישים ודמויות

ר׳ יענקלה לוינסון	155
ר׳ ירוחם ברש	158
ר׳ שמואל ליב שפירא	159
ר׳ אלתר הרש פאלקס אלפרוביץ	160
ר׳ בערל ליב גליקמן	163
ר׳ ברוך סורביץ	163
ר׳ מרדכי פינס	164
ר׳ ישראל חיים שושקס	166
חצקל שרה מלכה׳ס	167
הרב שמחה שמואל שולמן — שמואל חליוטא שו״ב	169
ר׳ שמואל חליוטא השוחט	171
צירל ליסאנסקי	175
ר׳ אברהם יצחק פקצ׳רז	176
ר׳ ישראל בובר	178
ר׳ שלמה פינס	179
ר׳ אברהם טורק — עו״ד מנחם טמיר (טורק)	181
ר׳ ישראל כהן	183
נתן המשוגע	184
יוסף שואב המים	186
שלום רוזנברג	187

חינוך

לתולדות החינוך בישראל — ישראל מאיר כהן	189
ישיבות ו„חדרים״ בטיקטין	194
בית הספר הממשלתי	198
„בית יעקב״	201

ציונות ונוער

מבוא וסקירה כללית	203
העליה לארץ ישראל	213
„יוגנד קומיטט״	215
ספרית „תרבות״ ותיאטרון החובבים	216
„צעירי ציון״ ו„החלוץ״	221
„השומר הצעיר״	227
תנועת תורה ועבודה	233

בני טיקטין מספרים

טיקטין לפני שלש מאות שנה ותקופה שלאחריה — הרב ל. פינחס	239
אגדות טיקטיניות ומנהגי טיקטין — הרב יוסף פנחס לוינסון	244
הנרב בטיקטין — שמחה שולמן	247

קטעי זכרונות מימי הילדות בטיקטין — קוליא בורשטיין 249
בני טיקטין — הרב חיים לחובר 251
שביתה — ישראל מאיר כהן 254
עזרה הדדית — ישראל מאיר כהן 255
קטעי זכרונות — אליעזר פריץ 257
דמויות מן העיירה — מרים אפלבוים־זייץ 259
התנועה הציונית בטיקטין, אישיה ופעליה — יצחק טורק 265
לא אשכחך טיקטין — אליעזר טמיר (טורק) 271
עיירתי — בלה זילברשטיין־צשלר 275
זכרונות ילדות — מרים אדלשטיין 277
ר׳ זיידל טיקטינר (הרב זיידל סעמיאטיצקי) 279
אלע (**שיר**) — חיים סעמיאטיצקי 282
אלט־נייע געשיכטעס (**שיר**) — הרב אליעזר שולמן 284
ג־ט (**שיר**) — ליבה בורשטיין 286

בני טיקטין למשפחותיהם 287

טיקטין בחורבנה

אל מלא רחמים 427
שואת טיקטין 431
אלה אזכרה — רשימת קדושי טיקטין 441
על חללי בת עמי — הרב אברהם קלמנוביץ 469
סיפורי ניצולי שואת טיקטין
סיפורו של קופל פיקרביץ 473
סיפורו של יצחק פלר 485
סיפורו של אליעזר חורושוכה 493
סיפורו של אברהם קפיצה 506
סיפורו של אברהם יבלונוביץ 516
סיפורו של בצלאל וילוגה 523
סיפורם של יונה־טייבל ופישל זילברשטיין 527
סיפורו של מרדכי ברנר 536
סיפורו של שרגא פרקו (פייבל פרצ׳יק) 547
סיפורו של אליעזר אולשטיין 556
סיפורו של עו״ד מנחם טמיר (טורק) 563
טיקטין לאחר השואה — עו״ד מנחם טמיר (טורק) 583
רשימת ניצולי השואה 590

בני טיקטין שנפלו בעד עמם ובעד ארצם
צבי טורק הי"ד 591
יעקב מייק הי"ד 593
שמחה פנחסי הי"ד 594
משה זילברמן ז"ל 598

מילואים לרשימת הקדושים 601

תיקוני טעויות 602

תוכן הענינים 603